

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_202190

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. K399.547 V46V ' Vol III Pt I
Accession No K4502

Author వేంకటాచలం

Title విశ్వవిద్యార్థుల మహావ్యంగి 1953

This book should be returned on or before the date last marked below.

ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಗ್ರಂಥರತ್ನನಾಲಾ

ಸಂಖ್ಯೆ—೧೫

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ಮಹಾವುರಾಣಂ,

(ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಸಹಿತ)

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

ಭಾಗ ೧

ಅನುವಾದಕ

ಆಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ ಸಂಕೀರ್ಣಪಟ್ಟಂ ವೆಂಕಟಾಚಾರ್ಯಃ

ವಿಶ್ರಾಂತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ, ಮೈ ಸಂ ಕಾಲೇಜು

ಶ್ರೀ ಶಾರದಾ ಪ್ರೆಸ್, ಮೈಸೂರು.

೧೯೫೩

ಅನಂತರಣಿಕೆ.

ಈ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ಮಹಾವುರಾಣದ ದ್ವಿತೀಯಖಂಡವು ಅನುವಾದದೊಡನೆ ಹಿಂದಿನ ಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಮುಗಿದಿಹೆ ತೃತೀಯಖಂಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಅನುವಾದವು ಈ ಸಂಪುಟದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತವೆ ನಾನು ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಬರೆದಿರುವ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಇದು ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟ.

ಸರ್ವಶರೀರಿಯಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವದೇವತಾತ್ಮಕನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿಯಾದ ವಿಗ್ರಹ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿ ಎಲ್ಲರೂ ಕೃತಾರ್ಥರಾಗಬೇಕೆಂಬುದೇ ಈ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವ ಗ್ರಂಥಕಾರರ ಮುಖ್ಯೋಪದೇಶ ಈ ಉಪದೇಶವು ಜನಗಳ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಸಫಲವಾಗಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ವಾಸುದೇವನ ಸ್ವರೂಪ, ಅವನ ವಿಗ್ರಹನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ, ಆ ವಿಗ್ರಹದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ವಿಧಾನ ಅನಂತರ ನಡೆಸಬಹುದಾದ ಪೂಜಾವಿಧಾನ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಸ್ತಿಕರಾದ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರು ತಿಳಿದಿರಬೇಕು. ಇವುಗಳ ಅರಿವು ಉಂಟಾಗದೇ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಂತಹ ಪೂಜಾವಿಧಾನವು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಇಷ್ಟಫಲಪ್ರದವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಈ ಉಪದೇಶವು ವೈದ್ಯವಾಗಬಹುದು ಆದುದರಿಂದ ಈ ಅರಿವನ್ನು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಲು ಭಾರತಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಮುಖಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಕಲೆ, ಶಿಲ್ಪ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಗ್ರಹ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವರು

ಗಾನದಿಂದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು ಗೀತೆಗಳು ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ ಅಂತಹ ಗೀತೆಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ, ಪ್ರಾಕೃತವೆಂಬ ಪ್ರಧಾನ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಷಾಜ್ಞಾನವೂ, ಭಾಷಾಮಯವಾದ ಗೀತೆಗಳ ಗಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಸಂಗೀತ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವೂ, ಗೀತೆಗಳು ನೃತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವೂ, ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ವಾದ್ಯವಿಧಾನವೂ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವೂ, ನಾಟ್ಯದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳಿಸಲಾಗುವ ರಸಭಾವಾದಿಜ್ಞಾನವೂ, ಅಂತಹ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಅಂಗೋಪಾಂಗವ್ಯಾಪಾರಜ್ಞಾನವೂ, ಸಹ ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಆಯಾಯ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಭಗವಂತನ ಮೂರ್ತಿನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ವಾಸುದೇವನು ಸರ್ವಾತ್ಮಕನಾದುದರಿಂದ ಅವನ ಶರೀರವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಪೂಜಿಸಬಹುದೆಂಬುದೇ

ಗ್ರಂಥಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ರಸಭಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತಹ ಅಂಗೋಪಾಂಗವಿನ್ಯಾಸವುಳ್ಳ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ಚಿತ್ರ, ವಿಗ್ರಹ ಮುಂತಾದವುಗಳ ವಿಧಾನಕ್ರಮವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಮತ್ತು ಚಿತ್ರರಚನೆ ವಿಗ್ರಹನಿರ್ಮಾಣಗಳಿಗೆ ವರ್ಣವಿನ್ಯಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರಕಲೆಯನ್ನೂ, ವಿಗ್ರಹಶಿಲ್ಪವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಗೊಳಿಸಿ, ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪದಿಂದ ವಿಗ್ರಹಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ನೂರುಪದಪ್ರಾಸಾದಗಳನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇವತಾಪ್ರಾಸಾದಗಳನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸುವಾಗ ಶಲ್ಯವಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಸಾರ್ಥಕಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವ ವೈತಾಮಹ ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂಬ ಜ್ಯೋತಿಶಾಸ್ತ್ರದ ಪರಿಚಯವನ್ನು ವಿಗ್ರಹ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ ತಕ್ಕ ಲಗ್ನ, ಗ್ರಹಸ್ಥಿತಿ ಇವುಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಫಲ ಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ತಪಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಪುತ್ರೈಶ್ವವಾಗಿ ಭಗವಂತನನ್ನು ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಹೊಂದಲು ಅವಕಾಶವಿದ್ದ ಕೃತ, ತ್ರೇತಾಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೇ ಅವಕಾಶವಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಹ್ರಾಸವುಂಟಾಗಿರುವ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೇವತೆಗಳ ವಿಗ್ರಹಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ ಅತ್ಯಂತಾವಶ್ಯಕತೆ ಉಂಟಾಯಿತೆಂದೂ ಗ್ರಂಥಕಾರರೇ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಇತರ ವೇದಾಂತ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗಿಂತಲೂ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪೂಜೆಯನ್ನೇ ಅಂತಹ ಉಪಾಯ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನೂ, ಕಲೆಗಳನ್ನೂ ಭಗವಂತನ ಪೂಜಾದಿಗಳಲ್ಲೇ ಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸಿ ಕಲಿಯುಗಕ್ಕೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ಪೂಜಾವಿಧಿಯನ್ನು ಮುಖ್ಯ ಧರ್ಮವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿರುವಿಕೆಯೇ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಅನುಬಂಧಿಸಿರುವ ಪ್ರಾಸಾದನಿರ್ಮಾಣ ವಿಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಪದಗಳು ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವು ಆ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಅನುಭವಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಜ್ಞರಿಂದಲೇ ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ. ಅಂತಹ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಪ್ರಮಾದವು ಸಂಭಾವಿತ, ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಇವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಧೈರ್ಯ ನನಗಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ವಜ್ರಲೇಪ ವಿಧಾನಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಮೂಲಿಕೆ ಮತ್ತು ಸರಕುಗಳಿಗೆ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಬರೆಯಲು

ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ ಈಗಿರುವ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಆ ವದಗಳೇ ದುರ್ಲಭ ಈ ವಿಧವಾದ ನ್ಯೂನತೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಕೊಂಡು ಸರಿಮಿತವಾಗಿರುವ ನನ್ನ ಈ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಪಂಚದ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸುವ ಭಾರವು ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರ ಪಾಲಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು

ಅಶುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಮೂಲದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಇತರ ಗ್ರಂಥದ ಸಂವಾದ ದಿಂದ ಸರಿಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ ಸರಿಯಾದ ಸಂವಾದವು ಸಿಕ್ಕದಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿಲ್ಲ ನನಗೆ ತೋರಿಬಂದ ಪಾರ ವನ್ನು ಕೆಳಗಡೆ ಸಣ್ಣಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಶಲ್ಯವಿಜ್ಞಾನ ಪ್ರಕರಣದವರಿಗನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಅಡಕಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾದಿವಿಧಿಗಳು ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತವೆ

ಗಂಭೀರವಾಗಿಯೂ, ಲೋಕೋಪಕಾರಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಇಂತಹ ಗ್ರಂಥ ರತ್ನವನ್ನು ಭಾರತೀಯ ಸಮಸ್ತ ಕಲೆ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕಾಶಕವಾಗುವಂತೆ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಗೆ ಸರಿವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರೂ, ದಯಾಶಾಲಿಗಳೂ ಆದ ಆಳುವ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರಾದ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯಚಾಮ ರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್, ಬಹದ್ದೂರ್, ಜಿ ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ ಎಸ್.ಐ , ಮಹಾಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ಭಗವಂತನು ಇತೋಪ್ಯುತಿಶಯವಾದ ಅನನ್ಯಸಾಧಾರಣ ಆಯುರಾರೋಗ್ಯ ಐಶ್ವರ್ಯಸಂಪ್ನಂತಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರ ಲೆಂದು ಅನನ್ಯ ಮನಸ್ಸುತೆಯಿಂದ ಪಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ

ಅನುವಾದಕ

ತಾ|| 28—8—53

ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್,

ಸಂಕೀರ್ಣಪ್ಪಂ, ನಂಕಟಾಚಾರ್ಯರ.

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ.

ಮೂರನೆಯ ಖಂಡ

ಅಧ್ಯಾಯ

ವಿಷಯ

ಪುಟ

ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಮನುಷ್ಯನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿ ದೇವತಾಪೂಜೆಯನ್ನು
ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಿ ಅದರಿಂದಲೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ಸುಖಗಳನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು ಅದುದರಿಂದ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ
ದೇವತಾಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ, ಮತ್ತು ಅಂತಹ ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜಾದಿ
ಗಳೇ ಸರ್ವವಿಧ ಸುಖಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ, ಎಂಬುದರ
ವಿವರಣೆ

1-4

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ದೇವತೆಯ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಉಂಟಾಗಲು ಅರ್ಹವಾದ ಪ್ರತಿಮೆಯ
ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಚಿತ್ರಸೂತ್ರವೆಂಬ ಪ್ರಕರಣದ
ಪ್ರಾರಂಭ, ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದಕವಾದ ನೈತಗೀತ ಇವುಗಳ
ಮತ್ತು ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಕೆಲವು ವಿಷಯ ವಿವರಣೆ

5-10

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಪದ್ಯಮಯ ಪ್ರಬಂಧಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಭಂದಶಾಸ್ತ್ರದ ಭಂದೋ
ವಿಧಿ ಎಂಬ ವಿವರಣೆ

11-15

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ವಾಕ್ಯಪರೀಕ್ಷೆ ಎಂಬ ಪೌರುಷೇಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸ್ಥೂಲವಿವರಣೆ

16-19

ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಸೂತ್ರದ ಲಕ್ಷಣ, ಮತ್ತು ಅಂತಹ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ
ನ್ಯಾಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧಕಗಳಾದ
ಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿವರಣೆ, ದುಷ್ಟಪ್ರಮಾಣಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಮತ್ತು
ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧಕಗಳಾದ ನಾನಾ
ವಿಧವಾದ ಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾರಗಳು, ಇವುಗಳ ನಿರೂಪಣೆ

20-27

ಅಧ್ಯಾಯ.

ವಿಷಯ

ಪುಟ

ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಸಪ್ತಮಾಣವಾದ ಮಹಾಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಂಥರೂಪದಿಂದ
ರಚಿಸುವವರು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಬೇಕಾದ ಕೆಲವು
ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಿವರಣೆ.

28-31

ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಯ ಲಕ್ಷಣ

32-34

ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಶಬ್ದಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾದ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳ
ನಿರೂಪಣೆ.

35-40

ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಅಭಿಧಾನಕೋಶವೆಂಬ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳ ಸಂಗ್ರಹ

41-45

ಹತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳ ಸಂಗ್ರಹ

46-50

ಹನ್ನೊಂದು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು, ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಗಳು—

ಪುಲ್ಲಿಂಗ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳ ಸ್ಥೂಲವಿವರಣೆ

51-60

ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಗದ್ಯಪದ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ರಮ್ಯತೆಗಾಗಿ
ಕವಿಗಳು ಯೋಜಿಸಬಹುದಾದ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ ಮತ್ತು ಅರ್ಥ
ಲಂಕಾರಗಳ ಭೇದಪ್ರಭೇದನಿರೂಪಣ

61-64

ಹದಿನೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಮನುಷ್ಯನ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಬೋಧಕ
ಗಳಾದ, ಇತಿಹಾಸಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳ ನಿರೂಪಣ, ಮತ್ತು ಅಂತ
ಹುದ್ದೇ ಆದ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಸ್ವರೂಪ, ಅದರಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವಾದ
ಪಾತ್ರಗಳ ಹಾಗೂ ರಸಭಾವಾದಿಗಳ ವಿವರಣೆ

65-68

ಅಧ್ಯಾಯ

ವಿಷಯ

ಪುಟ

ಹದಿನಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಸತ್ಯಾವ್ಯಗಳ ಮತ್ತು ಇತರ ಕಾವ್ಯಗಳ ವಿವರಣೆ

69-72

ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ನಾಟಕವೆಂಬ ದೃಶ್ಯ ಕಾವ್ಯವಿಶೇಷದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಲಕ್ಷಣ—ಇದರಲ್ಲಿ
ನಾಯಕ, ನಾಯಿಕೆಗಳ ಭೇದ, ರಸಭಾವಾದಿಗಳ ಔಚಿತ್ಯ
ಮತ್ತು ಅಂಕಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ನಿರೂಪಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿವೆ

73-87

ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಕವಾದ ಗೀತದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ—
ಸ್ವರಗಳು, ಸ್ವರಸ್ಥಾನಗಳು, ಗ್ರಾಮಗಳು, ಮೊದಲಾದ ಗೀತ
ಲಕ್ಷಣವೆಂಬ ಸಂಗೀತ ಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿವರಣೆ

88-93

ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ವೃದಂಗವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸಬಹುದಾದ ಸ್ವರಗಳ
ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನಗಳ ವಿವರಣೆ

94-98

ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಸ್ತಾರ ವಿವರಣೆ

99-111

ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಯ್ಯಾಸ್ಥಾನಕಾದಿಗಳ ಅಭಿನಯ ಕ್ರಮ

112-114

ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ನಟರು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಅರ್ಹ
ವಾದ ಅಭಿನಯವಿಶೇಷಗಳು, ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಭೇದಪ್ರಭೇದ
ನಿರೂಪಣ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳು, ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳು,
ರಾಜರು ಪುರೋಹಿತರೇ ಮೊದಲಾದವರುಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ
ಆಸನಗಳ ನಿರೂಪಣ

115-120

ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ವೈಷ್ಣವ, ಸಮಪಾದವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಗಳ ಸ್ವರೂಪ
ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಯಥಾಯೋಗ್ಯ ವಿನಿಯೋಗ ಕ್ರಮ.

121-126

ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಅಂಗಗಳ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಂಪಿತವೇ ಮೊದಲಾದ
ಅಭಿನಯವಿಶೇಷಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣ, ಉಚಿತವಾದ
ಪ್ರಯೋಗ ಕಾಲಗಳ ನಿರೂಪಣೆ

127-140

ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕ ದೃಷ್ಟಿವಿನ್ಯಾಸಗಳು, ಅವುಗಳ ಭೇದಪ್ರಭೇದ
ನಿರೂಪಣಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ವರೂಪ ವಿವರಣೆ, ಇತರ ಉಪಾಂಗ
ಚಲನಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಭಿನಯಗಳು, ಅವುಗಳ
ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ದೇಶಕಾಲಾದಿಗಳ ವಿವರಣೆ

141-156

ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ನೃತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಸ್ತ ಚೇಷ್ಟೆಯಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬಹುದಾದ ಪತಾ
ಕಾದಿಗಳ ನಿರೂಪಣ, ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವೈವಿಧ್ಯ, ನರ್ತಕರಿಂದ
ಅದರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ದೇಶಕಾಲಾದಿಗಳ ವಿವರಣೆ

157-176

ಇಪ್ಪತ್ತೀಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ವಾಚಿಕವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಭಿನಯಗಳ ವಿವರಣೆ, ನಾಟಕದಲ್ಲಿ
ಪಾತ್ರಗಳ ರಚನೆಗೆ ಅನುಕೂಲಿಸುವ ವರ್ಣಗಳ ವಿನ್ಯಾಸ, ಮತ್ತು
ಅಂಕಿತ ಬಣ್ಣಗಳ ಸಜ್ಜಿಕರಣ, ಪಾತ್ರಗಳಿಗಿರಬೇಕಾದ ವರ್ಣ
ಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆ

177-186

ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ
ಸ್ಪರ್ಶ ಇವುಗಳ ಅಭಿನಯ ಕ್ರಮ, ಮತ್ತು ನಾಟ್ಯಸಂಕೇತಕ್ಕೆ
ತಕ್ಕಂತೆ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಚಲನದಿಂದ ತೋರ್ಪಡಿಸಬಹುದಾದ
ಅಭಿನಯಗಳ ವಿವರಣೆ

187-199

ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ರಸಭಾವಾದಿದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆಯಾಯ ರಸಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ
ಗತಿಭೇದಗಳನ್ನೂ, ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ ಪಾತ್ರಗಳ ರಸಾಭಿ
ನಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವೇಷಭೂಷಣಗಳನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ

200-208

ಅಧ್ಯಾಯ

ವಿಷಯ

ಪುಟ

ಮೂವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ನಾಟ್ಯೋಪಯೋಗಿಗಳಾದ ರಸಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸಾಮಗ್ರಿ
ಗಳು ಅಂತಹ ರಸಗಳ ಅಧಿದೇವತೆಗಳು ಇವುಗಳ ವಿವರಣೆ 209-214

ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಭಾವಗಳ ನಿರೂಪಣೆ 215-226

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಭಾವಾಭಿನಯಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗುವ ಮತ್ತು ಆಯಾಯ ಅಕ್ಷರ
ಗಳಿಗೆ ಅಭಿವ್ಯಂಜಕವಾಗುವ ಓಂಕಾರ ಮುದ್ರೆಯೇ ಮೊದಲಾದ
ರಹಸ್ಯ ಮುದ್ರಾಹಸ್ತಗಳ ವಿವರಣೆ 227-232

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಭಸ್ಮಮುದ್ರೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಬಂಧಿಸುವ
ಮುದ್ರಾವಿಶೇಷಗಳ ನಿರೂಪಣೆ 233-255

ಮೂವತ್ತೆನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ನೃತ್ಯವನ್ನು ಯಾರು ಏತಕ್ಕೆ ಉತ್ಪಾದನ ಮಾಡಿದರೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ
ಉತ್ತರವಾಗಿ, ಮಧುಕೈಟಭರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ
ವೇದಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟ ಹಯಗ್ರೀವಮೂರ್ತಿಯು ಜಲ
ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾನು ಬೆಡಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಮನಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿ
ಸಿರುವಾಗ, ಅಂತಹ ಅಮಾನುಷವಾದ ಸೌಂದರ್ಯ ಮತ್ತು
ಲೀಲೆಗಳಿಗೆ ಏನುಕಾರಣವೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ
ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಹಾವಿಷ್ಣುಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ತಾನೇ ಈ ನೃತ್ಯ
ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆಮಾಡಿರುವೆನೆಂದೂ, ಇಂತಹ ನೃತ್ಯದಿಂದ
ತನ್ನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವವರಿಗೆ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೂ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಲಾಭ
ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿ, ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೂ ಇದನ್ನು
ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ ವಿವರಣೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಂದ ಉಪದೇಶ
ಹೊಂದಿದ ರುದ್ರದೇವರೂ ನೃತ್ಯದಿಂದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು
ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾ ನೃತ್ಯೇಶ್ವರನಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದುದು 256-262

ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಚಿತ್ರಸೂತ್ರವೆಂಬ ಪ್ರಕರಣದ ಪ್ರಾರಂಭ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಹಾ
ಮುನಿಯಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದ್ದ ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಉರ್ವಶೀ
ಎಂಬ ಅಪ್ಸರೆಯ ಸೃಷ್ಟಿ, ಆ ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತೋರ್ಪಡಿಸಿದ
ಚಿತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಲೋಕಾಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ ನಾರಾಯಣನು
ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದುದು ಮತ್ತು ಆ ಶಿಲ್ಪ
ಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ ನಾನಾ ಜಾತಿಯ ಪುರುಷರ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ
ಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿವರಣೆ

263-267

ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಅಂಗ ಪ್ರತ್ಯಂಗ ವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿಯ ಪುರುಷರ
ಅಳತೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿವರಣೆ

268-273

ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಸ್ತ್ರೀಯರ ಚಿತ್ರರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಗ ಪ್ರತ್ಯಂಗಗಳ ಪ್ರಮಾಣ ಮತ್ತು
ರೇಖಾವಿನ್ಯಾಸಗಳ ವಿವರಣೆ

274-277

ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ದೇವತೆಗಳ ವಿಗ್ರಹನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಚಿತ್ರ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ
ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕ್ರಮ

278-283

ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಅವಯವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ರಮ್ಯವಾಗಿ ರಚಿಸಬೇಕಾ
ದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಋಜ್ವಾಯತವೇ ಮೊದಲಾದ ಒಂಭತ್ತು
ಸಾಧನವಿಶೇಷಗಳ ವಿವರಣೆ

284-295

ನಲವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಚಿತ್ರಲೇಖನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಗೋಡೆಯನ್ನು ದೃಢವಾದ ಲೇಪದಿಂದ
ಸಂಸ್ಕರಿಸುವ ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಲೇಖನಸಾಧನಗಳು ಅವುಗಳಿಂದ
ತಯಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ನಾನಾವರ್ಣಗಳ ವಿವರಣೆ. ಮತ್ತು
ವರ್ಣಗಳ ದೃಢೀಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ

296-302

ಅಧ್ಯಾಯ

ವಿಷಯ

೪೪

ನಲವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಸತ್ಯ, ವೈಣಿಕವೇ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ರಗಳ ವೈವಿಧ್ಯ, ಅವುಗಳ ರೇಖೆ
ಮತ್ತು ವರ್ಣವಿನ್ಯಾಸ, ಇವುಗಳ ಗುಣದೋಷ ವಿವರಣೆ 303-306

ನಲವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ರಾಜರು, ಪುರೋಹಿತರು, ಮಂತ್ರಿಗಳು, ಋಷಿಗಳು, ಇವರ
ಪರಿಜನರುಗಳು, ದೈತ್ಯದಾನವರು, ವಾಸುದೇವನೇ ಮೊದಲಾದ
ಪ್ರಕೃಷ್ಟ ದೇವತೆಗಳು ಇವರ ಮತ್ತು ಇತರರ ವರ್ಣವಿನ್ಯಾಸದ
ವಿವರಣೆ 307-323

ನಲವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಶೃಂಗಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ರಸಗಳ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಚಿತ್ರ
ಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕ್ರಮ, ರಾಜನ ವಾಸಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ,
ಸಭಾಭವನದಲ್ಲಿಯೂ, ಇತರ ಸಂಸಾರಿಗಳ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ
ಇಡಲು ಅರ್ಹಗಳಾದ ಚಿತ್ರಗಳ ನಿರೂಪಣ, ಚಿತ್ರರಚನೆ
ಯಂತೆಯೇ ಕಲ್ಲು, ಲೋಹ, ಮರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೂ
ರಸಾನುಗುಣವಾದ ಪ್ರತಿಮಾದಿಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮದಿಂದ
ಚಿತ್ರಸೂತ್ರಪ್ರಕರಣದ ಉಪಸಂಹಾರ. 324-331

ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ರುದ್ರ ಇವರುಗಳ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಕ್ರಮ 332-336

ನಲವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ದೇವತಾ ಪೂಜೆಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಪದ್ಧತನ್ನು ಲೋಹಗಳಿಂದ
ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕ್ರಮ 337-339

ನಲವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ನಿರಾಕಾರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಾಕಾರವಾದ ವಿಗ್ರ
ಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಕಾರಣವಾದ
ಉತ್ತರ. 340-344

ನಲವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ವಾಸುದೇವ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧರೂಪದಿಂದಿರುವ
ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ 345-348

ಅಧ್ಯಾಯ

ವಿಷಯ

ಪುಟ

ನಲವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಸದ್ವೈಜಾತ, ವಾಮದೇವ, ಅಘೋರ, ತಂಪುರುಷ, ಎಂಬ
ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಿಂದಲೂ ಈಶಾನವೆಂಬ ಐದನೆಯ ಮುಖ
ದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ಮಹಾದೇವನ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ. 349-353

ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ 354-355

ಐವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಇಂದ್ರ, ಯಮ, ವರುಣ, ಕುಬೇರ ಇವರ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ 356-358

ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಯಮನ ನಿರ್ಮಾಣದ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆ, ಮತ್ತು ಅವನು
ಕಪ್ಪಾಗಿರಲು ಕಾರಣನಿರೂಪಣ 359-363

ಐವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಜಲಾಧಿಪತಿಯಾದ ವರುಣನ ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ 364-368

ಐವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಕುಬೇರನ ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ, ಮತ್ತು ಅವನ ಪರಿವಾರದ ವಿವರಣೆ 369-371

ಐವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಸುಪರ್ಣ, ತಾಲ, ಮಕರ, ಮೃಗಾದಿಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ. 372-374

ಐವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಶಿವನ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ 375-376

ಐವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ 377-379

ಐವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಂಬ ನಿರುಪತಿಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ 380-381

ಅಧ್ಯಾಯ

ವಿಷಯ

ಪುಟ

ಐವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ವಾಯುವಿನ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ

382-383

ಐವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಭೈರವ ಮೂರ್ತಿಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ

384-385

ಅರವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರ್ತಿಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ

386-387

ಅರವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಭೂಮಿಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ

388-389

ಅರವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ--

ಗಗನದ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ

390

ಅರವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಬ್ರಹ್ಮನ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ.

391-392

ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಸರಸ್ವತಿಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ

393-394

ಅರವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಶೇಷಮೂರ್ತಿಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ

195-396

ಅರವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ದೇವೀಚತುಷ್ಟಯ ಸಹಿತನಾದ ತುಂಬುರುದೇವನ ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ

397-399

ಅರವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಸೂರ್ಯರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ

400-403

ಅರವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಚಂದ್ರನರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ.

404-407

ಅಧ್ಯಾಯ	ವಿಷಯ	ಪುಟ
ಅರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—		
ಗೃಹಗಳ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ		408-410
ಎಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—		
ಮನುಗಳ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ		411-412
ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—		
ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಭದ್ರಕಾಳೀ, ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಇವರಗಳ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ.		413-416
ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—		
ಧರ, ಧ್ರುವ ಇತ್ಯಾದಿ ವಸುಗಳ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ		417-418
ಎಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—		
ಕಶ್ಯಪಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ		419-428
ಎಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—		
ಲಿಂಗದ ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ		429-430
ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—		
ಪ್ರೋಮಮೂರ್ತಿಯ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ರಮ		431-433
ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—		
ನರನಾರಾಯಣರ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ		434-435
ಎಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—		
ಧರ್ಮದಪರಿಕರ ರೂಪ ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ		436-438
ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—		
ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ.		439-441
ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—		
ವರಾಹಮೂರ್ತಿಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ.		442-444

ಆಧ್ಯಾಯ

ವಿಷಯ

ಪುಟ

ಎಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ —

ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರದ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ 445-446

ಎಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ —

ಪದ್ಮನಾಭಮೂರ್ತಿಯು ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ 447-448

ಎಂಭತ್ತಿರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ —

ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ 449-452

ಎಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ —

ವಿಶ್ವರೂಪಧಾರಿಯಾದ ಹರಿಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ 453-455

ಎಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ —

ಎಡೂಕವೆಂಬ ದೇವತಾವಿಶೇಷದ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ 456-459

ಎಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ —

ವಾಸುದೇವನ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪದ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ರಮ ಮತ್ತು
 ಸಂಕರ್ಷಣ, ಅನಿರುದ್ಧ, ವಾಮನಮೂರ್ತಿ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಮೂರ್ತಿ
 ದಾಶರಥಿರಾಮ, ಧರ್ಮರಾಜನೇ ಮೊದಲಾದವರ ರೂಪ
 ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮ.

460 475

ಎಂಭತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ —

ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರಾಸಾದಗಳ ಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ
 ವೈವಿಧ್ಯ ನಿರೂಪಣೆ

476- 501

ಎಂಭತ್ತೀಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ —

ವಾಸುದೇವಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿರುವ ಹರಿಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ
 ತಕ್ಕ ಸರ್ವತೋಭದ್ರವೆಂಬ ಪ್ರಾಸಾದದ ನಿರೂಪಣೆ ಮತ್ತು
 ಅದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

502-513

ಎಂಭತ್ತೊಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ —

ಪ್ರಾಸಾದಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ

514-517

ಅಧ್ಯಾಯ

ವಿಷಯ

ಪುಟ

ನಿಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಪ್ರಾಸಾದ ಮತ್ತು ವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಮರ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲು
ಇವುಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ವನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ
ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ತ್ಯಾಜ್ಯ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಹ್ಯಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆ 518-524

ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಶಿಲೆಗಳ ನಿರೂಪಣ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ
ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಉಪಾಯಗಳು ಮತ್ತು ವರ್ಣ
ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸರಿಯಾದ ಶಿಲೆಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ಕ್ರಮ 525-531

ತೊಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಆಲಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧ
ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ 532-535

ತೊಂಭತ್ತರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಜ್ರಲೇಪದ ವಿಧಾನ ಕ್ರಮ 536-539

ತೊಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಪ್ರಾಸಾದನಿರ್ಮಾಣಪೂರ್ವಕವಾದ ದೇವತಾವಿಗ್ರಹ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ
ಅವಶ್ಯಕತೆ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಭೂಮಿಯ
ಪರೀಕ್ಷಾ ಕ್ರಮ 540-549

ತೊಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಭೂಮಿಪರೀಕ್ಷೆಯಾದ ನಂತರ ಪ್ರಾರಂಭದ ಪೂಜೆ, ಆಲಯದಲ್ಲಿ
ಮಾಡಬೇಕಾದ ಧ್ವಜಚಿಹ್ನಾದಿಗಳ ವಿವರಣೆ 550-558

ತೊಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ—

ಅಷ್ಟವಿಧಶಲ್ಯಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ವಾಸ್ತುಪುರುಷನ ಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಣ
ಮತ್ತು ಶಲ್ಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಉಪಾಯಗಳ ವಿವರಣೆ 559-567

॥ ೓ಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ಕಿಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಮನುಷ್ಯೇಣ ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ ಸುಖಮೇಧತೆ |
ಅಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಪರೇ ಚೈವ ಕೇನಾಪ್ನೋತಿ ಮಹತ್ಸುಖಂ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಅಂತರ್ವೇದಿ ಬಹಿರ್ವೇದಿಪುರುಷೇಣ ವಿಜಾನತಾ |
ದೇವತಾಪೂಜನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಲೋಕದ್ವಯಮಭೀಕ್ಷತಾ

॥ ೨ ॥

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

೧ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ -- ಮನುಷ್ಯನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಅವಶ್ಯ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕೆಲಸವೇನು? ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಇವನು ಸುಖದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಬಹುದು ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ಸುಖಕ್ಕೆ ಭಾಗಿಯಾಗುವನು, ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ

೨-೪ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಅಂತರ್ದೇದಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಬಹಿರ್ದೇದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತಾ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಲೋಕದ್ವಯವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಬೇಕು ಅಂತರ್ದೇದಿ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ದೇವತಾತ್ಯಸ್ತಿ, ಬಹಿರ್ದೇದಿ ಎಂದರೆ ದೇವತಾಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯೋಪವಾಸ ಮತ್ತು ವ್ರತಾದಿಗಳ ಆಚರಣೆ.

ಯಜ್ಞೇಷು ದೇವಯಜನಮಂತರ್ವೇದಿ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |
ಬಹಿರ್ವೇದಿ ತಥೈವೋಕ್ತಂ ಉಪವಾಸವೃತ್ತಾದಿಕಂ |
ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತೇನ ಲಭ್ಯಂತೇ ಯೇ ಲೋಕಾಃ ತಾನ್ ಬುಭೂಷತಾ || ೩ ||

ದೇವಾನಾಮಾಲಯಃ ಕಾರ್ಯಃ ದ್ವಯಮಪ್ಯತ್ರ ದೈಶ್ಯತೇ |
ವಿಶೇಷೇಣ ಕಲೌ ಕಾಲೇ ಕರ್ತವ್ಯಂ ದೇವತಾಗೃಹಂ || ೪ ||

ಕೃತತ್ರೇತಾದ್ವಾಪರೇಷು ನರಾಃ ಪಶ್ಯಂತಿ ದೇವತಾಂ |
ತಸ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ನ ಪಶ್ಯಂತಿ ಪೂಜಾಸ್ತುರ್ಚಾರ್ಗತಾ ಯತಃ || ೫ ||

ಕೃತಾದಿಷ್ಟಪಿ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಚ ದೇವಾನ್ ಮನುಜಸತ್ತಮ |
ಅರ್ಚಾರ್ಗತಾನ್ ವಿಶೇಷೇಣ ಪೂಜಯಂತಿ ವಿಧಾನತಃ || ೬ ||

ಚಿತ್ರಸೂತ್ರವಿಧಾನೇನ ದೇವತಾರ್ಚಾಂ ವಿನಿರ್ಮಿತಾಂ |
ಸುರೂಪಾಂ ಪೂಜಯೇದ್ವಿದ್ವಾನ್ ತತ್ರ ಸನ್ನಿಹಿತಾ ಭವೇತ್ || ೭ ||

ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ವಾಪೀಕೂಪ ತಟಾಕಾದಿ ಸರ್ವಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಯಾವ
ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದೋ ಅಂತಹ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು
ದೇವತಾಗೃಹವನ್ನು ಸ್ಮರಣಮಾಡಬೇಕು ಎಕೆಂದರೆ ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತಗಳೆರಡರ
ಫಲವೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ
ದೇವತಾಗೃಹನಿರ್ಮಾಣವೇ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು ಅದನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು

೫-೭ ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾರೆ ಕಲಿಯುಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮನುಷ್ಯರು ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆಯೆಲ್ಲವೂ,
ದೇವತಾಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಿಗ್ರಹವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತದೆ ಕೃತ,
ತ್ರೇತಾದಿ ಯುಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡಿದರೂ ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ
ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಹೊಂದಿರುವ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ
ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರವೆಂಬ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವಿಧಾನದಿಂದ ಸುರೂಪವುಳ್ಳ
ದೇವತಾವಿಗ್ರಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಪೂಜಿಸಬೇಕು ಆ ವಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ
ದೇವತೆಯು ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ

ಸ್ವಾಕಾರಾಂ ಲಕ್ಷಣೋಪೇತಾಂ ಯಸ್ತಾಂ ಸಂಪೂಜಯೇನ್ನರಃ |
 ಸ ಸರ್ವಕಾಮಾನಾಪ್ನೋತಿ ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ |
 ಅಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಸರೇ ಚೈವ ಸುಖವಾನ್ಸಭನೇತ್ಸದಾ || ೮ ||

ಅಥಾರ್ಚಾಂ ಲಕ್ಷಣೈರ್ಹೀನಾಂ ಯಸ್ತು ಪೂಜಯತೇ ನರಃ |
 ತಸ್ಯಾನರ್ಥಾ ವಿವರ್ಧಂತೇ ತಸ್ಯಾಶ್ಚಾಂ ಚ ವಿವರ್ಜಯೇತ್ || ೯ ||

ಪ್ರಸಾದಕರಣಂ ಪುಣ್ಯಂ ದೇವರ್ಚಾಕರಣಂ ತಥಾ |
 ಸುರಾರ್ಚಾಪೂಜನಂ ಪುಣ್ಯಂ ತತ್ರ ಪುಣ್ಯಾ ನಮಸ್ಕಿಯಾ || ೧೦ ||

ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ಸುರಾರ್ಚಾಂ ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತಾಂ |
 ಕಾರಯೇತ್ಪೂಜನಂ ವಿದ್ವಾನ್ ತ್ವಲಕ್ಷಣಸಂಯುತಾಂ || ೧೧ ||

ಧರ್ಮಮರ್ಥಂ ತಥಾ ಕಾಮಂ ಮೋಕ್ಷಂ ಚ ಯದುನಂದನ |
 ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಿ ಮಹಾರಾಜ ನರಾಣಾಮಿಹ ದೇವತಾಃ || ೧೨ ||

೮-೯ ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರದಿಂದಲೂ, ಲಕ್ಷಣದಿಂದಲೂ, ಕೂಡಿರುವ ಅಂತಹ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಯಾವನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಪೊಂದಿ ಸುಖಿಸುತ್ತಾನೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸುಖಿಯಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ ವಿಗ್ರಹರೂಪವುಳ್ಳ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಯಾವನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನಿಗೆ ಅನರ್ಥಪರಂವರಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತವೆ ಅದುದರಿಂದ ದುರ್ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು, ಪೂಜಿಸಬಾರದು

೧೦-೧೨ ದೇವಾಲಯದ ಗೋಪುರ ಉಪರಿಗೆ ಮುಂತಾದವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪುಣ್ಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ದೇವತೆಗಳ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಪುಣ್ಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಅಂತಹ ವಿಗ್ರಹಗಳ ನಮಸ್ಕಾರವು ಪುಣ್ಯಕರವಾಗುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಸರ್ವ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ಸುಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ವಿಗ್ರಹವನ್ನೇ ಪೂಜಿಸಬೇಕು ಲಕ್ಷಣಹೀನವಾದ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪೂಜಿಸಲೇ ಕೂಡದು ಎಲೈ ಧರೆಯೇ, ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವತೆಗಳು ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ

ಕಾಮಾನಿಷ್ಠಾನ್ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಿ ಸ್ವರ್ಗಮತ್ಯಂತಮೇವ ಚ |

ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ನೃಣಾಂ ಪೂಜ್ಯಾ ದಿವಾಕಸಃ

|| ೧೩ ||

ನಿತ್ಯಂ ನರಾಣಾಂ ಸುರಪೂಜಕಾನಾಂ

ಲೋಕಾ ಮನೋಜ್ಞಾಃ ಸುಲಭಾ ಭವಂತಿ |

ಲೋಕೇ ತಥಾಸ್ಥಿನ್ ಧನಧಾನ್ಯಯುಕ್ತಾಃ

ಸಮೃದ್ಧಿಭಾಜಶ್ಚ ನರಾ ಭವಂತಿ

|| ೧೪ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

ಮಾರ್ಕಂಡೇಯವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರೇ

ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೧೩-೧೪ ಇಷ್ಟವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಮನೋರಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ ಅವಿ
ನಾಶಿಯಾದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ
ದೇವತೆಗಳು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಪೂಜ್ಯರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ
ದೇವತಾ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸುಖಕರವಾದ ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲವೂ
ಸುಲಭವಾಗಿ ಲಭಿಸುತ್ತವೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಅವರು ಧನಧಾನ್ಯ ಸಮೃದ್ಧಿ
ಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸುಖದಿಂದಿರುತ್ತಾರೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರದ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರವೆಂಬ ಪ್ರಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದುದು

॥ ೓ಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ದೇವತಾರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ಕಥಯಸ್ವ ಮಮಾನಘ |
ಯಸ್ಮಾತ್ಸನ್ನಿಹಿತಾ ನಿತ್ಯಂ ಶಾಸ್ತ್ರವತ್ಸಾಕೃತಿರ್ಭವೇತ್

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಚಿತ್ರಸೂತ್ರಂ ನ ಜಾನಾತಿ ಯಸ್ತು ಸಮ್ಯಜ್ಜರಾಧಿಪ |
ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣಂ ನೇತ್ತುಂ ನ ಶಕ್ಯಂ ತೇನ ಕರ್ಹಿಚಿತ್

॥ ೨ ॥

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

೧ ವಜ್ರನು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ.—ಎಲೈ ಪುಂಜನೇ, ಯಾವ ದೇವತಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಯಥಾ ಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಿ ದೇವತೆಯ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇದ್ದೇ ಇರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದೋ, ಅಂತಹ ದೇವತಾಕೃತಿಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮವನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಬೇಕು, ಎನ್ನಲು ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ

೨ ಎಲೈ ಧೂರಿಯೇ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರ ವಿಧಾನವು ಯಾವನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸರ್ವಧಾ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ವಜ್ರನು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ—ಎಲೈ ಭಾರ್ಗವನೇ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳು, ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನೇ ಶಬ್ದಗಮ್ಯವಾದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದೀತು

|| ವಜ್ರ ಉವಾಚ ||

ಚಿತ್ರಸೂತ್ರಂ ಸಮಾಚಕ್ಷ್ಯ ಭೃಗುವಂಶವಿವರ್ಧನ |

ಚಿತ್ರಸೂತ್ರವಿದೇವಾಥ ನೇತ್ತಿ ವಾಗ್ಗೃಹಣಂ ಯತಃ |

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

ವಿನಾ ತು ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರೇಣ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರಂ ಸುದುರ್ವಿದಂ

|| ೩ ||

ಜಗತೋ ನ ಕ್ರಿಯಾ ಕಾರ್ಯಾ ದ್ವಯೋರಪಿ ಯುತೋ ನೃಪ |

|| ವಜ್ರ ಉವಾಚ ||

ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಂ ಸಮಾಚಕ್ಷ್ಯ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರಂ ವದಿಷ್ಯಸಿ |

ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಾನೇ ಚ ಚಿತ್ರಂ ನೇತ್ತಿ ಯತೋ ದ್ವಿಜ

|| ೪ ||

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

ಆತೋದ್ಯಂ ಯೋ ನ ಜಾನಾತಿ ತಸ್ಯ ನೃತ್ತಂ ಹಿ ದುರ್ವಿದಂ |

ಆತೋದ್ಯೇನ ವಿನಾ ನೃತ್ತಂ ವಿದ್ಯತೇ ನ ಕಥಂ ಚನ

|| ೫ ||

೩-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ — ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವು ತಿಳಿಯದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ನೃತ್ಯ ಚಿತ್ರ ಇವೆರಡೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಜಗದ್ರೂಪದ ರಚನೆಯೇ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ವಜ್ರನು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳಬೇಕು. ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಂಡಮೇಲೆ ಚಿತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸೌಕರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಅನಂತರವೇ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

೫-೬ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ — ಆತೋದ್ಯವನ್ನು (ನೃತ್ಯೋಪಯೋಗಿಯಾದ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯವಿಲೇಷ) ತಿಳಿಯದಿದ್ದಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆತೋದ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ನೃತ್ತದ ಸ್ವರೂಪವೇ ನಿಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. ವಜ್ರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ-ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆತೋದ್ಯವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳಿ ನೃತ್ಯವನ್ನು

|| ವಜ್ರ ಉವಾಚ ||

ಆತೋದ್ಯಂ ಬ್ರೂಹಿ ಧರ್ಮಜ್ಞ ಸೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಂ ವದಿಷ್ಯಸಿ |
ತಸ್ಮಿನ್ ಸುವಿದಿತೇ ವೇತ್ತಿ ಸೃತ್ಯಂ ಭಾರ್ಗವಸತ್ತಮ

|| ೬ ||

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

ನ ಗೀತೇನ ವಿನಾ ಶಕ್ಯಂ ಜ್ಞಾತುಮಾತೋದ್ಯಮಪ್ರಕೃತ |
ಗೀತಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಾನಜ್ಞಃ ಸರ್ವಂ ವೇತ್ತಿ ಯಥಾವಿಧಿ

|| ೭ ||

|| ವಜ್ರ ಉವಾಚ ||

ಗೀತಶಾಸ್ತ್ರಂ ಸಮಾಚಕ್ಷ್ಯ ಸರ್ವಧರ್ಮಭೃತಾಂ ವರ |
ಗೀತಶಾಸ್ತ್ರವಿದೇವಾಥ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ

|| ೮ ||

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಪ್ರಾಕೃತಂ ಚೈವ ಗೀತಂ ದ್ವಿವಿಧಮುಚ್ಯತೇ |
ಅಪಭ್ರಂಶಂ ತೃತೀಯಂ ಚ ತದನಂತಂ ನರಾಧಿಪ

|| ೯ ||

ದೇಶಭಾಷಾವಿಶೇಷೇಣ ತಸ್ಯಾಂತೋ ನೇಹ ವಿದ್ಯತೇ |
ಗೀತಂ ಸಾರವಶಾತ್ ಜ್ಞೇಯಂ ಸ ಚ ಸಾತೋ ದ್ವಿಧಾ ಮತಃ

|| ೧೦ ||

ಅನಂತರ ಹೇಳಬಹುದು ಆತೋದ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಸೃತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದನು

೭-೮ ಅನಂತರ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ — ಗೀತವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಆತೋದ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಆ ಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಧಾನ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಎಲ್ಲಾ ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ (ಎಂದನು) ಪುನಃ ವಜ್ರನು-ಎಲೈ ಧರ್ಮಜ್ಞನೇ ಆ ಗೀತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳಿ ಅಂತಹ ಗೀತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಸರ್ವಜ್ಞನೂ, ಪುರುಷಪ್ರೇಷ್ಠನೂ ಆಗುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ

೯-೧೦ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.— ಗೀತವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಕೃತ ಎಂದು ಎರಡುವಿಧ ಅಪಭ್ರಂಶವೆಂಬುದು ಮೂರನೆಯದು ಅದರ ಭೇದಪ್ರಭೇದಗಳು ಅನಂತವಾಗಿವೆ ಆಯಾಯ ದೇಶಭಾಷಾ ಭೇದಗಳಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯೇ

ಗದ್ಯಂ ಪದ್ಯಂ ಚ ಧರ್ಮಜ್ಞ ಗದ್ಯಂ ಸಂಕಥಯಾ ಸ್ತೂತಂ |
ಪದ್ಯಂ ಛಂದೋವಿಶೇಷೇಣ ಛಂದಶ್ಚ ಬಹುಧಾ ಭವೇತ್ || ೧೧ ||

ಗದ್ಯಪದ್ಯಾನುಭಾವೇನ ಜ್ಞೇಯೌ ಲಕ್ಷಣಸಂಯುತೌ |
ಪದ್ಯಂ ಚ ದ್ವಿವಿಧಂ ತತ್ರ ಸುವೃತ್ತಮತಿಮುಕ್ತಕಂ || ೧೨ ||

ಏಕವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಃ ಸ್ತುಃ ಸುಪಃ ಸುಪ್ತಿಬ್ಧಪರಂ ಸ್ತೂತಂ |
ಪ್ರಥಮಾಃ ಪುರುಷಸ್ತೋತ್ರಕೋ ದ್ವಿತೀಯೋ ಮಧ್ಯಮೋ ಮತಃ || ೧೩ ||

ಉತ್ತಮಾಖ್ಯಾಃ ತೃತೀಯಸ್ತು ತತ್ಕ್ರಿಯಾವಚನಂ ತ್ರಿಕಂ |
ತಿಜಶ್ಚ ನವಕಂ ತತ್ರ ಪರಸ್ತೃಪದಸಂಜ್ಞಕಂ || ೧೪ ||

ಆತ್ಮನೇಪದಸಂಜ್ಞಂ ಚ ನವಕಂ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ |
ಯುಷ್ಮದ್ಯುಪಪದೇ ತತ್ರ ಮಧ್ಯಮಾಃ ಪುರುಷೋ ಭವೇತ್ || ೧೫ ||

ಇಲ್ಲಿ ಗೀತನೆಂಬುದೂ ಪಾರನಶದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ್ದು ಅಂತಹ ಪಾರವೂ ಸಹ ಗದ್ಯಪದ್ಯ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡುವಿಧ ಗದ್ಯವೆಂದರೆ ಕೇವಲ ಮಾತನಾಡುವಂತೆ ಇರುವ ಸರಣಿ ಪದ್ಯವೆಂಬುದು ಛಂದೋವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪದ ಸರಣಿ ಛಂದಸ್ಸೂ ಸಹ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ್ದು ಈ ಗದ್ಯಪದ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಪದ್ಯವೂ ಸಹ, ಸುವೃತ್ತ ಅತಿ ಮುಕ್ತಕವೆಂದು ಎರಡುವಿಧ ಇಂತಹ ಗದ್ಯಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪದಗಳು ಸುಪ್ತಿ ಜನ್ತಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸುಬ್ಬಿಭಕ್ತಿಯು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು (ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಏಕವಚನ, ದ್ವಿವಚನ, ಬಹುವಚನಭೇದದಿಂದ) ಮತ್ತೊಂದು ತಿಬ್ ಎನಿಸುತ್ತದೆ (ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಪದಗಳ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೇ ತಿಬ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು)

೧೩-೧೫ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕವಾದ ಆ ತಿಬಂತವು ಪ್ರಥಮಪುರುಷ, ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ, ಉತ್ತಮಪುರುಷವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿದೆ ಅವುಗಳೂ ಪರಸ್ಪ್ರೇ ಪದವೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ತಿಬಂತವು ಒಂಭತ್ತು ಆತ್ಮನೇಪದ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ತಿಜನ್ತವೂ ಒಂಭತ್ತು ಇರುತ್ತವೆ ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷನೇ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಸ್ಯ ದ್ಯುಪಪದೇ ಚೈವ ಸ್ಯಾತ್ತ್ವ ಧೋತ್ತಮಸಂಜ್ಞಕಃ |

ಶೇಷೇ ಪ್ರಥಮಮಿಚ್ಛಂತಿ ಪುರುಷಂ ಯದುಸತ್ತಮ || ೧೬ ||

ಅರ್ಥೇ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯ ಸ್ವಾದೌ ವಚನಮಂತ್ರಣೇ |

ಪರಿಮಾಣೇ ಚ ಕಥಿತಾ ವಿಭಕ್ತಿಃ ಪ್ರಥಮಾ ಬುದ್ಧಿಃ || ೧೭ ||

ದ್ವಿತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ ಮತಾ ತೃತೀಯಾ ಕರಣೇ ಸ್ಮೃತಾ |

ಕಾರಕೇ ಕರ್ಮಣಿ ತಥಾ ಸೈವ ಚಾನ್ಯೈಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೧೮ ||

ಚತುರ್ಥೀ ಸಂಪ್ರದಾನೇ ಸ್ಯಾದಪಾದಾನೇ ಚ ಪಂಚಮೀ |

ಸಂಬಂಧೇ ಚ ತಥಾ ಷಷ್ಠೀ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಧಾರ ಭಾವಯೋಃ || ೧೯ ||

ತೇಷಾಂ ತು ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ರಿಪುಸೂದನ |

ದ್ವಿತೀಯಂ ತವ ಧರ್ಮಜ್ಞ ಮಯಾ ತತ್ಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ || ೨೦ ||

೧೬-೧೮ ಅಸ್ಮಿಂಚ್ಛ ಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಉಳಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷನೇ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ನೈಯ್ಯಾಕರಣರು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಪರಿಮಾಣ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಬರುತ್ತದೆ ಕರ್ಮಲಕಾರದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಕಾರಕದ ಮೇಲೆಯೂ ವಿಭಕ್ತಿಯೇ ಬರುತ್ತದೆ

೧೯-೨೦ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿಯು ಸಂಪ್ರದಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅಪಾದಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿಯು ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಯು ಆಧಾರ ಮತ್ತು ಭಾರವಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ (ಭಾವ ಲಕ್ಷಣ) ಬರುತ್ತವೆ ಇದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮೊದಲೇ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿರುವೆನು ಈಗಲೂ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಾದ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪ ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಸಹ ಧಾತು.

ಸ್ರಾತಿಪದಿಕಮಿಹಸ್ವಂ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸ್ಯಾತ್-

ತ್ವಕೃತಿಮಸಿ ಧಾತುಮಿಚ್ಛಂತಿ |

ವಾಙ್ಮಯಮಖಿಲಮನೇರನ ನಿಬದ್ಧಂ

ಗದ್ಯಮಸಿ ಯದಥ ಪದ್ಯಸಮೇತಂ

|| ೨೦ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಶಬ್ದಾಧ್ಯಾಯೋ ನಾಮ

ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಗಳಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಗದ್ಯಪದ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸಮಸ್ತ
ವಾಕ್ಯಪಂಚವೂ ಸುಬಂತ ತಿಜನ್ತರೂಪಗಳಾದ ಇಂತಹ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣ
ವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಾಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಾಧ್ಯಾಯವೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಮುಗಿದಿದೆ.

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾವುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ತೃತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಷಡಕ್ಷರೇಣ ಪಾದೇನ ಗಾಯತ್ರಂ ಛಂದ ಉಚ್ಯತೇ |

ಉಷ್ಣಿಕ್ ಸಪ್ತಾಕ್ಷರಂ ಚೈವ ಅಷ್ಟಾಕ್ಷರಮನುಷ್ಟುಭಂ

॥ ೧ ॥

ನನಾಕ್ಷರಾ ಚ ಬೃಹತೀ ಸಂಖ್ಯಾಸಂಜ್ಞಂ ದಶಾಕ್ಷರಂ |

ಏಕಾದಶಾಕ್ಷರಂ ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ಜಗತೀ ದ್ವಾದಶಾಕ್ಷರಂ

॥ ೨ ॥

ತ್ರಯೋದಶಾಕ್ಷರಂ ಜ್ಞೇಯಮತಿಪೂರ್ವಂ ತಥೈವ ಹಿ |

ಚತುರ್ದಶಾಕ್ಷರಾ ಚೈವ ಶಕ್ವರೀ ಯದುನಂದನ

॥ ೩ ॥

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯನು ಪದ್ಯಮಯವಾದ ವ್ರಬಂಧಕ್ಕೆ ಅನುಬಂಧಿಸುವ ಛಂದೋವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಪಾದವು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ಗಾಯತ್ರ ಛಂದಸ್ಸೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಏಳು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳದ್ದು ಉಷ್ಣಿಕ್ ಎಂತಲೂ, ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳದ್ದು ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಎಂತಲೂ, ಒಂಭತ್ತಕ್ಷರ ಪಾದವುಳ್ಳದ್ದು ಬೃಹತೀ ಎಂತಲೂ, ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರದ ಪಾದವುಳ್ಳದ್ದು ಸಂಖ್ಯೆ ಎಂತಲೂ, ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳದ್ದು ತ್ರಿಷ್ಟುಬೆಂತಲೂ, ಹನ್ನೆರಡಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳದ್ದು ಜಗತೀ ಎಂತಲೂ, ಹದಿನಾರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದವುಳ್ಳದ್ದು ಅತಿಜಗತೀ ಎಂತಲೂ, ಹದಿನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದ

ಅತಿಶಕ್ತರೀ ಚ ಕಥಿತಾ ತಥಾ ಸಂಚಿದಶಾಕ್ಷರಾ |
ಷೋಡಶಾಕ್ಷರಮಿಚ್ಛಂತಿ ಚೈಂದೋಽಷ್ಟಿರಿತಿ ಯತ್ಸ್ಮೃತಂ || ೪ ||

ಅತ್ಯಷ್ಟಿಸಂಜ್ಞಂ ಛಂದಶ್ಚ ತಥಾ ಸಪ್ತದಶಾಕ್ಷರಂ |
ಅಷ್ಟಾದಶಾಕ್ಷರಂ ಚೈವ ವೃತ್ತಿಸಂಜ್ಞಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ || ೫ ||

ತಥಾವೃತ್ತಿಸಂಜ್ಞಂ ಚ ವಿಂಶತಿಸ್ತೋತ್ರವರ್ಜಿತಾ |
ವಿಂಶತಿಶ್ಚಾಕ್ಷರಾಣಿ ಸ್ಯುಃ ಕೃತಿಸಂಜ್ಞಂ ಯದೂತ್ತಮಂ || ೬ ||

ವಿಂಶತಿಸ್ತೋತ್ರಸಂಯುಕ್ತಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ |
ದ್ವಾವಿಂಶತಿಶ್ಚ ಕಥಿತಂ ತಥೈವಾಕೃತಿಸಂಜ್ಞಕಂ || ೭ ||

ತ್ರಯೋವಿಂಶತಿಶ್ಚ ವಿಕೃತಿಃ ಸಾ ಚೈಕಾಸಂಕೃತಿರ್ಮತಾ |
ಸಂಕೃತಿಶ್ಚೈಕ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಕಥಿತಾ ವಿಕೃತಿಸ್ಪದೇ || ೮ ||

ಷಡ್ವಿಂಶತಿಶ್ಚಾತಿಕೃತಿಃ ಛಂದಶ್ಚೋಕ್ತಂ ಮನೀಷಿಭಿಃ |
ಯಥಾಯಥಂ ಚತುರ್ಭಿಃ ಸ್ತೈಃ ಸಾದೈರೇತಾನಿ ನಿರ್ದಿಶೇತ್ || ೯ ||

ವುಳ್ಳದ್ದು ರಕ್ತರೀ ಎಂದೂ, ಹದಿನೈದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳದ್ದು ಅತಿಶಕ್ತರೀ ಎಂದೂ ಹದಿನಾರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದವುಳ್ಳದು ಅಷ್ಟಿ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ

೫-೮ ಹಾಗೆಯೇ ಹದಿನೇಳು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದವುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಅತ್ಯಷ್ಟಿ ಎಂತಲೂ, ಹದಿನೆಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ವೃತ್ತಿ ಎಂತಲೂ, ಹತ್ತೊಂಭತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಅತಿವೃತ್ತಿ ಎಂತಲೂ, ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದಗಳಿರುವ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಕೃತಿ ಎಂದೂ, ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದೂ, ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದಗಳಿರುವ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಆಕೃತಿ ಎಂದೂ, ಇಪ್ಪತ್ತ ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದಗಳಿರುವ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ವಿಕೃತಿ ಎಂದೂ, ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದಗಳಿರುವ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಕೃತಿ ಎಂದೂ, ಮತ್ತು ಒಂದರಕ್ಷವು ಹಚ್ಚಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವಿಕೃತಿ ಎಂದೂ ಹೆಸರುಗಳಿರುತ್ತವೆ

೯-೧೧ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅತಿಕೃತಿ ಎಂದೂ ಪಂಡಿತರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಯಥಾಕ್ರಮವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ

ಮಾತ್ರಕಸ್ತು ಲಘುರ್ದರ್ಭಃ ಸ್ಪಷ್ಟಲೇಖಾಭಿಚಿಹ್ನಿತಃ |
ಸಂಸ್ಥಾಪ್ಯಃ ಸ್ಯಾದ್ವಿಮಾತ್ರಸ್ತು ಗುರುವಕ್ರಸ್ತಥಾ ಭವೇತ್ || ೧೦ ||

ಲಘುಶ್ಚಾಂತ್ಯಶ್ಚ ಯೋ ವರ್ಣಃ ಸ ಗುರುಶ್ಚ ಭವೇನ್ಮೃಪ |
ದೀರ್ಘಪುಣ್ಣತೌ ಚ ಕಥಿತೌ ತಥೈವ ಗುರುಸಂಜ್ಞಕೌ || ೧೧ ||

ಸಂಯೋಗಾದ್ಯಾಃ ಪರೇ ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಲಘುಶ್ಚ ಗುರುಃ ಸ್ಪೃತಃ |
ಲಘೋಗುರ್ಗೋರ್ವಿಭಾಗೇನ ಪ್ರಸ್ತಾರೋನೇನ ಯಾದವ || ೧೨ ||

ಸರ್ವೇ ಛಂದೋ ವಿಕಲ್ಪಾಶ್ಚ ಭವಂತಿ ಬಹುಶೋ ನೃಪ |
ಸ್ಯಾದ್ಯಥಾನಯನಂ ಕೇಷಾಂ ತಥಾ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ತಚ್ಛೃಣು || ೧೩ ||

ಯಾವತ್ಸಂಖ್ಯಾಪ್ತರಂ ಛಂದಃ ತಾವಂತೋ ಗುರುವೋ ನೃಪ |
ಸ್ಥಾಪ್ಯಾ ಅಧಶ್ಚ ಪೂರ್ವಾಣಾಂ ಲಘುಂ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ವಿನ್ಯಸೇತ್ || ೧೪ ||

ಈ ರೀತಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಆಯಾಯ ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕು ಒಂದೇ ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯವರ್ಣಕ್ಕೆ ಲಘುವಸ್ತವೆಂದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಒಂದೇ ರೇಖೆಯು ಚಿಹ್ನೆ ಯಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎರಡು ಮಾತ್ರೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತುವು ಗುರುವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸ ಬೇಕು ಅದಕ್ಕೆ ವಕ್ರವಾದಚಿಹ್ನೆಯೇ ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಲಘುವಸ್ತವು ಗುರುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ದೀರ್ಘ ಮತ್ತು ಪುಣ್ಣತಗಳೂ ಗುರುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಸಂಯೋಗವು ಪರದಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಲಘುವೂ ಗುರುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ

೧೨-೧೬ ಎಲ್ಲಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಸಹ ಅವುಗಳ ಭೇದಗಳನ್ನು ಲಘು ಗುರು ವಿಭಾಗದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಲಘುಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟು ಗುರುಗಳುಳ್ಳ ವೃತ್ತಗಳು ಆಯಾಯ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾರದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅವುಗಳ ಅನಯನ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು-ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಎಷ್ಟಿದೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಗುರುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ವಿನ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕು ೧ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಚಿಹ್ನ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಅಂದರೆ ಸರ್ವಗುರುವುಳ್ಳ ಒಂದು ವೃತ್ತವು ಆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ

ಆತೋನ್ಯೇಷು ತ್ವವಸ್ಥಾಪ್ಯಂ ನೃಪಮುಖ್ಯ ಯಥಾ ಸ್ಥಿತಂ |

ಏವಮೇವ ವಿಧಿಂ ಕುರ್ಯಾದಾಶ್ಚ ಗುರುಭಿಃ ಪುನಃ

|| ೧೫ ||

ಪೂರಯೇದಕ್ಷರೈಸ್ತಾವತ್ಕುರ್ಯಾದೇತಂ ನೃಪೋತ್ತಮ |

ಯಾವದಕ್ಷರಸಂಖ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಃ ಸರ್ವೇ ಹಿ ಲಘುವೋ ನೃಪ

|| ೧೬ ||

ಏತತ್ ಸ್ಯಾದಕ್ಷರೈಃ ಛಂದಃ ಮಾತ್ರಾಚ್ಛಂದಸ್ತು ಧೈವ ಹಿ |

| ಉಕ್ತವರ್ಣಾಕ್ಷರಂ ಛಂದೋ ಭವೇದೇಕವಿವರ್ಜಿತಃ

|| ೧೭ ||

ಯದಾ ತದಾ ನಿವೃತ್ತಂ ಜ್ಞೋಹ್ಯಧಿಕೇನ ತಮತ್ತಥಾ |

ವರ್ಣದ್ವಯೇನ ರಹಿತಂ ವಿರಾಡಿತಿ ಹಿ ಶಬ್ದಿತಂ

|| ೧೮ ||

ಅಧಿಕಂ ಚ ಸುರಾಸಂಜ್ಞಂ ಕಥಿತಂ ಯದುಸತ್ತಮ |

ತೇಭ್ಯೋ ಭವಂತಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಮಾತ್ರಾಚ್ಛಂದಾಂಸಿ ಯಾದವ

|| ೧೯ ||

ಮೊದಲನೆಯದಾಗುತ್ತದೆ ಅದರಿ ಕೆಳಗಿನ ಸಂಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಮೊದಲನೆಯ ಗುರುವಿನ ಕಳಗೆ ಲಘು | ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ವಿನ್ಯಾಸಮಾಡಬೇಕು ಉಳಿದ ದ್ವಿತೀಯಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಮೇಲಿರುವಂತೆಯೇ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಬೇಕು. ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಲಘುಗಳು ಬಂದಲ್ಲಿ ಅದರ ಮೊದಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಗುರುವನ್ನೇ ಇಡಬೇಕು ಇದೇ ವಿಧಿಯನ್ನೇ ಸರ್ವಲಘುವುಳ್ಳ ವೃತ್ತವು ಸಿಕ್ಕುವವರಗೂ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೋಗಬೇಕು

೧೭-೧೯ ಈ ಛಂದಸ್ಸುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಕ್ಷರಗಳ ಛಂದಸ್ಸು ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಮಾತ್ರಾಛಂದಸ್ಸಿರುತ್ತದೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ವರ್ಣಗಳು ಹೇಳಲಾಗಿನಯೋ ಆ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಣವು ಕಡಿಮೆಯಾದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ನಿವೃತ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತಕ್ಕೆ ತಮಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎರಡು ವರ್ಣಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರಾಟ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸುರಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇವುಗಳಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಮಾತ್ರಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ

1 ಈ ರೀತಿಯಾದ ವಿವರಣವು ಈಗ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದಿಲ್ಲ

ದಿಜ್ಞಾತ್ರಮೇತತ್ಕಥಿತಂ ನರೇಂದ್ರ

ವಿಸ್ತಾರಜಿಜ್ಞಾಸುರತೋ ಮನುಷ್ಯಃ |

ಸಂಸಾಧಯೇತ್ತತ್ಸ್ವಧಿಯಾ ಯಥಾವ-

ತ್ಸುದುಸ್ತರಂ ವಿಸ್ತರತೋ ಹಿ ವಕ್ತುಂ

|| ೨೦ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಛಂದೋವಿಧಿನಾಮ

ತೃತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೨೦ ಈ ರೀತಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ದಿಕ್ಕನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಅದರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವೆನು ಇದರ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಛಂದೋವಿಧಿ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾವುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಚತುರ್ಥೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ತತ್ರಾಜ್ಞಾಯುಕ್ತಮದ್ವೈಧಂ ದೀಪ್ತಂ ಗಂಭೀರಶಬ್ದವತ್ |

ಕ್ಷಚಿನ್ನಿರುಕ್ತಸಂಯುಕ್ತಂ ವಾಕ್ಯಮೇತತ್ಸ್ಮಯಂಭುವಃ || ೧ ||

ಯತ್ತಿಂಚಿನ್ನಿಶ್ರಸಂಯುಕ್ತಂ ಯುಕ್ತಂ ನಾಮನಿಭಕ್ತಿಭಿಃ |

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಭಿಹಿತಂ ಯಚ್ಚ ತಾದೃಶೀನಾಂ ವಚಃ ಸ್ಮೃತಂ || ೨ ||

ನೈಗಮೈರ್ವಿವಿಧೈಃ ಶಬ್ದೈಃ ನಿಸಾತಂ ಬಹುಲಂ ಚ ಯತ್ |

ನ ಚಾಪಿ ಸುಮಹದ್ವಾಕ್ಯವೃಚೀಕಾನಾಂ ವಚಃ ಸ್ಮೃತಂ | ೩ ||

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ವಾಕ್ಯಸರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿವಿಧ ಲಕ್ಷಣ ಪುರಸ್ಕರ ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಇಂತಹ ಅರ್ಧಬೋಧಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಏಕಾರ್ಥನ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿಯೂ, ಉಜ್ವಲವಾಗಿಯೂ, ಗಂಭೀರವಾದ ಉದಾತ್ತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ನಿರುಕ್ತದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಾಕ್ಯವು ಸ್ವಯಂಭುವಿನ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಗಂಭೀರಾ ಗಂಭೀರ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾಗಿಯೂ, ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, (ಶಿಥಿಲ ಬಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯ ಗಳೂ ಅಂತಹವರ ವಾಕ್ಯವೇ ಆಗುತ್ತವೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ವೇದಗಳ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ

ಅವಿಸ್ವಪ್ನಪದಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಯುಷಿಪುತ್ರವಚೋ ನೃಪ |

ಭೂತಭವ್ಯಭವಜ್ಞಾನಂ ಜನ್ಮದುಃಖವಿಕುತ್ಸನಂ

|| ೪ ||

ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ತದ್ಭವೇದ್ವಾಕ್ಯಂ ಗರ್ಭೇಷು ಚ ಪ್ರವರ್ತನಂ |

ಆಜ್ಞಾಯುಕ್ತಂ ಚ ವಚನಂ ತಥಾ ಹೇತುವರ್ಜಿತಂ

|| ೫ ||

ರಾಜರ್ಷೀಣಾಂ ತು ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಬಹ್ವರ್ಥಂ ಬಹುವಿಸ್ತರಂ |

ಬಹ್ವಭಿಧಾನಂ ಬಹ್ವರ್ಥೇ ದೇವತಾನಾಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ

|| ೬ ||

ಬಹ್ವಭಿಧಾನಮಲ್ಪಾರ್ಥಂ ದಾನವಾನಾಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |

ಅಲ್ಪಾಭಿಧಾನಮಲ್ಪಾರ್ಥಂ ಗಂಧರ್ವಾಣಾಂ ತಥಾ ಭವೇತ್

|| ೭ ||

ಕೂಡಿಯೂ, ನಿಪಾತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಮಹಾವಾಕ್ಯದಂತಿರದೆ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ವಾಕ್ಯದಂತೆಯೂ ಇರುವ ವಚನಗಳನ್ನು ಯುಚೀಕರ ವಚನವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅಪ್ಪಸ್ವನಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಕ್ಯವು ಯುಷಿ ಪುತ್ರರ ವಚನವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

೫-೭ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನವೆಂಬ ತ್ರಿಕಾಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಜನ್ಮದಿಂದಂಟಾಗಬಹುದಾದ ದುಃಖವನ್ನು ನಿಂದಿಸ ತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ, ರಹಸ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಪ್ರವರ್ತಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಮಿತ್ರವಾಕ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಕಾರಣನಿರ್ದೇಶ ವಿಲ್ಲದೆಯೂ, ಬಹ್ವರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾಗಿಯೂ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಚನವು ರಾಜರ್ಷಿ ವಚನವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಅನೇಕ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ ವಚನಗಳು ದೇವತೆಗಳ ವಚನವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಅಲ್ಪಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಚನಗಳು ದಾನವರ ವಚನಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಶಬ್ದಗಳೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಅರ್ಥವೂ ಅಲ್ಪವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ವಚನಗಳು ಗಂಧರ್ವರ ವಚನಗಳೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು

ದುರ್ಬೋಧಂ ವಿಷಮಂ ಚೈವ ರಾಕ್ಷಸಾನಾಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |

ಗೂಢಾಕ್ಷರಂ ತು ಯಕ್ಷಾಣಾಂ ಕಿನ್ನರೈರುಕ್ತವತ್ತಥಾ

|| ೮ ||

ನಾಗಾನಾಮತಿವಿಸ್ಪಷ್ಟಂ ಪುನರುಕ್ತಸಮಸ್ತತಂ |

ರಾಗದ್ವೇಷಸಮಾಯುಕ್ತಂ ಹೇತುಮತ್ಪಾರುಷಂ ಭವೇತ್

|| ೯ ||

ಮಂತ್ರಾ ನವವಿಧಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಋಗ್ಯಜುಸ್ಸಾಮಲಕ್ಷಣಾಃ |

ಸ್ತುತಿರ್ನಿಂದಾಪ್ರಶಂಸಾ ಚ ಆಕ್ರೋಶಃ ಪ್ರೇಷ್ಯ ಏವ ಚ

|| ೧೦ ||

ಪ್ರಶೋಽನುಜ್ಞಾ ತಥಾಖ್ಯಾನಮಾಶಾಸ್ತಿರ್ವಿಷಯಾ ಮತಾಃ |

ಏವಂ ತೇ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾನಾಂ ವಿಹಿತಂ ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಂ

|| ೧೧ ||

ಪೌರುಷೇ ವಿದ್ಯತೇ ತಚ್ಚ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ ವಿನಿಶ್ಚಯಃ |

ಸ್ವಭಾವಾನ್ನಚೈವಂತ್ಯೇವ ಯೇ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ನರವರ್ಜಿತಾಃ

|| ೧೨ ||

೮-೯ ಅರ್ಧವಾಗದಿರುವ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಹತಾರ್ಥಕವಾದ ವಾಕ್ಯವು ರಾಕ್ಷಸ ನಾಕ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಗುಪ್ತವಾದ ಅಕ್ಷರವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯವು ಯಕ್ಷರ ಮತ್ತು ಕಿನ್ನರರ ವಾಕ್ಯವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಬಹಳ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ, ಪುನರುಕ್ತ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವ ವಚನಗಳು ಸರ್ಪಗಳ ವಚನಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯ ಬೇಕು ರಾಗದ್ವೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವ ವಾಕ್ಯವು ಪುರುಷವಾಕ್ಯವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು

೧೦-೧೧ ಋಗ್ಯಜುಸ್ಸಾಮರೂಪಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಸ್ತುತಿ, ನಿಂದಾ, ಪ್ರಶಂಸಾ, ಆಕ್ರೋಶ, ಪ್ರೇಷ್ಯ, ಪ್ರಶ್ನ, ಅನುಜ್ಞಾ, ಆಖ್ಯಾನ, ಆಶಾಸ್ತಿ ಎಂಬ ವಿಷಯಭೇದಗಳಿಂದ ಒಂಭತ್ತು ವಿಧವಾಗುತ್ತವೆ ಈ ರೀತಿ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು.

೧೨-೧೩ ಪೌರುಷ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ನಾನು ಹೇಳಿರುವ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಯ.

ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ ಪುಮಾನ್ ಕಶ್ಚಿತ್ಕಶ್ಚಿಚ್ಛ್ರೇಷ್ಠತಮೋ ಧಿಯಾ |
ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ತ್ವೇನ ತಸ್ಯೋಕ್ತಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಶ್ರೇಷ್ಠತಮಾ ನೃಪ

|| ೧೩ ||

ಏತನ್ಮಯೋಕ್ತಂ ಸುಪರೀಕ್ಷಣಂ ತೇ

ನಾಕೈಸ್ಯ ಭೋ ನಾಕೈವಿದಾಂ ವರಿಷ್ಠ |

ವಿಚಕ್ಷಣೈರತ್ರ ಚ ರಾಗತಸ್ತು

ಜ್ಞೇಯಂ ತಥಾ ದ್ವೇಷಸಮಾಗಮಾಚ್ಛ

|| ೧೪ ||

ದಿವ್ಯೇನ ತುಲ್ಯಂ ಯದಿವಾರ್ಷನಾಕೈಂ

ನಾಕೈನ ತುಲ್ಯಂ ಯದಿವಾ ಪರೇಣ |

ನಾಕೈಂ ನರಾಣಾಂ ನೃಪ ರಾಗತಸ್ತು

ಜ್ಞೇಯಂ ಯಥಾ ದ್ವೇಷಸಮಾಗಮತ್ವಾತ್

|| ೧೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ನಾಕೈಪರೀಕ್ಷಾಧ್ಯಾಯೋ ನಾಮ
ಚತುರ್ಥೋಧ್ಯಾಯಃ

ಇಂತಹ ನರವಚನಗಳು ಹೊರತು ನಾನು ಹೇಳಿರುವ ಇತರ ವಚನಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವುಗಳ
ಆಯಾಯ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ
ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾದ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ನಾವು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ
ಅಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದೇ ಹೇಳ
ಬಹುದಾಗಿದೆ ಎಲೈ ನಾಕೈವಿಶಾರದನೇ, ನಾಕೈಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ
ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದವರು ಇಂತಹ ನಾಕೈಗಳಲ್ಲಿ ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿ
ಸಂಬಂಧಗಳಿಂದ ಆಯಾಯ ವಕ್ತೃವಿಶೇಷವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು
ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಋಷಿನಾಕೈವು ದಿವ್ಯನಾಕೈಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿಯೂ ಇರ
ಬಹುದು ಅಂತಹ ನಾಕೈವೂ ಇತರ ನಾಕೈಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು
ಆದರೆ ನರರ ನಾಕೈಗಳು ಮಾತ್ರ ರಾಗದ್ವೇಷಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡ
ತಕ್ಕವುಗಳು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವಜ್ರ
ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ನಾಕೈಪರೀಕ್ಷೆ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ
ಮುಗಿದಿದೆ

|| ಓಂ ||

|| ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ||

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

|| ಪಂಚಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ||

ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರಮಸಂದಿಗ್ಧಂ ಸಾರವದ್ವಿಶ್ವತೋಮುಖಂ |
ಅಸ್ತೋಭಮನವದ್ಯಂ ಚ ಸೂತ್ರಂ ಸೂತ್ರವಿದೋ ವಿದುಃ

|| ೧ ||

ಉತ್ಸರ್ಗೇಣಾಪನಾದೇನ ದ್ವಿವಿಧಂ ತತ್ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |
ಸೂತ್ರಂ ವೃದ್ಧಾಸಕ್ತ ತಥಾ ತಥೋದಾಹರಣಂ ನೃಪ

|| ೨ ||

ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣಂ ಚೈವ ಚತುರಂಗಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |
ವಾಕ್ಯಂ ಚೈವಾರ್ಥವಾಕ್ಯಾರ್ಥಂ ಪದಾರ್ಥಃ ಪದಮೇವ ಚ

|| ೩ ||

ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

೧-೨ ಅಲ್ಪ ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕು ಬೋಧಕವಾಗಿಯೂ ಅನೇಕ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ ಬೋಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೂ ಸ್ತೋಭಾಕ್ಷರವಿಲ್ಲದೆಯೂ, ಇರುವ ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ವರ್ಣಸಮುದಾಯವನ್ನು ಸೂತ್ರಜ್ಞರು ಸೂತ್ರವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ಆ ಸೂತ್ರವೂ ಸಹ ಉತ್ಸರ್ಗ ಅಪವಾದ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಅರ್ಥ ನಿರೂಪಣೆ, ನಿಷೇಧ, ಉದಾಹರಣೆ, ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣೆ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ

೩-೪ ವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಅರ್ಥ, ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ, ಪದಾರ್ಥ, ಪದ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಅವಯವಗಳುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು,

ಚತುರಂಗಮಿದಂ ಚೇತಿ ತಥೈವಾನ್ಯತ್ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |

ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹೇತು ದೃಷ್ಟಾಂತಾವುಪಸಂಹಾರ ಏವ ಚ

|| ೪ ||

ತಥಾ ನಿಗಮನಂ ಚೈವ ಪಂಚಾವಯವಮಿಷ್ಯತೇ |

ಆರಂಭೋಽಥಾಪಿ ಸಂಬಂಧಃ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಸ್ತದ್ವಿಶೇಷಣಂ

|| ೫ ||

ಚೋದನಾ ಪರಿಹಾರಶ್ಚ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಸೂತ್ರಸ್ಯ ಪಡ್ವಿಧಾ |

ಸೂತ್ರೇಷ್ಟೇವ ಹಿ ತತ್ಸರ್ವಂ ಯದ್ವೈತ್ತಂ ಸಮುದಾಹೃತಂ

|| ೬ ||

ವಿಸ್ತರೋಕ್ತಂ ಮತಿಂ ಹನ್ತಿ ಸಮಾಸೋಕ್ತಂ ನ ಗೃಹ್ಯತೇ |

ಸಮಾಸವಿಸ್ತರೌ ಹಿತ್ಯಾ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಯದ್ವಿವಕ್ಷಿತಂ

|| ೭ ||

ಅಪಾರ್ಥಂ ವ್ಯಾಹತಂ ಚೈವ ಪುನರುಕ್ತಂ ತಥೈವ ಚ |

ತಥಾ ವಿಭಿನ್ನ ಸಂಸ್ಥಾನಂ ಯುಕ್ತಿಹೀನಂ ವಿವರ್ಜಯೇತ್

|| ೮ ||

ದೃಷ್ಟಾಂತ, ಉಪಸಂಹಾರ, ನಿಗಮನಗಳೆಂಬ ಐದು ಅವಯವಗಳುಳ್ಳದುದರಿಂದ ಪಂಚಾವಯವವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

೫-೭ ಸೂತ್ರಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ ಆರಂಭ, ಸಂಬಂಧ, ಸೂತ್ರಾರ್ಥ, ವಿಶೇಷಣ, ಪ್ರಶ್ನೆ, ಪರಿಹಾರ ಎಂದು ಆರು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಈ ಕ್ರಮವೆಲ್ಲವೂ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ ಇಂತಹ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅದು ಬಹುಮೆಟ್ಟಿಗೂ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಕ್ಲೇಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಬಹಳ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯು ಅದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಬಹಳ ಸಂಕೋಚ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಮಧ್ಯಸ್ಥ ಕ್ರಮವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಬೇಕು

೮-೯, ಅರ್ಥರಹಿತವಾಗಿಯೂ, ವರಸ್ವರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿಯೂ, ಪುನರುಕ್ತ ವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಕರಣದ ಔಚಿತ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವದೂ, ಯುಕ್ತಿ ರಹಿತವಾದುದೂ ಇಂತಹ ಸೂತ್ರಗಳು ತ್ಯಾಜ್ಯಗಳು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ

ಕ್ರಮಭೇದೋ ವಿಭಕ್ತಶ್ಚ ಗುರುಸೂತ್ರಂ ತಥೈವ ಚ |

ಅಭಿಧಾನಸ್ಯ ಚಾನ್ಯತ್ನಂ ನೈತಾನಿ ಸ್ಯುರಕಾರಣಾತ್

|| ೯ ||

ಸರ್ವಂ ಕೃತ್ವಾ ಪದಚ್ಛೇದಂ ಸಮಾಸಂ ತದನಂತರಂ |

ಸಮಾಸೇ ತು ಕೃತೇ ಪಶ್ಚಾದರ್ಥಂ ಬ್ರೂಯಾದ್ವಿಚಕ್ಷಣಃ

|| ೧೦ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥಶ್ಚ ಪದಾರ್ಥಶ್ಚ ಹೇತುಶ್ಚ ಕ್ರಮಶಸ್ತಥಾ |

ನಿರುಕ್ತಮಥ ವಿನ್ಯಾಸೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯೋಗಸ್ಯ ಪದ್ವಿಧಾ

|| ೧೧ ||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮನುಮಾನಂ ಚ ತಥಾಪ್ತವಚನಂ ಭವೇತ್ |

ತ್ರಿಭಿಃ ಪ್ರಮಾಣೈಃ ಸಂಯುಕ್ತೈಃ ತಂತ್ರೀಪ್ರಮಾಣ್ಯಮರ್ಹತಿ

|| ೧೨ ||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಭಾಸಮಪ್ಯುಕ್ತಂ ತಥಾ ವೈ ಮೃಗತ್ಯಕ್ಷಿಕಾ |

ಅಭಾಸಮನುಮಾನಸ್ಯ ಬಾಪ್ಪರೇಣುಚಯೌ ತಥಾ

|| ೧೩ ||

ಯಾವುದೊಂದು ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಆರಂಭದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವುದು, ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು, ದೀರ್ಘವಾಗಿ ರಚಿಸುವುದು ಬೇರೆ ಪದದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸುವುದು ಇವು ಇರಕೂಡದು

೧೦-೧೧ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಎಲ್ಲಾ ವದಗಳನ್ನೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಅನಂತರ ಸಮಾಸವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು ಅನಂತರ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕು ಒಂದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನೂ ಅನಂತರ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದಕವಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನೂ ಅನಂತರ ಕಾರಣವನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಸೂತ್ರದ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಈ ರೀತಿ ಒಂದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಕ್ರಮವು ಆರು ವಿಧವಾಗಿದೆ

೧೨-೧೩ ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ, ಅಪ್ತವಚನಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅಂತಹ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವನೋ ಅಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅಂತಹ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ, ದುಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಉಂಟು. ಮೃಗ

ಧೂಮಶಂಕಾಂ ಜನಯತೋ ನ ಚ ವಹ್ಯ್ಕುಪಲಬ್ಧಯೇ |

ಆಸ್ತತ್ಸಂ ದರ್ಶಯಿತ್ವಾ ತು ಯದನಾಪ್ತೇನ ಭಾಷಿತಂ

|| ೧೪ ||

ತದಾಸ್ತವಚನಾಭಾಸಂ ವದಂತಿ ನೃಪಸತ್ತಮ |

ರಾಗದ್ವೇಷವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಃ ಅಸ್ತ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ

|| ೧೫ ||

ನೈರುಕ್ತಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ವಿದ್ಧಿ ಸಿದ್ಧಮ್ನಾತ್ವತ್ತಿಕಂ ತಥಾ |

ನಿರ್ವಕ್ತವ್ಯಂ ತು ತತ್ಸಿದ್ಧಮರ್ಥಸಿದ್ಧಿಸ್ತು ಸರ್ವದಾ

|| ೧೬ ||

ತತ್ರ ತ್ವಾತ್ವತ್ತಿಕಂ ಸರ್ವಂ ಗೌರವ್ಯಃ ಪುರುಷೋ ಯಥಾ |

ದಶಧಾತುಗಣೋದ್ಗೀತಂ ತದ್ವಿಷ್ಯಾಮಿ ಯಥಾಗತಂ

|| ೧೭ ||

ತೃಪ್ತಿ ಕಾ (ಬಿಸಿಲುಕುದುರೆ) ವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಸತ್ಯಾರ್ಥಶೂನ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಭಾಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅನುಮಾನಾಭಾಸವೂ ಉಂಟು ಬಾಪ್ಸ (ಹಬ್ಬೆ) ಮತ್ತು ಧೂಳಿನ ಸಮುದಾಯ ಇವೂ ಹೊಗೆಯಂತೆ ತೋರುತ್ತವೆ ಆದರೆ ಇವುಗಳಿಂದ ವಜ್ರ ಯ ಅನುಮಿತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದುವೇಳೆ ಭ್ರಮದಿಂದ ಅನುಮಿತಿಯುಂಟಾದರೂ ಆ ಅನುಮಿತಿಯು ಯಥಾರ್ಥವಾದ ವಜ್ರ ಲಾಭಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ

೧೪-೧೬ ಯಾವನು ಮೊದಲು ಸತ್ಯವಾದಿತ್ವವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಅನಂತರ ಅನಾಸ್ತನಾಗಿ ಅನ್ಯತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹ ವಚನವೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಆಸ್ತವಚನಾಭಾಸವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಆಸ್ತನೆಂದರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ವಂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಗದ್ವೇಷದಿಂದ ಮಾತನಾಡದೇ ಯಥಾರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳತಕ್ಕವನು ನೈರುಕ್ತವೆಂಬುದು ಎರಡುವಿಧ ಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು ಔತ್ಪತ್ತಿಕ, ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರತೀತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು ಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದವೆನಿಸುತ್ತದೆ

೧೭-೧೯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಗೌಃ, ಅಶ್ವಃ, ಪುರುಷಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಔತ್ಪತ್ತಿಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. (ನಿತ್ಯವಾದ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವುಗಳು) ಧಾತುಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶಬ್ದಗಳು ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿವೆ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಯಾಯ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಗೌಣ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ, ಭಾಕ್ತ, ಸಂವಾದ, ಕಾರ್ತಕ, ಉಪ

ಗೌಣೋ ನೈಮಿತ್ತಿಕೋ ಭಾಕ್ತಃ ಸಂವಾದಃ ಕಾರ್ತಕಸ್ತಥಾ |

ಉಪಚಾರಶ್ಚ ಸಂಬಂಧಃ ಗೌಣಕೋ ಯೌಗಿಕಸ್ತಥಾ || ೧೮ ||

ಗುಣಾತ್ ಗೌಣಂ ಪಶ್ಯಾಮೋ ಮಹದಿತ್ಯೇವಮಾದಯಃ |

ನಿಮಿತ್ತತಸ್ತು ನೈಮಿತ್ತಂ ಖಂಡಮುಂಡಾದಿಕಂ ಯಥಾ || ೧೯ ||

ಭಕ್ತ್ಯಾ ಭಾಕ್ತಂ ನೃಸಿಂಹಸ್ಯಾದಮಾಕರಿ ಚ ಮಾತ್ಸವತ್ |

ಸಮಂ ವದಂತಿ ಯಸ್ಮಿಂಶ್ಚ ಸಂವಾದಶ್ಚಿತ್ತರೀ ಯಥಾ || ೨೦ ||

ಕಾರ್ತಕಃ ಸ್ಯಾತ್ ಕೃತಕೋ ದೇವದತ್ತಾದಿಕೋ ಯಥಾ |

ಉಪಚಾರಸ್ತು ಪಚಾರಾತ್ಪ್ರಲಪಾಶಂ ತುಲಾ ಯಥಾ || ೨೧ ||

ಚಾರ, ಸಂಬಂಧ, ಗೌಣಿಕ, ಯೌಗಿಕ, ಎಂದೂ ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವ ಔಪತ್ತಿಕ ವೆಂಬ ಭೇದದೊಡನೆ ಹತ್ತು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗುಣಸಂಬಂಧ ದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಶಬ್ದಗಳು ಗೌಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ ಮಹತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಇದಕ್ಕ ಉದಾಹರಣೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ನೈಮಿತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಖಂಡಮುಂಡಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ—

೨೦-೨೧ ಭಕ್ತಿ ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣಾಭೇದದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶಬ್ದವು ಭಾಕ್ತವೆನಿಸುವುದು ತಾಯಿಯಾಗದಿರುವವಳಲ್ಲಿ ತಾಯಿ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವಂತೆ, ನೃಸಿಂಹನಾಗದಿರುವವನಲ್ಲಿ ನೃಸಿಂಹನೆಂಬ ಶಬ್ದವೇ ಉದಾಹರಣೆ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯ ಹೊಂದಿರುವ ಚಿತ್ತರೀ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಸಂವಾದವೆಂಬ ಭೇದಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತವೆ ಕೃತ್ತಿಮ ಸಂಕೇತದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವದತ್ತಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಕಾರ್ತಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಉಪಚಾರದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವ ತೈಲ, ವಾಶ, ತುಲಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಉಪಚಾರ ಶಬ್ದಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ ವಸ್ತುಸಂಬಂಧದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವ ಭತ್ತಿ, ಮೀನಾಂಸಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಸಂಬಂಧ ಶಬ್ದಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ

ಮುಂದಿನ ಉದಾಹರಣೆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗೋ ಯೌಗಿಕಸ್ತಥಾ ಎಂದು ಪಾರವಿರಚಿಸಿರುವುದು ತೋರುತ್ತದೆ

ಸಂಬಂಧತಸ್ತು ಸಂಬಂಧಃ ಭಕ್ತೀ ಮೀಮಾಂಸಕೋ ಯಥಾ |
ಸಂಯೋಗಾದಪಿ ಸಂಯೋಗಃ ಕ್ರಿಯಾಯಾಃ ಕ್ರಯಿಕಃ ಸ್ತೃತಃ || ೨೨ ||

ಪಟೆಕೃಲ್ಲಗುಡಚ್ಛೇದ್ಯೋ ಜ್ಞೇಯಃ ಶಾಕಟಿಕಸ್ತಥಾ |
ಏವಂ ಪರೇಷಾಂ ಚಪರಂ ಸ್ಯಾನ್ನೈಗಮನಿಚಿನ್ವಕಂ || ೨೩ ||

ಸುಖಾರ್ಥೇ ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧರ್ದೇಶ್ವಾಧನಾನಾಂ ವಿಧಿಂ ಶೃಣು |
ಯದ್ವಿಪನ್ನಂತು ದೃಶ್ಯೇತ ತತ್ಸಾಧ್ಯಂ ಸಾಧನೈರಿವೈಃ || ೨೪ ||

ಆಶ್ವೇಂದ್ರಿಯಮನೋರ್ಥಾನಾಂ ಸಂಯೋಗ ಉಪದಿಶ್ಯತೇ |
ಜ್ಞಾನದೇಶಾದಿಸಂವಿಷ್ಟಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ ತದ್ಭವೇತ್ || ೨೫ ||

ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಶರೀರಿಭೂತಾತ್ಮಾ ಯಶ್ಚ ಯುಕ್ತ್ಯಾನುಮೀಯತೇ |
ಸೋಽಗ್ನಿಧೂಮಾದ್ಯಥಾ ವಿದ್ಯಾದನುಮಾನಂ ತದಿಷ್ಟತೇ || ೨೬ ||

೨೨-೨೩ ಸಂಯೋಗರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಸಂಯೋಗ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಕ್ರಿಯಾಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕ್ರಯಿಕತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ ಪಟೆಕೃತ್, ಲಗುಡಚ್ಛೇದ್ಯಃ, ಶಾಕಟಿಕಃ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಯಾಗಿ ಕರಬ್ಬಗಳಾಗುತ್ತವೆ- ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಆಯಾಯ ನಿಯಮ ದಿಂದ ಸ್ವರೂಪ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅನಾಯಾಸದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಕೇತದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು

೨೪-೨೬ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಯದಿದ್ದ ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಈ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆಯೋ ಅಂತಹ ವಸ್ತು ವರ್ತನವೇ ಸಾಧ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಮ. ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಸಂಯೋಗ ಉಂಟಾಗು ತ್ತದೆಯೋ, ಜ್ಞಾನವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಆ ಸಂಬಂಧವೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ದೇಹಾತಿರಿಕ್ತ ನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಹೇತು ನಿರ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಧೂಮದಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಉಪಯೋಗಕರವಾದ

ನೇದವಿದ್ಯಾವಿರುದ್ಧಂ ಯತ್ಸಾ ಸ್ಮೃತಿಃ ಶಿಷ್ಟಸಮ್ಮತಾ |

ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಫಲಂ ವಿದ್ಯಾತ್ಸಾಧನಂ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಜ್ಞಿತಂ

|| ೨೭ ||

ದ್ವಯೋಃ ಸದೃಶಯೋರೇಕಂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಸಾಧಯೇತ್ಪರಂ |

ಗವಯಾದಿವ ಗೋಃ ಸಿದ್ಧಿಃ ಉಪಮಾನಂ ತವಿಷ್ಯತೇ

|| ೨೮ ||

ಸಾಧ್ಯೋರ್ಭಕ್ಷೇದತತ್ತ್ವಾರ್ಥೋ ವಾಕ್ಯೇ ಯಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಕಲ್ಪ್ಯತೇ |

ಸಾರ್ಥಾಪತ್ತಿರ್ದಿವಾ ಭುಜ್ಜೀ ದೇವರಾತ ಇತೀತಿ ಯತ್

|| ೨೯ ||

ನಿಸಾತನಾದ್ಯೋಗವಿಭಾಗದರ್ಶನಾ-

ಗುರೂಪದೇಶಾದನುವಾರ್ತಿಕಾದಪಿ |

ಪ್ರಮಾಣವು ಅನುಮಾನವೆನಿಸುತ್ತದೆ ವೇದ ವಿದ್ಯೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗದೆಯೂ, ಶಿಷ್ಟ ಸಮ್ಮತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ಮೃತಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಫಲವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದುತ್ತದೆ

೨೮-೩೦ ಗೋಸದೃಶೋಗವಯಃ ಎಂದು ಸಾದೃಶ್ಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಗೋಸಾದೃಶ್ಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಗವಯದ ಸಿದ್ಧಿಯೇ ಉಪಮಾನವೆನಿಸುತ್ತದೆ ದೇವರಾತನು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಊಟವಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೂ ಪುಷ್ಟಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಪುಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಸಾಧ್ಯಂ ಶವು ಭೋಜನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾಗಿ ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಭೋಜನವಿಲ್ಲವನ್ನು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಭೋಜನಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣ ವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಸಂಧರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಿಸಾತ, ಯೋಗ ವಿಭಾಗ. ಗುರೂಪದೇಶ, ವಾರ್ತಿಕ, ಆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರದ

ಸ್ವತಂತ್ರಸಿದ್ಧೀಃ ಪರತಂತ್ರದರ್ಶನಾ-

ತ್ವಸಾಧಯೇಲ್ಲಕ್ಷಣತತ್ತ್ವ ಪದ್ವಿಧಂ

|| ೩೦ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ತಂತ್ರಗುಣದೋಷವರ್ಣನೋ ನಾಮ
ಪಂಚಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಪರೀಕ್ಷಣ ಈ ಆರು ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಆಯಾಯ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ
ಆಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರದ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ತಂತ್ರಗುಣದೋಷವರ್ಣನವೆಂಬ ಐದನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ.

| ೭೦ ||

|| ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ||

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

|| ಷಷ್ಠೋಽಧ್ಯಾಯಃ ||

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

ಗದ್ಯ || ಅಥ ತಂತ್ರಯುಕ್ತಯೋ ಭವಂತಿ, ಅಧಿಕರಣಂ, ಯೋಗಃ, ಪದಾರ್ಥಃ, ಹೇತ್ವರ್ಥಃ, ಉದ್ದೇಶೋ, ನಿರ್ದೇಶಃ, ಪ್ರದೇಶೋ-
ತಿರ್ದೇಶಃ, ಅಪವರ್ಗೋ, ವಾಕ್ಯವಿಶೇಷೋರ್ಥಾಪತ್ತಿಃ, ಪ್ರಸಂಗಃ, ಏಕಾಂತೋಽನೈಕಾಂತಃ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೋ, ನಿರ್ಣಯೋ, ವಿಧಾನಪ-
ರ್ಯಾಯೋಽತಿಕ್ರಾಂತಾವೇಕ್ಷಣಂ ಸಂಶಯೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಅನು-
ಮತಿಃ ಸ್ವಸಂಜ್ಞಾನಿರ್ವಚನಂ, ದೃಷ್ಟಾಂತೋ, ನಿಯೋಗೋ
ವಿಕಲ್ಪಃ ಸಮುಚ್ಚಯೋಽರ್ಥ ಇತಿ ||

ಅರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಸುಪ್ರಮಾಣವಾದ ರಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ರಚಿಸುವನನು ಆ
ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿಸಬಹುದಾದ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ಕಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಂತ್ರ
ಶುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಧಿಕರಣ, ಯೋಗ, ಪದಾರ್ಥ,
ಹೇತ್ವರ್ಥ ಉದ್ದೇಶ, ನಿರ್ದೇಶ, ಪ್ರದೇಶ, ಅತಿರ್ದೇಶ, ಅಪವರ್ಗ, ವಾಕ್ಯವಿಶೇಷ,
ಆರ್ಥಾಪತ್ತಿ, ಪ್ರಸಂಗ, ಏಕಾಂತ, ಅನೈಕಾಂತ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ನಿರ್ಣಯ,
ವಿಧಾನ, ಪರ್ಯಾಯ, ಅತಿಕ್ರಾಂತಾವೇಕ್ಷಣ, ಸಂಶಯ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಅನುಮತಿ,
ಸ್ವಸಂಜ್ಞಾನಿರ್ವಚನ, ದೃಷ್ಟಾಂತ, ನಿಯೋಗ, ವಿಕಲ್ಪ, ಸಮುಚ್ಚಯ ಈ ಅರ್ಥ
ಗಳೆಲ್ಲವೂ, ರಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥನಿರೂಪಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ತಂತ್ರಯುಕ್ತ
ಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ

ತದಧಿಕರಣಂ ಯೇನ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥೋ ಯೋಜ್ಯತೇ, ಸ ಯೋಗಃ
ಯೋರ್ಧೋ ವಿಕ್ರುತಸೂತ್ರಪದಂ, ಸಪದಾರ್ಥಃ, ಯದನ್ಯತಃ
ಯುಕ್ತಮದರ್ಥಸ್ಯ ಸಾಧನಂ ಸರ್ವೇತ್ಯರ್ಥಃ, ಸಮಾಸವಚನಮು-
ದ್ದೇಶಃ, ವಿಸ್ತರವಚನಂ ನಿರ್ದೇಶಃ, ಏವಮೇವೇತ್ಯತಿರೋಽನೇನ
ಕಾರಣೇನೇತ್ಯುಪದೇಶಃ ಪ್ರಕೃತಸ್ಮಾನಾಗತೇನ ಸಾಧನಂ ಪ್ರದೇ-
ಶೋಽತಿಕ್ರಾಮಣೇನ ತಸ್ಮಿನ್ ಸತಿ ಅತಿದೇಶಃ ಅಭಿಪ್ರಾಯಾನುಕ-
ರ್ಷಣಮಪವರ್ಗಃ ಯೇನಾರ್ಥಃ ಪರಿಸಮಾಪ್ಯತೇ ||

ಪದೇನಾಹಾರ್ಯೇಣ ಸ ವಾಕ್ಯಶೇಷೋ, ಯದಕೀರ್ತಿತಂ ಮು-
ರ್ಯಾದಾಮಾಪದ್ಯತೇ ಸಾರ್ಥಾಪತ್ತಿಃ, ಪ್ರಕರಣಾಭಿಹಿತೋರ್ಥಃ ಕೇನ
ಚಿದುಪೋದ್ವಾತೇನ ಪುನರುದ್ವಿತ್ಯಮಾನಃ ಪ್ರಸಂಗಃ, ಸರ್ವತ್ರ ಯ-

ಯಾವ ಅರ್ಥ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ಯೋಜಿಸಲ್ಪಡು
ವುದೋ ಅದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ಹಸರು, ಯೋಗವೆಂದರೆ ಒಟ್ಟಾಗಿರುವ ಸೂತ್ರ
ವನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆ ವದರೂನದಿಂದ ವಿಭಾಗಿಸಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದಪದ ಅಂತಹ ಪದದ
ಅರ್ಥವೇ ವದಾರ್ಥ ಬೇರೆಯಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಕಾರಣವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು
ಸಾಧಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಹೇತ್ವರ್ಥ, ಸಂಗ್ರಹ
ವಾಗಿ ಮೊದಲು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದೇ ಉದ್ದೇಶ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಅದನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸು
ವಿಕೆಯೇ ನಿರ್ದೇಶ, ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಉಪ
ದೇಶ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂದು ಉಪಪಾದಿಸುವಿಕೆಯೇ ಅಪದೇಶ ಪ್ರಕೃತ
ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಾಧಿಸುವಿಕೆಯೇ ಪ್ರದೇಶ, ಅದನ್ನು
ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಅರ್ಥಸಾಧನೆಯು ಅತಿದೇಶ ಹಿಂದಿನ ಅಭಿ
ಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದೇ ಅಪವರ್ಗ ಇದರಿಂದಲೇ ಅರ್ಥಾರ್ಥಪವಾದನವು
ಸಮಾಪ್ತಿ ಹೊಂದುತ್ತದೆ

ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಪದದಿಂದ ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದವನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆಯೇ
ವಾಕ್ಯಶೇಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಯಾವದೊಂದು ಕಾರಣವು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದಿದ್ದರೂ
ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ, ಒಂದು
ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೇಳಿಮುಗಿಸಿದ ನಂತರ ಬೇರೆ ವಿಷಯವನ್ನು ಉಪಪಾದಿ
ಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಮೊದಲಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವಿಕೆಯೇ ಪ್ರಸಂಗ

ತ್ತೃಥಾ ಸ ಏಕಾಂತಃ, ಕ್ವಚಿತ್ತೃಥಾ ಕ್ವಚಿದನ್ಯಥಾಸಾವನೇಕಾಂತಃ,
ಪ್ರತಿಷೇಧವಚನಂ ನಿರ್ಣಯಃ, ಪ್ರಕರಣಾನುಪೂರ್ವಂ ವಿಧಾನಂ,
ತಸ್ಯ ಸ್ಪ್ರಾತಿಲೋಮ್ಯಂ ವಿಸರ್ಯಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ||

ಅತಿಕ್ರಾಂತಾವೇಕ್ಷಣಂ ಪರತ್ರ ವಹ್ಯಾಮಿ ಇತ್ಯನಾಗತಾವೇಕ್ಷಣಂ,
ಉಭಯತೋ ಹೇತುದರ್ಶನಂ ಸಂಶಯಃ ತತ್ರಾತಿಶಯವರ್ಣನಂ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ, ಪರಮತಮಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಮನುಮತಂ, ಪರೈರಸಮ್ಮತಃ
ಶಬ್ದಃ ಸ್ವಸಂಜ್ಞಾ, ಲೋಕೇ ಪ್ರತೀತಮುದಾಹರಣಂ ನಿರ್ವಚನಂ,
ತದ್ಯುಕ್ತಿನಿರ್ವಚನಂ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ, ಏವೇತಿನಿಯೋಗಃ ಇದಂ ವಾ
ಇದಂವೇತಿ ವಿಕಲ್ಪಃ, ಇದಂ ಚೇದಂ ಚೇತಿ ಸಮುಚ್ಚಯಃ, ಅತ್ರ-
ಯದನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಯುಕ್ತಿಗಮ್ಯಂ ತದೂಹ್ಯಮಿತಿ ||

ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಏಕಾಂತ
ವೆಂದು ಹೆಸರು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಂತಹ ಕ್ರಮ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ
ಬೇರೆಯಾದ ಕ್ರಮವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ಅನೇಕಾಂತ, ಇತರ ನಿಷೇಧ ಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದೇ ನಿಶ್ಚಯ ಪ್ರಕರಣ ಕ್ರಮಾನುಸರಣವೇ, ವಿಧಾನ, ಅದರ
ಅನ್ಯಥಾ ಭಾವವೇ ವಿಸರ್ಯಯವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಮುಂದೆ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಮೊದಲು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡು
ವಿಕೆಯೇ ಅತಿಕ್ರಾಂತಾವೇಕ್ಷಣಂ, ಎರಡು ವಿಧವಾದ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣವನ್ನು
ತೋರ್ಪಡಿಸುವುದೇ ಸಂಶಯ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ ವರ್ಣ
ನಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂದು ಹೆಸರು ಇತರರ ಮತವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸದಿರ ವಿಕೆಯೇ
ಅನುಮತ, ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಿರುವ ತನ್ನ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದವೇ ಸ್ವಸಂಜ್ಞಾ,
ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೇ ನಿರ್ವಚನ,
ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದೇ ದೃಷ್ಟಾಂತ, ಹೀಗಯೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು
ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಸಾಧಾರಣವೇ ನಿಯೋಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದೇ ಅಥವಾ ಇದೇ
ಎಂಬ ಸಂಶಯರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನವೇ ವಿಕಲ್ಪವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದು ಮತ್ತು ಇದ್ಗ
ಸಹ ಎಂದು ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅರ್ಥವೇ ಸಮುಚ್ಚಯ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ನಾವು
ನಿರ್ದೇಶಿಸಿಲ್ಲವೋ ಅದನ್ನೂ ಸಹ ಆಯಾಯ ಯುಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳ
ಬೇಕು.

ಪ್ರಯೋಜನಂ ಸಂಶಯನಿರ್ಣಯೌ ಚ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾವಿಶೇಷೋ ಗುರುಲಾಘವೌ ಚ |

ಕೃತವ್ಯುದಾಸೋ ಕೃತಶಾಸನಂ ಚ

ಸಾಂವರ್ತಿಕೋ ಧರ್ಮಗುಣೋಷ್ಟಕಶ್ಚ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ವಜ್ರಸಂವಾದೇ

ತಂತ್ರಶುದ್ಧಿನಾಮ ಸಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಅರ್ಧನಿಶ್ಚಯಸಾಧಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಯೋಜನ, ಸಂಶಯ, ನಿರ್ಣಯ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾವಿಶೇಷ, ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿನ ಗೌರವ, ಮತ್ತು ಲಾಘವವಿಚಾರ, ಇತರ ನಿಷೇಧ, ವಿಹಿತವಾದ ಅರ್ಥದ ಶಾಸನ ಈ ವಿಧವಾದ ಎಂಟು ಧಾರ್ಮಿಕಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರದ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ತಂತ್ರಶುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಅರನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾವುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

ಸಪ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಅಥಾತಃ ಸಂಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ತವ ಪ್ರಾಕೃತಲಕ್ಷಣಂ |

ಋಷೋ, ಇತಿ ನ ಸಂತ್ಯಕ್ತ ನಷ್ಟಾನ ಚ ಮಘಾವುಭೌ

॥ ೧ ॥

ಸಕಾರಹೀನಾ ಚ ತಥಾ ನಾಸಿಕ್ಯಾಶ್ಚ ತಥಾ ನೈವ |

ರೇಫಶ್ಚ ಶಯನಾರಾಜ್ಞ ಸಂಯೋಗೇ ನಾಸ್ತಿ ಕರ್ಮಚಿತ್

॥ ೨ ॥

ಏಕಾರಶ್ಚ ತಥೈಕಾರಃ ಪದಮಧ್ಯೇ ಮಹಾಬಲ |

ದೃಢಯೋಗೇ ಋಕಾರೋಽತ್ರ ಡಗಯೋಗೇ ತಥೈವ ಚ

॥ ೩ ॥

ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

೧-೨ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಪ್ರಾಕೃತಭಾವನಾ
ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು, ಪ್ರಾಕೃತಭಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಋಷೋ ಇತಿ ಎಂಬ
ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಪ್ರಾ ಎಂಬ ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರವೂ ಮಕಾರ ಘಕಾರಗಳೂ
ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಸಕಾರರಹಿತವಾಗಿಯೂ ಅನುಸ್ವಾರವೆಂಬ ನಾಸಿಕ್ಯವರ್ಣದಿಂದ
ಕೂಡಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ ಯಾವ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ರೇಫ ಮತ್ತು ಶಕಾರ,
ಯಕಾರ, ವಕಾರಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ

೩-೫ ಏಕಾರ ಮತ್ತು ಐಕಾರಗಳು ಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ, ದೃ
ಮತ್ತು ಢ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸುಬಂಧ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಋಕಾರವು ಲೋಪ ಹೊಂದುತ್ತದೆ
ಹಾಗೆಯೇ ಡಕಾರ ಗಕಾರಗಳ (ಡ್ಯ ಎಂಬ) ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಗಕಾರ ಯಕಾರ

ಗಯಯೋಗೇ ಗಕಾರೋಽತ್ರ ಲೋಪಮಾಯಾತಿ ನಿತ್ಯದಾ |

ದಮೌ ಯುಕ್ತಾ ಪೃಥಕ್ಕೃತ್ವಾ ದುಮೌ ಕಾರ್ಯಾ ತಥೈವ ಚ || ೪ ||

ಋತಯೋಗೇ ದಕಾರಸ್ಪೃತ್ತಕಾರಸ್ಪೃಭಿಧೀಯತೇ |

ಕಕಾರಃ ಪದಮಧ್ಯೋಽತ್ರ ವಕ್ತವ್ಯೋ ಹಲ್ವಿವರ್ಜಿತಃ || ೫ ||

ನಕಾರಸ್ಯ ಣಕಾರಃ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರಕಾರಸ್ಯ ಖ ಇಷ್ಯತೇ |

ತಕಾರಶ್ಚ ಥಕಾರಶ್ಚ ಜ್ಞಕಾರಸ್ಯ ಣ ಏವ ಚ || ೬ ||

ಕ್ವಚಿತ್ ಕ್ವಚಿತ್ ಸ್ಯಾತ್ತದಾ ಹಕಾರಶ್ಚ ತಥಾ ಕ್ವಚಿತ್ |

ಪ್ರಕಾರಸ್ಯ ತು ವಕ್ತವ್ಯಂ ನಾಂಕಾರಸ್ಯ ಹ ಇಷ್ಯತೇ || ೭ ||

ಚಕಾರಸ್ಯ ಛಕಾರಸ್ಪೃತ್ ಕಕಾರೇ ಹಲ್ ಚ ಲುಪ್ಯತೇ |

ಯುಕ್ತೇ ಷಕಾರೇ ತದ್ವಿಭೇ ಹಕಾರೋಪಿ ವಿಧೀಯತೇ || ೮ ||

ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಗಕಾರವು ಯಾವಾಗಲೂ ಲೋಪ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಸಂಯುಕ್ತವಾದ ದಕಾರ ಮಕಾರಗಳನ್ನು (ದ್ವ) ದುಮ ಎಂದು ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು, ಋ ಮತ್ತು ತಕಾರಗಳ (ತಫ) ಎಂಬ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ದಕಾರವನ್ನೇ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು ತಕಾರವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಕಕಾರವು ಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದರೆ, ಅದನ್ನು ವ್ಯಂಜನರಹಿತವಾಗಿ (ಬರೀ ಸ್ವರವನ್ನು ಗಿಯೇ) ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು

೬-೮ ಪ್ರಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರವು ಬರುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಖಕಾರವೂ ಬರುತ್ತದೆ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರವೂ ಜ್ಞ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಣಕಾರವೂ ಬರುತ್ತವೆ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಕಾರವೂ ಬರುವುದುಂಟು ಇದನ್ನು ಪ್ರಕಾರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಬೇಕು ವಾಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಹಕಾರವೇ ಬರುತ್ತದೆ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಛಕಾರವು ಬರುತ್ತದೆ ಕಕಾರದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವಾಗ ತ್ ಎಂಬ ವ್ಯಂಜನವರ್ಣವು ಲೋಪ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಸಂಯುಕ್ತವಾದ ಷಕಾರಕ್ಕೂ ಅದರಂತೆ ಇರುವ ಸಂಯುಕ್ತ ವರ್ಣಕ್ಕೂ ಸಹ ಹಕಾರವೇ ಬರುತ್ತದೆ

ಚತುರ್ಥೀ ನಾತ್ರ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ನ ಚ ದ್ವಿವಚನಂ ಕೃಚಿತ್ |
ಪದಾದೌ ಯೋ ಗುರುಃ (ಪ್ರೋಕ್ತಃ) ಸ್ತೋತ್ರ ಲಘುರೇವ ನಿಧೀಯತೇ ||

ದ್ವಿಮಾತ್ರನೇತದುದ್ವಿಷ್ಟಂ ವಿದ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಕೃತಲಕ್ಷಣಂ |
ಪ್ರಯೋಗಾದನುಕರ್ತವ್ಯೋ ವಿಸ್ತರೋಹ್ಯತಿವಿಸ್ತರಃ || ೧೦ ||

ದೇಶೇಷು ದೇಶೇಷು ಪೃಥಗ್ವಿಭಿನ್ನಂ
ನ ಶಕ್ಯತೇ ಲಕ್ಷಣತಸ್ತು ವಕ್ತುಂ |
ಲೋಕೇಷು ಯತ್ಸ್ಯಾದಪಭ್ರಷ್ಟಸಂಜ್ಞಂ
ಜ್ಞೇಯಂ ಹಿ ತದ್ದೇಶವಿದೋಧಿಕಾರಂ || ೧೧ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಂಕೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದೇ ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷಾಲಕ್ಷಣಂ ನಾಮ
ಸಪ್ತಮೋಧ್ಯಾಯಃ

೯-೧೧ ಈ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಚತುರ್ವಿಧವಿಭಕ್ತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ದ್ವಿವಚನವೂ ಇಲ್ಲ ಪದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಗುರುವೂ ಸಹ ಲಘುವಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಇದೂ ಸಹ ದ್ವಿಮಾತ್ರವೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಈ ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಇತರಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಶಿಷ್ಟಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು ಇದರ ವಿಸ್ತಾರವು ಅತಿವಿಸ್ತಾರ ರೂಪವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಅಂತಹ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಹ ದೇಶದೇಶದಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಅಪಭ್ರಷ್ಟ ವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಅದರಭೇದವೂ ಸಹ ಆಯಾಯ ದೇಶದಭಾಷಾಭಿಜ್ಞರ ಉಚ್ಚಾರಣಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಾಂಕದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಭಂದೋವಿಧಿ ಎಂಬ ಏಕರಸೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಅಷ್ಟನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ದೇವಾ ದಿವೌಕಸೋ ದಿವ್ಯಾ ಗೀರ್ವಾಣಾಸ್ತ್ರಿದಶಾಃ ಸುರಾಃ |

ಹರಿರ್ಜನಾರ್ದನೋ ವಿಷ್ಣುರ್ವಾಸುದೇವಸ್ತೃಧೋಕ್ಷಜಃ

॥ ೧ ॥

ನಾರಾಯಣೋ ಹೃಷೀಕೇಶಶ್ಚ ಶ್ರೀ ಗರುಡವಾಹನಃ |

ಬಲಃ ಸಂಕರ್ಷಣೋಽನಂತಃ ಶೇಷಸ್ತಾಲಧ್ವಜೋ ಹಲೀ

॥ ೨ ॥

ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಃ ಕಾಮದೇವಶ್ಚ ಚಾಪೀ ಮಕರಕೇತನಃ |

ಖಡ್ಗಾಯುಧೋಽನಿರುದ್ಧಶ್ಚ ತಥಾವೈ ಋಷ್ಯಕೇತನಃ

॥ ೩ ॥

ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರ ದೇವಾಃ, ದಿವೌಕಸಃ, ದಿವ್ಯಾಃ, ಗೀರ್ವಾಣಾಃ, ತ್ರಿದಶಾಃ, ಸುರಾಃ ಇವು ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರಿನ ಪರ್ವಾಯವದಗಳು ಹರಿ, ಜನಾರ್ದನ, ವಿಷ್ಣು, ವಾಸುದೇವ. ಅಥೋಕ್ಷಜ, ನಾರಾಯಣ, ಹೃಷೀಕೇಶ, ಚಕ್ರೀ, ಗರುಡವಾಹನ ಇವು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಮಗಳು ಬಲ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ಅನಂತ, ಶೇಷ, ತಾಲಧ್ವಜ, ಹಲೀ ಇವು ಬಲರಾಮನ ನಾಮಗಳು ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಕಾಮದೇವ, ಚಾಪೀ, ಮಕರಕೇತನ, ಖಡ್ಗಾಯುಧ, ಅನಿರುದ್ಧ, ಋಷ್ಯಕೇತನ ಇವುಗಳು ಮನ್ಮಥನ ನಾಮಗಳು

ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಕರೀಷಿಣೀ ಶ್ರೀಶ್ಚ ತಥಾ ದೇವೀ ವಿಭಾವರೀ |
ಚಕ್ರಃ ಸುದರ್ಶನಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಶಾರ್ಙ್ಗಂ ಚಾಸಸ್ತು ವೈಷ್ಣವಂ || ೪ ||

ಮಾಹೇಶ್ವರಂ ಪಿನಾಕಾಖ್ಯಂ ನಾರುಣಂ ಗಾಂಡಿವಂ ಭವೇತ್ |
ಶಾಕ್ರಮಾಜಗವಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ವಜ್ರಃ ಕುಲಿಶ ಉಚ್ಯತೇ || ೫ ||

ವೈಷ್ಣವೀ ತು ಗದಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ತದಾ ಕೌಮೋದಕೀ ನೃಪ |
ಹಲೋ ಲಲಾಮು ಇತ್ಯುಕ್ತಃ ಸಾನಂದಂ ಮುಸಲಂ ಸ್ತುತಂ || ೬ ||

ಸಾಂಚಜನ್ಯಃ ಸ್ತುತಃ ಶಂಖಃ ಯಂ ಬಿಭರ್ತಿ ಜನಾರ್ದನಃ |
ಕರೇಽಸ್ಯ ಕಮಲಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ತಥಾಸ್ತ್ರಾಲೋಕ್ಯಸಂಜ್ಞಿತಂ || ೭ ||

ಭೂಮಿವರ್ಸುಂಧರಾ ಪೃಥ್ವೀ ಹ್ವಮಾ ಹ್ವೋಣೀ ಧರಾ ಮಹೀ |
ನಭಃ ಖಂ ಗಗನಂ ಚೈವ ತಥಾಕಾಶಂ ಹರೇಃ ಕ್ರಮಂ || ೮ ||

ತಾಕ್ಷ್ಯಃ ಸುಪರ್ಣೋ ಗರುಡೋ ಹರಿಕೇತನವಾಹನಃ |
ನಾಗಾಂತಕೋ ಹಲಧರಃ ಶೇಷಃ ತಾಲಘ್ವಜೀ ಹಲೀ || ೯ ||

೪ ೭ ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ, ಕರೀಷಿಣೀ, ಶ್ರೀಃ, ದೇವೀ, ವಿಭಾವರೀ ಇವು ಮಹಾ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನಾಮಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಸುದರ್ಶನವೆಂದು ಹೆಸರು ಅವನ ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಶಾರ್ಙ್ಗವೆಂದು ಹೆಸರು ರುದ್ರದೇವನ ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಪಿನಾಕವೆಂದೂ, ವರುಣನ ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಗಾಂಡಿವವೆಂದೂ, ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಆಜಗವವೆಂದೂ ಅವನ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಕುಲಿಶವೆಂದೂ ಹೆಸರು, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗದಗೆ ಕೌಮೋದಕೀ ಎಂದು ಹೆಸರು, ಬಲರಾಮನ ಹಲಾಯುಧಕ್ಕೆ ಲಲಾಮು ಎಂದೂ, ಮುಸಲಾಯುಧಕ್ಕೆ ಸಾನಂದವೆಂದೂ ಹೆಸರು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಂಖಕ್ಕೆ ಸಾಂಚಜನ್ಯವೆಂದೂ, ಕೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಮಲಕ್ಕೆ ಅಸ್ತ್ರಾಲೋಕ್ಯವೆಂದೂ ಹೆಸರು.

೮-೧೦ ಭೂಮಿ, ವಸುಂಧರಾ, ಪೃಥ್ವೀ, ಹ್ವಮಾ, ಹ್ವೋಣೀ, ಧರಾ, ಮಹೀ ಇವು ಭೂದೇವಿಯ ನಾಮಗಳು ನಭಃ, ಖಂ, ಗಗನಂ, ಆಕಾಶಂ, ಹರಿಕ್ರಮಂ ಇವುಗಳು ಆಕಾಶದ ನಾಮಗಳು ತಾಕ್ಷ್ಯಃ, ಸುಪರ್ಣಃ, ಗರುಡಃ, ಹರಿಕೇತನಃ, ಹರಿವಾಹನಃ, ನಾಗಾಂತಕಃ ಇವು ಗರುಡನ ನಾಮಗಳು ಹಲಧರ, ಶೇಷ, ತಾಲಘ್ವಜೀ, ಹಲೀ, ಇವು ಬಲರಾಮನ ನಾಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾ, ಪಿತಾಮಹ,

ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸಿತಾಮಹಃ ಶಂಭುಃ ಸ್ವಯಂಭೂರ್ಭೂತಭಾವನಃ |

ಮಹಾದೇವೋ ಭವಃ ಶಂಭುಃ ತ್ರ್ಯಂಬಕಃ ಪಾರ್ವತೀಪತಿಃ || ೧೦ ||

ಉಮಾ ಸತೀ ಪರ್ವತಜಾ ಮೇನಕಾಜಾ ತಥೋಚ್ಯತೇ |

ಭದ್ರಕಾಲೀ ಸ್ಕೃತಾ ದುರ್ಗಾ ಗಣಾಶ್ಚ ಪ್ರಮಥಾಃ ಸ್ಕೃತಾಃ || ೧೧ ||

ವಿನಾಯಕೋ ಗಣಪತಿಃ ಕುಮಾರಃ ಸ್ಕಂದ ಇಷ್ಯತೇ |

ಇಂದ್ರಃ ಶಕ್ರಃ ಕೌಶಿಕಶ್ಚ ಪುರುಹೂತಃ ಪುರಂದರಃ || ೧೨ ||

ಅಗ್ನಿರೈಶ್ವಾನರೋ ವಹ್ನಿಃ ಜಾತವೇದೋ ಹುತಾಶನಃ |

ವೈವಸ್ವತೋ ಯಮಶ್ಚೈವ ಕೀನಾಶಃ ಪ್ರೇತನಾಯಕಃ || ೧೩ ||

ವಿರೂಪಾಕ್ಷೋ ನಿರ್ಮತಿಶ್ಚ ತಥಾ ರಾತ್ರಿಂಚರಾಧಿಪಃ |

ಯಾದಸಾಮಿಾಶ್ವರೋ ದೇವಃ ಪ್ರಜೇತಾ ವರುಣೋಽಂಬುಪಃ || ೧೪ ||

ಶಂಭು, ಸ್ವಯಂಭೂಃ ಭೂತಭಾವನ, ಇವು ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನ ನಾಮಗಳು
ಮಹಾದೇವ, ಭವ, ಶಂಭು, ತ್ರ್ಯಂಬಕ, ಪಾರ್ವತೀಪತಿ ಇವು ರುದ್ರದೇವನ
ನಾಮಗಳು ಉಮಾ, ಸತೀ, ಪರ್ವತಜಾ, ಮೇನಕಾಜಾ ಇವು ಪಾರ್ವತಿಯ
ನಾಮಗಳು

೧೧-೧೪ ಭದ್ರಕಾಲೀ ಎಂಬುದು ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ನಾಮವು ಗಣಗಳು
ಎಂದರೆ ಪ್ರಮಥ ಗಣಗಳು, ಗಣಪತಿ ಎಂಬುದು ವಿನಾಯಕನ ಹೆಸರು
ಕುಮಾರ ಎಂಬುದು ಪಣ್ಡುನ ಹೆಸರು ಇಂದ್ರ, ಶಕ್ರ, ಕೌಶಿಕ, ಪುರುಹೂತ,
ಪುರಂದರ ಇವು ಇಂದ್ರನ ನಾಮಗಳು ಅಗ್ನಿ, ವೈಶ್ವಾನರ, ವಹ್ನಿ, ಜಾತವೇದ,
ಹುತಾಶನ ಇವು ಅಗ್ನಿದೇವನ ನಾಮಗಳು ವೈವಸ್ವತ, ಯಮ, ಕೀನಾಶ, ಪ್ರೇತ
ನಾಯಕ, ಇವು ಯಮನ ನಾಮಗಳು ವಿರೂಪಾಕ್ಷ, ನಿರ್ಮತಿ, ರಾತ್ರಿಂಚರಾಧಿಪ
ಇವು ನಿರ್ಮತಿಯ ನಾಮಗಳು, ಯಾದಸಾಮಿಾಶ್ವರ ದೇವ, ಪ್ರಜೇತಾಃ, ವರುಣ,
ಅಂಬುಪ ಇವು ವರುಣನ ನಾಮಗಳು

ತೋಯಮಂಬು ಜಲಂ ಚಾಪಃ ಪಾನೀಯಂ ಸಲಿಲಂ ಪಯಃ |

ನಾಯುಃ ಸಮೀರಣೋ ವಾತಃ ಪವನಃ ಸರ್ವಗೋಽನಿಲಃ || ೧೫ ||

ರಾಜರಾಜೋ ಧನಾಧ್ಯಕ್ಷಃ ತಥೈವೈಲಬಿಲಃ ಸ್ತೃತಃ |

ಈಶಾನಃ ಶಂಕರಃ ಶರ್ಮಃ ತಥಾ ಪಶುಪತಿಃ ಶಿವಃ || ೧೬ ||

ನಾಸತ್ಯಾವತ್ತಿನೌ ಪ್ರೋಕ್ತೌ ವಸವೋ ವಸುಸಂಜ್ಞಿತಾಃ |

ತಥೈವಾಂಗಿರಸೋ ನಾಗಾಃ ವಿಶ್ವೇ ಸತ್ಪ್ರಗೃಭೋಜಿನಃ |

ವೃಷಭಾವಗಮಾರುದ್ಧ ಭೃಗವೋ ಮರುತೋ ಮತಾಃ |

ಸಾಧ್ಯಾ ಧರ್ಮಸುತಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಅದಿತ್ಯಾಃ ಕಶ್ಯಪಾತ್ಮಜಾಃ || ೧೭ ||

ಮಾರುತೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾನೋ ಗೃಹಾಸ್ತ್ರಿಭುವನೇಶ್ವರಾಃ |

ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ತಥಾ ತಾನಿ ಋಕ್ಷಾಣಿ ಚ ಉಡೂನಿ ಚ || ೧೮ ||

೧೫-೧೬ ತೋಯ, ಅಂಬು, ಜಲ, ಆಪಃ, ಪಾನೀಯ, ಸಲಿಲ, ಪಯಃ ಇವು ಜಲದ ನಾಮಗಳು ನಾಯು, ಸಮೀರಣ, ವಾತ, ಪವನ, ಸರ್ಮಗ, ಅನಿಲ ಇವು ವಾಯುವಿನ ನಾಮಧೇಯಗಳು ರಾಜ, ಧನಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಐಲಬಿಲ ಇವು ಕುಬೇರನ ನಾಮಧೇಯಗಳು ಈಶಾನ, ಶಂಕರ, ಶರ್ಮ, ಪಶುಪತಿ, ಶಿವ ಇವು ರುದ್ರದೇವನ ನಾಮಗಳು, ನಾಸತ್ಯ, ಅತ್ತಿನೌ ಇವು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ನಾಮಗಳು ವಸುಗಳಿಗೆ ವಸವಃ ಎಂದೇ ನಾಮಧೇಯ ಅಂಗಿರಸಃ, ನಾಗಾಃ ಇವು ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಯಜ್ಞಭಾಗಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ದೇವತಾವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ವಿಶ್ವ ಎಂದು ಹೆಸರು

೧೮-೨೦ ವೃಷಭ, ಅವಗಮ, ಅರುದ್ಧ, ಭೃಗು ಇವು ಮರುತ್ತಿಂಬ ದೇವತೆಗಳ ನಾಮಧೇಯಗಳು ಸಾಧ್ಯರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮಸುತರೆಂದು ಹೆಸರು ಅದಿತ್ಯ, ಕಶ್ಯಪಾತ್ಮಜ ಇವೂ ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಮಾರುತ, ಮಾತರಿಶ್ವ ಇವೂ ವಾಯುದೇವನ ಹೆಸರುಗಳು ಗೃಹಗಳಿಗೆ—ತ್ರಿಭುವನೇಶ್ವರ ಎಂದು ಹೆಸರು ಋಕ್ಷ, ಉಡು ಇವು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ನಾಮಗಳು, ಅದಿತ್ಯ, ಭಾಸ್ಕರ,

ಆದಿತೋ ಭಾಸ್ಕರಸ್ಸೂರ್ಯಃ ಸವಿತಾ ರವಿರರ್ಯಮಾ |

ಚಂದ್ರಃ ಶೀತಕರಃ ಸೋಮಃ ಶಶಾಂಕೋ ಮೃಗಲಾಂಛನಃ || ೨೦ ||

ವಕ್ರಃ ಕ್ಷಿತಿಮತೋ ಭಾಮಃ ಬುಧೋಜ್ಞಃ ಸೋಮನಂದನಃ |

ಬೃಹಸ್ಪತಿಗುರುರ್ಜೀವಃ ಶುಕ್ರ ಆಸ್ಪಜೀರೀವ ಚ || ೨೧ ||

ಸಾರಣಃ ಪಂಚಮಃ ಪ್ರೋಕ್ತೋ ಪ್ರಮಂಥೇಷು ವಿಚಕ್ಷಣಃ |

ಅಸುರಾ ದಾನವಾ ದೈತ್ಯಾ ಗಂಧರ್ವಾ ದೇವನಾಯಕಾಃ || ೨೨ ||

ಯಕ್ಷಾಃ ಪುಣ್ಯಜನಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಯಾತುಧಾನಾಶ್ಚ ರಾಕ್ಷಸಾಃ |

ಅದೃಶ್ಯಾಶ್ಚ ತಥಾ ಭೂತಾಃ ಪಿಶಾಚಾಃ ಪಿಶಿತಾಶನಾಃ || ೨೩ ||

ಕಿನ್ನರಾಖ್ಯಾಃ ಕಿಂಪುರುಷಾಃ ನಾಗಾಃ ಕದ್ರುಸುತಾ ಮತಾಃ |

ಸಿದ್ಧಾ ವಿದ್ಯಾಧರಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ದೇವರಾಮಾಸ್ತಥಾಸ್ಸರಾಃ || ೨೪ ||

ಸೂರ್ಯ, ಸವಿತಾ, ರವಿ, ಅರ್ಯಮಾ ಇವು ಸೂರ್ಯನ ನಾಮಗಳು ಚಂದ್ರ, ಶೀತಕರ, ಸೋಮ, ಶಶಾಂಕ, ಮೃಗಲಾಂಛನ ಇವು ಚಂದ್ರನ ಹೆಸರುಗಳು ವಕ್ರ, ಕ್ಷಿತಿಮತ, ಭಾಮ ಇವು ಅಂಗಾರಕನ ನಾಮಗಳು ಬುಧ, ಜ್ಞ, ಸೋಮನಂದನ, ಇವು ಬುಧನ ಹೆಸರುಗಳು ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಗುರು, ಜೀವ ಇವು ಗುರು ಗ್ರಹದ ಹೆಸರುಗಳು. ಶುಕ್ರ, ಆಸ್ಪಜಿ ಇವು ಶುಕ್ರನ ನಾಮಗಳು

೨೨-೨೫ ಪಂಚಮ ಸಾರಣ ಇವು ಇತರರ ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯದಲ್ಲೆ ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವ ವ್ರಾತೃನ ಹೆಸರುಗಳು ಅಸುರ, ದಾನವ, ದೈತ್ಯ ಇವು ದಾನವರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರ ಭೇದದಲ್ಲೂ, ಗಂಧರ್ವ ದೇವನಾಯಕ ಇವು ಗಂಧರ್ವರಲ್ಲೂ ವರ್ತಿಸುತ್ತವೆ ಯಕ್ಷ, ಪುಣ್ಯಜನ ಇವು ಯಕ್ಷರಿಗೂ, ಯಾತುಧಾನ ರಾಕ್ಷಸ ಇವು ರಾಕ್ಷಸರಿಗೂ ವಾಚಕವಾಗುತ್ತವೆ ಪಿಶಾಚ ಪಿಶಿತಾಶನ ಇವು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ ಭೂತಗಳ ನಾಮಗಳು ಕಿನ್ನರರೆಂದರೆ ಕಿಂಪುರುಷರೆಂಬ ದೇವತಾ ವಿರೇಷ, ನಾಗ, ಎಂಬುದು ಕದ್ರುವಿನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಸರ್ಪಗಳ ಹೆಸರು ಸಿದ್ಧರೆಂದರೆ ವಿದ್ಯಾಧರರೆಂಬ ದೇವಭೇದ ಅಸ್ವರಸ್ಸುಗಳೆಂದರೆ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತ್ರೀಯರು, ಭೂತಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವ

ಮಹರ್ಷಯೋ ಭೂತಕೃತಃ ತಥಾ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಯೋಽಮಲಾಃ |

ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಸಪ್ತರ್ಷಯೋ ಲೋಕೇ ತಥಾ ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿನಃ || ೨೫ ||

ಧ್ರುವಃ ಸ್ಥಾಸ್ತುಃ ತಥಾ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಕೃಕಲಾಸಸ್ತಭೈವ ಚ |

ಆಶಾದಿಶಸ್ತಥಾ ಕಾಷ್ಠಾ ಭಚಕ್ರಂ ಭಗಣಂ ಸ್ತೃತಂ || ೨೬ ||

ಕೃತಾನಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ನರೇಂದ್ರಪೂರೈಃ

ಸ್ತೃತಿಶ್ಚ ಧೋಕ್ತಾ ಶ್ರುತಿರೇವ ವೇದಃ |

ಸಮ್ಯಗ್ಯದಾಚಾರಮಿತಿ ಪ್ರದಿಷ್ಟಂ

ವೃತ್ತಂ ಹಿ ಯಚ್ಛಾಸ್ತ್ರವಿದಾಂ ನರೇಂದ್ರ || ೨೭ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ದೇವಾದಿಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯವರ್ಣನಂ

ನಾಮಾಷ್ಟನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಪರಿಶುದ್ಧರಾದ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳೂ ಸಹ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳೆಂದೂ, ಚಿತ್ರ
ಶಿಖಂಡಿ ಎಂದೂ, ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ

೨೬-೨೭ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಧ್ರುವವೆಂದೂ ಕೃಕಲಾಸವೆಂದೂ
ಹೆಸರು ಆಶಾ, ದಿಕ್, ಕಾಷ್ಠಾ ಇವು ದಿಕ್ಪುಗಳ ನಾಮಗಳು, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ
ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಭಚಕ್ರ, ಭಗಣ ಎಂಬನಾಮಗಳಿವೆ ಎಲೈ ಧೋರೆಯೇ,
ಯಾವುದು ಒಳ್ಳೆಯ ಆಚಾರವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದೋ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಾಗಿದ್ದವರು
ಅಂತಹ ಯಾವಯಾವ ಆಚಾರಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಕೃತಕೃತ್ಯರಾದರೋ ಅಂತಹ
ಆಚಾರಗಳನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವೀಕರು ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ತಂದಿರುವರು
ಅಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೃತಿ ಎಂದೂ, ಶ್ರುತಿ ಎಂದೂ ಎರಡುಪ್ರಕಾರ ಉಂಟು
ಹಿಂದಿನ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ನಿಬಂಧಗಳಿಗೆ ಸ್ತೃತಿ ಎಂದೂ, ಅದಕ್ಕೆ
ಪ್ರಮಾಣಭೂತವಾದ ಶ್ರುತಿಗೆ ವೇದವೆಂದೂ ಹೆಸರು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರದ ತೃತೀಯಾಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ದೇವಾದಿಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯವರ್ಣನವೆಂಬ

ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾವುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ನವನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

ಸಂವತ್ಸರೋಽಬ್ಧೋ ವರ್ಷಂ ಚ ಸಮಾ ಹಾಯನ ಏವ ಚ |

ದಿವಸೋ ವಾಸರಶ್ಚೈವ ದಿನಂ ಚಾಹಸ್ತಥೈವ ಚ

॥ ೧ ॥

ದೋಷಾ ವಿಭಾವರೀ ರಾತ್ರಿಃ ಶರ್ವರೀ ಯಾಮಿನೀ ಕ್ಷವಾ |

ಸಂಧಿಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ತಥಾ ಸಂಧ್ಯಾ ಅಂಧಕಾರಂ ತಮಃ ಸ್ಮೃತಂ

॥ ೨ ॥

ಚಂದ್ರಿಕಾ ಚ ತಥಾ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ಯಾ ಚೈತ್ರೋ ಮಧುರಿತಿ ಸ್ಮೃತಃ |

ವೈಶಾಖೋ ಮಾಧವಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಶುಚಿಃ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಉದಾಹೃತಃ

॥ ೩ ॥

ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

೧-೪ ಸಂವತ್ಸರ, ವತ್ಸರ, ಅಬ್ದ, ವರ್ಷ, ಸಮಾ, ಹಾಯನ ಇವು ಸಂವತ್ಸರಕ್ಕೆ ವಾಚಕವಾದಪದಗಳು ದಿವಸ, ವಾಸರ, ದಿನ, ಅಹಃ ಇವು ಹಗಲಿಗೆ ವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ದೋಷಾ, ವಿಭಾವರೀ, ರಾತ್ರಿ, ಶರ್ವರೀ, ಯಾಮಿನೀ, ಕ್ಷವಾ, ಇವು ರಾತ್ರಿಯ ನಾಮಗಳು ಸಂಧಿಃ ಎಂಬವದವು ಸಂಧ್ಯೆಗೆ ವಾಚಕವಾದ್ದು ಅಂಧಕಾರ, ತಮಃ ಇವು ಕತ್ತಲೆಯ ನಾಮಗಳು ಚಂದ್ರಿಕಾ, ಜ್ಯೋತ್ಸ್ಯಾ ಇವು ಬೆಳದಿಂಗಳಿಗೆ ವಾಚಕವಾಗಿವೆ ಚೈತ್ರ, ಮಧು ಇವು ಚೈತ್ರ ಮಾಸಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು ಶುಚಿಃ ಎಂಬುದು ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಾಸಕ್ಕೂ ಶುಕ್ಲಃ ಎಂಬುದು ಅಷಾಢ ಮಾಸಕ್ಕೂ ವಾಚಕವಾಗುತ್ತದೆ ನಭಃ ಎಂಬುದು ಶ್ರಾವಣಮಾಸಕ್ಕೂ,

ಶುಕ್ಲಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ತಥಾಷಾಢೋ ನಭಃ ಶ್ರಾವಣ ಇಷ್ಯತೇ |

ಪ್ರಶ್ನಸಾದೋ ನಭಸ್ಯ ಶ್ವ ಇಷಶ್ಚಾಶ್ವಯುಜಃ ಸ್ಮೃತಃ

|| ೪ ||

ಊರ್ಜಾಽಽಽ ಕಾರ್ತಿಕಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಃ ಸಹಸ್ತಥಾ |

ಸಹಸ್ಯಃ ಪೌಷ ಇತ್ಯುಕ್ತಃ ಮಾಘಃ ಸ್ಯಾತ್ಪಶ ಏವ ಚ

|| ೫ ||

ಫಾಲ್ಗುನಶ್ಚ ತಪಸ್ಯಾಽಪ್ಯೋ ಮಾಸೋ ಯದುಕುಲೋದ್ವಹ |

ತುಲಾ ಮೇಷಗತೇ ಭಾನೌ ವಿಷುವದ್ಧಿನಮುಚ್ಯತೇ

|| ೬ ||

ಧನ್ವತೋ ಮಿಧುನಾಂತಶ್ಚ ಅಯನೇ ಸೋಽಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣೇ |

ಮೇಷಾಂತೇ ಚ ತುಲಾಂತೇ ಚ ಯುಗಾದಿದಿವಸೌ ಸ್ಮೃತೌ

|| ೭ ||

ತಥಾ ವಿಷ್ಣು ಪದಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಕುಲೀರಮಕರಾಂತಯೋಃ |

ಕನ್ಯಾಮಕರಮಾನಾನಾಂ ಪ್ರವೇಶೇ ಧನುಷಸ್ತಥಾ

|| ೮ ||

ನಭಸ್ಯ, ಪ್ರಶ್ನವಾದ ಇವು ಭಾದ್ರಪದಮಾಸಕ್ಕೂ, ಇಷಃ ಎಂಬುದು ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸಕ್ಕೂ ವಾಚಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ

೫-೭ ಊರ್ಜಾವೆಂಬುದು ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸದ ಹೆಸರು ಸಹಃ ಎಂಬುದು ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷದ ಹೆಸರು ಸಹಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಪುಷ್ಯಮಾಸದ ಹೆಸರು ತಸಃ ಎಂಬುದು ಮಾಘಮಾಸದ ಹೆಸರು ಫಾಲ್ಗುಣಮಾಸಕ್ಕೆ ತಪಸ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರು ಈ ಮಾಸಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಈ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಆಯಿತು ಸೂರ್ಯನು ತುಲಾ ಮತ್ತು ಮೇಷಗಳಲ್ಲಿರುವಾಗ ಆ ದಿನಗಳಿಗೆ ವಿಷುವದ್ಧಿನವೆಂದು ಹೆಸರು ಧನುರ್ಮಾಸದ ಕೊನೆಯಿಂದ ಮಿಧುನಮಾಸದ ಕೊನೆಯವರಿವಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಾಯನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಕಾಟಕ ಮತ್ತು ಮಕರ ಮಾಸದ ಅಂತ್ಯದಿನಗಳು ವಿಷ್ಣು ಪದವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

೮-೧೦ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಕನ್ಯಾ ಮತ್ತು ಮಕರ, ಮೀನ, ಧನುಸ್ಸು ಇವುಗಳ ಪ್ರವೇಶವುಂಟಾದಾಗಲೂ ಆ ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳೂ ಷಡ್ರೀತಿಮುಖವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪ

ಷಡಶೀತಿ ಮುಖಂ ನಾಮ ಜ್ಞೇಯಂ ದಿನಚಿತುಷ್ಟಯಂ |

ರಶ್ಮಿರ್ಗಭಸ್ತಿರ್ಭದ್ರಾ ಚ ಕರೋ ದೀಧಿತಿರೇವ ಚ

|| ೯ ||

ಸೂರ್ಯೋದಯಾಸ್ತಮಯಯೋಃ ಸದೀರ್ಘಃ ಪರಿಧಿರ್ಭವೇತ್ |

ತೀರ್ಯಗ್ಗತಾಂ ಮೇಘರಾಜಿಂ ತದೇವ ಪರಿಘೋ ಭವೇತ್

|| ೧೦ ||

ತದೇವ ದಂಡಸಂಸ್ಥಾನೋ ವೇಘೋ ದಂಡೋಭಿಧೀಯತೇ |

ಶಕ್ರಚಾಪಂ ಶಕ್ರಧನುಃ ತದ್ವೀರ್ಘಂ ರೋಹಿತಂ ಭವೇತ್

|| ೧೧ ||

ತಪ್ತೀತಕಮಥಾಲ್ಪಂ ಸ್ಯಾದುಪಾಸ್ಯಂ ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯಕಂ |

ಚಂದ್ರಾರ್ಕಯೋಃ ಮೇಘರಾಜಿಃ ಪರಿವೇಷಸ್ತು ಮಂಡಲಾತ್

|| ೧೨ ||

ಸ್ವರ್ಗಚ್ಛುಭಫಲೇ ಕ್ಷೀಣೇ ಪತನ್ನುಲ್ಪೇತಿ ಕಥ್ಯತೇ |

ಅನಿತ್ಯಃ ಸಶಿಖೋ ದೃಷ್ಟಃ ತಾರಕಃ ಕೇತುರಿಷ್ಟತೇ

|| ೧೪ ||

ಡುತ್ತುವೆ ರಶ್ಮಿ, ಗಭಸ್ತಿ, ಭದ್ರಾ, ಕರ, ದೀಧಿತಿ ಇವು ರಶ್ಮಿಯನಾಮಗಳು
ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಾಸ್ತಕಾಲದ ದೀರ್ಘವಂದ ಮಧ್ಯಕಾಲವು ಪರಿಧಿ ಎಂದು ಹೇಳ
ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿರುವ ಮೇಘವಜ್ಜಿಗೆ ಪರಿಘವೆಂದು ಹೆಸರು

೧೧-೧೪ ಅದೇ ಮೇಘವಜ್ಜಿಯು ದಂಡದಂತೆ ದೀರ್ಘವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ದಂಡ
ವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಶಕ್ರಚಾಪ, ಶಕ್ರಧನುಃ ಇವು ಇಂದ್ರಧನುಸ್ಸಿನ ನಾಮ
ಗಳು ಅದೇ ಇಂದ್ರಚಾಪವು ಉದ್ಭವವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ರೋಹಿತವೆಂದು ಹೆಸರು
ಅದೇ ಹೊಂಬಣ್ಣವಾಗಿಯೂ, ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸ್ಯ,
ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯಕ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರ ಮಂಡಲದ ಹೂರಗೆ ವರ್ತುಲಾ
ಕಾರವಾದ ಮೇಘವಜ್ಜಿಗೆ ಪರಿವೇಷವೆಂದು ಹೆಸರು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಶುಭಫಲವು
ಕ್ಷೀಣವಾದ ನಂತರ ಬೀಳುವ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಉಲ್ಕಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಮೇಲುಭಾಗ
ದಲ್ಲಿ ಶಿಖೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಕೇತುವೆಂದು
ಹೆಸರು

ಅಗ್ನಿವರ್ಣಾ ತು ದಿಬ್ಬ್ರಾಪ್ತಾ ದಿಗ್ಧಾಹ ಇತಿ ವಿಶ್ರುತಃ |

ನಗರಂ ಶೂನ್ಯತೋ ದೃಷ್ಟಂ ಗಂಧರ್ವನಗರಂ ಸ್ಮೃತಂ

|| ೧೫ ||

ನಿರ್ಘಾತಂ ಸ್ತುನಿತಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ವಿನಾ ಮೇಘನಿರ್ದರ್ಶನಾತ್ |

ಯತೋಯತಸ್ತೋಯದೃಷ್ಟಿಃ ಕಥಿತಾ ಮೃಗತೃಷ್ಣಿಕಾ

|| ೧೬ ||

ಮೇಘೋ ಘನಂ ವಾರಿದಂ ಚ ಜೀಮೂತಂ ಚ ಬಲಾಹಕಂ |

ಸ್ತುನಿತಂ ಗರ್ಜಿತಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ವೃಷ್ಟೌ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಪ್ರವರ್ಷಣೇ

|| ೧೭ ||

ಆಸಾರೋ ನೇಗವದೃಷ್ಟಂ ವೃಷತೋ ಮಂದ ಉಚ್ಯತೇ |

ದೃಶ್ಯಮಾನೇ ತಥಾ ಸೂರ್ಯೋ ದಿವ್ಯಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಚ ವರ್ಷಣಂ

|| ೧೮ ||

ದೃಶ್ಯಮಾನೇ ತಥಾ ಚಂದ್ರೇ ಸಾಮೃತಂ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ |

ವಾತ್ಸ್ಯಾ ವಾತಸಮುತ್ಪಾ ಸ್ಯಾತ್ ನೀಹಾರಂ ತಮ ಉಚ್ಯತೇ

|| ೧೯ ||

೧೫-೧೭ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ದಿಕ್ಕು ಅಗ್ನಿವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ದಿಗ್ಧಾಹವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇದೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ (ಮೇಘಗಳ) ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ತೋರಿ ಬರುವ ಶೂನ್ಯವಾದ ನಗರಗಳಿಗೆ ಗಂಧರ್ವನಗರವೆಂದು ಹೆಸರು ಮೇಘವು ಕಾಣಬರದಿದ್ದರೂ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ ಬರುವ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ಘಾತವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಲ್ಲಿ ನೀರಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೋರಿಬರುವ ಜಲಬುದ್ಧಿಗೆ ಮೃಗತೃಷ್ಣಿಕಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಮೇಘ, ಘನ, ವಾರಿದ, ಜೀಮೂತ, ಬಲಾಹಕ, ಇವು ಮೇಘಪರಮ್ಪಯಗಳು ಮಳೆ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಮೇಘಗರ್ಜನೆಗೆ ಸ್ತುನಿತವೆಂದು ಹೆಸರು ನೇಗವಾಗಿ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆಗೆ ಆಸಾರವೆಂದು ಹೆಸರು ಒಲದ ಬಿಂದುಗಳಿಗೆ ಮಂದವೆಂದು ಹೆಸರು

೧೮-೧೯ ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಉಂಟಾಗುವ ಮಳೆಗೆ ದಿವ್ಯವೆಂದೂ, ಚಂದ್ರನು ಕಾಣುತ್ತಿರುವಾಗ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರುವ ಮಳೆಗೆ ಅಮೃತವೆಂದೂ ಹೆಸರು ವಾತ್ಸ್ಯಾ ಎಂಬುದು ಗಾಳಿಯುಂಟಾಗಿ ನಿಹಾರ, ತಮಃ, ತೀಕರ, ಅವಶ್ಯಾಯ, ತುಷಾರ, ತುಹಿನ, ಹಿಮ ಇವು ಮಂಜಿನ ಹೆಸರುಗಳು

ಶೀಕರಾಖ್ಯಮವಶ್ಯಾಯಂ ತುಷಾರಸ್ತುಹಿನಂ ಹಿಮಂ |
ವಿದ್ಯುತ್ಪಟಿತ್ತಥಾ ಲೋಲಾ ಚಂಚಲಾ ಚ ಶತಹೃದಾ || ೨೦ ||

ಸಮುದ್ರಾಶ್ವಾಂಬುನಿಧಯಃ ಸಾಗರಾ ಲವಣೋದಕಾಃ |
ನದ್ಯಃ ಕುಟಿಲಗಾಮಿನೋ ನಿಮ್ಮಗಾಃ ಸರಿತಸ್ತಥಾ || ೨೧ ||

ಗಂಗಾ ವಿಷ್ಣುಪದೀ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಜಾಹ್ನವೀ ತ್ರಿಪಥಾ ತಥಾ |
ಕಾಲಿಂದೀ ಯಮುನಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ರೇವಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಚ ನರ್ಮದಾ |
ವಿಪಾಶಾ ಚ ಸನಂದಾಖ್ಯಾ ಶತದ್ರುಃ ಶಾರಿಸಂಜ್ಞಿಕಾ || ೨೨ ||

ಬುದ್ಧಿಸ್ತಥಾ ಸೂರ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರದಿಷ್ಟೋ
ಭೂತಾನಿ ಚೋಕ್ತಾನಿ ತಥೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ |
ವಾಣೀ ತಥೋಕ್ತಾ ಚ ಸರಸ್ವತೀ ಚ
ಮನಸ್ತಥೋಕ್ತಂ ನೃಪಚಂದ್ರಸಂಜ್ಞಂ || ೨೩ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಂಕೋದೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಅಭಿಧಾನಕೋಶೋ ನಾಮ
ನವಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೨೦-೨೩ ವಿದ್ಯುತ್, ತಟಿತ್, ಲೋಲಾ, ಚಂಚಲಾ, ಶತಹೃದಾ ಇವು ಮಿಂಚಿನ ಹೆಸರುಗಳು ಸಮುದ್ರ, ಅಂಬುನಿಧಿ, ಸಾಗರ, ಲವಣೋದಕ ಇವು ಸಮುದ್ರದ ನಾಮಗಳು ನದೀ, ಕುಟಿಲಗಾಮಿನೀ, ನಿಮ್ಮಗಾ, ಸರಿತ್ ಇವು ನದಿಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯನಾಮಗಳು ಗಂಗಾ, ವಿಷ್ಣುಪದೀ, ಜಾಹ್ನವೀ, ತ್ರಿಪಥಾ ಇವು ಗಂಗಾನದಿಯ ನಾಮಗಳು ನರ್ಮದಾ, ರೇವಾ ಇವು ನರ್ಮದಾ ನದಿಯ ಹೆಸರುಗಳು ಸನಂದಾ ವಿಪಾಶಾ ಇವು ವಿಪಾಶಾ ನದಿಯ ನಾಮಗಳು ಶತದ್ರು, ಶಾರಿ ಇವು ಶತದ್ರುನದಿಯ ನಾಮಗಳು ಬುದ್ಧಿಗೆ ಸೂರ್ಯನೆಂದೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಭೂತಗಳೆಂದೂ, ಸರಸ್ವತಿಗೆ ವಾಣೀ ಎಂದೂ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಚಂದ್ರನೆಂದೂ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಾಂಕದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಅಭಿಧಾನಕೋಶವೆಂಬ ಒಂಭತ್ತನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ದಶಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಮನುಷ್ಯೋ ಮನುಜಶ್ಚೈವ ಪುರುಷಃ ಪೂರುಷಸ್ತಥಾ |

ರಾಮಾ ಯೋಷಿತೃಥಾ ಸ್ತ್ರೀ ಚ ಲಲನಾ ಚ ತಥಾ ಸ್ಕೃತಾ || ೧ ||

ವರಾರೋಹಾ ಪುರಂಧ್ರಿಶ್ಚ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಸಾ ಮತ್ತಕಾಶಿನೀ |

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಶ್ಚ ತಥಾ ವಿಪ್ರೋ ರಾಜಸ್ಯಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಮತಃ || ೨ ||

ಕೇನಾಶ್ಚ ಸ್ಕೃತೋ ವೈಶ್ಯಃ ಶೂದ್ರಶ್ಚಾನ್ಯಜ ಉಚ್ಯತೇ |

ಚಂಡಾಲಃ ಪುಲ್ಕಸಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಮಾತಂಗಶ್ಚ ತಥೋಚ್ಯತೇ || ೩ ||

ಹತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಪುನಃ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ .—ಮನುಷ್ಯ, ಮನುಜ, ಪುರುಷ, ಪೂರುಷ ಇವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳು ರಾಮಾ, ಯೋಷಿತ, ಸ್ತ್ರೀ, ಲಲನಾ, ವರಾರೋಹಾ ಪುರಂಧ್ರಿ, ಇವು ಹೆಂಗಸರ ನಾಮಗಳು ಮತ್ತಕಾಶಿನೀ ಎಂಬುದು ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಯುವತಿಯ ಹೆಸರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ವಿಪ್ರ ಇವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ನಾಮಗಳು ರಾಜಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಹೆಸರು ಕೇನಾಶ ಎಂಬುದು ವೈಶ್ಯನ ಹೆಸರು ಅಂತ್ಯಜ ಎಂಬುದು ಶೂದ್ರನ ಹೆಸರು ಪುಲ್ಕಸ ಎಂಬುದೂ ಮಾತಂಗ ಎಂಬುದೂ ಚಂಡಾಲನ ಹೆಸರು

ಹಸ್ತೀ ದ್ವಿಪ ಇಭೋ ದಂತೀ ಮಾತಂಗಃ ಕುಂಜರೋ ಗಜಃ |

ಅಶ್ವಶ್ಚ ತುರಗಃ ಸಸ್ತಿರ್ಹಯೋ ವಾಜೀ ಹರಿಶ್ಚಥಾ

|| ೪ ||

ಗೌರುಕ್ಷಾ ಛಾಗಲೋಽಜಶ್ಚ ಉರಭ್ರೋಽಪಿಸ್ತಭೋಚ್ಯತೇ

|| ೫ ||

ಅಸಿರ್ವಿಶಸನಃ ಖಡ್ಗಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣಧಾರೋ ದುರಾಸದಃ |

ಶ್ರೀಗರ್ಭೋ ವಿಜಯಶ್ಚೈವ ಧರ್ಮಾಧಾರಸ್ತಥಾಷ್ಟಮಃ

|| ೬ ||

ಸುವರ್ಣಂ ಕನಕಂ ರುಕ್ಮಂ ಹೇಮಂ ಕಾರ್ತಸ್ವರಂ ತಥಾ |

ಜಾಂಬೂನದಂ ತದ್ವೇವಾನಾಂ ರೂಪೈಂ ರಜತಮಿಷ್ಯತೇ

|| ೭ ||

ಉದುಂಬರಂ ಸ್ತೃತಂ ತಾಮ್ರಂ ಆಯೋ ಲೋಹಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |

ಆರಕೂಟಂ ತಥಾ ರೀತೀ ರತ್ನಂ ಮಾಣಿಕ್ಯಮುಚ್ಯತೇ

|| ೮ ||

ಆತಪತ್ರಂ ಸ್ತೃತಂ ಭತ್ರಂ ಕಂಬುಃ ಶಂಖ ಉದಾಹೃತಃ |

ಪಂಕಜಂ ಕಮಲಂ ಪದ್ಮಂ ಪುಂಡರೀಕಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ

|| ೯ ||

೪-೭ ಹಸ್ತೀ, ದ್ವಿಪ, ಇಭ, ದಂತೀ, ಮಾತಂಗ, ಕುಂಜರ, ಗಜ, ಇವು ಆನೆಯ ನಾಮಗಳು ಲಪ್ತ, ತುರಗ, ಸಸ್ತಿ, ಹಯ, ವಾಜೀ, ಹರಿ ಇವು ಕುದುರೆಯ ಪರ್ವಾಯಪದಗಳು ಗೌ, ಉಕ್ಷಾ, ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಸು ಮತ್ತು ಎತ್ತಿನ ನಾಮಗಳು ಛಾಗಲ, ಅಜ ಇವು ಆಡಿನ ಹಸರುಗಳು ಉರಭ್ರ, ಅಪಿ ಇವು ಕುರಿಯ ಹಸರುಗಳು ಅಸಿ, ವಿಶಸನ, ಖಡ್ಗ, ತೀಕ್ಷ್ಣಧಾರ, ದುರಾಸದ, ಶ್ರೀಗರ್ಭ, ವಿಜಯ, ಧರ್ಮಾಧಾರ, ಅಷ್ಟಮ ಇವು ಕತ್ತಿಯನಾಮಗಳು ಸುವರ್ಣ ಕನಕ, ರುಕ್ಮ, ಹೇಮ, ಕಾರ್ತಸ್ವರ, ಜಾಂಬೂನದ ಇವು ಬೆನ್ನದ ಹೆಸರುಗಳು ರೂಪ್ಯ, ರಜತ ಇವು ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಮಗಳು

೮-೯ ಉದುಂಬರ, ತಾಮ್ರ ಇವು ತಾಮ್ರದ ಹೆಸರುಗಳು ಅಯಃ, ಲೋಹಂ ಇವು ಕಬ್ಬಿಣದ ಹೆಸರುಗಳು ಆರಕೂಟ, ರೀತಿ. ಇವು ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಹೆಸರುಗಳು ರತ್ನ, ಮಾಣಿಕ್ಯ ಇವು ರತ್ನ ಸಾಮಾನ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು ಆತಪತ್ರ, ಭತ್ರ ಇವು ಭತ್ತಿಯ ಹೆಸರುಗಳು ಕಂಬು, ಶಂಖಃ ಇವು ಶಂಖದ ಹೆಸರುಗಳು ಪಂಕಜ, ಕಮಲ, ಪುಂಡರೀಕ, ತಾಮರಸ, ಶತಪತ್ರ, ದೈವತ ಇವು ಕಮಲದ ಹೆಸರುಗಳು

ತಥಾ ತಾಮರಸಂ ಚೈವ ಶತಪತ್ರಂ ತು ದೈವತಂ |
ಇಂದೀವರಂ ಚೋತ್ಪಲಂ ಸ್ಯಾತ್ಕಲ್ಪಾರಂ ಶುಕ್ಲಮೇವ ತತಃ || ೧೦ ||

ಸಂಗ್ರಾಮಮಾಜಿಯುಧ್ಧಂ ಚ ಜನ್ಯಮಾಹವ ಏವ ಚ |
ದಾನಂ ಸಂವನನಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ವಿವಾಹೋ ವಿನಿವೇಶನಂ || ೧೧ ||

ಪತ್ನೀ ಭಾರ್ಯಾ ತಥಾ ಜಾಯಾ ಸುತಃ ಪುತ್ರಸ್ತನೂದ್ಭವಃ |
ಮಾತಾ ಜನಿತ್ರೀ ಜನನೀ ಜನಿತಾ ಜನಕಃ ಪಿತಾ || ೧೨ ||

ಕ್ಷಯಂ ಚ ಭವನಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಮಂದಿರಂ ಗೃಹಮೇವ ಚ |
ಭಾಂಡಾಗಾರಃ ಸ್ತೂತಃ ಕೋಶಃ ಧನ್ವನಂ ಗುಪ್ತಿರಿಷ್ಯತೇ || ೧೩ ||

ವಾಹನಂ ಪತ್ರಸಂಜ್ಞಂ ಸ್ಯಾದಮತ್ರಂ ಪಾತ್ರಮುಚ್ಯತೇ |
ವರ್ಧಮಾನಂ ಶರಾವೇಸ್ಯಾ ಚ್ಚಾಪಂ ಚ ಧನುರುಚ್ಯತೇ || ೧೪ ||

ಸಾಯಕಶ್ಚ ಶರಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಇಷು ಬಾರ್ಣಶ್ಶಿಲೀಮುಖಃ |
ಹಸ್ತನೋಚ್ಯಃ ಸ ಏವೋಕ್ತೋ ಬೃಹಂತಶ್ಚೈವ ತೋಮರಃ || ೧೫ ||

೧೦-೧೩ ಇಂದೀವರ, ಉತ್ಪಲ, ಕಲ್ಪಾರ, ಶುಕ್ಲ ಇವು ನೈದಲಿ ಹೂವಿನ ಹೆಸರುಗಳು ಸಂಗ್ರಾಮ, ಅಜಿ, ಯುಧ್ಧ ಜನ್ಯ, ಅಹವ ಇವು ಯುಧ್ಧದ ಹೆಸರುಗಳು ದಾನ, ಸಂವನನ ಇವು ದಾನದ ಹೆಸರುಗಳು ವಿವಾಹ, ವಿನಿವೇಶನ ಇವು ವಿವಾಹ ಸಂಭವ್ಯಗಳು ಪತ್ನೀ, ಭಾರ್ಯಾ, ಜಾಯಾ ಇವು ಪತ್ನಿಯ ಹೆಸರುಗಳು ಸುತ, ಪುತ್ರ, ತನೂದ್ಭವ ಇವು ಪುತ್ರನ ಹೆಸರುಗಳು ಮಾತಾ, ಜನಿತ್ರೀ ಜನನೀ ಇವು ತಾಯಿಯ ಹೆಸರುಗಳು ಜನಿತಾ, ಜನಕ, ಪಿತಾ ಇವು ತಂದೆಯ ಹೆಸರುಗಳು ಕ್ಷಯ, ಭವನ, ಮಂದಿರ, ಗೃಹ ಇವು ಮನೆಯ ಹೆಸರುಗಳು ಭಾಂಡಾಗಾರ, ಕೋಶ ಇವು ಧನಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು ಧನ್ವನವೆಂದರೆ ರಕ್ಷಣೆಯೆಂದರ್ಥ

೧೪-೧೬ ವಾಹನ, ಪತ್ರ ಇವು ವಾಹನ, ಪರ್ಯಾಯಗಳು, ಅಮತ್ರ, ಪಾತ್ರ ಇವು ಪಾತ್ರೆಯ ಹೆಸರುಗಳು, ವರ್ಧಮಾನ, ಶರಾವ, ಇವು ಶರಾವೆಯ ಹೆಸರುಗಳು ಚಾಪ, ಧನುಸ್ಸು, ಇವು ಧನುಸ್ಸಿನ ಹೆಸರುಗಳು ಸಾಯಕ, ಶರ,

ಪುಷ್ಪಪ್ರಕರಮಿತ್ಯುಕ್ತಮುಪಕಾರಂ ನರಾಧಿಪ |

ವಾಲವ್ಯಜನಮಪ್ಯುಕ್ತಂ ತಥಾ ಚಾಮರಸಂಜ್ಞಿತಂ

|| ೧೬ ||

ಮೃಜಾ ಶೋಭಾ ವಿನಿದಿಷ್ಟಾ ಅಲಂಕಾರೋ ವಿಭೂಷಣಂ |

ಪ್ರಸಾಧನಂ ಮಂಡನಂ ಸ್ಯಾದ್ಬಲಃ ಸಾರ ಉದಾಹೃತಃ

|| ೧೭ ||

ಅರ್ಭಕಶ್ಚ ಸ್ತೃತೋ ಬಾಲೋ ಬಾಲಶ್ಚಾಶ್ಚ ಕಿಶೋರಕಃ |

ಹಸ್ತೀ ಕಲಭ ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ವತ್ಸಶ್ಚೋಷ್ಣಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ

|| ೧೮ ||

ಸರ್ವಹಾ ಕೇಸರೀ ಸಿಹ್ಮಃ ಶಾರ್ದೂಲೋ ವ್ಯಾಘ್ರ ಉಚ್ಯತೇ |

ವಿಪಿನಂ ನಿರ್ಜನಂ ಪ್ರೋಕ್ತಮಜಿರಂ ಸ್ಯಾತ್ ಗೃಹಾಂಗಣಂ

|| ೧೯ ||

ಉಪನೀಯ ದದದ್ವೇದಮಾಚಾರ್ಯಃ ಸ ಉದಾಹೃತಃ |

ಏಕದೇಶಮುಪಾಧ್ಯಾಯೋ ಋತ್ವಿಕ್ ಯಜ್ಞಕೃದುಚ್ಯತೇ

|| ೨೦ ||

ಇಸು, ಬಾಣ, ಶಿಲೀಮುಖ, ಇವು ಕೈಯ್ಯನಿಂದ ಬಿಡುವ ಬಾಣಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ದೊಡ್ಡದಾದ ಆ ಬಾಣಗಳೇ ತೋಮರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಪಪ್ರಕರವೆಂದು ಸಂಜ್ಞೆ, ವಾಲವ್ಯಜನ, ಚಾಮರ, ಇವು ಚಾಮರದ ಹೆಸರುಗಳು

೧೭-೨೦ ಮೃಜಾ, ಶೋಭಾ, ಇವು ಕಾಂತಿಯ ಪರ್ಯಾಯಗಳು ಅಲಂಕಾರ, ವಿಭೂಷಣ, ಇವು ಅಲಂಕಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಯ ಹೆಸರುಗಳು ಪ್ರಸಾಧನ, ಮಂಡನ, ಇವು ಅಲಂಕರಣ ಕ್ರಿಯೆಯ ಹೆಸರುಗಳು ಬಲ, ಸಾರ, ಇವು ಬಲದ ಹೆಸರುಗಳು. ಅರ್ಭಕ, ಬಾಲ, ಇವು ಬಾಲಕನ ಹೆಸರುಗಳು ಸಣ್ಣ ಕುದುರೆಗೆ ಕಿಶೋರಕ ಎಂದು ಹೆಸರು ಸಣ್ಣ ಆನೆಗೆ ಕಲಭ ಎಂದೂ, ಸಣ್ಣ ಎತ್ತಿಗೆ ವತ್ಸ ಎಂದೂ ಹೆಸರುಗಳು ಸರ್ವಹಾ, ಕೇಸರೀ ಸಿಂಹ. ಇವು ಸಿಂಹದ ಹೆಸರುಗಳು ಶಾರ್ದೂಲ, ವ್ಯಾಘ್ರ, ಇವು ಹುಲಿಯ ಹೆಸರುಗಳು ನಿರ್ಜನವಾದ ಕಾಡಿಗೆ ವಿಪಿನವೆಂದೂ, ಮನೆಯ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಅಜಿರವೆಂದೂ ಹಸರು ಉಪನಯನ ಮಾಡಿ ನೇದವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದವನಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯನೆಂದೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದವನಿಗೆ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯನೆಂದೂ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಋತ್ವಿಕ್ ಎಂದೂ ಹೆಸರು

ಸಾಂವತ್ಸರೋ ಜ್ಯೋತಿಷವಿತ್ ವೃತೋ ಭವತಿ ಭೂಭುಜಾ |

ತಸ್ಯೈವ ಯಜ್ಞಕೃದ್ಯಸ್ತು ಸ ಪುರೋಹಿತ ಇಷ್ಯತೇ

|| ೨೦ ||

ಅಮಾತ್ಯಶ್ಚ ಸ್ತೃತೋ ಮಂತ್ರೀ ದೇಶೋ ನಿಚಯ ಉಚ್ಯತೇ |

ರಾಜಾ ನರೇಂದ್ರೋ ನೃಪತಿಶ್ಚೈವ ಸಿಹ್ಮಾಸನಂ ತಸ್ಯ ತಥಾಸನಂ ಸ್ಯಾತ್ |

ಕ್ಷತ್ರಾ ಪ್ರತೀಹಾರ ಇತಿ ಪ್ರದಿಷ್ಟಸ್ತದ್ಭಸ್ತದಂಡಃ ಕಥಿತಂ ತು ವೇತ್ರಂ || ೨೧ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಅಭಿಧಾನಕೋಶೇ ಚಂಡಾಲಾದಿಪರ್ವಾಯಾ

ವರ್ಣನಂ ನಾಮ ದಶನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೨೧-೨೨ ರಾಜನಿಂದ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಯೋತಿಶ್ವಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನು ಸಾಂವತ್ಸರನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ, ಆ ರಾಜನ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು ಪುರೋಹಿತನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಮಂತ್ರಿಗೆ ಅಮಾತ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು. ದೇಶಕ್ಕೆ ನಿಚಯವೆಂದು ಹೆಸರು ರಾಜಾ ನರೇಂದ್ರ, ನೃಪತಿ ಇವು ರಾಜನ ನಾಮಗಳು ಅವನ ಆಸನವು ಸಿಹ್ಮಾಸನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅವನ ದ್ವಾರಪಾಲಕನಿಗೆ ಕ್ಷತ್ರಾ ಎಂದೂ, ಆ ದ್ವಾರಪಾಲಕನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ದಂಡಕ್ಕೆ ವೇತ್ರವೆಂದೂ ಹೆಸರು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಅಭಿಧಾನ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಚಂಡಾಲಾದಿಪ

ರ್ವಾಯವರ್ಣನವೆಂಬ ಹತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕಾದಶೋಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಕೀರ್ತಿಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಧೃತಿರ್ಮೋಧಾ ಮತಿಃ ಪುಷ್ಪಿಃ ಸರಸ್ವತೀ |
ಸ್ತುತಿಃ ಶ್ರದ್ಧಾ ರತಿಶ್ಲೇಷ ಧೃತಿನೀತಿಃ ಸ್ಥಿತಿಃ ಶ್ರುತಿಃ || ೧ ||
ರಾತ್ರಿಃ ಪ್ರಭಾ ಹ್ವಪಾ ದೀಪ್ತಿಃ ಶಾಲಾ ಮಾಲಾ ನಿಶಾ ಸ್ಪೃಹಾ |
ದೋಲಾ ಹೇಲಾ ತಥಾಲೀಲಾ ಯಾಮಿನೀ ಕ್ಷಣದಾಚರಾ || ೨ ||
ಯಾತ್ರಾ ಭಸ್ಮಾ ದ್ಯುತಿರ್ಮಾತ್ರಾ ದಂವ್ವಾಸ್ತೇನಾ ವಚಾ ತಥಾ |
ಕುಟಿಃ ಖೋರೀ ದಯಾ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ ಸೀಮಾನೇಣಿಸ್ತಥೈವ ವಾಕ್ ||
ತನುಧೂಲಿಃ ಶಲಾಕಾ ಚ ಗ್ರೀವಾ ಭ್ರೂಶ್ಚ ಶರತ್ತಥಾ |
ದರೀಪ್ರಾವೃಟ್ಟಾ ಚಮನೀ ಸ್ನೂಣಾ ಚೂಡಾ ಸಿರಾ ವಸಾ || ೪ ||
ಕಪ್ತಾ ಸಪ್ತಾ ಸುರಾ ಜಂಘಾ ಜಟಾ ಘಂಟಾ ಕಶಾ ತಥಾ |
ವಿದ್ಯುತ್ಕಪ್ತಾ ಸರಿದ್ವಲ್ಲಿರೀಷೀಕಾ ರಜ್ಜು ರಿಷ್ಪಕಾ || ೫ ||
ದಿಗ್ಭೂರ್ಭೂಮಿರ್ಮಹೀ ಕ್ಷೋಣೀ ಹ್ವಪಾ ಚೈವ ವಸುಂಧರಾ |
ಭಾಯಾ ಚಮೂರ್ವಾಲುಕಾ ಚ ತಥಾ ವಿದ್ಯುದ್ವಿಪತ್ನರಿಶ್ || ೬ ||
ಇರಾಸಂಪದನಾಶ್ಚ ಲೀಲಾನೇಲಾ ಶಲಾ ಶಿಲಾ |
ಕಲಾ ಚ ನೇಖಲಾ ಜ್ವಾಲಾ ಸೇನಾ ದದ್ರುರ್ವಲೀ ಸಮಾ || ೭ ||

ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

೧-೧೫ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳು ಈ ರೀತಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವ
ಶಬ್ದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿನಗೆ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ ಇಕಾರಾಂತವಾದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ

ಜ್ಯಾಚೆ ಮ್ಹಾನ್ವಿಸ್ತಥಾ ಹಾನಿಃ ಶಾಟೀ ಸ್ವಾಹಾ ತಥೈವ ಗೀಃ |
 ಧೀವೃದ್ಧಿಧರ್ಮಃ ಕ್ಷಮಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಕ್ಷುತ್ಕ್ಷಮಾಶೀಃ ಸವಾಲುಕಾ || ೮ ||
 ವಿಂಶತೇರ್ನವತಿಯಾರ್ನವ ತ್ವೋಗ್ರೇಡಾ ಸ್ವದುಶಿರೋಧರಾ |
 ಮಾಯಾ ಚ ಶಷ್ಕುಲೀ ಜಿಹ್ವಾ ಘಟೋತ್ಕಾ ಸ್ನಾಯುರೇವ ಚ || ೯ ||
 ಲೇಖಾ ಜರಾ ತಥಾಪಬ್ಧಿ ಸ್ತ್ರೀತಾ ಪ್ರವೃಡರೋಚಕಾ |
 ಲಾಕ್ಷಾ ಕಂಡೂಃ ಪ್ರಿಯಂಗುಶ್ಚ ಮಾಂಡಿಕಾ ಕಟಿರಾಷಧಿಃ || ೧೦ ||
 ಋಕ್ ಸ್ಫುಲಿಂಗಾ ಕಲಿಃ ಶಯ್ಯಾ ಕೋಟಿಃ ಕಂಧಾ ಚ ನಾಲಿಕಾ |
 ನಿಶ್ರೇಣಿಃ ಪೃತನಾ ದೀಪ್ತಿನಿದ್ರಾ ತಂದ್ರಾ ಗುಹಾ ರುಚಿಃ || ೧೧ ||
 ಸಾಮ್ನಾ ದಾಮ್ನಾ ತಥಾವೀಥೀ ನೀವಿಧಾರಾ ತಥಾ ಕೃಷಿಃ |
 ಮಂಜೂಷಾಪರ್ಷದಶ್ಚೈವ ಪತಾಕಾ ಕಾಕಿನೀ ಕೃಪಾ || ೧೨ ||
 ವೇಲಾ ಚೈವ ಸಮಂಜಿಷ್ಠಾ ಭೇರೀ ನೇಮಿರ್ಮನಃ ಶಿಲಾ |
 ದರ್ವೀ ಸ್ಥಾಲೀ ಸಭಾ ವೀಚಿಃ ಸ್ಥಲೀ ಚೈವ ಸಮಂಜರೀ || ೧೩ ||
 ವಲ್ಲರೀ ಮಂದುರಾ ಲಾಕ್ಷಾ ಸೂಚೀ ಚಾಧಿಷಣಾ ಶಮಿಾ |
 ಮಕ್ಷಿಕಾ ವಿಕೃತಿಯೂಕಾ ಶಿಖಾ ಶಾಖಾ ತಥಾಟವೀ || ೧೪ ||

ಸ್ತ್ರೀವೃತ್ತಯಸ್ತೇ ಕಥಿತಾ ಮಯೈತೇ
 ಶಬ್ದಾಃ ಸಮಾಸಸ್ತ್ವಯಮತ್ರ ರಾಜನ್ |

ಇದಂ ತಮಾನನ್ತ್ಯಮುಶಂತಿ ಸರ್ವಂ

ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕಂ ಶಬ್ದಮುಶಂತಿ ಧೀರಾಃ || ೧೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಅಭಿಧಾನಕೋಶೇ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗನಿರ್ದೇ
 ಶೋನಾಮೈಕಾದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಶಬ್ದಗಳು ಅನಂತವಾಗಿವೆ ಎಂದೂ ಸ್ತ್ರೀ ವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ
 ಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ ಎಂದೂ ಬುದ್ಧಿವಂತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಅಭಿಧಾನಕೋಶದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶವೆಂಬ
 ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

|| ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ||

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

|| ದ್ವಾದಶೋಧ್ಯಾಯಃ ||

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

ಅತಃ ಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಯಮವಂಶವಿವರ್ಧನ |

ತವ ಪುಂವಾಚಕಾನ್ ಶಬ್ದಾನ್ ಶೃಣು ತಾನ್ ವದತೋ ಮಮ || ೧ ||

ರಾಜಾ ಕೃತಾಕ್ಷಮೂರ್ಧಾತ್ಮಾ ನಾಯುಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಶ್ಮಶೂರಣಃ |

ಮಜ್ಜಾಸ್ಲೀಹಾ ಚ ಕಥಿತಾ ತಾನಾದ್ಯರ್ಥಾಃ ಪುಮರ್ಥಕಾಃ || ೨ ||

ವೃತ್ರಃ ಪುತ್ರಸ್ತಥಾ ಮಂತ್ರಃ ತಥೈವಾಮಂತ್ರ ಇಷ್ಯತೇ |

ಪುಂಸಿ ರಾಶಿರ್ಮುಹೂರ್ತಶ್ಚ ಮಾಸಃ ಪಕ್ಷೋಬ್ದವಾಸರೌ || ೩ ||

ಋತುಃ ಕಾಲೋ ಗಿರಿಃ ಶೈಲಃ ಶಿಲೋಚ್ಚಯನಗಾಚಲಾಃ |

ಸುರಾಸುರಾಣಾಂ ಸಂಜ್ಞಾಶ್ಚ ಯಾಶ್ಚ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಮಹೋದಧೇಃ || ೪ ||

ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

೧-೬ ಎಲೈ ಯದುವಂಶಶರೋಮಣಿಯೇ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಅದನ್ನು ಕೇಳು—ರಾಜಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಮೊದಲು, ಪೂರಣ ಶಬ್ದ ಪರಂತವೂ ಮಜ್ಜಾಸ್ಲೀಹಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ತಾನಬೋಧಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಹ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ವೃತ್ರ, ಪುತ್ರ, ಮಂತ್ರ, ಅಮಂತ್ರ, ರಾಶಿ, ಮುಹೂರ್ತ, ಮಾಸ, ಪಕ್ಷ, ಅಬ್ದ, ವಾಸರ, ಋತು, ಕಾಲ, ಗಿರಿ, ಶೈಲ, ಶಿಲೋಚ್ಚಯ, ನಗ, ಅಚಲ ಇವೂ ಸುರಾಸುರರಿಗೆ ವಾಚಕಗಳಾದ ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ

ಸಂವತ್ಸರಶ್ಚ ದಿವಸೋ ಗ್ರಹೋವಾಸರ ಏವ ಚ |

ಪರ್ಯಾಯಃ ಪಂಕಶರಯೋಃ ಅರಿನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಯೋರಪಿ

|| ೫ ||

ಪುತ್ರಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಾಶ್ಚ ಪಿತೃಪರ್ಯಾಯಸಂಯುತಾಃ |

ಕಂಠಬಾಹ್ಯೋಸ್ತಥಾ ಸಂಜ್ಞಾಃ ಸ್ತನಕೇಶರದಸ್ಯ ಚ

|| ೬ ||

ಗುಲ್ಫನಾಮಾನಿ ಕರ್ಣಶ್ಚ ಹನುಃ ಶ್ರುಶ್ನೋವಿಧಿರ್ದಿಧಿಃ |

ಕವೋಲನಾಮಾನಿ ತಥಾ ನಿಘೋಕೇಕ್ಷುಕಕೇಲಯಃ

|| ೭ ||

ಕಲಿರ್ವಿಘ್ನೋ ಘಟೋ ಜೂಟಃ ಪಟಃ ಸಾಯುಃ ಕುಶೋಽಂಕುಶಃ |

ಬಿಂದುಃ ಸ್ವರಃ ಕುರಾರಶ್ಚ ಪಣಶಾಣೌ ಚ ಪರ್ಪಟಃ

|| ೮ ||

ವಟೋ ಬಂಧಃ ಪುಟೋ ಮೃತ್ಯುಃ ಮನ್ಯುಃ ಶೋಣಃ ಕಿಣಃ ಫಣಃ |

ಗುಣಶ್ಚೂರ್ಣೋ ಗಣಃ ಪಂಥಾ ಅಧ್ವಾಜ್ಯಃ ಪೂಗವಿವ ಚ

|| ೯ ||

ವಾಚಕಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಸಂವತ್ಸರ, ದಿವಸ, ಗ್ರಹ, ವಾಸರ ಈ ಶಬ್ದಗಳೂ, ಕಸರು ಮತ್ತು ಬಾಣ ಇದಕ್ಕೆ ವಾಚಕಗಳಾಗಿರುವ ಶಬ್ದಗಳೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳಿಗೂ ಕತ್ತಿಗೂ ವಾಚಕಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಪುತ್ರ ವಾಚಕಗಳಾದ ಮತ್ತು ಪಿತೃ ವಾಚಕಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ, ಕಂಠ, ಬಾಹು ಇವುಗಳ ಸರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳೂ, ಸ್ತನ, ಕೂದಲು, ಹಲ್ಲುಗಳು, ಇದಕ್ಕೆ ಬೋಧಕಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಹ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ

೭-೧೧ ಕಾಲಿನ ಹರಡುಗಳಿಗೆ ವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳು, ಕರ್ಣ, ಹನು, ಪ್ರಶ್ನ, ವಿಧಿ, ನಿಧಿ, ಮತ್ತು ಕವೋಲ (ಕೆನ್ನೆಯ)ದ ವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳು, ನಿದಾಘ, ಇಕ್ಷುರಕ, ಲಯ ಈ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಹ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಕಲಿ, ವಿಘ್ನ, ಘಟ, ಜೂಟ, ಪಟ, ವಾಯು, ಕುಶ, ಅಂಕುಶ, ಬಿಂದು, ಸ್ವರ,

1 ಇಲ್ಲಿ ನಿದಾಘೇಕ್ಷುರಕಾದಯ ಎಂದು ಪಾರವಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ

ಕಮಂಡಲುಃ ಪಲಾಂಡುಶ್ಚ ಗಂಡಃ ಸ್ಥೂಲಶ್ಚ ಕಂಕಟಃ |

ಪ್ರಸ್ಥಃ ಶಂಖೋ ರಥಶ್ಚೈವ ರಸೋ ವರ್ಗಸ್ತುಷೋ ಬುಧಃ || ೧೦ ||

ಯವೋ ಮಾಷಸ್ತಥಾ ಶಬ್ದಃ ಸ್ವಶೋ ಗಂಧಃ ಶರೋ ವಣಿಕ್ |

ಕರೀಷಸ್ತರಲೋ ಮೇಢೋ ರಥೋ ಮಂಡಪ ಏವ ಚ || ೧೧ ||

ನರಕೋ ನೂಪುರಶ್ಚೈವ ಸಮುದ್ಗೋ ಲೋಕ ಏವ ಚ |

ಕಾರ್ಷಾಪಣಃ ಕೋಣಮುಸಲೌ ಕುಸೂಲಶೂರ್ಪದರ್ಮರೌ |

ಪಂಚಪಿಣ್ಯಾಕಶೂರ್ಪಾಶ್ಚ ವಾತದಂಡಾಂಕುರಾಂಕುಶಾಃ || ೧೨ ||

ಕುಣಪಃ ಪ್ರೋಥಯೂಧೌ ಚ ಕುಂತದರ್ಪಣವೇಣುಕಾಃ |

ಧ್ವಜೋ ವಂಶಸ್ತಥಾಃ ವೇಣುಃ ಕ್ರಿಮಿಕಲ್ಪಷಿಕರ್ದರಾಃ || ೧೩ ||

ಪುಸ್ತಕಶ್ಚಾಧ್ವರೋ ವ್ರೀಹಿರಂಬುದೋಂಜನ ಏವ ಚ

|| ೧೪ ||

ಕುರಾರ, ಪಣ, ಶಾಣ, ಪರ್ಪಟ, ವಟ, ಬಂಧ, ಪುಟ, ಮೃತ್ಯು, ಮನ್ಯು, ಶೋಣ, ಕಿಣ, ಫಣ, ಗುಣ, ಚೂರ್ಣ, ಗಣ, ಪಂಥಾಃ, ಅಧ್ವಾ, ಅಂಕ, ಪೂಗ, ಕಮಂಡಲು, ಪಲಾಂಡು, ಗಂಡ, ಸ್ಥೂಲ, ಕಂಕಟ, ಪ್ರಸ್ಥ, ಶಂಖ, ರಥ, ರಸ, ವರ್ಗ, ತುಸ, ಬುಧ, ಯವ, ಮಾಷ, ಶಬ್ದ, ಸ್ವಶ, ಗಂಧ, ಶರ, ವಣಿಕ್, ಕರೀಷ, ತರಲ, ಮೇಢ, ರಥ, ಮಂಡಪ, ಈ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಗಳಾಗುತ್ತವೆ

೧೨-೧೪ ನರಕ, ನೂಪುರ, ಸಮುದ್ಗ, ಲೋಕ, ಕಾರ್ಷಾಪಣ, ಕೋಣ, ಮುಸಲ, ಕುಸೂಲ, ಶೂರ್ಪ, ದರ್ಮರ, ಪಂಚ, ಪಿಣ್ಯಾಕ, ಶೂರ್ಪ, ವಾತ, ದಂಡ, ಅಂಕುಶ, ಕುಣಪ, ಪ್ರೋಥ, ಯೂಧ, ಕುಂತ, ದರ್ಪಣ, ವೇಣುಕ, ಧ್ವಜ, ವಂಶ, ವೇಣು, ಕ್ರಿಮಿ, ಕಲ್ಪ, ಋಷಿ, ಕರ್ದರ, ಪುಸ್ತಕ, ಅಧ್ವರ, ವ್ರೀಹಿ, ಅಂಬುದ, ಅಂಜನ, ಸ್ತಂಭ, ಸಶು, ಘರ್ಮ, ನಿರ್ದಾಘ,

ಸ್ತಂಭಃ ಪಶುರ್ಘರ್ಮನಿದಾಘಕುಂಭಾಃ

ಕಟಾಹಯೂಪಸ್ತಬಕಾಃ ಸಫೇನಾಃ |

ನಿತಂಬಷಂಡಕ್ಷುಪಸೂಪಯೂಪಾಃ

ಪುಂಸಿ ಸ್ತೃತಾ ಯಾದವವಂಶಮುಖ್ಯ

|| ೧೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಅಭಿಧಾನಕೋಶೇ ಪುಂವರ್ಗನಿದೇಶೋ

ನಾಮ ದ್ವಾದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಕುಂಭ, ಕಟಾಹ, ಯಾವ, ಸ್ತಬಕ, ಫೇನ, ನಿತಂಬ, ಷಂಡ, ಕ್ಷುಪ, ಸೂಪ, ಯೂಪ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುತ್ತವೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರದ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಅಭಿಧಾನಕೋಶದಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗವರ್ಗನಿದೇಶವೆಂಬ

ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ.

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ತ್ರಯೋದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಅನ್ಯೈಲಿಂಗೇಽಥ ವರ್ಮನೈ ಯೇ ಶಬ್ದಾ ನೃಪಸತ್ತಮ |

ತಾನಹಂ ಸಂಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಶೃಣುಷ್ವ ಗದತೋ ಮಮ

॥ ೧ ॥

ಜಲನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಿನಾಪೋ ಯದುಸತ್ತಮ |

ಭ್ರಾಂತಾಶ್ಚ ಪೂರ್ವಂ ಯೇ ನೋಕ್ತಾಃ ತೇ ನಪುಂಸಕವೃತ್ತಯಃ

॥ ೨ ॥

ದ್ವೈಚೋ ನಾನ್ತಾಸ್ತಥಾ ಯೇ ಚ ನೋಕ್ತಾಸ್ತೇಯದುಸತ್ತಮ |

ಅಸತ್ಯಂ ಚ ಧನಂ ಸರ್ವಂ ಜರಸೋನ್ಯತ್ರ ಯಾದವ

॥ ೩ ॥

ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಎಲೈ ಭೂರೆಯೇ ಯಾವ ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳು ಕೊನೆಯದಾದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುವೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು ಆಪಃ ಎಂಬಶಬ್ದಹೊರತು ಜಲವಾಚಕಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ ಹಿಂದೆ ನಾನು ಹೇಳಿದಿರುವ ಭೃ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವೇ ಅಂತದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ ಅಭೃ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿವೆ ಎರಡು ಸ್ವರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ನಕಾರಾಂತವಾಗಿರುವ ಹಿಂದೆ ಹೇಳದೆ ಇರುವ ಶಬ್ದಗಳೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತವೆ ಅಸತ್ಯ ಧನ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ

ನಪುಂಸಕೇ ಚ ವರ್ತಂತೇ ಶಬ್ದಾ ಲೋಚನವಾಚಿಕಾಃ || ೪ ||

ಸರ್ವಾಣಿ ಪುಷ್ಪನಾಮಾನಿ ಕಥಿತಾ ನಿ ನಪುಂಸಕೇ |
ಶರೀರಮಸ್ಥಿ ದಧಿ ಚ ಸಕ್ತಿ ವಾ ಗುದಜಾನುನೀ || ೫ ||

ಶ್ಮಶ್ರುಕೂಲೇ ಕುಲಂ ಪರ್ಣಂ ಲೋಹನಾಮಾನಿ ಯಾನಿ ಚ |
ಅಹರ್ನಿಶಂ ಶಕೃತ್ಸಕ್ತಿ ಧನುಃ ಶೋಣಿತದಾರುಣೀ || ೬ ||

ಕ್ಷೀರಂ ವಿಷಾಮೃತೇ ಪಂಡಂ ಫಲಮೂಲಮಲಾನಿ ಚ |
ಪುರಂ ಮಧು ಖಲಂ ನಾಲಂ ಚೀವರಂ ಚೀರಮಂಬರಂ || ೭ ||

ಗಗನಂ ಘನಮಾಕಾಶಂ ಸುಖದುಃಖಪದಾನಿ ಚ |
ಕೂಪಬೀಜೇಽಥ ಪಲಲಂ ತಲ್ಪಪದ್ಮಶವಾನಿ ಚ || ೮ ||

ನಿಮಿತ್ತಚಿತ್ತಸಿತ್ತಾಘ ತಕ್ರಶುಕ್ರ ಭಯಾನಿ ಚ |
ತೀರ್ಥಪಂಜರಚೇಲಾನಿ ಫಲದ್ವಂದ್ವಾಕ್ಷರಾಣಿ ಚ || ೯ ||

ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುತ್ತವೆ ಜರಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಲ್ಲ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೋಧಕಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುತ್ತವೆ

೫-೭ ಹೂವುಗಳಿಗೆ ವಾಚಕಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ ಅಸ್ತಿ, ದಧಿ, ಸಕ್ತಿ, ಗುದ, ಜಾನು, ಶ್ಮಶ್ರು, ಕೂಲ, ಕುಲ ಸರ್ಗ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕೆ ಬೋಧಕವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅಹರ್ನಿಶಂ, ಶಕೃತ್, ಧನು . ಶೋಣಿತ, ದಾರು, ಕ್ಷೀರ, ವಿಷ, ಅಮೃತ, ಪಂಡ, ಫಲ, ಮೂಲ, ಮಲ, ಪುರ, ಮಧು, ಖಲ, ನಾಲ, ಚೀವರ, ಚೀರ, ಅಂಬರ ಇವು ಸಹ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ.

೮-೧೧ ಗಗನ, ಘನ, ಆಕಾಶ, ಸುಖದುಃಖಗಳಿಗೆ ವಾಚಕಗಳಾದ ಪದ ಗಳು ಮತ್ತು ಕೂಪ, ಬೀಜ, ಪಲಲ, ತಲ್ಪ, ಪದ್ಮ, ಶವ, ನಿಮಿತ್ತ, ಚಿತ್ತ, ಸಿತ್ತ, ಓಘ, ತಕ್ರ, ಶುಕ್ರ, ಭಯ, ತೀರ್ಥ, ಪಂಜರ, ಚೇಲ, ಫಲ, ದ್ವಂದ್ವ, ಅಕ್ಷರ,

ಧಾನ್ಯ ಶ್ಮಶಾನ ರತ್ನಾಗ್ರ ತಲ್ಪ ರತ್ನಯುಗಾನಿ ಚ |

ಗೋಪಸತ್ತ ನಸೈನ್ಯಾರ್ಥ ಮಂಗಲಾಯುಧಖಾನಿ ಚ || ೧೦ ||

ನಗರಂ ಹರಿತಾಲಂ ಚ ತಿಮಿರಂ ಪಲಿತಂ ವಿಷಂ |

ಶ್ಮಶಾನಂ ಮಿಥುನಂ ತತ್ಪಂ ಕಿಲ್ಬಿಷಂ ವಿದಲಂ ಹಿಮಂ || ೧೧ ||

ವೃಂದಂ ಕುತೂಹಲಂ ಶೀಘ್ರ ಶರಾವಂ ಶಿಖರಂ ಪಲಂ |

ವೃತ್ತಂ ಚ ಮುಕುಟಂ ಪಣ್ಯಂ ಮಲಮಂಶುಕನೇವ ಚ || ೧೨ ||

ಇಂದ್ರಿಯಂ ಯುಗಲಂ ಕೂಟಂ ಕಪಾಲಂ ಶೂಲಶೇಖರೇ |

ಪಾತಾಲಂ ವಿವರಂ ರಂಧ್ರಂ ಛಿದ್ರಮಾಕಾಶನೇವ ಚ || ೧೩ ||

ತೈಣಂ ಶುಭ್ರಮಿರಂ ಚೈವ ಕುಂಕುಮಂ ಶುಷ್ಕಚೀವರಂ |

ಮೃಣಾಲಮಜಿರಂ ಖಡ್ಗಂ ತುಹಿನಂ ದ್ವಾರಮಾಸ್ತದಂ || ೧೪ ||

ಧಾನ್ಯ, ಶ್ಮಶಾನ, ರತ್ನಾಗ್ರ, ತಲ್ಪ, ರತ್ನ, ಯುಗ, ಗೋಪ, ಪತ್ತನ, ಸ್ಪನ್ಯ, ಅರ್ಧ, ಮಂಗಲ, ಆಯುಧ, ಏ, ನಗರ, ಹರಿತಾಲ, ತಿಮಿರ, ಪಲಿತ, ವಿಷ, ಶ್ಮಶಾನ, ಮಿಥುನ, ತತ್ಪ, ಕಿಲ್ಬಿಷ, ವಿದಲ ಹಿಮ ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುತ್ತವೆ

೧೨-೧೫ ವೃಂದ, ಕುತೂಹಲ, ಶೀಘ್ರ, ಶರಾವ, ಶಿಖರ, ಪಲ, ವೃತ್ತ, ಮುಕುಟ, ಪಣ್ಯ, ಮಲ, ಅಂಶುಕ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಯುಗಲ, ಕೂಟ, ಕಪಾಲ, ಶೂಲ, ಶೇಖರ. ಪಾತಾಲ, ವಿವರ, ರಂಧ್ರ, ಛಿದ್ರ, ಆಕಾಶ, ತೈಣ, ಶುಭ್ರ, ಇರ, ಕುಂಕುಮ, ಶುಷ್ಕ, ಚೀವರ, ಮೃಣಾಲ, ಅಜಿರ, ಖಡ್ಗ, ತುಹಿನ, ದ್ವಾರ, ಆಸ್ತದ, ರಾಷ್ಟ್ರ, ಕಿಟ್ಟ, ಕಫ, ಆಯುಃ, ಸ್ಥೂಲ, ಖಲೀನ, ಪಲಲ, ಪಲಾಲ,

ರಾಷ್ಟ್ರಂ ತಲಂ ಕಿಟ್ಟಕಫೇ ತಥಾಯುಃ

ಸ್ಥೂಲಂ ಖಲೀನಂ ಪಲಲಂ ಪಲಾಲಂ |

ಕಾಷ್ಠಂ ರಣಂ ಪಾರ್ಶ್ವಕುಕುಂದರೇ ಚ

ಸಂದೇಹಕೇ ಚೈವ ನಪುಂಸಕಂ ಸ್ಯಾತ್

|| ೧೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಅಭಿಧಾನಕೋಶೇ ನಪುಂಸಕವಿಧೌ

ತ್ರಯೋದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಕಾಷ್ಠ, ರಣ, ಪಾರ್ಶ್ವ, ಕುಕುಂದರ, ಸಂದೇಹಕ ಇವೂ ಸಹ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಕ್ಕೆ
ಸೇರಿರುತ್ತವೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಾಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಅಭಿಧಾನಕೋಶದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕವಿಧಿಯೆಂಬ

ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಚತುರ್ಥಶೋಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಏಕೈಕಸ್ಯ ತು ವರ್ಣಸ್ಯ ವಿನ್ಯಾಸೋ ಯಃ ಪುನಃ ಪುನಃ |

ಅರ್ಥಗತ್ಯಾ ತು ಸಂಖ್ಯಾತಮನುದ್ರಾಸಂ ಪುರಾತನೈಃ || ೧ ||

ಅತ್ಯರ್ಥಂ ತತ್ಕೃತಂ ರಾಜನ್ ಗ್ರಾಮ್ಯತಾಮುಪಗಚ್ಛತಿ |

ಶಬ್ದಾಃ ಸಮಾನಾನುಪೂರ್ವಾ ಯಮಕಂ ಕೀರ್ತಿತಂ ಪುನಃ || ೨ ||

ಆದೌ ಮಧ್ಯೇ ತಥೈವಾಂತೇ ಪಾದಸ್ಯ ತು ತದಿಷ್ಟತೇ |

ಸಂದಷ್ಟಕಸಮುದ್ರಾಖ್ಯಾ ತಥೈವ ಯಮಕೌ ಮತೌ || ೩ ||

ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

೧-೨ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿನ್ಯಾಸ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಪ್ರಾಜೀನರಾದ ಅಲಂಕಾರ ಪಂಡಿತರು ಅನುವ್ರಾಸವೆಂಬ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರವೆನ್ನುವರು ಅಂತಹ ಅನುವ್ರಾಸವು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಚನೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ ಒಂದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಭೇದದಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಯೋಗ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಯಮಕವೆಂದು ಹೆಸರು ಆ ಯಮಕವು ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲೂ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬಂದು ಯಮಕದಲ್ಲಿ ಮೂರುವಿಧವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ

೩-೫ ಸಂದಷ್ಟಕ, ಸಮುದ್ರ, ಇವೂ ಯಮಕಭೇದಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ ಸಮಸ್ತಪಾದ ಯಮಕವೆಂಬುದು ಬಹುಕ್ಷೇಪದಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು

ಸಮಸ್ತಸಾದಯಮಕಂ ದುಷ್ಟರಂ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ |

ಉಪಮಾನೇನ ತುಲ್ಯತ್ವಮುಪಮೇಯಸ್ಯ ರೂಪಕಂ

|| ೪ ||

ರೂಪಕಾಭ್ಯಧಿಕಂ ನಾಮ ತದೈವೈಕಗುಣಾಧಿಕಂ |

ಗುಣಾನಾಂ ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ವ್ಯತಿರೇಕಮುದಾಹೃತಂ

|| ೫ ||

ಉಪಮಾನವಿರುದ್ಧೈಶ್ಚ ಗುಣೈಸ್ತದಪರಂ ಮತಂ |

ದ್ವಿತ್ಯರ್ಥವಾಚಕೈಃ ಶಬ್ದೈಃ ಶ್ಲೇಷ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ

|| ೬ ||

ಅನ್ಯರೂಪಸ್ಯ ಚಾರ್ಥಸ್ಯ ಕಲ್ಪನಾ ಯಾನ್ಯಥಾ ಭವೇತ್ |

ಉತ್ತೇಷ್ಠಾಮೋಹ್ಯಲಂಕಾರಃ ಕಥಿತಃ ಸ ಪುರಾತನೈಃ

|| ೭ ||

ಉಪನ್ಯಾಸಸ್ತಥಾನ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಸ್ತುತಾದ್ಯಃ ಕೃಚಿದ್ಭವೇತ್ |

ಜ್ಞೇಯಃ ಸೋಽರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಃ ಪೂರ್ವಾರ್ಥಾನುಗತೋ ಯದಿ || ೮ ||

ಉಪಮಾನದೊಡನೆ ಉಪಮೇಯಕ್ಕೆ ಸಾದೃಶ್ಯಾತಿಶಯವರ್ಣನವು ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ ವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಗುಣಾಧಿಕ್ಯ ಉಳ್ಳ ಸಾಮ್ಯವರ್ಣನೆಗೆ ರೂಪಕಾಭ್ಯ ಧಿಕವೆಂದು ಹೆಸರು. ಗುಣಗಳ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಬೋಧನವು ವ್ಯತಿರೇಕಾಲಂಕಾರ ವಾಗುತ್ತದೆ.

೬-೮ ಉಪಮಾನದೊಡನೆ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಗುಣಬೋಧಕವಾದ ವ್ಯತಿ ರೇಕವೂ ಒಂದು ಭೇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ, ಎರಡು ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಅರ್ಥ ಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ರಬ್ಧಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ಲೇಷವೆಂದು ಹೆಸರು. ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿ ವರ್ಣಿಸುವ ಅರ್ಥವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚೀನರಾದ ಆಲಂಕಾರಿಕರು ಉತ್ತೇಷ್ಠ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದಕವಾಗಿರುವ ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಅದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಯೋ ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೋ ಇದ್ದು ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದಕವಾಗುವಂತೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸ ವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಉಪನ್ಯಾಸೇನ ವಾ ನೈಸ್ಯ ಯಾದನ್ಯಃ ಪರಿಕೀರ್ತೃತೇ |

ಉಪನ್ಯಾಸಮಲಂಕಾರಂ ತಂ ನರೇಂದ್ರ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ || ೯ ||

ಹೇತುಂ ವಿನಾ ವಿಶತತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಸಾ ತು ವಿಭಾವನಾ |

ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಸಾತಿಶಯೋಕ್ತಿ ಸ್ತು ಹೃತುಲೈರುಪಮಾಗುಣೈಃ || ೧೦ ||

ಯಥಾ ಸ್ವರೂಪಕಥನಂ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿಃ ಪ್ರತೀರ್ತಿತಾ |

ಭೂಯಸಾಮುಪದಿಷ್ಟಾನಾಂ ನಿರ್ದೇಶಃ ಕ್ರಮಶಸ್ತಥಾ || ೧೧ ||

ಯಥಾಸಂಖ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಮಲಂಕಾರಃ ಪುರಾತನೈಃ |

ವಿಶೇಷಪ್ರಾಸಣಾದುಕ್ತಾ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿ ಸ್ತಥಾ ನೃಪ || ೧೨ ||

ಯಾ ಕ್ರಿಯಾ ಚಾನ್ಯಫಲದಾ ವಿರೋಧಸ್ತು ಸ ಇಷ್ಯತೇ |

ಸ್ತುತಿರೂಪೇಣ ಯಾ ನಿಂದಾ ನಿಂದಾಸ್ತುತಿರಿಹೋಚ್ಯತೇ || ೧೩ ||

೯-೧೦ ಒಂದು ಅರ್ಥದ ಉಪನ್ಯಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಆದರ ಉಪಪ್ಪಂಭನಕ್ಕಾಗಿ ಎಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಾ ಲಂಕಾರವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಅರ್ಥ ವಿಸ್ತಾರವು ವಿಭಾವನಾಲಂಕಾರವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಾಮ್ಯಗುಣದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಅತಿಶಯವು ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅಲಂಕಾರವಾಗು ತ್ತದೆ ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವಿಕೆಯೇ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ

೧೧-೧೩ ಮೊದಲು ವರ್ಣನಾರ್ಹವಾದ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆಯೋ ಅದೇ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಬಂಧಿಸುವ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಯಥಾಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರವೆಂದು ಪ್ರಾಚೀನರು ಹೇಳಿರುವರು ವಿಶೇಷಾರ್ಥ ಸ್ಫುರ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯು ವಿವಕ್ಷಿತ ಫಲಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಫಲಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಾಲಂಕಾರವೆಂದು

ನಿಂದಾಸ್ತು ತಿಸ್ತು ಧೈವೋಕ್ತಾ ನಿಂದಾರೂಪೇಣ ಯಾ ಸ್ತುತಿಃ |

ವಸ್ತುನಾ ರೂಪ್ಯಮಾಣೇನ ದರ್ಶನಂ ತನ್ನಿದರ್ಶನಂ

|| ೧೪ ||

ವಿನಾ ತಥಾ ಸ್ಯಾದುಪಮಾ ತು ಯತ್ರ

ತೇನೈವ ತಸ್ಯೈವ ಭವೇನ್ನುವೀರ |

ಅನನ್ತಯಾಖ್ಯಂ ಕಥಿತಂ ಪುರಾಣೈಃ

ಏತಾವದುಕ್ತಂ ತವ ಲೇಶಮಾತ್ರಂ

|| ೧೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಅಲಂಕಾರಾಧ್ಯಾಯೋನಾಮು

ಚತುರ್ದಶೋಧ್ಯಾಯಃ

ಹೆಸರು ಸ್ತುತಿರೂಪದಿಂದಿರುವ ವಾಖ್ಯಾರ್ಥದಿಂದ ವಿವಕ್ರಿತವಾದ ನಿಂದೆಯೇ ತೋರಿ
ಬಂದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಂದಾಸ್ತುತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಹಾಗೆಯೇ ನಿಂದಾರೂಪದಿಂದಿರುವ
ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಿಂದ ಸ್ತುತಿಯು ತೋರಿಬಂದಲ್ಲಿ ಅದೂ ನಿಂದಾಸ್ತುತಿ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ
ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ರೂಪಣವು ನಿದರ್ಶನರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉಪ
ಪಾದಕವಾದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನಾಲಂಕಾರವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನೋಪ
ಮೇಯಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯ ಭಾವವು
ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ ಆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ಅನನ್ತಯವೆಂದು ಪ್ರಾಚೀನರ ಸಂಜ್ಞೆ
ಯುಂಟು ಹೀಗೆ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಕರಣದ ಲೇಶ ಭಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿನಗೆ
ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರದ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಾಧ್ಯಾಯವೆಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಂಚದಶೋಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮನೋಕ್ಷಾಣಾಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಸ್ಯಾದುಪದೇಶಕಂ |

ಪೂರ್ವೈರಾಚರಿತಂ ಸದ್ವಿಃ ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಸಾಧಕಂ

॥ ೧ ॥

ನೋಕ್ಷಸ್ಯ ಯತ್ರೋಪನ್ಯಾಸಃ ಇತಿಹಾಸಃ ಸ ಉಚ್ಯತೇ |

ತದೇವ ಕಾವ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಚೋಪದೇಶಂ ವಿನಾ ಕೃತಂ

॥ ೨ ॥

ಏಕಸ್ಯ ಚರಿತಾದೇವ ತಥಾ ಕಾವ್ಯಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |

ನಿಬದ್ಧಾ ಯತ್ರ ರಾಜೇಂದ್ರ ನಾಯಕಪ್ರತಿನಾಯಕಾ

॥ ೩ ॥

ಹದಿನೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರೆ ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮ ನೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶಕವಾದ ಗ್ರಂಥವಿಶೇಷ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರೂ ಸಹ ಅಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಾನುಗುಣವಾದ ಅಂತಹ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕವಾಗುವಂತೆ ತಮ್ಮ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಸಾರ್ಥಕ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು ನೋಕ್ಷವೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುವ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಇತಿಹಾಸವೆಂದು ಹೆಸರು ಅಂತಹ ಗ್ರಂಥವೇ ಉಪದೇಶರೂಪದಲ್ಲಿರದೇ ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ಮಹಾಪುರುಷನ ಚರಿತ್ರೆಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ಕಾವ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಯಕ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿನಾಯಕರು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ

ಪ್ರಯಾಣೋದ್ಯತಸಂವ್ರೇಷ ಯುದ್ಧಯುಕ್ತಂ ತದೇವ ತು |

ನಾಯಕಾಭ್ಯುದಯೋಪೇತಂ ಮಹಾಕಾವ್ಯಂ ತದಿಷ್ಟತೇ || ೪ ||

ವರ್ಣಯೇಚ್ಛ ಮಹಾಕಾವ್ಯೇ ದೇಶಪತ್ತನಸಾರ್ಥಿವಾನ್ |

ಋತ್ವಗ್ನಿನಿವ್ನುಗಾಶ್ಚೈವ ತಥಾ ನಾರೀಶ್ಚ ಸಾರ್ಥಿವ || ೫ ||

ವರ್ಣನೀಯೌ ತಥೈವಾತ್ರ ನಾಯಕಪ್ರತಿನಾಯಕೌ |

ನಾಯಕೋ ಧರ್ಮವಿಜಯಿ ಸತಾಂ ಪಂಧಾನಮಾಶ್ರಿತಃ || ೬ ||

ತಥಾ ಚ ಲೋಕವಿಜಯಿ ವಿಜ್ಞೇಯಃ ಪ್ರತಿನಾಯಕಃ |

ಪ್ರತಿನಾಯಕಘಾತಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯೋ ನೇತರಸ್ಯ ತು || ೭ ||

ನಾಯಕಸ್ಯ ಮಹಾರಾಜ ಮರಣಂ ನೈವ ವರ್ಣಯೇತ್ |

ಸಶರೀರಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ತಸ್ಯ ವರ್ಣಯೇತ್ || ೮ ||

೪-೬ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯವು ಪ್ರಯಾಣನನ್ನದ್ಧನಾದ ಪುರುಷನ ಮತ್ತು ದೂತಪ್ರೇಷಣಾದಿಗಳ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧವೃತ್ತಾಂತದ ವರ್ಣನದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ನಾಯಕನ ಅಭ್ಯುದಯದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು, ಹೀಗೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮಹಾ ಕಾವ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು ಅಂತಹ ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇಶ, ಪಟ್ಟಣ, ರಾಜರು, ಋತುಗಳು, ಅಗ್ನಿ, ನದಿಗಳು, ಸ್ತ್ರೀಯರು ಇವೆಲ್ಲವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರಬೇಕು ನಾಯಕನ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿನಾಯಕನ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಬೇಕು ನಾಯಕನು ಸನ್ಮಾರ್ಗಗಾಮಿಯಾಗಿಯೂ ಧರ್ಮವಿಜಯಿಯಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರತಿನಾಯಕನೂ ಸಹ ಜಗದ್ವಿಜಯಿಯೇ ಆಗಿರಬೇಕು

೭-೧೦ ಇಂತಹ ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಾಯಕನ ವಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸ ಬೇಕೇ ಹೊರತು ಇತರರ ವಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಬಾರದು ಪ್ರಧಾನ ನಾಯಕನ ವಧ ವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಬಾರದು ಆದರೆ ಆ ನಾಯ ಕನು ಅದೇ ಶರೀರದಿಂದ ಪುನಃ ಒದುಕಿಕೊಳ್ಳುವಂಥಾ ಸಂದರ್ಭವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನ ವಧವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಬಹುದು ಭಂದಸ್ಸಿನ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಸೇರದಿರುವ ಪ್ರಬಂಧವು

ಭಂದೋವಿರಹಿತಂ ಗದ್ಯಂ ಕಬ್ಬಶಾಸ್ತ್ರವಿರೋಧಿ ಚ |

ಕಷ್ಟಾಕ್ಷರಪದನ್ಯಾಸಮಸ್ತೀಲವಚನಾನ್ವಿತಂ

|| ೯ ||

ತಸ್ಮಾದ್ಬಲ್ಲಕ್ಷ್ಯವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಪ್ರಸಿದ್ಧಾಭಿದಾನವತ್ |

ಕಾವ್ಯಬಂಧಂ ನ ಕರ್ತವಂ ಪುನರುಕ್ತಂ ಚ ಯದ್ವನೇತ್

|| ೧೦ ||

ವಿಸ್ಮಯೇವಾಭ್ಯಸೂಯಾಯಾಂ ಭಯಶೋಕತ್ವರಾಸು ಚ |

ಹರ್ಷೇ ಚ ವೀಷ್ಣು ಕರ್ತವ್ಯಾ ಪುನರುಕ್ತಂ ನ ತದ್ವಿದುಃ

|| ೧೧ ||

ದೂತನಾಕೈ ತಥಾ ಸ್ವನ್ನೇ ಕಾರ್ಯಗತ್ಯಾ ತಥಾಗತೇ |

ಪುನರ್ವಚನನಿರ್ದೇಶೇ ಪುನರುಕ್ತಂ ಚ ತದ್ವಿದುಃ

|| ೧೨ ||

ಸಸಂಶಯಂ ನ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರಹಿತಂ ತಥಾ |

ಪೂರ್ವಾಪರವಿರುದ್ಧಂ ಚ ಯಚ್ಚ ಲೋಕವಿಗರ್ಹಿತಂ

|| ೧೩ ||

ಗದ್ಯವ್ರಬಂಧವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವಾಗ ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ಪದಗಳನ್ನೂ, ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಕ್ಲೇಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕ್ಲಿಷ್ಟಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದಗಳನ್ನೂ, ಲಜ್ಜಾ, ಜುಗುಪ್ಸಾ, ಅಮಂಗಳಗಳಿಗೆ ಸೂಚಕಗಳಾದ ಪದಗಳನ್ನೂ, ರಚಿಸಲಾಗಿರುವ ಪದಗಳಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥವು ತೋರಿಬರದೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಅದರಿಂದ ಊಹಿಸಿ ಕಲ್ಪಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ಪದಬಂಧವನ್ನೂ, ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥಬೋಧಕಗಳಾದ ಪದಗಳನ್ನೂ, ಪುನರುಕ್ತವಾಗುವ ಪದಗಳನ್ನೂ ನೇರಿಸಬಾರದು (ಇಂತಹ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ರಚಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ).

೧೪-೧೩ ಅರ್ಚಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅಸೂಯೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಭಯ, ದುಃಖ, ತ್ವರೆ, ಹರ್ಷ ಇಂತಹ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶಬ್ದವು ಪುನರುಕ್ತವಾದರೂ, ಅದು ಪುನರುಕ್ತ ದೋಷದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ ದೂತನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗಲೂ ಶಬ್ದವು ಪುನರುಕ್ತವಾದಲ್ಲಿ ಅದು ಪುನರುಕ್ತವೆಂಬ ದೋಷದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತದೆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಬಹುದಾದ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ (ಅರ್ಥನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ) ಸಂದಿಗ್ಧಪದಗಳನ್ನೂ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರಹಿತವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ, ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮತ್ತು ಲೋಕನಿಂದಿತವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ನೇರಿಸಬಾರದು

ಶೃಂಗಾರಹಾಸ್ಯಕರುಣ ರೌದ್ರ ನೀರ ಭಯಾನಕೈಃ |

ಭೀಭತ್ಸಾದ್ಭುತಶಾಂತಾಖ್ಯೈಃ ರಸೈಃ ಕಾರ್ಯಂ ಸಮನ್ವಿತಂ

|| ೧೪ ||

ಕಾವ್ಯಂ ಕಲಾಕೌಶಲಸಂಪ್ರಯುಕ್ತಂ

ಧರ್ಮೇಣ ಚಾರ್ಥೇನ ತಥೋಪಪನ್ನಂ |

ಧರ್ಮೇಣ ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಚ ನಾಯಕಸ್ಯ

ಕಾರ್ಯಂ ತಥಾ ಚಾಭ್ಯುದಯಾಂತರೋಪವ

|| ೧೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಮಹಾಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಂ ನಾಮ

ಪಂಚದಶೋಧ್ಯಾಯಃ

೧೪-೧೫ ಇಂತಹ ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ಶೃಂಗಾರ, ಹಾಸ್ಯ, ಕರುಣ, ರೌದ್ರ, ನೀರ, ಭಯಾನಕ, ಭೀಭತ್ಸ, ಅದ್ಭುತ, ಶಾಂತಗಳೆಂಬ ನವರಸಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು (ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯ ಕಥಾಸಂವಿಧಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಆಯಾಯ ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ರಚಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಇಂತಹ ಮಹಾ ಕಾವ್ಯವು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕಲೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕಾಶಕವಾಗುವಂತೆಯೂ, ಧರ್ಮ, ಧರ್ಮಾವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಧ (ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಕಾನೂವೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತ) ಇವುಗಳ ಉಪಪಾದನದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಥಾ ಭಾಗವೂ ಸಹ, ಧಾರ್ಮಿಕವಾದ ಕಥಾನಾಯಕನ ಅಭ್ಯುದಯ (ಶುಭ) ದಲ್ಲಿಯೇ ಪರೈವಸಾನ ಹೊಂದುವಂತಿರಬೇಕು (ನಾಯಕನ ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಪರೈವಸಾನ ಹೊಂದು ಬಾರದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ)

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರದ ತೃತೀಯಾಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣವೆಂಬ ಹದಿನೈದನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾವುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಮೋಡಶೋಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಕಾಮ್ಯೇ ಯೇಽಭಿಹಿತಾ ದೋಷಾಃ ಕೃಶ್ಚಿತ್ತೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಹೇಳಿಕಾಃ |

ಕರ್ತವ್ಯಾಶ್ಚ ತಥೈವಾನ್ಯಾಸ್ತಸಾಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಲಕ್ಷಣಂ

॥ ೧ ॥

ಶ್ಲೋಕೇನೈಕೇನ ವಾ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಕರ್ತವ್ಯಾ ತು ನರೋತ್ತಮ |

ನ ಕರ್ತವ್ಯಾಶ್ಚ ತಾ ರಾಜನ್ ಬಹುಶ್ಲೋಕನಿಬಂಧನಾಃ

॥ ೨ ॥

ತಸ್ಯಾಂ ಮಾತ್ರಾವಶಾದರ್ಥೋ ಗೋಪ್ಯತೇ ಸಾ ಸಮಾಗತಾ |

ಪರ್ಯಾಯವಚನಾದ್ಯಸ್ಯಾಂ ವಂದಿತಾ ಸಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ

॥ ೩ ॥

ಹದಿನಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

೧-೨. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. — ಕಾಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕೆಲವು ದೋಷಗಳು ಇದುವರಿಗೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆಯೋ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದೋಷಗಳು ಪ್ರಹೇಳಿಕಾ ಎಂಬ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು, ಅಂತಹ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯಗಳು ಒಂದೊಂದೇ ಶ್ಲೋಕದಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಎರಡರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದಾಗಲಿ ರಚಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಬಾರದು

೩-೪ ಯಾವ ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಅರ್ಧಭೇದವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಬಹುದಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಕ್ತೃವಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವು ಮರಿಮಾಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಗೆ ಸಮಾಗತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ

ವೃತ್ತಾಂತಗೋಪಿಕಾಂತಾಯಾ ಪದ್ಯೈಃ ವ್ಯವಹಿತೈರ್ಭವೇತ್ |

ಅಪ್ರಸಿದ್ಧೈಸ್ತು ಪರ್ಯಾಯೈಃ ದುಃಖಿತಾ ನಾಮ ಸಾ ಸ್ಮೃತಾ || ೪ ||

ಕಲ್ಪನಾ ಗೋಪಿತಾರ್ಥಾತ್ತು ಕಥಿತಾ ಪರಿಹಾಸಿಕಾ |

ಸಮಾನರೂಪತುಲ್ಯಾರ್ಥೋ ಶಬ್ದೈರನ್ಯೈಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೫ ||

ದುರ್ಬೋಧಾಕ್ಷರಬಂಧಾ ಚ ಪರುಷಾ ನಾಮತಃ ಸ್ಮೃತಾ |

ಸಂಖ್ಯಾಮಾತ್ರಸಮಾನತ್ವಾನ್ಸಂಖ್ಯಾತಾಖ್ಯಾ ತಥೋಚ್ಯತೇ || ೬ ||

ಅರ್ಥಾನ್ತರಾನ್ವಲ್ಪನಯಾ ಕಲ್ಪಿತಾ ಚ ತಥೋಚ್ಯತೇ |

ಅನ್ಯಸ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾನ್ಯಾಮೋಹಾನಾಮಾನ್ತರಿತಸಂಜ್ಞಿತಾ || ೭ ||

ವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧಿಸದೆ ಪರ್ಮಾಯಶಬ್ದದಿಂದ ಗೂಢವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ವಂದಿತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಅನ್ವಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಗೋಪನಮಾಡಿದರೂ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪರ್ಮಾಯಸದಗಳಿಂದ ವ್ರಕೃತಾರ್ಥವನ್ನು ಗೋಪನಮಾಡಿದುದೇ ಆದರೂ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ದುಃಖಿತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥಬೋಧಕಗಳಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಾನ್ತರ ಬೋಧಕಗಳಾಗುವಂತೆ ಕಲ್ಪಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದು ಪರಿಹಾಸಿಕಾ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

೫-೭ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಸಮಾನ ರೂಪ ದಿಂದಲೂ, ಸಮಾನಾರ್ಥದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಅರ್ಥಬೋಧದಲ್ಲಿ ಕ್ಲಿಷ್ಟಗಳಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದಕ್ಕೆ ಪರುಷಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಕೇವಲಸಂಖ್ಯಾ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಬೋಧಕವಾದ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯವು ಸಂಖ್ಯಾತ ವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳದಾಗಿ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಇತರ ನಿಗೂಢಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯವು ಕಲ್ಪಿತಾ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಭ್ರಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಸಂಜ್ಞೆಗೆ ಬೋಧಕವಾದ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯವು ನಾಮಾನ್ತರಿತವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ

ಅರ್ಥವ್ಯಾನೋಹತಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ನಿಭೃತಾ ಚ ಮಹಾನೃಪಃ |

ಸಮಾನಶಬ್ದಾ ಕಥಿತಾ ತುಲ್ಯಶಬ್ದನಿಬಂಧನಾ |

|| ೮ ||

ಅರ್ಥಾನುಲೋಮ ದುರ್ಬೋಧಾ ವ್ಯಾಮೂಢೇತಿ ತಥೋಚ್ಯತೇ |

ಗುಚ್ಛಾಖ್ಯಾ ಕಥಿತಾ ವೃತ್ತೇ ನಾನಾಬಂಧನಿಬಂಧನಾ

|| ೯ ||

ಏಕೋಭಯಬಹುಚ್ಛಿನ್ನೇ ಯಥಾರ್ಥಪರಿಗೋಪಿತೇ |

ಸಂಕೀರ್ಣಾ ಸಂಭವೋಪೇತಾ ಯಾ ತದರ್ಥಕರೀ ಭವೇತ್

|| ೧೦ ||

ತದರ್ಥಕಾರೀ ಯತ್ರಾರ್ಥೋ ಜ್ಞಾಯತೇನ್ಯಾರ್ಥಕಾಮುಕಃ |

ರಾಜನ್ ಶಬ್ದವಶಾತ್ಸಾ ಚ ಕಥಿತಾ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣೀ

|| ೧೧ ||

ಉಕ್ತಾರ್ಥೇ ವೃತ್ತಬಂಧೇನ ಮಾತ್ರಾಭಿಃ ಸ್ಥಾಪಿತಾ ತಥಾ |

ನಷ್ಟಾರ್ಥಾ ನಾ ಚ ಸಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ವೃತ್ತಬಂಧನಿದರ್ಶಿತಾ

|| ೧೨ ||

೮-೧೦. ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗದಿರುವ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಭೃತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಅರ್ಥವೇನಿದ್ದರೂ ಸಮಾನಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನಶಬ್ದಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಅನುಲೋಮ ಪ್ರತಿಲೋಮಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಬೋಧವೇ ಉಂಟಾಗದಿರುವ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಮೂಢಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ನಾನಾವಿಧವಾದ ವೃತ್ತಗಳ ಸಂಯೋಜನದಿಂದ ರಚಿಸಿದ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಗುಚ್ಛಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಒಂದು ಅಥವಾ ಎರಡು ಬಹುಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಗೋಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಬೋಧವೂ ಅದರಿಂದ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯವು ಸಂಕೀರ್ಣ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

೧೧-೧೨. ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥಬೋಧಕವಾದ ಕಾವ್ಯವು ಮತ್ತೊಂದು ಅಪ್ರಕೃತಾರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿಯೇ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬೋಧಕವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಶಬ್ದ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಆ ಕಾವ್ಯವು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣೀ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ವೃತ್ತಬಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾವ್ಯವು ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತಾಸವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಲೋಪವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಲೋಪವಿದ್ದರೂ, ವೃತ್ತಕ್ಕೆ ಭಂಗಬರದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಸಹ ಅದಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಬಂಧನಿದರ್ಶಿತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಒಂದು ಅಕ್ಷರಲೋಪದಿಂದಲಾದರೂ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಬೋಧಕವಾದ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ನಷ್ಟಾರ್ಥಾ

ನಷ್ಟಾಕ್ಷರಾತು ಕಥಿತಾ ವಿನೈಕೇನ ತದರ್ಥದಾ |

ಅನ್ಯಾರ್ಥತಾ ತಥೈವೋಕ್ತಾ ವರ್ಣಭ್ರಷ್ಟಾ ನರೇಶ್ವರ

|| ೧೩ ||

ಕಾಲಸ್ವರೂಪರೂಪಾಣಾಂ ನಾಖ್ಯಾನೇನ ತದರ್ಥದಾ |

ಬೀಜಮಾತ್ರೇಣ ಲೇಶಾಖ್ಯಾ ಭೂಮಿಪಾಲ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ

|| ೧೪ ||

ಅಶ್ಲೀಲಮೇತಾಸ್ವಪಿ ನೈವ ಕಾರ್ಯಂ

ತದ್ವಜ್ರ್ಯಮಾಹುಃ ಕವಯೋ ನರೇಂದ್ರ |

ಉದ್ವೇಜನೀಯಂ ತು ಸತಾಂತದುಕ್ತ

ಮಶ್ಲೀಲಬಂಧಂ ಸುಖದಂ ನ ಕಾವ್ಯಂ

|| ೧೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಪ್ರಹೇಳಿಕಾಲಕ್ಷಣೋನಾಮ

ಷೋಡಶೋಧ್ಯಾಯಃ

ಎಂದು ಹೆಸರು ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯವು ಒಂದಕ್ಷರದ ಲೋಪದಿಂದ ಅನ್ಯಾರ್ಥಬೋಧಕ
ವಾಗಿ ಅದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವರ್ಣಭ್ರಷ್ಟವೆಂದು ಹೆಸರು

೧೪-೧೫ ಯಾವ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಲದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಅದರ ವಿಶೇಷ
ರೂಪ ಇವುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ತಿಳಿದು
ಅಂತಹ ಅರ್ಥಬೋಧಕತ್ವವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬಹುದೋ ಆ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಲೇಶವೆಂದು ಹೆಸರು
ಪ್ರಹೇಳಿಕಾ ಎಂಬ ಈ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಲಜ್ಜಾಜುಗುಪ್ತಾ ಅಮಂಗಲ
ಸೂಚಕಗಳಾದ ಪದಗಳನ್ನು ವರ್ಜ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅಂತಹ ಅಶ್ಲೀಲಪದ
ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾವ್ಯವು ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಉದ್ವೇಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇ ಹೊರತು
ಸುಖಪ್ರವವಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಪದಗಳನ್ನು ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ
ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಹೇಳಿಕಾ ಲಕ್ಷಣವೆಂಬ ಹದಿನಾರನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಸಪ್ತದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರಉವಾಚ ॥

ಮಂತ್ರಾಃ ಸಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ತದರ್ಥಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಸ್ಮೃತಂ |

ಕಲ್ಪನಾ ಚ ತಥಾ ಕಲ್ಪಃ ಕಲ್ಪಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತಥಾ || ೧ ||

ಕಥಿತಾನಿ ತಥಾರ್ಥಾನಿ ಪುರಾಣಂ ಚ ತಥಾ ದ್ವಿಜ |

ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಪ್ರಥಮಾ ಸಾದಾಃ ಕಥಾವಸ್ತುಪರಿಗ್ರಹಃ | || ೨ ||

ಉಪೋದ್ಭಾತಾನುಷಂಗೌ ಚ ತಥಾ ಸಂಹಾರ ಏವ ಚ |

ಚತುಷ್ಟಾದಂ ಹಿ ಕಥಿತಂ ಪುರಾಣಂ ಭೃಗುನಂದನ || ೩ ||

ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

೧-೩ ವಜ್ರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಮಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಕೂಡಿಯೇ ಇವೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಆ ಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳು ಸೃಷ್ಟಿ, ಸಂಹಾರ, ಅವುಗಳ ವಿಧಾನ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಅದೇ ಆಕಾರದಲ್ಲಿವೆ ಈ ಅರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಆ ಪುರಾಣವೂ ಸಹ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗವಾಗಿದೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಎಂಬುದು ಅದರ ಮೊದಲನೆಯವಾದ ಅದೂ ಸಹ ಕಥಾವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವೀಕಾರರೂಪದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ ಉಪೋದ್ಭಾತ, ಅನುಷಂಗ ಉಪಸಂಹಾರ ಇವು ಇತರ ಮೂರು ಭಾಗಗಳು

ಸರ್ಗಶ್ಚ ಪ್ರತಿಸರ್ಗಶ್ಚ ವಂಶೋ ಮನ್ವಂತರಾಣಿ ಚ |

ವಂಶಾನುಚರಿತಂ ಚೈವ ಪುರಾಣಂ ಸಂಚಲಕ್ಷಣಂ

|| ೪ ||

ತತ್ರ ನಾ ವಿದಿತಂ ಸರ್ವಂ ತತ್ತೋಕ್ತಂ ಗೀತಲಕ್ಷಣಂ |

ವೃತ್ತಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಂ ಚೈವ ನಾಟಕಾಖ್ಯಾನಲಕ್ಷಣಂ

|| ೫ ||

ತಸ್ಮಾದಹಂ ತ್ವಾಂ ಪೃಚ್ಛಾಮಿ ದ್ವಿಜ ನಾಟ್ಯಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಂ |

ಸಭೇದಂ ತನ್ಮಮಾಚಕ್ಷ್ಯ ಸರ್ವಜ್ಞೋಸಿ ಯತಃ ಪ್ರಭೋ

|| ೬ ||

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

ಇತಿಹಾಸಾನುಸಾರೇಣ ಪುರಾಣಾನಾಂ ಸಮೀಕ್ಷಿತಂ |

ಚರಿತಂ ತ್ರಿದಶಾನಾಂ ನಾ ನಾಟಕಂ ತತ್ರ ಕೀರ್ತಿತಂ

|| ೭ ||

೪-೬ ಸೃಷ್ಟಿ, ಪ್ರಳಯ, ಪೂರ್ವೀಕರ ವಂಶಾವಳಿ, ಮನ್ವಂತರಗಳು ಆಯಾಯ ವಂಶಗಳ ಚರಿತ್ರೆ ಈ ಐದೂ ಪುರಾಣದ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ವಿದಿತವಾಗಿವೆ ಗೀತಲಕ್ಷಣ, ವೃತ್ತಗಳ ಲಕ್ಷಣ, ನಾಟಕ, ಆಖ್ಯಾನಕ ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ತಾವೇ ಹೇಳಿರುವಿರಿ ಅದುದರಿಂದ ಉಳಿದಿರುವ ನಾಟ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು (ಸಾಂಗವಾದ ನಾಟಕದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ) ತಮ್ಮಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ ತಾವು ಸರ್ವಜ್ಞರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ನಾಟ್ಯದ ಭೇದವ್ರಭೇದಗಳೂಡಸ ಅದನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

೭-೯ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳ ಅಧವಾ ಪ್ರಾಚೀನರಾದ ಮಹಾಪುರುಷರ ಚರಿತ್ರೆಯೇ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಅಂತಹ ನಾಟಕವು ಒಂದೇ ನಾಯಕನಿಂದಾಗಲೀ, ನಾಯಕ ಪ್ರತಿನಾಯಕರಂಬ ಎರಡು ಪಾತ್ರಗಳಿಂದಾಗಲಿ ರಚಿಸಲ್ಪಡಬಹುದು ಅಂತು ಪ್ರಸಿದ್ಧಚರಿತ್ರೆಯುಳ್ಳ ನಾಯಕ

ಏಕನಾಯಕಸಂಯುಕ್ತಂ ನಾಯಕಪ್ರತಿನಾಯಕೈಃ |

ಸಂಯುಕ್ತಮಥನಾ ಕಾರ್ಯಃ ಕಾನ್ಯೈ ನೈ ತತ್ರ ನಾಯಕಃ || ೮ ||

ಸರ್ವಾಸ್ತು ವೃತ್ತಯಸ್ತತ್ರ ತತ್ರ ಸರ್ವೇ ತಥಾ ರಸಾಃ |

ಕಾಲಪ್ರಯೋಗಂ ಚ ತಥಾ ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಸಂದರ್ಶಯೇನ್ಮುಪ || ೯ ||

ಸಂಚಾವರಾಜ್ಯಂ ತತ್ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ತಥಾ ದಶಸರಂ ಶುಭಂ |

ಏಕದೈವತಿಕಂ ವೃತ್ತಂ ಅಂಕೇ ರಾಜನ್ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ || ೧೦ ||

ತದಂತೇ ಸರ್ವಪಾತ್ರಾಣಾಂ ನಿಷ್ಕ್ರಮಶ್ಚ ವಿಧೀಯತೇ |

ಯುಕ್ತ್ಯುಪನ್ಯಾಸಸಂಯುಕ್ತಂ ತಥಾ ನಿಷ್ಕ್ರಮಣಂ ಮತಂ || ೧೧ ||

ಮರಣಂ ರಾಜ್ಯವಿಭ್ರಂಶೋ ನಗರಸ್ಯೋಪರೋಧನಂ |

ಏತಾನಿ ದರ್ಶಯೇನ್ನಾಂಕೇ ತಥಾ ಯುದ್ಧಂ ಚ ಪಾರ್ಥಿವ || ೧೨ ||

ನನ್ನು ಅಂತಹ ನಾಟಕವೆಂಬ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಬೇಕು ಎಲ್ಲರ ಸಗಳಿಗೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಇರುವಂತೆ ಆಯಾಯ ಪಾತ್ರದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಆಯಾಯ ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕೈರಿಕೇ ಮೊದಲಾದ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿರಬೇಕು ಆಯಾಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅಸಂಭವವೆಂದು ಊಹಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಬೇಕು

೧೦-೧೨ ಅಂತಹ ನಾಟಕವು ಐದು ಅಂಕಗಳಿಗೆ ಕದಿಮೆ ಇಲ್ಲದೆಯೂ ಹತ್ತು ಅಂಕಗಳಿಗೆ ಮೀರದೆಯೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯದು ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು (ಕಥಾಭಾಗವನ್ನು) ತೋರಿಸಬೇಕು ಅಂಕಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಪಾತ್ರಗಳಿಗೂ ನಿರ್ಗಮನವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಬೇಕು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾಗಲಿ ಅಂಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ ಇಂತಹ ನಿರ್ಗಮನವು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ (ಕಾರಣನಿರ್ದೇಶದಿಂದ) ಕೂಡಿರಬೇಕು ಇಂತಹ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಕನೇ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಮರಣ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯಭ್ರಂಶ ನಗರಗಳ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಯುದ್ಧ ಇವುಗಳನ್ನು ಅಂಕಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಬಾರದು

ಪ್ರವೇಶಕೇನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ತೇಷಾಮಾಖ್ಯಾನಕಂ ಬುದ್ಧೈಃ |

ಪಾತ್ರದ್ವಯೇನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ತಥಾ ನಿತ್ಯಂ ಪ್ರವೇಶಕಂ

|| ೧೩ ||

ಪಾತ್ರೇ ಪರಿಜನೇ ತತ್ರ ಕರ್ತವ್ಯಂ ನಾಯಕಸ್ಯ ತು |

ಭಿನ್ನಂ ಪಾತ್ರದ್ವಯಂ ಯತ್ರ ತತ್ರ ವಿಷ್ಣುಂಭಕಂ ಸ್ತೃತಂ

|| ೧೪ ||

ತಯೋರನೇ ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ತಥಾ ರಂಗಸ್ಯ ಶೂನ್ಯತಾ |

ಅಂಕಾನೇ ಚ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಾ ನ ಕಾರ್ಯಾ ಸಾನ್ಯಥಾ ಭವೇತ್

|| ೧೫ ||

ಬಹುದೈವತಿಕಂ ವೃತ್ತಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ತು ಪ್ರವೇಶಕಂ |

ಸಂಕ್ಷೇಪೋಕ್ತಿಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಕರ್ತವ್ಯೋ ನ ಹಿ ವಿತ್ತರಃ

| ೧೬ ||

ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾಯಕವಧಂ ನ ಚ ತತ್ರ ಪ್ರವೇಶಯೇತ್ |

ತಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶನಂ ಕಾರ್ಯಮಂಕೇಷ್ಟೇವ ನರಾಧಿಪ

|| ೧೭ ||

೧೩-೧೫ ಅಂತಹ ಮರಣ ಯುದ್ಧಾದಿ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಕವೆಂಬ ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕದಿಂದ ಸಂಧಿತನಾದ ಕವಿಯು ತಿಳಿಯುವದಿಲ್ಲೇಕು ಪ್ರವೇಶಕವೆಂಬ ಆ ಸಂವಿಧಾನವನ್ನೂ ಸಹ ಪಾತ್ರದ್ವಯದಿಂದಲೇ ಏರ್ಪಡಿಸಬೇಕು ಅಂತಹ ಪಾತ್ರಗಳೂ ಸಹ ಕಥಾನಾಯಕನ ಸರಿಜನದಲ್ಲಿ ನೇರಿದವರಾಗಿರಬೇಕು ಇತರ ಪಾತ್ರದ್ವಯದಿಂದ ರಚಿಸಲಾಗುವ ಅಂತಹ ಸಂವಿಧಾನವು ವಿಷ್ಣುಂಭಕವಾಗುವುದು ಇಂತಹ ಪ್ರವೇಶಕವಿಷ್ಣುಂಭಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನಂತರ ರಂಗಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇರಕೂಡದು ಅಂಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರಂಗಸ್ಥಲವನ್ನು ಶೂನ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು ಹೀಗಿಲ್ಲದಿರುವಲ್ಲಿ ರಂಗಭೂಮಿಯನ್ನು ಶೂನ್ಯವಾದ ಬಾರದು

೧೬-೧೮ ಪ್ರವೇಶಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕದೇವತೆಗಳ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಅದೆಲ್ಲವೂ ಸಂಕ್ಷೇಪೋಕ್ತಿರೂಪದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಸ್ತರಿಸಬಾರದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ನಾಯಕನ ವಧವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಬಾರದು ಅದರ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಅಂಕದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಬಹುದು ನಾಟಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ

ನಾಯಕಾಭ್ಯುದಯಃ ಕಾರೋಽ ನಾಟಕಾಂತೇ ತಥೈವ ಚ |
ಬಹ್ನೋಽಪಿ ನಾಯಿಕಾ ಯತ್ರ ತಾಸಾಮಪಿ ತಥಾ ಭವೇತ್ || ೧೮ ||

ಏವಂವಿಧಾ ಸತ್ಯಂಗಾರಾ ಚತುರಂಕಾ ತು ನಾಟಕಾ |
ಕೃತಂ ಪ್ರಕರಣಂ ತದ್ವತ್ ಸ್ವಯಮುತ್ಪಾದ್ಯವಸ್ತುನಾ || ೧೯ ||

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ನಾಯಕಸ್ತತ್ರ ವಣಿಕ್ ಸ್ಪಸಸತ್ತಮ |
ಏವಂ ಪ್ರಕರಣೇ ಕಾರ್ಯಾ ಚತುರಂಕಾಪಿ ಸಾ ಭವೇತ್ || ೨೦ ||

ಇತಿಹಾಸಾನುಬಂಧೋ ವಾ ಸ್ವಯಮುತ್ಪಾದ್ಯ ವಾ ಕೃತಃ |
ಭಾರತೀ ಕರುಣಪ್ರಾಯೋ ನಿವೃತ್ತಂ ಸಮನಂತರಂ || ೨೧ ||

ಕಥಾವಸ್ತುವು ನಾಯಕನ ಅಭ್ಯುದಯದಲ್ಲಿ ಪರ್ಮವಸಾನಮೊಂದುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು
ನಾಯಕನಿಗೆ ಅನೇಕ ನಾಯಿಕೆಗಳಿದ್ದರೂ ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ನಿಯಮ
ವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು

೧೯-೨೦ ಈ ರೀತಿ ಶೃಂಗಾರರಸಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಾಟಕವು
ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ನಾಟಕಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಅದರಂತೆಯೇ
ತಾನಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕಥಾವಸ್ತುವಿನಿಂದ ರಚಿಸಲಾದ ಪ್ರಬಂಧವು ಪ್ರಕರಣವೆನಿಸು
ತ್ತದೆ ಅಂತಹ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಲಿ ವೈಶ್ಯನಾಗಲಿ ನಾಯಕನಾಗಿರ
ಬೇಕು (ಇದು ಹತ್ತು ಅಂಕ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಇದೇ
ನಿಯಮದಿಂದ ರಚಿಸಿದ ಪ್ರಬಂಧವು ನಾಲ್ಕು ಅಂಕವುಳ್ಳದ್ದಾದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕರಣೇ
ಎಂದು ಹೆಸರು ಇದು ಇತಿಹಾಸಮೂಲಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಇರಬಹುದು ತಾನಾಗಿ
ಕಲ್ಪಿಸಿದ ಕಥಾವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿಯಾದರೂ ಇರಬಹುದು

೨೧-೨೩ ಭಾರತೀವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕರುಣರಸದಿಂದಲೂ ಪ್ರಚುರವಾ
ಗಿದ್ದು ನಾಲ್ಕು ಅಂಕಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮನಂತರವೆಂದೂ ಹೆಸರು.
ಇದು ದಿವ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ನಾಯಕನಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಅನು
ಗುಣವಾಗಿ ರಚಿಸಿರುವ ಮತ್ತು ನಾಯಕನ ಒಂದು ದಿನದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೊಂದಿ
ಒಂದೇ ಅಂಕವಾಗಿಯೂ ಯುದ್ಧವ್ಯಾವಾರದಿಂದ ಪ್ರಚುರವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ
ಇದಕ್ಕೆ ಸಮವತಾರವೆಂದು ಹೆಸರು (ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಮವಕಾರ ಎಂದು ಸಂಜ್ಞೆ

ಚತುಷ್ಟಯಾಂಕಃ ಕರ್ತವ್ಯೋ ದಿವ್ಯನಾಯಕವರ್ತಿತಃ |

ಇತಿಹಾಸಾನುಸಾರೇಣ ಪ್ರಾಯಶ್ಚೈಕಾಹಿಂಕಃ ಸ್ತುತಃ || ೨೨ ||

ಏಕಾಂಕೋ ಯುದ್ಧಬಹುಲಸ್ತ್ವಾತ್ಮಶಂಸಾಪರಸ್ತಥಾ |

ಆಕಾಶಕಥನೈರ್ಮೃತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಪಾತ್ರಕೃತಕ್ರಿಯಃ || ೨೩ ||

ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ಸಮವತಾರಾಃ ತ್ರಿದಶಾಸುರನಾಯಕಃ |

ತ್ರಿಶೃಂಗಾರಸ್ತ್ರಿಕಪಟಿಸ್ತಥಾ ದ್ವಾದಶನಾಯಕಾಃ || ೨೪ ||

ಈಹಾವ್ಯಗೋಧ ಬಹ್ವಂಕಃ ತಥಾ ಗಂಧರ್ವನಾಯಕಃ |

ಶೃಂಗಾರಬಹುಲಃ ಕಾರ್ಯೋಽತ್ರಪ್ರಯೋನಿರಸಾತ್ರಯಃ || ೨೫ ||

ಏಕಾಹಿಕೋ ದೃಪ್ತರಸೋ ವ್ಯಾಯೋಗಶ್ಚೈಕನಾಯಕಃ |

ವೀಧೀ ತ್ರಯೋದಶಾಂಕಾಸ್ಯಾತ್ಮಥಾ ನಾಯಕವರ್ಜಿತಾ || ೨೬ ||

ಇದೆ) ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಯಕನು ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸಾಪರನಾಗಿರಬೇಕು ಇಂತಹ ಪ್ರಬಂಧವು ಆಕಾಶಭಾಷಿತಗಳಿಂದ ಪ್ರಚುರವಾಗಿಯೂ ಒಂದೇ ಪಾತ್ರದ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಇದರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಅಸುರರೂ ನಾಯಕರಾಗಿರಬೇಕು ಶೃಂಗಾರರಸವನ್ನೂ ಕಪಟವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ಮೂರುಬಾರಿ ವರ್ಣಿಸಿ ತೋರಿಸಬೇಕು ನಾಯಕರು ಹನ್ನೆರಡು ಜನರಿರಬೇಕು

೨೪-೨೬ ಈಹಾವ್ಯಗವೆಂಬ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾಂಕಗಳಿರಬೇಕು ಗಂಧರ್ವನೇ ನಾಯಕನಾಗಿರಬೇಕು ಸುರತದಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದದಿರುವ ನಾಯಕರ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಕೂಡಿ ಶೃಂಗಾರರಸವೇ ಪ್ರಚುರವಾಗಿರಬೇಕು ವ್ಯಾಯೋಗವೆಂಬ ಪ್ರಬಂಧವು ನಾಯಕನ ಒಂದು ದಿನದ ವೃತ್ತಾಂತದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಒಬ್ಬನೇ ನಾಯಕನಿರಬೇಕು ರಸವು ಬಹಳವಾಗಿಯೂ ಪುಷ್ಟಿಹೊಂದಿರಬೇಕು ವಿಧೀ ಎಂಬುದು ಹದಿನೂರು ಅಂಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ನಾಯಕನೇ ಇರಕೂಡದು

ಡಿಮಾಖ್ಯಶ್ಚ ತಥಾ ಪ್ರೋಕ್ತೋ ರಸಸ್ತು ಸುರನಾಯಕಃ |

ತಥಾ ರೌದ್ರರಸಪ್ರಾಯಃ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಿಷಯಾನ್ವಿತಃ

|| ೨೭ ||

ಏಕಾಂಕೋ ಹಾಸ್ಯಬಹುಲಸ್ತು ಧೈರೋದಾತ್ತನಾಯಕಃ |

ಕಾರ್ಯಃ ಪ್ರಹಸನಾಖ್ಯಸ್ತು ವೇಶ್ಯಾವಿಟಸಮನ್ವಿತಃ

|| ೨೮ ||

ಸೂತ್ರಧಾರಸ್ಯ ವಾಕ್ಯೇನ ಕಾವ್ಯವಸ್ತುನಿಬಂಧನಂ |

ಸರ್ವಂ ಪ್ರಕಾಶಯೇದಾದೌ ಸರ್ವೇಷ್ಟೇತೇಷು ವಸ್ತು ಯತ್

|| ೨೯ ||

ಸಂಸ್ಕೃತಂ ನಾಯಕವಚೋ ಲಿಂಗಿಶ್ಲೋತ್ರಿಯ ಭೂಭುಜಾಂ |

ದ್ವಿಜನ್ಮನಾಂ ಸುರಾಣಾಂ ಚ ದೈತ್ಯಗಂಧರ್ವಭೂಗಿನಾಂ

|| ೩೦ ||

ನಾಯಿಕಾದೇವರಾಮಾಣಾಂ ವ್ಯಾಜಲಿಂಗವತಾಂ ತಥಾ |

ವಿದೂಷಕಾಣಾಂ ಚ ಭವೇತ್ಪ್ರಾಕೃತಂ ವಚನಂ ನೃಪ

|| ೩೧ ||

೨೭-೨೯ ಡಿಮವೆಂಬ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯೇ ನಾಯಕನಾಗಿರುವನು ರೌದ್ರಪ್ರಧಾನವಾದ ರಸವನ್ನೇ ಅಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಬೇಕು ಕಥಾವಸ್ತುವೂ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇರಬೇಕು ಪ್ರಹಸನವೆಂಬ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತನಾದ ನಾಯಕನಿರಬೇಕು ಒಂದೇ ಅಂಕರವಿರಬೇಕು ಹಾಸ್ಯರಸದ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವಿರಬೇಕು ವೇಶ್ಯಾ ಮತ್ತು ವಿಟರ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಇಂತಹ ಎಲ್ಲಾ ದೃಶ್ಯಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿಯೂ ಮೊದಲು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಸೂತ್ರಧಾರನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಬೇಕು .

೩೦-೩೨ ಇಂತಹ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಕ, ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಶ್ರಮ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳವರು, ಶ್ಲೋತ್ರಿಯರು, ರಾಜರು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ದೇವತೆಗಳು, ದೈತ್ಯಗಂಧರ್ವ ಮೊದಲಾದವರೂ, ಸಹ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಕಥಾನಾಯಕಿ, ದೇವತಾಪ್ರೀಯರು, ಕೃತಕವಾದ ವೇಷದಿಂದ ಲಿಂಗಿಗಳಂತೆ ತೋರುವವರು ಮತ್ತು ವಿದೂಷಕರು ಇವರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹಾರವಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ಬಾಲ, ಸ್ತ್ರೀ, ನೀಚರು,

ಬಾಲಸ್ತ್ರೀನೀಚಷಂಡಾನಾಂ ಯೇಚಾನೈ ನಾನುಕೀರ್ತಿತಾಃ |

ತೇಷಾಂ ವಾಕ್ಯಮಪಭ್ರಷ್ಟಂ ತಚ್ಚ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ || ೩೨ ||

ಸ್ವಯಮುತ್ಪಾದಿತಾನಾಂ ಮೇ ನಾನಾತ್ವಂ ಶೃಣು ಲಕ್ಷಣಂ |

ಶರ್ಮವರ್ಮಧನಾನ್ಯನ್ತೇ ವರ್ಣಾನಾಂ ದಾಸವತ್ತ್ವಥಾ || ೩೩ ||

ರಾಜ್ಞಾಂ ವಿಕ್ರಮಸಂಯುಕ್ತಮಮಾತ್ಮಾನಾಂ ತಥಾ ಭವೇತ್ |

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಸುಖೋದ್ಯಮಕ್ರೂರಂ ನಾಯಿಕಾನಾಂ ಮನೋಹರಂ || ೩೪ ||

ರಾಜ್ಞೀಪರಿಜನಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಕಲಾಕೌಶಲಸಂಯುತಂ |

ರಾಜ್ಞಃ ಪರಿಜನಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ವಿಜಯೋತ್ತರಮಿಷ್ಯತೇ || ೩೫ ||

ಪಂಡರು, ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿರುವ ಇತರ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅವಭ್ರಂಶ ಭಾವೆಯಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕು ಈ ವಿಷಯವಾದ ಭಾಷಾಸಿಯಮವನ್ನು ತಿಳಿದು ಆಯಾಯ ಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕು

೩೩-೩೫- ಕವಿಯು ಸ್ವಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಕಥಾವಸ್ತುವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪ್ರಬಂಧಗಳು ಎಷ್ಟು ವಿಧವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಡನೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ, ಕೇಳು — ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ ರೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾಯ ವರ್ಣದ ಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶರ್ಮ, ವರ್ಮ, ಧನ, ದಾಸ ಇವು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ನಾಮನಿರ್ದೇಶಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ರಾಜರಿಗೂ, ಅಮಾತ್ಯರಿಗೂ, ವಿಕ್ರಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಮಗಳನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಬೇಕು ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸುಖವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾಗಿರುವ ಕೋಮಲ ಪದಗಳನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಕಥಾನಾಯಕಿಗೆ ರಮ್ಯವಾಗಿರುವ ವದ ದಿಂದಲೂ ನಾಮಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಬೇಕು ರಾಣಿಯ ಪರಿಜನರಾಗಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಕಲಾಕೌಶಲಸೂಚಕವಾದ ಹೆಸರುಗಳಿರಬೇಕು, ರಾಜನ ಪರಿಜನರಾಗಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ವಿಜಯಶಬ್ದವೇ ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಹೆಸರುಗಳಿರಬೇಕು

ಸಾಂವತ್ಸರಾಣಾಂ ಮಾಂಗಲ್ಯಂ ಶಾಂತಿಸ್ತ್ರಯಂ ಪುರೋಧಸಾಂ |
 ಶೂರಸ್ತ್ರಾಯಮಮಾತ್ಮಾನಾಂ ಆಯುಷ್ಯಂ ಭಿಷಜಾಮಸಿ || ೩೬ ||

ವಿಟಾನಾಂ ಭೂಷಣಸ್ತ್ರಯಂ ದಾಸೀನಾಂ ಕುಸುಮಾದಿಕಂ |
 ಋಷಿಗೋತ್ರಧರಾ ಕಾರ್ಯ ಕಂಚುಕೀಯವಿದೂಷಕಾ || ೩೭ ||

ದತ್ತಾ ಮಿತ್ರಾ ತಥಾ ಸೇನಾ ನೇತ್ರಾ ನಾಮ ತತೋ ಭವೇತ್ |
 ಅಧಿಕಾರಾನುರೂಪಾಣಿ ತಥಾ ಚೈವಾಧಿಕಾರಿಣಾಂ || ೩೮ ||

ಆತಃ ಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಯೇನ ವಾಚ್ಯಸ್ತು ಯೋ ಯಥಾ |
 ದೇವೇತಿ ರಾಜಾ ವಕ್ತವ್ಯೋ ಭೃತ್ಯೈಃ ಪ್ರಕೃತಿಭಿಸ್ತಥಾ || ೩೯ ||

ರಾಜೇತಿ ವಿನೈರ್ವಕ್ತವ್ಯೋ ಋಷಿಭಿರ್ನಾಮಗೋತ್ರತಃ |
 ಅಪತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಧೇವೈರ್ವಯಸ್ಯೇತಿ ಸಮೋ ಜನಃ || ೪೦ ||

೩೬-೩೭ ಜೋತಿಷಿಕರಿಗೆ ಮಂಗಲಪ್ರದವಾಗಿಯೂ, ಪುರೋಹಿತರಿಗೆ ಶಾಂತಿಬೋಧಕಪದದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಅಮಾತ್ಯರಿಗೆ ಶಾರ್ಯಸೂಚಕಪದದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ವೈದ್ಯರಿಗೆ ಆಯುಃಕಾರಕಪದದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ವಿಟರುಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರ ವಾಚಕಪದದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ದಾಸಿಗಳಿಗೆ ಮಲ್ಲಿ ಮೂದಲಾದ ಪುಷ್ಪ ವಾಚಕಪದದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ನಾಮಧೇಯಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಬೇಕು ಕಾಂಚು ಕೀಯ, ವಿದೂಷಕ ಇವರಿಗೆ ಋಷಿಗಳ ಗೋತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಮಧೇಯಗಳಿರ ಬೇಕು

೩೮-೪೦ ನೇಶೈಯರಿಗೆ ದತ್ತಾ, ಮಿತ್ರಾ, ಸೇನಾ ಈ ಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ವಸಂತಸೇನಾ, ಪ್ರಿಯಮಿತ್ರಾ ಇತ್ಯಾದಿ) ನಾಮಗಳಿರಬೇಕು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಅವರವರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದ ಹಸರುಗಳಿರಬೇಕು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಇಂತಹ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರುಯಾರು ಯಾವಯಾವ ರಬ್ಬದಿಂದ ಯಾರ್ಯಾರಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಭೃತ್ಯರೂ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ರಾಜನನ್ನು ದೇವ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಬೇಕು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ರಾಜಾ ಎಂದೂ, ಋಷಿಗಳಿಂದ ಅವನ ಗೋತ್ರದ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ, ದೇವತೆಗಳಿಂದ (ಇಂತಹವನ ಮಗ ಎಂದು ಬೋಧಿಸುವ) ಅಪತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಪದಗಳಿಂದಲೂ, ಸಮಾನಸ್ಕಂಧರಿಂದ ವಯಸ ಎಂದೂ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕು

ವಿದೂಷಕೋಪಿ ವಕ್ತೃವ್ಯೋ ವಯಸ್ಯ ಇತಿ ನಾಯಕೈಃ |
ಆಯುಷ್ಮಾನಿತಿ ಸೂತೇನ ರಥೀ ವಾಚ್ಯಸ್ತಥಾ ಭವೇತ್ || ೪೧ ||

ಭಗವನ್ನಿತಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಾ ಋಷಯೋ ಗುರವಸ್ಸುರಾಃ |
ಪುತ್ರವತ್ಸೇತಿ ಶಿಷ್ಯಸ್ಯ ತಥಾ ನಾ ನಾಮಗೋತ್ರತಃ || ೪೨ ||

ಆರ್ಯಪುತ್ರೇತಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಭರ್ತಾ ನರಾಧಿಪ |
ನಾಮ್ನಾ ಭಾರ್ಯಾ ತು ವಕ್ತೃವ್ಯಾ ರಾಜ್ಞೀ ದೇವೀತಿ ನಾಯಿಕಾ || ೪೩ ||

ಪಿತಾ ತಾತಸ್ತಥಾ ವಾಚ್ಯೋ ಮಾತುಶ್ಚೈವಾರ್ಯಕಃ ಪಿತಾ |
ಯುವರಾಜಃ ಕುಮಾರಃ ಸ್ಯಾನ್ಮಾನ್ಯೋ ಭಾವಃ ಸಮೀರಿತಃ || ೪೪ ||

ಮಾನ್ಯಮಾನಸ್ತಥಾ ಭಾನೋ ಭರ್ತೃದಾರಃ ಕುಮಾರಕಃ |
ಹಲೇತಿ ತು ಸಮಾನಾ ಸ್ತ್ರೀ ವಕ್ತೃವ್ಯಾ ಸಮಯಾ ತಥಾ || ೪೫ ||

೪೧-೪೩ ವಿದೂಷಕನನ್ನೂ ಸಹ ಪ್ರಧಾನನಾಯಕನು ವಯಸ್ಯ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕು ರಥಿಯಾದವನು ಸೂತನಿಂದ ಆಯುಷ್ಯ ಎಂದೂ, ಋಷಿಗಳೂ ಗುರುಗಳೂ, ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಇತರರಿಂದ ಭಗವಾ ಎಂದೂ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ಗುರುಗಳಾದವರು ಪುತ್ರ, ವತ್ಸ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅವನ ಗೋತ್ರದ ಹಸರಿಂದಾಗಲಿ ಕರೆಯಬೇಕು ಪತಿಯಾದವನನ್ನು ಪತ್ನಿಯಾದವಳು ಆರ್ಯಪುತ್ರ ಎಂದು ಕರೆಯಬೇಕು ಪತ್ನಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಅವಳ ಹಸರಿಂದಲೇ ಕರೆಯಬೇಕು ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ರಾಜ್ಞೀ ದೇವೀ ಎಂದು ಕರೆಯಬೇಕು.

೪೪-೪೬ ತಂದೆಯನ್ನು ತಾತನೆಂದೂ, ತಾಯಿಯ ತಂದೆಯನ್ನು ಆರ್ಯಕನೆಂದೂ ಕರೆಯಬೇಕು ಯುವರಾಜನನ್ನು ಕುಮಾರನೆಂದೂ, ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದವನನ್ನು ಭಾಮ ಎಂದೂ ಕರೆಯಬೇಕು ಸಣ್ಣ ರಾಜಕುಮಾರನನ್ನು ಭರ್ತೃದಾರಕನೆಂದೂ ಕರೆಯಬೇಕು ಸ್ತ್ರೀಯು ಸಮಾನಳಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಹಲಾ ಎಂದೂ, ಹಂಜೆ ಎಂದೂ ಕರೆಯಬೇಕು ತನ್ನ ಪರಿಜನರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಹಂಜೆ

ಹಂಜೀತ್ಯಾಮಂತ್ರಯೇನ್ನಾರೀಂ, ಹಂಜೇ ಪರಿಜನೇ ಸ್ವಕೇ |
ಸ್ವಸೇತಿ ಭಗಿನೀ ವಾಚ್ಯಾ ಲಿಂಗಸ್ಥಾ ವ್ರತಿನೀ ತಥಾ

|| ೪೬ ||

ಆರ್ಯೇತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ವಾಚ್ಯಾ ಶೇಷಾ ಲಿಂಗಾರ್ಥತಸ್ತಥಾ |
ಅಂತಃಪುರಚರೋ ಯಸ್ತು ಸ್ತ್ರೀಭೋಗಪರಿವರ್ಜಿತಃ

|| ೪೭ ||

ಸ ತು ವರ್ಷಧರೋ ಜ್ಞೇಯಃ ತದಧ್ಯಕ್ಷಸ್ತು ಕಂಚುಕಿಃ |
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸ ಭವೇದ್ವೈದ್ಯೋ ಮಾನ್ಯಶ್ಚ ವಸುಧಾಧಿಪೈಃ

|| ೪೮ ||

ವಿದೂಷಕೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸ್ಯಾನ್ನಾಯಕಸ್ಯ ರಹಸ್ಯವಿತ್ |
ನಟಃ ಪ್ರಧಾನಃ ಸ ಭವೇತ್ಸೂತ್ರಧಾರೋ ನರಾಧಿಪ

|| ೪೯ ||

ಜ್ಞೇಯೋ ಬೀಜಸಮುತ್ಪತ್ತಿಃ ಮುಖಂ ನಾನಾರಸೋದ್ಭವಃ |
ಮುಖೋತ್ಥ ಬೀಜೋದ್ಭವನಂ ತಥಾ ಪ್ರತಿಮುಖಂ ಸ್ಥೂತಂ

|| ೫೦ ||

ಎಂದೂ, ಅಕ್ಕನನ್ನು ಸ್ವಸಾ ಎಂದೂ, ಪ್ರತದಿಂದ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವಳನ್ನು
ವ್ರತಿನೀ ಎಂದೂ ಕರೆಯಬೇಕು

೪೭-೪೯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಆರ್ಯಾ ಎಂದೂ, ಇತರ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು
ಆವರವರ ಚಿಹ್ನೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೂ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕು ಯಾವನು ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ
ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಅಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಭೋಗದಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿರುವನೋ ಅವನು
ವರ್ಷಧರನೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಅವರ ಯಜಮಾನನು ಕಂಚುಕಿ ಎಂದು
ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಅಂತಹ ಕಂಚುಕಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿಯೂ ಧೋರಿಯ
ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ನಾಯಕನ ರಹಸ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದವ
ನಾಗಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿಯೂ ಇರುವವನು ವಿದೂಷಕನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ನಟರಲ್ಲಿ
ಪ್ರಧಾನನಾದವನು ಸೂತ್ರಧಾರನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ

೫೦-೫೨ ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ, ಆಯಾಯ ಪಾತ್ರಗಳ
ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಸಂಧಿ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಫಲಕ್ಕಾಗಿ
ಉಂಟಾದ ಕಥಾವಸ್ತುವಿಗೆ ಅವಾಂತರಫಲಗಳುಳ್ಳ ಇತರ ಕಥಾವಸ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧ,
ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖಸಂಧಿ ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯದು ಈ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಜವೆಂಬ

ಪ್ರಾಪ್ತೃಪ್ರಾಪ್ತಿಯುತೋ ಗರ್ಭಸ್ತಸ್ಯೈವೋದ್ಭೇದಸಂಜ್ಞಿತಃ |

ತದೇವೋದ್ಭಿನ್ನಬೀಜಾರ್ಥೋ ವಿಸರ್ಗೋ ವ್ಯಸನಾನ್ವಿತಃ || ೫೦ ||

ಮುಖಾದೀನಾಂ ನಿರ್ವಹಣಂ ತಥಾ ನಿರ್ವಹಣಂ ಭವೇತ್ |

ನಾಟಕೇ ಸಪ್ತಕರಣೇ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಪಾತ್ರಸಂಧಯಃ || ೫೧ ||

ಡಿಮೇ ಸಮವಕಾರೇ ಚ ವಿಸರ್ಗಂ ನೈವ ಕಾರಯೇತ್ |

ವ್ಯಾಯೋಗೇಹಾವ್ಯಗೌ ಕಾರ್ಯ ತಥಾ ಗರ್ಭವಿವರ್ಜಿತೌ || ೫೨ ||

ಉತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾಂಕಂ ಪ್ರಹಸನಂ ವೀಧೀ ಬಾಣಕಮೇವ ಚ |

ಏತೇಷಾಂ ನಾಮಕರ್ತವ್ಯಂ ತಥಾ ಪ್ರತಿಮುಖಂ ನೃಪ || ೫೩ ||

ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕಥಾವಸ್ತುವು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಮತ್ತು ನಾನಾವಿಧವಾದ ರಸಗಳ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು ಮುಖಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಹೊಂದಿದ ಬೀಜವನ್ನು ಫಲಕ್ಕ ತಕ್ಕಂತೆ ಘಟನೆಮಾಡುವಿಕೆಯೇ ಪ್ರತಿಮುಖಸಂಧಿ, ಬೀಜಾರ್ಥವು ಸ್ವಲ್ಪಪ್ರಕಾಶಹೊಂದಿಯೂ, ಚನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶ ಹೊಂದದೆಯೂ ಇರುವ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ಗರ್ಭಸಂಧಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ವಸ್ತುವಿನ ಸದ್ಭಾವಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾಗಿಯೂ ಹೂರಗೆ ಹಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶ ಹೊಂದದೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಗರ್ಭವೆಂದು ಹೆಸರು ಅಂತಹ ಬೀಜಾರ್ಥವೇ ಪ್ರಕಾಶಹೊಂದಿದರೂ ಅಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಸನಸೂಚಕವಾಗುವ ಅವಸ್ಥೆಯೇ ವಿಸರ್ಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಇದನ್ನು ಅವಮರ್ಶಸಂಧಿ ಎಂದು ಆಧುನಿಕ ಲಕ್ಷಣಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಮುಖಾದಿ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕಥಾಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಧಾನಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಿಧವಾಗಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು ಈ ರೀತಿಯಾದ ಐದು ಅಂಗಗಳಿರಬೇಕು

೫೩-೫೪ ಡಿಮ, ಮತ್ತು ಸಮವಕಾರ ಎಂಬ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗಸಂಧಿಯನ್ನು ವಿನ್ಯಾಸಮಾಡಕೂಡದು ವ್ಯಾಯೋಗ ಮತ್ತು ಈಹಾವ್ಯಗ ಎಂಬ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಸಂಧಿಯನ್ನು ವಿನ್ಯಾಸಮಾಡಕೂಡದು ಪ್ರಹಸನ, ವೀಧೀಭಾಣ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಕಗಳ ನಿಯಮವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತಿಮುಖಸಂಧಿಯನ್ನು ರಚಿಸಕೂಡದು

ಔದಾರ್ಯಂ ಸತ್ಪಥಂ ಶೌರ್ಯಂ ನಾಯಕಸ್ತು ನ ಸಂತ್ಯಜೇತ್ |

ನಾಯಿಕಾಪಿ ತಥಾ ರಾಜನ್ ತ್ಯಜೇದ್ವಾ ಪ್ರತಿನಾಯಕಂ || ೫೫ ||

ಅತಃಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ನಾಯಿಕಾಷ್ಟಕಲಕ್ಷಣಂ |

ನಿಜಾಪರಾಧಾತ್ಸ್ವಗೃಹೇ ವಾಸಸಜ್ಜಾ ತು ನಾಯಿಕಾ || ೫೬ ||

ವಿರಹೋತ್ಕಂಠಿತಾ ಸೈವ ಯಾತ್ಸನಾಗತನಾಯಿಕಾ |

ಸ್ವಾಧೀನಭರ್ತೃಕಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಯಾಸ್ಯಾತ್ಸ್ವಾಧೀನಭರ್ತೃಕಾ || ೫೭ ||

ಕಲಹಾನ್ತರಿತಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಕಲಹಾದೃತನಾಯಿಕಾ |

ಖಂಡಿತಾ ಯಾ ಚ ನಖರೈರ್ಯುತಮೇತಿ ಪ್ರಗೋಪಿತಂ || ೫೮ ||

೫೫-೫೭ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಥಾನಾಯಕನು ಔದಾರ್ಯ, ಸನ್ಮಾರ್ಗ, ಶೌರ್ಯ ಇವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಿಡಬಾರದು ನಾಯಿಕೆಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಇರಬೇಕು ಒಂದುವೇಳೆ ಅವುಗಳ ತ್ಯಾಗವು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಾಯಕನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ನರ್ತಿಸಬೇಕು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಾಯಿಕೆಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ತನ್ನ ಅವರಾಧದಿಂದ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಾಯಕನ ನಿರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಇರುವ ನಾಯಿಕೆಯು ವಾಸಸಜ್ಜಾ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ ನಾಯಕನು ಬರದಿರುವುದರಿಂದ ವಿರಹಪೀಡಿತಳಾದ ಅಂತಹನಾಯಕಿಯು ವಿರಹೋತ್ಕಂಠಿತಾ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ ಯಾವ ನಾಯಕಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ ನಾಯಕನು ಸ್ವಧಾ ಅಧೀನನಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ನಾಯಕಿಗೆ ಸ್ವಾಧೀನಭರ್ತೃಕಾ ಎಂದು ಹೆಸರು

೫೮-೬೦ ನಾಯಕನೊಡನೆ ಕಲಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನಾಯಿಕೆಯು ಕಲಹಾನ್ತರಿತಾ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ ಯಾವ ನಾಯಿಕೆಯು ಅನ್ಯಳಕಸಂಭೋಗದಿಂದ ಸಖಕ್ಷತಾದಿಗಳನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ನಾಯಕನನ್ನು ಹೊಂದುವಳೋ ಅವಳು ಖಂಡಿತಾ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ ಯಾವ ನಾಯಿಕೆಯು ನಾಯಕನೊಡನೆ ಸಂಕೇತ ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಾಯಕನಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮನೆ ಯಾಗುವಳೋ

ವಿಪ್ರಲಬ್ಧಾ ತು ಸಾ ಜ್ಞೇಯಾ ಸಂಕೇತೇ ಕಾಂತವರ್ಜಿತಾ |

ಪ್ರವಾಸಗತಕಾಂತಾ ತು ತಥಾ ಪ್ರೋಷಿತಭತ್ಯಕಾ

|| ೫೯ ||

ಏತಾಸಾಮುಚಿತಾಕಾರಲೀಲಾಭಿಃ ಬಂಧನಂ ಘನಂ |

ನಾಟಕಾದಿಷು ರೂಪೇಷು ಕರ್ತವ್ಯಂ ದ್ವಾದಶಸ್ವಪಿ

|| ೬೦ ||

ಶೃಂಗಾರಹಾಸ್ಯಕರುಣವೀರರೌದ್ರಭಯಾನಕಾಃ |

ಬೀಭತ್ಸಾದ್ಭುತಶಾಂತಾಖ್ಯಾ ನವ ನಾಟ್ಯರಸಾಃ ಸ್ಮೃತಾಃ

|| ೬೧ ||

ಬಂಧೋ ರಸಾನುಗಃ ಕಾರ್ಯಃ ಸರ್ವೇಷ್ಟೇತೇಷು ಯತ್ನತಃ |

ರಸಪ್ರಧಾನಮೇವೈತತ್ಸರ್ವಂ ನಾಟ್ಯಂ ನರಾಧಿಪ

|| ೬೨ ||

ವಿಪ್ರಲಬ್ಧಾ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ ಯಾವ ನಾಯಕಿಯ ಭರ್ತ್ಸನು ನಮಿಸುವದಲ್ಲಿದೆ ದೇಶಾಂತರವಾಸಿಯಾಗುವನೋ ಅವಳು ಪ್ರೋಷಿತಭರ್ತ್ಸಕಾ ಎನಿಸುತ್ತಾಳೆ ಇಂತಹ ನಾಯಕಿಯರುಗಳ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಲೀಲಾವಿಲಾಸಗಳಿಂದ ನಿಬಿಡವಾದ ಶೃಂಗಾರ ರಸವನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವ ರೂಪಕಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಬೇಕು

೬೧-೬೨ ಶೃಂಗಾರ, ಹಾಸ್ಯ, ಕರುಣ, ರೌದ್ರ, ವೀರ, ಭಯಾನಕ, ಬೀಭತ್ಸ, ಅದ್ಭುತ, ಶಾಂತ ಎಂಬ ಒಂಭತ್ತು ರಸಗಳೂ ನಾಟ್ಯರಸಗಳೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ನಾಟ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ರಸಪ್ರಧಾನವಾದುದು ಅದುದರಿಂದ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ರಚನೆಮಾಡುವ ಎಲ್ಲಾ ನಾಟ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಅಭಿನಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ) ಆಯಾಯ ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಪದಬಂಧವನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕು (ಶೃಂಗಾರವೇ ನೋದಲಾದ ಮಧುರರಸಗಳಿಗೆ ಕೋಮಲ ವರ್ಣಗಳುಳ್ಳ ಪದಬಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಚನೆ ಇರಬೇಕು ವೀರ ರೌದ್ರಾದಿರಸಗಳಿಗೆ ಓಜೋಗುಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಗಾಢವಾದ ಪದಬಂಧವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಇಂತಹ ರಸಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕಲಾಕೌಶಲ, ಶೀಲ ಇವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಕವಾಗಿಯೂ, ಜನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಾನುಗುಣವಾಗಿ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಆಚಾರವ್ಯವ

ಏತೇ ಕಲಾಕೌಶಲಶೀಲಯುಕ್ತಾಃ

ಕಾರ್ಯಾಸ್ತಥಾ ಲೋಕವಿಧಾನಯುಕ್ತಾಃ ।

ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಾದ್ಯುಪದೇಶಗಾಶ್ವ

ಹಿತಾಯ ಲೋಕಸ್ಯ ನರೇಂದ್ರಚಂದ್ರ

|| ೬೩ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ದ್ವಾದಶರೂಪಕವರ್ಣನೋ ನಾಮ

ಸಪ್ತದಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಹಾರವೇ ಮೊದಲಾದ ಸದ್ವರ್ತನೆಗೆ ಸೂಚಕವಾಗಿಯೂ, ಇರುವ ಆಯಾಯ ವಾತ್ಸರ್ಯಗಳ ವ್ಯವಹರಣೆಯಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಇಂತಹ ಪ್ರಬಂಧಗಳು ರಸಿಕರಿಂದ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅವರ ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಗಳೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಉಪದೇಶಕಗಳಾಗಿ ಜನಗಳ ಹಿತಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರದ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧವಾದ ರೂಪಕವರ್ಣನವೆಂಬ

ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಅಷ್ಟಾದಶೋಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಗದ್ಯ॥ ಅಥ ಗೀತಲಕ್ಷಣಂ ಭವತಿ, ತಸ್ಯ ತ್ರೀಣಿ ¹ಸ್ಥಾನಾನಿ, ಉರಃ ಕಂಠಃ
ಶಿರಶ್ಚ, ತೇಭ್ಯೋ ಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯತಾರೋತ್ಪತ್ತಿಃ | ತ್ರಯೋಗ್ರಾಮಾಃ
ಷಡ್ವಮಧ್ಯಮಗಾಂಧಾರಾಃ ಸಪ್ತಸ್ವರಾಃ ಷಡ್ವರ್ಷಭಗಾಂಧಾರ-
ಮಧ್ಯಮಪಂಚಮನಿಷಾದಧೈವತಾಃ | ಏಕನಿಂಶತಿಮೂರ್ಚ್ಛನಾಃ
ಸಪ್ತಸಪ್ತಪ್ರತಿಗ್ರಾಮಾಶ್ರಿತಾಃ || ತದ್ಯಥಾಸಾಂ ನಾಮಾನಿ-ಸೌವೀರೀ,

ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿ ಗೀತದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳು
ತ್ತೇನೆ. — ಈ ಗೀತಕ್ಕೆ ಹೃದಯ, ಕಂಠ, ತಲೆ ಎಂಬ ಮೂರು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನಗಳು
ಈ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಮಂದ್ರ, ಮಧ್ಯ, ತಾರಧ್ವನಿಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಸ್ವರಸಮುದಾಯ
ವೆಂಬ ಗ್ರಾಮವು ಮೂರು ವಿಧ, ಷಡ್ವಗ್ರಾಮ, ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮ, ಗಾಂಧಾರಗ್ರಾಮ.
ಇಂತಹ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೂ ಕಾರಣಗಳಾದ ಸ್ವರಗಳು ಷಡ್ವ, ಋಷಭ, ಗಾಂಧಾರ,
ಮಧ್ಯಮ, ಪಂಚಮ, ನಿಷಾದ, ಧೈವತ, ಎಂದು ಏಳು ವಿಧವಾಗಿವೆ. (ಸ್ವರಗಳ
ಆರೋಹಣ ಅವರೋಹಣರೂಪವಾದ) ಮೂರ್ಚನೆಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು, ಮೇಲೆ
ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರತಿಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೂ ಏಳು ಏಳು ಮೂರ್ಚನೆಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ.

1 ವ್ಯವಹಾರೇ ತ್ವಸೌ ತ್ರೇಧಾಹೃದಿಮಂದ್ರೋಭಿಜಾಯತೇ | ಕಂಠೇ ಮಧ್ಯೋಮೂರ್ಧ್ನ
ತಾರೋ ದ್ವಿಗುಣಶ್ಚೋತ್ತರೋತ್ತರಃ || ಇತಿ ಸಂಗೀತ ರತ್ನಾಕರಃ ||

ಹರಿಣಾಶ್ವಾ, ಕಲೋಪನತಾ, ಶುದ್ಧಮಧ್ಯಮಾ, ಮಾರ್ಗೀ, ಪಾರವೀ,
ಋಷ್ಯಕಾಚೇತಿ | ಏತಾಃ ಸಪ್ತಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮಿಣ್ಯಃ ಉತ್ತರಾ-
ಸಂಜ್ಞಾಃ ||

ಪ್ರಾಂಚಿನೀ, ಉತ್ತರಾಯತಾ, ಶುದ್ಧಷಡ್ವಾ, ಮತ್ಸರೀ, ಕೃತಾ,
ಅಶ್ವಕ್ರಾಂತಾ, ಉದ್ಗತಾ, ಚ ಏತಾಃ ಸಪ್ತಷಡ್ವಾಗ್ರಾಮಿಕಾಃ, ಅಲಾಪೀ,
ಕುಂತಿಮಾ, ಶ್ರದ್ಧಾ, ಉತ್ತರಾಷಡ್ವಾ, ಪಂಚಾಯತಾ
ಏತಾಃ ಸಪ್ತಗಾಂಧಾರಗ್ರಾಮಿಕಾಃ ||

ಅಧೈಕೋನಪಂಚಾಶತ್ತಾನಾಃ, ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಿಕಃ, ಅತ್ಯಗ್ನಿಷ್ಟೋ-
ಮಿಕಃ, ಪೌಂಡರೀಕಃ, ಅಶ್ವಮೇಧಿಕಃ, ರಾಜಸೂಯಿಕಃ, ಬಹು-
ಸುವರ್ಣಿಕಃ, ಗೋಸವಿಕಃ, ಮಹಾವ್ರತಿಕಃ, ಬ್ರಹ್ಮತಾನಃ, ಪ್ರಾಜಾ-
ಪತ್ಯಃ, ನಗಾಶ್ರಯಃ, ಯಜ್ಞಾಶ್ರಯಃ, ಗೋದಾಸಿಕಃ, ಹಯ-
ಕ್ರಾಂತಃ, ಅಜಕ್ರಾಂತಃ, ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಃ, ಅರಣ್ಯಃ, ಮತ್ತಕೋಕಿಲಃ,
ಉಜ್ಜೀವಿಕಶ್ವೇತಿ, ಏತೇ | ವಿಂಶತಿರ್ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮಿಕಾಃ ||

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸಾವೀರೀ ಹರಿಣಾಶ್ವಾ ಕಲೋಪನತಾ, ಶುದ್ಧ
ಮಧ್ಯಮಾ, ಮಾರ್ಗೀ ವಾರವೀ, ಋಷ್ಯಕಾ ಎಂಬ ಅಭಿಧಾನಗಳುಳ್ಳ ಏಳು
ಮೂರ್ಧನೆಗಳು ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ ಇವುಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಾ ಎಂದು ಸಂಜ್ಞೆ

ಪ್ರಾಂಚಿನೀ, ಉತ್ತರಾಯತಾ, ಶುದ್ಧಷಡ್ವಾ, ಮತ್ಸರೀ, ಕೃತಾ, ಅಶ್ವಕ್ರಾಂತಾ,
ಉದ್ಗತಾ ಈ ಏಳು ಮೂರ್ಧನೆಗಳು ಷಡ್ವಾಗ್ರಾಮವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ ಅಲಾಪೀ,
ಕುಂತಿಮಾ, ಶ್ರದ್ಧಾ, ಉತ್ತರಾಷಡ್ವಾ, ಪಂಚಾಯತಾ ಈ ಏಳು ಗಾಂಧಾರಗ್ರಾಮ
ವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ

ತಾನಗಳೂ ಸಹ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಿಕ, ಅತ್ಯಗ್ನಿ
ಷ್ಟೋಮಿಕ, ಪೌಂಡರೀಕ, ಅಶ್ವಮೇಧಿಕ ರಾಜಸೂಯಿಕ, ಬಹುಸುವರ್ಣಿಕ
ಗೋಸವಿಕ, ಮಹಾವ್ರತಿಕ, ಬ್ರಹ್ಮತಾನ, ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ, ನಗಾಶ್ರಯ, ಯಜ್ಞಾ
ಶ್ರಯ, ಗೋದಾಸಿಕ, ಹಯಕ್ರಾಂತ, ಅಜಕ್ರಾಂತ, ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತ, ಅರಣ್ಯ,
ಮತ್ತಕೋಕಿಲ, ಉಜ್ಜೀವಿಕ, ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವತಾನಗಳು

1 ಇಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಭತ್ತು ಮಾತ್ರ ಎಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ

ಪ್ರಸ್ತಾಪನಂ ಪೃಶಾಚಃ, ಜೀವನಃ, ಸಾವಿತ್ರಃ ಅರ್ಧಸಾವಿತ್ರಃ, ಸರ್ವತೋಭದ್ರಃ, ಸುವರ್ಣಃ, ವಿಷ್ಣುಃ, ಜಿಷ್ಣುಃ, ವಿಷ್ಣುವರಃ, ಶಾರದಃ, ವಿಜಯಃ, ಹಂಸಃ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ, ಇತ್ಯೇತೇ ಚತುರ್ದಶ ಷಡ್ವ-
ಗ್ರಾಮಿಕಾಃ | ತುಂಬುರುಪ್ರಿಯಃ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಣಃ, ಗಂಧರ್ವಾನು-
ಮತಃ, ಅಲಂಬುಸಪ್ರಿಯಃ, ನಾರದಪ್ರಿಯಃ, ಭೀಮಸೇನಪ್ರಿಯಃ,
ವಿತಾನಃ, ಮಾತಂಗಃ, ಭಾರ್ಗವಪ್ರಿಯಃ, ಅಭಿರಾಮಃ, ಸಂಶ್ರಾವ್ಯಃ,
ಕಿನ್ನರಪ್ರಿಯಃ, ಪುಣ್ಯಃ, ಮನೋಹರಃ, ಕಲ್ಯಾಣಕರಶ್ಚೇತಿ ಏತೇ
ಪಂಚದಶ ಗಾಂಧಾರಮಾಶ್ರಿತಾಃ ||

ಏತಚ್ಚತುರ್ವಿಧಂ, ಸ್ವರಪದಲಯಾವಧಾನಯೋಗಾತ್ | ಮೂರ್ಛ-
ನಾಸ್ವಾದಿಮಧ್ಯಾಂತೇ ವಾದಿಸಂವಾದ್ಯಂತ್ಯವಾದಿ ಸಂಜ್ಞಾಃ ತಿಸ್ತೋ
ವೃತ್ತಯಃ || ಪೂರೋಕ್ತಾಶ್ಚ ನವರಸಾಃ ಶತೃ ಹಾಸ್ಯಶೃಂಗಾರಯೋಃ
ಮಧ್ಯಮಪಂಚಮೌ | ವೀರರೌದ್ರಾದ್ಭುತೇಷು ಷಡ್ವಪಂಚಮೌ |

ಪ್ರಸ್ತಾಪನ, ಪೃಶಾಚ, ಜೀವನ, ಸಾವಿತ್ರ, ಅರ್ಧಸಾವಿತ್ರ, ಸರ್ವತೋ
ಭದ್ರ, ಸುವರ್ಣ, ವಿಷ್ಣು, ಜಿಷ್ಣು, ವಿಷ್ಣುವರ, ಶಾರದ, ವಿಜಯ, ಹಂಸ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ
ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಷಡ್ವಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವ ತಾನಗಳು ತುಂಬುರುಪ್ರಿಯ
ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಗಂಧರ್ವಾನುಮತ, ಅಲಂಬುಪ್ರಿಯ, ನಾರದಪ್ರಿಯ, ಭೀಮಸೇನ,
ಪ್ರಿಯವಿತಾನ, ಮಾತಂಗ, ಭಾರ್ಗವಪ್ರಿಯ, ಅಭಿರಾಮ ಸಂಶ್ರಾವ್ಯ, ಕಿನ್ನರ
ಪ್ರಿಯ, ಪುಣ್ಯ, ಮನೋಹರ, ಕಲ್ಯಾಣಕರ ಎಂಬ ಈ ಹನ್ನೆದು ತಾನಗಳು ಗಾಂಧಾ
ರಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ

ಈ ತಾನಗಳೂ ಸಹ ಸ್ವರ, ಪದ, ಲಯ, ಅವಧಾನಸಂಬಂಧದಿಂದ ಸ್ವರತಾನ
ವೆಂದೂ ಪದಲಯಾದಿತಾನಗಳೆಂದೂ ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾಗುತ್ತವೆ ಮೂರ್ಛನಗಳಲ್ಲಿ
(ಸರಿಗನುಮುಂತಾದಸ್ವರಗಳ ಆರೋಹಾವರೋಹಣಗಳಲ್ಲಿ) ಆದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಧ್ಯ
ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಾದಿ ಸಂವಾದಿ ಅನ್ತ್ರವಾದಿ ಎಂಬ ಮೂರುಸಂಜ್ಞೆ
ಗಳುಳ್ಳ ಮೂರು ವೃತ್ತಿಗಳಿವೆ ರಸಗಳು ಒಂಭತ್ತು ಎಂದು ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ
ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ ಆ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯ ಮತ್ತು ಶೃಂಗಾರರಸಗಳ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಮಧ್ಯಮ
ಮತ್ತು ಪಂಚಮಸ್ವರಗಳು ಅನುಕೂಲಿಸುತ್ತವೆ ವೀರ, ಅದ್ಭುತ, ರೌದ್ರ ಈ ರಸ

ಕರುಣೇ ನಿಷಾದಗಾಂಧಾರೌ | ಬೀಭತ್ಸಭಯಾನಕಯೋರ್ಧ್ವವತಂ |
ಶಾಂತೇ ಮಧ್ಯಮಂ | ತಥಾ ಲಯಾಃ ಹಾಸ್ಯಶೃಂಗಾರಯೋ-
ರ್ಮಧ್ಯಮಾಃ | ಬೀಭತ್ಸಭಯಾನಕಯೋರ್ವಿಲಂಬಿತಃ | ವೀರ-
ರೌದ್ರಾದ್ಭುತೇಷು ದ್ರುತಃ ||

ಚೋಕ್ಷಪ್ರಯೋಗಃ ಸ್ವರಾರಾಧನೇ ರೂಪಕೇಷು ಪ್ರಕರಣಾನುಗತಃ
ಮನ್ಯುವ್ಯಪದೇಶೇನ ತೇ ಭವಂತಿ | ಭವಂತಿ ಚಾತ್ರಶ್ಲೋಕಾಃ—

ಗ್ರಹಾಂಶ ಸ್ತಾರಮಂದ್ರೇ ಚ ನ್ಯಾಸೋಪನ್ಯಾಸ ಏ ವಚಃ |

ಅಲ್ಪತ್ವಂ ಚ ಬಹುತ್ವಂ ಚ ಷಾಡಮೌಡವಿತೇ ತಥಾ |

ಏವಮೇವ ಬುಧೈರ್ಜ್ಞೇಯಾ ಜಾತಯೋ ದಶಲಕ್ಷಣಾಃ ||

ಗಳಿಗೆ ಷಡ್ಜ ಮತ್ತು ಪಂಚಮಸ್ವರಗಳು, ಕರುಣರಸಕ್ಕೆ ನಿಷಾದ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರ
ಬೀಭತ್ಸ ಮತ್ತು ಭಯಾನಕ ರಸಗಳಿಗೆ ದ್ವೈವತ, ಶಾಂತರಸಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮ ಈ ರೀತಿ
ಆಯಾಯ ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸ್ವರಗಳನ್ನು (ಆಯಾಯ ಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಚುರ್ಯ
ಉಳ್ಳರಾಗಗಳನ್ನು) ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಲಯಗಳೂ ಸಹ ಮಧ್ಯಮ ವಿಲಂಬಿತ
ದ್ರುತಗಳೆಂದು ಮೂರುವಿಧ ಹಾಸ್ಯ ಮತ್ತು ಶೃಂಗಾರರಸಗಳಲ್ಲಿ ವಿಲಂಬಿತಲಯವನ್ನೂ
ವೀರ, ರೌದ್ರ, ಅದ್ಭುತ ಈ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರುತಲಯವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಚೋಕ್ಷವೆಂಬ ಗೀತಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇಂತಹ ಪ್ರಯೋಗವು
ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು
ಸ್ವರಸಂಯೋಗರೂಪದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಇವನ್ನು ನಾಟಕದಲ್ಲಿನ ಆಯಾಯ
ಪಾತ್ರಗಳ ಕೋಪಾದಿಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸೂಚಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಇಂತಹ ಸ್ವರಗಳ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಲವು ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಹೇಳಿರುವರು ಗ್ರಹ, ಅಂಶ,

1 ಗ್ರಹಾಂಶತಾರಮಂದ್ರಶ್ಚ ನ್ಯಾಸೋಪನ್ಯಾಸೌ ತಥಾ | ಅಪಿ ಸನ್ಯಾಸವಿನ್ಯಾಸೌ ಒಕ್ಕತಂ
ಚಾಲ್ಪತಾ ತತಃ | ವಿತಾನ್ಯಸ್ತರಮಾಗೇಣ ಸಹ ಲಕ್ಷ್ಮೀಣಿ ಜಾತಿಷು | ಷಾಡಮೌಡವಿತೇ ಕ್ಷಾಪೀತ್ಯೇ
ವಮಾಹುಪ್ರಯೋದಶ | ಎಂದು ಸಂಗೀತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರುವಿಧಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು
ಅಲ್ಲಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಭರತಮತಂಗಾದಿ ಮತವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ವಿಧ
ಜಾತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಯಿಸಿರುವರು ಈ ಭರತ ಮತಂಗಾದಿಮತವೇ ಈ ಗ್ರಂಥಕಾರರಿಗೆ ಸಮ್ಮತ
ಕೆಂದು ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ

ಶ್ಲೋ|| 1 ಅಲಂಕಾರಾಶ್ಚ ಚಿತ್ತಾರೋ ಭವಂತಿ ವಸುಧಾಧಿಪ |
 ಪ್ರಸನ್ನಾದಿಃ ಪ್ರಸನ್ನಾಂತಃ ಪ್ರಸನ್ನಾದ್ಯನ್ತ ಏವ ಚ |
 ಪ್ರಸನ್ನಮಧ್ಯಶ್ಚ ತಥಾ ಕ್ರಮೇಣೈವಂ ವಿನಿರ್ದಿಶೇತ್ ||
 ಅಪರಾಂತಕಮುಲ್ಲೇಷ್ಯಂ ಮಂದ್ರಕಃ ಪ್ರಕರೀ ತಥಾ |
 ಓವೇಣಕಂಚರೋಬಿಂದುರುತ್ತರಂ ಗೀತಕಾನಿ ತು |
 ಋಗ್ಗಾಧಾ ಪಾಣಿಕಾ ದಕ್ಷವಿಹಿತಾ ಬ್ರಹ್ಮಗೀತಿಕಾ |
 ಗೀತಮೇತತ್ತದಭ್ಯಾಸಃ ಕಾರಣಾಚ್ಛೋಕ್ಷಸಂಜ್ಞಕಃ |
 ಸಂಕ್ಷೇಪೇಣ ಮಯಾ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸುರಾರಾಧನಕಾರಣಾತ್ |

ತಾರ. ಮಂದ್ರ, ನ್ಯಾಸ 2 ಉಪನ್ಯಾಸ, ಅಲ್ಪತ್ವ, ಬಹುತ್ವ, ಷಾಡವ, ಔಡವ, ಎಂಬ ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ, ಜಾತಿಗಳು ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ಪಂಡಿತರು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಅಲಂಕಾರಗಳೂ ಸಹ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿವೆ ಪ್ರಸನ್ನಾದಿ, ಪ್ರಸನ್ನಾಂತ ಪ್ರಸನ್ನಾದ್ಯನ್ತ, ಪ್ರಸನ್ನಮಧ್ಯ ಈ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳೂ ವರ್ಣಗಳ ಪೌರವ್ಯಾಪಾರ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತವೆ

ಹೀಗೆಯೇ ಅಪರಾಂತಕ, ಉಲ್ಲೇಷ್ಯ, ಮಂದ್ರಕ, ಪ್ರಕರೀ, ಓವೇಣಕ, ರೋಬಿಂದು, ಉತ್ತರ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೀತಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಗೀತಗಳಲ್ಲಿ ಋಕ್, ಗಾಧಾ, ಪಾಣಿಕಾ, ದಕ್ಷವಿಹಿತಾ, ಬ್ರಹ್ಮಗೀತಿಕಾ ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿರುವುವು ಆಯಾಯ ರಸವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇಂತಹ ಗೀತಗಳ ಅಭ್ಯಾಸವೇ ಚೋಕ್ಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ ದೇವತೆಗಳ ಆರಾಧನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಈ ಗೀತೆಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿರುವೆನು ಗೀತಜ್ಞನಾದವನು ತನ್ನ ಗೀತದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ ಪರಮಪದವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಅಂತಹ ಗೀತಜ್ಞನು ಒಂದು

1 ವಿಶಿಷ್ಟವರ್ಣಸಂದರ್ಭಮಲಂಕಾರಂ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ ಎಂದು ಸಂಗೀತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ

2 ಅವನ್ಯಾಸವೆಂದು ಸಂಗೀತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಪಾರವಿದೆ

ಗೀತಜ್ಞೋ ಯದಿ ಗೀತೇನ ನಾವ್ನೋತಿ ಪರಮಂ ಪದಂ |

ದೇವಸ್ಯಾನುಚರೋ ಭೂತ್ವಾ ತೇನೈವ ಸಹ ನೋದತೇ |

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಋಷಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಗೀತಲಕ್ಷಣೋ ನಾಮ

ಅಷ್ಟಾದಶೋಧ್ಯಾಯಃ

ವೇಳೆ ವರಮಸದವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಗೀತಾದಿ ದೇವತೆಗೆ
ಅನುಚರನಾಗಿಯಾದರೂ ಇದ್ದು ಅವನೊಡನೆ ಸುಖಿಸುತ್ತಾನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಾಋಷಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಗೀತಲಕ್ಷಣವೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಸ್ವರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕೋನಪಿಂಶೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಆಧಾತೋದ್ಯವಿಧಾನಂ, ಚತುರ್ವಿಧಮಾತೋದ್ಯಂ, ತತಂ,
ಸುಷಿರಂ, ಘನಮವನದ್ಧಂ ಚ | ತತಂ ವೀಣಾದಿ, ಸುಷಿರಂ, ವಂಶಾದಿ,
ಘನಂ ತಾಲಾದಿ, ಅವನದ್ಧಂ ಮುರಜಾದಿ, ತತ್ರ ಸ್ವರಾಸ್ತುಲ್ಯಾಃ
ಶಾರೀರಾ ವೈಣವಾಶ್ಚ ॥ ತದ್ವದ್ವಂಶಾಃ ಕಿಂತು ಯಥಾ ಶರೀರಾಣಾ-
ಮಾರೋಹಾವರೋಹಣೇ ನ ತಥಾ ವೈಣವಾನಾಂ | ವಂಶಾನಾಂ
ವಿಪರೈಯಾತ್ | ತಾಲಃ ಕಾಲಪ್ರಯೋಜ್ಯಃ ॥

ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಅನಂತರ ಮೃದಂಗವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ
ವಾದ್ಯಗಳು ನಾಲ್ಕುವಿಧ ತತ, ಸುಷಿರ, ಘನ, ಅವನದ್ಧ ಎಂಬುವೇ ವಾದ್ಯದ
ಪ್ರಭೇದಗಳು ತತವೆಂದರೆ ವೀಣೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯ ಸುಷಿರ
ಎಂದರೆ ಕೊಳಲೇ ಮೊದಲಾದ ಬಿಬಿರಿಸಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಾದ್ಯ ಘನ ಎಂದರೆ
ಶಾಳ ಝಲ್ಲರೀ ಮುಂತಾದುವು ಅವನದ್ಧ ಎಂದರೆ ಮದ್ದಲೆ ಮೊದಲಾದ ಚರ್ಮ
ವಾದ್ಯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಬಿರಿಸಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕೊಳಲು ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳೂ
ಸಹ ಶಾರೀರದಂತೆ ಸಪ್ತಸ್ವರ ಹೊಂದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮಾನವೇ ಆಗಿವೆ ಆದರ
ಶಾರೀರವಾದ ಸ್ವರಗಳಿಗಿರುವಂತೆ ಈ ವಾದ್ಯದ ಸ್ವರಗಳಿಗೆ ಆರೋಹಾವರೋಹಣ
ವಿರುವುದಿಲ್ಲ ನೈತ್ಯಸ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ತಾಲವೆಂಬ ವಾದ್ಯವು ಕಾಲಮಾನದಿಂದ
ಉಂಟಾದುದು

ಪಂಚಲಘ್ನಕ್ಷರೋಚ್ಚಾರಣಕಲಾಮಾತ್ರಾಃ | ತಿಸ್ರೋ ವೃತ್ತಯಃ |
ಚಿತ್ರಾವೃತ್ತಿದಕ್ಷಿಣಾ | ದ್ವಿಧಾ ಮಾತ್ರಾ ಕಲಾ ಚಿತ್ರೇ | ಚತುರ್ಮಾತ್ರಾ
ವೃತ್ತಾ | ಅಷ್ಟಮಾತ್ರಾ ದಕ್ಷಿಣಾಯಾಃ | ಅಷ್ಟಮಾತ್ರಾ ದಕ್ಷಿಣೇ
ಅವಯಾ, ನಿಷ್ಕ್ರಯೋ, ವಿಕ್ಷೇಪಃ, ಪ್ರವೇಶಃ, ಶಮ್ಭಾತಾಲಃ,
ಸನ್ನಿಪಾತಭೇದಃ, ಕಲಾಸಮೂಹೋ ಯುಕ್ತಃ ||

ಚಪುಟಸ್ಥಃ ಆಯುಕ್, ಚಂಚತ್ಪುಟಃ, ಪ್ಲುತಾಂತಃ, ಪಂಚ-
ಪಾಣಿಃ, ಷಟ್ಪಿತಾಪುತ್ರಕಃ ಇತಿ ಯಥಾಕ್ಷರಸ್ಥಃ | ತತ್ರ ಲಯಾಃ
ದ್ರುತಮಧ್ಯವಿಲಂಬಿತಾಃ | ಲಯವತ್ತಾಲಃ | ಪ್ರಕರಣಂ ದ್ವಿವಿಧಂ |
ಕುಲಕಂ ಚ್ಛೇದ್ಯಕಂ ಚ ||

ಐದು ಲಘ್ವಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಬೇಕಾಗುವ ಕಲಾ ಎಂಬ ಅಲ್ಪಕಾಲವು
ಮಾತ್ರೇ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಚಿತ್ರಾ, ವೃತ್ತಿ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂದು ವೃತ್ತಿಗಳೂ ಮೂರುವಿಧ
ವಾಗಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಾ ಎಂಬ ವೃತ್ತಿಯು ಮಾತ್ರಾ ಕಲಾ ಎಂದು ಎರಡುವಿಧ
ವೃತ್ತಿಯು ನಾಲ್ಕುಮಾತ್ರೆಯುಳ್ಳದ್ದು ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂಬ ವೃತ್ತಿಯು ಎಂಟುಮಾತ್ರೆಯುಳ್ಳದ್ದು
ಅವೂ ಸಹ ಅಷ್ಟಮಾತ್ರಾ, ದಕ್ಷಿಣಾ, ಅವಯಾ, ನಿಷ್ಕ್ರಯ, ವಿಕ್ಷೇಪ, ಪ್ರವೇಶ, ಶಂವಾತಾಲ ಸನ್ನಿಪಾತಭೇದ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡು
ತ್ತವೆ. ಕಲೆಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು

ಯುಕ್ತವೆಂಬ ಅಭಿಧಾನವುಳ್ಳ ಆ ಕಲಾಸಮೂಹವೂ ಚಪುಟಸ್ಥ, ಆಯುಕ್, ಚಂಚತ್ಪುಟ, ಪ್ಲುತಾಂತ, ಪಂಚಪಾಣಿ, ಷಟ್ಪಿತಾಪುತ್ರಕ ಎಂಬ ಬೇಧಗಳನ್ನು
ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಭೇದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಯಾಯ ಭೇದಕ್ಕೆ ಬೋಧಕವಾದ
ಚಪುಟಸ್ಥವೇ ನೋದಲಾದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಗಳ ಲಘು, ಗುರು ವಿನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ
ಅನುಗುಣವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ದ್ರುತ, ಮಧ್ಯ, ವಿಲಂಬಿತ ಎಂದು ಲಯಗಳೂ ಮೂರು
ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಲಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ತಾಲವ್ರಕರಣವು ಕುಲಕಚ್ಛೇದ್ಯಕವೆಂದು
ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ.

1 ಈ ಪ್ರಕರಣವೆಲ್ಲವೂ ಬಹಳ ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಂಗೀತರತ್ನಾಕರ-
ಇಮಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

ಆಧಾವನದ್ಧಂ, ತತ್ರ ಸೌಷ್ಕರವತ್ತ್ವಜಾನ್ವಿತಂ ಕರುಣಾನ್ವಿತಂ,
ತತ್ರೋಷೋಡಶಾಕ್ಷರಾಣಿ ಕಖಗಘಟರಥಣತಥದಧಯರಲವ ಇತಿ,
ತತ್ರ ಕಟರಥಲುಗಾದಿ ದಕ್ಷಿಣಮುಖೇ. ಘಧಮಾ ನಾಮೋ, ಗದಕಾರಾ
ಮೂರ್ಧ್ನಿ, ಟಣಲಹಾ ಅಲಿಂಗೇ ಅ ಆ ಇ ಉ ಏ ಓ ಅ ಇ ಚ ಓ
ಯಥಾ ಯೋಗಂ ಖಗಧಾನಾಂ ರೇಫೇಣ ಯೋಗಃ |

ಕಹಭದಾನಾಂ ಣಲಥವಃ, | ಸಮಹಸ್ತನಿಸಾತಾಂಗುಲೀಪ್ರಚಲ-
ನೋರ್ಧವಾಮೈಕಯೋಃ ಸಮಹಸ್ತನಿಸಾತಪ್ರದೇಶಿನೀ | ತದ್ವತ್
ಧಲ್ಲಾನಾಯೋಗಃ ಸಮಸಾಣ್ಯಾರ್ಧಪಾಣಿರದೀರ್ಘಪಾಣಿರೇಕಪಾ-

ಅನನ್ದವೆಂದರೆ ಮೃದಂಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ
ಪೌಷ್ಕರವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಸಣ್ಣ ವಾದ್ಯದಂತೆ ಅಪ್ಯಕ್ತವಾದ ಅಲ್ಪಧ್ವನಿಯಿಂದ
ಕೂಡಿದ ವಾದ್ಯವು ಕರುಣರಸಾಭಿವ್ಯಂಜಕವಾದ ಗೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗವಾಗು
ತ್ತದೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸಬಹುದಾದ ಅಕ್ಷರಗಳು ಹದಿನಾರು ಕ ಖ ಗ ಘ ಟ ರ ಥ ಣ
ಣ ತ ಧ ದ ಧ ಯ ರ ಲ ವ ಇವು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ ಟ ರ ಧ ಇವು ವಾದ್ಯದ ಬಲು
ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಘ ಧ ಮ ಇವು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಗ ದ ಇವು ಮೇಲ್ಭಾಗ
ದಲ್ಲಿಯೂ, ಟ ಣ ಲ ಹಾ ಇವು ಅಲಿಂಗನ ಸ್ತಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಬಾರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾಗು
ತ್ತವೆ ಅ, ಆ, ಇ, ಉ, ಏ, ಓ, ಅ, ಇ, ಓ ಇವು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಯಾಯ
ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಆಯಾಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸಲ್ಪಡುವುವು ಖ, ಗ, ಧ
ಇವುಗಳಿಗೆ ವಾದನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೇಫಾಕ್ಷರದಿಂದ ಸಂಯೋಗವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ

ಹಾಗೆಯೇ ಕ, ಹ, ಭ, ವ ಇವುಗಳಿಗೆ ಣ, ಲ, ಧ ಇವುಗಳ ಸಂಯೋಗ
ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇವುಗಳ ವಾದನವು ಎರಡು ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮವಾದ ಹಸ್ತ
ದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಬೆರಳುಗಳ ಚಾಲನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಡ ಮತ್ತು ಇತರ
ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಮೇಲುಭಾಗದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಮಹಸ್ತವುಳ್ಳ ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟೀ ವಾದನ ಸಾಧನ
ವಾಗುತ್ತದೆ ಧ, ಲ್ಲ ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧವೂ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಸಮಪಾಣಿ,
ಅರ್ಧಪಾಣಿ, ಅದೀರ್ಘಪಾಣಿ, ಏಕಪಾಣಿ, ಎಂಬ ತಾಡನಗಳು ಎರಡು ಕೈಗಳ
ಅಂಗುಷ್ಠಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಘ, ಧ, ಗ, ಡ, ರ ಇವು ಸಮಪಾಣಿ ತಾಡನಕ್ಕೆ

ಣಿಃ ದ್ವಿಹಸ್ತಪ್ರದೇಶಿನೀಪ್ರಹತಾನಿ ಸಮಸಾಣಿಪ್ರಹತೋಪಕಾರಾಃ
ಘಠಗದರಾ, ಅಧ್ಯರ್ಥಪಾಣೌ ಕಥಕಾರಾ || ಅಧ್ಯರ್ಥಪಾಣೌ
ರಣಲಹಾ, ಸ್ನಹಾದ್ವಿಹಸ್ತೇನ |

ತಲಪ್ರದೇಶಿನೀಪ್ರಹತೇ ಅಹಿತವಿತಸ್ತಾಲಿಪ್ರಗೋಮುಖೀಮಾ-
ರ್ಗಾಃ ಶೃಬ್ಗಾರಹಾಸ್ಯಯೋರಹಿತಃ | ವೀರರೌದ್ರಾಡ್ಭುತೇಷು
ವಿತಸ್ತಃ | ಕರುಣಶಾನ್ತಯೋರಾಲಿಪ್ತಃ | ಬೀಭತ್ಸಭಯಾನಕಯೋ
ಗೋಮುಖೀ | ದರ್ಮರಪಣವಯೋರ್ಮೃದಂಗಾನುಗಮನಂ
ಭವತಿ |

ಭವಂತಿ ಚಾತ್ರ ಶ್ಲೋಕಾಃ—

ನೇಪಥ್ಯಭವನದ್ವಾರಿ ನರಾ ರಂಗಾಭಿವೀಕ್ಷಕಾಃ |

ಮುರಜಾಃ ಪೃಷ್ಠತಸ್ತೇಷಾಂ ತದ್ವನ್ಮಾರ್ಜರಿಕಾ ಭವೇತ್ ||

ಉಸಕರಿಸುತ್ತವೆ ಕ, ಧ ಇವು ಅರ್ಧವಾಣಿ ತಾಡನಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ
ರ, ಣ, ಲ, ಡ ಇವು ಅಧ್ಯರ್ಥವಾಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾಗುತ್ತವೆ ಸ್ನ, ಹಾ ಇವು
ದ್ವಿಹಸ್ತ ತಾಡನಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ

ಅಂಗೈಯಿಂದಲೂ, ಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದಲೂ ವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ಕ್ರಮವು
ಅಹಿತ, ವಿತಸ್ತ, ಆಲಿಪ್ತ, ಗೋಮುಖೀ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮಾರ್ಗಗಳಾಗಿ ಆಗುತ್ತವೆ
ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಹಿತವೆಂಬ ಮಾರ್ಗವು ಶೃಬ್ಗಾರ ಮತ್ತು ಹಾಸ್ಯರಸಗಳಿಗೆ ಅಭಿವ್ಯಂಜಕ
ವಾಗುತ್ತದೆ ವಿತಸ್ತ ಎಂಬುದು ವೀರ, ರೌದ್ರ, ಅದ್ಭುತರಸಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲ
ವಾಗುತ್ತದೆ ಆಲಿಪ್ತ ಎಂಬುದು ಕರುಣ, ಶಾಂತರಸಗಳಿಗೆ ಉಪಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ
ಗೋಮುಖೀ ಎಂಬುದು ಬೀಭತ್ಸ ಮತ್ತು ಭಯಾನಕರಸಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲಿಸುತ್ತದೆ.
ದರ್ಮರ, ಪಣವ ಎಂಬ ಚರ್ಮವಾದ್ಯಗಳಿಗೆ ಮೃದಂಗದ ಅನುಸರಣವೇ ಸ್ವಭಾವ—

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಉದಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ನಟನರ್ತಕರ ಆವಾಸ
ಸ್ಥಾನವಾದ ನೇಪಥ್ಯಗೃಹದ ಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ರಂಗಸ್ಥಲಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ನಟರು ಇರ
ಬೇಕು ಮೃದಂಗ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಜರಿಕಾ ವಾದ್ಯದವರು ಅವರ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರ
ಬೇಕು ಆ ಮೃದಂಗ ವಾದ್ಯದವರ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ದರ್ಮರ ಮತ್ತು ಪಣವ ವಾದ್ಯ

ಯಾಮೃತಸ್ಯ ಸ್ಯ ವಿಜ್ಞೇಯೋ ದರ್ಮರಃ ಪಣವಸ್ತುಧಾ |
 ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖೋ ಗಾತಾ ತಥಾ ದಕ್ಷಿಣತೋ ಭವೇತ್ ||
 ವಾಮತೋ ಗೈರಿಕಸ್ತಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣೇ ವಂಶವಾದಕೌ |
 ಗಾತುರೇನಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಗಾಯಕಾನಾಂ ನಿವೇಶನಂ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಆತೋದ್ಯವಿಧಿರ್ನಾಮೈಕೋನ
 ವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ

ದವರು ಇರಬೇಕು ಅವರ ಬಲಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಗಾನಮಾಡುವವನು ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖ
 ನಾಗಿರಬೇಕು ಆ ಗಾಯಕನ ಎಡಬಾಗದಲ್ಲಿ ಗೈರಿಕನೆಂಬ ವಾದ್ಯಗಾರನೂ ಬಲ
 ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವೇಣುವಾದನ ಮಾಡುವವನೂ ಇರಬೇಕು ಗಾನಮಾಡುವವನ
 ಎದುರಿಗೆ ಇತರ ಉಪಗಾಯಕರೂ ಇರಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಾಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಆತೋದ್ಯವಿಧಿ ಎಂಬ ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ
 ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೒ಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ॥

ಪರಸ್ಯಾನುಕೃತಿನಿರ್ಘಟ್ಯಂ ನಾಟ್ಯಜ್ಞೈಃ ಕಥಿತಂ ನೃಪ ।

ತಸ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರಕಂ ನೃತ್ತಂ ಭವೇಚ್ಛೋಭಾವಿನರ್ಧನಂ

॥ ೧ ॥

ನೃತ್ಯಂ ತು ದ್ವಿವಿಧಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ನಾಟ್ಯಲಾಸ್ಯಾಶ್ರಯಂ ಸದಾ ।

ದ್ವೈವಿಧ್ಯಂ ದ್ವಿವಿಧಸ್ಯಾಪಿ ಪುನರುಕ್ತಂ ನರಾಧಿಪ

॥ ೨ ॥

ಅಭ್ಯಂತರಂ ಚ ಬಾಹ್ಯಂ ಚ ಬಾಹ್ಯಂ ಲಕ್ಷಣವರ್ಜಿತಂ ।

ಅಭ್ಯಂತರಂ ಲಕ್ಷಣವನ್ಮಂಗಲ್ಯಂ ತತ್ಪ್ರಯೋಗತಃ

॥ ೩ ॥

ಇಸ್ವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

೧-೩ ವೇಷಭಾಷಾ ಚೇಷ್ಟಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರರನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದೇ ನಾಟ್ಯವೆಂದು ನಾಟ್ಯರಾಸ್ಟ್ರಾಭಿಜ್ಞರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ಅಂತಹ ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಬಹು ಮಟ್ಟಿಗೂ ರಮ್ಯತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನೃತ್ಯವೆಂದು ಹಸರು ನೃತ್ಯವು ನಾಟ್ಯ ಮತ್ತು ಲಾಸ್ಯವೆಂಬ ವಿಷಯಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಈ ಎರಡೂ ಸಹ ಅಭ್ಯಂತರ ಬಾಹ್ಯವೆಂದು ಮತ್ತು ಎರಡೆರಡು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯವೆಂಬ ನೃತ್ಯಭೇದವು ಲಕ್ಷಣದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಅಭ್ಯಂತರವೆಂಬುದು ಲಕ್ಷಣದೃಷ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದುದು ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಬಹು ಮಟ್ಟಿಗೂ ಮಂಗಲಪ್ರದವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಲಾಸ್ಯಂ ಸ್ತಚ್ಛಿಂದತಃ ಕಾರ್ಯಂ ಮಂಡಪೇ ಯದಿ ನಾ ಬಹಿಃ |
 ನಾಟ್ಯಂ ಮಂಡಪ ಏವ ಸ್ಯಾನ್ಮಂಡಪಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ಭವೇತ್ || ೪ ||

ಆಯತಂ ಚತುರಸ್ರಂ ತು ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದ್ಧಸ್ತಸಮ್ಮಿತಂ |
 ಚತುರಸ್ರಂ ನ ಕರ್ತವ್ಯಮಾಯತಂ ದ್ವಿಗುಣಾಯತಂ || ೫ ||

ಹೀನಾಧಿಕಂ ನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ದೃಷ್ಟಾದೃಷ್ಟಾ ಶುಭಪ್ರದಂ |
 ಹೀನೇ ಭವತಿ ಸಮ್ಮದೋಽಪಿಸ್ತೀರ್ಣೇ ನಾಟ್ಯಗೇಯಯೋಃ || ೬ ||

ವ್ಯಕ್ತೀರ್ನೈವೋಪಪದ್ಯೇತ ತಸ್ಮಾತ್ತಾ ಪರಿವರ್ಜಯೇತ್ |
 ಆದಾನೇವ ತು ಕರ್ತವ್ಯಂ ತ್ರಿದಶಾನಾಂ ತು ಪೂಜನಂ || ೭ ||

ಪೂಜನಂ ಜರ್ಜರಸ್ಯಾಸಿ ನಾಸ್ತು ದೈವತಪೂಜನಂ |
 ಏವಂ ಕೃತ್ವಾ ತತೋ ನಾಟ್ಯಂ ನಾಂದೀಪೂರ್ವಕಮಿಷ್ಯತೇ || ೮ ||

೪-೬ ಲಾಸ್ಯವೆಂಬ ನೃತ್ಯಭೇದವನ್ನು ನಾಟ್ಯಮಂಟಪದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಇತರ ಸ್ಥಲದಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ, ಇಚ್ಛೆಬಂದಂತೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು. ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಂಡಪದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ನಾಟ್ಯಮಂಡಪವೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಮಂಡಪವನ್ನು ಮೂವತ್ತೆರಡು ಮೊಳ ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಆಗಲ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಚಚ್ಚಿಕವಾಗಿ ರಚಿಸಬೇಕು. ಇಂತಹ ಚಚ್ಚಾಕ ಮಂಡಪಗಳನ್ನು ದ್ವಿಗುಣ ವಿಸ್ತಾರ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಬಾರದು. ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಯಾಗಲಿ, ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಆಗಲಿ ರಚಿಸಬಾರದು. ಹಾಗ ರಚಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದು ದೃಷ್ಟ ಹಾಗೂ ಅವೃಷ್ಟವಾದ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಎಡೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಿಣಾಮವು ಕಡಿಮೆಯಾದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿ ನಾಟ್ಯಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟದೋಷವೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ರಚಿಸಿದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯದ ಮತ್ತು ಗಾನದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೇ ಕುಂದಕ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಹೀನವಾದ ಮತ್ತು ಅಧಿಕವಾದ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ನಾಟ್ಯಮಂಡಪವನ್ನು ರಚಿಸಬಾರದು.

೭-೯ ಆ ಮಂಡಪದಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರ ಜರ್ಜರವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ಪೂಜೆಯನ್ನೂ ಅನಂತರ ವಾಸ್ತುದೇವತಾ ಪೂಜೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ನಾಂದೀಪ್ರಯೋಗ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ

ತತೋ ಜವನಿಕಾಕ್ಷೇಪೈಃ ಪ್ರತಿಸಾತ್ರಪ್ರವೇಶನಂ |

ಪ್ರವೇಶನಿರ್ಗಮೌ ಕಾರ್ಯಾ ಕೃತ್ವಾ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಸೂಚನಂ

|| ೯ ||

ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಃ ಪ್ರದಾತವ್ಯಃ ನಾಟ್ಯಾನ್ತೆ ವಾಸ್ತುಪೂಜನಂ |

ಸಾರ್ಥೇ ಗೀತೇ ಸಮಾಸಕ್ತಃ ಸಾತ್ರತುಲ್ಯಃ ಪರಿಕ್ರಮಃ

|| ೧೦ ||

ಚತುಷ್ಟಲೋ ನಾಯಕಾನಾಂ ಮಧ್ಯಾನಾಂ ತ್ರಿಕಲೋ ಭವೇತ್ |

ದ್ವಿಕಲಶ್ಚಾಧಮಾನಾಂ ಸ್ಯಾನ್ಮಧ್ಯಮೇ ನೃಪಕರ್ಮಣಿ

|| ೧೧ ||

ಏಕಾಧಿಕೋನಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಯೋಗತಃ |

ದೇವಾ ಧೀರೋದ್ಧತಾ ಜ್ಞೇಯಾ ಉದ್ಧತಾ ದಾನವಾದಯಃ

|| ೧೨ ||

ನೃಪಾಶ್ಚ ಧೀರಲಲಿತಾ ಧೀರಾಶ್ಚದನುಜೀವಿನಃ |

ಪ್ರಶಾಂತಧೀರಾ ಚುಷಯಃ ಪ್ರಶಾಂತಾಶ್ಚತ್ವದಾನುಗಾಃ

|| ೧೩ ||

ಎಲ್ಲಾ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನೂ ತೆರೆಯನ್ನು ಎತ್ತುವುದರ ಮೂಲಕ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸಬೇಕು. ವಾತ್ರಗಳ ಪ್ರವೇಶ ಮತ್ತು ನಿರ್ಗಮಗಳನ್ನು ಸೂಚನಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ನಾಟ್ಯರಾದನಂತರ ಪುನಃ ವಾಸ್ತು ದೇವತಾಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

೧೦-೧೩ ವಾದ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗೀತಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾಯ ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಿರತರಾಗಿರುವ ನಟರು ವಾತ್ರದ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರಂಗಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ನಾಟಕೀಯ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಕರ ಗೀತಾದಿಗಳು ನಾಲ್ಕು ಕಲೆಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಮಧ್ಯವರ್ಗದವರ ಆ ನಾಟ್ಯಾದಿಗಳು ಮೂರು ಕಲೆಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಅಧಮರ ಗೀತಾದಿಗಳು ಎರಡು ಕಲೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಇವು ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಒಂದೊಂದು ಕಲೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೋ ಕಡಮೆಯಾಗಿಯೋ ಇರಬಹುದು. ದೇವತೆಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಧೀರೋದ್ಧತರೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ದಾನವರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಉದ್ಧತರೆಂದೂ, ಘೋರಗಳು ಧೀರಲಲಿತರೆಂದೂ, ದೊರೆಗಳ ಅನುಚರರು ಧೀರರೆಂದೂ, ಋಷಿಗಳು ಪ್ರಶಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧೀರರೆಂದೂ, ಅವರ ಅನುಚರರು ಪ್ರಶಾಂತರೇ ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಧೀರೋದಾತ್ತಾಸ್ತಥಾ ವಿಸ್ರಾಃ ಉದಾತ್ತಾ ವಣಿಜೋ ಮತಾಃ |

ಏವಂ ವಿಧಾಶ್ಚ ಕಥಿತಾ ಏತೇಷಾಮೇವ ಯೋಗತಃ || ೧೪ ||

ಅಹಾರ್ಯಃ ಸಾತ್ವಿಕಶ್ಚೈವ ವಾಚಿಕೋಽಂಗಿಕ ಏವ ಚ |

ಚತುಷ್ಟ್ರಕಾರೋಽಭಿನಯಃ ಕರ್ತವ್ಯೋ ನಾಟ್ಯಕರ್ಮಣಿ || ೧೫ ||

ಅಹಾರ್ಯಃ ಪ್ರತೀತಿರ್ಷಾದಿಃ ವಿಕೃತೋ ನೇಶ ಉಚ್ಯತೇ |

ಧೀರೋದ್ಭತಾನಾಂ ನೇಶಸ್ಯಾ ನ್ನಚಾತ್ಯರ್ಥಸಮುಲ್ಬಣಃ || ೧೬ ||

ಉದ್ಭತಶ್ಚೋದ್ಭತಾನಾಂ ಸ್ಯಾದ್ರಾಜ್ಞಾಂ ಲಲಿತ ಇಷ್ಯತೇ |

ಪ್ರತಿನಾಯಕವೇಶಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಶ್ಚ ತಥೋದ್ಭತಃ || ೧೭ ||

ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಸದೃಶೋ ವೇಶೋ ದೇಶಕರ್ಮಾಶ್ರಯೋ ಭವೇತ್ |

ಅಶ್ವಾದಯಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಚರ್ಮಕಾಷ್ಠಾದಿಭಿಸ್ಸಮಾಃ || ೧೮ ||

೧೪-೧೬ ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಧೀರೋದಾತ್ತರಾಗಿಯೂ, ವೈಶ್ಯರು ಉದಾತ್ತರಾಗಿಯೂ, ಇವರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದವರೂ ಇವರ ಗುಣಕ್ಕೆ ಸದೃಶರಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಅನುಕರಣರೂಪವಾದ ಅಭಿನಯವು ಅಹಾರ್ಯ, ಸಾತ್ವಿಕ, ವಾಚಿಕ, ಅಂಗಿಕವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಬೇಕು ಅಹಾರ್ಯವೆಂದರೆ ಅನುಕರಣೀಯರಾದ ನಾಯಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಭೂಷಣ ಮತ್ತು ವೇಷಗಳ ಧಾರಣೆ ಧೀರೋದ್ಭತರಾದ ನಾಯಕರನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೂ ಉಲ್ಬಣವಾದ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಬಾರದು

೧೭-೧೮ ಉದ್ಭತರಾದವರ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಮೃದುವಾದ ಲಲಿತವೇಷದಿಂದಲೂ, ಪ್ರತಿನಾಯಕನ ವೇಷವನ್ನು ಉದ್ಭತಕ್ರಮದಿಂದಲೂ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಬೇಕು ಇತರ ಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಅರವರ ದೇಶ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯ ಇವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವೇಷಗಳಿರಬೇಕು ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೂ ಚರ್ಮ ಮರ ಇತ್ಯಾದಿ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಆಯಾಯ ಪಾತ್ರಗಳಂತೆಯೇ ಮಾಡಿ ತೋರ್ಪಡಿಸಬೇಕು.

ಅತಃಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಸಾತ್ವಿಕಾಭಿನಯಂ ತವ |
ಅಶ್ರುಪ್ರಸಾರೋಮಾಂಚಸ್ಪೇದನಂ ಸ್ಪಂದನಂ ತಥಾ

|| ೧೯ ||

ತಥಾ ಚ ವರ್ಣವಿನ್ಯಾಸೈಃ ಸಾತ್ವಿಕಾಭಿನಯೋ ಭವೇತ್ |
ವಾಚಿಕೋ ವಾಚಯಾ ಪ್ರೋಕ್ತೋ ವಕ್ಷ್ಯಾಮ್ಯಾಂಗಿಕಮುತ್ತರೇ || ೨೦ ||

ನಾಟ್ಯನೃತ್ತಂ ತು ಕರ್ತವ್ಯಂ ಹರ್ಷಸ್ಥಾನೇ ಸದಾ ಬಹು |
ಶೋಕಸ್ಥಾನೇ ನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಕಿಂಚಿದ್ವ್ಯಾಕಾರಯೇತ್ತತಃ || ೨೧ ||

ಚತುರ್ಥಾ ರೇಚಿಕಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಕಟಿಸಾದಾಂಘ್ರಿಕಾಶ್ರಯಂ |
ಚಾತಕಾನ್ಯಾ ಮಹಾಚಾರೀ ಚಾರೀ ಚ ದ್ವಿವಿಧಾ ಮತಾ || ೨೨ ||

ಸುಕುಮಾರಾಬ್ಜವಾಕ್ಯೇಷ್ಟಾ ಚಾರೀ ಭವತಿ ಯಾದವ |
ಏತೈರಭ್ಯರ್ಥಿತೈರ್ಜ್ಞೇಯಾ ಮಹಾಚಾರೀ ನರೇಶ್ವರ || ೨೩ ||

೧೯-೨೦. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಾತ್ವಿಕಾಭಿನಯವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕಣ್ಣೀರು, ರೋಮಾಂಚ, ಬೆವರು ಕಂಪ ಇವು ಮಾನಸಿಕವಾದ ವಿಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕಾಭಿನಯಗಳುಗುತ್ತವೆ ಶುಭ್ರವಾದ ವರ್ಣವಿನ್ಯಾಸ ದಿಂದಲೂ ಸಹ ಇಂತಹ ಸಾತ್ವಿಕಾಭಿನಯವು ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ವಾಚಿಕಾ ಭಿನಯವೆಂದರೆ ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲಾಗುವ ಅಭಿನಯ ಆಂಗಿ ಕಾಭಿನಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

೨೧-೨೩. ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಹರ್ಷವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯರೂಪವಾದ ನೃತ್ಯವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಶೋಕವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಂತಹ ನೃತ್ಯವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಬಾರದು ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿಯಾದರೂ ತೋರ್ಪಡಿಸಬೇಕು ರೇಚಿಕವೆಂಬ ನೃತ್ಯವು ಸೂಂಟಿ ಮತ್ತು ಕಾಲಿನ ಪಾದಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಯೋಗಕ್ರಮದಿಂದ ನಾಲ್ಕುವಿಧ ವಾಗುತ್ತದೆ ಚಾತಕಾ, ಅನ್ಯಾ, ಮಹಾಚಾರೀ, ಚಾರೀ ಎಂಬ ಆ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಚಾರೀ ಎಂಬುದೇ ಎರಡು ಬೇಧಗಳಾಗಿ ವರಿಣಮಿಸಿರುತ್ತದೆ ಸುಕು ಮಾರಕ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅವಯವ, ವಾಕ್ಯ, ಚೇಷ್ಟಾ ಇವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ನೃತ್ಯವೇ ಚಾರೀ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಇವುಗಳಿಂದಲೇ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ ಆ ನೃತ್ಯವೇ ಮಹಾಚಾರಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ

ಮಂಡಲಾನಿ ದಶೈನಾಸ್ಯ ಚಾರೀಸಂಯೋಗಜಾನಿ ತು |
ಅತಿಕ್ರಾಂತಂ ವಿಚಿತ್ರಂ ಚ ತಥಾ ಲಲಿತಸಂಚರಂ

|| ೨೪ ||

ಸೂಚೀವಿದ್ಧಂ ದಂಡಪಾದಂ ವಿಕೃತಾಲಾತಸಂಜ್ಞಿತೇ |
ನಾಮಬದ್ಧಂ ಸಲಲಿತಂ ಕ್ರಾಂತಂ ಚಾಕಾಶಗಾನಿ ತು

|| ೨೫ ||

ಮಂಡಲಾನಿ ದಶಾನ್ಯಾನಿ ಶೃಣು ಭಾಮಾನಿ ಪಾರ್ಥಿವ |
ಭ್ರಮರಾಸ್ಕಂದಿತೇ ಸ್ಯಾಶಾಂ ಮಾರ್ಧವಂ ಚ ತತಃ ಪರಂ

|| ೨೬ ||

ಸಮಾ ಸರಿತಮಿತ್ಯಾಹುರೇಡಕಾಕ್ರೀಡಿತಂ ಯಥಾ |
ಅಡ್ವಿತಂ ಶಕಟಾಖ್ಯಂ ಚ ತಥಾಹಾರ್ಯಮಿತಿ ಸ್ತುತಂ

|| ೨೭ ||

ಸಿಷ್ಟಕುಬ್ಜಂ ಚ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ತಥಾ ಚಾಪಗತಂ ಪುನಃ |
ಅಥಾಬ್ಜಹಾರಾನ್ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ನಾಮತಸ್ತನ್ನಿಬೋಧ ಮೇ

|| ೨೮ ||

ಸ್ಥಿರಹಸ್ತೋಂಗಹಾರಸ್ತು ತಥೈವಾಕ್ಷಿಪ್ತಕಃ ಸ್ತುತಃ |
ಉದ್ಘಾಟಿತಸ್ತುತೀಯಸ್ಸ್ಯಾತ್ತಥಾ ಚಾನ್ಯೋಽಪರಾಜಿತಃ

|| ೨೯ ||

೨೪-೨೫ ಈ ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಚಾರೀ ಎಂಬ ನೃತ್ಯದ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಹತ್ತು ಮಂಡಲಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅವೂ ಸಹ ಅತಿಕ್ರಾಂತ, ವಿಚಿತ್ರ, ಲಲಿತ, ಸಂಚರ, ಸೂಚೀವಿದ್ಧ, ದಂಡಪಾದ, ವಿಕೃತ, ಅಲಾತ, ನಾಮಬದ್ಧ, ಲಲಿತ, ಕ್ರಾಂತ, ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಇವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವು

೨೬-೨೭ ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಲು ಅರ್ಹಗಳಾದ ಇನ್ನೂ ಹತ್ತು ಮಂಡಲಗಳಿವೆ ಅವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು ಭ್ರಮರ, ಆಸ್ಕಂದಿತ, ಮಾರ್ಧವ. ಸಮಾಸರಿತ, ಏಡಕಕ್ರೀಡಿತ, ಅಡ್ವಿತ, ಶಕಟಾಖ್ಯ ಆಹಾರ್ಯ, ಸಿಷ್ಟಕುಬ್ಜ, ಚಾಪಗತ. ಇವೇ ಅಂತಹಮಂಡಲಗಳು

೨೮-೨೯ ಅಂಗವಿಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ನಾಟ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಮನಿರ್ದೇಶನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು ಸ್ಥಿರಹಸ್ತ, ಆಕ್ಷಿಪ್ತಕ, ಉದ್ಘಾಟಿತ, ಅಪರಾಜಿತ, ಮತ್ತಾಕ್ರೀಡ, ವಿಷ್ಕಂಭ, ಸ್ವಸ್ತಿಕರೇಚಿತ, ವೃತ್ತಿಕಾನ

ಮತ್ತಾಕ್ರೀಡೋಽಥವಿಷ್ಣುಂಭಃ ತಥಾಂಸ್ಪಸ್ತಿಕರೇಚಿತಃ |

ವೃಶ್ಚಿಕಾಪಸೃತಶ್ಚೈವ ತಲಮುಂದಾ ಚ ಸರ್ಪಿತಃ

|| ೩೦ ||

ಮತಲ್ಲಿಃ ಸ್ವಲಿತಶ್ಚೈವಂ ಭ್ರಮರಃ ಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಪಸ್ತಿಕಃ |

ಮದಾದ್ವಿಲಿಸಿತಶ್ಚೈವ ವಿಕ್ಲಿಪ್ತೋ ಗತಿಮುಂಡಲಃ

|| ೩೧ ||

ವೈಶಾಖರೇಚಿತಶ್ಚೈವ ಪರಿವೃತ್ತಕರೇಚಿತಃ |

ಉದ್ವರ್ತಕಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನೋ ರೇಚಿಕೋಽಥ ಬಲಾಹಕಃ

|| ೩೨ ||

ಸಂಭ್ರಾಂತೋ ನಾಬ್ಧಿ ಕಶ್ಚೈವ ಇತಿ ಕ್ರೀಡೋ ಹ್ಯಲಾತಕಃ |

ವಿದ್ಯುದ್ಭ್ರಾಂತಃ ಪರಾವೃತ್ತಃ ಪಾರ್ಶ್ವಚ್ಛೇದಸಮನ್ವಿತಃ

|| ೩೩ ||

ಅಕ್ಷಿಪ್ತೋ ರೇಚಿತಶ್ಚೈವ ಸೌಮ್ಯೋಽಥ ಕರಿತಸ್ತಥಾ |

ಸೂಚೀವಿದ್ಧೋಽಪವಿಧಶ್ಚ ವಿಲಾಪೋಽವನಿಕುಟ್ಟಿತಃ

|| ೩೪ ||

ಷಟ್ಪತ್ರಿಂಶದೇತೇ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಾ ಹ್ಯಂಗಹಾರಾ ಯದೂತ್ತಮ |

ಏತೇಷಾಂ ಸಂಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಕಾರಣಾನಿ ಯಥಾಕ್ರಮಂ |

ಹಸ್ತಪಾದಪ್ರಚಾರಶ್ಚ ಯಥಾ ಯೋಜ್ಯಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃಭಿಃ

|| ೩೫ ||

ಸೃತ, ತಲಮುಂದಾ, ಸರ್ಪಿತ, ಮತಲ್ಲಿಃಸ್ವಲಿತ, ಭ್ರಮರ, ಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಪಸ್ತಿಕ, ಮದಾದ್ವಿಲಿಸಿತ, ವಿಕ್ಲಿಪ್ತ, ಗತಿಮುಂಡಲ, ವೈಶಾಖರೇಚಿತ, ಪರಿವೃತ್ತಕರೇಚಿತ, ಉದ್ವರ್ತಕ, ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ, ರೇಚಿಕ, ಬಲಾಹಕ, ಸಂಭ್ರಾಂತ, ವಾಂಗಿಕ, ಅಲಾತಕ, ವಿದ್ಯುದ್ಭ್ರಾಂತ, ಪರಾವೃತ್ತ, ಪಾರ್ಶ್ವಚ್ಛೇದಸಮನ್ವಿತ, ಅಕ್ಷಿಪ್ತ, ರೇಚಿತ ಸೌಮ್ಯ, ಕರಿತ, ಸೂಚೀವಿದ್ಧ, ಅಪವಿಧ, ವಿಲಾಪ, ಅವನಿಕುಟ್ಟಿತ ಈ ರೀತಿ ನಾಮಧೇಯವುಳ್ಳ ಅಂಗವಿಕ್ಷೇಪಾಭಿನಯಗಳು ಮೂವತ್ತಾರು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

೩೫-೩೬. ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನೂ ಇವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವರು ಹಸ್ತವಾದಾದಿಗಳನ್ನು ಯಾವರೀತಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನೂ ಯಥಾಕ್ರಮ ವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಅಂಗವಿಕ್ಷೇಪರೂಪವಾದ ಈ ನಾಟ್ಯಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಅವಯವ ವಿನ್ಯಾಸವೇ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದನ್ನೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

1 ಭರತಮುನಿಯ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಎಂದು ನಾಮನಿರ್ದೇಶಪೂರ್ವಕ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ

ಸರ್ವೇಷಾಮಂಗಹಾರಾಣಾಂ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಃ ಕಾರಣಂ ಭವೇತ್ |

ತಾನ್ಯಹಂ ಸಂಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ನಾಮಾಭಿಃ ಕರ್ಮಭಿಸ್ತಥಾ || ೩೬ ||

ಹಸ್ತಪಾದಸಮಾಯೋಗೋ ನೃತ್ತಸ್ಯ ಕರಣಂ ಭವೇತ್ |

ದ್ವೇನೃತ್ತಕರಣೇ ಚೈವ ಭವೇತಾಂ ನೃಪಮಾತ್ಮಕಾ || ೩೭ ||

ತ್ರಿಭಿಃ ಕಲಾಪಕಶ್ಚೈವ ಚತುರ್ಭಿಃ ಖಂಡಕಃ ಸ್ತೃತಃ |

ಪಂಚೈವ ಕರಣಾನಿ ಸ್ಯುಃ ಸಂಘಾತಕ ಇತಿ ಸ್ತೃತಃ || ೩೮ ||

ಷಡ್ವಿರಾಸೃ ಸಪ್ತಭಿರಾಸೃ ಅಷ್ಟಭಿರ್ನವಭಿಸ್ತಥಾ |

ಕರಣೈರಿಹ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಅಂಗಹಾರಾ ಇತಿ ಸ್ತೃತಾಃ || ೩೯ ||

ಅಂತಹ ಕಾರಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಯಾಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೊಡನೆ ನಾಮನಿರ್ದೇಶ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

೩೬-೩೯ ಹಸ್ತಪಾದಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವೇ ನೃತ್ತಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ನೃತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕ್ರಿಯಾವಿರೀಷಕ್ಕೆ ಕರಣವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದು ಸರ್ವನೃತ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಮಾತ್ಮಕಾ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ಮೂರು ಕರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನೃತ್ತಕ್ಕೆ ಕಾಲಾಪಕವೆಂದೂ, ನಾಲ್ಕು ಕರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನೃತ್ತಕ್ಕೆ ಖಂಡಕ ಎಂದೂ, ಸಂಘಾತಕವೆಂದೂ ಕರಣಗಳು ಐದೇ ವಿಧವಾಗಿವೆ ಹೀಗೆಯೇ ಆರು, ಏಳು, ಎಂಟು, ಒಂಭತ್ತು ಕರಣಗಳೆಂದೂ ನೃತ್ತಗಳು ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತವೆ ಇವುಗಳಿಗೂ ಅಂಗಹಾರವೆಂದೂ ಹೆಸರು

೪೦-೪೨ ಇವುಗಳ ನಾಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ತಾಲ, ಪುಷ್ಪಾಪವಿಧ, ಲೀನಸ್ಪಸ್ತಿಕರೇಚಿತ, ಮಂಡಲ, ಸ್ಪಸ್ತಿಕ, ಊರುವೃತ್ತ, ನಿಕುಂಡಕ,

ఏతేషాం జ్యేవ వక్ష్యామి నామాన్యోదమతఃపరం ।
తాలపుష్పాపవిద్ధే ద్వే లీనస్వస్తికరేచితం ॥ ౪౦ ॥

మండలం స్వస్తికం జ్యేవ ఊరువృత్తం నికుండకం ।
సూచీవిద్ధం కటిజ్ఞన్నమధరేచితమేవ చ ॥ ౪౧ ॥

వక్ష్యస్వస్తికముత్పన్నం స్వస్తికం పృష్ఠగం పునః ।
దిక్స్వస్తికమలాతాఖ్యమధరసూచీకటేశమం ॥ ౪౨ ॥

ఆక్షిప్తరేచితం క్షిప్రమధరస్వస్తికసంచితం ।
భుజంగత్రాసితం జ్యేవ ఊర్ధ్వజాను నికుంచితం ॥ ౪౩ ॥

మత్తల్లీ త్వధమత్తల్లీ శ్యాద్ద్రేచకనికుంటకం ।
పరావిద్ధం తడిద్భ్రాతం వలితం చూర్ణితం తథా ॥ ౪౪ ॥

లలితం దండవక్షం చ భుజంగత్రస్తరేచితం ।
నూపురం రేచితం జ్యేవ భ్రమరం చతురం తథా ॥ ౪౫ ॥

భుజంగాంచితమన్యత్సాజ్ఞిన్నం వృత్తికరేచితం ।
లతావృత్తికమన్యత్సాజ్ఞిన్నవృత్తికకుట్టితం ॥ ౪౬ ॥

వృత్తికం వ్యసితం జ్యేవ సూచీవిద్ధకమేవ చ
లలాటితిలకం జ్యేవ కుంచితం చక్రమండలం ॥ ౪౭ ॥

సూచీవిద్ధ, కటిజ్ఞన్న, అధరేచిత, వక్ష్యస్వస్తిక, టుత్పన్న, పృష్ఠగస్వస్తిక,
దిక్స్వస్తిక, అలాత, అధరసూచీ, కటేశమ మత్తు—

౪౩-౫౩ ఆక్షిప్తరేచిత, క్షిప్ర, అధరస్వస్తిక, సంచిత, భుజంగ
త్రాసిత, ఊర్ధ్వజాను, నికుంచిత, మత్తల్లీ, అధరమత్తల్లీ, రేచక
నికుంటక, పరావిద్ధ, తడిద్భ్రాత, వలిత, చూర్ణిత, లలిత, దండవక్ష,
భుజంగత్రస్తరేచిత, నూపుర, రేచిత, భ్రమర, చతుర, భుజంగాంచిత,
జ్ఞిన్న, వృత్తికరేచిత, లతావృత్తిక, వృత్తికకుట్టిత, వృత్తిక, వ్యసిత,
సూచీవిద్ధక, లలాటితిలక, కుంచిత, చక్రమండల, టురూమండల,

ఊరూమండలమక్షిప్తం లతాలసితమర్గలం ।

విక్షిప్తం భ్రమితం జ్యేవ విలాసం వానరపుత్రం

॥ ౪౮ ॥

పరివృత్తం నివృత్తం జే పార్శ్వక్రాంతం నికుంజితం ।

అతిక్రాంతమవక్రాంతదోలాపాదవివర్తితే

॥ ౪౯ ॥

నాగప్రక్రీడితం జ్యేవ విపుత్రం గరుడపుత్రం ।

గండసూచీ పరిక్షిప్తం పార్శ్వజానుకమేవ జే

॥ ౫౦ ॥

గృహవలీనకం లీనం విష్ణుక్రాంతమజపుత్రం ।

ఆక్రాంతం మండితం జ్యేవ మయూరలసితం నసం

॥ ౫౧ ॥

సర్పితం దండపాదం జే హరిణపుత్రమేవ జే ।

ప్రేంఘోలితం నితంబం జే స్థలితం శరీరస్తకం

॥ ౫౨ ॥

అసర్పితతలం జ్యేవ సిద్ధవిక్రీడితం తథా ।

వృషభక్రీడితం జ్యేవ గంగావతరణం తథా

॥ ౫౩ ॥

ఆక్రీష్ట, లతాలసిత, అర్గల, విక్షిప్త, భ్రమిత, విలాస, వానరపుత్ర, పరివృత్త, నివృత్త, పార్శ్వక్రాంత, నికుంజిత, అతిక్రాంత, అవక్రాంత, దోలాపాద, వివర్తిత, నాగప్రక్రీడిత, విపుత్ర, గరుడపుత్ర, గండసూచీ, పరిక్షిప్త, పార్శ్వజానుక, గృహవలీనక, లీన, విష్ణుక్రాంత, అజపుత్ర, ఆక్రాంత, మండిత, మయూరలసిత, నస, సర్పిత, దండపాద, హరిణపుత్ర, ప్రేంఘోలిత, నితంబ, స్థలిత, శరీరస్తక, అసర్పితతల, సిద్ధవిక్రీడిత, వృషభక్రీడిత, గంగావతరణ ఎందు నూర ఎంటు శరణగళిరువువు

1 ಅಷ್ಟೋತ್ತರಶತಂ ಚೈವ ಕರಣಾನಾಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ ।

ಸುಕುಮಾರಂ ತಥಾವಿದ್ಧಂ ವೃತ್ತಂ ದ್ವಿವಿಧಮುಚ್ಯತೇ

|| ೫೪ ||

ಉದ್ಭೂತಂ ಪುರುಷಸ್ತ್ರಾಯಂ ಸ್ತ್ರೀಸ್ತ್ರಾಯಂ ಸುಕುಮಾರಕಂ ।

ದೇವಚಿಹ್ನೈಶ್ಚ ತಾಕಾರಾ ಪಿಂಡೀ ಭವತಿ ಸಾರ್ಥಿವ

|| ೫೫ ||

ಭಾರತೀ ಸಾತ್ವತೀ ಚೈವ ಕೌಶಿಕ್ಯಾರಭಟೀ ತಥಾ ।

ಚತಸ್ರೋ ವೃತ್ತಯಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ವಾಕ್ಪ್ರಧಾನಾ ತು ಭಾರತೀ

|| ೫೬ ||

ತಥಾ ವೀರರಸಸ್ತ್ರಯಾ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಸಾತ್ವತೀ ನೃಪ ।

ತಥಾ ರೌದ್ರಪ್ರಚಾರಾ ಚ ಭವತ್ಯಾರಭಟೀ ಸದಾ

|| ೫೭ ||

೫೪-೫೭ ಈ ನಾಟ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ವೈವಹಾರವು ಸುಕುಮಾರ ವೆಂದೂ, ಅವಿದ್ಧವೆಂದೂ ಎರಡು ಬಗೆಯಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವಿದ್ಧವೆಂಬುದು ಕೇವಲ ಪುರುಷರ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದುದು ಸುಕುಮಾರಕವೆಂಬುದು ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ ದೇವತೆಗಳ ಚಿಹ್ನೆ, ಆಕಾರ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಟ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರವು ಪಿಂಡೀ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಭಾರತೀ, ಸಾತ್ವತೀ, ಕೈಶಿಕೀ, ಆರಭಟೀ ಎಂದು ವೃತ್ತಿಗಳು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ, ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಭಾರತೀ, ವೀರರಸಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗುವಂತೆ ಅಭಿನಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ್ದು ಸಾತ್ವತೀ, ಆರಭಟೀ ಎಂಬುದು ರೌದ್ರರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಭಿನಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ ಕೌಶಿಕೀ ಎಂಬುದು ಶೃಂಗಾರ ಮತ್ತು ಹಾಸ್ಯರಸ ಪ್ರಚಾರವಾದ ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಕ್ಕೆ

1 ಇಲ್ಲಿ ನೂರ ಎಂಟು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಎಣಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ಇದೆ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಸರಿಹೋಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನೇಕ ಕರಣಗಳು ಜಿಟ್ಟಿಹೋಗಿವೆ ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ ಕೆಲವು ಹೆಸರುಗಳೂ ಬದಲಾಗಿವೆ

ಶೃಂಗಾರಹಾಸ್ಯಬಹುಲಾ ತಥಾ ಭವತಿ ಕೌಶಿಕೀ |

ಅವನ್ನೀ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯಾ ಚ ತಥಾ ಚೈವಾರ್ಧಮಾಗಧೀ

|| ೫೮ ||

ಪಂಚಾಲೀ ಮಧ್ಯಮಾ ಚೇತಿ ವೃತ್ತಿಃ ಸಾ ತು ಚತುರ್ವಿಧಾ |

ವೇಷಭಾಷಾನುಕರಣಂ ತಥಾ ಚಾರಪ್ರವರ್ತನಂ

|| ೫೯ ||

ಪ್ರವೃತ್ತಿರಿತಿ ವಿಖ್ಯಾತಾ ವೃತ್ತೀನಾಮಾಶ್ರಯಾಸ್ತು ತಾಃ |

ನಾಟ್ಯಲೋಕಾಶ್ರಯಾ ಧರ್ಮಿಧರ್ಮಾಶ್ಚ ದ್ವಿವಿಧಾ ಮತಾ

|| ೬೦ ||

ಸಿದ್ಧಿಶ್ಚ ದ್ವಿವಿಧಾ ನಾಟ್ಯೇ ದೈವಿಕೇ ಮಾನುಷೀ ತಥಾ |

ವ್ಯಾಯಾಮಾನ್ಮಾನುಷೀ ತತ್ರ ದೈವೀ ದೇವಪ್ರಸಾದಜಾ

|| ೬೧ ||

ರಸೇನ ಭಾವೇನ ಸಮನ್ವಿತಂ ಚ

ತಾಲಾನುಗಂ ಕಾವ್ಯರಸಾನುಗಂ ಚ |

ಅರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ ಆವಂತೀ, ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯಾ, ಅರ್ಧಮಾಗಧೀ, ಮಧ್ಯಮ ಪಾಂಚಾಲೀ ಎಂದು ಬೇರೆ ವೃತ್ತಿಗಳೂ ನಾಲ್ಕು. ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಆಯಾಯ ದೇಶಕಾಲಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅನುಕರಿಸುವುದು ಆಯಾಯ ಆಕಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶ ಗೊಳಿಸುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ನೃತ್ತಿಗಳು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ

೬೦-೬೨ ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲಾಗುವ ಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳ ಧರ್ಮಗಳು ನಾಟ್ಯಶ್ರಯವೆಂದೂ ಲೋಕಾಶ್ರಯವೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿವೆ ಹಾಗೆಯೇ ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ನಟರು ಹೊಂದಬಹುದಾದ ಸಿದ್ಧಿಯೂ ಸಹ ದೈವೀ ಎಂದೂ ಮಾನುಷೀ ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾಗ ಬಹುದಾದ ಸಿದ್ಧಿಯು ಮಾನುಷೀ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ದೈವಾನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾದ (ಶಾರೀರ ಸೌಖ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದುವು) ದೈವೀ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಇಂತಹ ನೃತ್ಯವು ರಸಭಾವಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೂ, ತಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿಯೂ, ಆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವ ರಸಕ್ಕೆ ಪರಿವೋಷಕವಾಗಿಯೂ, ಗೀತದ ಹೊಂದಿಕೆಗೆ

ಗೀತಾನುಗಂ ನೃತ್ಯಮುಶಂತಿ ಧನ್ಯಂ

ಸುಖಪ್ರದಂ ಧರ್ಮವಿವರ್ಧನಂ ಚ

|| ೬೨ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಸಾಮಾನ್ಯವರ್ಣನೋ ನಾಮ

ವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ

ತತ್ಕೃಂತೆಯೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಸುಖಪ್ರದವೆಂತಲೂ, ಧರ್ಮಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣ
ವೆಂತಲೂ, ಶ್ಲಾಘ್ಯವೆಂತಲೂ ಗೀತಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವರ್ಣನವೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಸಮಾಕುಂಚಿತಕೇ ಚೈವ ಪ್ರಸಾರಿತವಿವರ್ತಿತೇ |

ಉದ್ವಾಹಿತಂ ನತಂ ಪೋಥಾ ಶಯ್ಯಾಸ್ಥಾನಾನಿ ನಿರ್ದಿಶೇತ್ | ೧ ||

ಉತ್ತಾನಿತಂ ಮುಖಂ ಚೈವ ಸ್ಪೃಶ್ತಮುಕ್ತಕರಂ ತಥಾ |

ಸಮಂ ವಾಮಪ್ರಸ್ತುತ್ಯ ಸ್ಥಾನಕಂ ತು ನಿಧೀಯತೇ | ೨ ||

ಸರೈರಾಕುಂಚಿತೈರಂಗೈಃ ಶಯ್ಯಾವಿದ್ವೇ ಚ ಜಾನುನೀ |

ಸ್ಥಾನಮಾಕುಂಚಿತಂ ನಾಮ ಗೀತಾನೈ ತತ್ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ | ೩ ||

ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

೧-೨ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ -ಸಮ, ಆಕುಂಚಿತಕ, ಪ್ರಸಾರಿತ, ವಿವರ್ತಿತ, ಉದ್ವಾಹಿತ, ನತ ಎಂಬ ಆರು ಶಯ್ಯಾಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಬೇಕು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖವು ಅಂತರಕನಾಗಿದ್ದು (ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ) ಕೈಗಳು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟು, ಎಡಮಗ್ಗಲಾಗಿ ಮಲಗಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಸಮವೆಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಶಯ್ಯಾಸ್ಥಾನವಾಗುತ್ತದೆ

೩-೪ ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳನ್ನೂ ಸಂಕುಚಿತಗಳಾಗಿ, ಮಾಡಿ ಎರಡು ಮಂಡಿಗಳನ್ನೂ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಉರಿ ಮಾಡುವ ನಾಟೈಕ್ಕೆ ಆಕುಂಚಿತವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದನ್ನು ಗೀತದ ಅವಸಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಒಂದು ಭುಜ

ಏಕಂ ಭುಜಂ ಸಮಾಧಾಯ ಸಂಪ್ರಸಾರಿತಜಾನುಕಂ ।

ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಸಾರಿತಂ ನಾನು ಸುಖಸುಪ್ತಸ್ಯ ಕಾರಯೇತ್

|| ೪ ||

ಅಧೋಮುಖೇ ಸ್ಥಿತಂ ಚೈವ ವಿವರ್ತಿತಮಿತಿ ಸ್ಮೃತಂ ।

ಶಸ್ತ್ರಪ್ರತೇ ಮೃತೇ ಕ್ಷುಪ್ತಮತ್ತೋನ್ಮತ್ತೇಷು ತಥ್ವನೇತ್

|| ೫ ||

ಅಂಸೋಪರಿ ಶಿರಃ ಕೃತ್ವಾ ಕುರ್ಯುರಕ್ಷೋಭಮೇವ ಚ ।

ಉದ್ವಾಹಿತಂ ತು ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಲೀಲಾಯಾಃ ಶಂಸನೇ ಪ್ರಭೋ

|| ೬ ||

ತಸ್ಯಾಂ ಯದೇತತ್ಪ್ರಸೃತೇ ತು ಜಂಘಾ

ಪ್ರಸ್ತೌ ಕರೌ ತಂ ನತಮುದ್ದಿಶಂತಿ ।

ವನ್ನು ತಲೆದಿಂಬಿನಂತೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಂಡಗಳನ್ನೂ ದೀರ್ಘವಾಗಿ ನೀಡಿ ಮಾಡುವ ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಾರಿತವೆಂದು ಹೆಸರು ಸುಖಸ್ವಾವ ಹೂಂದಿರುವವನನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ ಈ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

೫-೭ ಬಗ್ಗಿದ ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಿತಿಯು ವಿವರ್ತಿತವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಮತ್ತು ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಯೂ, ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಮದ್ಯಪಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತನಾಗಿ, ಮತ್ತು ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದೂ ಇರುವವರನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ ಈ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಭುಜದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಗಿದ ತಲೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಮನಸ್ಸಿನ ಕ್ಷೋಭವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ನಾಟ್ಯವು ಉದ್ವಾಹಿತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ವಿಲಾಸವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವಾಗ ಇದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಅಂತಹ ಲೀಲಾಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ನೀಡಿ ಲಿಂಗವಾದ ಕೈಗಳನ್ನು ನೀಡಿದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ನಾಟ್ಯವು ನತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದರ

ಅಲಸ್ಯ ಖೇದಶ್ರಮಮೋಕ್ಷಹೇಷು

ಕಾರ್ಯಸ್ತು ತಸ್ಯಾಭಿನಯಪ್ರಯೋಗಃ

|| ೭ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಶಯ್ಯಾಸನಸ್ಥಾನವರ್ಣನೋ
ನಾನ್ಯೈಕವಿಂಶತೀತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಅಭಿನಯವನ್ನು ಅಲಸ್ಯ, ಶ್ರಮ, ದುಃಖ ಇವುಗಳ ಬಿಡುಗಡೆಯುಂಟಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಶಯ್ಯಾಸನ ಸ್ಥಾನವರ್ಣನವೆಂಬ
ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ದ್ವಾವಿಂಶತೀತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉನಾಚ ॥

ಸ್ವಸ್ಥ ಮಂದಾಲಸಕ್ಲಾತಂ ಸ್ವಸ್ಥಾ ಲಸಮಧಾಸಿ ಚ |

ವಿಷ್ಣುಂಭಿತಂ ಮುಕುಟಕಂ ಮುಕ್ತಜಾನು ತಥಾ ಸಮಂ

॥ ೧ ॥

ಜಾನೂಗತಂ ವಿಮುಕ್ತಂ ಚ ಸ್ಥಾನಕಾನ್ಯುಪವೇಶನೇ |

ವಿಷ್ಣುಂಭಿತಾಂಚಿತಾ ಪಾದೌ ವಕ್ಷಃ ಕಿಂಚಿತ್ಸಮುನ್ನತಂ

॥ ೨ ॥

ಹಸ್ತೌ ಕಟ್ಯೂರುವಿನೈಸ್ತೌ ಸ್ವಸ್ಥೌ ಸ್ವಸ್ಥೋಪವೇಶನೇ |

ಏಕಃ ಪ್ರಸಾರಿತಃ ಪಾದಸ್ತ್ವನ್ಯಶ್ಚೈವಾಸನಾಶ್ರಿತಃ

॥ ೩ ॥

ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

೧ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಸ್ವಸ್ಥ, ಮಂದಾಲಸ, ಕ್ಲಾಂತ, ಸ್ವಸ್ಥಾಲಸ, ವಿಷ್ಣುಂಭಿತ, ಮುಕುಟಕ, ಮುಕ್ತಜಾನು, ಸಮ, ಜಾನೂಗತ, ವಿಮುಕ್ತ, ಇವು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಲು ಸ್ಥಾನಗಳು

೨-೪ ಪಾದಗಳೆರಡೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಒಂದಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿಯೂ, ಎದೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಯೂ ಹಸ್ತಗಳೆರಡೂ ಸೊಂಟ, ಮತ್ತು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ನಾಟ್ಯವಿಶೇಷವು ಸ್ವಸ್ಥವೆಂಬ ಉಪವೇಶನಸ್ಥಾನವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಒಂದುಪಾದವನ್ನು ನೀಡಿಯೂ, ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದವನ್ನು ಆಸನದ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ವಾರ್ಷಪ್ರದೇಶವು ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಸ್ಥಾನವು ಮಂದಾಲಸವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಚಿಂತಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಆಶೆಯನ್ನು

ಪಾರ್ಶ್ವಂ ನತಂ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ಮನ್ವಾಲಸಂ ತು ತತ್ |
ಚಿಂತಾಯಾಂ ತು ತಥಾತ್ಸುರೈ ನಿರ್ವೇದೇ ವಿರಹೇ ತಥಾ

|| ೪ ||

ವಿಷಾದೇಷು ಸದಾ ದೇಯಂ ಸ್ಥಾನಮೇತತ್ಪ್ರಯೋಕ್ತೃಭಿಃ |
ಚಿಬುಕಾಸಾಶ್ರಿತೌ ಹಸ್ತೌ ಬಾಹುಶೀರ್ಷಾಚಿತಂ ಶಿರಃ

|| ೫ ||

ಸರ್ವಾಭಿನಯನಂ ಚೈವ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಕ್ಲಾಂತನಾಮಕಂ |
ಬಲಿನಾ ನಿಗ್ರಹೀತಸ್ಯ ರಿಪುಣಾ ಖಂಡಿತಸ್ಯ ಚ

|| ೬ ||

ಶೋಕಗ್ಲಾನಸ್ಯ ಚ ತಥಾ ಸ್ಥಾನಮೇತದ್ವಿನಿದಿಶೇತ್ |
ಗ್ರಹೌ ಹಸ್ತೌ ವಿಮುಕ್ತಂ ಚ ಶರೀರಮಲಸಂ ತಥಾ

|| ೭ ||

ಖೇದಾಲಸಂ ತಥಾ ಚಕ್ಷುಃ ಯತ್ರ ಸ್ಪಸ್ಥಾಲಸಂ ತು ತತ್ |

ಶ್ರಮೇ ಗ್ಲಾನೌ ಮದೇ ಚೈವ ಮೂರ್ಛಾಯಾಂ ವ್ಯಥಿತೇ ತಥಾ

|| ೮ ||

ವ್ರತಾಶಮಮವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ನಿರ್ವೇದಹೊಂದಿದ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೂ
ವಿರಹಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ವ್ಯಸನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಟರು ಈ ಸ್ಥಾನವನ್ನೇ
ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

೫-೬ ಎರಡು ಶೋಕಗಳಿಂದಲೂ ತಲೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಗಟ್ಟಿ ಕೈಗಳಿಂದ
ಕೆನ್ನೆಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುತ್ತಾ ಶೋಕಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಇತರ ಅಭಿನಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾರ
ಗೊಳಿಸುವ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕ್ಲಾಂತವೆಂದು ಹೆಸರು ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸ
ಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವನ, ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾಗಿರುವವನ ಮತ್ತು ದುಃಖದಿಂದ
ಬಳಲಿರುವವನ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಈ ಸ್ಥಾನಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಶೋಧಿಸಬೇಕು

೭-೮ ಹಸ್ತಗಳು ಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ಕೂಡಿ, ಶರೀರವು ಬಳಲಿ, ಶ್ರಮದಿಂದ
ಕಣ್ಣುಗಳೂ ಜಡವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಸ್ಥಾನವು ಸ್ಪಸ್ಥಾಲಸವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಮಾರ್ಗ
ಶ್ರಮ, ಅದರಿಂದುಂಟಾದ ದೇಹಗ್ಲಾನಿ, ಮದ್ಯಾದಿಸೇವನದಿಂದಂಟಾದ ಮದ,
ಮೂರ್ಛಾ, ವ್ಯಥಾ, ಚಿತ್ತಭ್ರಮ, ಪ್ರಾಣಭಯ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಾನ
ವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಮೋಹೇ ಪ್ರಾಣಭಯೇ ಚೈವ ಸ್ಥಾನಮೇತತ್ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |

ವಿಷ್ಣುಂಭಿತಾಂಚಿತೌ ಪಾದೌ ಕುರು ವಿಷ್ಣುಂಭಿತೌ ಭುಜೌ || ೯ ||

ನಿಮಿಲಿತಂ ತಥಾ ಚಕ್ಷುಃ ಸ್ಥಾನಂ ವಿಷ್ಣುಂಭಿತಂ ತು ತತ್ |

ಸ್ವಪ್ನೋಗತಯಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಯೋಗೇ ಧ್ಯಾನೇ ವಿಧೀಯತೇ || ೧೦ ||

ಸ್ವಭಾವಸಂಸ್ಥಯಾ ಚೈವ ಸಭ್ಯಾನಾಮುಪವೇಶನೇ |

ಸಮೌ ಪಾದೌ ಸಮಾಧಾಯ ಸಮಂ ಯದುದಿಶ್ಯತೇ || ೧೧ ||

ಅಸ್ತೃಷ್ಟಭೂತಲಂ ಚೈವ ಜ್ಞೇಯಂ ಮುಕುಟಕಾಸನಂ |

ಸಿತ್ತ್ವೈ ಸಮಾಧೌ ಜಪ್ಯೇ ಚ ಹೋಮಾದಿಕರಣೇಷು ಚ || ೧೨ ||

ಏತತ್ ಸ್ಥಾನಂ ವಿಧಾತವ್ಯಂ ಯಥಾಗಮನಕರ್ಮಣಿ |

ಏಕಂ ಜಾನು ಯದಾಸ್ಮೇ ಚ ಮಹೀಪ್ರವೇ ವಿಧೀಯತೇ || ೧೩ ||

೯-೧೨ ಪಾದಗಳೆರಡೂ ಬಗ್ಗಿಸಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು ಭುಜಗಳೂ ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು ಕಣ್ಣುಗಳು ಮುಚ್ಚಿರಬೇಕು ಈ ಸ್ಥಾನವು ವಿಷ್ಣುಂಭಿತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮುಚ್ಚಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುವ ಈ ದೃಷ್ಟಿಯು ಧ್ಯಾನದ ದಶೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಕರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಸಭ್ಯರು ಕೂತುಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿಯಿಂದ ಪಾದಗಳನ್ನು ಸಮವಾಗಿಟ್ಟು ಕುಳಿತಲ್ಲಿ ಆ ಸ್ಥಾನವು ಸಮವೆಂದೆನಿಸುವುದು. ಪಾದಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಸ್ಪರ್ಶ ಹೊಂದದೇ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿಯು ಮುಕುಟಕಾಸನವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಈ ಆಸನವನ್ನು ಪಿತೃಕರ್ಮ ನಡೆಸುವಾಗಲೂ, ಯೋಗಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ, ಜಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಹೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವಾಗಲೂ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಚರಿಸುವಾಗಲೂ ಅಭಿನಯದಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು

೧೩-೧೪ ಒಂದು ಮಂಡಿಯನ್ನು ಮುಖ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆಯೂ ವಿನ್ಯಾಸಮಾಡಿದಲ್ಲಿ, ಅದು ಮುಕ್ತಜಾನುಕವೆಂಬ ಆಸನವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಆಸನವನ್ನು ನಾಯಕನಿಂದ ಅಥವಾ ನಾಯಕಿಯಿಂದ ಅಪ್ರೀತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ತ್ರೀಯವ್ರೇಯಸಿಯರ ಸಮಾಧಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅಪರಾಧ

ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ ಭೂಮಿಪಶ್ರೇಷ್ಠ ಮುಕ್ತಜಾನುಕಮಾಸನಂ ।

ಏತತ್ ಕೃತವ್ಯಲೀಕಾನಾಂ ಪ್ರಿಯಾಣಾಂ ಸಂಪ್ರಸಾದನೇ || ೧೪ ||

ಮಜ್ಜನೇ ಕುಟಿಲಾನಾಂ ಚ ತಥಾ ಭೂನ್ಯುನುಲೇಪನೇ ।

ಮಹೀಗತಾಭ್ಯಾಂ ಜಾನುಭ್ಯಾಂ ಸ್ಥಾನಂ ಜಾನುಗತಂ ಭವೇತ್ || ೧೫ ||

ರಾಜ್ಞಾಂ ವಿಜ್ಞಾಪನೇ ಕಾರ್ಯಂ ಸುರಾಣಾಂ ಚೈವ ಪೂಜನೇ ।

ಭೂಮೌ ಯದೂರ್ಧ್ವಪತನಂ ತದ್ವಿಮುಕ್ತಮಿತಿ ಸ್ಮೃತಂ || ೧೬ ||

ಪ್ರಹಾರತಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಮಾವೇಶೇ ಕ್ರಂದನೇ ತಥಾ ।

ಭದ್ರಾಸನಂ ತು ದೇವಾನಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಸಿಹ್ಮಾಸನಂ ಭವೇತ್ || ೧೭ ||

ರೂಪ್ಯಾಸನಂ ತು ದಾತವ್ಯಂ ಸಾಂವತ್ಸರಪುರೋಧಸೋಃ ।

ವೇತ್ರಾಸನಮಮಾತ್ಮಾನಾಂ ಮಂತ್ರಿಣಾಂ ತು ತಥಾ ಭವೇತ್ || ೧೮ ||

ದಿಂದಾಗಲಿ, ಅನ್ಯತದಿಂದಾಗಲಿ ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಷ್ಟಜನರ ಆಶ್ವಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ನಾನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಕುಟಿಲರ ವ್ಯವಹಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಾರಿಸುವ ಅಥವಾ ಲೇಪಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

೧೫-೧೮ ಎರಡು ಮಂಡಿಗಳನ್ನೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಉರಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಆಸನಕ್ಕೆ ಜಾನುಗತವೆಂದು ಹೆಸರು. ರಾಜರುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾಪನೆ ಮಾಡುವಾಗಲೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವಾಗಲೂ ಈ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಆಸನಕ್ಕೆ ವಿಮುಕ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಬಾಣವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಹಾರ ಹೊಂದಿದಾಗಲೂ, ಅವೇರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ರೋದನಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭದ್ರಾಸನವನ್ನೂ, ರಾಜರಿಗೆ ಸಿಹ್ಮಾಸನವನ್ನೂ, ಜ್ಯೋತಿಷಿಕ, ಮತ್ತು ಪುರೋಹಿತರಿಗೆ ರೂಪ್ಯಾ (ಬೆಳ್ಳಿ) ಸನವನ್ನೂ, ಅಮಾತ್ಯ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ ವೇತ್ರಾಸನ (ಬೆತ್ತದ ಆಸನ)ವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಮುಂದಾಸನಂ ತು ದಾತವ್ಯಂ ಸೇನಾನೀಯುವರಾಜಯೋಃ |

ಮುನೀನಾಂ ಚ ದ್ವಿಜಾನಾಂ ಚ ತಥಾ ಸಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಾಂ || ೧೯ ||

ಬೃಸೀ ದೇಯಾ ಮಹಾರಾಜ ಯೇ ಚಾನ್ಯೇ ನಿಯಮೇ ಸ್ಥಿತಾಃ |

ಸ್ಥಾನೀಯಾಃ ಪುರುಷಾ ಯೇ ಚ ಮುಖ್ಯಾಃ ಪೌರಾತ್ನ ಯೇ ತಥಾ || ೨೦ ||

ವಣಿಜಶ್ಚ ತಥಾ ಮುಖ್ಯಾಸ್ತೇಷಾಂ ಭವತಿ ಪೀಠಿಕಾ |

ವೇಶಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಕುಮಾರಾಣಾಂ ತಥಾ ಭೃತ್ಯಜನಸ್ಯ ಚ || ೨೧ ||

ಮಸೂರಕಂ ತು ದಾತವ್ಯಂ ಶೇಷೇ ಭೂಮ್ಯಾಸನಂ ಭವೇತ್ |

ಸಿಹ್ಮಾಸನಂ ವಿನಾ ರಾಜನ್ ಗೃಹೇ ಸ್ವಚ್ಛಂದಮಾಸನಂ || ೨೨ ||

ನೈಕಾಸನಂ ಸ್ಯಾದ್ಗುರುಣಾ ತು ರಾಜನ್

ರಥೇ ಗಜೇ ವಾಪಿ ಶಿಲಾತಲೇ ಚ |

೧೯-೨೦ ಸೇನಾಸತಿ ಮತ್ತು ಯುವರಾಜ ಇವರಿಗೆ ಮುಂದಾಸನವನ್ನೂ, ಮುನಿಗಳಿಗೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ ಸಮಾನರಾದ ಮಿತ್ರರಿಗೂ ಬೃಸಿ ಎಂಬ ದರ್ಭಾಸನವನ್ನೂ ನಿಯಮಪರರಾದ ಇತರರಿಗೂ ದರ್ಭಾಸನವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕೃತರಾಗಿರುವ ಪುರುಷರಿಗೂ, ನಗರದ ಮುಖ್ಯ ಜನರಿಗೂ, ಸ್ವಧಾನ ವರ್ತಕರಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಪೀಠವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಬೇಕು

೨೧-೨೨ ವೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ, ಕುಮಾರರಿಗೂ, ಭೃತ್ಯರಿಗೂ ಮಂಗಳವಾದ ಆಸನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಇತರರಿಗೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲೇ ಆಸನವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಬೇಕು ರಾಜನು ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಆಸನವನ್ನು ಅಶ್ರಯಿಸಬಹುದು ರಾಜನಿಗೆ ರಥದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅನೇಯ ಮೇಲಾಗಲಿ ಕಲ್ಲಿನ ಆಸನದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಗುರುವಿನೊಡನೆ ಏಕಾಸನವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸ

ನೈಕಾಸನೇ ಸ್ಯಾದ್ಗುರುಣಾ ತು ದೋಷೋಽ-
ಥವಾತಿರೀರ್ಘೇ ಫಲಕೇ ಚ ನಿತ್ಯಂ

|| ೨೩ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಆಸನವರ್ಣನೋ ನಾಮ
ದ್ವಾವಿಂಶತಿಸಂಸ್ಕಾರಧ್ಯಾಯಃ

ಬಾರದು ಅಥವಾ ಉದ್ದವಾದ ಹಲಗೆಯಂತಿರುವ ಅಂತಹ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಏಕಾಸನ
ವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿದರೂ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವಜ್ರ
ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಆಸನವರ್ಣನವೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ.

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ತ್ರಯೋವಿಂಶತಿಸೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ವೈಷ್ಣವಂ ಸಮಸಾದಂ ಚ ವೈಶಾಖಂ ಮಂಡಲಂ ತಥಾ |

ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢಮಥಾಲೀಢಂ ಷಟ್ ಪುಂಸಾಂ ಸ್ಥಾನಕಾನಿ ತು ॥ ೧ ॥

ಸ್ವಭಾವಸಂಶ್ರಿತಃ ಸಾದಃ ತ್ರ್ಯಂಶಃ ಪಕ್ಷಗತೋಽಪರಃ |

ಕಿಂಚಿದಂಚಿತಜಂಘಶ್ಚ ವೈಷ್ಣವಂ ಸ್ಥಾನಮುಚ್ಯತೇ ॥ ೨ ॥

ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

೧-೨ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ವೈಷ್ಣವ, ಸಮಸಾದ, ವೈಶಾಖ, ಮಂಡಲ, ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ, ಆಲೀಢ, ಎಂಬ ಆರು ಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ ಇವು ಪುರುಷರು ನಿಲ್ಲುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಈ ಸ್ಥಾನಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಪುರುಷಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು ಮೂರು ಅಂಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಾದವಿದ್ದು ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದವು ವಾರ್ತೃದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟು ನೋಡಕಾಲಿನ ಪ್ರದೇಶವು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಕುಗ್ಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ವೈಷ್ಣವಸ್ಥಾನವೆನಿಸುವುದು

ಸ್ಥಾನೇನಾನೇನ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸಂಲಾಪಸ್ತು ಸ್ವಭಾವತಃ |

ಸಮಪಾದಂ ತು ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಸನ್ಯೆಸ್ತಾಲಾಂತರೈಃ ಪದೈಃ

|| ೩ ||

ಸ್ವಸ್ವಭಾಸೌಷ್ಠವೋವೇತಂ ರುದ್ರಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೈವತಂ |

ಅನೇನ ಕಾರ್ಯಂ ಸ್ಥಾನೇನ ವಿಶ್ರಮಂಡಲಕಾರಣಂ

|| ೪ ||

ಬಲಾನಾಂ ಪಕ್ಷಿಣಾಂ ಚೈವ ವರಕೌತುಕಮೇವ ಚ |

ಸ್ವಸ್ಥಾನಂ ಸ್ಯಂದನಸ್ಥಾನಾಂ ವಿಮಾನಸ್ಥಾಯಿನಾಮುಪಿ

|| ೫ ||

ಲಿಂಗಸ್ಥಾನಾಂ ವ್ರತಸ್ಥಾನಾಂ ಸ್ಥಾನಮೇವ ತತ್ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |

ದ್ವೌ ತಾಲಾವರ್ಧತಾಲಂ ಚ ಸಾದಯೋರಂತರಂ ಭವೇತ್

|| ೬ ||

ಅಂಚಿತೇ ಯತ್ರ ಜಂಘೇ ತು ಪದೌ ಪಕ್ಷಸ್ಥಿತೌ ತಥಾ |

ವೈಶಾಖಂ ನಾಮ ತತ್ಸ್ಥಾನಂ ಸ್ಕಂದಶ್ಚೈವಾತ್ರ ದೇವತಾ

|| ೭ ||

೩-೫ ಈ ವೈಷ್ಣವಸ್ಥಾನವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸಲ್ಲಾಪವನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು. ಒಂದು ತಾಲಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟು ಅಂತರವುಳ್ಳ ಸಮಪದವೇ ಸಮಪಾದವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ತನ್ನದೇ ಆದ ಕಾಂತಿಸೌಷ್ಠವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಸ್ಥಾನವು ಬ್ರಹ್ಮ, ರುದ್ರಾದಿಗಳನ್ನೇ ಅಧಿದೇವತೆಯನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆ ಈ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾದಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಬಲಗಳಿಗೂ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೂ ಇದು ಒಹಳ ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾದ ಸ್ಥಾನ ರಥದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವವರಿಗೂ, ವಿಮಾನಾ ರೋಹಿಗಳಿಗೂ ಅವರವರಿಗೆ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಾನಗಳೇ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ

೬-೮ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಶ್ರಮಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವರಿಗೂ, ವ್ರತದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೂ, ಸ್ವವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಎರಡೂವರೆ ತಾಲದಷ್ಟು ಅಂತರವಿದ್ದು ಮೊಣಕಾಲುಗಳು ಕೂಡಿ ಕಾಲುಗಳು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ವೈಶಾಖವೆಂಬ ಸ್ಥಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಪಣ್ಡುಖನೇ ಅಧಿದೇವತೆ ಈ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಆಶ್ವಾರೋಹಣವನ್ನು ನಡೆಸ

ಸ್ಥಾನೇನಾನೇನ ಕರ್ತವ್ಯಮಶ್ವನಾಂ ವಾಹನಂ ಬುಧೈಃ |
ವ್ಯಾಯಾಮೋ ನಿರ್ಗಮಶ್ಚೈವ ಪ್ರವೇಶೋ ಧನುಷಸ್ತಥಾ || ೮ ||

ಅತಃಪರಂ ಮಂಡಲಂ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರೀಂಸ್ತಾಲಾಂತರಮೇವ ಚ |
ಕಟೀ ಜಾನುಸಮಾ ಯತ್ರ ಪಾದೌ ಪಕ್ಷಸಿತ್ಯೌ ಯಥಾ || ೯ ||

ಧನುರ್ದಪ್ರಪ್ರಹರಣಂ ಮಂಡಲೇನ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |
ವಾಹನಂ ಕುಂಜರಾಣಾಂ ತು ನೃತ್ಯಂ ಚೋದ್ವಹನಕ್ರಿಯಾ || ೧೦ ||

ಅಥಾ ಚ ದಕ್ಷಿಣಂ ಪಾದಂ ಪಂಚತಾಲಂ ಪ್ರಸಾರಯೇತ್ |
ಅಲೀಢಂ ನಾಮ ತತ್ ಸ್ಥಾನಂ ರುದ್ರಕಾಲ್ಯಾತ್ರ ದೈವತಂ || ೧೧ ||

ಅನೇನ ಕಾರ್ಯಾ ಸ್ಥಾನೇನ ಸರ್ವತ್ರೋದ್ಧರಣಕ್ರಿಯಾ |
ರೌದ್ರಪಾದಪ್ರಚಾರಸ್ತು ಸಂಗ್ರಾಮಸ್ಯ ನಿರೂಪಣಂ || ೧೨ ||

ಬೇಕು ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯ ಅಭ್ಯಾಸ, ಸ್ತವೇರ ಮತ್ತು ನಿರ್ಗಮನ ಇವನ್ನೂ
ಈ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ತೋರಿಸಬೇಕು

೯-೧೦ ಅನಂತರ ಮಂಡಲವೆಂಬ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಪಾದಗಳು
ಮೂರು ತಾಳವ್ರಮಾಣದ ಅಂತರದಿಂದ ಕೂಡಿ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿದ್ದು ಸೊಂಟವು ಮಂದಿಗೆ
ಸಮವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಮಂಡಲವೆಂಬ ಸ್ಥಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಧನುಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಥವಾ
ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಪ್ರಹರಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು
ಆನೆಗಳ ಆರೋಹಣ, ನೃತ್ಯ ಮತ್ತು ಉದ್ವಾಹಕ್ರಿಯೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಈ ಸ್ಥಾನದಿಂದ
ತೋರಿಸಬೇಕು

೧೧-೧೨ ಮೊದಲು ಬಲಗಾಲನ್ನು ಐದುತಾಲ ಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ನೀಡ
ಬೇಕು ಇದಕ್ಕೆ ಅಲೀಢವೆಂದು ಹೆಸರು ರುದ್ರಕಾಲಿಯೇ ಇದರ ಅಧಿದೇವತೆ
ಈ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡ
ಬೇಕು ರೌದ್ರವೆಂಬ ವಾದವಿನ್ಯಾಸವು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ

ಸಿಹ್ನಾದ್ಯಭಿನಯಂ ಚೈವ ಶಕ್ತಸಂಧಾನಮೇವ ಚ |
ಖಡ್ಗಯುದ್ಧೇ ನಿಯುದ್ಧೇ ಚ ಮಂಡಲಭ್ರಮಣೇ ತಥಾ || ೧೩ ||

ಉತ್ತರೋತ್ತರಸಂಜಲ್ಪೇ ರೋಷಾಮರ್ಷ ಸಮುದ್ಭವೇ |
ಮಲ್ಲಾಸಾಂ ಚೈವ ಸಂಸ್ಪೋಟೇ ಶತ್ಪ್ರಾಣಾಂ ಚ ನಿರೂಪಣೇ || ೧೪ ||

ತಥಾಭಿದ್ರವಣಂ ಚೈವ ಶಸ್ತ್ರಾಣಾಂ ಚ ವಿನೋಕ್ಷಣಂ |
ಅಂಚಿತಂ ದಕ್ಷಿಣಂ ಕೃತ್ವಾ ನಾಮಂ ಪಾದಂ ಪ್ರಸಾರ್ಯ ಚ || ೧೫ ||

ಅಲೀಢಂ ಪರಿವರ್ತಾಂತೇ ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢಮಿತಿ ಸ್ಫುತಂ |
ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢಂ ತು ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ಚ ನವದೈವತಂ || ೧೬ ||

ಅಲೀಢೇನೋದಿತಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢಂ ನ ಮೋಚಯೇತ್ |
ಅತಃಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಸ್ಥಾನತ್ರಯಂ ನೃಪ || ೧೭ ||

ಸಿಹ್ನನೇ ಮುಂತಾದ ಕ್ರೂರಪಾಣಿಗಳ ಅಭಿನಯಮಾಡುವಾಗಲೂ, ಸಮರ್ಥನೊಡನೆ ಸಂಧಾನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಖಡ್ಗಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ, ಬಾಹುಯುದ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ, ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದ ಭ್ರಮಣವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗಲೂ, ಮೇಲೆಮೇಲೆ ವಾಗ್ವಾದ ನಡೆಸುವಾಗಲೂ, ಕೋಪ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೋಪ ಇವು ಉಂಟಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಜಟ್ಟಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಆಸ್ಥೋಟನ ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಭಯಸಂಭ್ರಮಾದಿಗಳಿಂದ ಒಡಿಯಾಗುವಾಗಲೂ, ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವಾಗಲೂ ಈ ಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಈ ವಿಧವಾದ ಅಲೀಢವೇ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಮಡಿಸಿ ಎಡಗಾಲನ್ನು ಸೀಡಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢಕ್ಕೆ ಒಂಭತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

೧೭-೧೯ ಅಲೀಢದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು ಇದೇ ಪ್ರಶಸ್ತ ಅನಂತರ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢವನ್ನು ಬಿಡಬಾರದು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಹವಾದ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಆಯತ,

ಆಯತಂ ವಾವಹಿತ್ವಂ ಚ ಹಯಕ್ರಾಂತಮಥಾಪಿ ಚ |

ಏಕಶ್ಚಾನುಯುತೋ ಯತ್ರ ಸಾದೌ ವಿರಚಿತಃ ಸಮಃ || ೧೮ ||

ತಾಲಮಾತ್ರಾನ್ತರನ್ಯಸ್ತಃ ತ್ರೈಶ್ರಃ ಪಕ್ಷಗತೋಽಪರಃ |

ಪ್ರಸನ್ನಮಾನನಮುರಃ ಸಮಂ ಯತ್ರ ಸಮುನ್ನತಂ || ೧೯ ||

ನತೌ ನಿತಂಬಗೌ ಹಸ್ತಾ ಸ್ಥಾನಂ ಜ್ಞೇಯಂ ತದಾಯತಂ |

ರಬ್ಗವತರಣೇ ಹ್ಯೇತತ್ತಥಾ ಪುಷ್ಪಾಂಜಲೌ ಭವೇತ್ || ೨೦ ||

ಪಾದೋ ವಿರಚಿತಃ ತ್ರೈಶ್ರಃ ತದನ್ಯೋಪಸೃತಃ ಸಮಃ |

ಪಾದಾಸ್ತಾಲಾಂತರನ್ಯಸ್ತಾಸ್ತ್ರಿಕಮಾಷತ್ಸಮುನ್ನತಂ || ೨೧ ||

ಅವಹಿತ್ವಂ ಸಮಾಖ್ಯಾತಂ ಸ್ಥಾನಮೇತನ್ನರೋತ್ತಮ |

ವಿಲಾಸಲೀಲಾಲಾವಣ್ಯಶೃಂಗಾರಾತ್ಮನಿರೂಪಣೇ || ೨೨ ||

ಅವಹಿತ್ವ, ಹಯಕ್ರಾಂತ ಎಂಬವೇ ಆ ಸ್ಥಾನಗಳು ಒಂದು ಪಾದವು ಸೇರಿದಂತೆ ಇದ್ದು ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದವು ತಾಲಪ್ರಮಾಣಮಾತ್ರಾಂತರದಿಂದ ಕೂಡಿ ಸಮವಾಗಿ ಅಂಗಾಲಿನ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ಸಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮುಖವು ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿದ್ದು ಎದೆಯು ಸಮವಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಹಸ್ತಗಳರಡೂ ಕಟಿಸ್ತಾದ್ದಾಗದಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿಸಿ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಾನವು ಆಯತವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

೨೦-೨೨ ಈ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ರಂಗಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವಾಗಲೂ, ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಒಂದು ಪಾದವು ಮೂರುಭಾಗದಿಂದಲೂ ಮಟ್ಟವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದವು ಸ್ವಲ್ಪ ಸರಿದಿರಬೇಕು ಹೀಗೆ ಎರಡುಪಾದಗಳೂ ತಾಲಮಾತ್ರದ ಅಂತರದಿಂದ ಕೂಡಿ ಬಿನ್ನುಮೂಳೆಯ ಕೆಳಭಾಗವು ಸ್ವಲ್ಪ ಉನ್ನತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅವಹಿತ್ವವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದನ್ನು ವಿಲಾಸ, ಲೀಲಾವಿಶೇಷಗಳು, ಲಾವಣ್ಯ, ಶೃಂಗಾರ ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವಾಗಲೂ ವರನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವಾಗಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಸ್ಥಾನನೇತತ್ತ್ವಯೋಕ್ತವ್ಯಂ ವರಮಾರ್ಗಾವಲೋಕನೇ |
ಸಮಸ್ತತೋ ಯತ್ರಪಾದಸ್ತುಸ್ಯ ಪಾದಸ್ತಲಾಚಿತಃ || ೨೩ ||

ತಾಲ್ಪರನಿಯತೈರೇಷ ಸ್ಥಾನಕೋ ಹಿ ವಿಧೀಯತೇ |
ಸೂಚೀವಿದ್ಧಮವಿದ್ಧಂ ನಾ ತದಶ್ಚಕ್ರಾಂತಮಿಷ್ಯತೇ || ೨೪ ||

ಶಾಖಾವಲಂಬೇ ಸ್ತುಬಕೋಚ್ಛಯೇ ಚಿ
ವಿಘೂರ್ಣನೇತ್ರಾಸನಸಂಪ್ರಲಾಪೇ |
ಸ್ವಭಾವಸಂಲಾಪವಿಧೌ ಚಿ ಕಾರ್ಯಂ
ಸ್ಥಾನಂ ತ್ವಿದಂ ಯಾದವವಂಶಮುಖ್ಯ || ೨೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಉತ್ತಿತಾದಿಸ್ಥಾನವರ್ಣನೋ ನಾಮ
ತ್ರಯೋವಿಂಶತೀತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೨೩-೨೪ ಒಂದು ಪಾದವು ಸಮನಾಗಿ ಉರಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಮತ್ತೊಂದು
ಪಾದವು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಧೋಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯ ಸ್ಪರ್ಶಹೊಂದಿ ಸೂಚೀವಿದ್ಧ
ವೆಂಬ ನಾಟ್ಯಕ್ರಮದಿಂದ ಅಥವಾ ಅನ್ಯಥಾ ಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿ ತಾಲಪ್ರಮಾಣವು
ಅನಿಯತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಕ್ರಾಂತವೆಂದು ಹೆಸರು ಈ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮರದ
ಕೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವಾಗಲೂ, ಗೊಂಚಲುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸ್ವೀಕರಿಸು
ವಾಗಲೂ, ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಆಕ್ರೋಶದಿಂದ ಮಾತ
ನಾಡುವಾಗಲೂ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಸಲ್ಲಾಪಮಾಡುವಾಗಲೂ ಸಹ ಉಪಯೋ
ಗಿಸಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಿತಾದಿಸ್ಥಾನವರ್ಣನವೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಸಂಧ್ಯಾಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಶಿರಸಃ ಪ್ರಥಮಂ ಕರ್ಮ ಗದತೋ ಮು ನಿಬೋಧ ತತ್ |

ಸ್ವಭಾವಾದ್ಯಜುನೋನಾಮಪ್ತೇಪೇಣಾಕಸ್ಮಿತಂ ಸಕೃತ್ |

॥ ೧ ॥

ಸಂಜ್ಞೋಪದೇಶಪೃಚ್ಛಾಸು ಸ್ವಭಾವಾಭಾಷಣೇ ಭವೇತ್ |

ಬಹುಶಃ ಕಥಿತಂ ಯಚ್ಛ ತದಾ ಕಂಪಿತಮಿಷ್ಯತೇ |

॥ ೨ ॥

ರೋಷತರ್ಜನತರ್ಕೇಷು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಸು ಚ ದೃಶ್ಯತೇ |

ಶಿರಸೋ ರೇಚನಂ ಯತ್ತು ಶನೈಸ್ತದ್ಯುತಮಿಷ್ಯತೇ |

॥ ೩ ॥

೧-೨ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಅಂಗವರ್ಣನ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ ತಲೆಯ ಚಲನಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಅಭಿನಯಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಋಜುಗತಿಯುಳ್ಳ ಮುಖವನ್ನು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಎಡಭಾಗಚಲನದಿಂದ ಯೋಜಿಸಿದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಶಿರೋವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಆಕಂಪಿತವೆಂದು ಹೆಸರು ಈ ಅಭಿನಯವು ಸಂಜ್ಞೆ ಮಾಡುವಾಗಲೂ, ಉಪದೇಶ ಮತ್ತು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವಾಗಲೂ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವಾಗಲೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ

೩-೫ ರೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಗದರಿಸುವಾಗಲೂ, ಊಹಿಸುವಾಗಲೂ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ ತಲೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಮೆಲ್ಲಗೆ ವಕ್ರ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಗಚಲನೆಗೆ ಯುತವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದು ವಿಷಾದ, ಆಶ್ಚರ್ಯ

ವಿಸಾದೇ ವಿಸ್ಮಯೇ ಚೈವ ಪ್ರತಿಷೇಧೆ ತದಿಷ್ಟತೇ |

ವಿಧುತಂ ನಾನುತಃ ಪೋಕ್ತಂ ತಥಾ ಪಾರ್ಶ್ವವಿಕಂಪನೈಃ

|| ೪ ||

ಶೀತಗ್ರಸ್ತೆ ಜ್ವರಾರ್ತಚಿ ಮತ್ತೆ ಚಿ ಜ್ವರಿತೆ ಭವೇತ್ |

ಮಂಡಲಾರಂಭಜೆ ಚೈವ ಭವೇತ್ತು ಪರಿಗರ್ಹಿತಂ |

|| ೫ ||

ಸಾಧನೇ ವಿಸ್ಮಯೇ ಹರ್ಷೇ ಲೀಲಾಯಾಂ ಚ ತದಿಷ್ಟತೆ

ಸಕೃದುದ್ವಾಹಿತಂ ಚೋರ್ಧ್ವಂ ತದುದ್ವಾಹಿತಮಿಷ್ಟತೆ

|| ೬ ||

ಉಚ್ಛ್ರಾಯೇ ದರ್ಶನೇ ಗರ್ವೆ ತತ್ತಥೋರ್ಧ್ವನಿರೀಕ್ಷಣೇ |

ಆಪ್ತಿಶ್ಚಂ ಸಕೃದೇವ ಸ್ಯಾದಪವ್ರತಮಧೋಗತಂ

|| ೭ ||

ಸಂದೇಹಾಲಾಪಸಂಜ್ಞಾ ಸು ತತ್ತಥಾ ನಾಹನಾದಿಷು |

ಕಿಂಚಿತ್ಪಾರ್ಶ್ವನತಗ್ರೀವಂ ಶಿರೋವಿಜ್ಞೇಯಮಂಚಿತಂ

|| ೮ ||

ನಿಷೇಧ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ತಲೆಯನ್ನು ದೇಹದ ಪಾರ್ಶ್ವ ಗಳೊಡನ ತಿರುಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಇದು ವಿಧುತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದು ಶೀತದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಜ್ವರಗ್ರಸ್ತನಾಗಿಯೂ ಮದ ಹೊಂದಿದವನ ಮತ್ತು ಜ್ವರದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿರುವವನ ಜೇಷ್ಠಾರೂಪದಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ವ್ಯಾಪಾರವು ಪರಿಗರ್ಹಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದು ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಶ್ವರ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಹರ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಲಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ

೬-೮ ತಲೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಲ್ಲಿ ಇದು ಉದ್ವಾಹಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ದೇಹವನ್ನು ದೀರ್ಘಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ನೋಡುವಾಗಲೂ, ಗರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಮೇಲೆ ನೋಡುವಾಗಲೂ ಇದು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ ತಲೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದು ಸಂದೇಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಲ್ಲಾಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂಜ್ಞೆ ಮಾಡುವಾಗಲೂ, ನಾಹನಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ತಲೆಯನ್ನು ದೇಹದ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದ ಕಡೆಗೆ ಕತ್ತನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅಂಚಿತವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದು ಮೂರ್ಛೆ ಹೊಂದಿರುವವನ, ಮತ್ತು ವೃಥಾ ಹೊಂದಿರುವವನ, ಮತ್ತು ಬಹಳ ದುಃಖ ಹೊಂದಿರುವವನ ಅಭಿನಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ

ಮೂರ್ಛಿತೇ ವ್ಯಾಧಿತೇ ಚೈವ ಸಂಚಿತೇ ದುಃಖಿತೇ ಭವೇತ್ |

ಉತ್ಥಿಸ್ತಬಾಹುಶಿಖರಂ ತಥಾಚಿತಶಿರೋಧರಂ

|| ೯ ||

ನಿಕುಂಭಿತಂ ಚ ತದ್ಗರ್ವೇ ವಿಲಾಸೇ ಚ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |

ಪರಾವೃತ್ತೇ ಪರಾವೃತ್ತಂ ಕಾರ್ಯಂ ಸೃಷ್ಟಿನಿರೀಕ್ಷಣೇ

|| ೧೦ ||

ಉತ್ಥಿಸ್ತಂ ಚಾಸಿ ವಿಜ್ಞೇಯಮುನ್ಮುಖಾವಸ್ಥಿತಂ ಶಿರಃ |

ಆಶುದಿವ್ಯಾರ್ಥಯೋಗೇ ಚ ಕಾರ್ಯಂ ತಚ್ಚ ಪ್ರಯೋಕ್ತು ಭಿಃ

|| ೧೧ ||

ಅಧೋಮುಖಸ್ಥಿತಂ ಚಾಸಿ ಬುಧಾಃ ಪ್ರಾಹುರಧೋಗತಂ |

ಲಜ್ಜಾಯಾಂ ಚ ಪ್ರಯಾಣೇ ಚ ದುಃಖೇ ತಚ್ಚ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||೧೨||

ಸರ್ವತೋ ಲೋಲನಾಚ್ಛೈವ ಪರಿಲೋಲಿತಮುಚ್ಯತೇ |

ವ್ಯಾಧಿತೇ ಮೂರ್ಛಿತೇ ಮತ್ತೇ ಭವೇತ್ತು ಪರಿಲೋಲಿತಂ

|| ೧೩ ||

೯-೧೨. ಒಂದು ಭುಜದ ಶಿಖರವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿದಲ್ಲಿ, ನಿಕುಂಭಿತವೆಂಬ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಗರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಲಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿರುಗಿಸಿದಲ್ಲಿ, ಪರಾವೃತ್ತವೆಂಬ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ನೋಡುವಾಗ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಮಾದಿ ತಲೆಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದಲ್ಲಿ ಉತ್ಥಿಸ್ತವೆಂಬ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ತ್ವರೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದಿವ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಲಾಭ ಉಂಟಾಗುವಾಗಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

೧೨-೧೩. ಅಧೋಮುಖದಿಂದ ನಿಲ್ಲುವಿಕೆಯನ್ನು ವಂದಿತರು ಅಧೋಗತ ವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇದನ್ನು ನಾಚಿಗೆಗೊಳ್ಳುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಯಾಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ದುಃಖ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ತಲೆಯು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ತಿರುಗಿದಲ್ಲಿ ಪರಿಲೋಲಿತವೆಂಬ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತನ, ಮತ್ತು ಮೂರ್ಛಿತನಾದವನ, ಹಾಗೂ ಮದ ಹೊಂದಿದವನ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಇದುವರಿಗೆ ಶಿರೋ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು

ಏತತ್ತ್ವಂ ಶಿರಸಃ ಕರ್ಮ ಕಥಿತಂ ತೇ ನರಾಧಿಪ |

ಅಂಚಿತಂ ರೇಚಿತಂ ಮುಕ್ತಂ ವಿವೃತಂ ಚತುರಂ ತಥಾ || ೧೪ ||

ಪ್ರಸಾರಿತಂ ತಥಾ ಸ್ತಬ್ಧಂ ಗ್ರೀವಾಕರ್ಮಣಿ ನಿರ್ದಿಶೇತ್ |

ಅಂಚಿತಂ ಕಿಂಚಿದೇಕಾಂಶ ಲೋಲನಾದ್ರೇಚಿತಂ ತು ತತ್ || ೧೫ ||

ರೇಚಿತಂ ಭ್ರಮಣಾನ್ಮುಕ್ತಂ ವಿವೃತಂ ಚಲಿತಂ ಚ ತತ್ |

ಮಧುರಂ ಚತುರಂ ಪ್ರೋಕ್ತಮಾಯತಂ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಸಾರಿತಂ || ೧೬ ||

ಸ್ತಬ್ಧಂ ಸ್ತಬ್ಧಂ ತಥಾ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಶಿರಃ ಕರ್ಮಾನುಗಾಮಿ ಚ |

ಅಂಚಿತಂ ಸ್ಯಾದ್ವಿಲಾಸಾದೌ ರೇಚಿತಂ ಮಂಡಲೇಕ್ಷಣೇ || ೧೭ ||

ಮುಕ್ತಂ ಮೂರ್ಛಾದಿಯೋಗೇಷು ವಿವೃತಂ ಲಲಿತಾದಿಷು |

ಸೌಮ್ಯಭಾವೇ ತು ಚತುರಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರಸಾರಿತಂ || ೧೮ ||

೧೪-೧೬ ಅಂಚಿತ, ರೇಚಿತ, ಮುಕ್ತ, ವಿವೃತ, ಚತುರ, ಪ್ರಸಾರಿತ, ಸ್ತಬ್ಧ ಇವು ಕುತ್ತಿಗೆಯ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಗಳು ಅಂಚಿತ ವೆಂಬುದು ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಂಚ ಅಂಶದಿಂದ ವಕ್ರತೆಯುಂಟುಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಭ್ರಮಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದೇ ರೇಚಿತ, ಚಲಿತವಾದಲ್ಲಿ ವಿವೃತ, ರಮ್ಯವಾದ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಯೇ ಚತುರವೆನಿಸುತ್ತದೆ ವಿಸ್ತಾರಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ

೧೭-೧೮ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ತಂಭಭಾವವು ಸ್ತಬ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಚಿತವೆಂಬುದನ್ನು ವಿಲಾಸವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ರೇಚಿತವೆಂಬುದನ್ನು ಮಂಡಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವಾಗಲೂ, ಮುಕ್ತವೆಂಬುದನ್ನು ಮೂರ್ಛಾದಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವಿವೃತವೆಂಬುದನ್ನು ಶೃಂಗಾರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ, ಚತುರವೆಂಬುದನ್ನು ಸೌಮ್ಯಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುವಾಗಲೂ, ಪ್ರಸಾರಿತವೆಂಬುದನ್ನು ಕಟಾಕ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಸ್ತಬ್ಧಂ ಶೀತೇಽಥವಾ ವ್ಯಾಧಾವವಿಕಾರಿ ಸ್ವಭಾವತಃ |
 ವಿಬುದ್ಧಂ ವಿನಿವೃತ್ತಂ ಚ ನಿಭುಗ್ನಂ ಭುಗ್ನಮೇವ ಚ || ೧೯ ||
 ವಿವೃತ್ತಂ ಚ ತಥೈವರ್ಜುಕರ್ಮಣ್ಯಸ್ಯ ವಿನಿದಿಶೇತ್ |
 ವ್ಯಾವೃತ್ತಂ ಸ್ಯಾದ್ವಿಬುದ್ಧಾಖ್ಯಂ ನಿವೃತ್ತಂ ಪಿಹಿತಂ ಭವೇತ್ || ೨೦ ||
 ಅನಾಜ್ಞುಖಮನಾಭುಗ್ನಂ ನಿಭುಗ್ನಂ ಚೋರ್ಧ್ವಗಂ ತು ತತ್ |
 ಭುಗ್ನಂ ಸ್ಯಾದಾನತಂ ಕಿಂಚಿನ್ನಿವೃತ್ತಂ ವಿವೃತಂ ಭವೇತ್ || ೨೧ ||
 ಋಜುಸ್ವಭಾವಸಂಸ್ಥಂ ಚ ತಯೋಃ ಕರ್ಮಾಣಿ ಚಕ್ಷತೇ |
 ವಿರುದ್ಧವಾರಣೇ ಕಾರ್ಯಂ ಮೈವಮಿತ್ಯೇವಮಾದಿಷು || ೨೨ ||
 ವಿನಿವೃತ್ತಮಸೂಯಾಯಾಮಿಷ್ಯಾರ್ಕೋಪಕೃತೇಷು ಚ |
 ವಿಭುಗ್ನಂ ಚಾಪಿ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಗಂಭೀರಾಲೋಕನಾದಿಷು || ೨೩ ||

೧೯-೨೦ ಯಾವ ವಿಕಾರವೂ ಇಲ್ಲದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಸ್ತಬ್ಧ
 ವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಶೀತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸ
 ಬೇಕು, ಮತ್ತು ವಿಬುದ್ಧ, ವಿನಿವೃತ್ತ, ನಿಭುಗ್ನ, ಭುಗ್ನ, ವಿವೃತ್ತ ಇವೂ ಸಹ
 ಇದರ ಋಜುವ್ಯಾವಾರಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತವೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ
 ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸುವಿಕೆಯೆಂಬ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಗೆ ವಿಬುದ್ಧವೆಂದೂ, ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿ
 ಕೊಂಡು ನಡೆಸುವ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಗೆ ನಿವೃತ್ತವೆಂದೂ, ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡುವ
 ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಗೆ ಆಭುಗ್ನವೆಂದೂ, ಮೇಲ್ಮುಖತೆಗೆ ನಿಭುಗ್ನವೆಂದೂ, ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಳಮುಖ
 ವಾದಲ್ಲಿ ಭುಗ್ನವೆಂದೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ವಲ್ಪ ತಿರುಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವೆಂದೂ ಆಗುತ್ತವೆ

೨೨-೨೩ ಇವುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಋಜುವಾಗಿಯೂ, ಕೆಲವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ
 ವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೀಗೆ
 ಮಾಡಕೂಡದು ಎಂದು ತಡೆಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಸೂಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ
 ಅಸೂಯೆಯಿಂದುಂಟಾದ ಕೋಪವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವಿವೃತ್ತವೆಂಬ
 ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಯು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು ವಿಭುಗ್ನವೆಂಬುದು ಗಂಭೀರವಾದ
 ನೋಟದಲ್ಲಿ ವಿನಿವೃತ್ತವಿವೃತ್ತವೆಂದೂ

ಭುಗ್ನಂ ತು ಲಜ್ಜಿತೇ ಯೋಜ್ಯಂ ಯತೀನಾಂ ತು ಸ್ವಭಾವತಃ |

ನಿವೃತ್ತಂ ಚಾಪಿ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಹಾಸ್ಯಶೋಕಭಯಾದಿಷು || ೨೪ ||

ಋಜುಸ್ವಭಾವಸಂಸ್ಥಾನೇ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಯದುನಂದನ |

ಅಭುಗ್ನಮಥ ನಿರ್ಭುಗ್ನಂ ತಥಾಚೈವ ಪ್ರಕಂಪಿತಂ || ೨೫ ||

ಉದ್ವಾಹಿತಂ ಸಮಂ ಚೈವ ಪಂಚರೋಧಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |

ಧಾರ್ಯತೇ ಯಚ್ಚ ನಿರ್ಭುಗ್ನಂ ತದಾಭುಗ್ನಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ || ೨೬ ||

ಶಸ್ತ್ರಕ್ಷತೇ ವಿಘಾತೇ ಚ ಹೃದ್ರೋಗೇ ಚ ತದಿಷ್ಯತೇ |

ಸ್ತಬ್ಧಂ ಚ ನಿಮ್ಮಸೃಪ್ತಂ ಚ ನಿರ್ಭುಗ್ನಂ ನಾಮ ತತ್ ಸ್ಮೃತಂ || ೨೭ ||

ಸ್ತಂಭೇ ಸವಿಸ್ಮಯೇ ಮಾನೇ ವಿಷಾದೇ ಚ ತಥೇಷ್ಯತೇ |

ಉರಸಸ್ತೂರ್ಧ್ವವಿಕ್ಷೇಪಃ ಪ್ರಕಂಪಿತಮಿಹೋಚ್ಯತೇ || ೨೮ ||

೨೪-೨೫ ಭುಗ್ನವೆಂಬುದನ್ನು ಲಜ್ಜೆಯುಳ್ಳವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಯತಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕು ನಿವೃತ್ತವೆಂಬುದನ್ನು ಋಜುವಾಗಿಯೂ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಹಾಸ್ಯ, ಶೋಕ, ಭಯ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಅಭುಗ್ನ, ನಿರ್ಭುಗ್ನ, ಪ್ರಕಂಪಿತ, ಉದ್ವಾಹಿತ, ಸಮ ಎಂಬ ಈ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಗಳು ತಡೆಯುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

೨೬-೨೮ ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ತಡದು ಸಹಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಅಭುಗ್ನವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದು ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಗಾಯಹೊಂದಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಪರಸ್ಪರ ಘಾತದಲ್ಲಿಯೂ, ಹೃದಯರೋಗವಿರುವಾಗಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಬೆನ್ನನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿ ಸ್ತಬ್ಧತೆಯಿಂದ ತಡೆಯುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ನಿರ್ಭುಗ್ನವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದನ್ನು ನಿರ್ವ್ಯಾಪಾರಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಮಾನ ದುಃಖ ಇವುಗಳನ್ನು ಶೋರ್ಪಡಿಸುವಾಗಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಎದೆಯನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಗೆ ಪ್ರಕಂಪಿತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಹಾಸ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂತೋಷದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರಮ, ವ್ಯಾಧಿ, ಭಯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಹಸಿತೇ ರುಚಿತೇ ಕಾರ್ಯಂ ಶ್ರಮೋ ವ್ಯಾಧಿಭಯೇ ತಥಾ |
ಉದ್ವಾಹಿತಂ ಯದೂರ್ಧ್ವಂ ತು ತದುದ್ವಾಹಿತಮುಚ್ಯತೇ || ೨೯ ||

ಉರ್ಧ್ವಂ ನಿಗಮಿತೇ ಕಾರ್ಯಂ ಜ್ಯಂಭಿತೇಷು ಪ್ರಯೋಗತಃ |
ಚತುರಸ್ರಂ ಸಮಂ ನಾಮ ನಿಜ್ಜೀಯಂ ಸೌಷ್ಠವೇಷು ತತ್ || ೩೦ ||

ಸಮುನ್ನತಂ ನತಂ ಚೈವ ಪ್ರಸಾರಿತವಿವರ್ತಿತೇ |
ತಥಾಪಸೃತಮೇವಂ ಹಿ ಪಾರ್ಶ್ವಯೋಃ ಕರ್ಮ ಪಂಚಧಾ || ೩೧ ||

ಕಟಿಪಾರ್ಶ್ವಭುಜಾಂಸಾಂತ್ಯೈರುನ್ನತ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಸಮುನ್ನತಂ |
ಕಟೇ ಯತ್ರ ಸುನಿರ್ಭುಗ್ನಾ ಪಾರ್ಶ್ವಂ ತದ್ವಿನತಂ ಭವೇತ್ || ೩೨ ||

ಪ್ರಸಾರಣಾದುಭಯತಃ ಪಾರ್ಶ್ವಯೋಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಸಾರಿತಂ |
ಪರಿವರ್ತನಾತ್ರಿಕಸ್ಯಾಪಿ ವಿವರ್ತಿತಮಿಹೇಷ್ಯತೇ || ೩೩ ||

ಅಸ್ಯ ಚೈವೋಪಗಮನಾದ್ಭವೇದಪಸೃತಂ ಪುನಃ |
ನತಂ ತ್ವಪಸೃತೇ ಕಾರ್ಯಂ ಚೋನ್ನತಂ ತೂಪಸರ್ಪಿತೇ || ೩೪ ||

೨೯-೩೧ ಕತ್ತನ್ನು ಮೇಲ್ಬಿಟ್ಟು ನೋಡುವ ಅಂಗವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಉದ್ವಾಹಿತವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದನ್ನು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಕ್ಕಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ ಸಮವಾಗಿ ನೋಡುವ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ವಾ ಪಾರಕ್ಕೆ ಸಮವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದನ್ನು ಕ್ರಿಯಾಸೌಖ್ಯವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಸಮುನ್ನತ, ನತ, ಪ್ರಸಾರಿತ, ವಿವರ್ತಿತ, ಅಪಸೃತ ಎಂಬ ಈ ಐದು ಕರ್ಮಗಳು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳ ಕ್ರಿಯೆಗಳಾಗುತ್ತವೆ

೩೨-೩೪ ಸೊಂಟ, ಪಾರ್ಶ್ವ, ಭುಜದ ಮೇಲ್ಬಿಟ್ಟು ಇವನ್ನು ಉನ್ನತಗೊಳಿಸಿ ನೋಡುವ ವಾರ್ಶ್ವಾಂಗಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸಮುನ್ನತವೆಂದು ಹೆಸರು ಸೊಂಟವು ಬಹಳ ಕುಗ್ಗಿದಲ್ಲಿ ಅಂಥ ವಾರ್ಶ್ವಕ್ರಿಯೆಗೆ ವಿನತವೆಂದು ಹೆಸರು ಎರಡು ವಾರ್ಶ್ವಗಳನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಬೆನ್ನಿನ ಕೆಳಭಾಗವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದೂ ವಿವರ್ತಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅದನ್ನು ಪುನಃ ಮೊದಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಹೊಂದಿದಲ್ಲಿ ಅಪಸೃತವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಅಪಸೃತದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರದೇಶವು ಬಗ್ಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವ ಉಪಸರ್ಪಿತದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು

ಪ್ರಸಾರಿತೇ ಪ್ರಹರ್ಷಾದೌ ತ್ರಾಸೇ ಚಾಪಸ್ಯತೇ ಪುನಃ |
ವಿವರ್ತಿತಂ ವಿವರ್ತೇ ಚ ಕಾರಣಂ ಪಾರ್ಶ್ವಮುಚ್ಯತೇ || ೩೫ ||

ಕ್ಷಾಮಂ ನಿಮ್ಮಂ ಚ ಪೂರ್ಣಂ ಚ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಮುದರಂ ತ್ರಿಧಾ |
ಕ್ಷಾಮಂ ತು ಹಸಿತೇ ಕಾರ್ಯಂ ತಥಾ ಚೈವ ವಿಜೃಂಭಿತೇ || ೩೬ ||

ವ್ಯಾಧಿತೇ ತಪಸಿ ಶ್ರಾಂತೇ ಹೃದಾರ್ತೇ ನಿಮ್ಮನೇವ ಚ |
ಪೂರ್ಣಂ ನಿಶ್ಚಸಿತೇ ಚೈವ ಹ್ಯಾರೋಗ್ಯೇ ಲಲಿತಂ ತಥಾ || ೩೭ ||

ಪ್ರಕಂಪಿತಾ ಚ ಚೈನ್ನಾ ಚ ನಿವೃತ್ತಾ ರೇಚಿತಾ ತಥಾ |
ಉದ್ವಾಹಿತಾ ಚೈವ ಕಟರ್ಫತೇ ಸಂಚವಿಧಾ ಸ್ಮೃತಾ || ೩೮ ||

ತೀರ್ಯಗತಾಗತಾ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ವಪ್ರಕಂಪಿತಾ |
ಮಧ್ಯಸ್ಥವಲನಾಚ್ಛೇವ ಚೈನ್ನಾ ಸಂಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ || ೩೯ ||

೩೫-೩೬ ಪ್ರಸಾರಿತವೆಂಬ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಹರ್ಷಾದಿಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ, ಭಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಪಸೃತವೆಂಬ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ವಿವರ್ತದಲ್ಲಿಯೂ, ಪಾರ್ಶ್ವವಿವರ್ತನೇ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಉದರದ (ಹೊಟ್ಟೆಯ) ಕ್ರಿಯೆಯು ಕ್ಷಾಮ, ನಿಮ್ಮ, ಪೂರ್ಣವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಕ್ಷಾಮವೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಗುವ ಮತ್ತು ಆಕಳಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿಯೂ, ನಿಮ್ಮವೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತನಾದ ಮತ್ತು ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವವನ ಮತ್ತು ಶ್ರಮಪಟ್ಟಿರುವವನ ಹಾಗೂ ಹಸಿವಿನಿಂದ ದುಃಖಗೊಂಡಿರುವವನ ಅಭಿನಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಪೂರ್ಣವೆಂಬ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಿಶ್ಚಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಲಲಿತವೆಂಬುದನ್ನು ಆರೋಗ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

೩೮-೪೦ ಪ್ರಕಂಪಿತಾ, ಚೈನ್ನಾ, ನಿವೃತ್ತಾ, ರೇಚಿತಾ, ಉದ್ವಾಹಿತಾ, ಎಂಬ ಐದು ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ ಸೊಂಟದ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಐದು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ವರಿತದಿಂದ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸೊಂಟದ ಗಮನಾ ಗಮನಕ್ರಿಯೆಯು ಪ್ರಕಂಪಿತಾ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ

ಇಲ್ಲಿ ಲಲಿತವೆಂಬ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಯು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಲ್ಲ

ಪರಾಬ್ಜುಖಸ್ಯಾಭಿಮುಖೀ ನಿವೃತ್ತಾ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ |
 ಸರ್ವತೋ ಭ್ರಮಣಾಚ್ಛೇವ ರೇಚಿತೇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ೪೦ ||
 ನಿಶ್ಚಿತೋದ್ವಾಹನಾಚ್ಛೇವ ತಥೈವೋದ್ವಾಹಿತಾ ಮತಾ |
 ನೀಚನಾಮನಕುಬ್ಜಾನಾಂ ಗತಾ ಕಾರ್ಯಾ ಪ್ರಕಂಪಿತಾ || ೪೧ ||
 ವ್ಯಾಯಾನೋ ತ್ವಥ ಸಂಸ್ರಾವೇ ವ್ಯಾವೃತ್ತಪ್ರೇಕ್ಷಿತೇಷು ಚ |
 ಚೈನ್ನಾ ಕಾರ್ಯಾ ಕಟಿಸ್ತಚ್ಛೇಷಃ ನಿವೃತ್ತಾ ವರ್ತೀತೇಷು ಚ || ೪೨ ||
 ರೇಚಿತಾ ರೇಚಿತೇ ಕಾರ್ಯಾ ಅನ್ಯಾ ಲೀಲಾಗತೇ ತ್ರಿಧಾ |
 ಕಂಪನಂ ವಲನಂ ಚೈವ ಸ್ತಂಭನೋದ್ವರ್ತನೇ ತಥಾ || ೪೩ ||
 ವಿವರ್ತನಂ ಚ ಸಂಚೈವ ಉರ್ದ್ವೋಃ ಕರ್ಮಾಣಿ ನಿರ್ದಿಶೇತ್ |
 ನಮನೋನ್ನಮನೇ ಸ್ಯಾತಾಂ ಮಹೀಪೃಷ್ಠೇಽದ್ಭುತೇ ಯದಾ || ೪೪ ||

ಅಂತಹ ಗತಾಗತಕ್ರಿಯೆಯು ಚೈನ್ನಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಪರಾಬ್ಜುಖನಾದವನಿಗೆ
 ಅಭಿಮುಖವಾದ ಅಂತಹ ಕ್ರಿಯೆಯು ನಿವೃತ್ತ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಲ್ಲಾ
 ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಭ್ರಮಣ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ರೇಚಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ
 ಸ್ಥಿರವಾದ ಅಂತಹ ಧಾರಣವು ಉದ್ವಾಹಿತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ

೪೧-೪೨ ಪ್ರಕಂಪಿತಾ ಎಂಬ ಕಟಿಯ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನೀಚಜನರ ಮತ್ತು
 ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಕುಳುರಾಗಿರುವವರ ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ವ್ಯಾಧ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ
 ಕುಳುಗಿರುವವರ ಗಮನವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು
 ವ್ಯಾಯಾಮಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆ ತಿರುಗಿನೋಡುವಾಗಲೂ, ಚೈನ್ನಾ ಕಟಿಕ್ರಿಯೆ
 ಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ ನಡೆಸುವ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿವೃತ್ತಾ
 ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ಚಲನಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೇಚಿತಾ ಎಂಬುದನ್ನೂ, ವಿಲಾಸ
 ಗಮನದಲ್ಲಿ ಉದ್ವಾಹಿತ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಇದು ಮೂರು
 ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ

೪೩-೪೪ ತೋಡೆಗಳ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಗಳು
 ಕಂಪನ, ವಲನ, ಸ್ತಂಭನ, ಉದ್ವರ್ತನ, ವಿವರ್ತನ ಎಂದು ಐದುವಿಧವಾಗುತ್ತವೆ
 ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಾಗ ತೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲಕ್ಕೂ
 ಕೆಳಕ್ಕೂ ನಮನೋನ್ನಮನ ವ್ಯಾಪಾರವು ಸಂಭವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಆಗ ಕಾಲಿನತುದಿಯಿಂದ

ಸ್ಥಿತಾ ಪಾದತಲಾಗ್ರೇಣ ಕಂಪಿತಂ ತತ್ತದಿಷ್ಟತೇ |
ಗಚ್ಛೇದಭ್ಯಂತರಂ ಚಾನು ಶನೈರ್ಯದ್ವಲಿತಂ ತು ತತ್

|| ೪೫ ||

ಸ್ತಂಭನಂ ಚಾಪಿ ವಿಜ್ಞೇಯಮಪವೃತ್ತಕ್ರಿಯಾಕುಲಂ |
ವಲಿತಾವಿದ್ಭಾವಂ ಸ್ಯಾದುದ್ವರ್ತನಮಧಾಪಿ ಚ

|| ೪೬ ||

ಪಾರ್ಷ್ಣಿಕಭ್ಯಂತರಂ ಗಚ್ಛೇದ್ಯತ್ರ ತತ್ರ ವಿವರ್ತಿತಂ |
ಗತಿಷ್ಟಧಮಸಾತ್ರಾಣಾಂ ಕಂಪಿತಂ ಸಂಪ್ರಯೋಜಯೇತ್

|| ೪೭ ||

ವಲನಂ ಚೈವ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಸ್ವೈರಪರಿಕ್ರಮೇ |
ಭೀನೋರ್ಧ್ವಸವಿಷಾದೇಷು ಸ್ತಂಭನಂ ಸಂಪ್ರಯೋಜಯೇತ್

|| ೪೮ ||

ವ್ಯಾಯಾನೇ ತಾಂಡನೇ ಚೈವ ಕಾರ್ಯಮುದ್ವರ್ತನಂ ತಥಾ |
ವಿವರ್ತನಂ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸಂಕ್ರಮಾದಿಪರಿಕ್ರಮೇ

|| ೪೯ ||

ನಿಲ್ಲುವಿಕೆಯೇ ಕಂಪಿತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ ಒಂದು ಮಂಡಿಯನ್ನು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ತೊಡೆಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದುದೇ ಆದರೆ ಅದು ವಲಿತವೆಂಬ ಊರು ಕ್ರಿಯೆಯಾಗುತ್ತದೆ ತಿರುಗುವ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭನವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗೋಣದರಿಂದ ಕೌಟಿಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದಲ್ಲಿ ಉದ್ವರ್ತನವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಒಂದು ಪಾದದ ಹರಡಿನ ಹಿಂಭಾಗವು ಮತ್ತೊಂದು ತೊಡೆಯ ಸಮೀಪ ಹೊಂದಿದಲ್ಲಿ ವಿವರ್ಮಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ

೪೭-೪೯ ಅಧಮಪಾತ್ರಗಳ ಗಮನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಪಿತವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ವಚ್ಛಂದಸಂಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ವಲನವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಭಯ, ಮೋಹ, ವಿಷಾದಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ತಂಭನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ವ್ಯಾಯಾಮಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ನರ್ತನದಲ್ಲಿಯೂ ಉದ್ವರ್ತನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ದುರ್ಗಪ್ರದೇಶಗಳ ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿ ವಿವರ್ಮನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಅವರ್ತಿತಂ ನತಂ ಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಚೋದ್ವಾಹಿತಮಥಾಪಿ ಚ |

ಪರಿವೃತ್ತಂ ತಥಾ ಪಂಚ ಜಂಘಾಕರ್ಮಾಣಿ ನಿರ್ದಿಶೇತ್ || ೫೦ ||

ಅವರ್ತಿತಂ ತು ವೃತ್ಯಾಸಾದ್ವಾಮದಕ್ಷಿಣಜಂಘಾಯೋಃ |

ಜಾನೋರಾಕುಂಚನಾಚ್ಚೈವ ನತಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃಭಿಃ || ೫೧ ||

ವಿಕ್ಷೇಪಾಚ್ಚೈವ ಜಂಘಾಯೋಃ ಕ್ಷಿಪ್ತಮಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ |

ಉದ್ವಾಹಿತಂ ತು ವಿಜ್ಞೇಯಮೂರಾದ್ವಾಹನಕರ್ಮಣಾ || ೫೨ ||

ಪ್ರತೀಪನಯನಂ ಯತ್ರ ಪರಿವೃತ್ತಂ ತದಿತ್ಯತೇ |

ಅವರ್ತನಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂ ವಿದೂಷಕಪರಿಶ್ರಮೇ || ೫೩ ||

ನತಂ ಚಾಪಿ ಹಿ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಾಸನಗತಾದಿಷು |

ಕ್ಷಿಪ್ತಂ ವ್ಯಾಯಾಮಯೋಗೇಷು ತಾಂಡವೇಷು ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ || ೫೪ ||

೫೦-೫೨ ಅವರ್ತಿತ, ನತ, ಕ್ಷಿಪ್ತ, ಉದ್ವಾಹಿತ, ಸರಿಸೃತ್ತ ಎಂಬ ಐದು ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೂ ಮೊಣಕಾಲಿನ ಕರ್ಮಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಡ ಮತ್ತು ಬಲಭಾಗದ ಮೊಣಕಾಲುಗಳನ್ನು ವೃತ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಸಂತಲ್ಲಿ ಇದು ಅವರ್ತಿತವೆಂಬ ಜಂಘಾಕರ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ ಮಂಡಿಯನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಸಂತಲ್ಲಿ ನತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದೇ ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ತೊಡೆಯೊಡನೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಲ್ಲಿ ಉದ್ವಾಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಸರಾಬ್ಬುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸರಿಸೃತ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ

೫೩-೫೪ ಅವರ್ತನವೆಂಬ ಜಂಘಾಕರ್ಮವನ್ನು ವಿದೂಷಕನ ಸಂಚಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ನತವೆಂಬುದನ್ನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತು ನಿಲ್ಲುವ ಮತ್ತು ಗಮಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಕ್ಷಿಪ್ತವೆಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಾಯಾಮ ಮತ್ತು ಯೋಗದೇವಯಲ್ಲಿಯೂ, ನರ್ತನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಉದ್ವಾಹಿತವೆಂಬುದನ್ನು

ತಥಾಚೋದ್ವಾಹಿತಂ ಕಾರ್ಯಂ ಅವಿದ್ಧಗಮನಾದಿಷು |
ತಾಂಡನಾದೌ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂ ಪರಿವೃತ್ತಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃಭಿಃ || ೫೫ ||

ಉದ್ವಾಹಿತಸಮಕ್ಷೈವ ಪಾದಾಗ್ರತಲಸಂಚರಃ |
ಅಂಚಿತಃ ಕುಂಚಿತಶ್ಚೈವ ಪಾದಃ ಪಂಚವಿಧಃ ಸ್ತೃತಃ || ೫೬ ||

ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಪಾದತಲಾಗ್ರೇಣ ಸಾಕ್ಷಿಭೂಮೌ ನಿಸಾತ್ಮತೇ |
ಯಸ್ಯ ಪಾದಸ್ಯ ಕರಣಾತ್ಸ ಉದ್ವಾಹಿತ ಉಚ್ಯತೇ || ೫೭ ||

ಕಾರ್ಯೋನುರಕ್ತಕರಣೇ ಪ್ರಚಾರೇ ಲಲಿತೇ ತಥಾ |
ಸ್ವಭಾವರಚಿತೋ ಭೂಮೌ ಸಮಸ್ಥಾನಃ ಸಮಃ ಸ್ತೃತಃ || ೫೮ ||

ಏಷಕಾರ್ಯಃ ಸದಾ ಪಾದಃ ಸ್ವಭಾವಾಭಿನಯಾಶ್ರಯಃ |
ಉತ್ಕ್ಲಿಪ್ತಾ ತು ಭವೇತ್ಪಾಕ್ಷಿಣಃ ಪಾದೇದೇಽಗ್ರತಲಸಂಚರೇ || ೫೯ ||

ಕುಟಿಲವಾದ ಗತಿಯಲ್ಲೂ, ಪರಿವೃತ್ತನನ್ನು ತಾಂಡನವೆಂಬ ನರ್ತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ನಟರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಉದ್ವಾಹಿತ, ಸಮ, ಪಾದಾಗ್ರತಲಸಂಚಾರ, ಅಂಚಿತ, ಕುಂಚಿತ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಕ್ರಿಯೆಯು ಐದು ವಿಧವಾಗಿದೆ

೫೭-೬೦ ಒಂದು ಪಾದದ ಅಗ್ರಭಾಗದಿಂದ ನಿಂತು ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದದ ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಊರಿದರೆ ಇಂತಹ ಪಾದಕ್ರಿಯೆಯು ಉದ್ವಾಹಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಈ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಅನುರಾಗ ಪ್ರಕಾಶನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಲಾಸ ಸಂಚಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಮವಾಗಿ ಪಾದವಿನ್ಯಾಸ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುವಾಗ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಒಂದು ಪಾದದ ಅಗ್ರಭಾಗದಿಂದ ನಿಂತು ಹಿಂಭಾಗವು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು ಇದಕ್ಕೆ ಪಾದಾಗ್ರತಲಸಂಚರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಭ್ರಮಿಸಿ ನೆಲದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದದಿಂದ ವಿಲಾಸ ತಾಡನ

ನಿಕ್ಷಿಪ್ತರೇಚಿತೇ ಭ್ರಾಂತೇ ಪಾದೇ ಯಸ್ತಾಡಿತೋ ಭನೇತ್ |

ಲಲಿತ ಶ್ವಾಯಮೇವಸ್ಯಾತ್ಪಾದೋ ರೇಚಿತಸಂಜ್ಞಿತಃ || ೬೦ ||

ಏಷಪ್ರಧಾನಸಂಚಾರೇ ಲಲಿತೋದ್ವಾಹಿತಂ ಭನೇತ್ |

ಉತ್ಕ್ಲಿಸ್ತಾಗ್ರತಲಃ ಪಾದಃ ಕಥಿತಸ್ತು ತಥಾಂಚಿತಃ || ೬೧ ||

ನಾನಾಭ್ರಮಣಕಾಲೇಷು ಕಾರ್ಯಃ ಪಾದೋಽಯಮಂಚಿತಃ |

ಪಾದಃ ಕುಂಚಿತಮಧ್ಯೋಯಂ ಭನೇತ್ಕುಂಚಿತಸಂಜ್ಞಿತಃ || ೬೨ ||

ಅತಿಕ್ರಾಂತಾಭಿಗಮನೇ ಪಾದಮೇತಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |

ಏಕಪಾದಪ್ರಚಾರೋ ಯಃ ಸ ಚಾರೀತ್ಯೇವ ಸಂಜ್ಞಿತಃ || ೬೩ ||

ದ್ವಿಸಾದಕ್ರಮಣಂ ಯತ್ರ ಕರಣಂ ನಾಮ ತದ್ಭವೇತ್ |

ಕರಣಾನಾಂ ಸಮಾಯೋಗಃ ಖಂಡ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ೬೪ ||

ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಈ ವಿನ್ಯಾಸವೇ ರೇಚಿತವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಇದೇ ಮುಖ್ಯ ಸಂಚಾರವಾದಲ್ಲಿ ಲಲಿತೋದ್ವಾಹಿತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

೬೧-೬೫ ವಾದದ ಮುಂಭಾಗವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಲ್ಲಿ ಅದು ಅಂಚಿತವೆಂಬ ಪಾದಕ್ರಿಯೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಅಂಚಿತವೆಂಬ ವಾದನ್ಯಾಸವನ್ನು ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಭ್ರಮಣ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ವಾದದ ಮಧ್ಯಭಾಗವನ್ನು ವಕ್ರಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಕುಂಚಿತವೆಂಬ ಪಾದಕ್ರಿಯೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಅತಿಕ್ರಾಂತವಾದವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುವಾಗ ಈ ಪಾದನ್ಯಾಸವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಒಂದೇ ಪಾದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಚಾರೀ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎರಡು ಪಾದದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಕರಣವೆಂದು ಹೆಸರು ಅನೇಕ ಕರಣಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಖಂಡವೆಂದು ಹೆಸರು ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಪಾದನ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಮಂಡಲವೆಂದು ಹೆಸರು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ

ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ತ್ರಿಭಿರ್ವಾ ಯದಿನಾ ಚತುರ್ಭಿಃ
ಯುಕ್ತಂ ಭವೇನ್ಮಂಡಲಮೇವ ನಾಮ್ನಾ |
ಇತ್ಯಂಗಕರ್ಮಾಭಿಹಿತಂ ಬ್ರವೀಮಿ
ನಿಬೋಧ ರಾಜಂಸ್ತುಮುಪಾಂಗಕರ್ಮ

|| ೬೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಅಂಗವರ್ಣನಂ ನಾಮ
ಚತುರ್ವಿಂಶತಿಸಂಸ್ಕೃತಾಧ್ಯಾಯಃ

ಅಂಗಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವೆನು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಉಪಾಂಗಕರ್ಮ
ಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಅದನ್ನೂ ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಕೇಳು—

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರದ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಅಭಿಧಾನಕೋಶದಲ್ಲಿ ಅಂಗವರ್ಣನವೆಂಬ
ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಂಚವಿಂಶತೀತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಕಾಂತಾ ಭಯಾನಕಾ ಹಾಸ್ಯಾ ಕರುಣಾಹೃದ್ಭುತಾ ತಥಾ ।

ರೌದ್ರಾ ವೀರಾ ಚ ಬೀಭತ್ಸಾ ಶಾಂತಾ ಚ ರಸದೃಷ್ಟಯಃ ॥ ೧ ॥

ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ಹೃಷ್ವಾ ಚ ಜಿಹ್ವಾ ಚ ಕ್ರುದ್ಧಾ ಭೀತಾ ಚ ಲಜ್ಜಿತಾ ।

ತೃಪ್ತಾ ಧ ವಿಸ್ಮಿತಾ ಸೌಮ್ಯಾ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವೇಷು ದೃಷ್ಟಯಃ ॥ ೨ ॥

ಮಲಿನಾಕೇಕರಾ ಶ್ರಾಂತಾ ಚಾಭಿತಪ್ತಾ ಧ ವಿಪ್ಲವಾ

॥ ೩ ॥

ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೨ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಕಾಂತಾ, ಭಯಾನಕಾ, ಹಾಸ್ಯಾ, ಕರುಣಾ, ಅದ್ಭುತಾ, ರೌದ್ರಾ, ವೀರಾ, ಬೀಭತ್ಸಾ, ಶಾಂತಾ ಎಂದು ರಸಗಳಿಗೆ ಅಭಿವ್ಯಂಜಕವಾದ ಇತರ ದೃಷ್ಟಿಭೇದಗಳುಂಟು ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ನಿಗ್ಧಾ, ಹೃಷ್ವಾ, ಜಿಹ್ವಾ, ಕ್ರುದ್ಧಾ, ಭೀತಾ, ಲಜ್ಜಿತಾ, ತೃಪ್ತಾ, ವಿಸ್ಮಿತಾ, ಸೌಮ್ಯಾ, ಇವು ಆಯಾಯ ಸ್ವಾಯಿಭಾವಗಳಿಗೆ ಅಭಿವ್ಯಂಜಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿಗಳು ಮತ್ತು

೩-೪ ಮಲಿನಾ, ಆಕೇಕರಾ, ಶ್ರಾಂತಾ, ಅಭಿತಪ್ತಾ, ವಿಪ್ಲವಾ, ವಿಷಣ್ಣಾ, ತ್ರಪ್ತಾ, ಅಶೋಕಾ, ನಿಮಿಲಿತಾ, ವಿಭ್ರಾಂತಾ, ಕುಂಚಿತಾ, ಶೂನ್ಯಾ, ಮುಕ್ತಲಾ,

ವಿಷಣ್ಣಾ ಶಂಕಿತಾ ಚೈವ ತ್ರಸ್ತಾ ಶೋಕಾ ನಿಮಿಲಿತಾ |
ವಿಭ್ರಾಂತಾ ಕುಂಚಿತಾ ಶೂನ್ಯಾ ಮುಕ್ತಲಾ ಚ ವಿತರ್ಕಿತಾ |
ಮದಿರಾ ಲಲಿತಾ ಗ್ಲಾನಾ ಇತ್ಯೇವಂ ದೃಷ್ಟಿಸಂಗ್ರಹಃ

|| ೪ ||

ಷಟ್ಶ್ರಿಂಶದ್ವೃಷ್ಟಯೋ ಹೈತಾ ನಾಮಶೋಭಿಹಿತಾಮಯಾ |
ಸಭ್ರೂಕ್ಷೇಪಕಟಾಕ್ಷಾ ತು ಕಾಂತಾ ಜ್ಞೇಯಾ ಸಮಂಜಸೀ

|| ೫ ||

ಉದ್ಭೃತ್ತಪುಟಪಕ್ಷ್ಮಾಗ್ರಾ ಚಲತ್ತಾರಾ ಭಯಾನಕಾ |
ಕಿಂಚಿದಾ ಕುಂಚಿತಪುಟಾ ಹಾಸ್ಯಾವಿಭ್ರಾಂತತಾರಕಾ

|| ೬ ||

ಪತಿತೋರ್ಧ್ವಪುಟಾ ಸಾಸ್ತ್ರಾ ಕರುಣಾ ನಷ್ಟತಾರಕಾ |
ಕಿಂಚಿತ್ಕುಂಚಿತಪಕ್ಷ್ಮಾಗ್ರಾ ಕಿಂಚಿದುದ್ಭೃತ್ತತಾರಕಾ

|| ೭ ||

ಸಮಾ ವಿಕಸಿತಾ ಚೈವ ಸಾದ್ಭುತಾ ದೃಷ್ಟಿರಿಸ್ಯತೇ |
ಉದ್ಭೂತಾ ಕಥಿತಾ ರೌದ್ರಾ ಭೃಕುಟೇಕುಟಿಲಾ ತಥಾ

|| ೮ ||

ವಿತರ್ಕಿತಾ, ಮದಿರಾ, ಲಲಿತಾ, ಗ್ಲಾನಾ, ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಗಳೂ ಉಂಟು ಇವನ್ನೂ, ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ

೫-೬ ಈ ರೀತಿ ಮುನಿಪುರುಷರು ದೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನೂ ನಾಮನಿರ್ದೇಶವೂ ಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಹುಬ್ಬುಗಳ ಚಲನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಮ್ಯವಾದ ಕಟಾಕ್ಷವು ಕಾಂತಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ ರೆವೆಗಳೂ ಅವುಗಳ ಮುಂಭಾಗಗಳೂ, ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಗುಡ್ಡೆಗಳು ತ್ವರೆಯಿಂದ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಭಯಾನಕಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಸ್ವಲ್ಪಮುಚ್ಚಿದ ರೆವೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಗುಡ್ಡೆಗಳು ಅಲಗುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ ರೆವೆಗಳ ಮುಂಭಾಗವು ಕಳಮುಖವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಗುಡ್ಡೆಗಳು ಕಾಣಿಸದೆಯೂ ಇರುವ ಆ ದೃಷ್ಟಿಯು ಕರುಣಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ

೭-೧೦ ರೆವೆಯ ಮುಂಭಾಗವು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪಮುಚ್ಚಿಗೆ ಗುಡ್ಡೆಗಳು ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಸಮವಾದ ವಿಕಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ದೃಷ್ಟಿಯು ಅದ್ಭುತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಬಹುಮುಟ್ಟಿಗೂ ಪ್ರಕಾಶಹೊಂದಿ ಹುಬ್ಬುಗಳಿಂದ ವಕ್ರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ರೌದ್ರಾ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಕಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿ,

ಉತ್ಪ್ಲವಮಧ್ಯಾ ವೀರಾ ತು ಕಥಿತಾ ಸಮತಾರಕಾ |

ಬೀಭತ್ಸಾ ಕಥಿತಾ ದೃಷ್ಟಿಃ ಅಸಾಂಜ್ಞಾಕ್ಷಿಸ್ತತಾರಕಾ

|| ೯ ||

ಧ್ಯಾನಾದನಿಮಿಷಾ ಶಾಂತಾ ಹೃದೋಮಾರ್ಗವಿಚಾರಿಣೀ |

ವ್ಯಾಕೋಶಮಧ್ಯಾ ಮಧುರಾ ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ಪ್ರಹಿಸಿತಾ ಮತಾ

|| ೧೦ ||

ಉತ್ಪ್ಲವಮಧ್ಯಾ ಪ್ರಚಲಾ ಹೃಷ್ವಾ ಪರ್ಯಂತವೀಕ್ಷಿಣೀ |

ಜಿಹ್ವಾಧೋಗತತಾರಾ ಚ ಗೂಢಾ ಮಗ್ನಾ ನಿರೀಕ್ಷಿಣೀ

|| ೧೧ ||

ಭೃಕುಟೇಕುಟಲಾ ಕ್ರುದ್ಧಾ ತಥಾ ನಿಷ್ಪಬ್ಧತಾರಕಾ |

ಅಕುಂಚಿತಾ ಲಜ್ಜಿತಾ ಸ್ಯಾತ್ತಥಾ ನಿಶ್ಚಲತಾರಕಾ

|| ೧೨ ||

ಸತ್ಯಮುದ್ಗಿರತೀವೇಷ್ವಾ ತೃಪ್ತಾ ವಿಕಸಿತಾ ಭವೇತ್ |

ಸಮಾ ವಿಕಸಿತಾಸಾಂಗಾ ವಿಸ್ತೃತಾ ಸಾ ನಿಗದ್ಯತೇ

|| ೧೩ ||

ಗುಡ್ಡಿಗಳು ಸಮವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ವೀರಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಗುಡ್ಡೆಗಳು ಕಡಗಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಯೇ ನೇರಿರುವ ದೃಷ್ಟಿಯು ಭೀಭತ್ಸಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ಅಧೋ ಮುಖವಾಗಿ ವಿಚಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ದೃಷ್ಟಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗವು ವಿಕಾಸದಿಂದಿದ್ದು ರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ

೧೧-೧೩ ಮಧ್ಯಭಾಗವು ಹೆಚ್ಚಾದ ವಿಕಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಚಲಿಸುತ್ತಾ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಸರಿಸಿರುವ ದೃಷ್ಟಿಯು ಹೃಷ್ವಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಅವ್ರಕಾಶವಾಗಿಯೂ, ಲೀನವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅಧೋಮುಖವಾದ ಗುಡ್ಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ವೀಕ್ಷಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿಯು ಜಿಹ್ವಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ವಕ್ರವಾದ ಹುಬ್ಬುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಸ್ತಬ್ಧವಾದ ಗುಡ್ಡೆಗಳುಳ್ಳ ದೃಷ್ಟಿಯು ಕ್ರುದ್ಧಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿಯೂ ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಗುಡ್ಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವ ದೃಷ್ಟಿಯು ಲಜ್ಜಿತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಸತ್ಯಗುಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಕವಾಗಿಯೂ, ವಿಕಸಿತವಾಗಿಯೂ, ಹಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದೃಷ್ಟಿಯು ತೃಪ್ತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ

ಸಮಾ ಸೌಮ್ಯಾ ವಿನಿದಿಷ್ಟಾ ತಥಾ ಚ ಸಮತಾರಕಾ |

ಅಕುಂಚಿತಪುಟಾಭೀತಾ ರೂಕ್ಷಾ ವ್ಯಾವೃತ್ತತಾರಕಾ || ೧೪ ||

ಪುಟಾ ಪ್ರಸ್ಫುರಿತಾ ಯಸ್ಯಾ ಮುಲಿನಾ ಸಾ ನಿಗದ್ಯತೇ |

ಅಕುಂಚಿತಪುಟಾ ಯಾ ತು ದೃಷ್ಟಿರಾಕೇಕರಾ ಭವೇತ್ || ೧೫ ||

ಕಿಂಚಿದುನ್ನಾಮಿತಪುಟಾ ಶ್ರಾಂತಾ ಸಾ ತು ವಿಧೀಯತೇ |

ಅಭಿತಪ್ತಾ ತಥಾ ಮಂದಾ ಮಂದತಾರಾಪುಟಾ ತು ಯಾ || ೧೬ ||

ವಿಪ್ಲುತಾ ವಿಪ್ಲುತಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಸಾಸ್ರಾ ವಿಸ್ಫುರಿತಾ ಚ ಯಾ |

ಕಿಂಚಿನ್ನಿಷ್ಟಬೃತಾರಾ ತು ವಿಷಣ್ಣಾ ದೃಷ್ಟಿರುಚ್ಯತೇ || ೧೭ ||

ಅನವಸ್ಥಿತತಾರಾ ಚ ಶಂಕಿತಾ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ |

ರೂಕ್ಷಾ ಲಲಿತತಾರಾ ಚ ತ್ರಸ್ತಾಖ್ಯಾ ಸಭಯಾ ಭವೇತ್ || ೧೮ ||

೧೪-೧೭ ಸಮವಾದ ಗುಡ್ಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಮದೃಷ್ಟಿಗೆ ಸೌಮ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರು ರೆವೆಗಳು ವಕ್ರವಾಗಿದ್ದು ಗುಡ್ಡೆಗಳು ತಿರುಗುತ್ತಾ ಭಯಂಕರವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಭೀತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ರೆವೆಗಳು ಸ್ಫುರಿಸುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ದೃಷ್ಟಿಯು ಮುಲಿನಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ರೆವೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಅಕೇಕರಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಅದೇ ರೆವೆಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶ್ರಾಂತಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಗುಡ್ಡೆಗಳೂ, ರೆವೆಗಳೂ ಜಡವಾಗಿದ್ದು ಮಂದವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಅಭಿತಪ್ತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ಚಲಿತವಾದ ರೆವೆಗಳುಳ್ಳ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ವಿಪ್ಲುತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿರುವ ಗುಡ್ಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಷ್ಟಿಯು ವಿಷಣ್ಣಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ

೧೮-೨೦ ಅನವಸ್ಥಿತಚಲನವುಳ್ಳ ಗುಡ್ಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಶಂಕಿತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಭಯದಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಗುಡ್ಡೆಗಳಿದ್ದು ಅಶಾಂತ

1 ಇದು ಕ್ರುದ್ಧಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯ ನಿರೂಪಣವಾದನಂತರ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹಿಂದೆಯೇ ಸೇರಿದಿರಬೇಕು

ಉತ್ಪಲಾ ತು ವಿಶೋಕಾಖ್ಯಾ ತಥಾ ಚ ನಿಮಿಷೇಕ್ಷಣಾ |

ಅನವಸ್ಥಿತನೇತ್ರಾ ಚ ವಿಭ್ರಾಂತಾ ಭ್ರಾಂತತಾರಕಾ

|| ೧೯ ||

ಕುಂಚಿತಾ ಕುಂಚಿತಾ ದೃಷ್ಟಿಃ ಕಿಂಚಿದಂಚಿತತಾರಕಾ |

ಸ್ಥಿರತಾರಾಪುಟಾ ಶೂನ್ಯಾ ಸಂಕ್ಷುಬ್ಧಾ ಸಮದರ್ಶನಾ

|| ೨೦ ||

ಪ್ರಸ್ಪಂದಮಾನಸಕ್ಷಾಗ್ರಾ ಮುಕುಲಾ ಮುಕ್ತಲಾ ಭವೇತ್ |

ಉದ್ವೃತ್ತಪುಟಸಕ್ಷಾ ತು ವಿತರ್ಕಾ ಸ್ತಬ್ಧತಾರಕಾ

|| ೨೧ ||

ಉತ್ಪಲಾ ಮದಿರಾ ನಾಮ ತಥಾ ವಲಿತತಾರಕಾ |

ಪುಲ್ಲಿತಾಂತಾ ಸಲಾವಣ್ಯಾ ಸಸ್ಥಿತಾ ಲಲಿತಾ ಮತಾ

|| ೨೨ ||

ನಾದ ದೃಷ್ಟಿಯು ತ್ರಸ್ತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಅರಳಿದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಅಶೋಕಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ರಿಪ್ಪೆಯುಚ್ಚಿದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ನಿಮಿಷಲಿತಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಕಣ್ಣುಗಳು ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿದ್ದು ಗುಡ್ಡೆಗಳು ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅ ದೃಷ್ಟಿಯು ವಿಭ್ರಾಂತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಮೇಲ್ಮುಖವಾದ ಗುಡ್ಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಕುಂಚಿತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಸ್ಥಿರವಾದ (ಚಲನವಿಲ್ಲದ) ಗುಡ್ಡೆಗಳಿಂದಲೂ ರಿಪ್ಪೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಕೋಭದಿಂದ ಸಮದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ದೃಷ್ಟಿಯು ಶೂನ್ಯಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ

೨೧-೨೨ ಅದುರುತ್ತಿರುವ ರಿಪ್ಪೆಯ ಅಗ್ರಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿ ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಲಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಗುಡ್ಡೆಗಳು ಸಿಶ್ಚಲವಾಗಿದ್ದು ಮೇಲ್ಮುಖವಾದ ರಿಪ್ಪೆಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದರೆ ವಿವರ್ತಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಚಲಿತವಾದ ಗುಡ್ಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ವಿಕಾಸಹೊಂದಿರುವ ದೃಷ್ಟಿಯು ಮದಿರಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಕಡಗಣ್ಣಿನ ಭಾಗಗಳು ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ್ದು ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಮ್ಯವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಲಲಿತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ರಿಪ್ಪೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಗ್ಲಾನಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೈಲೂನಪೆಕ್ಷಾ ಸಾ ಸಾಗ್ರಾ ಗ್ಲಾನಾಖ್ಯಾ ಮುಕುಲೀಕೃತಾ |

ಕಾಂತಾ ದೃಷ್ಟಿಃ ಕಟಾಕ್ಷೇ ತು ಘಾತನೇ ತು ಭಯಾನಕಾ || ೨೩ ||

ಹಾಸ್ಯಾ ಹಾಸ್ಯೇ ಚ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಕರುಣಾ ಕರುಣೇ ರಸೇ |

ಸ್ವದ್ಭುತೇ ಚಾದ್ಭುತಾ ಕಾರ್ಯಾ ರೌದ್ರೀ ರೌದ್ರೀ ವಿಧೀಯತೇ || ೨೪ ||

ವೀರಾ ವೀರೇ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಬೀಭತ್ಸಾ ಚ ಜುಗುಪ್ಸಿತೇ |

ಶಾಂತಾ ಶಾಂತೇ ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾಸ್ವಿಗ್ಧಾ ಸ್ವಿಗ್ಧಾವಲೋಕನೇ || ೨೫ ||

ಹೃಷ್ಯಾ ಹೃಷ್ಯೇ ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ಜಿಹ್ವಾ ಕಾರ್ಯಾಭ್ಯಸೂಯಿತೇ |

ಕ್ರುದ್ಧಾ ಕ್ರುದ್ಧೇ ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಭೀತಾ ಭೀತೇ ತಥಾ ಭವೇತ್ || ೨೬ ||

ಲಜ್ಜಿತೇ ಲಜ್ಜಿತಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾದ್ವೈಪ್ರೋತ್ಸಾಹಗತೇಷು ಚ |

ವಿಸ್ಮಿತಾ ವಿಸ್ಮಯೇ ದೃಷ್ಟಿಃ ಸೌಮ್ಯಾ ಸೌಮ್ಯಾವಲೋಕನೇ || ೨೭ ||

ಮಲಿನಾ ವಿರಹೇ ಕಾರ್ಯಾ ಸಂಭೋಗೇಽಽ ಕೇಕರಾ ಭವೇತ್ |

ಶ್ರಾಂತಾ ಶ್ರಾಂತಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ನಿರ್ವೇದೇತ್ಸಭಿತಪ್ತಕಾ || ೨೮ ||

೨೩-೨೬ ದರ್ಶನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಘಾತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಯನಕದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಹಾಸ್ಯರಸದಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕರುಣರಸದಲ್ಲಿ ಕರುಣಾ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಅದ್ಭುತರಸದಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ರೌದ್ರರಸದಲ್ಲಿ ರೌದ್ರೀ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ ವೀರರಸದಲ್ಲಿ ವೀರಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಜುಗುಪ್ಸೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೀಭತ್ಸಾ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಶಾಂತ ರಸದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಸಸ್ಮೇಹಾವಲೋಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಿಗ್ಧಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಸಂತೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೃಷ್ಯಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಅಸೂಯಾ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜಿಹ್ವಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಕ್ರೋಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ರುದ್ಧಾ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಭಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೀತಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

೨೭ ೩೦ ನಾಚಿಕೆಗೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜಿತಾ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಉತ್ಸಾಹಪೂರಿತವಾದ ಗಮನಗಳಲ್ಲಿ ದೃಪ್ತಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಆಶ್ಚರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ಮಿತಾದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಸೌಮ್ಯದರ್ಶನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ವಿರಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಲಿನಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಕೇಕರಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಶ್ರಮಾಭಿನಯನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರಾಂತಾದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ನಿರ್ವೇದ

ವಿಪ್ಲುತಾಖ್ಯಾ ತು ದೈನ್ಯೇಸ್ಯಾದ್ವಿಷಾದೇ ತು ವಿಪಣ್ಣಿ ಕಾ |

ಶಂಕಿತೇ ಶಂಕಿತಾ ಚೈವ ತ್ರಸ್ತೇ ತ್ರಸ್ತಾ ವಿಧೀಯತೇ

|| ೨೯ ||

ಜ್ಞಾನೇ ವಿಶೋಕಾ ಚ ತಥಾ ಸ್ಪರ್ಶೇ ಕಾರ್ಯಾ ನಿಮಿಲಿತಾ |

ವಿಭ್ರಾಂತಾ ವಿಭ್ರಮೇ ಕಾರ್ಯಾ ಕುಂಚಿತಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶನೇ

|| ೩೦ ||

ಚಿಂತಾಸ್ತಿತಸ್ಯ ಶೂನ್ಯಾಸ್ಯಾನ್ಮುಕ್ತಲಾ ಘ್ರಾಣಕರ್ಮಣಿ |

ವಿತರ್ಕೇ ತು ವಿತರ್ಕಾ ಸ್ಯಾನ್ಮಂದೇ ತು ಮದಿರಾ ಭವೇತ್

|| ೩೧ ||

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಹೇಲಾಸುಲಲಿತಾ ಗ್ಲಾನೇ ಗ್ಲಾನಾ ವಿಧೀಯತೇ |

ಉನ್ಮೇಷಶ್ಚ ನಿಮೇಷಶ್ಚ ಪ್ರಾಸಾರಿತನಿವರ್ತಿತೇ

|| ೩೨ ||

ಆಕುಂಚಿತಂ ಸಮಂ ಚೈವ ಸ್ಫುರಿತಂ ಪಿಹಿತಂ ತತಃ |

ತಾಡಿತಂ ಪುಟಯೋಃ ಕರ್ಮ ನವಧಾ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ

|| ೩೩ ||

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭಿತಪ್ತಾ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ದೈನ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ಲುತಾ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ವಿಷಾದದಲ್ಲಿ ವಿಪಣ್ಣದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಶಂಕುಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶಂಕಿತಾದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಭಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ರಸ್ತಾದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಜ್ಞಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶೋಕಾದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಸ್ಪರ್ಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಮಿಲಿತಾದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಭ್ರಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಭ್ರಾಂತಾದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಂಚಿತಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

೩೧-೩೩ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಮೂಸಿನೋಡುವಾಗ ಮುಕ್ತಲಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಬಹುವಾಗಿ ಊಹಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿತರ್ಕಾ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಜಡತೆಯ ಅಭಿನಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮದಿರಾ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಲಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಲಿತಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ, ಶ್ರಮದಿಂದ ಗ್ಲಾನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ದವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗ್ಲಾನಾ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಕಣ್ಣುಗಳ ರೆವೆಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವು ಉನ್ಮೇಷ, ನಿಮೇಷ, ಪ್ರಸಾರಿತ, ನಿವರ್ತಿತ, ಆಕುಂಚಿತ, ಸಮ, ಸ್ಫುರಿತ, ಪಿಹಿತ, ತಾಡಿತ ಎಂದು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧವಾಗಿವೆ

ಸಮಾಗಮಃ ಪುಟಾನಾಂ ಯಃ ಸ ನಿರ್ಮೇಷ ಇತಿ ಸ್ತೃತಃ |
 ವಿಶ್ಲೇಷಶ್ಚೈವ ಯಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಸ ಉನ್ಮೇಷಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ೩೪ ||

ಪ್ರಸಾರಿತೌ ಪುಟೌ ಯತ್ರ ಭವೇತ್ತದ್ಧಿ ವಿವರ್ತಿತಂ |
 ಆಕುಂಚಿತಾಭ್ಯಾಂ ತಾಭ್ಯಾಂ ತು ಜ್ಞೇಯಮಾಕುಂಚಿತಂ ಬುದ್ಧಿಃ || ೩೫ ||

ಸ್ವಭಾವಪುಟಸಂಸ್ಥಾನಂ ಸಮಂ ತದ್ಧಿ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |
 ಪುಟೌ ಪ್ರಸ್ಫುರಿತೌ ಯತ್ರ ಸ್ಫುರಿತಂ ತದಿಹೋಚ್ಯತೇ || ೩೬ ||

ಪುಟಾವಪಿಹಿತೌ ಯತ್ರ ಪಿಹಿತಂ ನಾಮ ತದ್ಭವೇತ್ |
 ಸ್ರಸ್ತಮೂಲೌ ಪುಟೌ ಯತ್ರ ತದ್ಧಿ ತಾಡಿತಮುಚ್ಯತೇ || ೩೭ ||

ಗಂಧೇಸ್ಪರ್ಶೇ ತಥಾನಿಷ್ಟೇ ಜ್ಞೇಯಮಾಕುಂಚಿತಂ ಬುದ್ಧಿಃ |
 ವಿಸ್ಮಯಾರ್ಥೇ ತಥಾ ವೀರೇ ತಚ್ಚ ಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರಸಾರಿತಂ || ೩೮ ||

ಶೃಂಗಾರೇ ತು ಸಮಂ ಕಾರ್ಯಂ ಅಭಿಘಾತೇವತಾಡಿತಂ |
 ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಪ್ರಣಯರೋಷೇಷು ಸ್ಫುರಿತಂ ತದಿಹೋಚ್ಯತೇ || ೩೯ ||

೩೪-೩೬ ರೆವೈಗಳೆರಡೂ ಸೇರುವಿಕೆಯೇ ನಿರ್ಮೇಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅವುಗಳ
 ವಿಶ್ಲೇಷವೇ ಉನ್ಮೇಷವೆನಿಸುತ್ತವೆ ಹಾಗೆಯೇ ರೆವೈಗಳು ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅದು
 ವಿವರ್ತಿತವಾಗುತ್ತದೆ ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಆಕುಂಚಿತವೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ
 ರೆವೈಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅದೇ ಸಮವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ
 ಹೊಂದಿದೆ ಅಂತಹ ರೆವೈಗಳು ಅದುರುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಫುರಿತವೆಂದು ಹೆಸರು

೩೭-೩೯ ರೆವೈಗಳು ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪಿಹಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ರೆವೈಗಳ
 ಬುಡವು ಶಿಥಿಲವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ತಾಡಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅನಭಿಮತವಾದ ಗಂಧ
 ಸ್ಪರ್ಶಗಳ ಅನುಭವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಕುಂಚಿತವೆಂಬ ರೆವೈಯು ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು
 ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಆಶ್ಚರ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ, ವೀರರಸಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಾರಿತ
 ವೆಂಬ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಶೃಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಸಮವೆಂಬ
 ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನೂ, ಅಭಿಘಾತ ಉಂಟಾದಾಗ ಅವತಾಡಿತವನ್ನೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪ್ರಣಯ
 ಕಾಲದ ರೋಷಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ಫುರಿತವನ್ನೂ, ಶೀತದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ, ಗಾಳಿ
 ಹೆಚ್ಚಾದ ಬೇಗೆ, ಮಳೆ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪಿಹಿತವೆಂಬ ಅಂಗಕ್ರಿಯೆ
 ಯನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಶೀತೇ ವಾತೋಷ್ಣವರ್ಷೇಷು ಪಿಹಿತಂ ಕಾರ್ಯಮೇವ ತು |

ಕ್ರೋಧೇ ವಿವರ್ತಿತಂ ಕಾರ್ಯಂ ನಿಮೋಷೋನ್ಮೇಷಯೋಃ ಸಮಂ || ೪೦ ||

ವಲನಂ ಭ್ರಮಣಂ ಚೈವ ಚಲನಂ ಸಂಪ್ರವೇಶನಂ |

ನಿವರ್ತಿತಂ ಪಾತನಂ ತು ವಿಜ್ಞೇಯಂ ನಿಷ್ಕ್ರಮಂ ತಥಾ || ೪೧ ||

ಉದ್ವರ್ತಃ ಪ್ರಾಕೃತಂ ಚೈವ ತಾರಕಾಕರ್ಮ ಚೇಷ್ಯತೇ |

ಮಂಡಲಾವರ್ತನಂ ಮಧ್ಯೇ ಪುಟಯೋಃ ಭ್ರಮಣಂ ಸ್ಥೂತಂ || ೪೨ ||

ವಲನಂ ಗಮನಂ ತೀರ್ಯಗ್ನುಲನಾಚ್ಚಲಿತಂ ಭವೇತ್ |

ಅಭ್ಯಂತರತ ಆಕರ್ಷಃ ಪ್ರವೇಶಾತ್ಸಂಪ್ರವೇಶನಂ || ೪೩ ||

ತಥಾಚಾಸಾಂಗಸಂಚಾರಾದ್ವಿವರ್ತಿತಮುದಾಹೃತಂ |

ಪಾತನಂ ಸ್ಪ್ರಸ್ತಭಾವಶ್ಚ ನಿಷ್ಕ್ರಮಾನ್ನಿಷ್ಕ್ರಮಂ ತಥಾ || ೪೪ ||

೪೦-೪೧ ಕ್ರೋಧದಲ್ಲಿ ವಿವರ್ತಿತವನ್ನೂ, ನಿಮೋಷೋನ್ಮೇಷ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮವೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ವಲನ, ಭ್ರಮಣ, ಚಲನ, ಸಂಪ್ರವೇಶನಂ, ವಿವರ್ತಿತ, ಪಾತನ, ನಿಷ್ಕ್ರಮ, ಉದ್ವರ್ತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಇವು ತಾರಕಾಕರ್ಮ ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ

೪೨-೪೪ ರೆವೈಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡೆಗಳು ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಗುಡ್ಡೆಯು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಚಲಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಲನವೆನಿಸುತ್ತದೆ ವಲನದಿಂದಲೇ ಚಲಿತವೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಸಮಾಪ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಗುಡ್ಡೆಯನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದು ಸಂಪ್ರವೇಶವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡೆಯು ಸಂಚರಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಿವರ್ತಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಗುಡ್ಡೆಗಳನ್ನು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಜೋಲಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪಾತನವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಪ್ರಾಂತಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವುದೇ ನಿಷ್ಕ್ರಮ ವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಉದ್ವರ್ತನದಿಂದ ಹಿಂದೆ ತಿರುಗಿದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತ ವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಉದ್ವರ್ತನಾಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಸ್ವಾಕೃತಂ ತು ಸ್ವಭಾವತಃ |
ಹಾಸ್ಯೇ ತು ವಲನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಮದೇ ಭ್ರಮಣಮೇವ ಚ || ೪೫ ||

ವೀರೇ ರಸೇ ಸ್ಯಾಚ್ಚಲನಂ ಬೀಭತ್ಸೇ ಸಂಪ್ರವೇಶನಂ |
ವಿವರ್ತಿತಂ ತು ಶೃಂಗಾರೇ ಪಾತನಂ ಕರುಣೇ ರಸೇ || ೪೬ ||

ಭಯಾನಕೇ ನಿಷ್ಕ್ರಮಣಂ ವೀರೇ ಚೋದ್ವರ್ತನಂ ತಥಾ |
ಸ್ವಾಕೃತಂ ಶೇಷಭಾವೇ ತು ಯಥಾ ಯೋಗಂ ಪ ಯೋಜಯೇತ್ || ೪೭ ||

ಸಮಂ ಸಾಚೀಕೃತಂ ಚ ಸ್ಯಾದನುವೃತ್ತಮತಃ ಪರಂ |
ಅಲೋಕಿತಂ ಚೋಲ್ಲೋಕಿತಮವಲೋಕಿತಮೇವ ಚ || ೪೮ ||

ಸಮತಾರಂ ಚ ಸೌಮ್ಯಂ ಚ ದೃಷ್ಟಿಕರ್ಮ ಸಮಂ ಭವೇತ್ |
ಪಕ್ಷಾಂತರ್ಗತತಾರಂ ಚ ಸಾಚೀಕೃತಮಿದೋಚ್ಯತೇ || ೪೯ ||

೪೫-೪೭ ಹಾಸ್ಯರಸಾಭಿನಯದಲ್ಲಿ ವಲನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಮದವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ ಭ್ರಮಣವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ವೀರ ರಸಾಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಚಲನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಬೀಭತ್ಸರಸದಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರ ವೇಶನವನ್ನೂ, ಶೃಂಗಾರರಸದಲ್ಲಿ ವಿವರ್ತಿತವನ್ನೂ, ಕರುಣರಸದಲ್ಲಿ ಪಾತನವನ್ನೂ, ಭಯಾನಕರಸದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕ್ರಮಣವನ್ನೂ, ವೀರರಸದಲ್ಲಿ ಉದ್ವರ್ತನವನ್ನೂ, ದಾಸ ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ರಾಕೃತವನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ತಾರಕಾರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ರಸಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೪೮-೫೧ ಸಮ, ಸಾಚೀಕೃತ, ಅನುವೃತ್ತ, ಅಲೋಕಿತ, ಉಲ್ಲೋಕಿತ, ಅವಲೋಕಿತ, ಸಮತಾರ, ಸೌಮ್ಯ ಇವೆಲ್ಲವೂ ದೃಷ್ಟಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡಗಳು ರೆಪೆಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ಅಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ದೃಷ್ಟಿಯ ವ್ಯಾಪಾರವು ಸಾಚೀಕೃತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಒಂದಾನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ರೂಪವನ್ನೇ ನೋಡುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯ ವ್ಯಾಪಾರವು ಅನುವೃತ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ತ್ವರೆಯಿಂದ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡುವಿಕೆಯು ಅಲೋಕಿತ

ರೂಪನಿರ್ವರ್ಣನಾಯುಕ್ತಮನುವೃತ್ತಮಿತಿ ಸ್ಮೃತಂ ।

ಸಹಸಾ ದರ್ಶನಂ ಯತ್ಸ್ಮೃತ್ವದಾಲೋಕಿತಮಿಷ್ಯತೆ || ೫೦ ||

ಊರ್ಧ್ವಮುಲ್ಲೋಕಿತಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಸರ್ವತೋಲೋಕಿತಂ ತಥಾ ।

1ವಿಲೋಕಿತಂ ತು ಪಾಶ್ಚರ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಪೃಷ್ಠತಶ್ಚಾವಲೋಕಿತಂ || ೫೧ ||

ದ್ವಷ್ಟೀನಾಮನುಗಂ ಚೈವ ಭ್ರುವೋಃ ಕರ್ಮ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ।

ಯಥಾ ನೇತ್ರಂ ಪ್ರಸರ್ವೇದ್ಧಿ ನಾನಾಭಾವರಸಾಶ್ರಯಂ || ೫೨ ||

ನೇತ್ರಸ್ಯಾನುಕ್ರಮೇಣೈವ ಭ್ರುವೋಸ್ತು ಚಲನಂ ಭವೇತ್ ।

ಉತ್ಕ್ಲೇಪಃ ಪತನಂ ಚೈವ ಭ್ರುಕುಟೇ ಚತುರಂ ತಥಾ || ೫೩ ||

ನಿಕುಂಚಿತಂ ಕುಂಚಿತಂ ಚ ತಥಾ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಂ ಭವೇತ್ ।

ಭ್ರುವೋರುದ್ಗಮಮುತ್ಕ್ಲೇಪಃ ಪಾತನಂ ಪತನಂ ಭವೇತ್ || ೫೪ ||

ವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಮೇಲ್ಮುಖವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯ ವ್ಯಾಪಾರವು ಉಲ್ಲೋಕಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟಾದ ದೃಷ್ಟಿಯ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಸಹ ಉಲ್ಲೋಕಿತವೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ವಾರ್ತಗಳನ್ನು ನೋಡುವಿಕೆಯು ವಿಲೋಕಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಹಿಂಭಾಗದ ನೋಟವು ಅವಲೋಕಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ

೫೨-೫೪ ಹುಬ್ಬುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ದೃಷ್ಟಿವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ನಾನಾವಿಧವಾದ ರಸ ಮತ್ತು ಭಾವಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹೇಗೆ ಕಣ್ಣು ಪ್ರಸರಿಸುವುದೋ ಆ ಕಣ್ಣಿನ ನೋಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೇ ಹುಬ್ಬುಗಳ ಚಲನೆಯೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಉತ್ಕ್ಲೇಪ, ಪತನ, ಭ್ರುಕುಟೇ, ಚತುರ, ನಿಕುಂಚಿತ, ಕುಂಚಿತ, ಇವೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಇತರ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಹುಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಹುಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸುವಿಕೆಯೇ ಉತ್ಕ್ಲೇಪವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡುವುದೇ ಪತನವೆನಿಸುತ್ತದೆ

1 ಇದನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ

ದ್ವಯೋರ್ಮೂಲೋರ್ಧ್ವವಿಷ್ಟೇಸಾತ್ ಭ್ರುಕುಟೇ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ |

ಚತುರಃ ಕುಂಚಿದುಚ್ಛ್ವಾಸಾನ್ಮಧುರಾಯತಯಾ ಭ್ರುವಾ || ೫೫ ||

ಏಕಸ್ಯ ಉಭಯೋರ್ವಾಪಿ ಸ್ಯಾದುದ್ಭುಗ್ನಂ ನಿಕುಂಚಿತಂ |

ಏಕಸ್ಯ ಲಲಿತೋದ್ಯೋಗಾದ್ರೇಚಿತಂ ನಾಮಕೀರ್ತಿತಂ || ೫೬ ||

ಯಥಾಸ್ಥಿತೇ ಸ್ವಭಾವಸ್ಥೇ ಭ್ರುವೋಃ ಕರ್ಮ ನಿಬೋಧ ನು |

ಸಮುತ್ಕ್ಲೇಶಸ್ತು ಲೀಲಾಯಾ ಕಾರುಣ್ಯಾತ್ಪತನಂ ಭವೇತ್ || ೫೭ ||

ಕ್ರೋಧೇ ಚ ಭ್ರುಕುಟೇಜ್ಜೀಯಾ ಶೃಂಗಾರೇ ಚತುರಂ ತಥಾ |

ಹ್ರಾಮಂ ಕೃಶಂ ತು ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಪುಲ್ಲಂ ಏಕಸಿತಂ ಭವೇತ್ || ೫೮ ||

ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಪೂರ್ಣಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಕಂಪಿತಂ ಪರಿಧೂನಿತಂ |

ಶೃಂಗಭಿನ್ನಂ ಕುಂಚಿತಕಂ ಸರೋಮಾಂಚಂ ತಥಾವಿಧಂ || ೫೯ ||

೫೫-೫೭ ಎರಡು ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮೂಲಭಾಗವನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಹಾರಿಸಿ ದಲ್ಲಿ ಭ್ರುಕುಟೇ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಮಧುರವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಸ್ತಾರಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಕರ್ಮವು ಚತುರವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಒಂದೇ ಹುಬ್ಬನ್ನು ಅಧವಾ ಎರಡನ್ನೂ ವಕ್ರತೆಯಿಂದ ಮುರಿದಲ್ಲಿ ನಿಕುಂಚಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಒಂದೇ ಹುಬ್ಬಿನ ರಮ್ಯವಾದ ಸ್ನವೇಶವು ರೇಚಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಇಲ್ಲಿ ಕುಂಚಿತವಂದಿರಲೇಕು) ಹುಬ್ಬುಗ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮುಂದ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಉತ್ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ವಿಲಾಸಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಪತನವನ್ನು ಕರುಣರಸಸಂದರ್ಭ ದಲ್ಲಿಯೂ, ಕೋಪದಲ್ಲಿ ಭ್ರುಕುಟಯನ್ನೂ, ಶೃಂಗಾರರಸಾಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಚತುರ ವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

೫೮-೬೦ ಕ್ಷಾಮವೆಂಬುದು ಕೃಶತ್ವಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾಗುತ್ತದೆ ಪುಲ್ಲವೆಂಬುದು ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾಗುತ್ತದೆ ಸಂಪೂರ್ಣವೆಂಬುದು ಪೂರ್ಣತೆಗೆ ಸೂಚಕವಾಗು ತ್ತದೆ ಹೀಗೆಯೇ ಕಂಪಿತ, ಪರಿಧೂನಿತ, ಶೃಂಗಭಿನ್ನ, ಕುಂಚಿತಕ, ಸರೋಮಾಂಚ ಕುಂಚಿತಕ, ವ್ರಾಕೃತ, ಮಂದ, ಇವೂ ಸಹ ಸ್ವಭಾವಸ್ಥಕ್ರಿಯೆಗಳೆಂದು ಪಂಡಿತರು

1 ಹಿಂದೆ ಕುಂಚಿತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ರೀತಿ ಪಾರವಿಂಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ

೬
ಸ್ವಾಕೃತಂ ತು ಸ್ವಭಾವಸ್ಥಂ ಮಂದಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಮನೀಷಿಭಿಃ |
ಹ್ರಾಮಂ ದುಃಖೇ ತು ಕರ್ತವ್ಯಂ ಪುಲ್ಲಂ ಹರ್ಷೇ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ಪೂರ್ಣಂ ತುಷ್ಟೇ ತು ಕರ್ತವ್ಯಂ ತಥಾ ರೋಷೇ ಚ ಕಂಪಿತಂ |
ಹಾಸ್ಯೇ ತ್ವಾಕುಂಚಿತಂ ಸ್ಪರ್ಶೇ ಸರೋಮಾಂಚಂ ವಿಧೀಯತೇ || ೬೦ ||

ಸ್ವಾಕೃತಂ ತು ಸ್ವಭಾವಸ್ಥಂ ತ್ವರ್ಥಯೋಗೇನ ಯೋಜಯೇತ್ |
ನತಾ ಮಂದಾ ವಿಕೃಷ್ಟಾ ಚ ಸೋಚ್ಛಾಸ್ತಾ ಕೂಣಿತಾನತಾ || ೬೧ ||

ಸ್ವಾಭಾವಿಕೇ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಪ್ರಯೋಗೇ ನಾಸಿಕಾ ಬುಧ್ಯಃ |
ನತಾನತಾ ತು ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಮಂದಾ ನತಪುಟಾ ಭವೇತ್ || ೬೨ ||

ವಿಕೃಷ್ಟಾ ಕುಂಚಿತಾ ಚೋದ್ಯಾ ಸೋಚ್ಛಾಸ್ತಾ ವಾಯುಪೂರಿತಾ |
ಸಂಕೂಣನಾತ್ಕೂಣಿತಾ ಸ್ಯಾತ್ಸ್ವಭಾವಸ್ಯಾ ಸ್ವನಾಸಿಕಾ || ೬೩ ||

ಹೇಳುವರು ಕ್ಷಾಮವೆಂಬುದನ್ನು ದುಃಖದಲ್ಲಿಯೂ ಪುಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಹರ್ಷ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ,

೬೦-೬೨ ಪೂರ್ಣವೆಂಬುದನ್ನು ಸಂತೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಕಂಪಿತವನ್ನು
ರೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಆಕುಂಚಿತವನ್ನು ಹಾಸ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಸರೋಮಾಂಚ
ಕುಂಚಿತವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ
ವ್ರಾಕೃತವನ್ನು ಅಭಿನೇಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ
ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ನತಾ, ಮಂದಾ, ವಿಕೃಷ್ಟಾ ಸೋಚ್ಛಾಸ್ತಾ, ಕೂಣಿತಾ, ಅನತಾ,
ಇವನ್ನು ನಾಸಿಕಾಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಮೂಗು ಎಗ್ಗಿರೋಣನೇ
ನತವನುಸುತ್ತದೆ ಮೂಗಿನ ಹೂಳ್ಳಗಳು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಂದಾ
ಎನಿಸುತ್ತದೆ

೬೪-೬೫ ನಾಸಿಕಯು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಮೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿಕೃಷ್ಟಾ
ಎನಿಸುತ್ತದೆ ವಾಯುವಿನಿಂದ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸೋಚ್ಛಾಸ್ತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ
ವಕ್ರವಾಗಿ ಮೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕೂಣಿತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಇವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ
ನಾಸಿಕಾಕ್ರಿಯೆಗಳು ನತಾ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮಂದಾ

ನತಾ ತು ರುಚಿತೇ ಕಾರ್ಯಾ ಮಂದಾ ಶೋಕೇ ವಿಧೀಯತೇ |

ತೀವ್ರಗಂಧೇ ವಿಕೃಷ್ಟಾ ತು ಸೋಚ್ಛಾಸಾ ತು ತಥಾ ಪ್ರಿಯೇ || ೬೫ ||

ವಿಕೂಣಿತಾ ಜುಗುಪ್ಸಾಯಾಂ ಶೇಷಾ ಸ್ವಾಭಾವಿಕೇ ಮತಾ |

ಕುಟ್ಟನಂ ಖಂಡನಂ ಛಿನ್ನಂ ಮುಕ್ತತಂ ಸಮತಾ ತಥಾ || ೬೬ ||

ಜಿಹ್ವಾಧರೋಷ್ಯಮರ್ದಂ ಚ ದಂತಕರ್ಮಣಿ ಕಾರಯೇತ್ |

ಕುಟ್ಟನಂ ಭಕ್ತವಚ್ಛೇದಂ ಖಂಡನಂ ತು ವಿಘಟ್ಟನಂ || ೬೭ ||

ಛಿನ್ನಂ ನಿಕ್ವತಮೇವ ಸ್ಯಾನ್ಮುಕ್ತತಂ ವಿದ್ಧಮೇವ ಚ |

ವ್ಯಾಧೌ ತು ಕುಟ್ಟನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಉತ್ಸಾರೇ ಖಂಡನಂ ಭವೇತ್ || ೬೮ ||

ಛಿನ್ನಂ ಕ್ರೋಧೇ ಪರಂ ಹಾಸ್ಯೇ ಸಮಂ ಶೇಷೇಷು ಕಾರಯೇತ್ |

ವಿವರ್ತನಂ ತಥಾ ಕಂಪೋ ವಿಸರ್ಗೋಽಭಿಗೂಹನಂ || ೬೯ ||

ಎಂಬುದನ್ನು ದುಃಖದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಕೃಷ್ಟಾ ಎಂಬುದನ್ನು ಉಗ್ರಗಂಧದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಿಯವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೋಚ್ಛಾಸಾ ಎಂಬುದನ್ನೂ ವಿಕೂಣಿತಾ ಎಂಬುದನ್ನು ಜಿಗುಪ್ಸೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಉಳಿದ ಕ್ರಿಯೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ

೬೬-೬೮ ಕುಟ್ಟನ, ಖಂಡನ, ಛಿನ್ನ, ಮುಕ್ತತಾ, ಜಿಹ್ವಾಧರೋಷ್ಯಮರ್ದ, ಇವು ದಂತಕರ್ಮಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಹಲ್ಲಿನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು) ಕುಟ್ಟನವೆಂದರೆ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಮರ್ದಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡುವಂತೆ ಪದಾರ್ಥವನ್ನೂ ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ, ಖಂಡನವೆಂದರೆ ಘಟ್ಟನ, ಛಿನ್ನವೆಂದರೆ ಅವಸ್ಥಾಂತರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ, ಮುಕ್ತತವೆಂದರೆ ಆಘಾತಮಾಡುವಿಕೆ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಧಿಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಟ್ಟನವನ್ನೂ, ಉತ್ಸಾಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಖಂಡನವನ್ನೂ, ಕೋಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಛಿನ್ನವನ್ನೂ, ಮುಕ್ತತವನ್ನು ಹಾಸ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಇತರ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸಮವನ್ನೂ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

೬೯-೭೨. ವಿನರ್ತನ, ಕಂಪ, ವಿಸರ್ಗ, ವಿಗೂಹನ, ಸಮುದ್ಗ, ಇವು ಅಧರ ಕರ್ಮಗಳು, (ತುಟೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು) ಕಟಿಬಾಯಿಗಳಿಂದ ವಕ್ರತೆಯನ್ನು ತೋರಿ

ಸಂದಷ್ಟಶ್ಚ ಸಮುದ್ಗಶ್ಚ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಧರಜಾನಿ ಚ |

ಸೃಕ್ರಾಸುವಕ್ರಕರಣಂ ವಿವರ್ತಿತಮಿತಿ ಸ್ತೂತಂ

|| ೭೦ ||

ವೇಶನಂ ಚಾಪಿ ವಿಜ್ಞೇಯಮಧರಸ್ಯ ತು ಕಂಪನೇ |

ಯೋ ನಿಷ್ಕ್ರಾನ್ತೋಽಧರಸ್ಯಾಥ ಸ ವಿಸರ್ಗ ಇತಿ ಸ್ತೂತಃ

|| ೭೧ ||

ಅಂತಃಪ್ರವೇಶನಂ ಚೈವ ವಿನಿಗೂಹಿತಮುಚ್ಯತೇ |

ದಂತೋಷ್ಠಪೀಡನಾಚ್ಛೈವ ಸಂದಷ್ಟಕಮಿತಿ ಸ್ತೂತಂ

|| ೭೨ ||

ಪಿಂಡಿತಾಭ್ಯುದ್ಗತಶ್ಚೈವ ಸಮುದ್ಗಕ ಇತಿ ಸ್ತೂತಃ |

ವಿವರ್ತಿತಮಸೂಯಾಯಾಂ ರೋಷೇ ಕಂಪಿತಮಿಷ್ಯತೇ |

ಭಯಾನಕೇ ವಿಸರ್ಗಶ್ಚ ಕರ್ಷಣೇಽಥ ನಿಗೂಹನಂ

|| ೭೩ ||

ತತೋನ್ಮಾಧವಿಕಾರೇಷು ಸಂದಷ್ಟಂ ವೀರರೌದ್ರಯೋಃ |

ಸಮುದ್ಗಮನುಕಂಪಾಯಾಂ ಶೇಷೇ ಕಾರ್ಯಂ ಸ್ವಭಾವಜಂ

|| ೭೪ ||

ಸುವಿಕೆಗೆ ವಿವರ್ತಿತವೆಂದು ಹೆಸರು ತುಟಿಯನ್ನು, ನಡುಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕಂಪವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಕಳತುಟಿಯನ್ನು ಮುಂದೆ ಚಾಚಿದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಒಳ್ಳೆ ಎಳೆದು ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ವಿನಿಗೂಹಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಮೇಲಿನ ತುಟಿಯನ್ನೂ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿದಲ್ಲಿ ಸಂದಷ್ಟಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ

೭೩-೭೫ ತುಟಿಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ಗಕ ವೆನಿಸುತ್ತದೆ ವಿವರ್ತಿತವೆಂಬ ಅಧರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅಸೂಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಕಂಪಿತ ವನ್ನು ರೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಸರ್ಗವನ್ನು ಭಯಾನಕ ರಸಾಭಿನಯದಲ್ಲಿಯೂ, ನಿಗೂಹನವನ್ನು ಎಳೆಯುವಾಗಲೂ, ವಾಡ್ಯ, ವಾದನ ಮತ್ತು ಉನ್ಮಾದವಿಕಾರ ಮತ್ತು ವೀರರೌದ್ರರಸಾಭಿನಯ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಕಷ್ಟವನ್ನೂ, ದಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ಗಕವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಉಳಿದವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ನೇರವಾದವು ಎಲೈ ಧೀರಿಯೇ. ಈ ರೀತಿ ಉಪಾಂಗ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾನು ಸಂಕ್ಷೇಪ ದಿಂದ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿರುವೆನು ನೃತ್ಯವು ಇಂತಹ ಉಪಾಂಗಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಹಚ್ಚಿ

ಉಪಾಂಗಕರ್ಮಾಭಿಹಿತಂ ತಥೈತ

ನ್ಮಯಾ ಸಮಾಸೇನ ನರೇಂದ್ರಚಂದ್ರ ।

ಕಾರ್ಯಃ ಪ್ರಯತ್ನೋತ್ರ ಸದಾ ಬುಧೇನ

ಯಸ್ಮಾದುಪಾಜ್ಞಾಶ್ರಯಮೇವ ನೃತ್ಯಂ

॥ ೭೫ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಂಕೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಉಪಾಂಗಕರ್ಮವರ್ಣನೋ ನಾಮ

ಪಂಚವಿಂಶತಿನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಅಭಿನಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ
ಪಂಡಿತನಾದವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಯತ್ನಶಾಲಿಯಾಗಿಯೇ ಇರಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರದ ತೃತೀಯಾಂಕದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಉಪಾಂಗಕರ್ಮವರ್ಣನವೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

|| ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ||

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

ಷಡ್ವಿಂಶತೀತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

¹ಪತಾಕ²ಸ್ತಿಸತಾಕ³ಶ್ಚ ತಥಾ⁴ ವೈ ಕರ್ತ⁵ರೀಮುಖಃ |
⁶ಅರ್ಧಚಂದ್ರೋ⁷ದ್ಯುಟಾಲ⁸ಶ್ಚ ಶುಕ⁹ ತುಂಡ¹⁰ಸ್ತಥಾಪರಃ || ೧ ||
¹¹ಮುಷ್ಟಿ¹²ಶ್ಚ ಶಿಖರಾ¹³ಖ್ಯಶ್ಚ ಕಪಿ¹⁴ತ್ಥಃ ಕಟಕಾ¹⁵ಮುಖಃ |
¹⁶ಸೂಚ್ಯ¹⁷ರ್ಧಃ ಪದ್ಮಕೋ¹⁸ಶಶ್ಚ ಮೃಗ¹⁹ಶೀರ್ಷ ಮೃಗ²⁰ಸ್ಯ ಚ || ೨ ||
²¹ಲಾಂಗೂಲಃ ಕಾಲ²²ಪದ್ಮ²³ಶ್ಚ ಚತುರೋ ಭ್ರಮರ²⁴ಸ್ತಥಾ |
²⁵ಹಂಸಾ²⁶ಸ್ಯೋ ಹಂಸ²⁷ಪಕ್ಷಶ್ಚ ಸಂದಂಶೋ ಮುಕುಲ²⁸ಸ್ತಥಾ || ೩ ||

ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಪರವರ ಸಂಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಒಂಟಿಯಾದ ಕೈಯ್ಯಿನ ವ್ಯಾಪಾರವು ಪತಾಕ, ತ್ರಿಪತಾಕ, ಕರ್ತರೀಮುಖ, ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರ, ಅಟಾಲ, (ಶುಕ)ತುಂಡ, ಮುಷ್ಟಿ, ಶಿಖರ, ಕಪಿತ್ಥ, ಕಟಕಾಮುಖ ಸೂಚ್ಯರ್ಧ, ಪದ್ಮಕೋಶ, ಮೃಗಶೀರ್ಷ, ಮೃಗಲಾಂಗೂಲ ಕಾಲಪದ್ಮ ಚತುರ, ಭ್ರಮರ, ಹಂಸಾಸ್ಯ, ಹಂಸಪಕ್ಷ, ಸಂದಂಶ, ಮುಕುಲ, ಎಂದು ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಅಸಂಯುತಾಃ ಕರಾಹ್ಯೇತೇ ದ್ವಾವಿಂಶತಿರುದಾಹೃತಾಃ |

ಅಥ ಸಂಯುಕ್ತತೋ ಹಸ್ತಾನ್ಗದತಸ್ತಾನ್ನಿಬೋಧ ಮೇ

|| ೪ ||

ಅಂಜಲಿಶ್ಚ ಕವೋತಶ್ಚ ಕರ್ಕಟಃ ಸ್ವಸ್ತಿಕಸ್ತಥಾ |

ಖಟಕೋ ವರ್ಧಮಾನಶ್ಚ ಉತ್ಸಂಗೋ ನಿಷಿದಸ್ತಥಾ

|| ೫ ||

ದೋಲಃ ಪುಷ್ಪಪುಟಶ್ಚೈವ ತಥಾ ಮಕರ ಏವ ಚ |

ಗಜದಂತೋಽವಹಿತ್ಶ್ಚ ವರ್ಧಮಾನಸ್ತಥೈವ ಚ

|| ೬ ||

ಏತೇ ವೈ ಸಂಯುತಾ ಹಸ್ತಾ ಮಯಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾಸ್ತಯೋದಶ |

ನೈತ್ತಹಸ್ತಾ ನತಶ್ಚೈವ ಭೂಯೋನಾಮ್ನಿ ನಿಬೋಧತ

|| ೭ ||

ಚತುರಸ್ರಸ್ತಥಾವೃತ್ತ ಸ್ತಥಾ ಲಘುಮುಖಾ ಸ್ಪೃತಾ |

ತಥಾ ಚೈವ ತು ವಿಜ್ಞೇಯೌ ಹ್ಯರಾಲಖಟಕಾಮುಖೌ

|| ೮ ||

ಅವಿದ್ವವಕ್ರಸೂಚ್ಯಾಖ್ಯಾ ರೇಚಿತಾವರ್ಧರೇಚಿತೌ |

ಅವಹಿತ್ಫಃ ಪಲ್ಲವಿತೋ ನಿತಂಬಃ ಕೇಶವರ್ಧನೌ

|| ೯ ||

ಲತಾಖ್ಯೌ ಕರಿಹಸ್ತೌ ಚ ಪಕ್ಷೋದ್ಯೋತ್ಯಾರ್ಧವರ್ಧಿತೌ |

ಜ್ಞೇಯೌ ಗರಡಪಕ್ಷೌ ಚ ದಂಡಪಕ್ಷೌ ತಥೈವ ಚ

|| ೧೦ ||

೪-೬ ಎರಡು ಕೈಗಳೂ ಸೇರಿ ಉಂಟಾಗುವ ಹಸ್ತ ವ್ಯಾಪಾರವು ಅಂಜಲಿ, ತವೋತ, ಕರ್ಕಟ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ಖಟಕ, ವರ್ಧಮಾನ, ಉತ್ಸಂಗ, ನಿಷಿದ, ದೋಲ, ಪುಷ್ಪಪುಟ, ಮಕರ, ಗಜದಂತ, ಅವಹಿತ್ಶ ಎಂದು ಹದಿಮೂರು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ ಇವು ನಾನು ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಭೇದಗಳು

೭-೧೦ ನೈತ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಕರಗಳಾದ ಆಯಾಯ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಅವುಗಳ ನಾಮನಿರ್ದೇಶದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಚತುರಸ್ರ, ಆವೃತ್ತ, ಲಘುಮುಖ ವಂಬ ಹಸ್ತದ್ವಯ, ಅರಾಲಕಟಕಾಮುಖ, ಅವಿದ್ವ, ಸೂಚೀಮುಖ, ರೇಚಿತ, ಅರ್ಧ ರೇಚಿತ, ಅವಹಿತ್ಶ, ಪಲ್ಲವಿತ, ನಿತಂಬ, ಕೇಶವರ್ಧನವೆಂಬ ಹಸ್ತದ್ವಯ, ಲತಾಖ್ಯ, ಕರಿಹಸ್ತವೆಂಬ ಹಸ್ತದ್ವಯ, ಪಕ್ಷದ್ಯೋತ, ಅರ್ಧವರ್ಧಿತವೆಂಬ ಹಸ್ತದ್ವಯ, ಗರುಡ ಪಕ್ಷ ದಂಡಪಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಹಸ್ತದ್ವಯ, ಊರ್ಧ್ವಮಂಡಲಜ, ಪಾರ್ಶ್ವಮಂಡಲಜವೆಂಬ

ಉರ್ಧ್ವಮಂಡಲಜೌ ಚೈವ ಪಾರ್ಶ್ವಮಂಡಲಜಾವಸಿ |

ಪಾರ್ಶ್ವಾರ್ಧಮಂಡಲೌ ಚೈವ ಉರೋಮಂಡಲಕೌ ತಥಾ || ೧೧ ||

ಇಷ್ಟಸ್ಪಸ್ತಿಕಕಾವನ್ಯೌ ತಥಾ ವೈ ಪದ್ಮಕೋಶಿಕೌ |

ಅಲಿಪಲ್ಲವಸಂಜ್ಞೌ ಚ ತಥಾ ಚೋಲ್ವನಸಂಜ್ಞಿತೌ || ೧೨ ||

ಲಲಿತೌ ವಲಿತೌ ಚೈವ ಜ್ಞೇಯೌ ನೃತ್ಯಕರಾಃ ಸದಾ |

ಅತಃಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಕರಾಣಾಂ ಕರ್ಮಲಕ್ಷಣಂ || ೧೩ ||

ಪ್ರಸಾರಿತಗ್ರಾ ಸಹಿತಾ ಯಸ್ಯಾಂಗುಲೋ ಭವಂತಿ ಹಿ |

ಕುಂಚಿತಶ್ಚ ತಥಾಂಗುಃಃ ಸಪತಾಕ ಇತಿ ಸ್ಮೃತಃ || ೧೪ ||

ಏಷ ಪ್ರಹಾರಗ್ರಹಣೇ ರೋದನೇ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರತಾಪನೇ |

ಚಲಿತಾಂಗುಲಿರವ್ಯೇಷ ವಾಯುವೃಷ್ಟಿನಿರೂಪಣೇ || ೧೫ ||

ಹಸ್ತದ್ವಯ, ಪಾರ್ಶ್ವಾರ್ಧಮಂಡಲ, ಉರೋಮಂಡಲಕವೆಂಬಹಸ್ತದ್ವಯ, ಇಷ್ಟಸ್ಪಸ್ತಿಕಗಳೆಂಬ ಹಸ್ತದ್ವಯ, ಪದ್ಮಕೋಶಿಕವೆಂಬ ಹಸ್ತದ್ವಯ ಅಲಿಪಲ್ಲವಗಳೆಂಬ ಹಸ್ತದ್ವಯ, ಉಲ್ವನವೆಂಬ ಹಸ್ತದ್ವಯ, ಲಲಿತ ವಲಿತಗಳೆಂಬ ಹಸ್ತದ್ವಯ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ನೃತ್ಯಕರಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಈ ಕರವಿನ್ಯಾಸಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

೧೪-೧೬ ಯಾವ ಕರವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಬೆರಳುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿದ್ದು ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವೋ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಮಾತ್ರ ಒಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೋ ಅಂತಹ ಕರವಿನ್ಯಾಸವು ಪತಾಕಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಂದ ಪ್ರಹಾರ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಾಗಲೂ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ತಡೆಯುವಾಗಲೂ ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಯಿಸುವಾಗಲೂ, ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಈ ಕರವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಬೆರಳುಗಳು ಸೇರಿರದೆ ಚಲಿತವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿಯೂ ಇರುವುದುಂಟು ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಗಾಳಿಯ, ಮತ್ತು ಮಳೆಯ ಅಜಿನಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಇದು ಉತ್ಸಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿಯೂ ಭತ್ತಿಯೇ

ಉರ್ಧ್ವಗಂಜ್ಞ ತಥೋತ್ಸಾಹೇ ಭಕ್ತಾದಿಸ್ವಪ್ಯಧೋಮುಖಃ |
ಪುಷ್ಕರಪ್ರಹಿತಸ್ತಾಲೇ ಸಮಃ ಸ್ತಚಲಿತಾಂಗುಲಿಃ || ೧೬ ||

ಸಕ್ಷೋತ್ಕ್ಲೇಷೇವೇ ರೇಚಿತಕ ಉತ್ಕ್ಲಿಪ್ತಕ್ಷೈವ ಧಾರಣೇ |
ಅಸ್ಯೇಕಾನಾಮಿಕಾ ವಕ್ತ್ರಾ ತ್ರಿಸತಾಕಾ ತಥಾ ಭನೇತ್ || ೧೭ ||

ಅವಾಹನೇ ಪ್ರಯುಂಜೀತ ಮುಕುಟಾಭಿನಯೇಪ್ಯುತ |
ಅಚಲಾಂಗುಲಿರಸ್ಯೇಷ ಲಘುಸಕ್ಷಿನಿರೂಪಣೇ || ೧೮ ||

ತಯಾನಾಮಿಕಯಾ ಕಾರ್ಯಂ ತಥೈವಾಶ್ರುಪ್ರಮಾರ್ಜನಂ |
ಮಂಗಲಸ್ಪರ್ಶನಂ ಕಾರ್ಯಂ ತಿರಸಶ್ಚ ನಿವೇಶನಂ || ೧೯ ||

ಶ್ರೋತ್ರಸಂವರಣಂ ಚೈವ ಕಾರ್ಯಂ ಭೂಮಿಮುಖೇನ ತು |
ಭುಜಂಗಾನಾಮಭಿನಯಂ ಭ್ರಮರಾಣಾಂ ತಥೈವ ಚ || ೨೦ ||

ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವಾಗ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿಯೂ ಮದ್ದಲೆ ಮೊದಲಾದವನ್ನೂ ತಾಲವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಸಮವಾದ ಮತ್ತು ಚಲಿತವಾದ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ

೧೭-೨೦ ರವೈಗಳನ್ನು ಅದುರಿಸುವಾಗಲೂ, ರೇಚಿತವೆಂಬ ಭ್ರಮಣಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಭಾರವನ್ನು ಧರಿಸುವಾಗಲೂ ಇದು ಮೆಲಕ್ಕೆತ್ತಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಈ ಹಸ್ತನ್ಯಾಸವು ಕಿರುಬೆರಳಿನ ಪಕ್ಕದ ಅನಾಮಿಕಾ ಎಂಬ ಬೆರಳು ವಕ್ರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಅಂದರ ತರ್ಜಿನೀ ಮಧ್ಯಮ ಕನಿಷ್ಠಿಕಾ ಇವು ನೇರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ) ತ್ರಿಸತಾಕಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ದೇವತಾವಾಹನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಕಿರೀಟವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಇದು ಗತಿಲಾಘವವುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲುಗಾಡದಿರುವ ಬೆರಳುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ ಈ ಹಸ್ತದ ವಕ್ರವಾದ ಅನಾಮಿಕಾ ಎಂಬ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ಒರಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತು ಮಂಗಲವಸ್ತುವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವ, ತಲೆಯನ್ನು (ದಿಂಬು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮೇಲೆ) ಒರಗಿಸುವ, ಮತ್ತು (ಅಹಿತ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳುವಾಗ) ಕಿವಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ, ಅಭಿನಯಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಬಗ್ಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು, ಹಾವುಗಳು ಮತ್ತು ದುಂಬಿಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಭಿನಯವನ್ನೂ ಸಹ ಇದರಿಂದಲೇ ಸ್ತುತರ್ಪಿಸಬೇಕು

ತ್ರಿಪತಾಕಾ ಯದಾ ಹಸ್ತೇ ಭವೇತ್ಪ್ರಾಪ್ತವಲೋಕಿನೀ |
ತರ್ಜನೀ ತು ತದಾ ಜ್ಞೇಯಃ ಕರ್ತರೀಮುಖಸಂಜ್ಞಿತಃ || ೨೦ ||

ಕಾರ್ಯೋಯಂ ಪರಿವಾರೇಷು ಭಿನ್ನಶ್ಚ ಪತನೇಷು ಚ |
ಅನಾಮಿಕಾ ತು ಸಾಂಗುಷ್ಠಾ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಃ ಕರೇ ಭವೇತ್ || ೨೧ ||

ಬಾಲಚಂದ್ರಾಭಿನಯನೇ ಬಾಲಸ್ಯಾಥರವೇಸ್ತಥಾ |
ಮೇಖಲಾಂ ಜಘನೇ ಚೈವ ಕುರ್ಯಾಚ್ಚಾನೇನ ಕುಂಡಲಂ || ೨೨ ||

ಖಂಡಪ್ರದೇಶಿನೀ ಕಾರ್ಯಾ ಅಂಗುಲ್ಯಃ ಕುಂಚಿತಾಸ್ತಥಾ |
ಶೇಷಾ ಭಿನ್ನೋರ್ಧ್ವವಲಿತಾ ಹ್ಯುಟಾಲೋಂಗುಲಯಃ ಕರೇ || ೨೩ ||

ಗಾಂಭೀರ್ಯಸತ್ಪ್ರಶಾಂತೀರ್ಯ ಕೇಶಸಂಗ್ರಹಣಾದಿಷು |
ಸ್ತೇದಸ್ಯ ಚಾಪನಯನೇ ಶೇಷೇ ಚೈವ ಕರೋ ಭವೇತ್ || ೨೪ ||

೨೦-೨೪ ಈ ತ್ರಿಪತಾಕವೆಂಬ ಕರವಿನ್ಯಾಸವು ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾದ ತರ್ಜನೀ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಕೈಯ್ಯಿನಿಂದ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತರೀಮುಖವೆಂದು ಹೆಸರು ಈ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ತನ್ನ ಪರಿವಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬೆರಳುಗಳು ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವಾಗ ಪತನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಅನಾಮಿಕೆಯು ಅಂಗುಷ್ಠದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಅರ್ಧಚಂದ್ರವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಈ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ, ಬಾಲಚಂದ್ರನ ಅಭಿನಯವನ್ನೂ ಬಾಲಸೂರ್ಯನ ಅಭಿನಯವನ್ನೂ, ವಡ್ಯಾಣಧಾರಣವನ್ನೂ, ಕುಂಡಲಧಾರಣವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಯಾವ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಕುಳ್ಳಾಗಿದ್ದು ಕೆಲವು ಬೆರಳುಗಳು ವಕ್ರವಾಗಿಯೂ, ಉಳಿದ ಕೆಲವು ಬೆರಳುಗಳು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಅಗಲಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಟಾಲವೆಂಬ ನೃತ್ಯಕರವಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಬಲ, ದಕ್ಷತೆ, ಕೇಶಗ್ರಹಣ, ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ, ಬೆವರನ್ನು ಒರಸಿಕೊಳ್ಳುವಾಗಲೂ, ಇತರ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಅಟಾಲಃ ಶುಕತುಂಡಶ್ಚ ವಕ್ರಿತಾನಾಮಿಕಾಂಗುಲಿಃ |
ನಾಹಂ ತ್ವಮಿತ್ಯಭೈತೇನ ನಿತ್ಯಂ ಚಾಭಿನಯೇದ್ಭುಧಃ || ೨೬ ||

ಅಂಗುಲ್ಯೋ ಯಸ್ಯ ಹಸ್ತಸ್ಯ ತಲಮಧ್ಯೇಽಗ್ರಸಂಸ್ಥಿತಾಃ |
ತಾಸಾಮುಪರಿಚಾಂಗುಷ್ಠಃ ಸಮುಷ್ಟಿರಿತಿ ಸಂಜ್ಞಿತಃ || ೨೭ ||

ಏಷ ಪ್ರಹಾರೇ ವ್ಯಾಯಾಮೇ ನಿರ್ದಯಸ್ತನಪೀಡನೇ |
ಸಂಧಾರಣೇಽಸಿಯಷ್ಟೋಶ್ಚ ಗ್ರಹಣೇ ಕುಂತದಂಡಯೋಃ || ೨೮ ||

ಊರ್ಧ್ವಾಂಗುಷ್ಠೋಯಮೇವಸ್ಯಾತ್ಮರಃ ಶಿಖರಸಂಜ್ಞಿತಃ |
ಏಷ ರಶ್ಮಿಗ್ರಹೇ ಕಾರ್ಯಶ್ಚಾಂಕುಶಧನುರ್ಗ್ರಹೇ || ೨೯ ||

ಮುಷ್ಟಿಮಧ್ಯಗತೋಂಗುಷ್ಠಃ ಕಪಿತ್ಥಾಂತಿ ಕೀರ್ತಿತಃ |
ಅನೇನಾಭಿನಯಃ ಕಾರ್ಯೋ ಮಧ್ಯೇ ಚಕ್ರೇ ಶರೀ ತಥಾ || ೩೦ ||

೨೬-೨೮ ಈ ಅಟಾಲನೆಂಬ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸವೇ ವಕ್ರವಾದ (ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಅನಾಮಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶುಕತುಂಡವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ನಾನಲ್ಲ ನೀನೇ ಇದನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗ್ರಹೋಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಯಾವ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಬೆರಳುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಗ್ರಭಾಗದಿಂದ ಕೈಯ್ಯಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೇರಿರುತ್ತವೆಯೋ ಆ ಬೆರಳುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಂಗುಷ್ಠವು ದೃಢವಾಗಿ ಕೂಡಿರುವುದೋ ಅದು ಮುಷ್ಟಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಇದು ಪ್ರಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ವ್ಯಾಯಾಮಕಾಲ ದಲ್ಲಿಯೂ ನಿರ್ದಯತೆಯಿಂದ ಎದೆಯನ್ನು ಮರ್ದಿಸುವಾಗಲೂ, ಕತ್ತಿ, ದೊಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಧರಿಸುವಾಗಲೂ, ಕುಂತ ಮತ್ತು ದೊಣ್ಣೆಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಾಗಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ

೨೯-೩೦ ಈ ಮುಷ್ಟಿಯೇ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶಿಖರ ವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಲಗಾಮು ಹಿಡಿಯುವಾಗಲೂ, ಧನುಸ್ಸು, ಅಂಕುಶ ಮುಂತಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವಾಗಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಈ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಮುಷ್ಟಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಪಿತ್ಥನೆಂಬ ಕರವಿನ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಕೈ ಇಡುವಾಗಲೂ, ಚಕ್ರ, ಬಾಣ, ಇವನ್ನು ಧರಿಸುವಾಗಲೂ

ಉತ್ಕ್ಲಿಪ್ತವಕ್ತ್ರಾ ತು ಯದಾನಾಮಿಕಾ ಸಕನೀಯಸೀ |
 ಅಸ್ಯೈವ ತು ಕಪಿತ್ಥಸ್ಯ ತತಃ ಸ್ಯಾತ್ಪಟಕಾಮುಖಃ || ೩೧ ||
 ಹೋತ್ರೇ ಭತ್ತಗ್ರಹೇ ಚೈವ ಕರ್ಷಣೇ ವ್ಯಜನೇ ತಥಾ |
 ಸ್ರಗ್ಧಾಮಧಾರಣೇ ಕಾರ್ಯೋ ಹ್ಯಸಂಕೋಚೋಸ್ಯ ಸಂಗ್ರಹಃ || ೩೨ ||
 ಪ್ರಸ್ಯತಾ ತರ್ಜನೀ ಚಾತ್ರ ಯದಾ ಸೂಚೀಮುಖಸ್ತದಾ |
 ನಿಷ್ಪಾದನೇ ಚಾಭಿನಯೇನ್ನೇತ್ರ ಶಕ್ರಮಹೇಶಯೋಃ || ೩೩ ||
 ಅಸ್ಯಾಂಗುಲ್ಯಸ್ತು ವಿಭುಲಾಃ ಸಹಾಂಗುಷ್ಠೇನ ಕುಂಚಿತಾಃ |
 ಊರ್ಧ್ವಾ ಹಂಸನುಸ್ಯೈವ ಸಭವೇತ್ಪದ್ಮಕೋಶಕಃ || ೩೪ ||
 ಶ್ಲಿಷ್ಠೋಂಗುಷ್ಠೋ ನಿಮ್ನಮಧ್ಯಃ ಪತಾಕೋಹಿತಿರೋ ಭವೇತ್ |
 ಸಲಿಸ್ಯ ಪ್ರದಾನೇ ತು ಕಾರ್ಯಾ ನೇನ ಚ ಸೂಚನಾ || ೩೫ ||

ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಕಪಿತ್ಥವೆಂಬ ಈ ಕರವಿನ್ಯಾಸವೇ ಕಿರುಬೆರಳಿನೊಡನೆ ಅನಾ
 ಮಿಕೆಯು ವಕ್ರವಾಗಿದೆ ಋಜುವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಟಕಾಮುಖವಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು
 ಹೋಮ ಮಾಡುವಾಗಲೂ, ಭತ್ತಿಯನ್ನು ಧರಿಸುವಾಗಲೂ ಮೌರ್ವಿಯೇ ನೊಡ
 ಲಾದುದನ್ನು ನೆಳೆಯುವಾಗಲೂ, ಬೀಸುವಾಗಲೂ, ಹೂಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸು
 ವಾಗಲೂ ಸಹ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು

೩೩-೩೫ ಈ ಕಟಕಾಮುಖದಲ್ಲಿ ತರ್ಜಿನೀ ಬೆರಳು ಚಾಚಿ ನಿಂತಲ್ಲಿ ಅದು
 ಸೂಚೀಮುಖವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಇಂದ್ರ ಮಹೇಶ್ವರ ಇವರ ನೇತ್ರನಿರ್ಮಾಣ
 ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಈ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾದ ಬೆರಳುಗಳು
 ಅಂಗುಷ್ಠದೊಡನೆ ಹಂಸನುಗಲಂತೆ ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ವಕ್ರೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅದು
 ಪದ್ಮಕೋಶಕವೆಂಬ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ ಪತಾಕಾ ಎಂಬ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ
 ಬಗ್ಗಿದ ಮಧ್ಯಭಾಗ ಉಳ್ಳ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಹಿತಿರಾ ಎಂಬ
 ವಿನ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ ಇವರಿಂದ ಜಲಪಾನಾಫಿಲಾಷಿಗಿ ಗಂಗೋದಕವನ್ನು ಕೊಡುವ
 ಅಭಿನಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು

1 ಇದನ್ನು ಹಿಂದೆ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿಲ್ಲ

2 ಹಿಂದಿನ ಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಚ್ಯರ್ಥವೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಸೂಚ್ಯರ್ಥ ಸೂಚೀ
 ಮುಖ—ಇವೆರಡೂ ಪರ್ಯಾಯನಾಮಗಳೆಂದೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬೇಕು

ಅಧೋಮುಖೀನಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಮಂಗುಲೀನಾಂ ಯದಾ ಭವೇತ್ |
ಕನಿಷ್ಠಾಂಗುಷ್ಠಕಾಚೋರ್ಧ್ವಾ ತದಾಸ್ಯಾನ್ಮೃಗಶೀರ್ಷಕಃ || ೩೬ ||

ಸೂಚಿತೇ ಚ್ಛೇದಿತೇ ಕಾರ್ಯಂ ಶಕ್ತ್ಯಾಸ್ತೋಚ್ಚಾಲನೇ ತಥಾ |
ತ್ರೇತಾಗ್ನಿಸಂಸ್ಥಿತಾ ಮಧ್ಯಾ ತರ್ಜನ್ಯಂಗುಷ್ಠಯೋರ್ಯದಾ || ೩೭ ||

ಲಾಂಗುಲೇಽನಾಮಿಕಾ ವಕ್ತ್ರಾ ತಥಾ ಚೋರ್ಧ್ವಾ ಕನೀಯಸೀ |
ಅನೇನ ಖಲು ಕರ್ತವ್ಯಂ ಫಲಾನಾಂ ತು ನಿರೂಪಣಂ || ೩೮ ||

ಅವರ್ತ್ಯಂತೇ ಕರತಲೇ ಯಸ್ಯಾಂಗುಲ್ಯಃ ಕರಸ್ಯ ವೈ |
ಸಾರ್ವಾಗತವಿರೀಣಾರ್ಜ್ವ ಕಾಲಪದ್ಮ ಇತಿ ಸ್ತುತಃ || ೩೯ ||

ಪ್ರತಿಷೇಧಕೃತೇ ಯೋಜ್ಯೋ ನಾಸ್ತಿ ಶೂನ್ಯೇಷು ಚಾಪ್ಯಥ |
ತಿಸ್ತ್ರಃ ಪ್ರಸಾರಿತಾಂಗುಲ್ಯಃ ತಥಾ ಚೋರ್ಧ್ವಾಕನೀಯಸೀ || ೪೦ ||

೩೬-೩೯. ಎಲ್ಲಾ ಬೆರಳುಗಳೂ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ಮೃಗಶೀರ್ಷಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಸ್ಪೃಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವಾಗಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ತರ್ಜನಿ ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಾಂಗುಲಿಯು ಸೇರಿದಲ್ಲಿ 'ತ್ರೇತಾಗ್ನಿ ಸಂಸ್ಥಿತಾ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಅನಾಮಿಕೆಯು ವಕ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಕಿರುಬೆರಳು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಲಾಂಗುಲವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ಫಲಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಯಾವ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿಸುತ್ತಿ ಬೆರಳುಗಳು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕೆದರುತ್ತವೆಯೋ ಅಂತಹ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸವು ಕಾಲಪದ್ಮವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

೪೦-೪೧ ಇದನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡುವಾಗಲೂ, ನಾಸ್ತಿ, ಇಲ್ಲಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಯಾವ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬೆರಳುಗಳು ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಕಿರುಬೆರಳು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ, ಅಂಗುಷ್ಠವು ಆ ಕಿರುಬೆರಳಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದೋ ಇಂತಹ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸವು

ತಸ್ಯಾ ಮಧ್ಯಾಶ್ರಿತೋಂಗುಷ್ಠಃ ಕರಃ ಸ ಚತುರಃ ಸ್ಪೃತಃ |
ವಚಸಾಂ ವಿನಿಯೋಗೇ ಚ ಮಧ್ಯೇ ಚೈವ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ || ೪೧ ||

ಅನೇನೈವ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಂ ವರ್ಣಾನಾಂ ತು ನಿರೂಪಣಂ |
ಊರ್ಧ್ವಸ್ಥೇಭಿನಯೇಚ್ಛೇತಂ ರಕ್ತೇ ಸ್ಯಾದರ್ಥಮಂಡಲಂ || ೪೨ ||

ಮಂಡಲಂ ನಭವೇತ್ತೀತೇ ನೀಲಂ ಚ ಮೃದಿತೇ ಭವೇತ್ |
ಸ್ವಭಾವಸ್ಥೇನ ಕೃತ್ಸ್ನಂ ಚ ಶೇಷಾ ವರ್ಣಾಸ್ತುಭೈವ ಚ || ೪೩ ||

ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಷ್ಠಸಂದೇಶೋ ವಕ್ತ್ರಾ ಚೈವ ಪ್ರದೇಶಿನೀ |
ಊರ್ಧ್ವಮನ್ಯಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ಣಾಶ್ಚ ಭ್ರಮರಕ್ಷ ತದಾ ಭವೇತ್ || ೪೪ ||

ಪದ್ಮಾದಿಗ್ರಹಣೇ ಕಾರ್ಯಂ ಕರ್ಣಪೂರೇ ತಥಾಸ್ಯಯಂ |
ತರ್ಜನೀ ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಷ್ಠಾ ತ್ರೇತಾಗ್ನಿಸ್ಥಾ ನಿರಂತರಂ || ೪೫ ||

ಚತುರವೇನಿಸುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠವು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ- ವಾಗ್ಧಾನಮಾಡು
ವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ವರ್ಣಗಳ ನಿರೂಪಣವನ್ನೂ ಸಹ ಇದರಿಂದಲೇ
ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೪೨-೪೪ ಈ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿರುವಾಗ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವನ್ನೂ
ಅರ್ಧಮುಟ್ಟಿಗೆ ಮಂಡಲಾಕಾರ ಹೊಂದಿರುವಾಗ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವನ್ನೂ, ಮಂಡಲಾ
ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಹೊಂಬಣ್ಣವನ್ನೂ, ಮರ್ದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಾಗ ನೀಲವರ್ಣವನ್ನೂ
(ಕಪ್ಪು) ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣಗಳನ್ನೂ ಅಭಿನಯಿಸ
ಬೇಕು, ಅಂಗುಷ್ಠವು ವಕ್ರವಾಗಿದ್ದು ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ,
ಮತ್ತು ಇತರ ಬೆರಳುಗಳು ಕೆದರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ಭ್ರಮರವೆಂಬ ಹಸ್ತ
ಸನ್ನಿವೇಶವಾಗುತ್ತದೆ

೪೫-೪೮. ಇದನ್ನು ಪದ್ಮವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಾಗಲೂ,
ಕಿವಿಯ ಮೇಲಿನ ಆಭರಣವನ್ನು ಧರಿಸುವಾಗಲೂ, ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ತರ್ಜನೀ
ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಮ ಅಂಗುಷ್ಠ ಇವು ಎಡಬಿಡದೆ ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ ತ್ರೇತಾಗ್ನಿಸ್ಥಾ ಎಂಬ

ಭವೇಯುರ್ಹಂಸವಕ್ತ್ರಸ್ಯ ಶೇಷಾಹ್ಯನ್ಯಾಃ ಪ್ರಸಾರಿತಾಃ |

ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಲಾಘವನಿಸ್ಸಾರಮಾರ್ದವೇಷು ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ || ೪೬ ||

ತೀರ್ಯಕ್ಪಿಂಡೀಕೃತಾ ಯಸ್ಮಿನ್ ಉನ್ನತಾ ಚ ಕನಿಸ್ಕಿಕಾ |

ಅಂಗುಷ್ಠಃ ಕುಂಚಿತಸ್ತೇವಂ ಹಂಸಪಕ್ಷ ಇತಿ ಸ್ತೂತಃ || ೪೭ ||

ಗಂಡಸಂಕ್ರಯಮೇತೇನ ಭೋಜನಃ ಸಪರಿಗ್ರಹಃ |

ಸ್ಪರ್ಶೇ ಚೈವಾನುಲೇಪಾರ್ಥೇ ಕಾರ್ಯೇ ಸಂವಾಹನೇ ತಥಾ || ೪೮ ||

ತರ್ಜನ್ಯಂಗುಷ್ಠಸ್ಥೂದಂಶಸ್ತ್ವರಾಲಸ್ಯ ಯದಾ ಭವೇತ್ |

ನಿರ್ಭುಗ್ನತಲಮಧ್ಯಶ್ಚ ಸ ಸಂದಂಶ ಇತಿ ಸ್ತೂತಃ || ೪೯ ||

ಸಂದಂಶಸ್ತ್ರಿವಿಧೋ ಜ್ಞೇಯಸ್ತ್ವಗ್ರಜೋ ಮುಖಜಸ್ತಥಾ |

ತಥಾ ಪಾರ್ಶ್ವಕೃತಶ್ಚೈವ ತಸ್ಯ ಕರ್ಮಾಣಿ ಮೇ ಶೃಣು || ೫೦ ||

ವಿನ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ ಇತರ ಬೆರಳುಗಳು ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಹಂಸಾಸ್ಯವೆನಿಸು ತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛತೆ, ಲಾಘವ, ಪ್ರವಹಿಸುವಿಕೆ, ಮಾರ್ದವ ಇವುಗಳ ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಕಿರುಬೆರಳು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಅಂಗುಷ್ಠವು ವಕ್ರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಂಸಸತ್ತ್ವವೆಂಬ ವಿನ್ಯಾಸವಾಗು ತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ಕರ್ಪೋಲಪ್ರದೇಶದ ಆಶ್ರಯವನ್ನೂ ಸಪರಿಕರವಾದ ಭೋಜನ ವನ್ನೂ, ಚಂದನಾದಿಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚುವಾಗ ಮಾಡುವ ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನೂ, ಅವಯಗಳ ಒತ್ತುವಿಕೆಯನ್ನೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೪೯-೫೦ ವಕ್ರವಾದ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ತರ್ಜನೀ ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ಉಂಟಾಗಿದ್ದು ಹಸ್ತದ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶವು ಬಗ್ಗಿದಲ್ಲಿ ಸಂದಂಶವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಈ ಸಂದಂಶವು, ಅಗ್ರಜ, ಮುಖಜ, ಪಾರ್ಶ್ವಕೃತನೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಅವುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಅಗ್ರಜವೆಂಬುದನ್ನು ಇಕ್ಕಳವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಾಗಲೂ ನುಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಬಾಣದ ಅಲಗನ್ನು ಸೆಳೆಯುವಾಗಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು, ಮುಖಜವೆಂಬ ಎರಡನೆಯದನ್ನು ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯು

ಸಂದಂಶಗ್ರಹಣೇ ಕಾರ್ಯಃ ಶಲೋದ್ಧಾರೇ ತಥಾಗ್ರಜಃ |
ಆಲೇಖ್ಯಾರಂಜನೇ ಚೈವ ತರ್ಜನೀಪೀಡನೇ ತಥಾ || ೫೦ ||

ಯಜ್ಞೋಪವೀತೀ ಪಾರ್ಶ್ವಸ್ತಃ ಶಿರಃ ಸಂದರ್ಶನೇ ತಥಾ |
ಸಮಾಗತಾಗ್ರಾಂಗುಲಿಕೋ ಮುಕ್ತುಲಃ ಪದ್ಮಕೋಶಕಃ || ೫೧ ||

ದೇವಾರ್ಚಾಕರಣೇ ಕಾರ್ಯೋ ಬಲೇ ಪದ್ಮನಿರೂಪಣೇ |
ಅಸಂಯುತಾಃ ಕರಾಹ್ಯೇತೇ ಯಥಾವತ್ಕೀರ್ತಿತಾ ಮಯಾ || ೫೨ ||

ಪತಾಕಾಭ್ಯಾಂ ತು ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಸ್ಪುಟೋಂಜಲಿರುಚ್ಯತೇ |
ದೇವತಾನಾಂ ಗುರೂಣಾಂ ಚ ಪಿತೃಣಾಂ ಚೇಷ್ಯತೇ ಪುನಃ || ೫೩ ||

ಅನ್ಯೋನ್ಯಪಾರ್ಶ್ವಸಕ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಕರಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರೋತಕಃ |
ಶೀತೇ ಭಯೇ ಚ ಕಾರ್ಯೋಯಂ ವಿನಿಯೋಗಗಮೇ ತಥಾ || ೫೪ ||

ವಾಗಲೂ, ತರ್ಜನಿಯನ್ನು ಮರ್ದಿಸುವಾಗಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು, ಮೂರನೆಯ ಪಾರ್ಶ್ವಕೃತವನ್ನು ಯಜ್ಞೋಪವೀತದ ಧಾರಣಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ತಲೆ ಎತ್ತಿ ನೋಡುವಾಗಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

೫೨-೫೪ ಬರಳುಗಳ ಅಗ್ರಭಾಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿ ಕಮಲದ ಮೊಗ್ಗಿನಂತಿರುವ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸವು ಮುಕ್ತುಲವೆನ್ನುವುದು ಇದನ್ನು ದೇವಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಬಲ, ಸದ್ಮ ಇವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಪರಸ್ಪರ ಸೇರಿದ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಹಸ್ತಗಳ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಆಯಾಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಸ್ತಗಳ ವಿನ್ಯಾಸವಿವೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಪತಾಕಾರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಕೃಗಳು ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂಜಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಇದು ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವತೆ ಮತ್ತು ಗುರು, ಪಿತೃಗಳು ಇವರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗುತ್ತದೆ ಕೈಗಳರಡೂ ಪರಸ್ಪರ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಪೋತಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಶೀತ, ಭಯ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನವರ್ತನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಅಂಗುಲ್ಯೋ ಯಸ್ಯ ಹಸ್ತಸ್ಯ ಅಂಗುಲ್ಯಂತರನಿಃಸ್ಪೃತಾಃ |

ಸ ಕರ್ಕಟ ಇತಿ ಜ್ಞೇಯಃ ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತು ವಿಜೃಂಭಿತೇ || ೫೬ ||

ಮಣಿಬಂಧನವಿನ್ಯಸ್ತಾವರಾಲೌ ವರ್ಧಮಾನಕಃ |

ಉತ್ತಾನೌ ನತಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥೌ ಸ್ಪಸ್ತಿಕಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ || ೫೭ ||

ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಸರ್ವಮೇತೇನ ಯತವೋ ಗಗನಂ ಘನಂ |

ಸಮುದ್ರಶ್ಚಾಭಿನೇಯಃ ಸ್ಯಾದ್ಭೂಮಿಶ್ಚ ಮನುಜೇಶ್ವರ || ೫೮ ||

ಕಟಕಃ ಕಟಕೇ ನೃಸ್ಯ ಕಟಕಾವರ್ಧಮಾನಕಃ |

ಶೃಂಗಾರಾರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಃ ಪ್ರಣಾಮಕರಣೇಷು ಚ || ೫೯ ||

ಅರಾಲೌತು ವಿಪರ್ಯಸ್ತಾವುತ್ತಾನೌ ವರ್ಧಮಾನಕೌ |

ಉತ್ಸಂಗ ಇತಿ ವಿಜ್ಞೇಯಃ ಸ್ಪರ್ಶಸ್ಯ ಗ್ರಹಣೇ ಪರಃ || ೬೦ ||

೫೬-೫೮ ಯಾವ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬೆರಳುಗಳು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಬೆರಳುಗಳ ಸಂದುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸರಿಸಿರುವುವೋ ಅಂತಹ ವಿನ್ಯಾಸವು ಕರ್ಕಟವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ವಿಜೃಂಭಿಸುವಾಗ ಇದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ವಕ್ರವಾದ ಹಸ್ತ ದ್ವಯಗಳು ಮಣಿಬಂಧ, ಮಣಿಕಟ್ಟು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ವರ್ಧಮಾನಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳೂ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಬಗ್ಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಸ್ತಿಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಋತುಗಳು ಆಕಾಶ, ಮೇಘ, ಸಮುದ್ರ, ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಬಹುದು

೫೯-೬೦ ಒಂದು ಹಸ್ತದ ಕಡಗದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಹಸ್ತವನ್ನಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಕಟಕಾವರ್ಧಮಾನಕ ವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಶೃಂಗಾರೋಪಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಣಯಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣಮಾಡುವಾಗಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ವಾಮದಕ್ಷಿಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ವಕ್ರವಾಗಿ ವಿನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ವರ್ಧಮಾನಕವಾಗುತ್ತದೆ ಇದೇ ಉತ್ಸಂಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

ಮುಕುಲಂ ತು ಯದಾ ಹಸ್ತಂ ಕಸ್ತಿತ್ವಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಯೇತ್ |
ಸ ವಿಜ್ಞೇಯಸ್ತದಾ ಹಸ್ತೋ ನಿಷಫೋ ನಾನುನಾಮತಃ || ೬೦ ||

ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತೇ ಚೈವ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತೇ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಃ ಪ್ರಸೀದಿತೇ |
ಪತಾಕಾ ಲಂಬಿತಾ ಹಸ್ತಾ ದೋಲೇತಿ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ ? || ೬೧ ||

ಧ್ಯಾನಾದಿದಾನೇ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಭಕ್ಷ್ಯಾದಿಕರಣೇಷು ಚ |
ದ್ವಿತೀಯಪಾರ್ಶ್ವಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟಃ ಪೂರ್ವಃ ಪುಷ್ಪಪುಟಃ ಸ್ತುತಃ || ೬೨ ||

ಪೂರ್ವಾಣಿ ಚಾಭಿನೇಯಾನಿ ಕರಣಾನ್ಯೇವ ಸಾರ್ಥಿವ |
ಪತಾಕಾ ತು ಯದಾ ಹಸ್ತಾ ಮುಕ್ತಹಸ್ತಾವಧೋಮುಖಾ || ೬೩ ||

ಉಪರ್ಯುಪರಿವಿನ್ಯಸ್ತಾ ತದಾ ಸ ಮಕರಃ ಕರಃ |
ಸಿಹ್ಮವ್ಯಾಘ್ರಮೃಗಾದ್ಯಾನಾಂ ಕರ್ತವ್ಯೋಽಭಿನಯೋ ಭವೇತ್ || ೬೪ ||

ಇದು ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಮುಕುಲ ಸನ್ನಿವೇಶ ದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಹಸ್ತವನ್ನು ಕಸಿತ್ವವೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶವುಳ್ಳ ಮತ್ತೊಂದು ಹಸ್ತದಿಂದ ವೇಷ್ಟನಮಾಡಿದ್ದೇ ಅದರೆ ಇದೇ ನಿಷಧವೆಂಬ ಹಸರುಳ್ಳ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸ ವಾಗುತ್ತದೆ.

೬೦-೬೨ ಇದನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಕೈ ಇಸುವಾಗಲೂ, ಕೈಯನ್ನು ಮರ್ದಿಸುವಾಗಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಪತಾಕಾ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಜೋರಾಗಿ ನೀಡಿದಲ್ಲಿ ದೋಲಾ ಎಂಬ ವಿನ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಧ್ಯಾನಾದಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಭಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗಲೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯ ಒಂದು ಕೈಯಿನ ಕೆಳಭಾಗದ ಪ್ರದೇಶವು ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಪುಟನೆನಿಸುತ್ತದೆ ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆಯಾಯ ಹಸ್ತಗಳಿಂದಲೇ ಅಭಿನಯಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವು

೬೪-೬೬ ಪತಾಕಾವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳೂ ಅಭೋಮುಖ ವಾಗಿ ಜೋಲುಬಿದ್ದು ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದು ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಕರವಿನ್ಯಾಸವು ಮಕರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ಸಿಂಹ, ವ್ಯಾಘ್ರ, ಮೃಗ ಮುಂತಾದವು ಗಳ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಸರ್ಪಶೀರ್ಷಕವೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ

- ಅಂಚಿತೌ ಕೂರ್ಪರಾಭ್ಯಾಂತು ಯದಾ ಸ್ಯಾತ್ಸ ರ್ಪಶೀರ್ಷಕೇ |
 12 ಗಜದಂತಸ್ತದಾ ನಾಮ್ನಾ ಕಾರ್ಯಃ ಶೈಲನಿಬರ್ದಣೇ || ೬೬ ||
- ಶುಕತುಂಡೌ ಕರೌ ಕೃತ್ವಾ ವಕ್ಷಸ್ಯಭಿಮುಖಾಂಚಿತೌ |
 ಶನೈರಥೋಮುಖೌ ನಿಧ್ವಾವಹಿತ್ಥ ಇತಿ ಸ್ತುತಃ || ೬೭ ||
- ದೌರ್ಬಲ್ಯಾಚ್ಛ ಸಿತೇ ಕಾರ್ಯೋ ಗಾತ್ರಾಣಾಂ ಚ ನಿರ್ದರ್ಶನೇ
 ಜ್ಞೇಯೋ ವೈ ವರ್ಧಮಾನಸ್ತು ಹಂಸಪಕ್ಷೌ ಪರಾಬ್ಜುಖೌ || ೬೮ ||
- ಜಾಲವಾತಾಯನಾದೀನಾಂ ಪ್ರಯೋಗಸ್ತೇನಚೇಷ್ಯತೇ |
 ಸಂಯುತಾನಾಂ ಕರಾಣಾಂ ತು ಲಕ್ಷಣಂ ಕಥಿತಂ ಮಯಾ || ೬೯ ||
- ಏವಂ ಜ್ಞೇಯಾಃ ಕರಾಸ್ಪರ್ಷೇ ನಾನಾರಸಸಮುದ್ಭವಾಃ |
ಅತ ಉದ್ಭವಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ನುಸ್ತು ಹಸ್ತಮಾಸಾತ್ರಯಂ || ೭೦ ||

ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಕೈಗಳೂ ಮೊಣಕೈವರೆಗೆ (ವಾಮದಕ್ಷಿಣವೃತ್ತಾದಿಂದ) ಬಗ್ಗಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಗಜದಂತವೆಂಬ ಕರವಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಪರ್ಮತಭೇದನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಶುಕತುಂಡವೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಪರಸ್ಪರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಗೊಳಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಅವಹಿತ್ವವೆಂಬ ಕರಸನ್ನಿವೇಶವಾಗುತ್ತದೆ.

೬೮-೭೦ ಈ ಅವಹಿತ್ವವೆಂಬ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು (ವಿರಹಾದಿಗಳೆಂಬ) ದೇಹ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಹೊಂದಿರುವವರ ಧವಲವರ್ಣವನ್ನೂ, ದೇಹವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ತೋರಿಸು ವಾಗಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಹಂಸಪಕ್ಷುವೆಂಬ ಹಸ್ತಸನ್ನಿವೇಶವು ಅಭಿಮುಖ ವಾಗಿರದೆ ಪರಾಬ್ಜುಖವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನೇ ವರ್ಧಮಾನವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಬಲೆ ಮತ್ತು ಕಿಟಕಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಇದರಿಂದ ಮಾಡಬೇಕು. ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೈಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ನಾನು ಈಗೀತಿ ಹೇಳಿ ಆಯಿತು ಹೀಗಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಹಸ್ತಗಳ ವಿನ್ಯಾಸಗಳನ್ನೂ ಆಯಾಯ ರಸಾಭಿವ್ಯಂಜಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇನ್ನುಮುಂದೆ ಈ ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ನಟನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಉಪ ಯೋಗಿಸುವಾಗ ಅವುಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದಾದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

ವಕ್ಷಸೋಽಷ್ಟಾಂಗುಲಸ್ಥೌ ತು ಸ್ವಾಬ್ಜುಖೌ ಖಟಕಾಮುಖೌ |

ಸಮಾನಕೂರ್ಪರಾಸೌ ತು ಚತುರಸ್ತ್ರ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತೌ

|| ೨೧ ||

ಹಂಸಪಕ್ಷೌ ಸ್ತ್ರೌ ಹಸ್ತೌ ನ್ಯಾವೃತ್ತೌ ತಾಲವೃಂತವತ್ |

ಅವೃತ್ತಾವಿತಿ ನಿಜ್ಜೀಯೌ ಅಥವಾ ತಾಲವೃಂತಕೌ

|| ೨೨ ||

ಚತುರಸ್ತ್ರೀಕೃತೌ ಹಸ್ತೌ ಹಂಸಪಕ್ಷೀಕೃತೌ ತಥಾ |

ತೀರ್ಯಾಬ್ಜುಖಾವೂರ್ಧ್ವತಲೌ ಜ್ವೀಯೌ ಲಘುಮುಖಾವಿತಿ

|| ೨೩ ||

ತಾನೇವ ಮಣಿಧನ್ಯಾಂತೌ ವರಾಲಕಚಿತ್ಕೌ ಕರೌ |

ಜ್ವೀಯಾವಭಿನಯೇತ್ಸೇತೌ ಹ್ಯುರಾಲಖಟಕಾಮುಖೌ

|| ೨೪ ||

ಭುಜೌ ಸಕೂರ್ಪರಾಗ್ರೌ ತು ಕುಟಿಲಾವರ್ತಿತೌ ಕರೌ |

ಅಧೋಮುಖತಲಾವಿದ್ಧಾವಾವಿದ್ಧಾವಿತಿ ಕೀರ್ತಿತೌ

|| ೨೫ ||

೨೧-೨೩ ಖಟಕಾಮುಖವೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶ ಹೊಂದಿರುವ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳೂ ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಎದೆಯಿಂದ ಎಂಟು ಅಂಗುಲದಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮೊಣ ಕೈಗಳೊಡನೆ ಒಂದೇಸಮನಾಗಿ ಸೇರಿದಲ್ಲಿ ಇವು ಚತುರಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹಂಸಪಕ್ಷವೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶ ಹೊಂದಿರುವ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳೂ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸರಾಬ್ಜುಕವಾಗಿ ಬೀಸಣಿಗೆಯಂತೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅವೃತ್ತಾ ಎನಿಸುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ತಾಲವೃಂತಕನೆಂದೂ ಹಸುರಿದೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಚತುರಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶ ಹೊಂದಿರುವ ಹಸ್ತಗಳು ಹಂಸಪಕ್ಷವೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಡ್ಡನಾದ ಅಗ್ರಭಾಗದಿಂದ ತಲೆ ಕಳಗಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇವನ್ನೇ ಲಘುಮುಖವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

೨೪-೨೬ ಲಘುಮುಖವೆಂಬ ಆ ಹಸ್ತಗಳೇ ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಮಣಿಬಂಧದವರಿಗೂ ವಕ್ರವಾಗಿ ಆದಲ್ಲಿ ಅರಾಲ ಖಟಕಾಮುಖ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಎರಡು ಮೊಣಕೈಗಳೂ ಭುಜ ಚಲನದಿಂದ ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು ವಕ್ರವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೈಗಳು ಅಧೋಮುಖವಾದ ಅಂಗೈಯ್ಯಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಧಾ

ಸರ್ಪಶೀರ್ಷೋ ಯದಾಹಸ್ತಾ ಭವೇತಾಂ ಸ್ವಸ್ತಿ ಕಸ್ತಿತಾ
ತೀರ್ಯಕ್ಪ್ರಸಾರಿತಾಸ್ಯಾ ಚ ಜ್ಞೇಯಾ ಸೂಚೀಮುಖಾನ್ವಿತಾ || ೨೬ ||

ರೇಚಿತಾ ಚಾಪಿ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಹಂಸಪಕ್ಷಾದ್ಭುತಭ್ರಮಾ |
ಪ್ರಸಾರಿತೋತ್ತಾನತತಾ ರೇಚಿತಾನೇವ ಸಂಜ್ಞಿತಾ || ೨೭ ||

ಚತುರಸ್ರೋ ಭವೇದ್ವಾಮಃ ಸ್ಥೂಲ್ಮಧ್ಯಸ್ಥಶ್ಚ ರೇಚಿತಃ |
ವಿಜ್ಞೇಯೋ ನಾಟ್ಯತತ್ತ್ವಜ್ಞೈರೇವಂ ರೇಚಿತಸಂಜ್ಞಿತಃ || ೨೮ ||

ಅಂಚಿತಾ ಕೂರ್ಪರಾಭ್ಯಾಂ ತು ತ್ರಿಪತಾಕಾ ಯದಾ ಕರಾ |
ಕಿಂಚಿತ್ತೀರ್ಯಗ್ಗತಾನೇತಾನವಹಿತ್ವಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ೨೯ ||

ಮಣಿಬಂಧನನಿರ್ಮುಕ್ತಾ ಶಿಥಿಲಾ ಪಲ್ಲವಾ ಸ್ತುತಾ |
ಬಾಹೂ ಶೀರ್ಷವಿನ್ಯಾಂತಾ ನಿತಂಬಾ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ || ೩೦ ||

ಎನಿಸುತ್ತವೆ ಸರ್ಪಶೀರ್ಷವೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶ ಹೊಂದಿರುವ ಎರಡು ಕೈಗಳೂ
ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅಡ್ಡಡ್ಡವಾದ ಮುಖಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇವು
ಸೂಚೀಮುಖವೆನಿಸುತ್ತವೆ

೨೬-೩೦ ಹಂಸಪಕ್ಷದ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ
ಭ್ರಮಣ ಹೊಂದಿ ಬಗ್ಗಿದ್ದು ಕೈಗಳ ಮೇಲ್ಮುಖವು ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇವು ರೇಚಿತ
ವೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಡದ ಕೈ ಚತುರಸ್ತ್ರ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿ ಬಲಗೈ
ರೇಚಿತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದೂ ಸಹ ರೇಚಿತವೆಂದೇ ನಾಟ್ಯ ತತ್ತ್ವಜ್ಞರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.
ತ್ರಿಪತಾಕವೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಕೈಗಳೂ ಪರಸ್ಪರ ನೋಣ
ಕೈಯನ್ನು ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಡ್ಡಡ್ಡಲಾಗಿರುವ ಇವುಗಳೇ ಅವಹಿತ್ವವೆಂದು ಕರೆಯ
ಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಮಣಿಬಂಧ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಜೋಲು ಬಿದ್ದು ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವ ಕೈಗಳು
ಪಲ್ಲವವೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಎರಡು ಕೈಗಳೂ ತಲೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಹೊರಗೆ ನಿಂತಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ
ನಿತಂಬವೆಂದು ಹೆಸರು

ಅಂಸದೇಶೇ ಪ್ರವೃತ್ತೌ ತು ಪರಿಪಾಶ್ವೋತ್ತಿತೌ ತಥಾ |
ವಿಜ್ಞೇಯೌ ¹⁴ಕೇಶಬಂಧಾಖ್ಯೌ ಕರಾನಾಚಾರ್ಯಸಮ್ಮತೌ || ೮೧ ||

¹⁵ತ್ರಿರ್ಯಂಶ್ಚ ಸಾರಿತಾನೇವ ಪಾರ್ಶ್ವಸಂಸ್ಥೌ ತಥೈವ ಚ |
ಲತಾಖ್ಯೌ ತು ಕರೌ ಜ್ಞೇಯೌ ನೃತ್ಯಾಭಿನಯನಂ ಪ್ರತಿ || ೮೨ ||

ಸಮುನ್ನತೋ ಲತಾಹಸ್ತಃ ಸಾಶ್ಚಾರ್ಯತ್ವಾರ್ಪವಿಲೋದಿತಃ |
ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಟಕಾಖ್ಯಶ್ಚ ಕರಿಹಸ್ತಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ೮೩ ||

ಕಟೀರ್ಷನಿವಿಷ್ಟಾಗ್ರೌ ತ್ರಿಪತಾಕೌ ಯದಾ ಕರೌ |
ಪಕ್ಷಾವಂಚಿತಕೌ ನಾನುೇ ತದಾ ಜ್ಞೇಯೌ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃಭಿಃ || ೮೪ ||

ತಾನೇವ ತು ಪರಾವೃತ್ತೌ ¹⁸ಪಕ್ಷಾಘಾತೌ ಕರಾವಿತಿ |
ಅಧೋಮುಖತಲಾವಿದ್ಧೌ ಜ್ಞೇಯೌ ಗರುಡಪಕ್ಷಕೌ || ೮೫ ||

೮೧-೮೩ ಭಜಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಎರಡು ಕೈಗಳೂ ನಿಂತಲ್ಲಿ ಇದು ಕೇಶಬಂಧವೆಂಬ ನೃತ್ಯಹಸ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಹೀಗೆಯೇ ಸಮ್ಮತ, ಹಾಗೆಯೇ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಹಸ್ತಗಳು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟರೆ ನೃತ್ಯಾಭಿನಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಲತಾ ಎಂಬ ವಿನ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಲತಾಹಸ್ತವೇ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಈ ರೀತಿಯಾದ ಎರಡನೆಯ ಖಟಕಾ ಹಸ್ತವೂ ಸಹ ಕರಿಹಸ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ

೮೪-೮೬ ತ್ರಿಪತಾಕವೆಂಬ ವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳೂ ಎಡಭಾಗದ ಸೊಂಟದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆರಳುಗಳ ಅಗ್ರಭಾಗದಿಂದ ಸ್ಪರ್ಶ ಹೊಂದಿದಲ್ಲಿ ಇದು ಪಕ್ಷಾವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅದೇ ಹಸ್ತಗಳೇ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಾಘಾತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅಧೋಮುಖವಾದ ಅಂಗೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ

- 1 ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಕೇಶವರ್ಧನವೆಂದು ನಿರ್ವೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ
- 2 ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಪಕ್ಷೋದ್ದೋತವೆಂದು ನಿರ್ವೇಶಿಸಿದ್ದಾರೆ
- 3 ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಅರ್ಧವರ್ಧಿತವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು

ತಥಾ ಪ್ರಸಾರಿತಭುಜೌ ದಂಡಪಕ್ಷಾವಿತಿ ಸ್ತೃತೌ |

ತೌ ಚೋರ್ಧ್ವಮಂಡಲೌ ಜ್ಞೇಯೌ ಗುರುದೇಶವಿವರ್ತನಾತ್ || ೮೬ ||

ತಾನೇವ ಪಾರ್ಶ್ವವಿನೃಸ್ತೌ ವಿಜ್ಞೇಯೌ ಪಾರ್ಶ್ವಮಂಡಲೌ |

ವೇಷ್ಟಿತಾವೇಷ್ಟಿತೌ ಹಸ್ತೌ ತಯೋರ್ನುಂಡಲಕೌ ಸ್ತೃತೌ || ೮೭ ||

ತಾನೇವ ಮಣಿಬಂಧಾನ್ತೌ ಸ್ತಸ್ತಿ ಕಾಕೃತಿ ಸಂಜ್ಞಿತೌ |

ಸ್ತಸ್ತಿ ಕಾವಿತಿವಿಖ್ಯೌತೌ ವಿಖ್ಯೌತೌ ಚ ಪ್ರಕೀರ್ಣಕೌ || ೮೮ ||

ದ್ವಾನೇವ ಪದ್ಮಕೋಶಾಭೌ ಪದ್ಮಕೋಶಾವಿತಿ ಸ್ತೃತೌ |

ಕರಾವುದ್ದೇಜಿತಾಗ್ರೌ ತು ವಿಜ್ಞೇಯೌವಲಿಪಲ್ಲವೌ || ೮೯ ||

ಉರ್ಧ್ವಪ್ರಸಾರಿತೌ ವಿದ್ಧೌ ವಿಜ್ಞೇಯೌವುಲ್ಪನಾವಿತಿ |

ಪಲ್ಲವೌ ತು ಶಿರೋದೇಶೇ ಸಂಪ್ರಸ್ತೌ ಲಲಿತಾವಿತಿ || ೯೦ ||

ರುವ ಈ ಹಸ್ತಗಳೇ ಗುರುಡಪಕ್ಷಕವೆನಿಸುತ್ತವೆ ಭುಜಗಳು ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಅಂತಹ ಹಸ್ತಗಳೇ ಮೇಲ್ಬಾಗದಲ್ಲಿ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ನಿಂತಲ್ಲಿ ಉರ್ಧ್ವ ಮಂಡಲವೆನಿಸುತ್ತವೆ

೮೭-೮೯ ಮಂಡಲಾಕಾರಗಳಾದ ಆ ಹಸ್ತಗಳೇ ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವಮಂಡಲವೆನಿಸುತ್ತವೆ ಆ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೇಷ್ಟಿತ ವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತೊಂದು ಹಾಗೆಯೇ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವಾರ್ಧಮಂಡಲವೆನಿಸುತ್ತವೆ ಅವುಗಳೇ ಮಣಿ ಬಂಧವನರಿಗೂ ವ್ಯಾಸಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ತಸ್ತಿ ಕಾಕೃತಿ ಎನಿಸುತ್ತವೆ ಇವು ಗಳಿಗೆ ಸ್ತಸ್ತಿ ಕವೆಂದೂ ಪ್ರಕೀರ್ಣಕವೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟು ಪದ್ಮದ ಮೊಗ್ಗಿನಂತಿರುವ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳೂ ಪದ್ಮಕೋಶವೆನಿಸುತ್ತವೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ರಭಾಗ ವುಳ್ಳ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳೂ ಲಲಿಪಲ್ಲವವೆನಿಸುತ್ತವೆ

೯೦-೯೩ ಈ ಹಸ್ತಗಳನ್ನೇ ಮೇಲ್ಬಾಗದಲ್ಲಿ ನೀಡಿದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಪನೌ ಎಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶವಾಗುತ್ತದೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಪಲ್ಲವವೆಂಬ ವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ವಿನ್ಯಾಸಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಲಲಿತವೆಂಬ ಹಸ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ

ಕೂರ್ಪರಸ್ಪಸ್ತಿ ಕನ್ಯಸ್ತೌ ಲಲಿತೌ ವಲಿತೌ ಸ್ತೃತೌ |

ಸಂಯುತಾ ವಿಯುತಾಶ್ಚೈವ ನೃತ್ತಹಸ್ತಾಃ ಪ್ರೇರ್ತೀತಿತಾಃ || ೯೦ ||

ನಾನಾರ್ಥರಸಸಂಯುಕ್ತೇ ಪ್ರಯೋಗಂ ಕಾಲಸಂಶ್ರಯಂ |

ವಿಜ್ಞೇಯಂ ನೃತ್ತಹಸ್ತಾನಾಂ ತೇನ ನಾಭಿಹಿತಂ ಮಯಾ || ೯೧ ||

ಆಧಿಗ್ರಸ್ತೇ ಜರಾಂತೇ ಚ ನಿಯಮಾಸ್ಥೇ ಜರಾದಿತ್ಯೇ |

ಮತ್ತೇ ಪ್ರಮತ್ತೇ ಚಿಂತಾಯಾಂ ನಾಭಿನೇಯಾಃ ಕರೋ ಭವೇತ್ || ೯೨ ||

ಉದ್ವೇಷ್ಯಂ ಸಮವೇಷ್ಯಂ ಚ ವಿಚೇಷ್ಟಿತವಿವರ್ತಿತೇ |

ಕರ್ಮೇದಂ ನೃತ್ತಹಸ್ತಾನಾಂ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಚ ಚತುರ್ವಿಧಂ || ೯೩ ||

ಕಾರ್ಯಾ ಲಲಿತಸಂಚಾರಾ ನೃತ್ತಹಸ್ತಾ ಪರಾ ಬುದ್ಧಿಃ |

ಲಾಲಿತ್ಯನೇವ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ನೃತ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಬೋಧನಂ || ೯೪ ||

ಈ ಲಲಿತವನ್ನೇ ಮೊಣಕೈಗಳಿಂದ ಸ್ಪಸ್ತಿ ಕರೂಪದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ವಲಿತವೆಂಬ ಹಸ್ತಗಳಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಒಂದುಗೂಡಿಯೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿಯೂ ಅಭಿನಯಿಸಲು ಅರ್ಹಗಳಾದ ನೃತ್ಯ ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ನಾನಾಪಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಅಭಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ದೇಶಕಾಲಗಳಿಗ ತಕ್ಕಂತೆ ಉಂಟು ಮಾಡಲು ಈ ನೃತ್ಯಹಸ್ತಗಳು ಬಹಳ ಸಹಕಾರಿಗಳಾಗುತ್ತವೆಂಬುದನ್ನು ರಸಿಕರೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಆದುದರಿಂದ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ- ಇಂತಹ ಹಸ್ತಾಭಿನಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಿಸ್ತನೂ, ವಾರ್ಧಕ್ಯದಿಂದ ಮರಣೋನ್ಮುಖನಾಗಿರುವವನೂ, ನಿಯಮಶಾಲಿಯೂ, ವಾರ್ಧಕ್ಯದಿಂದ ದುರ್ಬಲನೂ, ಮದಹೊಂದಿರುವವನೂ, ಅವಧಾನವಿಲ್ಲದವನೂ, ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನೂ ಅಭಿನಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

೯೪-೯೭ ನೃತ್ತೋಪಯೋಗಿಗಳಾದ ಹಸ್ತಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉದ್ವೇಷ್ಯ, ಸಮವೇಷ್ಯ, ವಿಚೇಷ್ಟಿತ, ವಿವರ್ತಿತ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇನ್ನೂ ಇತರ ವಿಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರಬಹುದಾದ ಈ ನೃತ್ಯಹಸ್ತಗಳನ್ನು ಪಂಡಿತರಾದವರು ಲಲಿತ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸ

ದೇಶಂ ಕಾಲಂ ಪ್ರಯೋಗಂ ಚ ಹೃಥ್ಯಯುಕ್ತಿಮನೇಷ್ಟ್ಯ ಚ |
ಹಸ್ತಾ ಏತೇ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಾ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ನೃಣಾಂ ಚ ನರ್ತಕೇ || ೯೬ ||

ಹಸ್ತಾ ಮಯೈತೇ ಕಥಿತಾ ನೃವೀರ
ಸರ್ವಂ ಕರಾಯತ್ತಮಿದಂ ಹಿ ನೃತ್ತಂ |
ಯತ್ನಶ್ಚ ಕಾರ್ಯಸ್ತು ಕರೇಷು ತಸ್ಮಾ-
ಚ್ಚ ತುರ್ಯಲಾಸ್ಯಾಭಿನಯೋಪಪನ್ನಂ || ೯೭ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ನೃತ್ತಹಸ್ತವ್ಯವಸ್ಥಾವರ್ಣನೋ ನಾಮ
ಷಡ್ವಿಂಶತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಬೇಕು ಇಂತಹ ಈ ನೃತ್ತವು ರಂಜಕವಾಗಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಆಯಾಯ ಅವಸ್ಥೆ
ಗಳಿಗೆ ಬೋಧಕವಾಗಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಲಾಲಿತ್ಯವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಜೀವಾತುನೆಂದು
ತಿಳಿಯಬೇಕು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮತ್ತು ಪುರುಷರ ಆಯಾಯ ಮನೋವೃತ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣ
ವಾದ ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ದೇಶ, ಕಾಲ, ಪ್ರಯೋಗ, ಅರೌಚಿತ್ಯ ಇವಕ್ಕೆ
ತಕ್ಕಂತೆ ಈ ಹಸ್ತಾಭಿನಯಗಳನ್ನು ನರ್ತಕನಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಪ್ರಾಯಶಃ
ನೃತ್ತವೆಲ್ಲವೂ ಹಸ್ತಾಭಿನಯದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ
ಹಸ್ತಾಭಿನಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾನು ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ ಇಂತಹ ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಯ
ವನ್ನು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಈ ಹಸ್ತ ವಿನ್ಯಾಸಗಳ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೂ
ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು ಇದರಿಂದಲೇ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಲಾಸ್ಯಾಭಿನಯವೂ
ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರದ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಅಭಿಧಾನಕೋಶದಲ್ಲಿ ನೃತ್ತಹಸ್ತವ್ಯವಸ್ಥಾವರ್ಣನವೆಂಬ
ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಸಪ್ತವಿಂಶತಿನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ವಾಚಿಕಶ್ಚ ತಥಾಹಾರ್ಯಸ್ತಾಂಗಿಕಸ್ಸಾತ್ತ್ವಿಕಸ್ತಥಾ |
ಚತುಷ್ಟ್ರಕಾರೋಽಭಿನಯಃ ಕೀರ್ತಿತೋ ನಾಟ್ಯಕೋವಿದ್ಯಃ || ೧ ||

ವಾಚಿಕೋ ವಚಸಾ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಶೃಣು ಹಾರ್ಯಂ ನರಾಧಿಪ |
ಚತುರ್ವಿಧಂ ತೇ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಪ್ರಸ್ತೋಲಂಕಾರ ಏವ ಚ || ೨ ||

ತಥಾಬ್ಜರಚನಾ ಚೈವ ಜ್ಞೇಯಾ ಸಜ್ಜೀವ ಮೇವ ಚ |
ಮೃದಾ ನಾ ದಾರುಣಾ ವಾಸಿ ವಸ್ತ್ರೇಣಾಪ್ಯಥ ಚರ್ಮಣಾ || ೩ ||

ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧ ೩. ಅಭಿನಯವು ವಾಚಿಕ, ಆಹಾರ್ಯ, ಅಂಗಿಕ, ಸಾತ್ತ್ವಿಕವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಾಟ್ಯನಿಪುಣರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ ವಾಚಕವೆಂದರೆ ನಾಯಿಕಾ ಅಥವಾ ನಾಯಕನ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಮಾತಿನಿಂದ ಅನುಕರಿಸುವಿಕೆ. ಆಹಾರ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ಆಹಾರ್ಯವೆಂಬುದು ಪ್ರಸ್ತ, ಅಲಂಕಾರ ಅಂಗರಚನಾ, ಸಜ್ಜೀವವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯಾಗಿದೆ ಮಣ್ಣು, ಮರ ವಸ್ತು, ಚರ್ಮ, ಲೋಹ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭಿನೇಯ ವಸ್ತುವಿನ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಅನುಕರಿಸುವಿಕೆಗೆ ಪ್ರಸ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು

ಲೋಹೈರನುಕೃತಿರ್ವಾಪಿ ಪ್ರಸ್ತ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ |
ದೇವದಾನವಯಕ್ಷಾಣಾಂ ಗಜಾಶ್ವಮೃಗಪಕ್ಷಿಣಾಂ

|| ೪ ||

ಕಾರ್ಯಾಣಿ ಪ್ರತಿಶೀರ್ಷಾಣಿ ನಾಟ್ಯಜ್ಞೈಃ ಪ್ರಸ್ತಕರ್ಮಣಾ |
ಅಲಂಕಾರಸ್ತು ವಿಜ್ಞೇಯೋ ಮಾಲ್ಯಾಭರಣನಾಸಸಾಂ

|| ೫ ||

ನಾನಾವಿಧಃ ಸಮಾಯೋಗೇ ಹ್ಯಂಗೋಪಾಂಗವಿನಿರ್ಗತಃ |
ತಚ್ಚ ಕಾರ್ಯೋನಯಾ ಬುಧ್ವಾ ನಿಯೋಗಂ ಜಾತಿಮೇವ ಚ

|| ೬ ||

ಅಧಿಸತ್ಯಂ ತಥಾ ಸ್ಥಾನಂ ದೇಶೇ ಚ ನೃಪಸತ್ತಮ |
ಅತೋಜ್ಞರಚನಾಂ ತುಭ್ಯಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ನೃಪವರ್ಣಜಾಂ

|| ೭ ||

ಶ್ವೇತೋ ರಕ್ತಸ್ತಥಾ ಪೀತಃ ಕೃಷ್ಣೋ ಹರಿತಮೇವ ಚ |
ಮೂಲವರ್ಣಾಃ ಸಮಾಖ್ಯಾತಾಃ ಸಂಚಿ ಪಾರ್ಥಿವಸತ್ತಮ

|| ೮ ||

ಏಕದ್ವಿತ್ರಿಸಮಾಯೋಗಾದ್ಭಾವಕಲ್ಪನಯಾ ತಥಾ |
ಸಂಖ್ಯೈವಾನ್ತರವರ್ಣಾನಾಂ ಲೋಕೇ ಕರ್ತುಂ ನ ಶಕ್ಯತೇ

|| ೯ ||

೪-೭ ದೇವ, ದಾನವ, ಯಕ್ಷರೆಂಬ ದೇವಯೋನಿಗಳ ಮತ್ತು ಅನೆ, ಕುದುರೆ ಮೃಗ, ಪಕ್ಷಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪ್ರತಿಕೃತಿಯನ್ನು ಈ ಪ್ರಸ್ತಕರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಲಂಕಾರವೆಂದರೆ ಹೂವು, ಆಭರಣ, ವಸ್ತ್ರ ನೊಡಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಶೋಭಾ ವಿಶೇಷ ಅಂತಹ ಅಲಂಕಾರ ರಚನೆಯನ್ನು ನಿಯೋಗ, ಜಾತಿ ನೊಡಲಾದುವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿದು ಆಚರಿಸಬೇಕು ನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಜಾತಿ ಇವುಗಳಂತೆ ಅಧಿಪತ್ಯಸ್ಥಾನ, ದೇಶ ಮುಂತಾದುವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅದುದರಿಂದ ವರ್ಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಅಂಗರಚನೆಯನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

೮-೧೦ ಎವೈ, ದೊರೆಯೇ ಬಿಳುವು, ಕೆಂಪು, ಹಳದಿ, ಕಪ್ಪು, ಹಸುರು, ಎಂಬ ಐದು ಬಣ್ಣಗಳೇ ಮೂಲವರ್ಣಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಈ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ವರ್ಣಗಳ ಸಂಕರವಾದಿಲ್ಲ, ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಪೃಥಗ್ಭಾವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ

ಅತ್ಯರ್ಥಸಮಯೋಗಿತಾಲ್ಪೋಕ್ತೇಽಹಂ ನೈವಪುಂಗವ |
ವಿಭಾಗಂ ಸಂಸ್ತವತ್ಸ್ಯಾಮಿ ವರ್ಣಯೋಃ ಶ್ಯಾಮಗೌರಯೋಃ || ೧೦ ||

ದ್ವಿಪ್ರಕಾರಾ ಭವಿಯೌಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಸ್ಯೇಹ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |
ಗೌರೀ ಪಂಚವಿಧಾ ತತ್ರ ಶ್ಯಾಮಾ ದ್ವಾದಶಧಾ ಭವೇತ್ || ೧೧ ||

ರುಕ್ಮಗೌರೀ ದಂತಗೌರೀ ಸ್ಫುಟಚಂದನಗೌರ್ಯಪಿ |
ಶರದ್ಭನಚಂದ್ರಕವದ್ಗೌರೀ ಪಂಚವಿಧಾ ಸ್ತೃತಾ || ೧೨ ||

ರಕ್ತಶ್ಯಾಮಾ ಭವೇತ್ಸೂರ್ವಂ ಮುದ್ಗಶ್ಯಾಮಾ ನಿರನ್ತರಂ |
ತತೋ ದೂರ್ವಾಂಕುರಶ್ಯಾಮಾ ಸಾಂಡುಶ್ಯಾಮಾ ಚ ಸಾರ್ಧಿವ || ೧೩ ||

ತತಶ್ಚ ಹರಿತಶ್ಯಾಮಾ ಪೀತಶ್ಯಾಮಾ ತತೋ ಭವೇತ್ |
ತತಃ ಪ್ರಿಯಂಗುಕಶ್ಯಾಮಾ ಕಪಿಶ್ಯಾಮಾ ಚ ಸಾರ್ಧಿವ || ೧೪ ||

ಪಾರವೇ ಇಲ್ಲ ಆದರ ಮಿಶ್ರಣಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಗಿಯೂ ಧ್ವಂದ್ವಪ್ರತಿದ್ವಂದ್ವ
ಭಾವದಿಂದಿರುವ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಬಿಳುಪು ಇವುಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವಿಭಾಗ
ಹೊಂದಿವೆ ಎಂದು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

೧೧-೧೩ ಈ ಎರಡು ವರ್ಣಗಳನ್ನು ವರಸ್ಪರ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧ
ವೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಗ್ರಹಿಸಿರುವರು (ಆದುದರಿಂದ ನನಗೂ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ) ಇದರಲ್ಲಿ
ಬಿಳುಪು ಎಂಬುದು ಐದು ವಿಧ, ಕಪ್ಪು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ರುಕ್ಮಗೌರೀ, (ಚಿನ್ನ
ದಲ್ಲಿರುವ ಬಿಳುಪಿನ ಭಾಗ) ದಂತಗೌರೀ, (ಗಜದಂತದ ಬಿಳುಪು) ಸ್ಫುಟಚಂದನ
ಗೌರೀ, (ಶ್ರೀ ಗಂಧದ ಬಿಳುಪು) ಶರದ್ಭನಗೌರೀ, (ಶರತ್ಕಾಲದ ಮೇಘದ ಬಿಳುಪು)
ಚಂಗ್ರಗೌರೀ, (ಚಂದ್ರನ ಬಿಳುಪು) ಎಂದು ಬಿಳಿಯಬಣ್ಣ (ಆಯಾಯ ಆಶ್ರಯ
ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಿಂದ) ಐದು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ ರಕ್ತಶ್ಯಾಮಾ, (ರಕ್ತದ ಕಪ್ಪು) ಮುದ್ಗ
ಶ್ಯಾಮಾ, (ಉದ್ದಿನಕಾಳಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಾಂದ್ರವಾದ ಕಪ್ಪು) ದೂರ್ವಾಂಕುರಶ್ಯಾಮಾ,
(ಹಸಿರು ಗರಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಪ್ಪು) ಸಾಂಡುಶ್ಯಾಮಾ, (ಬಿಳುಪುಕೂಡಿದ ಬೂದುಗಪ್ಪು)
ಹರಿತಶ್ಯಾಮಾ, (ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ ಕಪ್ಪು) ಪೀತಶ್ಯಾಮಾ, (ಹೂಂಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಕಪ್ಪು) ಪ್ರಿಯಂಗುಕಶ್ಯಾಮಾ, (ಪ್ರಿಯಂಗು ಬಳ್ಳಿಯಂತಿರುವ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಕಪ್ಪು)
ಕಪಿಶ್ಯಾಮಾ, (ಬೂದುಗಪ್ಪು) ನಿಲೋತ್ಪಲಶ್ಯಾಮಾ, (ನೈದಿಲೆಯಂತೆ ವರ್ಣಾಂತರ

ತತೋ ನೀಲೋತ್ಪಲಶ್ಯಾಮಾ ಚಾಪಶ್ಯಾಮಾ ತತಃ ಪರಂ |

ತತೋ ರಕ್ತೋತ್ಪಲಶ್ಯಾಮಾ ಘನಶ್ಯಾಮಾ ತಥಾ ಪರಾ || ೧೫ ||

ದ್ರವ್ಯಾನುರೂಪವರ್ಣೈಸ್ತು ತಾಸಾಂ ವ್ಯಕ್ತಿರುದಾಹೃತಾ |

ರಂಗವ್ಯತಿಕರೈಃ ಶೋಭಾಮಧಿಕೃತ್ಯ ಮಹೀಯತೇ || ೧೬ ||

ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ವರ್ಣಾನ್ ದೇವಾನಾಂ ಮತ್ಸೈವ ತು ವಿನಿಶ್ಚಯಂ |

ತತ್ರ ಯೇಷಾಂ ನ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ತೇ ಕಾರ್ಯಾ ಗೌರವರ್ಣಕಾಃ || ೧೭ ||

ಶ್ಯಾಮಸ್ತು ವಾಸುಕಿಃ ಕಾರ್ಯೋ ನಾಗಾ ಗೌರಾಸ್ತು ದ್ವಾಪರೇ |

ದೈತ್ಯಶ್ಚ ದಾನವಾಶ್ಚೈವ ರಾಕ್ಷಸಾ ಗುಹ್ಯಕಾನುಗಾಃ || ೧೮ ||

ಸಿಶಾಚಾ ಜಲಸಂಕಾಶಾ ಸಮ್ಪಿತಾನಿ ತು ವರ್ಣತಃ |

ಷಟ್ಸು ದ್ವೀಪೇಷು ಪುರುಷಾಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಕನಕಪ್ರಭಾಃ || ೧೯ ||

ಮಿಶ್ರವಾದಕವು) ಚಾಪಶ್ಯಾಮಾ, (ಕಿಕ್ಕೇದಿವಿಪಕ್ಷಿಯಬಣ್ಣದಂತಿರುವ ಕಗ್ಗವು) ರಕ್ತೋತ್ಪಲಶ್ಯಾಮಾ, (ಕೆಂಪು ಕಮಲದಂತಿರುವ ಕವು) ಘನಶ್ಯಾಮಾ, (ಮೇಘದ ಬಣ್ಣದಂತಿರುವ ಕವು) ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಯಾಯ ವದಾರ್ಥಗಳ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆಗುವ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು ಈ ವರ್ಣಗಳು ವಿಹಿತವಿನಿಯೋಗದಿಂದ ರಂಗಸ್ಥಲದ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿ ಶೋಭಾತಿಶಯಹೊಂದಿ ಮೆರೆಯುತ್ತವೆ

೧೭-೨೦. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ವರ್ಣವಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ನಾನು ತಿಳಿದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಯಾರಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ನಾನು ವರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವರಿಗೆ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ವಾಸುಕಿಯನ್ನು ಶ್ಯಾಮವರ್ಣದಿಂದ ರಚಿಸಬೇಕು ಇತರ ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ದ್ವಾಪರರೂಪಗಲ್ಲದಂತೆ ಬಿಳಿಯಬಣ್ಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ದೈತ್ಯರು, ದಾನವರು, ರಾಕ್ಷಸರು, ಗುಹ್ಯಕರ ಅನುಯಾಯಿಗಳು, ಸಿಶಾಚಗಳು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸದ್ವರರಾದುದರಿಂದ ನೀರಿನ ಬಣ್ಣದಂತಹ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಇವರನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು. ಜಂಬೂ ದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಭಾರತವರ್ಷವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಆರು ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ

ಜಂಬೂದ್ವೀಪಸ್ಯ ವರ್ಷೇಷು ಮುಕ್ತೈಕಂ ಭಾರತಂ ನೃಪಃ |

ಭಾರತೇಷು ತಥಾ ಕಾರ್ಯಾ ನಾನಾದೇಶಭವಾ ಯಥಾ || ೨೦ ||

ಪುಲಿಂದಾ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯಶ್ಚ ಪ್ರಾಯಶೋ ವರ್ಣತೋಽಸಿತಾಃ |

ಶಕಾಶ್ಚ ಯವನಾಶ್ಚೈವ ಪಲ್ಲವಾ ಬಾಹ್ಲಿಕಾಶ್ಚ ಯೇ || ೨೧ ||

ಪ್ರಾಯೇಣ ಗೌರಾಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಉತ್ತರಾಪಥಸಂಭವಾಃ |

ಪಾಂಚಾಲಾಃ ಶೂರಸೇನಾಶ್ಚ ತಥಾ ಯೇ ಚಾತ್ರ ಮಾಗಧಾಃ || ೨೨ ||

ಅಂಗಾ ವಂಗಾಃ ಕಲಿಂಗಾಶ್ಚ ಪ್ರಾಯಶೋ ವರ್ಣತೋಽಸಿತಾಃ |

ಚಂದ್ರವರ್ಣಾ ದ್ವಿಜಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ರಾಜನ್ಯಾಃ ಪದ್ಮಸನ್ನಿಭಾಃ | ೨೩ ||

ಅಪಾಂಡುರಾಃ ತಥಾ ವೈಶ್ಯಾಃ ಶ್ಯಾಮಾ ಶೂದ್ರಾಶ್ಚ ವರ್ಣತಃ |

ನಾನಾವರ್ಣಾಃ ಸ್ಮೃತಾ ಭೂತಾ ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರಸ್ತಥಾ || ೨೪ ||

ಇರುವ ಪುರುಷರನ್ನು ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದಿಂದ ರಚಿಸಬೇಕು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ
ಆಯಾಯ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಜನರು ಯಾವ ಯಾವ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿರುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ
ವಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಬಣ್ಣದಿಂದಲೇ ಅವರನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು

೨೧-೨೪ ಪುಲಿಂದದೇಶದವರೂ, ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯರೂ ಸಹ ಪ್ರಾಯಶಃ ಕಪ್ಪು
ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾರೆ ಶಕ ಯವನ, ಪಲ್ಲವ, ಬಾಹ್ಲಿಕ ದೇಶದವರು
ಆದಕಿಂತ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವವರೂ ಸಹ ಪ್ರಾಯಶಃ ಬಿಳುಪಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ
ಪಾಂಚಾಲ, ಶೂರಸೇನ, ಮಗಧ, ಅಂಗ, ವಂಗ, ಕಲಿಂಗ ಈ ದೇಶದವರು
ಪ್ರಾಯಶಃ ಕಪ್ಪುವರ್ಣದವರೇ ಹೆಚ್ಚು ದ್ವಿಜರನ್ನು (ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು) ಚಂದ್ರನ
ಬಣ್ಣದಂತಿರುವ ಬಿಳಿಯ ವರ್ಣದಿಂದ ರಚಿಸಬೇಕು ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ಪದ್ಮವರ್ಣಕ್ಕೆ
ಸಮಾನವರ್ಣರನ್ನಾಗಿರಿಸಿ, ವೈಶ್ಯರನ್ನು ಶುಭ್ರವರ್ಣದಿಂದಲೂ, ಶೂದ್ರರನ್ನು
ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದಿಂದಲೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಭೂತಗಳೂ, ಗಂಧರ್ವರೂ, ಅಪ್ಸರೆಗಳೂ
ಸಹ ನಾನಾವರ್ಣ ಉಳ್ಳವರು.

ರಾಜಾನಃ ಪದ್ಮವರ್ಣಾಭಾ ಯೇ ಚಾಪಿ ಸುಖಿನೋ ಜನಾಃ |

ಕುಕರ್ಮಾಣೋ ಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತಾಃ ವ್ಯಾಧಿತಾಸ್ತಪ ಆಶ್ರಿತಾಃ || ೨೫ ||

ಆಯಸ್ತಕರ್ಮಣಶ್ಚೈವ ಆಸಿತಾಃ ಕುಲಜಾಲಯಃ |

ವರ್ಣಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸದೃಶಸ್ತಥಾ || ೨೬ ||

ದೇವಗಂಧರ್ವಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಕುಮಾರಾಣಾಂ ಚ ಸಾರ್ಥಿವ |

ಶ್ಮಶ್ರು ತೇಷಾಂ ನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಯೇ ಚ ದೀಕ್ಷಾಂ ಸಮಾಶ್ರಿತಾಃ || ೨೭ ||

ದಿವ್ಯಾ ಯೇ ಪುರುಷಾಶ್ಚೈವ ತಥಾ ವಿದ್ಯಾಧರಾಶ್ಚ ಯೇ |

ಶೃಂಗಾರಿಣೋ ನರೇಂದ್ರಾಶ್ಚ ಚಿತ್ರಶ್ಮಶ್ರುಧರಾಸ್ತಥಾ || ೨೮ ||

ಶುದ್ಧಂ ತು ಲಿಂಗಿನಾಂ ಕಾರ್ಯಂ ತಥಾಮಾತ್ಮಪುರೋಧಸಾಂ |

ಮಧ್ಯಸ್ಥಾ ಯೇ ಚ ಪುರುಷಾಃ ಯೇ ಚ ದೀಕ್ಷಾಂ ಸಮಾಶ್ರಿತಾಃ || ೨೯ ||

೨೫-೨೮ ರಾಜರು ಮತ್ತು ಸುಖಿಗಳಾದ ಭೋಗಿಗಳೂ ಸಹ ಪದ್ಮದ ಬಣ್ಣದಂತಿರುವ ವರ್ಣವುಳ್ಳವರು ಕುಸ್ಥಿತ ವ್ಯವಹಾರಿಗಳು, ಗ್ರಹಸೀಡಿತರು, ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತರು, ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವವರು ಶ್ರಮಜೀವಿಗಳು, ಸಹ ಕವ್ವುವರ್ಣ ಉಳ್ಳವರು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ನಮಗೆ ತೋರುವ ಬಣ್ಣದಂತಹ ಬಣ್ಣವನ್ನೇ ಆಯಾಯ ಚಿತ್ರಗಳಿಗೂ ರಚಿಸಬೇಕು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಗಂಧರ್ವ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧರಿಗೂ ಕುಮಾರಾಚಂದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವವರಿಗೂ, ದೀಕ್ಷಾ ನಿಯಮದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೂ ಸಹ ಗಡ್ಡ ವಿಸಾಸಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಬಾರದು ದಿವ್ಯಪುರುಷನಿಗೂ, ವಿದ್ಯಾಧರರಿಗೂ, ಶೃಂಗಾರಿಗಳಾದ ರಾಜರಿಗೂ ಸಹ ನಾನಾವಿಧ ಬಣ್ಣ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಗಡ್ಡ ವಿಸಾಸಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು

೨೯-೩೨ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಶ್ರಮ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವರಿಗೂ, ಅನಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಪುರೋಹಿತರಿಗೂ, ಸಾಮಾನ್ಯರಾದ ಮಧ್ಯಮ ದರ್ಜೆಯ ಪುರುಷರಿಗೂ, ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರಿಗೂ ಸಹ ಶುಭ್ರವರ್ಣದ

ಅನಿರ್ಣೀತಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಾಂ ದುಃಖಿತಾನಾಂ ತಪಸ್ವಿನಾಂ |
ಮುನೀನಾಂ ಚಿರಬದ್ಧಾನಾಂ ದೀರ್ಘಂ ಶ್ರುಶ್ರುಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ || ೩೦ ||

ಧರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ವಂಶಶ್ಚ ಭವೇಚ್ಛೂದ್ರೋ ನರಾಧಿಪ |
ವಣಿಜಾಂ ಕಂಚುಕೀಯಾನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ತಥೈವ ಚಿ || ೩೧ ||

ರಾಜ್ಞಾಂ ವಿಚಿತ್ರೋ ವೇಶಃ ಸ್ಯಾದ್ವೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಚ ಯಾದವ |
ಯಥಾಲಿಂಗಂ ಭವೇದ್ವೇಶಃ ತಥಾನ್ಯೇಷಾಂ ತು ಲೋಕತಃ || ೩೨ ||

ತ್ರಿವಿಧಾ ಮುಕುಟಾ ಜ್ಞೇಯಾ ದೇವಪಾರ್ಥಿವಸಂಶ್ರಯಾಃ |
ದೇವಾನಾಂ ಪಾರ್ಥಿವಾನಾಂ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾಸ್ತು ಕಿರೀಟಕಾಃ || ೩೩ ||

ದೇವಾನಾಂ ಸಪ್ತಶಿಖರಾಃ ಪಂಚಭಿಃ ಭೂಭೃತಾಂ ತಥಾ |
ತ್ರಿಭಿಶ್ಚ ಶಿಖರೈಃ ಕಾರ್ಯಾ ಮಹಿಷೀಯುವರಾಜಯೋಃ || ೩೪ ||

(ಚಿತ್ರವರ್ಣವಿಲ್ಲದ) ಗಡ್ಡ ಮೀನೆಗಳನ್ನೇ ರಚಿಸಬೇಕು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣ
ಗೊಳಿಸದಿರುವವರಿಗೂ, ದುಃಖಿತರಿಗೂ, ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವವರಿಗೂ,
ಮುನಿಗಳಿಗೂ, ಬಹುಕಾಲ ಬಂಧನದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೂ ಸಹ ಗಡ್ಡ ಮೀನೆಗಳನ್ನು
ರಚಿಸಬೇಕು. ಶೂದ್ರನೂ ಸಹ ಅವನ ವರ್ಣೋಚಿತವಾದ ಧರ್ಮಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ
ಅರ್ಹವಾದ ವಂಶ ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೂ, ಕಂಚುಕಿಗಳಿಗೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
ರಿಗೂ, ರಾಜರಿಗೂ, ವೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಸಹ ಅವರವರ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ
ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ವೇಷಗಳಿರಬಹುದು ಇತರರಿಗೂ ಸಹ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ
ವೇಷಗಳಿರಬಹುದು

೩೩-೩೬ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ರಾಜರಿಗೂ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ
ಕಿರೀಟಗಳು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ
ಅವರಿಗೆ ಕಿರೀಟಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ದೇವತೆಗಳ ಕಿರೀಟಗಳು ಏಳು ಶಿಖರ
ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ರಾಜರ ಕಿರೀಟಗಳು ಐದು ಶಿಖರ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಪಟ್ಟ
ಮಹಿಷಿ ಮತ್ತು ಯುವರಾಜ ಇವರ ಕಿರೀಟಗಳು ಮೂರು ಶಿಖರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ
ಇರಬೇಕು ಸೇನಾಧ್ಯಕ್ಷನಿಗೆ ಒಂದೇ ಶಿಖರವುಳ್ಳ ಕಿರೀಟವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು.

ಸೇನಾಧ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತಥೈಕಶಿಖರೋ ನೃಪ |

ದೈತ್ಯದಾನವಯಕ್ಷಾಣಾಂ ಪನ್ನಗಾನಾಂ ಸರಕ್ಷಸಾಂ

|| ೩೫ ||

ಏಕಪಟ್ಟಾಸ್ತು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾಃ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಮುಕುಟಾಃ ಶುಭಾಃ |

ವಿದ್ಯಾಧರಾಣಾಂ ಸಿದ್ಧಾನ್ಯಾಂ ವಾನರಾಣಾಂ ತಥೈವ ಚ

|| ೩೬ ||

ಗ್ರಂಥಿಮಂತಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ಮುಕುಟಾಸ್ತು ಪ್ರಯೋಕ್ತೃಭಿಃ |

ದೇವದಾನವಗಂಧರ್ವಾಃ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ

|| ೩೭ ||

ದೈತ್ಯದಾನವಯಕ್ಷಾಶ್ಚ ಪಿಶಾಚಾನಾಗರಾಕ್ಷಸಾಃ |

ಹರಿಶ್ಚಶ್ರುಕಚಾಃ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತಥಾಪಿಂಗೇಕ್ಷಣಾ ನೃಪ

|| ೩೮ ||

ಕಂಚುಕೀಯಾಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾಸ್ತಥಾ ಶುಕ್ಲಶಿಖರೋರುಹಾಃ |

ಅಮಾತ್ಯಕಂಚುಕೀಯಾನಾಂ ತಥಾ ಶ್ರೇಷ್ಠಪುರೋಧಸಾಂ

|| ೩೯ ||

ನೇಷ್ಠನಾಪಟ್ಟಬದ್ಧಾನಿ ಪ್ರತಿಶೀರ್ಷಾಣಿ ಕಾರಯೇತ್ |

ಪಿಶಾಚೋನ್ಮತ್ತಭೂತಾನಾಂ ತಾಪಸಾನಾಂ ತಥೈವ ಚ

|| ೪೦ ||

ದೈತ್ಯರು, ದಾನವರು, ಯಕ್ಷರು, ಸರ್ಪಗಳು, ರಾಕ್ಷಸರು ಇವರುಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಕಿರೀಟಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ವಿದ್ಯಾಧರರಿಗೂ, ಸಿದ್ಧರಿಗೂ, ಕಪಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಮಾಡಲ್ಪಡಬಹುದಾದ ಕಿರೀಟಗಳು ಮೆಟ್ಟಿಲು ಮೆಟ್ಟಿಲಾಗಿ ಗ್ರಂಥಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು

೩೭-೪೦ ದೇವತೆಗಳು, ದಾನವರು ಮತ್ತು ಗಂಧರ್ವರು ಇವರಿಗೆ ಕಪ್ಪಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿರಬೇಕು ದೈತ್ಯರು, ದಾನವರು, ಯಕ್ಷರು, ಪಿಶಾಚಗಳು ಸರ್ಪಗಳು, ರಾಕ್ಷಸರು ಇವರಿಗೆ ಹಸುರಾದ ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆಗಳನ್ನೂ ಕೇಶಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಹೊಂಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಬೆಕ್ಕಿನಂತೆ) ನೇತ್ರಗಳಿರಬೇಕು ಕಂಚುಕೀಯರಿಗೆ ಬಿಳುವಾದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅಮಾತ್ಯ ಕಂಚುಕೀಯ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುರೋಹಿತರು ಇವರ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವ ಪಟ್ಟಬಂಧದೊಡನೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಪಿಶಾಚಗಳು, ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದಿರುವವರು, ಭೂತಾದಿಗಳು, ತಾಪಸರು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪೂರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರು, ಇವರಿಗೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಕೂದಲುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು.

ಅನಿಸ್ತೀರ್ಣಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಾಂ ಲಂಬಕೇಶಂ ಭವೇಚ್ಛಿರಃ |

ಬಾಲಾನಾಮಪಿ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಶಿಖಂಡಕವಿಭೂಷಣಂ

|| ೪೧ ||

ಜಟಾಜೂಟಯುತಂ ಕಾರ್ಯಂ ಮುನೀನಾಮಪಿ ಪಾರ್ಥಿವ |

ಚೇಟಾನಾಮಪಿ ಕರ್ತವ್ಯಂ ತ್ರಿಶಿರಃ ಖಂಡಮೇವ ಚ

|| ೪೨ ||

ವಿದೂಷಕಸ್ಯ ಖಲತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ಪಾಕಪದಮೇವ ಚ |

ಶೇಷಾಣಾಮುಕ್ತಯೋಗೇನ ಶೇಷಜಾತಿಸಮಾಶ್ರಯಂ

|| ೪೩ ||

ಸಜ್ಜೀವಇತಿ ಯತ್ಸ್ಪೋಕ್ತಂ ತಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಲಕ್ಷಣಂ |

ಪ್ರವೇಶಸ್ತು ತಿರಶ್ಚಾಂ ವೈ ಸಜ್ಜೀವ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಿತಃ

|| ೪೪ ||

ತೇಷಾಂ ಪ್ರಸ್ತೇನ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪುರುಷಾಂತರಾ |

ತಥೈವಾಯುಧಹಸ್ತಾನಾಂ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಹೇತಯಃ ಶುಭಾಃ

|| ೪೫ ||

೪೧-೪೪ ಬಾಲಕರಿಗೂ ಸಹ ಶಿರೋಭೂಷಣಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಮುನಿಗಳ ತಲೆಗಳು ಜಟಾಜೂಟದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಿರಬೇಕು ಪರಿಚಾರಕರ ತಲೆಗಳು ಮೂರು ಭಾಗ ಮಾಡಿದ ಕೇರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ವಿದೂಷಕನ ತಲೆಯು ಕೂದಲಿಲ್ಲದ ಪಟ್ಟಿದಲೆಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಕಾಕಪಕ್ಷವೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶವುಳ್ಳ ಕೂದಲುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇರಬೇಕು ಉಳಿದವರ ತಲೆಯ ಕೇಶಾದಿವಿನ್ಯಾಸಗಳು ಆಯಾಯ ಜಾತಿಧರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರಚಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು ಸಜ್ಜೀವೆಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನಷ್ಟೆ ಅದರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ತೀರ್ಯಕೃತಿಗಳ ರಂಗಪ್ರವೇಶವೇ ಸಜ್ಜೀವವೆನಿಸುತ್ತದೆ

೪೫-೪೭ ಅಂತಹ ತೀರ್ಯಕೃತಿಗಳ ಪ್ರತಿಕೃತಿಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತವೆಂಬ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ವಿಧಾನದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ಪ್ರತಿಕೃತಿಯೊಳಗೆ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಇಟ್ಟಿರಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ ಈ ವ್ರಸ್ತವಿಧಾನದಿಂದಲೇ ಆಯುಧಹಸ್ತರಾದ ಪಾತ್ರಗಳಿಗೆ ರವ್ಯವಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಈ ರೀತಿ ಲೋಕಮರ್ಯಾದೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೂ, ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಕೌಶಲದಿಂದಲೂ, ನಾಟ್ಯೋಪಕರಣಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ರಚಿಸಬೇಕು ಎಲೈ ಧೂರೆಯೇ,

ಏವಂ ಲೋಕೋಪಚಾರೇಣ ಸ್ವಬುಧ್ಯಾ ವಿಭವೇನ ಚ |
ನಾಟ್ಯೋಪಕರಣಾನೀಹ ಯಥಾವತ್ಪರಿಕಲ್ಪಯೇತ್

|| ೪೬ ||

ಹೇತಿಪ್ರಮೋಕ್ಷೋ ನ ತು ರಂಗಮಧ್ಯೇ
ಕಾರ್ಯೋ ಭವೇತ್ಪಾರ್ಥಿವವಂಶಮುಖ್ಯ |
ಆಹಾರ್ಯಮೇತತ್ಕಥಿತಂ ಸಮಾಸಾ-
ದ್ವಕ್ಷ್ಯಾಮ್ಯತಶ್ಚಾಂಗಿಕಮೇವ ತುಭ್ಯಂ

|| ೪೭ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂನಾದೇ ಆಹಾರ್ಯಾಭಿನಯೋ ನಾಮ
ಸಪ್ತವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ

ರಂಗಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ, ಆಯುಧವ್ರಯೋಗವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಲೇ ಬಾರದು
ಇಲ್ಲಿಯವರಿಗೆ ಆಹಾರ್ಯವೆಂಬ ಅಭಿನಯ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳಿ
ಆಯಿತು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಆಂಗಿಕವೆಂಬ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರದ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಆಹಾರ್ಯಾಭಿನಯವೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ.

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಅಷ್ಟಾವಿಂಶೋಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಅತಃ ಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಿನಯಂ ತವ ।

ತಸ್ಮಿನ್ ಕಾರ್ಯಃ ಪ್ರಯತ್ನಸ್ತು ನಾಟ್ಯಾಂತರಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ॥ ೧ ॥

ಶಬ್ದಃ ಸ್ಪರ್ಶಶ್ಚ ರೂಪಂ ಚ ರಸೋ ಗಂಧಸ್ತಥೈವ ಚ ।

ಇಂದ್ರಿಯಾಣೇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಾಸ್ತು ಭಾವೇನಾಭಿನಯೇದ್ಬಧಃ ॥ ೨ ॥

ಕೃತ್ವಾ ಸಾಚೀಕೃತಾಂ ದೃಷ್ಟಿಂ ಶಿರಃ ಕಿಂಚಿನ್ನತಂ ಭವೇತ್ ।

ತರ್ಜನೀ ಕರ್ಣದೇಶೇ ತು ಶಬ್ದಂತ್ಪ್ರಭಿನಯೇದ್ಬಧಃ ॥ ೩ ॥

ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಿನಯವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಈ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಿನಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಬೇಕು ಇದು ನಾಟ್ಯದ ಉನ್ನತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧಗಳೆಂಬ ಆಯಾಯ ಇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಸಮುಚಿತವಾದ ಅವುಗಳ ಸ್ವಭಾವಸೂಚನದಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಓರೆಮಾಡಿ ತಲೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿಸಿ ತರ್ಜನೀ ಬೆರಳನ್ನು ಕಿವಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

ಕಿಂಚಿದಾಕುಂಚಿತೇ ನೇತ್ರೇ ಕೃತ್ಯೋತ್ಪಲ್ಲಾಂತ್ರನಾಮಿಕಾಂ |

ಏಕಶ್ವಾಸೋ ಭವೇಚ್ಛಾಪಿ ಗಂಧಮೇವಂ ವಿನಿದಿಶೇತ್ || ೪ ||

ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಾಸ್ತು ಪಂಚೈತೇ ತ್ರಿವಿಧಾಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ |

ಇಷ್ಟಾಸ್ತಥಾಹ್ಯನಿಷ್ಟಾಶ್ಚ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾ ನೃಪಸತ್ತಮಾ || ೫ ||

ಗಾತ್ರಪ್ರಹ್ಲಾದನೇನೇಹ ತಥಾ ಪುಲಕಿತೇನ ಚ |

ನಿತಾಂತಾಸ್ತಕ್ರಿಯಾಭಿಶ್ಚ ಸರ್ವಮಿಷ್ಟ್ಯಂ ನಿರೂಪಯೇತ್ || ೬ ||

ಪರಾವೃತ್ತೇನ ಶಿರಸಾ ತಥಾ ಚಾನೇನ ಚಕ್ಷುಷಾ |

ನೇತ್ರನಾಸಾಂಚಿತತ್ವೇನ ಹ್ಯನಿಷ್ಟಮಿತಿ ನಿರ್ದಿಶೇತ್ || ೭ ||

ಮಧ್ಯಸ್ಥೇನೈವ ಭಾವೇನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಕರಣಂ ಭವೇತ್ |

ಆತ್ಮಾನುಭಾವೀ ಯೋಽರ್ಥಃ ಸ್ಯಾದಾತ್ಮಸ್ಥ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಿತಃ || ೮ ||

ಪರಾರ್ಥವರ್ಣನಂ ಯಚ್ಚ ಪರಸ್ಥೇತಿ ಚ ಕೀರ್ತಿತಂ |

ಉತ್ತಾನಾ ತು ಕರಾ ಕೃತ್ವಾ ಸ್ಪಸ್ತಿಕಾ ಪಾರ್ಶ್ವಸಂಸ್ಥಿತೌ || ೯ ||

೪-೬ ಕಣ್ಣನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಂಕೋಚಮಾಡಿ ಅನಾಮಿಕಾ ಎಂಬ ಕಿರುಬೆರಳಿನ ಪಕ್ಕದ ಬೆರಳನ್ನು ನೀಡಿ ದೀರ್ಘವಾದ ಒಂದೇ ಶ್ವಾಸದಿಂದ ಗಂಧವನ್ನು ಅಧಿನಯಿಸಬೇಕು. ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಈ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳು ಇಷ್ಟ, ಅನಿಷ್ಟ, ಮಧ್ಯಸ್ಥ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದೇಹದ ಸುಖಾನುಭವದಿಂದಲೂ, ರೋಮಾಂಚದಿಂದಲೂ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೭-೧೧ ತಲೆಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ ಹಾಗೆಯೇ ತಿರುಗಿಸಿದ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ಕಣ್ಣು, ಮೂಗು, ಇವುಗಳ ಸಂಕೋಚದಿಂದ ಅನಿಷ್ಟವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಮಧ್ಯಸ್ಥಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯಸ್ಥ (ತಿರಸ್ಕಾರ ಪುರಸ್ಕಾರರಹಿತವಾದ) ಭಾವದಿಂದಲೇ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಯಾವ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥವು ತನ್ನ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆಯೋ ಅದು ಆತ್ಮಸ್ಥವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವಂತಹ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳು ಪರಸ್ಥವೆನಿಸುತ್ತವೆ ಕೈಗಳನ್ನು ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ (ಅಧೋಮುಖಗಳನ್ನಾಗಿ) ಮಾಡಿ ಸ್ಪಸ್ತಿಕಾಕಾರದಲ್ಲಿ

ಉದ್ವಾಹಿತೇನ ಶಿರಸಾ ತಥಾಚೋರ್ಧ್ವನಿರೀಕ್ಷಣಂ |

ಪ್ರಭಾತಂ ಗಗನಂ ರಾತ್ರಿಂ ಪ್ರದೋಷಂ ದಿವಸಂ ತಥಾ

|| ೧೦ ||

ಯತೋನ್ ಘನಾನ್ ಧರಾಂ ಚೈವ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾಂಶ್ಚ ಜಲಾಶಯಾನ್ |

ದಿಶೋ ಗ್ರಹಾನ್ಸುನಕ್ಷತ್ರಾದ್ಯಚ್ಛಾನ್ಯತ್ಸಗತಂ ನೃಪ

|| ೧೧ ||

ತಸ್ಯ ತ್ವಭಿನಯಃ ಕಾರ್ಯೋ ನಾನಾದೃಷ್ಟಿಸಮನ್ವಿತಃ |

ಏಭಿರೇವ ಕರೈರ್ಭೂಯಃ ಸ್ತುನೈಶ್ಚ ಶಿರಸಾ ತಥಾ

|| ೧೨ ||

ಆಧೋನಿರೀಕ್ಷಿತೇನಾಥ ಭೂಮಿಷ್ಠಾನ್ ಸಂಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |

ಚಂದ್ರಂ ಜ್ಯೋತ್ಸಾಂ ಸುಖಂ ವಾಯುಂ ಸ್ಪರ್ಶನಾಭಿನಯೇದ್ವುಧಃ ||

ವಸ್ತ್ರಾವಗುಂಠನಾತ್ಸೂರ್ಯಂ ರಜೋಧೂಮಾನಲಾಂಸ್ತಥಾ |

ಭೂಮಿತಾಪಮಥೋಷ್ಣಂ ಚ ಕುರ್ಯಾಚ್ಛಾಸಾಭಿಲಾಸಿತಃ

|| ೧೪ ||

ವಾರ್ಷಿಕಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಟ್ಟು, ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ತಲೆಯಿಂದಲೂ, ಮೇಲ್ಮುಖವಾದ ನೋಟದಿಂದಲೂ, ವ್ರತಕಾಲ, ಆಕಾಶ, ರಾತ್ರಿ, ಸೂರ್ಯಕಾಲ, ಹಗಲು, ಋತುಗಳು, ಮೇಘಗಳು, ಭೂಮಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಸಮುದ್ರಗಳು, ದಿಕ್ಕುಗಳು, ಗ್ರಹಗಳು, ಒಳ್ಳೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ಇತರ ವಿಧವಾದ ಸ್ವಾತ್ಮಸ್ವಾನುಭವಗಳನ್ನು ನಾನಾವಿಧವಾದ ನೇತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಭಿನಯಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು

೧೨-೧೫ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಕರವಿನ್ಯಾಸದಿಂದಲೂ ಸ್ತನಗಳ ಮತ್ತು ಶಿರಸ್ಸಿನ ಚಲನಗಳಿಂದಲೂ, ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ನೋಡುವುದರಿಂದಲೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ವದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಚಂದ್ರನನ್ನೂ, ಬೆಳದಿಂಗಳನ್ನೂ, ಸುಖವನ್ನೂ, ವಾಯುವನ್ನೂ ಸಹ ನಿಪುಣನಾದವನು ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು, ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ, ಧೂಳು ಮತ್ತು ಹೊಗೆ, ಬೆಂಕಿ ಇವನ್ನೂ ಸಹ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮುಸುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ರ್ವಾನೋಚ್ಛ್ವಾಸ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ತಾಪವನ್ನೂ ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆಕೇಕರಾ ಎಂಬ ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ

ಉರ್ಧ್ವಕೇಕರದ್ವಿಷ್ಣುತು ಮಧ್ಯಾಕ್ಷ ಸ್ಥಂ ದಿವಾಕರಂ |
ಉದಯಾಸ್ತಗತಂ ಚೈವ ವಿಸ್ಮಯಾರ್ಥೇ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ || ೧೫ ||

ಚಂದ್ರಂ ವಿಸ್ಮಿತಯಾ ದ್ವಿಷ್ಣುತು ತಥಾ ತಾರಾಶ್ಚ ದರ್ಶಯೇತ್ |
ಸುಖಸ್ಪೃಶ್ಯಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ರೋಮಾಂಚೇನ ತು ದರ್ಶಯೇತ್ || ೧೬ ||

ದುಃಖಾನಿ ಚ ತಥೋದ್ವೇಗಂ ಮುಖಸ್ಯ ತು ವಿಕೂಲನೈಃ |
ಗಂಭೀರೋದಾತ್ತಸಂಯುಕ್ತಾನರ್ಥಾನ್ ಸೌಷ್ಠವಸಂಯುಕ್ತೈಃ || ೧೭ ||

ಯಜ್ಞೋಪವೀತದೇಶಸ್ಥಮಬಾಲಂ ಹಸ್ತಮಾದಿಶೇತ್ |
ಹಾರಾವಹಾರಯಾಗೇಷು ಸ್ತಗ್ಧಾಮಸ್ಯ ಚ ದರ್ಶನೇ || ೧೮ ||

ಭ್ರಮರೇಣ ಪ್ರದೇಶಿನ್ಯಾ ದೃಷ್ಟೇಃ ಪರಿಗಮೇನ ಚ |
ಅಲಂಪದ್ಮಾಕಪೀಡಾಯಾಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಗ್ರಹಣಂ ಭವೇತ್ || ೧೯ ||

ಕಾಲದ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಉದಯಾಸ್ತ
ಹೊಂದುವ ಅಂತಹ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಆಶ್ಚರ್ಯಸೂಚಕ ಬೇಷ್ವೆಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸ
ಬೇಕು ಆಶ್ಚರ್ಯಸೂಚಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಚಂದ್ರನನ್ನೂ ನಕ್ಷತ್ರ
ಗಳನ್ನೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು.

೧೬-೧೯ ಸ್ವರ್ಣಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ
ರೋಮಾಂಚಾಭಿನಯದಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ದುಃಖಗಳನ್ನೂ, ಹೆಚ್ಚಾದ
ಮನೋ ವ್ಯಥೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಮುಖಸಂಕೋಚದಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಗಂಭೀರ
ವಾಗಿಯೂ ಅನರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಉನ್ನತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ರಮ್ಯವಾಗಿರುವ
ಸಮೀಪೀನಾಭಿನಯಗಳಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಹಾರವನ್ನೂ, ಭೋಜನವನ್ನೂ,
ಯಾಗವನ್ನೂ, ಹೂವಿನ ಮಾಲಿಕೆಯನ್ನೂ ತೋರ್ಪಡಿಸುವಾಗ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ
ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾದ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಭ್ರಮರವೆಂಬ
ದೃಷ್ಟಿವಿನ್ಯಾಸದಿಂದಲೂ ಅಂಗುಷ್ಠದ ವಿನ್ಯಾಸದಿಂದಲೂ ಅಲಂಕಾರ ಪದ್ಮದ ವಿಕಾ
ಸಾದಿಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಗ್ರಹಣವಾಗುವಂತೆ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು.

ಶ್ರವ್ಯಂ ಶ್ರವಣಯೋಗೇನ ದೃಶ್ಯಂ ದೃಷ್ಟಿವಿಲೋಕನೈಃ |
ಆತ್ಮಸಂಸ್ಥಂ ಪರಸ್ಥಂ ವಾ ಮಧ್ಯಸ್ಥಂ ವಾ ವಿನಿರ್ದಿಶೇತ್ || ೨೦ ||

ವಿದ್ಯುದುಲ್ಕಾಘನರವೋ ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಜುಷಸ್ತಥಾ |
ಪ್ರತೋದೋಽಕ್ಷಿನಿಮೇಷೈಶ್ಚ ತೇಽಭಿನೇಯಾಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃಭಿಃ || ೨೧ ||

ಮುಖಾವಗುಂಠನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಭ್ರಮರಾದಿನಿವಾರಣೇ |
ಕೃತ್ವಾ ಸ್ವಸ್ತಿಕಸಂಸ್ಥಾನೌ ಪದ್ಮಕೋಶಾವಧೋಮುಖಾ || ೨೨ ||

ಸಿಹ್ಮರ್ಷವಾನರಾದೀನಾಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ತು ನಿರೂಪಣಂ |
ಸ್ವಸ್ತಿಕೌ ತ್ರಿಪತಾಕೌ ತು ಗುರುಣಾಂ ಪಾದವಂದನೇ || ೨೩ ||

ಖಟಕಾಸ್ವಸ್ತಿಕೌ ಚಾಪಿ ಪ್ರತೋದಗ್ರಹಣೇ ಭವೇತ್ |
ಏಕಾದ್ಯಾನಾಂ ದಶಾಂತಾನಾಂ ಸಂಖ್ಯಾತ್ವಂಗುಲಿಭಿರ್ಭವೇತ್ || ೨೪ ||

೨೦-೨೩ ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಅಥವಾ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗೂ ಮಧ್ಯಸ್ಥರಲ್ಲಿರುವ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕಿವಿಯ ಅಭಿನಯದಿಂದಲೂ, ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಕಣ್ಣಿನ ನೋಟದ ಅಭಿನಯದಿಂದಲೂ, ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಮಿಂಚುಗಳು, ಆಕಾಶದಿಂದ ಬೀಳುವ ಕೊಳ್ಳಿಗಳು, ಮೇಘಧ್ವನಿ, ಕಿಡಿಯನ್ನು ಕಕ್ಕುವ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಶೇಷಗಳು ಇವುಗಳಿಂದಂಟಾಗುವ ವ್ಯಥೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಗಳ ಅಭಿನಯದಿಂದ ಚತುರರು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ದುಂಬಿಯೇ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಡೆಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಸುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಸ್ವಸ್ತಿಕವೆಂಬ ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪದ್ಮಕೋಶವೆಂಬ ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸಿಂಹ, ಕರಡಿ, ಕಪಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು. ಗುರುಗಳ ಪಾದವಂದನಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಸತಾಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶವುಳ್ಳ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೨೪-೨೬. ಚಾವಟಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಖಟಕ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಈ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಒಂದು ಮೊದಲು ಹತ್ತರ ವರಿಗಿನ ಸಂಖ್ಯೆ

ದಶಾಖ್ಯಾ ಚ ಶತಾಖ್ಯಾ ಚ ಸ್ಥಾನಸಂಖ್ಯಾ ತತಃಪರಂ |
ಪತಾಕಾಭ್ಯಾಂ ತು ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ನಾಚಾಚಾಭಿನಯೋ ಭವೇತ್ || ೨೫ ||

ಭತ್ತ್ರಧ್ವಜಪತಾಕಾಶ್ಚ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ದಂಡಧಾರಣಾತ್ |
ನಾನಾಪ್ರಹರಣಂ ಚೈವ ವಿಜ್ಞೇಯಮಿಹನಾರಣ್ಯಃ || ೨೬ ||

ಏಕಚಿತ್ತೋಹ್ಯ ಧೋದೃಷ್ಟಿಃ ಶಿರಃ ಕಿಂಚಿನ್ನತಂ ಭವೇತ್ |
ಸಮ್ಯಹಸ್ತಶ್ಚ ಸಂದಂಶಸ್ಮಿತೇ ನ್ಯಾನೇ ವಿಕರ್ಕಿತೇ || ೨೭ ||

ಉದ್ವಾಹಿತಂ ಶಿರಃ ಕೃತ್ವಾ ಹಂಸಪಕ್ಷಂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂ |
ಅಪತ್ಯರೂಪಣೇ ಕಾರ್ಯ ಉತ್ಪ್ರಾಂಯಂ ಚ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃಭಿಃ || ೨೮ ||

ಅರಾಲಂ ಚ ಶಿರಃ ಸ್ಥಾನೇ ಸಮುದ್ವಾಹ್ಯಾ ಚ ವಾಮತಃ |
ಗತೇ ನಿವೃತ್ತೇ ಧೃಸ್ತೇ ಚ ಶ್ರಾಂತಂ ವಾಕ್ಯಂ ನಿಯೋಜಯೇತ್ || ೨೯ ||

ಯನ್ನು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ಬರುವ ದಶಕ, ಶತಕ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಪತಾಕಾ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಸ್ತದ್ವಯದಿಂದ ಲಾಗಲಿ ಮಾತಿನಿಂದಲೇ ಆಗಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಬಹುದು ಭತ್ತ್ರ, ಧ್ವಜ, ಬಾವುಟ ಇವುಗಳ ಅಭಿನಯಗಳನ್ನು ದಂಡವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಬೇಕು ನಾನಾವಿಧ ವಾದ ಆಯುಧಪ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ತಡೆದು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಒಂದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ತಲೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿಸಿ ಅಧೋದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿನ ಸಂದಂಶಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಮಂದಹಾಸ, ಮಂದಸಂಚಾರ, ಊಹೆ ಇವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೨೮-೩೧ ಉದ್ವಾಹಿತವೆಂಬ ಶಿರಸ್ಸಿನ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದಲೂ, ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ ಕಾರವುಳ್ಳ ಹಂಸಪಕ್ಷಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಸ್ತಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಎಡಗಡೆಗೆ ವಕ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಪ್ರಯಾಣ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ, ಕಾರ್ಯನಾಶವನ್ನೂ, ಶ್ರಮವನ್ನೂ ಸಹ ಮಾತಿನಿಂದ ಅಭಿ

1 ಇದು ಅತುಲ್ಯವಾದ ಪಾರ ಉತ್ಪ್ರಾಂಯಂ ಎಂದಿರಬಹುದು.

ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತಯಾ ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಸನ್ನವದನಂ ತಥಾ |
ವಿಚಿತ್ರಕುಸುಮಾಲೋಕಾಂ ಶರದಂ ತು ನಿರೂಪಯೇತ್ || ೩೦ ||

ಗಾತ್ರಸ್ಯ ಕಂಪನಾತ್ತ್ವಜ್ಜ್ವಲಃ ತಥಾಚಾನ್ಯಾಭಿಲಾಷತಃ |
ಹೇಮಸ್ತಸ್ತುಭಿನೇಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಪುರುಷೈಃ ಮಧ್ಯಮಾಧಮೈಃ || ೩೧ ||

ಶಿರೋದಂತಾಃ ಕಂಪಂ ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚನೇನ ಚ |
ಕೂಜಿತ್ವೇತ್ಯ ಸಸೀತ್ಪಾರೈಃ ಶೀತಸ್ಯಾಭಿನಯೋ ಭವೇತ್ || ೩೨ ||

ಪ್ರಸಾದಜನನಾರಂಭೈರುಪಭೋಗೈಃ ಸಸಂಭ್ರಮೈಃ |
ವಸಂತಸ್ತುಭಿನೇತವ್ಯೋ ನಾನಾಪುಷ್ಪಪ್ರದರ್ಶನಾತ್ || ೩೩ ||

ಸ್ವೇದಾಪಮಾರ್ಜನಾಚ್ಛಾಪಿ ಭೂಮಿತಾಪೋಪಜೀವಿನಃ |
ಉಷ್ಣಸ್ಯ ವಾಯೋಃ ಸ್ಪರ್ಶಶ್ಚ ಗ್ರೀಷ್ಮಸ್ಯಾಭಿನಯೋ ಭವೇತ್ || ೩೪ ||

ಗಂಭೀರನಾದಶ್ರವಣಾತ್ ಪ್ರಾವೃಷ್ಟಭಿನಯೋ ಭವೇತ್ |
ವಚಿಸಾಭಿನಯಃ ಕಾಯೋ ಋತುತೂನಾಂ ಸುಖದುಃಖಯೋಃ || ೩೫ ||

ನಯಿಸಬೇಕು. ನಾನಾವಿಧವಾದ ಹೂವುಗಳ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಶರದೃತುವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು. ಹೇಮಂತ ಋತುವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ ಅಭಿಜ್ಞರಾದವರು ಮೈ ನಡುಕದಿಂದಲೂ, ಮಧ್ಯಮಾಧಮರು ಇತರ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದಲೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು.

೩೨-೩೫ ತಲೆಯ ಮತ್ತು ಹಲ್ಲುತುಟಗಳ ನಡುಕದಿಂದಲೂ, ಶರೀರ ಸಂಕೋಚದಿಂದಲೂ, ಸೀತಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುಂಚಿತವೆಂಬ ಧ್ವನಿಯಿಂದಲೂ ಭಳಿಯನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರಸನ್ನತೆಗೆ ತಕ್ಕ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದಲೂ, ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಭೋಗಗಳಿಂದಲೂ, ನಾನಾವಿಧವಾದ ಹೂವುಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನದಿಂದಲೂ ವಸಂತಋತುವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು. ಬಿವರನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಭೂಮಿಯ ತಾಪದಿಂದ ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ ಗಾಳಿಯ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದಲೂ ಗ್ರೀಷ್ಮರ್ತುವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು, ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಯ ಶ್ರವಣದಿಂದ ವರ್ಷಾಕಾಲವನ್ನೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಆಯಾಯ ಋತುಗಳ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಮಾತಿನಿಂದಲೇ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು.

ಸ್ವಭಾವಾಭಿನಯೇಸ್ಥಾನಂ ಪುಂಭಿಃ ಕಾರ್ಯಂ ತು ವೈಷ್ಣವಂ |
ಆಯುತಂ ಚಾವಹಿತ್ವಂ ಚ ಸ್ತ್ರೀಭಿಃ ಕಾರ್ಯಂ ಸ್ವಭಾವತಃ || ೩೬ ||

ಧೈರ್ಯಶೀಲಾಂಗಸಂಪನ್ನಂ ಪುರುಷಾಣಾಂ ವಿಚೇಷ್ಟಿತಂ |
ಮೃದುಶೀಲಾಂಗಹಾರೈಸ್ತು ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಕಾರ್ಯಂ ವಿಚೇಷ್ಟಿತಂ || ೩೭ ||

ಅಲಿಂಗನಂ ತು ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸ್ಥಿತರೋಮಾಂಚಸಂಯುತಂ |
ರೋಮಾಂಚೇನ ತು ಹರ್ಷಃ ಸ್ಯಾತ್ಕೋಧಮುದ್ವೃತ್ತಚಕ್ಷುಷಾ || ೩೮ ||

ಈರ್ಷ್ಯಾಕ್ರೋಧಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಃ ಮಾಲ್ಯಾಭರಣವರ್ಜಿತಂ |
ಶಿರಸಃ ಕಂಪನಂ ಚೈವ ಮರ್ಮಭಂಗೈಸ್ತಧೈವ ಚ || ೩೯ ||

ಅಧೋಮುಖಃ ಸನಿಶ್ವಾಸೋ ದುಃಖಂ ಸಂದರ್ಶಯೇನ್ನರಃ |
ಭೂಮಿಹಸ್ತಾಭಿಘಾತೇನ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಸ್ಯಾದ್ವದಿತೇನ ತತ್ || ೪೦ ||

೩೬-೩೯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಅಭಿನಯಗಳನ್ನು ಪುರುಷರು ವೈಷ್ಣವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಇಂತಹ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಆಯುತ ಮತ್ತು ಅವಹಿತ್ವ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಪುರುಷರ ಅಭಿನಯಗಳು ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅವಯವವ್ಯಾಪಾರಗಳಾಗಿರಬೇಕು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅಂತಹ ಅಭಿನಯಗಳು ಸುಕುಮಾರವಾದ ಅವಯವ ಚೇಷ್ಟಾರೂಪದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಅಲಿಂಗನವನ್ನು ಮಂದಹಾಸರೋಮಾಂಚಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ರೋಮಾಂಚದಿಂದ ಹರ್ಷವನ್ನೂ ನೇತ್ರದ ಊರ್ಧ್ವಬಲನಿಂದ ಕ್ರೋಧವನ್ನೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಣಯ ಕೋಪವನ್ನು ಹೂವು, ಆಭರಣ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ತಲೆಯ ನಡುಕದಿಂದಲೂ, ಮರ್ಮಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಇದರ ಅಭಿನಯವು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುತ್ತದೆ

೪೦-೪೨ ಪುರುಷನು ಬಗ್ಗಿದ ಮುಖದಿಂದಲೂ, ನಿಟ್ಟುಸಿರುನಿಂದಲೂ, ದುಃಖವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಅದೇ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೈಗಳ ಅಭಿಘಾತದಿಂದಲೂ, ರೋದನದಿಂದಲೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಕಣ್ಣೀರಿನ ಪ್ರದರ್ಶನವು ಹರ್ಷದಿಂದಲೂ, ದುಃಖದಿಂದಲೂ ಎರಡು

ಆನಂದೇನ ಸಮುದ್ಭೂತಂ ರುದಿತಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ಸ್ಕೃತಂ |
 ಹೃಷ್ವೇನ ಚಾಸ್ಯಹೃಷ್ವೇನ ತಂ ಮುಖೇನ ನಿರೂಪಯೇತ್ || ೪೧ ||
 ಸಂಭ್ರಮಾನೇಗಚೇಷ್ಟಾಭಿಃ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಭಯಂ ಭವೇತ್ |
 ತ್ರಾತುರನ್ನೇಷಣಾದೇವ ಉಚ್ಛೈರಾಕ್ರಂದಿತೇನ ಚ || ೪೨ ||
 ನರಾಲಿಂಗನತಶ್ಚೈವ ಭಯಂ ಕಾರ್ಯಂ ಭವೇತ್ ಸ್ತ್ರಿಯಃ |
 ತ್ರಿಪತಾಕಾಂಗುಲೀಭ್ಯಾಂ ತು ಚಲಿತಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ || ೪೩ ||
 ಶುಕಶ್ಚ ಶಾರಿಕಾಚೈವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ ಯೇ ಚೈವ ಪಕ್ಷಿಣಃ |
 ಶಿಖಿಸಾರಸಹಂಸಾದ್ಯಾಃ ಸ್ಥೂಲಾ ಯೇ ಚ ಸ್ವಭಾವತಃ || ೪೪ ||
 ಪಕ್ಷಾಜ್ಞಹಾರೈರ್ದ್ವಿವಿಧೈಃ ತೇಷಾಮಭಿನಯೋ ಭವೇತ್ |
 ಭೂತಾಃ ಪಿಶಾಚಾ ಯಕ್ಷಾಶ್ಚ ದಾನವಾ ರಾಕ್ಷಸಾಸ್ತಥಾ || ೪೫ ||
 ಅಂಗಹಾರೈರ್ವಿನಿದೀಶ್ಯಾಃ ಪತ್ಯಕ್ಷಾ ನ ಭವಂತಿ ಯೇ |
 ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾ ಅಭಿನೇಯಾಃ ಸ್ಯುಸ್ತಥೋದ್ದೇಗೈಸ್ಸವಿಸ್ಕಯೈಃ || ೪೬ ||

ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನೂ ಸಂತುಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತು ದುಃಖಿಯಾದ ಮುಖದಿಂದಲೇ
 ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಪುರುಷರಭಯವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ ಸಂಭ್ರಮ, ತ್ವರ
 ಇವುಗಳಿಗೆ ಸೂಚಕವಾದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದ ಅದನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಸ್ತ್ರೀಯರ
 ಭಯವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ ರಕ್ತಕನನ್ನು ಹುಡುಕುವಿಕೆಯಿಂದಲೂ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ
 ರೋದನದಿಂದಲೂ, ಪುರುಷನನ್ನು ಅಲಿಂಗನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದಲೂ (ಈ
 ವಿಧವಾದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ)

೪೩-೪೬ ಗಿಣಿ, ಮೈನಾಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪಕ್ಷಿಗಳ ಅಭಿನಯವನ್ನು
 ಚಲನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತ್ರಿಪತಾಕಾಂಗುಲಿಗಳ ವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು.
 ನವಿಲು, ಕೊಕ್ಕರೆ, ಹಂಸ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥೂಲಸ್ವಭಾವದ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಅಭಿನಯವನ್ನು
 ಎರಡು ವಿಧವಾದ ರಕ್ತಗಳ ಚಲನವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ
 ತಿಳಿಯಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ಭೂತ, ಪಿಶಾಚ, ಯಕ್ಷ, ದಾನವ, ರಾಕ್ಷಸ
 ಮುಂತಾದವರ ಅಭಿನಯಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಅಂಗವಿಕ್ಷೇಪ
 ಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗತಕ್ಕವುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಭಯ
 ವಿಸ್ಮಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ

ದೇವಾನ್ ಪ್ರಣಾಮಕರಣೈಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇ ತು ನರಾಧಿಪ |
ಪರೋಕ್ಷೇ ವಿವಿಧೈಃ ಚಿದ್ವೈಃ ತಥಾನುಕರಣೈಃ ಶುಭೈಃ || ೪೭ ||

ಸಮೋತ್ತಿತೇನ ಹಸ್ತೇನ ತ್ವರಾಲೇನ ಶಿರಃ ಸ್ಪೃಶೇತ್ |
ನರೇಭಿವಾದನಂ ಹ್ಯೇತತ್ಕಪೋಲೇನ ತಥಾ ಸ್ತ್ರಿಯಃ || ೪೮ ||

ಮಹಾಜನಂ ಸಖಿವರಂ ವಿಟಧೂರ್ತಜನಂ ತಥಾ |
ಪರಿಮಂಡಲಸಂಜ್ಞೇನ ಹಸ್ತೇನಾಭಿನಯೇದ್ವಿಧಃ || ೪೯ ||

ಪ್ರವೃತ್ತಾನ್ ಪ್ರಾಂಶುಯೋಗೇನ ವೃಕ್ಷಾಂಶ್ಚೈವ ಸಮುತ್ಥಿತಾನ್ |
ಪ್ರಸಾರಿತಾಭ್ಯಾಂ ಬಾಹುಭ್ಯಾಮುತ್ಕ್ಲಿಪ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ || ೫೦ ||

(ಸಮೂಹಂಸುಮಹಸ್ತೇನಾಂ ಬಹುವಿಸ್ತೀರ್ಣಮೇವ ಚ |
ಸತಾಕಾಭ್ಯಾಂ ತು ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಚೋತ್ಕ್ಲಿಪ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ ||)

ಶೌರ್ಯಂ ಚ ಧೈರ್ಯದರ್ಶನಂ ಚ ಗರ್ವಮೌದಾರ್ಯಮುಚ್ಛ್ರಯಂ |
ಲಲಾಟಸ್ಥಾನಸಂಸ್ಥೇನ ತ್ವರಾಲೇನ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ || ೫೧ ||

೪೭-೪೮ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಣಾಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಪರೋಕ್ಷರಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವರ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಶುಭಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅವರನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಪುರುಷನು ಅಭಿವಾದನಮಾಡುವಾಗ ಎಡಗೈಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಬಗ್ಗಿಸಿ ತಲೆಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸ್ತ್ರೀಯು ಕಪೋಲಸ್ಪರ್ಶದಿಂದಲೂ ಅಭಿವಾದನವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು

೪೯-೫೧ ಜನಸಮೂಹವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಮಹಾಪುರುಷನನ್ನೂ, ಉತ್ತಮ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನೂ ವಿಟರು ಧೂರ್ತರು ಇಂತಹವರನ್ನೂ ಪರಿಮಂಡಲವೆಂಬ ಹಸ್ತಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಎತ್ತರವಾಗಿರುವವರನ್ನೂ, ಉನ್ನತವಾದ ಮರಗಳನ್ನೂ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ನೀಡಿರುವ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಸಮೂಹವನ್ನೂ, ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವನ್ನೂ, ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ದೇಶಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದ ಪತಕಾಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಶೌರ್ಯ, ಧೈರ್ಯ, ಅಹಂಕಾರ, ಗರ್ವ, ಔದಾರ್ಯಾತಿಶಯ ಇವನ್ನು ಅರಾಲವೆಂಬ ಹಸ್ತವನ್ನು ಹಣೆಯಮೇಲಿಟ್ಟು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

ಪ್ರಜ್ಞಾದೇಹಮದಾವಿದ್ವೌ ಕರೌ ತು ಮೃಗಶೀರ್ಷಕೌ |

ವಿಸ್ತೀರ್ಣಪ್ರದ್ರುತೋತ್ಕ್ಲೇಷೌ ಯೋಜ್ಯೌ ಯತ್ಸ್ಯಾದುಪಾವೃತಂ ||೫೨||

ಅಧೋಮುಖೋತ್ತಾನತಲಂ ಹಸ್ತಂ ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರಸಾರಿತಂ |

ಕೃತ್ವಾ ಚಾಭಿನಯೇ ದ್ವೇ ಚ ಬಿಲಗ್ರಾಹಂ ಗೃಹಂ ಗೃಹಂ || ೫೩ ||

ಕಾಮಾರ್ತಾನ್ ಜ್ವರಿತಾಂಶ್ಚೈವ ಶಾಪೋಪಹತಚೇತಸಃ |

ತೇಷಾಮಭಿನಯಃ ಕಾರ್ಯ ಉಚ್ಛ್ವಾಸೈಃ ಕಂಪನೈಸ್ತಥಾ || ೫೪ ||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಭಿನಯಃ ಕಾರ್ಯೋ ದೋಲಾಯಾಃ ಪರಿದೋಲನೇ |

ಅಕಾಶವಚನಾನೀಹ ವಕ್ಷ್ಯಾಮ್ಯಾತ್ಮಗತಾನಿ ಚ || ೫೫ ||

ಅಪವಾರಿತಕಂ ಚೈವ ಜನಾಂತಿಕಮಥಾಪಿ ಚ |

ಪರಸಂಭಾಷಣಂ ಯತ್ಸ್ಯಾತ್ಮದಾಕಾಶವಚಃ ಸ್ತೃತಂ || ೫೬ ||

೫೨-೫೪. ಪ್ರಜ್ಞಾಮಧದಿಂದಲೂ, ದೇಹಮದದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವವರನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ ಮೃಗಶೀರ್ಷಕವೆಂಬ ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಚಾಚಿ ತ್ವರೆಯಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಇದು ಉಪಾವೃತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಮಗು ಚಿಪ್ಪುನ್ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಬಿಲದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗ್ರಹಣವನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಕಾಮಾರ್ತರಾದವರ ಮತ್ತು ಜ್ವರಹೊಂದಿರುವವರ ಶಾಪದಿಂದ ನಷ್ಟಪ್ರಜ್ಞರಾಗಿರುವವರ ಅಭಿನಯಗಳನ್ನು ಉಚ್ಛ್ವಾಸಗಳಿಂದಲೂ, ನಡುಕದಿಂದಲೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು.

೫೫-೫೬ ತೊಟ್ಟಿಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೂಗುವಾಗ ಹಸ್ತಚೇಷ್ಟೆಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಅದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಅಕಾಶಭಾಷಿತ ಆತ್ಮಗತ, ಅಪವಾರಿತಕ, ಜನಾಂತಿಕ ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬನೊಡನೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಭಾಷಣಕ್ಕೆ ಅಕಾಶವಚನವೆಂದು ಹೆಸರು ಇತರರು ಕೇಳದಂತೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಮಾಡುವ

ಅನ್ಯೈರಶ್ರವಣೇಯಂ ತು ಜನಾಂತಿಕಮಿಹೋಚ್ಯತೇ |
ಅಪವಾರಿತಕಂ ಕರ್ಣೇ ಪುನರುಕ್ತಂ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ || ೫೭ ||

ಹಸ್ತಮಂತರಿತಂ ಕೃತ್ವಾ ತ್ರಿಪತಾಕಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃಭಿಃ |
ಜನಾಂತಿಕಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಮಪವಾರಿತಕಂ ತಥಾ || ೫೮ ||

ಸೃಷ್ಟಾಯಿತೇ ಚಾಭಿನಯೇ ವಾಚಾ ಗದ್ಗದಯಾ ಭವೇತ್ |
ವೃದ್ಧಾನಾಂ ಯೋಜಯೇತ್ಪಾತ್ಮಂ ಗದ್ಗದಸ್ವಲಿತಾಕ್ಷರಂ || ೫೯ ||

ಅಸಮಾಪ್ತಾಕ್ಷರಂ ಚೈವ ಬಾಲಾನಾಂ ತು ಕಲಸ್ತನಂ |
ದೀರ್ಘೋಚ್ಛ್ವಾಸಯುತಂ ಗ್ಲಾನಂ ವ್ಯಾಧಿತಾನಾಂ ತು ಯೋಜಯೇತ್ ||

ಉಚ್ಛ್ವಾಸೇನ ತು ದೀರ್ಘೇಣ ಮೃತ್ಯುಕಾಲಂ ತು ನಾಟಯೇತ್ |
ಗಾತ್ರನಿಸ್ತಂದಭಾವೇನ ಮೃತಸ್ಯಾಭಿನಯೋ ಭವೇತ್ |
ಸಾತ್ವಿಕಾಭಿನಯಂ ವಕ್ಷ್ಯೇ ರಸಭಾವೇಷು ಸಾರ್ಥಿವ || ೬೦ ||

ಭಾಷಣಕ್ಕೆ ಜನಾಂತಿಕವೆಂದು ಹೆಸರು ಪುನಃಪುನಃ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ರಹಸ್ಯ ವಚನಕ್ಕೆ ಅಪವಾರಿತಕವೆಂದು ಹೆಸರು.

೫೭-೬೦ ತ್ರಿಪತಾಕವೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶವುಳ್ಳ ಹಸ್ತವನ್ನು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಜನಾಂತಿಕ, ಅಪವಾರಿತಕ ಇವನ್ನು ನಾಟ್ಯಜ್ಞರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಕನವರಿಸುವ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಗದ್ಗದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತಿನಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ವೃದ್ಧರಿಂದ ಹೇಳಬಹುದಾದ ಪಾಠ್ಯವಚನಗಳನ್ನು ಗದ್ಗದ ಧ್ವನಿಯಿಂದಲೂ, ಅಕ್ಷರಸ್ಥಲನದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು. ಮಗುವಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಸಮಗ್ರಾಕ್ಷರಗಳಿಂದಲೂ, ಅವ್ಯಕ್ತಮಧುರಧ್ವನಿಯಿಂದಲೂ, ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ದೀರ್ಘದೀರ್ಘವಾದ ನಿಟ್ಟುಸುರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಬಾಡಿರುವ ಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೬೧-೬೨ ದೀರ್ಘವಾದ ನಿಟ್ಟುಸಿರಿನಿಂದ ಮರಣಕಾಲವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ನಿಶ್ಚಲವಾದ ದೇಹದಿಂದ ಮೃತನಾದವನನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ರಸಭಾವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಸಾತ್ವಿಕಾಭಿನಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

ಏತಾವದೇವಾಭಿನಯೇ ತು ತುಭ್ಯಂ

ಶಕ್ಯಂ ಮಯಾ ಪಾರ್ಥಿವಮುಖ್ಯ ವಕ್ತುಂ ।

ನಾಟ್ಯಂ ಹಿ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಯತೋಽನುಕಾರಂ

ಕೃತ್ಸ್ಯಂ ತತೋ ವಕ್ತುಮಶಕ್ಯಮಿಶಾಶ

॥ ೬೨ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದೇ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಿನಯೋ

ನಾಮಾಷ್ಟಾಪಿಂಶತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಎಚ್ಚೆ ಧೋರಿಯೇ, ಅಭಿನಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ನಿನಗೆ ಹೇಳಲು
ಸಾಧ್ಯ ನಾಟ್ಯವೆಂಬುದು ವಿಶ್ವದ ಅನುಕರಣವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಗ್ರವಾದ
ವಿಶ್ವವೃತ್ತದಂತೆ ಸಮಗ್ರವಾದ ನಾಟ್ಯವೂ ಸಹ ವಾಗ್ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಹೇಳಿ ತಿಳಿ
ಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾಭಿನಯವೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾವುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕೋನತ್ರಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಅತಃ ಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಗತೀನಾಂ ಲಕ್ಷಣಂ ತವ ।

ಸ್ವಭಾವೇನೋತ್ತಂಗಳತೌ ಕಾರ್ಯಂ ಜಾನುಕಟೀಸಮಂ

॥ ೧ ॥

ಯುದ್ಧಚಾರೀಪ್ರಚಾರೇಷು ಜಾನುಸ್ತನಸಮಂ ನೈಸೇತ್ ।

ಜ್ವರಾಂತೇ ಚ ಪುಧಾಂತೇ ಚ ತಸಃ ಶ್ರಾಂತೇ ರುಜಾನ್ವಿತೇ

॥ ೨ ॥

ವಿಕೃತೇ ಚಾವಹಿತ್ತೇ ಚ ತಥಾತ್ಮಕೈಸಮನ್ವಿತೇ ।

ಶೃಂಗಾರೇ ಚೈವ ಶೋಕೇ ಚ ಸ್ವಚ್ಛಂದಗಮನೇ ತಥಾ

॥ ೩ ॥

ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ— ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಆಯಾಯ ಅಭಿನೇಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಗತಿಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಸ್ವಭಾವ ಸಿದ್ಧವಾದ ಉಚ್ಚಗಮನದಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಯನ್ನು ಸೂಂಟಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು ಯುದ್ಧ ಮತ್ತು ಚಾರೀ ಎಂಬ ಸಂಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಯನ್ನು ಸ್ತನಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು ಜ್ವರ ಬಂದ ಮೇಲೆಯೂ, ಬಹಳ ಹಸಿವಾಗಿರುವಾಗಲೂ, ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಬಳಲಿರುವಾಗಲೂ, ರೋಗಗ್ರಸ್ತನಾಗಿರುವಾಗಲೂ, ಚಿತ್ತವಿಕಾರ ಹೊಂದಿರುವಾಗಲೂ ಆಕಾರಗೋಪನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ದುಃಖಹೊಂದಿರುವಾಗಲೂ, ಶೃಂಗಾರ ಮತ್ತು ಶೋಕಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗಲೂ, ಯಥೇಚ್ಛ ಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಾಟ್ಯಜ್ಞರು ಸ್ಥಿರವಾದ ಗತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಬೇಕು ಅಸ್ವಸ್ಥನಾಗಿರುವಾಗಲೂ

ಏತೇಷ್ಟೇವ ತು ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ಥಿರಾ ಕಾರ್ಯಾ ಗತಿರ್ಬುದ್ಧಿಃ |

ಅಸ್ತಸ್ಯೇ ಕಂಪಿತೇ ಚೈವ ಭಯೇ ವಿತ್ರಾಸಿತೇ ತಥಾ

|| ೪ ||

ಅನೇಗೇ ಚೈವ ಹರ್ಷೇ ಚ ಕಾರ್ಯಂ ಯಚ್ಚ ತ್ವರಾನ್ವಿತಂ |

ಅನಿಷ್ಟತ್ರವಣೇ ಚೈವ ಕ್ಷೇಪೇ ಚಾದ್ಭುತದರ್ಶನೇ

|| ೫ ||

ಅಪಿಚಾತ್ಯಯಿಕೇ ಕಾರ್ಯೇ ತಥಾ ಚೈವಾರಿಮಾರ್ಗಣೇ |

ಅಪರಾಧಾನುಸಾರೇಣ ಶ್ವಾಪದಾನುಗತೌ ತಥಾ

|| ೬ ||

ಏವಂ ವಿಧೇಷು ಕಾರ್ಯೇಷು ಗತಿಂ ಶೀಘ್ರಾಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |

ಗತಿಃ ಶ್ರುಂಗಾರಿಣೇ ಕಾರ್ಯಾ ಸ್ತಸ್ಯ ಕಾಮಿತಶಂಭವೇ

|| ೭ ||

ದೂತೀದರ್ಶಿತಮಾರ್ಗಸ್ತು ಹೃದ್ಯವೇಶಶರಿಕ್ರಮೇ |

ಸಸೌಷ್ಠವಸಮಾಯುಕ್ತ್ಯಃ ಲಯತಾಲವಶಾನುಗೈಃ

|| ೮ ||

ನಡುಗುವಾಗಲೂ, ಭಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಇತರರಿಂದ ಹೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗಲೂ, ತ್ವರೆಯಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗಲೂ, ಮತ್ತು

೫ ೮ ತನಗೆ ಅನಿಷ್ಟವಾದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಕೇಳುವಾಗಲೂ, ಧಿಕ್ಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ, ಆಶ್ಚರ್ಯದರ್ಶನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಶತ್ರುವನ್ನು ಹುಡುಕುವಾಗಲೂ ಅಪರಾಧಿಗಳಾದ ಕ್ರೂರವೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುವಾಗಲೂ ಸಹ ಶ್ರೀಘ್ರಗತಿಯನ್ನೇ ಅನಿವಾರಿಸಬೇಕು ಅನಾಯಾಸದಿಂದ ಇಷ್ಟ ಜನಸಮಾಗಮವು ಸಂಭವಿಸುವಾಗ ಶ್ರುಂಗಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಗತಿಯನ್ನೇ ಅನಿವಾರಿಸಬೇಕು. ದೂತಿಯ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ನಾಯಿಕೆಯ ಲಾಭವನ್ನು ಹೊಂದುವಾಗ ರಮ್ಯವೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಲಯತಾಲಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಗತಿಸೌಷ್ಠವವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೂ, ಪಾದಗಳಲಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು

ಸಾದಯೋರನುಗೌ ಚಾಪಿ ಹಸ್ತಾ ಕಾರ್ಯಾ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃಭಿಃ |

ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಕಾಮಿತೇ ಗಚ್ಛನ್ ನ ಚಾತ್ಯರ್ಥಂ ವಿಭೂಷಿತಃ || ೯ ||

ಕೃಷ್ಣನಾಸಾಃ ಪದೈರ್ಮಂದೈಃ ಶಬ್ದಾಶಂಕೀ ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ |

ವೇಷಮಾನಶರೀರಶ್ಚ ಶಂಕಿತಃ ಪ್ರಸ್ಥಲನ್ ಮುಹುಃ || ೧೦ ||

ಅಂಗಸ್ವಭಾವನೇಪಥ್ಯೋ ರೌದ್ರಸ್ತು ತ್ರಿವಿಧೋ ಮತಃ |

ರುಧಿರಕ್ಲಿನ್ನದೇಹಸ್ತು ಪದ್ಮಾಂತ್ರಾಂಗಧರಸ್ತಥಾ || ೧೧ ||

ಬಹ್ವಾಯುಧಧರೋ ರೌದ್ರನೇಪಥ್ಯೇನ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ |

ರೂಕ್ಷೋ ನಿರ್ಭರ್ತ್ಸನಕಥೋ ನಿರ್ಘೃಣಸ್ತು ಸ್ವಭಾವತಃ || ೧೨ ||

ವಿವಿಧಸ್ಯಾಪಿ ರೌದ್ರಸ್ಯ ಚತುಸ್ತಾಲಾಂತರಾಗತಿಃ |

ಅಹೃದ್ಯಾ ತು ಮಹೀ ಯತ್ರ ಶ್ಮಶಾನರಣಸಂಕುಲಾ || ೧೩ ||

೯-೧೨ ಕಾಮಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಹೋಗುವವನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದೆಯೂ, ಕಪ್ಪು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟು, ಸದ್ವಾಗದಂತೆ ಮಂದಗಾಮಿಯಾಗಿಯೂ ಹೊರಡಬೇಕು ಶಂಕಿತನಾಗಿ ನಡಗುತ್ತಾ, ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ ಎಡವುತ್ತಾ ಹೋಗಬೇಕು. ಆಯಾಯ ಅಂಗಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವೇಷವುಳ್ಳ ರೌದ್ರನು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ರುಧಿರಕ್ಲಿನ್ನ ದೇಹ (ರಕ್ತದಿಂದ ನೆನಸಿದ ದೇಹ ಉಳ್ಳದ್ದು) ಪದ್ಮಾಂತ್ರಾಂಗಧರ (ಹೃದಯಕಮಲ ಮತ್ತು ಕರುಳು ಇವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು) ಬಹ್ವಾಯುಧಧರ (ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು) ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಆ ಮೂರಕ್ಕೂ ಇವೆ ಈ ಮೂರು ಭೇದಗಳೂ ರೌದ್ರನಾದ ವೇಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ ಈ ಮೂವರೂ ಭಯಂಕರರಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ನಿರ್ದಯತೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾರೆ ಈ ರೌದ್ರಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ನಾಲ್ಕು ಕಾಲಪ್ರಮಾಣದ ಗತಿಯೇ ವಿಹಿತವಾಗಿವೆ

೧೩-೧೫ ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯು ರಮ್ಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧದಿಂದ ನಿಬಿಡವಾದ ಶ್ಮಶಾನವು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ

ಅಸನ್ನಾ ಚ ವಿಕ್ಯಷ್ಟಾ ಚ ತತ್ರ ಬೀಭತ್ಸಿಕಾ ಗತಿಃ |

ಗತಿರ್ನಿರೇ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಪಾದವಿಕ್ಸಿಪ್ತಸಂಯುತಾ

|| ೧೪ ||

ವಿಸ್ತಯೇ ಚೈವ ಹರ್ಷೇ ಚ ವಿಕ್ಸಿಪ್ತಪದವಿಕ್ರಮಾ |

ಗತಿಃ ಸ್ಥಿರಪದಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ತಥೈವ ಕರುಣಾರಸೇ

|| ೧೫ ||

ನ ತತ್ರ ಸೌಷ್ಠವಂ ಕಾರ್ಯಂ ನ ಪ್ರಮಾಣಂ ತಥಾವಿಧಂ |

ವಿಘೂರ್ಣಿತಶರೀರಾ ಚ ಸ್ತಬ್ಧಾ ಚ ಶಿಥಿಲಾ ಗತಿಃ

|| ೧೬ ||

ಗಾಢಪ್ರಹಾರಿತೇ ಕಾರ್ಯಾ ಗತಿಃ ಪಿಂಡಿತವಿಗ್ರಹಾ |

ದ್ರುತಾ ಭಯಾನಕೇ ಕಾರ್ಯಾ ಸ್ತಬ್ಧಾ ಕಾರ್ಯವಶಾದಥ

|| ೧೭ ||

ಸತ್ವೇ ತು ವಿಕ್ಯತೇ ದೃಷ್ಟೇ ಗತಿರ್ನಿಘ್ನುರಿತೇಕ್ಷಣಾ |

ತಾಪಸಾನಾಂ ಭವೇನ್ಮಂದಾ ಯುಗಮಾತ್ರೇಕ್ಷಣಾ ಗತಿಃ

|| ೧೮ ||

ದಲ್ಲಾಗಲಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಭೀಭತ್ಸ ಗತಿಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು ನೀರರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಪಾದಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಹಾಕುವ ಗತಿಯನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಬೇಕು ಆಶ್ಚರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಹರ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಡಿಗೆಯೇ ಇರಬೇಕು ಕರುಣರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಿರವಾದ ಪಾದವಿನ್ಯಾಸವುಳ್ಳ ಗತಿಯನ್ನೇ ಹೊಂದಬೇಕು

೧೬-೧೮ ಈ ಕರುಣರಸದಲ್ಲಿ ಸೌಷ್ಠವವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರಿಯಾದ ಗಮನವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ಅಂಗಗಳ ಭ್ರಮಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮತ್ತು ಸ್ತಬ್ಧವೂ ಆದ ದೇಹವನ್ನೇ ಲ್ಲಾ ಪಿಂಡೀಕೃತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಿಥಿಲಗತಿಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು ಭಯಾನಕರಸದಲ್ಲಿ ದ್ರುತಗತಿಯನ್ನಾಗಲಿ, ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸ್ತಬ್ಧಗತಿಯನ್ನಾಗಲಿ, ಆಶ್ರಯಿಸಬಹುದು ಅಂತಃಕರಣವು ಕ್ರೋಧಾದಿಗಳಿಂದ ಕಲಕಲ್ಪಿಟ್ಟಿದ್ದುದು ಕಂಡುಬಂದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳ ಸ್ಪುರಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗತಿಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು ತಪಸ್ವಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ನೋಗದಷ್ಟು ನೋಟದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಂದಗತಿಯೇ ಇರಬೇಕು

ಹಸ್ತಸಂಸ್ಪರ್ಶನಾನ್ಮಂದಾ ಪೃಂಧಕಾರೇ ಗತಿರ್ಭವೇತ್ |

ರಥಸ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಗತಿರ್ಮಂದಪದ್ಧಿರಥ || ೧೯ ||

ಸಮಪಾದಂ ಬುಧಸ್ಥಾನಂ ಕೃತ್ವಾ ರಥಗತಿಂ ವ್ರಜೇತ್ |

ಧನುರ್ಗೃಹೀತ್ವಾ ಹಸ್ತೇನ ತಥಾ ಚೈಕೇನ ಕೂಬರಂ || ೨೦ ||

ಸೂತಶ್ಚಾಸ್ಯ ಭವೇದೇವ ಪ್ರತೋದಗ್ರಹಣಾಕೃತಿಃ |

ವಿಮಾನಾಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಗತಿರಾನಂದಿನೀ ಭವೇತ್ || ೨೧ ||

ಆರೋಹಾಶ್ಚಾ ವರೋಹಾಶ್ಚ ಉಧ್ವಾರ್ಥೋವೀಕ್ಷಣೈರ್ಗತ್ಯೈಃ |

ಮಂಡಲಾವರ್ತನೈಃ ಕಾರ್ಯಮಾಕಾಶಗಮನಂ ತಥಾ || ೨೨ ||

ಋಜ್ವಾಗತೋನ್ನತೈಃ ಪಾದೈಃ ಭ್ರಮಾಮಾನಸ್ತು ಪಾದ್ಭವೇತ್ |

ಉಚ್ಛ್ರಿತಾರೋಹಣಂ ಕಾರ್ಯಮಪಕ್ವಾಂತಪದ್ಧಿರಥ || ೨೩ ||

೧೯-೨೧ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಗಳ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಮಂದಗತಿಯನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು. ರಥದಲ್ಲಿರುವವನ ಗತಿಯನ್ನೂ ಮಂದವಾದ ಪದನ್ಯಾಸದಿಂದಲೇ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಬುಧಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಸಮಪಾದದ ಗತಿಯನ್ನೇ ರಥಗತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಈ ರಥಗತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧನುಸ್ಸನ್ನೂ ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ರಥರಕ್ಷಕವಾದ ಚರ್ಮದ ಚೀಲವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಿರಬೇಕು ಸೂತನೂ ಸಹ ಚಾವಟಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಇವನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರಬೇಕು ವಿಮಾನದಲ್ಲಿರುವವನು ಆನಂದಕರವಾದ ಗತಿಯನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೨೨-೨೪ ಹತ್ತುವುದು ಮತ್ತು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದು ಇವನ್ನು ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಕೆಳಗೆ ನೋಡುವುದರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗತಿಯಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಆಕಾಶ ಗಮನವನ್ನು ಮಂಡಲಾಕಾರದ ಸುತ್ತವಿಳೆಯಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಆಕಾಶದಿಂದ ಜಾರಿಬೀಳುವ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಋಜುವಾಗಿಯೂ, ಉನ್ನತವಾಗಿಯೂ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾದಗಳಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಉನ್ನತವಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವುದನ್ನು ಹಿಂದುಮುಂದಾಗಿ ತಿರುಗಿರುವ ಪಾದವಿನ್ಯಾಸಗಳಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ

ತಥಾವತರಣಂ ಕಾರ್ಯಂ ಶಂಕಿತ್ಯೈರಿವ ಸಂಹಿತ್ಯೈಃ |

ಉತ್ಕ್ಲಿಪ್ತಪಾದಸಂಚಾರಾ ಸಲಿಲೇ ಚ ಗತಿರ್ಭವೇತ್ || ೨೪ ||

ಉತ್ಕ್ಲಿಪ್ತಹಸ್ತಸಂಚಾರಾ ಪಾದಪಾರೋಹಣೇ ಭವೇತ್ |

ಸೂಚೀವಿದ್ಧೈರಪಕ್ರಾಂತೈಃ ಪದೈಃ ಪಾರ್ಶ್ವಗತ್ಯೇರಥ || ೨೫ ||

ಅಂಕುಶಗ್ರಹಣಾನ್ನಾಗಂ ಖಲೀನಗ್ರಹಣಾದ್ಧಯಂ |

ಪ್ರಗ್ರಹಗ್ರಹಣಾದೇವ ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಕಾರಯೇದ್ಗತಿಂ || ೨೬ ||

ಅಶ್ವಯಾನೇ ಗತಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ವೈಶಾಖಸ್ಥಾನಕೇನ ಹ |

ಪನ್ನಗಾನಾಂ ಗತಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ಪದೈಃ ಸ್ವಸ್ತಿಕಸಂಯುತೈಃ || ೨೭ ||

ವಿಟಸ್ಕಾಪಿ ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ಗತಿರ್ಲಲಿತವಿಕ್ರಮಾ |

ಕಂಚುಕೇಯಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಕಂಪಿತಾ ಪ್ವಲಿತಾ ಗತಿಃ || ೨೮ ||

ಸೇರಿರುವ ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಂಕಾಸಹಿತವಾದ ಗತಿಯಿಂದ ಇಳಿಯುವಿಕೆಯನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದನ್ನು ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ, ಎತ್ತಿ, ಇಡುವ ಗಮನದಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೨೫-೨೮. ಮರಗಳನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಕೈಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಆರೋಹಣವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು, ಪಾದಗಳು ಸೂಚೀವಿದ್ಧವೆಂಬ ಗತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಪಾರ್ಶ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕು, ಅಂಕುಶವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅನೆಯ ಗತಿಯನ್ನೂ, ಲಗಾಮನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕುದುರೆಯ ಗತಿಯನ್ನೂ, ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗತಿಯನ್ನೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ವೈಶಾಖ ಸ್ಥಾನಕದಿಂದ ಅಶ್ವಗತಿಯನ್ನೂ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶವುಳ್ಳ ಪಾದಗಳಿಂದ ಸರ್ಪಗಳ ಗತಿಯನ್ನೂ, ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ವಿಟರು ಲಲಿತವಾದ ಪಾದವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗತಿಯಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಕಂಚುಕೇಯನಿಗೆ ನಡುಗುವ ಪ್ವಲಿತ ಗತಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು

ವಿಷ್ಣುಂ ಭನಗತಿಪ್ರಾಣಾ ಕೃತಸ್ಯಾಪಿ ಗತಿರ್ಭವೇತ್ |

ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತಸ್ಯ ಚ ತಥಾ ತಪಃಶ್ರಾಂತಸ್ಯ ಚೈವ ಹಿ

|| ೨೯ ||

ದೀರ್ಘಾಧ್ವನಿ ಗತಸ್ಯಾಪಿ ಶನೈರ್ಮುಂದಪರಿಕ್ರಮಾ |

ಮತ್ತಸ್ಯ ತು ಗತಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ಸ್ವಲಿತಾ ಪಾರ್ಶ್ವಯೋರ್ಧ್ವಯೋಃ || ೩೦ ||

ಉನ್ನತ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಗತಿಸ್ತ್ವಭಿನಯಕ್ರಮಾ |

ಅಸಂಬದ್ಧಪ್ರಲಾಪೀ ಸ್ಯಾನ್ಮಲಿನೋ ಲೋಮಶಸ್ತಥಾ

|| ೩೧ ||

ವಿಕಲಾನಾಂ ಗತಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಾನುರೂಪತಃ |

ಸ್ಥೂಲದೇಹಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಗತಿದೇಹಾನುಕರ್ಷಿಣೀ

|| ೩೨ ||

ವಿದೂಷಕಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಗತಿರ್ಹಾಸ್ಯಪ್ರದಾ ತಥಾ |

ಸ್ವಭಾವಜಾತಂ ವಿನ್ಯಸ್ಯ ಕುಟಿಲಂ ವಾಮಕೇ ಕರೇ

|| ೩೩ ||

೨೯-೩೧ ಕೃತನಾದವನನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅವಲಂಬನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗತಿಯಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತನನ್ನೂ, ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಬಳಲಿರುವವನನ್ನೂ, ಮಾರ್ಗ ಶ್ರಮದಿಂದ ಶ್ರಾಂತನಾಗಿರುವವನನ್ನೂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲಗಿರುವ ಮಂದಗತಿಯಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಮದ್ಯಾದಿ ಪಾನದಿಂದ ಮತ್ತನಾಗಿರುವವನನ್ನು ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವ ದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಸ್ವಲಿತಗತಿಯಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದಿರುವವನನ್ನೂ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಗತಿಯಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಅಂಗವೈಕಲ್ಯವಿರುವವರನ್ನು ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಗತಿವೈಕಲ್ಯದಿಂದಲೇ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಅಸಂಬದ್ಧಪ್ರಲಾಪಿಯನ್ನು ಮಾಲಿನ್ಯ ಮತ್ತು ರೋಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೩೨-೩೪ ಸ್ಥೂಲದೇಹ ಉಳ್ಳವನ ಗತಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ದೇಹದೊಡನೆ ಸೇಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು. ವಿದೂಷಕನ ಗತಿಯನ್ನು ಹಾಸ್ಯರಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕುಟಿಲವನ್ನು ಎಡಗೈಯ್ಯಿನ ವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಾ ಚಂಚಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಚೇಟರ ಗತಿಯನ್ನು

ಗತೌ ರಮೇತ ಚೇಟಾನಾಂ ದೃಷ್ಟಿಶ್ಚಾರ್ಯವಿಚಾರಿಣೀ |

ನಾನಾದೇಶಸಮುದ್ದೂತಾ ಪುರುಷಾಣಾಂ ಸ್ವಭಾವತಃ

|| ೩೪ ||

ಶ್ವಾಸದಾನಾಂ ಪಶೂನಾಂ ಚ ಗತಿಃ ಕಾಯ್ಯಾ ನರಾಧಿಪ |

ಶೇಷಾಣಾಮರ್ಥಯೋಗೇನ ಸ್ಥಾನಕಾನಿ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್

|| ೩೫ ||

ಧೈರ್ಯೋಪಪನ್ನಗತಿರುತ್ತಮಾನಾಂ

ಮಧ್ಯಗತಿರ್ಮಧ್ಯಮಸಂಮಿತಾನಾಂ |

ದ್ರುತಾ ಗತಿಶ್ಚ ಪ್ರಚುರಾಧಮಾನಾಂ

ಲಯತ್ರಯಂ ಸತ್ಸವಶೇನ ಯೋಜ್ಯಂ

|| ೩೬ ||

ರಂಗೇ ವಿಕೃತಾ ತು ನೃಪಪ್ರಧಾನ

ಗತಾಗತ್ಯೈಃ ಪಾದಗತಿಪ್ರಚಾರಃ |

ಕಾರ್ಯಾ ವಶಾದೇವ ಗೃಹಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ

ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ರಂಗಂ ತು ಯಥಾನುರೂಪಂ

|| ೩೭ ||

ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ನಾನಾದೇಶಗಳ ಪುರುಷರ ಗತಿಯನ್ನು ಆಯಾಯ ದೇಶ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೂ ಮತ್ತು ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮತ್ತು ಸಾಧುವಾದ ಪಶುಗಳ ಗಮನವನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೩೫-೩೯ ಇತರರಿಗೆ ಅವರವರ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಗತಿಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಉತ್ತಮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಧೈರ್ಯಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾದ ಗಂಭೀರ ಗತಿಯನ್ನೂ, ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಮಧ್ಯಮ ಗತಿಯನ್ನು, ಅಧಮಂಗೆ ಪ್ರಚಂಡ ವಾದ ದ್ರುತಗತಿಯನ್ನೂ, ಅವರವರ ನೋವೃತ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮೂರು ಲಯಗಳನ್ನೂ ಯೋಜಿಸಿ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸುವವನು ವಿಕಾರದಿಂದಿ ಬಾರದು ಗಮನಾಗಮನಗಳಿಂದ ಪಾದಗಳ ಗತಿಯನ್ನೇ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ರಂಗ ಸ್ಥಾನದ ಗೃಹವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಗತಿಭೇದಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸ

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಗತಿಃ ಸ್ಯಾಲ್ಲಲಿತಪ್ರಚಾರಾ

ಧೀರಾ ನರಾಣಾಂ ಚ ತಥೋದ್ಧತಾ ಸ್ಯಾತ್ |

ಗತಿಪ್ರಚಾರೋಽರ್ಥವಶೇನ ಯೋಜ್ಯ-

ಶ್ಚೈತಾವದುಕ್ತಂ ತವ ರಾಜಸಿದ್ಧ

|| ೩೮ ||

ವಯೋನುರೂಪಃ ಪ್ರಥಮಸ್ತು ನೇಶೋ

ನೇತಾನುರೂಪಶ್ಚ ಗತಿಪ್ರಚಾರಃ |

ಗತಿಪ್ರಚಾರಾನುಗತಂ ಚ ನಾಟ್ಯಂ

ನಾಟ್ಯಾನುರೂಪೋಽಭಿನಯಶ್ಚ ಕಾರ್ಯಃ

|| ೩೯ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಗತಿಪ್ರಚಾರವರ್ಣನೋನಾಮ್ಯಕೋನ

ತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಬೇಕು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗತಿಗಳು ಸುಕುಮಾರವಾಗಿಯೂ, ಪುರುಷಗತಿಗಳು ಧೀರ ವಾಗಿಯೂ, ಉದ್ಧತವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಈ ವಿಧವಾದ ಗತಿಪ್ರಚಾರಗಳೆಲ್ಲ ವನ್ನೂ ಆಯಾಯ ಪಾತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ದೇಶಕಾಲಭೇದಗಳು ಇವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣ ವಾಗಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಿದ್ದರೂ ಇಷ್ಟನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ ಅಭಿನಯಮಾಡತಕ್ಕವನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಮೊದಲು ಗಮನಿಸಿರಬೇಕು ವೇಷವು ವಯಸ್ಸಿಗೆ ತಕ್ಕಂತಿರಬೇಕು ಗತಿಭೇದ ಗಳು ಅಂತಹ ವೇಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಿರಬೇಕು ನಾಟ್ಯವು ಅಂತಹ ಗತಿಭೇದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಭಿನಯವೂ ಸಹ ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇರಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವಜ್ರ

ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಗತಿಪ್ರಚಾರವರ್ಣನವೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೓ಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ತ್ರಿಂಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚೆ ॥

ಹಾಸ್ಯಶೃಂಗಾರಕರುಣಾ ರೌದ್ರವೀರಭಯಾನಕಾಃ |

ಬೀಭತ್ಸದ್ಭುತಶಾಂತಾಖ್ಯಾ ನವ ನಾಟ್ಯೇರಸಾಃ ಸ್ತುತಾಃ

॥ ೧ ॥

ಶಾಂತೋ ರಸಃ ಸ್ವತಂತ್ರೋಽತ್ರ ಪೃಥಗೇವ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ |

ಶೃಂಗಾರಾದ್ಧಿ ಭವೇದ್ಭಾಸ್ಯೋ ರೌದ್ರಾಚ್ಚ ಕರುಣೋದಯಃ

॥ ೨ ॥

ವೀರಾಚ್ಛೈವಾದ್ಭುತೋತ್ಪತ್ತಿಃ ಬೀಭತ್ಸಾಚ್ಚ ಭಯಾನಕಃ |

ಏತೇಷಾಮಂಗವರ್ಣಾಶ್ಚ ಸಾತ್ತ್ವಿಕೋಽಭಿನಯಃ ಸ್ತುತಃ

॥ ೩ ॥

ಮೂವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-ಹಾಸ್ಯ, ಶೃಂಗಾರ, ಕರುಣ, ರೌದ್ರ, ವೀರ, ಭಯಾನಕ, ಬೀಭತ್ಸ, ಅದ್ಭುತ, ಶಾಂತ ಈ ಒಂಭತ್ತು ರಸಗಳು ನಾಟ್ಯೋಪಯೋಗಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಿಸಾಧ್ಯವಾದ ಶಾಂತರಸವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೂ, ಬೇರೆಯಾಗಿಯೂ ಇದೆ (ಅಂದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ರಸದೊಡನೆ ಕಾರ್ಯರೂಪದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಕಾರಣರೂಪದಿಂದಲಾಗಲಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ) ಶೃಂಗಾರದಿಂದ ಹಾಸ್ಯರಸವೂ, ರೌದ್ರದಿಂದ ಕರುಣರಸವೂ ವೀರರಸದಿಂದ ಅದ್ಭುತವೂ, ಬೀಭತ್ಸದಿಂದ ಭಯಾನಕವೂ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಇವುಗಳ ಅಭಿನಯವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾಭಿನಯವಾಗುತ್ತದೆ ಇವುಗಳ ವರ್ಣಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

ಶಾಂತಃ ಸ್ವಭಾವವರ್ಣಸ್ತು ರಸಃ ಪ್ರೋಕ್ತೋ ನರಾಧಿಪ |

ಶೃಂಗಾರಸ್ತು ಭವೇಚ್ಛಾನ್ಮೋ ರಕ್ತೋ ರೌದ್ರಃ ಸ್ಪರ್ಶೀತಿತಃ || ೪ ||

ಸಿತೋ ಹಾಸ್ಯಶ್ಚ ವಿಜ್ಞೇಯಃ ಕೃಷ್ಣಶ್ಚೈವ ಭಯಾನಕಃ |

ಗೌರೋ ವೀರಸ್ತು ವಿಜ್ಞೇಯಃ ಪೀತಶ್ಚೈವಾದ್ಭುತಃ ಸ್ಥುತಃ || ೫ ||

ಕಾಪೋತಃ ಕರುಣಶ್ಚೈವ ನೀಲೋ ಬೀಭತ್ಸ ಏವ ಚ |

ಹಾಸ್ಯಃ ಪ್ರಮಥದೈವತ್ಯಃ ಶೃಂಗಾರೋ ವಿಷ್ಣು ದೈವತಃ || ೬ ||

ಪೌದ್ರೋ ರೌದ್ರಾಧಿದೇವಶ್ಚ ಕರುಣೋ ಯಮದೈವತಃ |

ವೀಭತ್ಸಸ್ಯ ಮಹಾಕಾಲಃ ಕಾಲದೇವೋ ಭಯಾನಕಃ || ೭ ||

ವೀರೋ ಮಹೇಂದ್ರದೇವಃ ಸ್ಯಾದ್ಭುತೋ ಬ್ರಹ್ಮದೈವತಃ |

ಶಾನ್ಯಸ್ತ ದೇವೋ ವಿಜ್ಞೇಯಃ ಪರಃ ಪುರುಷ ಏವ ತು || ೮ ||

೪-೬ ಶಾಂತರಸವು ಅನುಕಟವಾದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು ಶೃಂಗಾರವು ಶ್ಯಾಮವರ್ಣದಿಂದಲೂ, ರೌದ್ರವು ರಕ್ತವರ್ಣದಿಂದಲೂ, ಹಾಸ್ಯರಸವು ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದಲೂ, ಭಯಾನಕವು ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದಿಂದಲೂ, ವೀರವು ಬಿಳುವು ಮಿಶ್ರವಾದ ಹೊಂಬಣ್ಣದಿಂದಲೂ, ಅದ್ಭುತ ರಸವು ಹಳದಿಬಣ್ಣದಿಂದಲೂ, ಕರುಣವು ಕಪೋತದಂತಹ ಬೂದುಬಣ್ಣದಿಂದಲೂ, ಬೀಭತ್ಸವು ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ ಹಾಸ್ಯರಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಥವೇ ದೇವತೆ, ಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ದೇವತೆ—

೭-೯ ರೌದ್ರರಸಕ್ಕೆ ರುದ್ರನೇ ಅಧಿದೇವತೆ, ಕರುಣರಸಕ್ಕೆ ಯಮನೇ ದೇವತೆ, ಬೀಭತ್ಸಕ್ಕೆ ಮಹಾಕಾಲನೇ ದೇವತೆ, ಭಯಾನಕರಸಕ್ಕೆ ಕಾಲಪುರುಷನೇ ದೇವತೆ, ವೀರರಸಕ್ಕೆ ಮಹೇಂದ್ರನೇ ದೇವತೆ, ಅದ್ಭುತರಸಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದೇವತೆ, ಶಾಂತರಸಕ್ಕೆ ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಸರಮಾತ್ಮನೇ ದೇವತೆ, ಈ ಶಾಂತರಸವು ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಆದರ ಅಭಿನಯವೂ ಸಹ ಸರ್ವಭೂತದಯೇ ಮೊದಲಾದ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಏಕರೂಪವಾದ ದಯೆ, ಧ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದ ಅನುಷ್ಠಾನ

ಶಾಂತಸ್ಯ ತು ಸಮುತ್ಪತ್ತಿಃ ನೃಪನೈರಾಗ್ಯತಃ ಸ್ತೃತಃ |

ಸಚಾಭಿನೇಯೋ ಭವತಿ ಲಿಂಗಗ್ರಹಣತಸ್ತಥಾ

|| ೯ ||

ಸರ್ವಭೂತದಯಾಧ್ಯಾನಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತನೈಃ |

ನಾಸ್ತಿ ಯತ್ರ ಸುಖಂ ದುಃಖಂ ನ ದ್ವೇಷೋ ನಾಪಿ ಮತ್ಸರಃ

|| ೧೦ ||

ಸಮಃ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ಸ ಶಾಂತಃ ಪ್ರಥಿತೋ ರಸಃ |

ಹಾಸ್ಯಸ್ಯ ತು ಸಮುತ್ಪತ್ತಿರಸಂಬದ್ಧಪ್ರಲಾಪತಃ

|| ೧೧ ||

ಅಸಂಬದ್ಧಾತ್ಮಥಾ ವೇಶಾದ್ಭವತೀತಿ ನಿನಿಶ್ಚಯಃ |

ಆತ್ಮಸ್ಥಶ್ಚ ಪರಸ್ಥಶ್ಚ ದ್ವಿವಿಧಃ ಸ ಚ ಕೀರ್ತಿತಃ

|| ೧೨ ||

ಆತ್ಮಸ್ಥಶ್ಚ ಸ್ವಯಂ ಹಾಸಾತ್ಪರಸ್ಥಃ ಪರಹಾಸನಾತ್ |

ಉತ್ತಮಾಧಮಮುಖ್ಯಾನಾಂ ತ್ರಿವಿಧಃ ಸ ಭವೇತ್ತದಾ

|| ೧೩ ||

ಈಷದ್ವಿಕಂಪಿತೈರ್ಗಂಧೈಃ ಕಟಾಕ್ಷೈಃ ಸೌಷ್ಣವಾನ್ವಿತೈಃ |

ಅಲಕ್ಷಿತದ್ವಿಜಂ ಚೈವ ಉತ್ತಮಾನಾಂ ಸ್ಥಿತಂ ಭವೇತ್

|| ೧೪ ||

ಇವುಗಳಿಂದ ಯಾವ ಮನೋವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖ, ದುಃಖ, ದ್ವೇಷ, ಮತ್ಸರ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮ್ಯ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂತಹ ಮನೋವೃತ್ತಿಯೇ ಶಾಂತರಸವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಹೊಂದಿದೆ

೧೧-೧೩ ಹಾಸ್ಯ ರಸವು ಅಸಂಬದ್ಧ ಪ್ರಲಾಪದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ವೇಷವೂ ಹಾಸ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂಬುದು ದೃಢಪಟ್ಟಿದೆ ಅದೂ ಸಹ ಆತ್ಮಸ್ಥ ಪರಸ್ಥವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ, ತನ್ನ ಹಾಸದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಹೊಂದಿದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಸ್ಥವೆಂತಲೂ ಅದರಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಹಾಸ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಅದು ಪರಸಂಸ್ಥವೆಂದೂ ಹೆಸರು ಇದೂ ಸಹ ಉತ್ತಮ ಮಧ್ಯ ಮಾಧಮ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ

೧೪-೧೬ ಹಾಸ್ಯರಸಕ್ಕೆ ಅನುಭಾವರೂಪವಾದ ಸ್ಥಿತವು ಉತ್ತಮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಕವೋಲ ಪ್ರದೇಶವು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಕಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಾಣಿಸದಂತೆಯೂ ಗಂಭೀರವಾಗಿರಬೇಕು ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ

ತಥಾ ದರ್ಶಿತದಂತಸ್ತು ಮಧ್ಯಮೂನಾಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |
ಸಾಸ್ತ್ರಂ ತದಧಮಾನಾಂ ಸ್ಯಾತ್ಸಸ್ತನಂ ಚ ಮಹೀಭುಜಾಂ || ೧೫ ||

ಶೃಂಗಾರೋ ದ್ವಿವಿಧಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಸಂಭೋಗಾದ್ವಿರಹಾತ್ತಥಾ |
ವಿಪ್ರಲಂಭಕೃತಸ್ಯಾತ್ ನರ್ವೇದೋಽಭಿನಯಾಕ್ರಿಯಃ || ೧೬ ||

ವಿಪ್ರಲಂಭೇ ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾಃ ಕಾಮಾವಸ್ಥಾಃ ತಥಾ ದಶ |
ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿರ್ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಪ್ರಥಮಾಯಾಂ ನರಾಧಿಪ || ೧೭ ||

ಮನಸಶ್ಚ ತಥಾ ಸಂಗೋ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ |
ಸ್ಮರಣಂ ಚ ತಥಾ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ತೃತೀಯಾಯಾಂ ನಿರಂತರಂ || ೧೮ ||

ನಿದ್ರಾಭೇದಃ ಚತುರ್ಥ್ಯಾಂ ತು ಪಂಚಮ್ಯಾಂ ತನುಶಾ ತಥಾ |
ವ್ಯಾವೃತ್ತಿರ್ವಿಷಯೇಭ್ಯಸ್ತು ಪಷ್ಯಾಂ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ನರಾಧಿಪ || ೧೯ ||

ಲಜ್ಜಾ ಪ್ರಣಾಶಃ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಂ ಉನ್ಮಾದಸ್ತದನಂತರಂ |
ನವಮ್ಯಾಂ ತು ತಥಾ ಮೂರ್ಛಾ ದಶಮ್ಯಾಂ ಮರಣಂ ಭವೇತ್ || ೨೦ ||

ಇಂತಹ ಮಂದಹಾಸವು ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರುತ್ತದೆ ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಇಂತಹ ಸ್ಥಿತವು ಅಧಮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದುದು ರಾಜರುಗಳ ಇಂತಹ ಹಾಸವು ಪ್ರಾಯಃ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ ಶೃಂಗಾರರಸವು ಸಂಭೋಗ ವಿಪ್ರಲಂಭಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರದ ಅಭಿನಯವು ನಿರ್ದೇಶವೆಂಬ ಸಂಚಾರಿಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಹೊಂದುತ್ತದೆ

೧೭-೨೦ ವಿಪ್ರಲಂಭದೇಶೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಕಾಮಾವಸ್ಥೆಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಮೊದಲನೆಯದು ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿ, ಎರಡನೆಯದು ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಗ, ಮೂರನೆಯದು ಇಷ್ಟವಸ್ತುವಿನ ಸಂತತಸ್ಮರಣ, ನಾಲ್ಕನೆಯದು ಜಾಗರ, ಐದನೆಯದು ಅವಯವಗಳ ಕೃಶತೆ, ಆರನೆಯದು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾಸಕ್ತಿ, ಎಳನೆಯದು ಲಜ್ಜಾತ್ಯಾಗ, ಎಂಟನೆಯದು ಉನ್ಮಾದ, ಒಂಭತ್ತನೆಯದು ಮೂರ್ಛೆ, ಹತ್ತನೆಯದು ಮರಣ

ಪ್ರಯೋರುಜ್ಜಲಯೋಸ್ತತ್ರ ಸಂಭೋಗಾಭಿನಯೋ ಭವೇತ್ |

ಸುಖಪ್ರಾಯೇಷ್ಟಸಂಪನ್ನೋ ಯತ್ರ ಮಾಲ್ಯಾನುಲೇಪಕಃ

|| ೨೧ ||

ಪುರುಷಪ್ರಮದಾಯುಗ್ಧಂ ಶೃಂಗಾರ ಇತಿ ಸಂಜ್ಞಿತಃ |

ಶೋಕಾದ್ಭವತಿ ರಾಜೇಂದ್ರ ತಥೈವ ಕರುಣೋ ರಸಃ

|| ೨೨ ||

ತ್ರಸ್ತಗಾತ್ರಾದ್ವಿನಿಶ್ವಾಸಪರಿದೇವಿತರೋದನೈಃ |

ಮುಖವೈವರ್ಣ್ಯಶೋಷೈಶ್ಚ ತಸ್ಯೇಹಾಭಿನಯೋ ಭವೇತ್

|| ೨೩ ||

ಕ್ರೋಧಾದ್ಭವತಿರೌದ್ರಸ್ಯ ರಸಸ್ಯ ತು ಸಮುದ್ಭವಃ |

ರಕ್ತತ್ವನೇತ್ರಭೃಕುಟಿಕ್ರೋಧಾಮರ್ಷ್ಯಃ ಸಸಾಹಸ್ಯಃ

|| ೨೪ ||

ಪೀಡನೈಃ ಶಸ್ತ್ರಸಂಘಾತೈಃ ತಸ್ಯೇಹಾಭಿನಯೋ ಭವೇತ್ |

ಜುಗುಪ್ಸಯಾ ಚ ಭವತಿ ಬೀಭತ್ಸಸ್ಯ ಸಮುದ್ಭವಃ

|| ೨೫ ||

೨೧-೨೩ ಸುಖಕರವಾದ ವಸ್ತ್ರಭೂಷಣಗಳಿಂದಲೂ, ಗಂಧಾನುಲೇಪ ಪುಷ್ಪಮಾಲಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಉಜ್ಜ್ವಲವೇಷವುಳ್ಳ ನಾಯಿಕಾನಾಯಕಯುಗ್ಧದ ಸುಖಪ್ರಾಯವಾದ ಸಮಾಗಮವೇ ಸಂಭೋಗಾಭಿನಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಶೋಕ ವೆಂಬ ಸ್ಥಾಯೀಭಾವದಿಂದ ಕರುಣರಸ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಕರುಣರಸವನ್ನು ಭಯದಿಂದ ನಡುಗುವ ದೇಹದಿಂದಲೂ, ನಿಟ್ಟುಸುರುಗಳಿಂದಲೂ, ರೋದನಾದಿ ಗಳಿಂದಲೂ, ಮುಖವಿವರ್ಣತೆಯಿಂದಲೂ, ಅವಯವಗಳ ಶೋಷಣೆಯಿಂದಲೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ

೨೪-೨೫ ಕ್ರೋಧವೆಂಬ ಸ್ಥಾಯೀಭಾವದಿಂದ ರೌದ್ರರಸವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ ಕಣ್ಣುಗಳ ರಕ್ತವರ್ಣದಿಂದಲೂ, ಹುಬ್ಬನ್ನು ವಕ್ರಮಾಡುವುದ ರಿಂದಲೂ, ಸಾಹಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೋಪಾನುರ್ಷಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ಸಂಘರ್ಷದಿಂದಲೂ ಇದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಜಿಗುಪ್ಸಾ ಎಂಬ ಸ್ಥಾಯೀ ಭಾವದಿಂದ ಭೀಭತ್ಸರಸವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಮೂಗನ್ನು ತಿರುಗಿಸು ವುದರಿಂದಲೂ, ಅನುಭಾವರೂಪವಾದ ಅಸಹ್ಯತೆಯಿಂದಲೂ ಇದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು.

ನಾಸಾವಿಘೋರ್ಣನಾತ್ಮಸ್ಯ ಚೋದ್ಯೇಗೇನ ತಥೈವ ಚ |
ಅಶ್ವರ್ಯೇಣ ಸಮುತ್ಪತ್ತಿರದ್ಭುತಂ ತತ್ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ

|| ೨೬ ||

ಪ್ರಸ್ಫುರಿತಾಕ್ಷಿರೋಮಾಂಚೈರಂಗುಲೀ ಭ್ರಮಣಾದಿಭಿಃ |
ಸ್ತೇದೇನ ಚಾಭಿನೇಯಃ ಸ್ಯಾದದ್ಭುತಸ್ತು ತಥಾ ರಸಃ

|| ೨೭ ||

ನಾಟ್ಯಸ್ಯ ಮೂಲಂ ತು ರಸಃ ಪ್ರದಿಷ್ಟೋ
ರಸೇನ ಹೀನಂ ನ ಹಿ ನೃತ್ತಮಸ್ತಿ |
ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಯತ್ನೇನ ರಸಾಶ್ರಯಸ್ಯ ನೃತ್ತಸ್ಯ
ಯತ್ನಃ ಪುರುಷೇಣ ಕಾರ್ಯಃ

|| ೨೮ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ರಸವರ್ಣನೋ ನಾಮ
ತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಧ್ಯಾಯಃ

೨೬-೨೭ ಆಶ್ವರ್ಯವೆಂಬ ಸ್ವಾಯೀಭಾವದಿಂದ ಅದ್ಭುತ ರಸವು ಅಭಿ
ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದ ಕಣ್ಣುಗಳ ಸ್ಫುರಣ, ರೋಮಾಂಚ, ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಅಲುಗಿಸು
ವಿಕೆ ಮತ್ತು ಬೆವರು ಇವುಗಳಿಂದ ಈ ರಸವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ
ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಫಲ, ರಸ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ನೃತ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ
ಆದುದರಿಂದ ನಾಟ್ಯಜ್ಞರು ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು
ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ರಸವರ್ಣನನೆಂಬ ಮೂವತ್ತನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಭಾವಾಧ್ಯಾಯಮತೋ ವಚ್ಚಿ ತನ್ನೇ ನಿಗದತಃ ಶೃಣು |
ಹಾಸಾದ್ಯಾಃ ಕಥಿತಾ ಭಾವಾಃ ಸಂಚಾರತ್ಪ್ರಕವರ್ಜಿತಾಃ || ೧ ||

ಪರಚೇಷ್ಟಾನುಕರಣಾದ್ಯದ್ವಾಸ್ತಮುಪಜಾಯತೇ |
ಸ್ಥಿತಹಾಸಾಭಿಹಸಿತೈರಭಿನೇಯಸ್ಯ ಪಂಡಿತೈಃ || ೨ ||

ಇಷ್ಟಾರ್ಥವಿಷಯಪ್ರಾಪ್ತೌ ರತಿರಿತ್ಯುಪಜಾಯತೇ |
ಸೌಮ್ಯತ್ವಾದಭಿನೇಯಾ ಸಾ ವಾಙ್ಮಾಧುರ್ಯಾದಿಭಿಸ್ತಥಾ || ೩ ||

ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಭಾವಾಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತೇನೆ ಅದನ್ನು ಕೇಳು ಹಾಸ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳು ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಇರುತ್ತವೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಚೇಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವಾಗ ಹಾಸ್ಯವೆಂಬ ಯಾವ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಸ್ಥಿತ, ಹಾಸ, ಹಸಿತ ಎಂಬ ನಗುವಿನ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಪಂಡಿತರು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಕಾಮಿನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಇಷ್ಟವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾದಾಗ ಉದ್ಭವಿಸುವ ಪ್ರೀತಿರೂಪವಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯು ರತಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಇದು ಸೌಮ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಧುರವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

ಇಷ್ಟಬಂಧುವಿಯೋಗೇನ ಧನನಾಶೇನ ಪಾರ್ಥಿವ |

ಶೋಕೋ ಭವತಿ ತಸ್ಯ ಸ್ಯಾದ್ರುದಿತಾಭಿನಯಕ್ರಿಯಾ

|| ೪ ||

ಕ್ರೋಧಃ ಚತುಃಪ್ರಕಾರಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯೋ ನಾಟ್ಯಯೋಕ್ತೃಭಿಃ |

ರಿಪುಜೋ ಗುರುಜಶ್ಚೈವ ಭೃತ್ಯಜಃ ಪ್ರಣಯೋದ್ಭವಃ

|| ೫ ||

ನಿಯಂತ್ರಿತಃ ಸಶತ್ರುಣಾಂ ಗುರೂಣಾಂ ಸ್ವೇದಸಂಯುತಃ |

ಭೃತ್ಯಾನಾಂ ಚ ದಯಾಲುಃ ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಚ ಪ್ರಣಯೋದ್ಭವಃ || ೬ ||

ಕರ್ಮಾತಿಶಯನಿರ್ವೃತ್ತೌ ವಿಸ್ಮಯೋ ಹರ್ಷಸಂಭವಃ |

ಸಿದ್ಧಿಸ್ಥಾನೇ ತ್ವಸೌ ಸಾಧ್ಯೋ ರೋಮಾಂಚಹಸನಾದಿಭಿಃ

|| ೭ ||

ಅಸೌ ನೋಹಾಭಿನಿವೃತ್ತೌ ವ್ಯವಸಾಯನಯಾತ್ಮಕಃ |

ಉತ್ಸಾಹಸ್ತೃಭಿನೇಯಃ ಸ್ಯಾದಪ್ರಮಾದಕ್ರಿಯಾದಿಭಿಃ

|| ೮ ||

೪-೬ ಶೋಕವೆಂಬುದು ಇಷ್ಟರ ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳ ವಿಯೋಗದಿಂದಲೂ, ಧನ ನಾಶದಿಂದಲೂ, ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ರೋದನಾದಿಗಳಿಂದ ಇದು ಅಭಿನಯಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ಕ್ರೋಧವನ್ನು ನಾಟ್ಯಜ್ಞರು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವನ್ನಾಗಿ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಗುರುವಿನಿಂದ, ಭೃತ್ಯರಿಂದ ಮತ್ತು ಪ್ರಣಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳನ್ನೂ ಗಮನಿಸಬೇಕು ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಡೆಇಲ್ಲದೆಯೂ, ಧಿಕ್ಕರಿಸಿದ ಗುರುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಿವರಿಸಿದ ಕೂಡಿಯೂ, ಅಸರಾಧಿಗಳಾದ ಭೃತ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ದಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಕುಸಿತರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಣಯದಿಂದಲೂ ಈ ಕ್ರೋಧವು ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ

೭-೯ ಲೋಕಾತಿಶಯವಾದ ಕಾರ್ಯವು ನಡೆದಾಗ ಹರ್ಷಾತಿಶಯದಿಂದ ವಿಸ್ಮಯವೆಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಮಂತ್ರಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯು ಉಂಟಾದಾಗ ಇದು ರೋಮಾಂಚ ಮತ್ತು ಹಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ಸಾಹವೆಂಬ ಭಾವವು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸ

ಸ್ವಾಪರಾಧಸಮುದ್ಭೂತಂ ಭಯಂ ನಾನೇಹ ಜಾಯತೇ |

ವೇಪಥುಕ್ರಾಸಪತನೈಃ ಅಭಿನೇಯಸ್ಸಸಂಭ್ರಮೈಃ || ೯ ||

ಬೀಭತ್ಸದರ್ಶನಾದ್ಭೈಸ್ತು ಜುಗುಪ್ಸಾ ನಾಮ ಜಾಯತೇ || ೧೦ ||

ಉದ್ವೇಜನೈಸ್ಸಹೃಲ್ಲೇಖೈರಭಿನೇಯೋ ವಿಕೂಣನೈಃ |

ದಾರಿದ್ರ್ಯೈಶ್ಚವಿನಾಶೇ ಚ ನಿರ್ವೇದೋ ನಾಮ ಜಾಯತೇ || ೧೧ ||

ಪರಸ್ಪರವಿನಿಶ್ಚಾಸೈಃ ತಸ್ಯಾಭಿನಯನಕ್ರಿಯಾ |

ವಾನ್ತೇ ವಿರಕ್ತೇ ಶ್ರಾಂತೇ ಚ ಗ್ಲಾನಿಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಸಾ ತಥಾ || ೧೨ ||

ಮಂದಾಕ್ರಮಣಕಂಪಾದ್ಭೈಃ ಕ್ಷಾಮತ್ತೇನ ಚ ದರ್ಶಯೇತ್ || ೧೩ ||

ಛಿಡತಕ್ಕದ್ದು ತನ್ನ ಅಪರಾಧದಿಂದಂಟಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯು ಭಯವೆಂದು ಹೇಳ
ಛಿಡುತ್ತದೆ ಇದು ಭಯಾನಕರವಾದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ, ಇದನ್ನು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ
ಕೂಡಿದ ನಡುಕ, ತ್ರಾಸ, ಪತನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೧೦-೧೩ ಅಸಹನೀಯವಾದ ಹೀನ ವಸ್ತುಗಳ ದರ್ಶನದಿಂದ ಜುಗುಪ್ಸೆ
ಎಂಬ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಉದ್ವೇಗದಿಂದಲೂ, ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶ
ದಿಂದಲೂ, ಅಸಹ್ಯತೆಯಿಂದಂಟಾದ ಮುಖಪರಿವರ್ತನದಿಂದಲೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು
ದಾರಿದ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟವಸ್ತುವಿನ ನಾಶ ಇವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ವೇದವೆಂಬ ಭಾವವು
ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ ಸಾಂದ್ರವಾದ ನಿಟ್ಟುಸುರುಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು
ವಾಂತಿಯಿಂದಲೂ, ವಿರಾಗ ಮತ್ತು ಶ್ರಮದಿಂದಲೂ, ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಸಹ ಗ್ಲಾನಿ
ಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಮಂದಗಮನ, ಕಂಪ, ಕೃಶತೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು
ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

ಚಾರ್ಯಾದಿಭಿಃ ಗೃಹೀತಸ್ಯ ಶಂಕಾನಾಮೇಹ ಜಾಯತೇ |
ಅಕಾರಾವರಣಂ ತಸ್ಯಾಃ ಕಾರ್ಯಂ ದಿಗವಲೋಕನಂ |
ಪರಾಪರಾಧಸಂಭೂತಾ ಅಸೂಯಾ ನಾಮ ಜಾಯತೇ || ೧೪ ||

ಗುಣನಾಶನವಿದ್ವೇಷೈಃ ಸಾಖಿನೇಯಾ ತಥಾ ಬುಧೈಃ |
ಮದ್ಯೋಪಯೋಗೇನ ಮದ್ಯೋ ಜಾಯತೇ ಚ ತ್ರಿಭಿಃತಥಾ || ೧೫ ||

ಉತ್ತಮಾಧಮಮಧ್ಯತ್ವಾತ್ಪುರುಷಾಣಾಂ ಸ್ವಭಾವತಃ |
ದೃಗ್ಗುಮೇಣೋತ್ತಮಾನಾಂ ಸ್ಯಾನ್ಮಧ್ಯಾನಾಂ ವಾಕ್ಪಲಾಪತಃ || ೧೬ ||

ಅಧಮಾನಾಂ ಚ ಪತನ್ಯರಸಂಬದ್ಧಪರಿಕ್ರಮೈಃ |
ಆಯಾಸೇನಾಧಮಾನಾಂ ಚ ಶ್ರಮೋನಾಮೇಹ ಜಾಯತೇ || ೧೭ ||

ಗಾತ್ರಮರ್ದನನಿಶ್ವಾಸಜ್ವಂಭಣೈಸ್ತತ್ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ |
ಗರ್ವೇಣ ಖೇದಾದ್ರಾಗೇಣ ಹ್ಯಾಲಸ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ಸ್ಮಭಾವತಃ || ೧೮ ||

೧೪-೧೫ ಕಳ್ಳತನವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಕೃತ್ಯ ಹೂಂದಿರುವವನಿಗೆ ಶಂಕೆ ಎಂಬ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಆಕಾರವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದ ರಿಂದಲೂ, ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು. ಮತ್ತೆಬ್ಬರ ಅಪರಾಧದಿಂದ ಅಸೂಯೆಯೆಂಬ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಗುಣನಾಶ ದಿಂದಲೂ ದ್ವೇಷದಿಂದಲೂ ಇದನ್ನು ಪಂಡಿತರು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಮದ್ಯಾದಿ ಮಾದಕ ವಸ್ತುಗಳ ಸೇವನದಿಂದ ಮದವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಉತ್ತಮಾಧಮ ಮಧ್ಯಮ ರಂಬ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಪುರುಷಭೇದದಿಂದ ಅದೂ ಮೂರು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ

೧೬-೧೯ ಈ ಮದವನ್ನು ಉತ್ತಮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಕಣ್ಣುಗಳ ಭ್ರಮಣ ದಿಂದಲೂ, ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಲಾಪಗಳಿಂದಲೂ, ಅಧಮರಿಗೆ ನೆಲಕ್ಕು ಬೀಳುವುದು ಹಾಗೂ ಕುಟಿಲಗಮನ ಇವುಗಳಿಂದಲೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅಧಮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಆಯಾಸದಿಂದ ಶ್ರಮವೆಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಮೈಮುರಿಯುವಿಕೆ, ನಿಶ್ವಾಸ, ಆಕಳಿಕೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಗರ್ವ ದಿಂದಲೂ, ಬೇಸರದಿಂದಲೂ, ರಾಗಾತಿಶಯದಿಂದಲೂ ಅಲಸ್ಯವೆಂಬ ಭಾವವುಂಟಾ

ತಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಶಯನಾಸನಸೇವನಾತ್ |
ದೌರ್ಗತ್ಯೇನ ಮನಸ್ತಪಾದ್ವೈನ್ಯಂ ನಾಮೇಹ ಜಾಯತೇ || ೧೯ ||

ಹೃದಯಸ್ಯ ವಿತರ್ಕೇಣ ತಸ್ಯ ತ್ವಭಿನಯೋ ಭವೇತ್ |
ಅಸ್ಥಾನೇ ತಸ್ಕರಾನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತ್ರಾಸನೈರ್ವಿವಿಧೈಸ್ತಥಾ || ೨೦ ||

ತತ್ಪ್ರತೀಕಾರಶೂನ್ಯಸ್ಯ ಮೋಹಃ ಸಮುಪಜಾಯತೇ |
ವ್ಯಸನೇನಾಭಿಘಾತೇನ ವೈರಾನುಸ್ಮರಣೇನ ಚ || ೨೧ ||

ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಮೋಹೇನ ಸ ಶು ಕಾರ್ಯಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃಭಿಃ |
ಸ್ಮರಣಾತ್ಪೂರ್ವವೃತ್ತಾಂತಾಂ ಸ್ಮೃತಿರ್ಮೋಹ ಜಾಯತೇ || ೨೨ ||

ಭೃಶಮುತ್ಕ್ಲೇಷಣಾತ್ಪ್ರಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಯೋಗಃ ಕಾರ್ಯಲೋಲುಪಾತ್ |
ಲೋಕವೃತ್ತಾಂತವಿಜ್ಞಾನಾತ್ ವೃತ್ತಿನಾರ್ಮೋಹ ಜಾಯತೇ || ೨೩ ||

ಗುತ್ತದೆ ಅದರ ಅಭಿನಯವನ್ನು ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಶಯನ, ಆಸನ ಇವುಗಳ ನೇವನದಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ದಾರಿದ್ರ್ಯದಿಂದಲೂ ಮನಸ್ತಾಪದಿಂದಲೂ ದೈನ್ಯವೆಂಬ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ

೨೦-೨೨ ಮನಸ್ಸಿನ ತರ್ಕವಿತರ್ಕಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಅಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳರನ್ನು ನೋಡಿ ಹಾಗೂ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಹೆದರಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರತೀಕಾರ ತಿಳಿಯದಿರುವಾಗ ಮೋಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ವ್ಯಸನ ದಿಂದಲೂ, ಇತರ ಅಭಿಘಾತದಿಂದಲೂ ಶತ್ರುಗಳ ವೈರವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಜಡತೆಯಿಂದಲೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತ ಗಳ ಸ್ಮರಣದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎಂಬ ಮನೋವೃತ್ತಿವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ

೨೩-೨೫ ಇದನ್ನು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೂ ಇತರರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ (ಅಥವಾ ಉರ್ವ್ವಮುಖವಾದ) ಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದಲೂ, ಕಾರ್ಯಚಾಪಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಅಭಿನಯಿಸ ಬೇಕು ಲೋಕವೃತ್ತಾಂತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ಭಾವವುಂಟಾ

ಪ್ರಯೋಜ್ಯೋ ಲಬ್ಧಭೋಗೇನ ಅಲಬ್ಧಸ್ಯ ವಿವರ್ಜಿತಂ ।

ಕ್ರೀಡಾನಾಮೋಹ ಭವತಿ ಚಾಪಲ್ಯಾದ್ಧರ್ಷಸಂಭವಾ || ೨೪ ||

ಕ್ರಿಡನೇನ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಾ ಸಾ ಗುರುವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಕ್ರಮ್ಯಃ ।

ಕೃತಾಕಾರ್ಯಸ್ಯ ರಾಜೇಂದ್ರ ¹³ಪ್ರೀಡಾನಾಮೋಹ ಜಾಯತೇ || ೨೫ ||

ಅಧೋಮುಖೇನ ಸಾ ಕಾರ್ಯಾ ಮೂಲೇ ಸ್ವೀಕರಣೇನ ಚ ।

ಜ್ಞೇಯಾ ಚಪಲ್ತಾ ರಾಜನ್ಯವಿಚಾರ್ಯಾ ಕ್ರಿಯಾವತಾ || ೨೬ ||

ಅಯಮೋವ ಪ್ರಯೋಗಸ್ಯ ತಥೈವ ಸಮುದಾಹೃತಃ ।

ಮನೋರಥಾನಾಂ ಲಾಭೇ ತು ಹರ್ಷೋನಾಮೋಹ ಜಾಯತೇ || ೨೭ ||

ಸುಖಪ್ರಸಾದರೋಮಾಂಚಪ್ರಸ್ತೇದೈರ್ದರ್ಶಯೇದ್ವಿಧಃ ।

ಸಂಭ್ರಮಾಜ್ಞಾಯತೇ ರಾಜನ್ ಆವೇಗ ಇತಿ ಸರ್ವದಾ || ೨೮ ||

ಗುತ್ತದೆ ಅಲಸ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲಬ್ಧ ವಸ್ತುವಿನ್ನನುಭವದಿಂದ ಇವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಚಾಪಲ್ಯದಿಂದಲೂ, ಸಂತೋಷದಿಂದಲೂ ಕ್ರೀಡಾ ಎಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ವಿಹಾರಗಳಿಂದಲೂ, ಗುರುಜನಗಳ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ ನೀತಿಯಿಂದಲೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಅಕಾರ್ಯಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾನಮಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರೀಡಾ ಎಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಅಧೋಮುಖದಿಂದಲೂ ಅಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೨೬-೨೮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನಿಗೆ ವಿಚಾರಶೂನ್ಯತೆಯಿಂದ ಚಪಲ್ತಾ ಎಂಬ ಮನೋವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಅವಿಚಾರ ಶೀಲತೆಯಿಂದಲೇ ಇದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಮನೋರಥಗಳ ಲಾಭವುಂಟಾದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷವೆಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇವನ್ನು ಸುಖಾನುಭವ ಪ್ರಸನ್ನತೆ, ರೋಮಾಂಚ, ಬೆವರು ಇವುಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಸಂಭ್ರಮಾತಿಶಯದಿಂದ ಆವೇಗ (ತ್ವರಿ) ವೆಂಬ ಭಾವವು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಃಶಬ್ದೈಃ ಸಹಸಾನರ್ಥಾ ದರ್ಶನೀಯಾ ಬುಧೈಸ್ತು ತೇ |

ವಿಷಾದಸ್ಯ ಸಮುತ್ತತ್ತಿಃ ಕಾರ್ಯನಾಶೇನ ಜಾಯತೇ || ೨೯ ||

ನಿದ್ರಾನಿಶ್ಚಿಸಿತನ್ಯಾಜೈಃ ಸಾಭಿನೇಯಾ ತಥಾ ಭನೇತ್ |

ಉತ್ಕಂಠಾಕರಣೈಃ ಸರ್ವೈಃ ಔತ್ಸುಕ್ಯಂ ನಾಮ ಜಾಯತೇ || ೩೦ ||

ಅಲಸ್ಯಗುರುಗಾತ್ರತ್ವೈಃ ಧ್ಯಾನೇನ್ನಾಭಿನಯೇಚ್ಛ ತತ್ |

ರಾತ್ರಿಜಾಗರಣಾಲಸ್ಯಮದೈರ್ನಿದ್ರೇಹ ಜಾಯತೇ || ೩೧ ||

ನೇತ್ರಾಭಿಮರ್ದನಾತ್ಕಾರ್ಯಾ ಜುಂಭಣಾ ಗಾತ್ರಗೌರವಾತ್ |

ಅಪಸ್ಮಾರೈಸ್ತು ಭವತಿ ದೇವಾದೀನಾಂ ಪ್ರಕೋಪತಃ || ೩೨ ||

ನಿಃಸಂಜ್ಞತ್ವಂ ಸಮೂದ್ಧಾನಂ ತಸ್ಯೇಹಾಭಿನಯೋ ಭನೇತ್ |

ನಿದ್ರಾಸಮರ್ಥಂ ಸುಪ್ತತ್ವಂ ಸ್ವಪನಂ ತತ್ರ ಯೋಜಯೇತ್ || ೩೩ ||

೨೯-೩೧ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದ ಅನರ್ಥಗಳುಂಟಾದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಪಂಡಿತರು ಆಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಕಾರ್ಯವು ನಷ್ಟವಾದಲ್ಲಿ ವಿಷಾದವೆಂಬ ಭಾವವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ನಿದ್ರಾ ಮತ್ತು ನಿಶ್ವಾಸ ಈ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಮನೋವ್ಯಥೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಇತರ ಹವ್ಯಾಸಗಳಿಂದ ಔತ್ಸುಕ್ಯವೆಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಅಲಸ್ಯದಿಂದಲೂ ಗಾತ್ರಗೌರವದಿಂದಲೂ, ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೂ ಇದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ರಾತ್ರಿಯ ಜಾಗರಣೆ, ಅಲಸ್ಯ, ಮದ ಇವುಗಳಿಂದ ಮನಃ ಸಂಕೋಚ ರೂಪವಾದ ನಿದ್ರಾ ಎಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು, ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜುವುದರಿಂದಲೂ, ಆಕಳಿಕೆಯಿಂದಲೂ, ದೇಹದ ಗೌರವದಿಂದಲೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೩೨-೩೪ ದೇವತೆಗಳ ಕೋವಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪಸ್ಮಾರವೆಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದರ ಅಭಿನಯವು ನಿಸ್ಸಂಜ್ಞತೆಯಿಂದಲೂ, ತಲೆಯ ಶೈಥಿಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನೋವೃತ್ತಿಯೇ ಸುಪ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಶಯನದಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ನಿದ್ರಾಂತರ ಬೋಧವೆಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಆಕಳಿಸುವಿಕೆಯಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಹೆಚ್ಚಾದ

ನಿದ್ರೋಚ್ಛೇದಾದ್ಧಿ ಬೋಧಸ್ತು ಜ್ಞಂಭಣಂ ತತ್ರ ಯೋಜಯೇತ್ |

ವಿದ್ಯಾಶೌರ್ಯಧನ್ಯಶ್ಚರ್ಮಶ್ಚೋನಾನು ಜಾಯತೇ || ೩೪ ||

ಶಿರಸಃ ಕಂಪನೈಸ್ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಸ್ತುಭಿನಯೋ ಬುಧೈಃ |

ಧಾಷ್ಟ್ಯಜೈಂಹ್ಯಾದಿಸಂಭೂತೋ ಹ್ಯವಹಿತ್ಕೋ ಭಯಾತ್ಮಕಃ || ೩೫ ||

ಸರ್ವಾಂಗಗೋಪನಾತ್ಕಾರ್ಯೋಭಿನಯೋ ನರ್ತನಸ್ಯ ಚ |

ಚೌರ್ಯಾದಿಜಾತಮರ್ಧಸ್ಯ ಗ್ಲಾನಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ಪ್ರಯೋಕ್ತೃಭಿಃ || ೩೬ ||

ನಾತಪ್ರಾಯಸ್ತು ಧೋನ್ಮಾದೋ ಯಥಾ ಜ್ಞೇಯೋ ವಿಯೋಗಜಃ |

ಅಸಚ್ಛೇಷ್ವಾಪ್ರಲಾವೇನ ತಸ್ಯಾಭಿನಯಕಾರಣಂ || ೩೭ ||

ವ್ಯಾಧಿಭಿರ್ವಾ ಪ್ರಹಾರೈರ್ವಾ ಮರಣಂ ನಾನು ಜಾಯತೇ |

ಕರ್ತವ್ಯೋಭಿನಯಸ್ತಸ್ಯ ಮೂಢೇಂದ್ರಿಯವಿಚ್ಛೇಷ್ವನೈಃ || ೩೮ ||

ವಿದ್ಯೆ, ಶೌರ್ಯ, ಧನ, ಅಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಅನುಷ್ಠಾನವೆಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಶಿರಃಕಂಪಗಳಿಂದ ಪಂಡಿತರು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಧೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಕಾಟಲ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಭಯರೂಪವಾದ ಅವಹಿತ್ವವೆಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದರ ಅಭಿನಯವನ್ನು ನರ್ತನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಯವಗಳ ಗೋಪನದಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು

೩೬-೪೦ ಚೌರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅವಹಿತ್ವವನ್ನು ಅರ್ಧದೌರ್ಬಲ್ಯದಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಉನ್ಮಾದವೆಂಬುದು ನಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದಲೂ, ವಿಯೋಗದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅಸಚ್ಛೇಷ್ವ ಮತ್ತು ಅಸತ್ಪ್ರಲಾಪ ಇವುಗಳಿಂದ ಅದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ವ್ಯಾಧಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಹಾರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಮರಣವೆಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದರ ಅನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಮಾಧ್ಯ ಮತ್ತು ಚೇಷ್ಟಾ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಭಯಂಕರವಾದ ಮಹಾಧ್ವನಿಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ತ್ರಾಸವೆಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ

ಮಹಾಭೈರವನಾದಾದ್ಯೈಃ ತ್ರಾಸಃ ಸಮುಪಜಾಯತೇ |

ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಾಬ್ಜಪ್ರಕಂಪಾದ್ಯೈಸ್ತಸ್ಯ ತ್ವಭಿನಯೋ ಭವೇತ್ || ೩೯ ||

ವಿಚಾರಣಾರ್ಥೇ ಸಂದೇಹಃ ಕಾರ್ಯೋ ಭ್ರಾಷ್ಟ್ರೇಪಕಂಪನೈಃ |

ಕ್ರೋಧೋಽಪರಾಧಾದ್ಭವತಿ ಕ್ರೋಧಾಭಿನಯದರ್ಶನಃ || ೪೦ ||

ಭಯೋಽಪರಾಧಜೋ ಜ್ಞೇಯೋ ದೃಗ್ಭಯಾಭಿನಯಾತ್ಮಕಃ |

ಮನೋರಥಾಪ್ತಿಜೋ ಹರ್ಷಃ ರೋಮಾಂಚೇನ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ || ೪೧ ||

ಭೀತಃ ಕ್ರೋಧಶ್ಚ ಉಭಯೇ ರೋಮಾಂಚಸ್ಯ ಸಮುದ್ಭವಃ |

ಸ್ವರಭೇದೋ ಭಯಾದ್ರಾಷ್ಟ್ರಾತ್ಸ್ವರಭೇದೇನ ದರ್ಶಯೇತ್ || ೪೨ ||

ಶೋಕಾನಂದಸಮುದ್ಭೂತಮಶ್ರುತ್ಯಾದ್ರೋದನೇನ ತು |

ವರ್ಣಾವರತಾದ್ವಿಜ್ಞೇಯಂ ವೈವರ್ಣ್ಯಂ ನಾಟ್ಯಯೋಕ್ತೃಭಿಃ || ೪೩ ||

ಅವಯವಗಳ ಸಂಕೋಚ ಮತ್ತು ನಡುಕ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ವಿಚಾರಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂದೇಹವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಹುಬ್ಬುಗಳ ಚಲನದಿಂದಲೂ, ಕಂಪದಿಂದಲೂ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು ಇತರರು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಗಳಿಂದ ಕ್ರೋಧವೆಂಬ ಭಾವವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಕೋಪದಿಂದಲೇ ಅಭಿನಯಿಸಬೇಕು

೪೧-೪೪ ಇತರರ ಅಪರಾಧದಿಂದಲೂ ಭಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಆ ಭಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ನೇತ್ರಭಯದಿಂದ ಅಭಿನಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಮನೋರಥಾಪ್ತಿಯಿಂದಂಟಾದ ಹರ್ಷವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ರೋಮಾಂಚದಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಭಯ, ಕ್ರೋಧ ಇವೆರಡೂ ರೋಮಾಂಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ ಬಹಳ ರೂಕ್ಷವಾದ ಭಯದಿಂದ ಸ್ವರ ವಿಕಾರವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದನ್ನೂ ಸಹ (ಆಯಾಯ) ಸ್ವರಭೇದದಿಂದಲೇ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ದುಃಖದಿಂದಲೂ, ಸಂತೋಷದಿಂದಲೂ, ರೋದನದಿಂದಲೂ ಸಹ ಕಣ್ಣೀರು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ವೈವರ್ಣ್ಯವೆಂಬ ಭಾವವನ್ನು ಬಣ್ಣ ಕುಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಾಟ್ಯಜ್ಞರು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಈ ವೈವರ್ಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು

ನೈವರ್ದ್ಯಂ ನಾಭಿನೇತವ್ಯಂ ಪ್ರಯತ್ನಾತ್ಪದ್ವಿದುಷ್ಕರಂ |

ಗ್ಲಾನಿಃ ಶಂಕಾಭ್ಯಸೂಯಾ ಚ ಶ್ರಮಶ್ಚ ಪಲತಾ ತಥಾ || ೪೪ ||

~~ರೋಮಾಂಚಹರ್ಷಾದಿದ್ರಾಚ ಉನ್ಮಾದೋ ಮದ ಏವ ಚ |~~

ಸ್ವೇದಶ್ಚೈವಾಹಿತ್ಯಶ್ಚ ಭಾವಾ ಹಾಸ್ಯರಸೇ ಸ್ತೂತಾಃ || ೪೫ ||

ಆಲಸ್ಯಾನ್ಮಗ್ರಜುಗುಪ್ಸಾಭಿಭಾವಾ ಹಿ ಪರಿವರ್ಜಿತಾಃ |

ಉದ್ಭಾವಯಂತಿ ಶೃಂಗಾರಂ ರಸಮಾಸ್ವಾದ್ಯಸಂಜ್ಞಕಂ || ೪೬ ||

ದೈವಸ್ಯೈವ ಚ ಚಿಂತಾ ಚ ದೈನ್ಯಗ್ಲಾನೈಶ್ಚಪಾತನಂ |

ಜಡತಾ ಮರಣಂ ಚೈವ ವ್ಯಾಧಿಶ್ಚ ಕರುಣಾರಸೇ || ೪೭ ||

ಅಸಮ್ಮೋಹಸ್ತಭೋನ್ಮಾದೋ ವಿಷಾದೋ ಮದ ಏವ ಚ |

ಮೃತ್ಯುರ್ಮ್ಯಾಧಿಭಯಂ ಚೈವ ಭಾವಾ ಬೀಭತ್ಸಸಂಶ್ರಯಾಃ || ೪೮ ||

ಸ್ತಂಭಃ ಸ್ವೇದಶ್ಚ ರೋಮಾಂಚೋ ಜುಗುಪ್ಸಾ ವಿಸ್ಮಯಸ್ತಥಾ |

ಅನೇಗೋ ಜಡತಾ ಹರ್ಷೋಽಸೂಯಾ ಚೈವಾಘ್ನತೇ ರಸೇ || ೪೯ ||

ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಇದು ಪ್ರಯತ್ನಶಾಲಿಗಳಿಗೂ ದುಷ್ಕರ, ಗ್ಲಾನಿ, ಶಂಕಾ, ಅಭ್ಯಸೂಯಾ, ಶ್ರಮ, ಚಪಲತಾ ಮತ್ತು

೪೫-೪೭ ರೋಮಾಂಚ, ಹರ್ಷ, ನಿದ್ರಾ, ಉನ್ಮಾದ, ಮದ, ಸ್ವೇದ, ಅಹಿತ್ಯ ಈ ಭಾವಗಳೆಲ್ಲವೂ ಯಥಾ ಸಂಭವದಿಂದ ಹಾಸ್ಯರಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಿಸುತ್ತವೆ ಆಲಸ್ಯ, ಉಗ್ರತಾ, ಜುಗುಪ್ಸಾ ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾವಗಳೂ ಶೃಂಗಾರರಸದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೂ, ಆಸ್ವಾದಾತಿಶಯಕ್ಕೂ ಸಹಕಾರಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಯಾವಾಗಲೂ ದೈವಚಿಂತೆ, ದೈನ್ಯ, ಗ್ಲಾನಿ, ಕಣ್ಣೀರು, ಜಡತ್ವ, ಮರಣ, ವ್ಯಾಧಿ ಇವುಗಳು ಕರುಣರಸಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

೪೮-೫೧ ಅಸಮ್ಮೋಹ, ಉನ್ಮಾದ, ವಿಷಾದ, ಮದ, ಮೃತ್ಯು, ವ್ಯಾಧಿ, ಭಯ ಈ ಭಾವಗಳು ಬೀಭತ್ಸರಸಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಸ್ತಂಭ, ಸ್ವೇದ, ರೋಮಾಂಚ, ಜುಗುಪ್ಸಾ, ವಿಸ್ಮಯ, ಅನೇಗ, ಜಡತಾ, ಹರ್ಷ, ಅಸೂಯಾ ಇವು

ಸ್ವೇದಶ್ಚ ವೇಪಥುಶ್ಚೈವ ರೋಮಾಂಚೋ ಗದ್ಗದಸ್ತಥಾ |

ಮತಿಶ್ಚೈವ ತಥೋಗ್ರತ್ಸಮಮರ್ಷೋ ಮದ ಏವ ಚ

|| ೫೦ ||

ರೋಮಾಂಚಃ ಸ್ವರಭೇದಶ್ಚ ಕ್ರೋಧೋಽಸೂಯಾ ಧೃತಿಸ್ತಥಾ |

ಗರ್ವಶ್ಚೈವ ವಿತರ್ಕಶ್ಚ ವೀರೇ ಭಾವಾ ಛವಂತಿ ವೈ

|| ೫೧ ||

ಯೇ ಚಾನೈ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾ ಭಾವಾ ನಾನಾಭಿನಯಯೋನಿಜಾಃ |

ರಸೇಷ್ಟೇತೇಷು ತೇ ಸರ್ವೇ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ನಾಟ್ಯಕೋವಿದೈಃ

|| ೫೨ ||

ಬಹುನಾಂ ಸಮವೇತಾನಾಂ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯ ಭವೇದ್ಭಯ |

ಸ ಮಂತವ್ಯೋ ರಸಃ ಸ್ಥಾಯೀ ಶೇಷಾಃ ಸಂಚಾರಿಣಃ ಸ್ತುತಾಃ

|| ೫೩ ||

ಶೃಂಗಾರಂ ತ್ರಿವಿಧಂ ವಿಂದ್ಯಾದ್ವೈ ನೇಪಥ್ಯಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಂ |

ಅಂಗನೇಪಥ್ಯಭಾವಶ್ಚ ಹಾಸ್ಯರೌದ್ರ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತೌ

|| ೫೪ ||

ಧರ್ಮಾರ್ಥಬಂಧುಘಾತೇನ ಕರುಣಸ್ತ್ರಿವಿಧಃ ಸ್ತುತಃ |

ಯುದ್ಧವೀರಂ ದಯಾವೀರಂ ದಾನವೀರಂ ತಥೈವ ಚ

|| ೫೫ ||

ಅದ್ಭುತರಸಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಸ್ವೇದ, ವೇಪಥು, ರೋಮಾಂಚ, ಗದ್ಗದ ಸ್ವರ, ಮತಿ, ಉಗ್ರತೆ, ಅಮರ್ಷ, ಮದ, ಸ್ವರಭೇದ, ಕ್ರೋಧ, ಅಸೂಯಾ, ಧೃತಿ, ಗರ್ವ, ವಿತರ್ಕ ಈ ಭಾವಗಳೆಲ್ಲವೂ ವೀರರಸದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ

೫೨-೫೫ ಇವಲ್ಲದೆ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅಭಿನಯಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಇತರ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಭಾವಗಳೂ ಈ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾಟ್ಯಜ್ಞರು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಲ್ಲಾ ಭಾವಗಳೂ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭಾವದ ಸ್ವರೂಪವು ಸ್ವಸಾಮಗ್ರಿಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಿಪೋಷ ಹೊಂದುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ರಸಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಇತರ ಭಾವಗಳು ಸಂಚಾರಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಶೃಂಗಾರವು ಆಯಾಯ ಭಾಷಣಾದಿ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಸ್ಯ ಮತ್ತು ರೌದ್ರರಸಗಳು ಅಂಗಗಳ ನೇಪಥ್ಯವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತವೆ ಧರ್ಮ, ಅರ್ಧ, ಬಂಧು ಇವುಗಳ ನಾಶದಿಂದ ಕರುಣವೂ ಮೂರು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ ವೀರ ರಸವೂ ಸಹ ಯುದ್ಧವೀರ, ದಾನವೀರ, ದಯಾವೀರ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗು ತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ರಸಂ ನೀರಮಸಿ ಸ್ವಾಹುಃ ತಜ್ಞಾಃ ತ್ರಿವಿಧನೇವ ಚ |
ವ್ಯಾಜತ್ರಾಸಾಪರಾಧೈಶ್ಚ ತ್ರಿಧಾ ವಿದ್ಯಾದ್ಭಯಾನಕಂ

|| ೫೬ ||

ನದ್ಯೇಕರಸಜಂ ಕಾವ್ಯಂ ಕಿಂಚಿದಸ್ತಿ ಪ್ರಯೋಗಜಂ |
ಭಾವೋ ವಾಸಿ ರಸೋ ವಾಸಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿವೃತ್ತಿರೇವ ಚ

|| ೫೭ ||

ಏಕೋನಪಂಚಾಶದಿನೋ ಸಮಗ್ರಾ
ಭಾವವ್ಯವಸ್ಥಾ ಗದಿತಾ ಮಯಾ ತೇ |
ಯುಕ್ತ್ಯಾ ಚ ಯೇ ಯತ್ರ ರಸೇ ನಿಯುಕ್ತ್ಯಾಃ
ಪೋಕ್ತಂ ತದಪ್ಯತ್ರ ನರೇಂದ್ರಚಂದ್ರ

|| ೫೮ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಏಕೋನಪಂಚಾಶದ್ಭಾವನಿರೂಪಣೋ-
ನಾನ್ವೈಕತ್ರಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೫೬-೫೮. ವ್ಯಾಜ, ಭಯ, ಅಸರಾಧ ಇವುಗಳಿಂದ ಭಯಾನಕರಸವೂ
ಮೂರು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಾವ ಕಾವ್ಯವೂ
ಪ್ರಯೋಗಾರ್ಹವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಭಾವ, ರಸ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇವುಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಭಾವಗಳನ್ನೂ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ.
ಈ ವಿಧವಾದ ಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಯಾವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಯಾವ ಭಾವಗಳನ್ನು
ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಏಕೋನ ಪಂಚಾಶದ್ಭಾವನಿರೂಪಣವೆಂಬ
ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

|| ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ||

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

|| ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ||

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

|| ಅಥಾತೋ ಮುದ್ರಾಹಸ್ತಾನ್ವಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

ಶಬ್ದ || ಮಾರ್ಕಸ್ಯ ಪ್ರಸಾರಿತಾಬ್ಜುಷ್ಠಸ್ಯೋಪರಿ ಯದಾ ಕುಬ್ಜತರ್ಜಿನೀ
ಭವತಿತದೋದ್ಭವಃ || ಕರಮಧ್ಯಗತಾಸು ಸರ್ವಾಸ್ತಂಗುಲೀಷು
ಕ್ರಮಾತ್ಕುಬ್ಜೀ ಕೃತಾಸ್ತಬ್ಜುಷ್ಠಾದ್ಯಾಸು ಆ, ಇ, ಉ, ಎ, ಓ, ಪ್ರಸಾರಿ-
ತಾಸು ಆ, ಇ, ಉ, ಊ, ಐ, ಔ, ಅಂ, ಮುಕುಲಃ, ಅಃ
ಮುಕಲವಿಶೇಷಃ ಅಂಗುಷ್ಠಮೂಲಗತಯೋ ಪರಹಸ್ತತರ್ಜನಾ
ಕ್ರಮಾತ್ಪ್ರವರ್ಗಃ ||

ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. — ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಮುದ್ರಾಸನ್ನಿವೇಶವುಳ್ಳ
ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠವು ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು
ಆದರ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತರ್ಜನಿಯು ಬಗ್ಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ಹಿಂಕಾರ ಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ
ಅಂಗುಷ್ಠವೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಬೆರಳುಗಳೂ ಕೈಯಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ
ಬಗ್ಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ, ಉ, ಎ, ಓ, ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಸೂಚಕವಾದ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ
ಬಗ್ಗಿದ ಬೆರಳುಗಳು ಪುನಃ ಪ್ರಸರಣ ಹೊಂದಿದಲ್ಲಿ ಆ, ಈ, ಊ, ಐ, ಔ, ಇವಕ್ಕೆ
ಸೂಚಕವಾದ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಕುಲಮುದ್ರೆಯು ಅಂ, ಎಂಬುದಕ್ಕೆ
ಸೂಚಕವಾಗಿಯೂ, ಮುಕುಲವಿಶೇಷವು ಅಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾಗಿಯೂ
ಆಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತೊಂದು ಹಸ್ತದ ತರ್ಜನಿಯು ಅಂಗುಷ್ಠದ ಮೂಲವನ್ನು
ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕವರ್ಗಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

ಸರ್ವಾಧಃಪರಂ ರೇಖಾಗತಯಾ ಶವರ್ಗಃ | ತದುಪರಿ ಬವಶತ-
ಯೈಃ ಪವರ್ಗಃ | ತರ್ಜನ್ಯಾದ್ಯಾಸು ಪ್ರಥಮಪವರ್ಗತಯಾ ಪವರ್ಗಃ ||
ಅಗ್ರೇಷು ಶವರ್ಗಃ ಮಧ್ಯಮಾನುಸಂಸ್ಪರ್ಶೇಕ್ಷ ಇತಿ | ಅನಾಸು-
ವೇನಃ | ಆ ಸಂಕರ್ಷಣಃ | ಅಂ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಃ | ಆಃ ಅನಿರುದ್ಧಃ |
ಅಂಜಲಿಪುರುಷಃ ಕರಯೋಃ ಪರಸ್ಪರಪ್ರಪ್ತಲಗ್ನಯೋಃ | ಕನೀ-
ಯಸ್ಯಾ ಕನೀಯಸೀ ಚೇತಿ, ತರ್ಜನ್ಯಾ ತರ್ಜನೀ ಅಂಗುಷ್ಠೇನಾಂ-
ಗುಷ್ಠ ಇತಿ ತಾಕ್ಷ್ಯಮುದ್ರಾ ||

ಪತಾಕಃ ಕುಂಚಿತಾಗ್ರಸ್ತಾಲಃ, ತ್ರಿಯಂಶೈಃ ಸಾರಿತಾಂಗುಷ್ಠೋ
ಮಕರಃ | ಕುಂಚಿತಾಂಗುಲಿರರ್ಧಚಂದ್ರಃ | ದೃಶ್ಯಶಿಖರೌ ಕನೀಯಸ್ಯಂ-
ಗುಲ್ಯಗ್ರಲಗ್ನೌ | ಸಂಹತಾಂಗುಷ್ಠಃ ಶಂಖಃ | ಅಃ ಕಾರೌ ಸಂಹತೌ

ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ರೇಖೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ ತವರ್ಗ ಅದರ
ಮೇಲೂ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬ ವ ಶ ತ ಇವು ಮತ್ತು ಪವರ್ಗ, ತರ್ಜನಿಯೇ ಮೊದ
ಲಾದ ಅಂಗುಲಿಗಳಲ್ಲಿ (ಅಂಗುಷ್ಠವು) ಮೊದಲನೆಯ ಗಿಣ್ಣನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ
ಪವರ್ಗ, ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶವರ್ಗ (ಶ. ಪ ಸ ಹ ಲ) ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿ ಮತ್ತು
ಅದರ ಉಗುರು ಇವುಗಳ ಸ್ಪರ್ಶ ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ ರ ಕ್ಷ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳಾಗುತ್ತವೆ
ಅ ಎಂಬುದು ವಾಸುದೇವಮುದ್ರಾ, ಆ ಎಂಬುದು ಸಂಕರ್ಷಣಮುದ್ರಾ ಅಂ
ಎಂಬುದು ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಮುದ್ರಾ, ಆಃ ಎಂಬುದು ಅನಿರುದ್ಧಮುದ್ರಾ, ಎರಡು ಕೈಗಳೂ
ಆ ಹಿಂಬಾಗದಿಂದ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂಜಲಿ ಪುರುಷ ಮುದ್ರೆ
ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಕೈ ಇರುವಾಗ ಕಿರುಬೆರಳಿನೊಡನೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಿರು
ಬೆರಳು ಸೇರಿದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ತರ್ಜನಿಯೊಡನೆ ತರ್ಜನಿಯು ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ
ಅಂಗುಷ್ಠದೊಡನೆ ಅಂಗುಷ್ಠವೂ ಸಹ ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ತಾಕ್ಷ್ಯಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಪತಾಕವೆಂಬ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸವು ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಅಗ್ರಭಾಗ ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ
ತಾಲಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಕರಮುದ್ರೆ
ಯಾಗುತ್ತದೆ ಬೆರಳುಗಳು ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಮುದ್ರೆ, ಕಿರುಬೆರಳು
ಅಂಗುಲಿಯ ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯ ಶಿಖರವೆಂಬ ಮುದ್ರೆಗಳಾಗು-
ತ್ತವೆ ಅಂಗುಲಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶಂಖಮುದ್ರೆ ಆಃ ಎಂಬ ಸನ್ನಿ

ಸ್ವಷ್ಟಾಂಗುಲಾ ಪದ್ಮಃ ಕುಬ್ಜಾಂಗುಷೋ ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ | ಮಕರಃ
ಪ್ರಸಾರಿತಾಂಗುಲಿಃ ಶೇಷಃ ತದುಪರಿಶಿಖರೇ ಭೋಗಶಯನಃ |
ಆಃ ಕಾರ ಏವ ಪ್ರಸಾರಿತಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಗ್ ಲೂಘಃ ||

ತತ್ರೈವ ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಃ ಶಿಖರಗೃಹೀತಾ ಗರುಡವಾಹನಂ |
ಮಧ್ಯಮಾನಾಮಿಕಯೋರಂಗುಷ್ಠಯೋಶ್ಚಾಗ್ರಯೋಗೇ ಚಕ್ರಃ |
ಉಪರೈಪರಿ ಕಪಿತ್ಥಯೋರುಪರಿ ಚಿಬ್ಬುಕೇ ಗದಾ | ಕಪಿತ್ಥಕುಬ್ಜ-
ಮಧ್ಯಮಿಕೋದಲಃ | ಕರ್ಕಟಕೇ ಸುಮೂಲಂ | ಕಪಿತ್ಥಮಧ್ಯ-
ಭ್ರಷ್ಟಾಂಗುಲಿಃ ಚರ್ಮ | ಕಪಿತ್ಥಂ ಪೃಷ್ಠತಲಾಂಗುಲಿಃ ಖಡ್ಗಃ |
ಶಿಖರೋ ಮಧ್ಯಭ್ರಷ್ಟಾಂಗುಲಿಃ ಧನುಃ |

ವೇಶವುಳ್ಳ ಅಂಗುಲಿಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ
ಅಂಗುಷ್ಠವು ಕುಳ್ಳಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಬೆರಳುಗಳು ನೀಡಿದ್ದಲ್ಲಿ
ಮಕರ ಮುದ್ರೆಯೇ ಶೇಷಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿಖರಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಅದರ
ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಭೋಗಶಯನ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಆಃ ಎಂಬ ಮುದ್ರೆಯೇ
ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಗರುಡಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

ಅದೇ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯು ಶಿಖರಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ
ಗರುಡವಾಹನಮುದ್ರೆ ಮಧ್ಯಮಾ ಮತ್ತು ಅನಾಮಿಕೆಗಳು ಎರಡು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳೂ
ಅಗ್ರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಚಕ್ರಮುದ್ರೆ-ಕಪಿತ್ಥಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು
ಹಸ್ತಗಳೂ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗಲ್ಲದ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಗದಾಮುದ್ರೆ-ಕಪಿತ್ಥ
ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಹಸ್ತವು ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯು ಕುಳ್ಳಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಲ ಮುದ್ರ
ಯಾಗುತ್ತದೆ ಕರ್ಕಟಕ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ಮುದ್ರೆಯು ಹಲಮುದ್ರ
ಯಂತೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಸುಮೂಲವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಕಪಿತ್ಥಹಸ್ತವು ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯನ್ನು
ತ್ಯಜಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಚರ್ಮಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಕಪಿತ್ಥಹಸ್ತವು ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ
ಸೇರಿರುವ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಶಿಖರ ಹಸ್ತವು
ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಧನುರ್ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

1 ಇದು ಇಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಪಾಠವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ ಗರುಡಃ ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ಊಹಿಸಿ
ಅರ್ಥ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ

ತರ್ಜನೀಮಧ್ಯಮಿಕೋಂಗುಷ್ಠಾನಾಂ ಸಂಹತಾನಾಂ ವಿಯೋಗಾ-
ಚ್ಛರಃ | ಮುಕುಲಃ ಸಂಚಿತಕನೀನಿಕಃ ಕೌಸ್ತುಭಃ | ದ್ವಾ ಶಿಖರೌ
ಪೃಥಕ್ ವನಮಾಲಾ| ಅಕಾರೋ ಪೃಥಗ್ಗೋ ನೃಸಿಂಹಃ | ಶಿಖರಃ
ಪ್ರಸಾರಿತಕನೀನಿಕಾಧೋ ವರಾಹಃ | ಇ ಹಯಶಿರಃ | ಒಂ ನಾಮನಃ |
ವಿತಲಃ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಃ | ಅರ್ಧಚಂದ್ರೋ ಮತ್ಸ್ಯಃ | ಅಧೋಮುಖಃ
ಕುಬ್ಜಪತಾಕಃ ಕೂರ್ಘಃ | ಶಿಖರಃ ಪ್ರಸಾರಿತಕನೀಯಾನೂರ್ಧ್ವ-
ಮುಖಾಂಗುಷ್ಠಃ ಹಂಸಃ | ಪತಾಕಃ ಕುಬ್ಜಕರಮಧ್ಯೋ ದತ್ತಾ-
ತ್ರೇಯಃ |

ಕಪಿತ್ಥಃ ಪರಶುರಾಮಃ | ದ್ವಾ ಶಿಖರೌ ಯುಕ್ತೌ ದಾಶರಥಿಃ |
ಪತಾಕಃ ಕೃಷ್ಣಃ | ತ್ರಿಪತಾಕೋ ಬಲದೇವಃ | ಶಿಖರೋ ವಿಷ್ಣುಃ ||

ಇತರಾಂಗುಲಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅ ಗುಪ್ತ ಹೊರತು ತರ್ಜನೀ ಮಧ್ಯ
ಮಾಂಗುಲಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಶರಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಮುಕುಲವೆಂಬ
ಹಸ್ತವು ಕುಗ್ಗಿದ ಕಿರುಬೆರಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕೌಸ್ತುಭ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ
ಶಿಖರ ಮುದ್ರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಕೈಗಳೂ ವನಮಾಲಾ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತವೆ
ಅಃ ಎಂಬ ಮುದ್ರೆಯು ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ನೃಸಿಂಹ
ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಶಿಖರಮುದ್ರೆಯು ಕಿರುಬೆರಳಿನ ಕೆಳಭಾಗವು ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿ-
ದ್ದಲ್ಲಿ ವರಾಹ ಮುದ್ರಾ ಇ ಎಂಬುದು ಹಯಶಿರೋಮುದ್ರಾ, ಒಂ ಎಂಬುದು
ವಾಮನಮುದ್ರಾ, ವಿತಲಿ ಎಂಬ ಕರಸನ್ನಿವೇಶವು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಮುದ್ರಾ, ಅರ್ಧಚಂದ್ರ
ವು ಮತ್ಸ್ಯಮುದ್ರಾ, ಕುಗ್ಗಿದ ಪತಾಕಮುದ್ರೆಯು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕೂರ್ಮ
ಮುದ್ರಾ, ಶಿಖರ ಹಸ್ತವು ಕಿರುಬೆರಳನ್ನ ನೀಡಿ ಮೇಲ್ಮುಖವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠ ಹೊಂದಿ-
ದ್ದರೆ ಹಂಸಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಪತಾಕಹಸ್ತವು ಕರಮಧ್ಯವು ಬಗ್ಗಿದ್ದಲ್ಲಿ
ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

ಕಪಿತ್ಥಕರವು ಪರಶುರಾಮ ಮುದ್ರಾ, ಶಿಖರಹಸ್ತಗಳೆರಡೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ
ದಾಶರಥಿ ಮುದ್ರಾ, ಪತಾಕಹಸ್ತವು ಕೃಷ್ಣಮುದ್ರಾ, ತ್ರಿಪತಾಕಹಸ್ತವು ಬಲದೇವ
ಮುದ್ರಾ, ಶಿಖರಹಸ್ತವು ವಿಷ್ಣುಮುದ್ರಾ, ಮೇಲ್ಮುಖವಾದ ಪತಾಕಹಸ್ತವು ಪೃಥಿವೀ

ಉತ್ತಾನಪತಾಕಃ ಪ್ರಥಿವೀ | ಕುಬ್ಜಃ ಪತಾಕಃ ಪ್ರಸಾರಿತಾಂಗುಷ್ಠ
ಸ್ತೋಯಃ | ಅಂಗುಷ್ಠಾಗ್ರಾಂಗುಲಿನಫಲಪರಿಮಾರ್ಜಿತೋಽಗ್ನಿಃ |
ಚಲತ್ಪತಾಕೋ ವಾಯುಃ | ತಿರ್ಭುಜ್ಞುಷ್ವಿಪ್ರಸಾರಿತತರ್ಜನೀಕೋಽ-
ನ್ತರಿಕ್ಷಂ | ವಿಸ್ತಿಸ್ತಿದ್ವಯಯೋಗೋ ವರ್ತುಲೀಕೃತೋಽರ್ಧಃ | ಅನಾ-
ಮಿಕಾರ್ಥೇನ ವಕ್ರಶ್ಚಂದ್ರಃ | ಸರ್ವಾಸು ಮುಕುಲಿತಾಸು ಪ್ರಸಾರಿತೇ
ಮಧ್ಯಮಾತರ್ಜನೀ ನರನಾರಾಯಣೌ ||

ತತ್ರೈವಪ್ರಸಾರಿತಾಗ್ರನಾಮಿಕಾ ಗುಣಾಃ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣುಮಹೇ-
ಶ್ವರಾಃ | ವಾಮಸ್ಯ ಪ್ರಸಾರಿತಾಂಗುಲೀಃ ತದುಪರಿ ತಥಾ ವಿಧವಿವ-
ದಕ್ಷಿಣಃ ಕಪಿಲಃ | ಚತಸ್ತೋಪ್ಯಂಗುಲೈಃ ಪ್ರಸಾರಿತಾಸ್ತನ್ಮೂಲೇ
ಕುಂಚಿತಾಂಗುಷ್ಠಶ್ಚಾನ್ತರಾತ್ಮತೋಯಃ | ಪ್ರಸಾರಿತಕನಿಷ್ಠಿಕೋ
ಖುಗ್ವೇದಃ | ಸೈವಾನಾಮಿಕಯಾ ಸಹ ಪ್ರಸಾರಿತೋ ಯಜುರ್ದೇವಃ |

ಮುದ್ರೆ, ಕುಗ್ಗಿದ ಪತಾಕಹಸ್ತವು ಅಂಗುಷ್ಠವು ನೀಡಿದಲ್ಲಿ ತೋಯಮುದ್ರಾ, ಅಂಗು
ಷ್ಠದ ಅಗ್ರಭಾಗವು ಇತರ ಅಂಗುಲಿಗಳ ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಸ್ಪರ್ಶ ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ
ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ವತಾಕಹಸ್ತವು ಚಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಾಯುಮುದ್ರಾ, ಮುಷ್ಟಿ
ಯನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಮಾಡಿ ತರ್ಜನಿಯನ್ನು ನೀಡಿದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷಮುದ್ರಾ, ಎರಡು
ಹಸ್ತಗಳ ಗೇಣುಗಳನ್ನೂ ಒಂದಾಗಿ ಮಾಡಿ ಮಂಡಲಾಕಾರ ಹೊಂದಿಸಿದಲ್ಲಿ, ಅರ್ಕ
ಮುದ್ರಾ, ಅನಾಮಿಕೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಂಗುಷ್ಠವು ವಕ್ರಚಂದ್ರ
ಮುದ್ರಾ, ಎಲ್ಲಾ ಬೆರಳುಗಳೂ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿದ್ದು ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ತರ್ಜನಿಗಳು
ಚಾಚಿದ್ದಲ್ಲಿ ನರನಾರಾಯಣಮುದ್ರಾ

ಆದೇ ಮುದ್ರೆಯೇ ಅನಾಮಿಕೆಯ ಅಗ್ರಭಾಗವು ನೀಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಗುಣಗಳಿಗೂ
ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರಿಗೂ ಸೂಚಕವಾದ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಡಗೈಯ್ಯಿನ
ಬೆರಳುಗಳೆಲ್ಲವೂ ನೀಡಿದ್ದು ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಂತಹದೇ ಆದ ಬಲಗೈಯ್ಯು ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ
ಕಪಿಲಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳುಗಳೂ ಚಾಚಿದ್ದು ಅವುಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ
ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅನ್ತರಾತ್ಮತೋಯ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ.
ಕನಿಷ್ಠಾಂಗುಲಿಯು ಚಾಚಿದ್ದಲ್ಲಿ ಖುಗ್ವೇದಮುದ್ರಾ, ಅದೇ ಕನಿಷ್ಠಾಂಗುಲಿಯು

ಚತುರಾತ್ಮಾ ಪ್ರಸಾರಿತಾಂಗುಷ್ಠಃ ಸಾಮವೇದಃ ವೇಷ್ಠ್ಯಮಾನಾ-
ಸ್ತಂಗುಲೀಷು ಕರಮಧ್ಯಗಮನೇನ ಗಾಯತ್ರೀ ||

ಸಾಮವೇದೋಽಧೋಮುಖಾಂಗುಲಿಃ ಶಿಕ್ಷಾ | ಸೈವ ದಕ್ಷಿಣದಿಶಿ
ನೀತಾ ಕಲ್ಪಃ | ತರ್ಜನ್ಯಂಗುಷ್ಠಯೋಗೇ ವ್ಯಾಕರಣಂ | ಶಿಖರೇ
ಅಂಗುಷ್ಠೇನ ತರ್ಜನೀಮಧ್ಯಮೇನ ನಿರುಕ್ತಂ | ಖಟಕಾಮುಖಾ-
ಭ್ಯಾಂ ಜ್ಯೋತಿಷಂ | ಅಧೋಮುಖಶ್ಚಂದೋ ವಿಚಿತಿಃ |

ಏತಾ ರಹಸ್ಯಮುದ್ರಾಸ್ತೇ ಮಯೋಕ್ತಾ ನೃಪಸತ್ತಮ |
ಅತಃಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಸಾಮಾನ್ಯಾಂಸ್ತಾನ್ನಿಬೋಧ ಮೇ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ರಹಸ್ಯಮುದ್ರಾವರ್ಣನೋ ನಾಮ
ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಅನಾಮಿಕೆಯೊಡಗೂಡಿ ಚಾಚಿದ್ದಲ್ಲಿ ಯಜುರ್ವೇದಮುದ್ರಾ, ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಚಾಚಿ
ರುವ ಚತುರಾತ್ಮಮದ್ರಿಯೇ ಸಾಮವೇದಮುದ್ರಾ, ಎಲ್ಲಾ ಬೆರಳುಗಳೂ ವೇಷ್ಠನ
ಹೊಂದಿ ಅಂಗೈಯ್ಯಿನ ಮಧ್ಯವನ್ನು ನೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಮುದ್ರಾ

ಸಾಮವೇದಮುದ್ರೆಯೇ ಅಧೋಮುಖಗಳಾದ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ
ಶಿಕ್ಷಾಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಅದನ್ನೇ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಮುದ್ರೆ
ಯಾಗುತ್ತದೆ ತರ್ಜನೀ ಅಂಗುಷ್ಠ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣಮುದ್ರಾ, ಅಂಗುಷ್ಠದ
ಶಿಖರಭಾಗವು ತರ್ಜನಿಯ ಮಧ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಮುದ್ರಾ, ಖಟಕಾ
ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳೂ ಜ್ಯೋತಿಷಮುದ್ರಾ, ಇದೇ ಅಧೋಮುಖ
ವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಭಂದೋವಿಚಿತಿಮುದ್ರಾ, ಎಲೈ ಧೂರಿಯೇ, ಈ ರೀತಿಯಾದ ರಹಸ್ಯ
ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮುದ್ರೆ
ಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವಜ್ರ
ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯಮುದ್ರಾವರ್ಣನವೆಂಬ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಉತ್ತಾನಂ ತು ಕರಂ ಕೃತ್ವಾ ಚತುರಾಂಗುಲಿಕುಂಚಿತಂ |

ಅಂಗುಷ್ಠಾ ಸಾರ್ವತೋ ಯೋಜ್ಯಾ ಭಸ್ತಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೧ ||

ಸಾ ತೀರ್ಥಗುಚ್ಛ್ರಿತಾಂಗುಲಿರ್ಲಿಂಗಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |

ಅಂಗುಲ್ಯಸ್ತ್ರಯಃ | ಸಕೌಸ್ತ್ಯಾಗ್ರಾಂಗುಷ್ಠಪರಿಸಂಚಿತಾಃ || ೨ ||

ತರ್ಜನೀಂ ಪ್ರಸೃತಾಂ ಕೃತ್ವಾ ಜಟಾಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |

ವೇತ್ರಮುದ್ರಾ ಯದಾ ತಸ್ಯಾಂ ನೇತ್ರಾಂತೇ ತರ್ಜನೀ ಭವೇತ್ || ೩ ||

ಮೂವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಮಗುಚಿ ನಾಲ್ಕು ಮುಂದಿನ ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ಬಗ್ಗಿಸಿ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಭಸ್ತಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದಿನ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಮೂರು ಬೆರಳುಗಳೂ ಅಂಗುಷ್ಠದ ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು ತರ್ಜನಿಯು ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಜಟಾಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇವೇ ಮುದ್ರೆಯು ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ತರ್ಜನಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ವೇತ್ರಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

1 ಇಲ್ಲಿನ ಪಾರವು ಅಶುದ್ಧವಾಗಿದೆ

ಬಂಧಸ್ಥಂ ತು ಪ್ರಕುರ್ವೀತ ಚಾಂಗುಷ್ಠಂ ಪ್ರಸೃತಂ ತಥಾ |

ಉತ್ತಾನಂ ಮೂರ್ಧ್ನಿ ಸಂಯೋಜ್ಯ ಶಶಾಂಕಂ ತು ವಿನಿದಿರೇತ್ || ೪ ||

ಅಂಗುಲ್ಯಃ ಪ್ರಸೃತಾಃ ಸರ್ವಾಃ ವರ್ತುಲಾಃ ಶೃಂಗರೂಪಕಾಃ |

ಮೂರ್ಧ್ನಿ ಕೃತ್ವಾ ತು ತಾಂ ಮುದ್ರಾಂ ಗೋವೃಷಂ ತು ವಿನಿದಿರೇತ್ || ೫ ||

ತಿರ್ಯಕ್ ಕೃತ್ವಾ ತು ತಂ ಹಸ್ತಂ ಸರೃಸಂಕುಚಿತಾಂಗುಲಿಂ |

ಅಂಗುಷ್ಠಂ ಮಧ್ಯಮಾವೇಷ್ಟ್ಯ ಪರೃಸ್ತಂ ತು ವಿನಿದಿರೇತ್ || ೬ ||

ಕನಿಷ್ಠಿಕಾಂ ಸಂಕುಚಿತಾನುಂಗುಷ್ಠೋಪರಿ ವಿನೃಸೇತ್ |

ಕನಿಷ್ಠಾನಾಮಿಕಾಮಧ್ಯೇ ದಕ್ಷಾಂಗುಷ್ಠಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ || ೭ ||

ಉತ್ತಾನೌ ತು ಕರೌ ಕೃತ್ವಾ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಂತರಿತಾಂಗುಲೀ |

ಕನಿಷ್ಠಿಕಾಂತೇ ಚಾಂಗುಷ್ಠಮನನ್ತೇತಿ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೮ ||

೪-೬ ಇತರ ಅಂಗುಲಿಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಚಾಚಿ ಅದನ್ನು ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಯೋಜಿಸಿದಲ್ಲಿ ಶಶಾಂಕಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಬೆರಳುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೀಡಿ, ಹಸುವಿನ ಕೊಂಬುಗಳಂತೆ ವರ್ತುಳಾಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಆ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಯೋಜಿಸಿದಲ್ಲಿ ಗೋವೃಷವೆಂಬ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಹಸ್ತದ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಗುಲಿಗಳನ್ನೂ ಮಡಿಸಿ ಅಡ್ಡಡ್ಡಲಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಮಧ್ಯವನ್ನು ವೇಷ್ಟನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಪರೃಸ್ತ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೭-೯ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಕಿರುಬೆರಳನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠದ ಮೇಲೆ ಇಡಬೇಕು ಹೀಗೆ ಕಿರುಬೆರಳು ಮತ್ತು ಅನಾಮಿಕೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠವಿದ್ದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಾಂಗುಷ್ಠ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಬೆರಳುಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳ ಕಿರುಬೆರಳಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳೂ ಬಂದಲ್ಲಿ ಅನಂತಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಕೆಳಮುಖವಾದ ಬಲ ಗೈಯನ್ನು ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅದರ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಡಗೈಯನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ

ಉತ್ತಾನಂ ದಕ್ಷಿಣಂ ಹಸ್ತಂ ತ್ವಧೋವಾಮಂ ತಥೋಪರಿ |

ಕರಜಾನೋನ್ಯಸಂಯೋಗಾದ್ಧರ್ಮಸ್ಯ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ || ೯ ||

ಸಾ ಚೈವ ವಿಪರೀತಾ ತು ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ |

ಕನಿಷ್ಠಿಕೇ ದ್ವೇ ಚಾಂಗುಷ್ಠಾ ಯುಗ್ಮೀಕೃತ್ವಾ ಪ್ರಸಾರಯೇತ್ || ೧೦ ||

ವೈರಾಗ್ಯಸ್ಯ ಭವೇನ್ಮುದ್ರಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಕರೀ ಶುಭಾ |

ಪೃಷ್ಠೇ ಪೃಷ್ಠಂ ತು ಸಂಯೋಜ್ಯಂ ಕರಯೋರುಭಯೋರಪಿ || ೧೧ ||

ಕನೀಯಸ್ಯಂಗುಷ್ಠಯೋಗೇನ ಭವತ್ಕೈಶ್ವರ್ಯಮೇವ ಚ |

ಪದ್ಮಾಕಾರೋ ಭವೇದ್ಧಸ್ತಃ ಕನಿಷ್ಠಾತರ್ಜನೀಯುತಃ || ೧೨ ||

ಚತಸ್ರ ಉಚ್ಚ್ರಿತಾಃ ಕೃತ್ವಾ ಪೃಷ್ಠೇಽನೋನ್ಯಂ ತು ಯೋಜಯೇತ್ |

ಅಂಗುಷ್ಠಾನೇಕತಃ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರಣಾಲಂ ಚೈವ ಕಾರಯೇತ್ || ೧೩ ||

ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ ಬೆರಳುಗಳೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಯೋಗ ಹೊಂದಿದಲ್ಲಿ ಇದು ಧರ್ಮಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

೧೦-೧೩ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯನ್ನೂ, ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನೂ ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ನೀಡಿದಲ್ಲಿ ಇದು ವೈರಾಗ್ಯಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶುಭಕರವಾದ್ದು ಎರಡೂ ಕೈಗಳ ಹಿಭಾಗವನ್ನು ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದನ್ನಾಗಿ ಯೋಜಿಸಿ ಕಿರುಬೆರಳುಗಳಿಗೂ, ಅಂಗುಷ್ಠಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಇದು ಐಶ್ವರ್ಯಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಹಸ್ತದ್ವಯವನ್ನೂ ಪದ್ಮಾಕಾರವಾಡಿ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಗಳನ್ನೂ, ತರ್ಜನಿಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಮಧ್ಯದ ಎರಡೆರಡು ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ, ಒಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ನೀಡಿ ಕೈಗಳ ಕಳಭಾಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳೆರಡೂ ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ನಾಳದಂತೆ ತೋರಬೇಕು ಈ ಮುದ್ರೆಯು ಸರ್ವದೋಷಗಳಿಗೂ ನಾಶಕವಾಗಿಯೂ, ಶುಭಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ಸಕಲಸ್ಯ ಭವೇನ್ನುದ್ರಾ ದುಷ್ಟಾನಾಂ ಶಮನೀ ಶುಭಾ |

ತ್ರಯಃ ಸಂಕುಚಿತಾ ಯತ್ರ ಕನಿಷ್ಠಾಂಗುಷ್ಠಕೇಕಲಾಃ

|| ೧೪ ||

ಉತ್ತಾನಂ ದಕ್ಷಿಣಾಂಗುಷ್ಠಂ ನಾಮಾಂಗುಷ್ಠೇನ ವೇಷ್ಟಯೇತ್ |

ದಕ್ಷಿಣಾಂಗುಲಿಭಿಶ್ಚಾತ್ರ ನಾಮಾಂಗುಷ್ಠಂ ತು ವೇಷ್ಟಯೇತ್

|| ೧೫ ||

ನಾಮಸ್ಯಾಂಗುಲಿಭಿಶ್ಚಾತ್ರ ತ್ವಂಗುಲೀ ಪರಿವೇಷ್ಟಯೇತ್ |

ತರ್ಜನ್ಯಾ ಕುಂಚಿತಾ ಕೃತ್ವಾ ಮುದ್ರಾ ನಿಷ್ಕಲರೂಪಿಣೀ

|| ೧೬ ||

ಉತ್ತಾನಾ ತು ಕರಾ ಕೃತ್ವಾ ಅಂಗುಷ್ಠಾಂಗುಲಿಕುಂಚಿತಾ |

ಕರಮಧ್ಯಸ್ಥಿತಾ ಹ್ಯೇತಾ ನಖಾಂಸ್ತಾಸಾಂ ತು ಗೋಪಯೇತ್

|| ೧೭ ||

ಪೃಷ್ಠಂ ಪೃಷ್ಠೇ ತು ಸಂಯೋಜ್ಯ ತ್ವಂಗುಷ್ಠಾ ವಿನ್ಯಸೇತ್ಸಮಂ |

ಮಾಲಾಕಾರಂ ತತಃ ಕೃತ್ವಾ ದೇವ್ಯಾ ಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ

|| ೧೮ ||

ಅಂಗುಷ್ಠೋಂಗುಷ್ಠಕೇ ಯೋಜ್ಯಃ ಕನಿಷ್ಠಾಯಾಂ ಕನಿಷ್ಠಿಕಾ |

ಕರಮಧ್ಯೇ ತು ತಾಂ ಕೃತ್ವಾ ಪಡಾಭ್ಯಾಮೇಕತಃ ಕುರು

|| ೧೯ ||

೧೪-೧೬ ಅಂಗುಷ್ಠ ಮತ್ತು ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯು ಸೇರಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಮೂರು ಬೆರಳುಗಳೂ ಬಗ್ಗಿರಬೇಕು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿರುವ ಬಲ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಎಡ ಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದ ವೇಷ್ಟನಮಾಡಬೇಕು ಇತರ ಬಲ ಅಂಗುಲಿಗಳಿಂದ ಎಡದ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನೂ ವೇಷ್ಟಿಸಬೇಕು ಎಡದ ಅಂಗುಲಿಗಳಿಂದಲೂ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ವೇಷ್ಟನಮಾಡಿ ತರ್ಜನಿಗಳನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಇದು ನಿಷ್ಕಲಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೧೭-೨೦ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಕೈಗಳನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೈಯಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಬೆರಳುಗಳ ಉಗುರುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಬೇಕು ಕೈಗಳ ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಸಮವಾಗಿಟ್ಟು ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಮಾಲೆಯಂತೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಇದು ದೇವೀಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂಗುಷ್ಠದೊಡನೆ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನೂ, ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯೊಡನೆ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬೇಕು ಇದನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಕೈಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ (ಎರಡು ಕೈಗಳೂ ಸೇರಿ) ಆರು

ಸಂಕುಂಚ್ಯ ತು ಪಡೇತಾನಿ ಶಕ್ತ್ಯಾಕಾರಂ ತು ಕಾರಯೇತ್ |
ಸ್ತಂದಸ್ಯ ತು ಸ್ತೃತಾ ಮುದ್ರಾ ಅಭೇದ್ಯಾ ತ್ರಿದಶೈರಪಿ || ೨೦ ||

ಅಧೋಮುಖಂ ಕರಂ ಕೃತ್ವಾ ತಿಸ್ತೋಂಗುಲ್ಯಸ್ತು ಕುಂಚಿತಾಃ |
ತ್ರಿತಾಲಾ ಮಧ್ಯಮಾ ತತ್ರ ಕಿಂಚಿತ್ಸಂಕುಚಿತಾ ಭವೇತ್ || ೨೧ ||

ತರ್ಜನ್ಯಾಂ ಯೋಜ್ಯ ಚಾಂಗುಷ್ಠಂ ದಂತಾಕಾರಂ ತು ದರ್ಶಯೇತ್ |
ವಿಘ್ನರಾಜಸ್ಯ ಮುದ್ರೈಷಾ ಸರ್ವವಿಘ್ನಪ್ರಣಾಶಿನೀ || ೨೨ ||

ಉತ್ತಾನಾ ಪ್ರಸೃತಾ ಹಸ್ತಾ ತರ್ಜನ್ಯಂಗುಷ್ಠಸಂವೃತಾ |
ಅಸ್ಯನಾಮೌ ತು ಸಂಯೋಜ್ಯ ಶಕ್ರಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೨೩ ||

ಸಂಕೋಚ್ಯ ಕರಜಾಂ ಮಧ್ಯಾಂ ಹಸ್ತಯೋರುಭಯೋರಪಿ |
ಪ್ರಸೃತಾಂಗುಷ್ಠಮುತ್ತಾನಾಂ ಯೋಜ್ಯಾ ಮುದ್ರಾ ಹುತಾಶನೇ || ೨೪ ||

ಅಧೋಮುಖಂ ಕರಂ ಕೃತ್ವಾ ಯಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ಕುಂಚಿತಾಂಗುಲಿಃ |
ವಿರೂಪಾಕ್ಷಸ್ಯ ಮುದ್ರೈಷಾ ಭವೇನ್ಮಧ್ಯಾ ಪ್ರಸಾರಿತಾ || ೨೫ ||

ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಶಕ್ತಿಯಂತೆ ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಚಾಚಿದಲ್ಲಿ ಇದು ಸ್ತಂದ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಭೇದ್ಯವಾದುದು

೨೧-೨೩ ಕೈಯನ್ನು ಅಧೋಮುಖವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಮೂರು ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ತಾಳೆಯಮರದಂತೆ ಸ್ವಲ್ಪ ನೀಡಿ ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದಿದ್ದು ತರ್ಜನಿಯೊಡನೆ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ದಂತಾಕಾರವಾದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಇದು ಸರ್ವವಿಘ್ನನಾಶಕವಾದ ವಿಘ್ನರಾಜಮುದ್ರಾ ತರ್ಜನೀ ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಶಕ್ರಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೨೪-೨೬ ಮಧ್ಯಾಂಗುಲಿಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ವಿಪ್ರರಿಸಿ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಯೋಜಿಸಿದಲ್ಲಿ ಹುತಾಶನಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಕೈಯನ್ನು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯು ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಮೇಲ್ಮುಖವಾದ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ

ಉತ್ತಾನೇ ಪ್ರಸೃತಾಂಗುಲ್ಯಃ ಕರೇ ಭವತಿ ವಾರುಣೇ |
ತಾನೇವ ತು ಯದಾ ತಿರ್ಯಕ್ತದಾ ಭವತಿ ಮಾರುತೀ || ೨೬ ||

ನಿಕುಂಚಿತಾಶ್ಚ ತಾಃ ಸರ್ವಾ ಕೌಬೇರೀ ತು ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |
ಮಧ್ಯೇಪ್ರಸಾರಿತಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋ ಮುದ್ರೇಶಾನೀ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೨೭ ||

ಬ್ರಹ್ಮಜಾ ಪದ್ಮಮದ್ರಾ ಸ್ಯಾದ್ಭೋಗೋನಂತಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿತಾ |
ವಾಮಾಸಕ್ತಸ್ಯ ವಾಮಾಂ ತು ದಕ್ಷಿಣಾನಾಮುಪಕ್ರಮೇ || ೨೮ ||

ತಯೋರಗ್ರಾಣಿ ಗೃಹ್ಣೀತ ತರ್ಜನೈಃ ಗ್ರದ್ವಯೇನ ತು |
ಸಂಕೋಚಯೇತ್ ಪಡೇತಾನಿ ಸ್ವಾಂಗುಷ್ಠೇ ತರ್ಜಿನೀಂ ನೈಸೇತ್ || ೨೯ ||

ವಜ್ರ ಏಷಸಮಾಖ್ಯಾತಃ ಶಕ್ತಿಃ ಪೂರ್ವಮುದಾಹೃತಾ |
ಕರೌ ಬಾಹುದ್ವಯಂ ಚೈವ ದಂಡಮುದ್ರಾ ಪ್ರಸಾರಿತಾ || ೩೦ ||

ಕನಿಷ್ಠಾನಾಮಿಕೇ ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಅಂತರ್ಯಾಂಗುಷ್ಠಕುಂಚಿತೌ |
ಚತ್ವರಃ ಪ್ರಸೃತೌ ಯುಗ್ಮಃ ಖಡ್ಗಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೩೧ ||

ಬೆರಳುಗಳೂ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಾರುಣೇ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಅದೇ ಮುದ್ರೆಯು
ಅಡ್ಡಲಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಾರುತಿ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೨೭-೩೦ ಈ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬೆರಳುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಂಕೋಚಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ
ಕೌಬೇರೀ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಮಧ್ಯದ ಮೂರು ಬೆರಳುಗಳೂ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ
ಈಶಾನೀ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಪದ್ಮಮುದ್ರೆಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಉಂಟಾದದ್ದು
ಭೋಗಮುದ್ರೆಯು ಅನಂತನಿಂದ ಉಂಟಾದದ್ದು ತರ್ಜನಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಲಗೈ
ಯ್ಯನ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಬಲಗೈಯ್ಯು ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ತರ್ಜನಿಗಳ ಅಗ್ರ
ಭಾಗವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಆರು ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ಸಂಕೋಚಮಾಡಿ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳ ಮೇಲೆ
ತರ್ಜನಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ ವಜ್ರಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಶಕ್ತಿಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಹಸ್ತಗಳೂ ಎರಡು ಬಾಹುಗಳೂ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ದಂಡಮುದ್ರೆ
ಯಾಗುತ್ತದೆ

೩೧-೩೩ ಎರಡೂ ಕೈಗಳ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆ ಮತ್ತು ಅನಾಮಿಕೆಗಳು ಅಂಗುಷ್ಠ
ಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಬಗ್ಗಿದ್ದು ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳುಗಳೂ (ಹಸ್ತದ್ವಯವೂ ಸೇರಿ)

ವರ್ತುಲಾಂ ತರ್ಜನೀಂ ಕೃತ್ವಾ ಅಂಗುಷ್ಠೋಪರಿ ವಿನೈಸೇತ್ |

ದಕ್ಷಿಣಾಂ ತರ್ಜನೀಂ ಚೈವ ತಸ್ಯಾಸ್ಯೇ ತು ನಿಯೋಜಯೇತ್ || ೩೨ ||

ದಕ್ಷಿಣಂ ಕುಂಚಿತಂ ಕೃತ್ವಾ ತಿಸ್ತ್ರೋ ವಾಮಾಃ ಪ್ರಸಾರಿತಾಃ |

ಮುಷ್ಟಿಂ ಕೃತ್ವಾ ತು ವಾಮೇನ ತ್ವಂಗುಷ್ಠಂ ತು ಸಮುಚ್ಛ್ರಯೇತ್ ||

ಅಂಗುಷ್ಠೇನ ತು ಸಂಗೃಹ್ಯ ಪತಾಕಾ ಪ್ರಸೃತಾಕರಂ |

ತೀರ್ಯಕ್ಕರಂ ತು ಕೃತ್ವಾ ವೈ ಸಂಕುಂಚ್ಯ ಚತುರಂಗುಲೀಃ || ೩೪ ||

ಅಂಗುಷ್ಠಂ ಪ್ರಸೃತಂ ಕೃತ್ವಾ ಗದಾಮುದ್ರಾ ತಥಾ ಪರಾ |

ಅನ್ಯೋನಂ ಯೋಜಯೇದ್ಧಸ್ತಾ ಕನಿಷ್ಠಾಂಗುಷ್ಠಯೋಜಿತೌ || ೩೫ ||

ತದೇವ ಯುಗ್ಮಂ ಪ್ರಸೃತಾ ಶೂಲಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |

ನಿತ್ಯಂ ಪ್ರಸಾರಯೇದ್ಧಸ್ತಂ ಸ್ವಲ್ಪಾಕಾರಂ ತು ಯೋಜಯೇತ್ || ೩೬ ||

ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಹಸ್ತದ್ವಯವು ಖಡ್ಗಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಒಂದು ಹಸ್ತದ (ಎಡ) ತರ್ಜನಿಯನ್ನು ಮಂಡಲಾಕಾರ ಮಾಡಿ ಅಂಗುಷ್ಠದ ಮೇಲೆ ನ್ಯಾಸಮಾಡಬೇಕು ಬಲಗೈಯಿನ ತರ್ಜನಿಯನ್ನು ಅದರ ಮೇಲ್ಬಾಗದಲ್ಲಿ ಇಡಬೇಕು ಬಲಗೈಯ್ಯಿನ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಕುಗ್ಗಿಯೂ ಉಳಿದ ಮೂರು ಬೆರಳುಗಳೂ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು ಎಡಗೈಯನ್ನು ಮುಷ್ಟಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಎಡಗೈಯ್ಯಿನ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಬೇಕು

೩೪-೩೫ ಪತಾಕಾ ರೂಪದಿಂದ ಕುಡಿದ ಹಸ್ತವನ್ನು ಅಂಗುಷ್ಠದೊಡನೆ ಸಂಕೋಚಪಡಿಸಿ ಅಡ್ಡಡಲಾಗಿ ಮಾಡಿ ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ನೀಡಿದಲ್ಲಿ ಇದೂ ಗದಾಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಕನಿಷ್ಠಾಂಗುಷ್ಠಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು ಹೀಗೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ ಹಸ್ತದ್ವಯವು ಶೂಲಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೩೬-೩೭. ಈ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಸ್ತವನ್ನು ಚಾಚಿಯೇ ಇರಬೇಕು ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಎರಡು ಮಧ್ಯಾಂಗುಲಿಯನ್ನೂ

ಮಧ್ಯಮೇಕಂ ನೃಸೇದ್ವೇ ದ್ವೇ ಪ್ರಸೃತಾಗ್ರೇ ನಿಯೋಜಯೇತ್ |
ತರ್ಜನೀದ್ವಯಂ ಸಂಕುಚ್ಯ ಮಧ್ಯಮಾಪೃಷ್ಠಸಂಸ್ಥಿತಾ || ೩೭ ||

ದ್ರವ್ಯರೂಪಾ ಸ್ಪೃತಾ ಹ್ಯೇಷಾ ಆತ್ಮಭಾವೇ ನಿಯೋಜಯೇತ್ |
ಉತ್ತಾನೌ ತು ಕರೌ ಕೃತ್ವಾ ಪಡೇತೇಂಗುಲಯಃ ಸ್ಪೃತಾಃ || ೩೮ ||

ಸಮಾನಾಃ ಸುಸಮಾನಾಶ್ಚ ಯೋಜಿತಾ ವೈಷ್ಣವೀ ಭವೇತ್ |
ತರ್ಜನ್ಯೌ ಕುಂಚಿತೇ ಕೃತ್ವಾ ಮಧ್ಯಮಾ ಪೃಷ್ಠತೋ ನೃಸೇತ್ || ೩೯ ||

ಕನಿಷ್ಠೋಪರಿಚಾಂಗುಷ್ಠೌ ಘೃತಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |
ಉತ್ತಾನಂ ನಾಮಹಸ್ತಂ ಚ ದಕ್ಷಿಣಂ ಚಾಪ್ಯಧೋಮುಖಂ || ೪೦ ||

ಮಧ್ಯಮಾನಾಮಿಕೇ ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಸಂಕುಚ್ಯಾಂಗುಷ್ಠಸಂಸ್ಥಿತೇ |
ತರ್ಜನೀಕನೈಕಾ ಚೈವ ಮಧ್ಯಮಾಭ್ಯಾಂ ಸಮಾಕ್ರಮೇತ್ || ೪೧ ||

ಜೋಡಿಸಿ ಒಂದಾಗಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡಬೇಕು ಎರಡು ತರ್ಜನಿ
ಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ವಕ್ರಮಾಡಿ ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕು
ಇದು ದ್ರವ್ಯರೂಪಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಮಾನಸಿಕ ಭಾವಾನುಕರಣ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

೩೮-೪೧ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿಟ್ಟು ತರ್ಜನಿಗಳೆರಡನ್ನೂ
ಬಗ್ಗಿಸಿ ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸಮಾಡಬೇಕು ಉಳಿದ ಆರು
ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ಆಯಾಯ ಬೆರಳುಗಳ ಸಾಮ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಜೋಡಿಸಿ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯ
ಮೇಲೆ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳೆರಡನ್ನೂ ನ್ಯಾಸಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಘೃತಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಡಗೈ
ಯನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿಟ್ಟು ಬಲಗೈಯನ್ನು ಅಧೋಮುಖಮಾಡಿ ಮಧ್ಯಮಾ
ಗಳೆರಡನ್ನೂ ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠದಲ್ಲಿಟ್ಟು ತರ್ಜನೀಕನಿಷ್ಠಿಕೆಗಳು ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿ
ಯಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಇದು ಎರಡನೆಯ ದ್ರವ್ಯ ರೂಪವಾದ ಗಂಧ
ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ರವ್ಯರೂಪಾ ಚ ಗಂಧಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |

ಉತ್ತಾನೌ ತು ಕರೌ ಕೃತ್ವಾ ಕನಿಷ್ಠಾನಾಮಿಕಾ ತಥಾ || ೪೨ ||

ಸಂಕೋಚಯಿತ್ವಾ ಚಿತ್ವಾರಃ ಮಧ್ಯಮೇ ದ್ವೇ ಪ್ರಸಾರಯೇತ್ |

ಅಂಗುಷ್ಠಗೇ ಚ ತರ್ಜನ್ಯೌ ಪುಷ್ಪಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೪೩ ||

ಉತ್ತಾನೌ ತು ಕರೌ ಕೃತ್ವಾ ಷಡಂಗುಲಿನಿಕುಂಚಿತೌ |

ಪ್ರಸೃತೇ ತರ್ಜನೀ ಕೃತ್ವಾ ಚಾಗ್ರಮಗ್ರೇ ನಿಯೋಜಯೇತ್ || ೪೪ ||

ತಯೋರ್ಮೂಲೇ ತಥಾಂಗುಷ್ಠೌ ಧೂಮಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |

ತರ್ಜನ್ಯೌ ತರ್ಜನೀ ಯತ್ರ ಕನೀಯಸ್ಯಾ ಕನೀಯಸೀ || ೪೫ ||

ಚತಸ್ರ ಉಚ್ಛ್ರಿತಾಃ ಕೃತ್ವಾ ಪೃಷ್ಠಂ ಪೃಷ್ಠೇ ನಿಯೋಜಯೇತ್ |

ಅಂಗುಷ್ಠಾವುಚ್ಛ್ರಿತೌ ಕೃತ್ವಾ ದೀಪಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೪೬ ||

೪೨-೪೪ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಮೇಲ್ಮುಖಮಾಡಿ ಕಿರುಬೆರಳು ಮತ್ತು ಅನಾಮಿಕೆ ಈ ನಾಲ್ಕನ್ನೂ ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಎರಡು ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಗಳನ್ನೂ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಬೇಕು. ತರ್ಜನಿಗಳೆರಡೂ ಅಂಗುಷ್ಠದ ಮೇಲ್ಬಾಗ ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಇದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಪಮುದ್ರೆ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹಾಗೆಯೇ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಮೇಲ್ಮುಖ ಮಾಡಿ ತರ್ಜನಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿ ಅವುಗಳ ಅಗ್ರಭಾಗವನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಆ ತರ್ಜನಿಗಳ ಮೂಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬೇಕು ಉಳಿದ ಆರು ಬೆರಳುಗಳೂ ಕುಗ್ಗಿರಬೇಕು ಇದಕ್ಕೆ ಧೂಮಮುದ್ರೆ ಎಂದು ಹೆಸರು

೪೫-೫೦ ಯಾವ ಹಸ್ತಗಳ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ತರ್ಜನಿಯೊಡನೆ ತರ್ಜನಿಯೂ, ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯೊಡನೆ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯೂ ಸೇರಿ ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳುಗಳು ಉನ್ನತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುವೋ ಮತ್ತು ಎರಡು ಕೈಗಳೂ ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ ಸೇರಿ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುವೋ ಇಂತಹ ಸನ್ನಿವೇಶವು ದೀಪಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ

ಉಚ್ಛ್ರಿತಾಂಗುಲಯಃ ಸರ್ವಾಃ ಕನೀಯೋರುಭಯೋರಪಿ |
ಪೃಷ್ಠಪೃಷ್ಠೇ ತು ಸಂಯೋಜ್ಯ ಅಂಗುಷ್ಠಾಗ್ರೇ ನಿಯೋಜಯೇತ್ || ೪೭ ||

ಸ್ತೈವೇದ್ಯಮುದ್ರಾ ಕಥಿತಾ ಫಲಾಕಾರಕರಾ ಶುಭಾ |
ಅಂಗುಲ್ಯಃ ಸಂದತಾಃ ಸರ್ವಾಃ ತಥಾ ಸಂಕುಚಿತಾಶ್ಚ ಯಾಃ || ೪೮ ||

ಪುಷ್ಪಮುದ್ರಾ ವಿನಿದಿಷ್ಟಾ ದ್ವಿತೀಯಾ ಯದುನಂದನ |
ಅಂಗುಷ್ಠಾ ಚೈಕತಃ ಕೃತ್ವಾ ಅನಾಮಾ ಚ ಕನೀಯಸೀ || ೪೯ ||

ಮಧ್ಯಮೇ ದ್ವೇ ಚ ಸಂಕೋಚ್ಯ ಅನಾಮಾ ಪೃಷ್ಠತೋನ್ಯಸೇತ್ |
ದತ್ತಾ ಚೈವ ತು ತರ್ಜನ್ಯೌ ಮಧ್ಯಮಾಃ ಪರಿವಿನ್ಯಸೇತ್ || ೫೦ ||

ಮಹಾಮುದ್ರಾ ಭವತ್ಯೇಷಾ ಸರ್ವದ್ರವ್ಯಪ್ರಪೂರಿಣೇ |
ಅನಾಮಾ ಮಧ್ಯಮೇ ದ್ವೇ ತು ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಂತರಿತೇ ಕೃತೇ || ೫೧ ||

ಸಂಯೋಜ್ಯ ಮಧ್ಯಮೇ ಸಾಗ್ರಂ ತರ್ಜನೀದ್ವಯಮೇವ ಚ |
ಕನಿಷ್ಠಾದ್ಯೇ ತಥಾ ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಸಾಗ್ರೇಽನಾಮ್ನಿ ನಿಯೋಜಯೇತ್ || ೫೨ ||

ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಗಳೆರಡೂ ಅಂಗುಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು ಇತರ ಬೆರಳುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಪೃಷ್ಠಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕೈಗಳೂ ಸೇರಿದಲ್ಲಿ ಇದು ಫಲಾಕಾರವಾದ ಸ್ತೈವೇದ್ಯ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಬಹು ಶುಭಪ್ರದವಾದ್ದು ಬೆರಳುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿ ಸಂಕೋಚಹೊಂದಿದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಪುಷ್ಪಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಅಂಗುಷ್ಠ ಗಳೆರಡನ್ನೂ ಒಂದುಕಡೆ ಸೇರಿಸಿ ಅನಾಮಿಕೆ ಮತ್ತು ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಎರಡು ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಗಳನ್ನೂ ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಅನಾಮಿಕೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕು ಆ ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯೊಡನೆ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ತರ್ಜನಿಯನ್ನು ನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿರಬೇಕು ಇದು ಸರ್ವದ್ರವ್ಯಸಂಪಾದಕವಾದ ಮಹಾಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ

೫೩-೫೫ ಅನಾಮಿಕೆ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಮಾ ಇವನ್ನು (ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅಗ್ರಸಹಿತವಾದ ಎರಡು ತರ್ಜನಿ ಗಳನ್ನೂ ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಿ ಎರಡು ಕನಿಷ್ಠಿಕಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ರಸಹಿತ ವಾಗಿ ಅನಾಮಿಕೆಯಲ್ಲಿಡಬೇಕು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳು ಅರ್ಧದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮೇಲ್ಮುಖ

ಅರ್ಧಸ್ಥಿತೌ ತಥಾಂಗುಷ್ಠೌ ಅಮೃತಾಖ್ಯಾ ಪ್ರೇಕ್ಷೀತೀತಾ |

ಚಂಡೀಶಮುದ್ರಾ ಕಥಿತಾ ಅಂಜಲಿಃ ಕುಬ್ಜತರ್ಜನೀ

|| ೫೩ ||

ಅಸ್ತ್ರಮುದ್ರಾ ಭವೇದ್ರಾಜನ್ ಪದ್ಮಃ ಸ್ಯಾತ್ಸಂಹತಾಂಜಲಿಃ |

ದಕ್ಷಿಣೇನ ತು ಹಸ್ತೇನ ಮುಷ್ಟಿಂ ಬಧ್ವಾ ಪ್ರಯತ್ನತಃ

|| ೫೪ ||

ಅಂಗುಷ್ಠಮುನ್ನತಂ ಕೃತ್ವಾ ವಾಮಾಂಗುಷ್ಠೇ ತು ನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ |

ದಕ್ಷಿಣಂ ಚ ತಥಾಮುಷ್ಟಿಂ ವಾಮಾಂಗುಲ್ಯಾ ತು ವೇಷ್ವಯೇತ್

|| ೫೫ ||

ಸದ್ಯೋಜಾತಸ್ಯ ಮುದ್ರೈಷಾ ಕಥಿತಾ ಸಾಪನಾಶಿನೀ |

ಇಯಮೇವ ವಿಪರ್ಯಸ್ತಾ ವಾಮಾದೇವಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿತಾ

|| ೫೬ ||

ಕರಸಂಪ್ರಟಕಂ ಕೃತ್ವಾ ವಾಮಾಂ ನಾಸಾಂ ತು ಕಾರಯೇತ್ |

ದಕ್ಷಿಣೇ ಮಧ್ಯಮಾಕುಂಚ್ಯ ಅಂಗುಷ್ಠೌ ಕುಂಚಯೇತ್ತಥಾ

|| ೫೭ ||

ಶೂಲಾಕಾರಂ ತತಃ ಕೃತ್ವಾ ಹೃದಯಂ ಪರಿವರ್ತಯೇತ್ |

ಅಘೋರಸ್ಯ ಸ್ತೂತಾ ಮುದ್ರಾ ಸರ್ವವಿಘ್ನವಿನಾಶಿನೀ

|| ೫೮ ||

ವಾಗಿರಬೇಕು ಇದು ಅಮೃತವೆಂಬ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಬಗ್ಗಿದ ತರ್ಜನಿಯುಳ್ಳ ಎರಡು ಕೈಗಳೂ ಸೇರಿ ಬಂದೀಡುಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಅಂಜಲಿಯ ಬೆರಳುಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಪದ್ಮಮುದ್ರೆಯೇ ಅಸ್ತ್ರಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಬಲಗೈಯ್ಯಿನಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನವುರ್ವಕವಾಗಿ ದೃಢಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಎಡಗೈಯ್ಯಿನ ಅಂಗುಷ್ಠದ ಮೇಲೆ ಇಡಬೇಕು ಆ ಬಲಮುಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಎಡಗೈಯ್ಯಿನ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ವೇಷ್ವನಮಾಡಬೇಕು ಇದು ಸದ್ಯೋಜಾತ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸರ್ವವಾಸನಾಶಕವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ

೫೬-೫೮. ಇದೇ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ವಾಮದಕ್ಷಿಣವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ರಚಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಾಮಾದೇವ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಸಂಪುಟದಂತೆ ಸೇರಿಸಿ ಅವನ್ನು ಎಡಭಾಗದ ಸೂಗಿನ ಮೇಲೆ ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಬಲಗೈಯ್ಯಿನ ಮಧ್ಯ ಮಾಂಗುಲಿಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳನ್ನೂ ಕುಗ್ಗಿಸಬೇಕು ಶೂಲಾಕಾರದಂತೆ ಮಾಡಿದ ಆ ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ಹೃದಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಡಬೇಕು ಇದು ಸರ್ವವಿಘ್ನ ನಾಶಕವಾದ ಅಘೋರಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ

ಉತ್ತಾನಾ ತು ಕರೌ ಕೃತ್ವಾ ಅನಾಮಾದ್ವಯಕುಂಚಿತೌ |

ತಸ್ಯಾಮುಪರಿಚಾಂಗುಷ್ಠೈ ತರ್ಜನೈಃ ದ್ವೇ ಚ ಕುಂಚಿತೇ |

|| ೪೯ ||

ಮಧ್ಯಾನಾಮೇ ತು ತೇ ದ್ವೇ ತು ಕನಿಷ್ಠಾಮೇಕತೋ ನೈಸೇತ್ |

ಮುದ್ರೈಷಾ ವಜ್ರಸಂಜ್ಞಸ್ಯ ಸರ್ವದುಷ್ಪನಿವಾರಿಣೇ |

|| ೫೦ ||

ಕತಿಷ್ಠಾನಾಮಿಕೇ ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಅಂತರಾಂತರಯೋಜಿತೇ |

ಅಕುಂಚ್ಯಾನ್ತರಿತೇ ಯೋಜ್ಯೇ ಶೇಷೇ ಚೈವ ಪ್ರಸಾರಿತೇ |

|| ೫೧ ||

ಈಶಾನಸ್ಯ ಭವೇನ್ಮುದ್ರಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಕರೀ ಶುಭಾ |

ತರ್ಜನೈಃ ಕುಂಚಿತೇ ಕೃತ್ವಾ ತಥೈವ ಚ ಕನೀಯಸೀ |

|| ೫೨ ||

ಅಧೋಮುಖಾಂ ಸ್ಪೃಷ್ಟನಖಾಂ ಸ್ಥಿತಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಕರಸ್ಯ ಚ |

ಚತಸ್ತಶ್ಚೋಚ್ಚಿತ್ರಾಃ ಪೃಷ್ಠೇ ತ್ವಂಗುಷ್ಠಾದೇಕತಃ ಕುರು |

|| ೫೩ ||

ನಾಲವ್ಯವಸಿತೌ ದ್ವೌ ತು ಮುದ್ರಾ ವ್ಯೋಮ್ನಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತೌ |

ಮುಷ್ಟಿಂ ಬಧ್ವಾ ತು ವಾಮೇನ ತರ್ಜನೀಂ ಸಂಪ್ರಸಾರಯೇತ್ |

|| ೫೪ ||

೪೯-೫೧ ಅನಾಸುಕಾದ್ವಯನನ್ನಾ ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಕೃಗಳೆರಡನ್ನೂ ಮೇಲ್ಮುಖ ಮಾಡಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳೆರಡನ್ನೂ, ತರ್ಜನಿಗಳನ್ನೂ ಕುಗ್ಗಿಸಬೇಕು. ಮಧ್ಯಮಾನಾಮಿಕೆಗಳೆರಡನ್ನೂ ಒಂದು ಕಡೆಯ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ಸರ್ವದುಷ್ಪನಿವಾರಕವಾದ ವಜ್ರಮುದ್ರಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಕನಿಷ್ಠಿಕೆ ಮತ್ತು ಅನಾಸುಕೆಗಳೆರಡನ್ನೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನೇರಿಸಿ ಬಗ್ಗಿಸಿ ಕೂಸುಗಳನ್ನೂ ನೇರಿಸಿ ಉಳಿದ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ನೀಡಿದಲ್ಲಿ ಇದು ಈಶಾನಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಶುಭಕರವಾದುದು.

೫೨-೫೪ ತರ್ಜನಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯನ್ನೂ ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಕೃಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಿ ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ಉಗುರುಗಳು ಕಾಣುವಂತೆ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಧರಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳೆರಡನ್ನೂ ನಾಳಗಳಂತೆ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ವ್ಯೋಮಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಎಡಗೈಯ್ಯಿಂನಿಂದ ಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಂಧಿಸಿ ತರ್ಜನಿಯನ್ನು ನೇಡಬೇಕು. ಬಲಗೈಯಿನ ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆ ತರ್ಜನಿಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಇದು ಸರ್ವಾತ್ಮಮುದ್ರೆಯೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಗ್ರಾಹ್ಯಾ ದಕ್ಷಿಣಮುಷ್ಠ್ಯಾ ತು ಮುದ್ರಾ ಸರ್ವಾತ್ಮನೋ ಭವೇತ್ |
ಪಾಮಮುಷ್ಠಾ ತಥಾಂಗುಷ್ಠಂ ದಕ್ಷಿಣಂ ಪ್ರಕ್ಷಿಪೇದ್ಬುಧಃ || ೬೫ ||

ಕರಜಾ ಪೃಷ್ಠತೋ ಯೋಜ್ಯಾ ಮುದ್ರೈಷಾ ಶಿವಸಂಜ್ಞಿತಾ |
ಅಂಗುಲೈಃ ತರ್ಹಿತಾಃ ಸರ್ವಾ ವರ್ತುಲಾಗರ್ಭಸಂಸ್ಥಿತಾಃ || ೬೬ ||

ಪ್ರಸೃತಾ ಮಧ್ಯಮಾ ಯುಕ್ತಾ ಶಿಖಾಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |
ಅಧೋಮುಖಾಸ್ತು ನೈ ತಿಸ್ರಃ ತೀರ್ಯಕ್ತಾಶ್ಚ ಸುಸಂಸ್ಥಿತಾಃ || ೬೭ ||

ಕನೀಯಸ್ಯುಪರಿತ್ವಾಸಾಂ ತಾಶ್ಚ ಸರ್ವಾ ಅಧೋಮುಖಾಃ |
ತಾಸಾಮುಪರಿಚಾಂಗುಷ್ಠೇ ದಕ್ಷಿಣಂ ಸಂಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ || ೬೮ ||

ವಾನೋ ಧರ್ಮಜ್ಞಮುದ್ರೈಷಾ ಕಥಿತಾ ಲಾಂಗಲಸ್ಯ ತು |
ಬಂಧೇ ತ್ವನಾಮಿಕಾ ತ್ವಸ್ಮಿನ್ ಮುದ್ರಾ ಹ್ಯಶ್ತ್ರಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿತಾ || ೬೯ ||

ಉತ್ತಾನಾ ತು ಕರಾ ಕೃತ್ವಾ ಉಭಾವೇಕತ್ರ ಯೋಜಯೇತ್ |
ಕರಜಾಸ್ತು ಸ್ಥಿತಾಃ ಸರ್ವಾ ಮುದ್ರಾ ಗಾಯತ್ರಸಂಜ್ಞಿತಾಃ || ೭೦ ||

೬೫-೬೯ ಎಡಮುಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಬಲದ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಇಡಬೇಕು. ಬೆರಳು ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರಬೇಕು ಈ ಮುದ್ರೆಯು ವಿವರಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಎಲ್ಲಾ ಬೆರಳುಗಳೂ ಹೊರಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ದುಂಡಾಗಿ ಹತ್ತಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿದು ಮಧ್ಯವಾಂಗುಲಿಯು ನೀಡಿದಲ್ಲಿ ಇದು ಶಿಖಾಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಮೂರು ಬೆರಳುಗಳೂ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಅವು ಸಹ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಡ್ಡಲಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು ಕಿರುಬೆರಳು ಇವುಗಳ ಮೇಲಿದ್ದು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿರಬೇಕು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬಲದ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಎಡಗೈ ಈ ರೀತಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಲಾಂಗಲಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಈ ಮುಷ್ಟಿ ಬಂಧದ ಮೇಲೆ ಅನಾಮಿಕಯೇ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅಸ್ತ್ರಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

೭೦-೭೨ ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿರುವ ಕೈಗಳೆರಡನ್ನೂ ಒಂದೇ ಕಡೆಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕು ಬೆರಳುಗಳೂ ಹಾಗೆಯೇ ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಗಾಯತ್ರ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

ಮುಷ್ಠಾ ಪ್ರಸಾರಯೇದೇಕಾಮಂಗುಲೀಂ ತು ಕ್ರಮಾನ್ನೃಪ |

ತರ್ಜನೈನ್ತಾಂ ಕನಿಷ್ಠಾದ್ವ್ಯಾಂ ಶಕ್ತಿಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೨೦ ||

ಹೃದಿ ನೈಸ್ತೋಂಜಲಿಜ್ವೇಯೋ ನಮಸ್ಕಾರೋ ನರಾಧಿಪ |

ಕಪಿತ್ಥಯಜನೀಂ ಗೃಹ್ಯ ಶಿಖರೇಣ ಧ್ವಜೋ ಭವೇತ್ || ೨೧ ||

ಅಂಗುಷ್ಠೇ ಯೋಜ್ಯ ತರ್ಜನೈ ಹಸ್ತೋತ್ತಾನೌ ಸ್ವತಾಂಗುಲೀ |

ಮಣಿಬಂಧೌ ನಿಶೀಡ್ಯೈವ ಶಶಿಕರ್ಣೇ ಭವೇನ್ನೃಪ || ೨೨ ||

ಸಂಪುಟೇಕೃತ್ಯ ಹಸ್ತಾ ದ್ವೌ ಕಿಂಚಿತ್ಸಂಕುಂಚಿತಾಂಗುಲೀ |

ಮುಕುಲಾ ತು ಸಮಾಖ್ಯಾತಾ ಸಂಕಜಂ ಪ್ರಸೃತ್ಯೈವ ಸಾ || ೨೩ ||

ಉತ್ತಾನೌ ತು ಸ್ವತೌ ಹಸ್ತೌ ಕೃತ್ವಾಂಗುಷ್ಠೌ ತು ಕುಂಚಿತೌ |

ಮಧ್ಯಸಂಸ್ಥೌ ಕರೌ ಕೃತ್ವಾ ಅವಾದನ್ಯಾಸ್ತು ಲಕ್ಷಣಂ || ೨೪ ||

ಮೊದಲು ಮುಷ್ಠಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯಿಂದ ಮೊದಲು ಮಾಡಿ ತರ್ಜನಿಯ ವರಿಗೂ ಎಲ್ಲಾ ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನೀಡಿದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಂಜಲಿ ರೂಪದಿಂದ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಶಿಖರವೆಂಬ ಹಸ್ತವನ್ನು ವೇಶದೂಡನೆ ಕಪಿತ್ಥಯಜನೀ ಎಂಬ ಹಸ್ತವನ್ನು ವೇಶವನ್ನು ಯೋಜಿಸಿದಲ್ಲಿ ಧ್ವಜಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೨೩-೨೪ ತರ್ಜನಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಅಂಗುಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ನೀಡಿದ ಬೆರಳು ಗಳುಳ್ಳ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ಮೇಲ್ಮುಖಮಾಡಿ ಮಣಿಬಂಧಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಮರ್ದಿಸಿದಲ್ಲಿ ಶಶಿಕರ್ಣೇ ಎಂಬ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ಸಂಪುಟದಂತೆ ಸೇರಿಸಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಮುಕುಲಮುದ್ರೆ ಯಾಗುತ್ತದೆ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಸಂಕಜಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಮೇಲ್ಮುಖಮಾಡಿ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೈಗಳನ್ನಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅವಾಹನೀಮುದ್ರೆಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಂಗುಷ್ಠೌ ಕುಂಚಿತೌ ದ್ವೌ ತು ಸ್ವಕೀಯಾಂಗುಲಿವೇಷ್ಟಿತೌ |
ಉಭೌ ಚಾಭಿಮುಖೌ ಹಸ್ತೌ ಯೋಜಯಿತ್ವಾ ತು ರಿಷ್ಪರಾ || ೭೬ ||

ಉತ್ತಾನಂ ದಕ್ಷಿಣಾಂಗುಷ್ಠಂ ವಾಮಾಂಗುಷ್ಠೇನ ವೇಷ್ಟಯೇತ್ |
ಭ್ರಾಮಯೇದ್ವರ್ತುಲಾಂಗುಷ್ಠೌ ಮುದ್ರಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ವಿಸರ್ಜನೇ || ೭೭ ||

ವಿತಸ್ತಿ ದ್ವಯಸಂಯೋಗಾದ್ಭದ್ರಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |
ಮುಷ್ಟಿಃ ಪ್ರಮಾರ್ಜಿತಾ ಜ್ಞೇಯಾ ಲಿಂಗಮುದ್ರಾ ತಥೈವ ಚ || ೭೮ ||

ಸಂದಷ್ಟೇ ಮಾರ್ಜಿತಾನೋಷ್ಠೌ ಜೀರ್ಣಾಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |
ಪ್ರಸಾರಿತೌ ಭುಜೌ ಕೃತ್ವಾ ಭುಜಾಗ್ರೌ ಕುಂಚಿತೌ ತಥಾ || ೭೯ ||

ಅಗ್ರಾಗ್ರೌ ಕುಂಚಿತಾಂಶೇನ ಕರಸಲ್ಲವಸನ್ನಿಭೌ |
ತರ್ಜನೀಂ ಕುಂಚಿತಾಂ ಕೃತ್ವಾ ಅಂಗುಷ್ಠೋಪರಿ ವಿನ್ಯಸೇತ್ || ೮೦ ||

ನಿಕುಬ್ಜೌ ಬಾಹುದಂಡೌ ತು ಬಧ್ನೀಯಾಚ್ಚ ಪೃಥಕ್ಪೃಥಕ್ |
ಕೈರಿಣೀ ನಾಮ ಮುದ್ರೈಷಾ ಕಥಿತಾ ಸೂರ್ಯದೇವತಾ || ೮೧ ||

೭೬-೭೮. ಎರಡು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳನ್ನೂ ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಇತರ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ವೇಷ್ಟನಮಾಡಿ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ ರಿಷ್ಪರಾ ಎಂಬ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಮೇಲ್ಮುದ್ರೆಯಾಗಿರುವ ಬಲಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಎಡಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದ ವೇಷ್ಟನಮಾಡಿ ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ಎರಡು ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನೂ ತಿರುಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಜನ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಗೇಣುಗಳ ಸನ್ನಿವೇಶವುಳ್ಳ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಭಿದ್ರಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಕೇವಲ ಶುದ್ಧವಾದ ಮುಷ್ಟಿಯು ಲಿಂಗ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೭೯-೮೧ ಸಂದಷ್ಟವೆಂಬ ಹಸ್ತವನ್ನು ವೇಶದಲ್ಲಿ ಅಧರೋಷ್ಯವು ವೃಶ್ವಮಾಡಿ ವಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಭುಜಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಭುಜಾಗ್ರಗಳನ್ನು ವಕ್ರ ಮಾಡಿ ಅಗ್ರಾಗ್ರವಾದ ಬೆರಳುಗಳು ಬಗ್ಗಿ ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಇದ್ದು ತರ್ಜನಿಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠದ ಮೇಲೆ ನ್ಯಾಸಮಾಡಬೇಕು ಎರಡು ತೋಳುಗಳನ್ನೂ ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಬಂಧಿಸಬೇಕು ಇದು ಸೂರ್ಯದೇವತಾಕವಾದ ಕೈರಿಣೀ ಎಂಬ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

ಪದ್ಮಾಕಾರೌ ಕರೌ ಕೃತ್ವಾ ಶ್ಲಿಷ್ಠಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಂಗುಲೀ |

ಅಂಗುಲ್ಯಾಕಾರಯೇತ್ತಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತಮುದ್ರೇತಿ ಕೀರ್ತಿತಾ

|| ೮೨ ||

ಸಮ್ಮುಖೌ ತು ಕರೌ ಕೃತ್ವಾ ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಠೌ ಗ್ರಥಿತಾಂಗುಲೀ |

ಕನಿಷ್ಠಾಮಧ್ಯಮೇ ಯೋಜ್ಯಾ ತರ್ಜನ್ಯಾಮಧ್ಯಮೇ ತಥಾ

|| ೮೩ ||

ಹೃದಿ ಮೂಢ್ನಿ ಶಿಖಾಬಂಧೈ ಮುದ್ರೇಯಂ ವ್ರೋಮಸಂಜ್ಞಿತಾ |

ಮುಷ್ಟಿಬಂಧೋಚ್ಚ್ರಿತಾಂ ಕೃತ್ವಾ ಮಧ್ಯಹಸ್ತಸ್ಯ ತರ್ಜನೀಂ

|| ೮೪ ||

ತಾಲಶಬ್ದಕೃತಾಸೌ ತು ಮುದ್ರಾ ಚಾಸ್ತಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿತಾ |

ಮಧ್ಯಮಾ ತರ್ಜನೀ ಚೈವ ಸಮ್ಯಹಸ್ತಸ್ಯ ಚೋಚ್ಚ್ರಿತೇ

|| ೮೫ ||

ಕನಿಷ್ಠಾನಾಮಿಕೇ ಕುಚ್ಛೇ ಸಾಂಗುಷ್ಠೇನೈವ ಸಂಜ್ಞಿತಾ |

ನೇತ್ರಪ್ರದರ್ಶಿತಾ ಜ್ಞೇಯಾ ಗೋವ್ಯವಾಗಮನೇ ತಥಾ

|| ೮೬ ||

೮೨-೮೪ ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಪದ್ಮಾಕಾರಮಾಡಿ ಬೆರಳುಗಳ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನೂ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಬೆರಳುಗಳ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಎದುರು ಬದುರು ಮಾಡಿ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಗಳನ್ನೂ ತರ್ಜನಿಗಳನ್ನೂ ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಬೇಕು ಇದನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ತಲೆಯ ಮೇಲೂ ಕೇಶಬಂಧನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಜಿಸಿದಲ್ಲಿ ಇದು ವ್ರೋಮಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಮುಷ್ಟಿಬಂಧಮಾಡಿ ತರ್ಜನಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಚಾಚಿ ಮಧ್ಯಹಸ್ತದಲ್ಲಿತಾಲದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಇದು ಅಸ್ತಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೮೫-೮೬. ಎಡಭಾಗದ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ತರ್ಜನಿಗಳು ಚಾಚಿ ಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಕನಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಅನಾಮಿಕೆಗಳೆರಡೂ ಕುಗ್ಗಿದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮುದ್ರೆ ಎಂದೇ ಹೆಸರು ಈ ಮುದ್ರೆಯೇ ಎತ್ತು, ಹಸು ಇವುಗಳ ಅಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಉತ್ತಾನೌ ತು ಕರೌ ಕೃತ್ವಾ ಸರ್ವಾಂಗುಲೈಶ್ಚ ವಿಕ್ರಂಚಿತಾಃ |
ಕೃತ್ವಾ ಚೋಪರಿಚಾಂಗುಷ್ಠಂ ಚಾಲಯೇತ ಪುನಃಪುನಃ || ೮೭ ||

ಸರ್ವಾಸಾಮೇನ ಶಕ್ತೀನಾಂ ಮುದ್ರೈಷ್ಠಾ ಸಂಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |
ದೀಪ್ತಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ ಜಯಾ ಭದ್ರಾ ವಿಭೂತಿರ್ವಿಮಲಾ ತಥಾ || ೮೮ ||

ಅನೋಘಾ ವಿದ್ಯುತಾ ಚೈವ ನವಮಾ ಸರ್ವತೋಮುಖೀ |
ಇತಿ ನಾಮಾನಿ ಶಕ್ತೀನಾಂ ಸರಹಸ್ಯಾನಿ ನಿರ್ದಿಶೇತ್ || ೮೯ ||

ಸಮ್ಮುಖೌ ತು ಕರೌ ಕೃತ್ವಾ ಶ್ಲಿಷ್ಠಾ ಚೈವ ಪ್ರಸಾರಿತೌ |
ಇಯಂ ಮುದ್ರಾ ನಮಸ್ಕಾರೇ ರವಿಸಾನ್ನಿಧ್ಯಕಾರಿಣೀ || ೯೦ ||

ಅನಾಮಿಕಾಯಾಃ ಸಂದೇಶೋ ರವಿಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |
ಸೋಮಮುದ್ರಾ ಮಧ್ಯಮಯಾ ಭಾಮಮುದ್ರಾ ಹೃನಾಮಯಾ || ೯೧ ||

ಕನೀಯಸ್ಯಾ ಬುಧೇ ಮುದ್ರಾ ಉನ್ಮೂಲೇ ಜೀವಸಂಜ್ಞಿತಾ |
ಅನಾಮಿಕಾಮೂಲಗಾ ತು ಶುಕ್ರಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೯೨ ||

ನೇತ್ರಪ್ರದರ್ಶಿತಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಕೈಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖಮಾಡಿ ಎಲ್ಲಾ ಬೆರಳು
ಗಳನ್ನೂ ಕುಗ್ಗಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನಿಟ್ಟು ಪುನಃಪುನಃ ಚಲಿಸುವಂತೆ
ಮಾಡಬೇಕು ಇದು ಎಲ್ಲಾ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೮೮-೯೦ ದೀಪ್ತಾ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ ಜಯಾ, ಭದ್ರಾ, ವಿಭೂತಿ, ವಿಮಲಾ,
ಅನೋಘಾ, ವಿದ್ಯುತಾ, ಸರ್ವತೋಮುಖೀ ಇವು ಒಂಭತ್ತು ಆ ಶಕ್ತಿಗಳ ನಾಮಗಳು
ಈ ಶಕ್ತಿಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ರಹಸ್ಯಮಂತ್ರಗಳೊಡನೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಬೇಕು
ಕೈಗಳನ್ನು ಎದುರುಬದುರು ಮಾಡಿ ಸೇರಿಸಿ ನೀಡಿದಲ್ಲಿ ಇದು ಸೂರ್ಯಸಾನ್ನಿಧ್ಯಕ್ಕೆ
ಸಾಧಕವಾದ ನಮಸ್ಕಾರಮುದ್ರೆ ಅನಾಮಿಕೆಯ ನಿರ್ದೇಶವು ರವಿಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೯೧-೯೨ ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯ ನಿರ್ದೇಶವು ಸೋಮಮುದ್ರೆ ಅನಾಮಿಕೆ
ಯಿಂದ ಅಂಗಾರಕಮುದ್ರಾ, ಕಿರುಬೆರಳಿನಿಂದ ಬುಧಮುದ್ರಾ, ಅದರ ಮೂಲ
ಭಾಗದಿಂದ ಹೊರತು ಉಳಿದ ಭಾಗದಿಂದ ಗುರುಮುದ್ರಾ ಅದರ ಮೂಲಭಾಗ
ಮಾತ್ರದಿಂದ ಶುಕ್ರಮುದ್ರಾ, ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠವು ನೇರದಲ್ಲಿ

ಮಧ್ಯಮಾಮೂಲಗಾಂಗುಷ್ಠಾ ಶನಿಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |
ತರ್ಜನೀಮೂಲಗಾಂಗುಷ್ಠೇ ರಾಹುಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೯೩ ||

ತರ್ಜನೀಚಲನಾಜ್ಞೇಯಾ ಕೇತುಮುದ್ರಾ ನರಾಧಿಪ |
ನಾಮಹಸ್ತೇನ ಶಿಖರಾಃ ಕ್ರೋಧಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೯೪ ||

ಸಂಪುಟಾ ತು ಕರಾ ಕೃತ್ವಾ ನಾನೋಚ್ಚ್ರಾಯಾಂ ನರಾಧಿಪ |
ಏಷಾ ವರಾಹಮುದ್ರಾ ತು ಸರ್ವಕರ್ಮಕರೀ ಶುಭಾ || ೯೫ ||

ನಾಮೇನ ವೇಷ್ಟಿತೋ ಹಸ್ತೋ ದಕ್ಷಿಣೋ ಭೈರವೀ ಭವೇತ್ |
ಹಸ್ತಾವಧೋಮುಖೌ ಯತ್ರ ದೃಷ್ಟಿಶ್ಚಾಧಸ್ತಥಾ ಭವೇತ್ || ೯೬ ||

ಪ್ರಾತಾಲಭಂಜಿನೀ ನಾಮ ಮುದ್ರೈಷಾ ಕಥಿತಾ ನೃಪ |
ಕಪಿತ್ಥಾನಾಮಿಕಾ ದೀರ್ಘಾ ಸ್ತಂಭಿನೀ ತು ನಿಗದ್ಯತೇ || ೯೭ ||

ಕರಮಧ್ಯಾತ್ತ ಸಂಗ್ರಾಹ್ಯ ಮಿವಮಧ್ಯೇನ ಚಾಹತಂ |
ಏವಂ ಮಧ್ಯೇನ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಕ್ರೋಧಿನೀ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ || ೯೮ ||

ಸಹಮಧ್ಯಾ ತು ಸಂಗ್ರಾಹ್ಯಾ ಖತಮಧ್ಯೇ ದ್ವಿಧಾಹತಂ |
ಏವಮಧ್ಯೇನ ಸಂಯುಕ್ತಾ ವೀರ್ಮಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೯೯ ||

ಶನಿಮುದ್ರಾ, ತರ್ಜನಿಯ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠವು ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶಾಹುಮುದ್ರಾ, ಅಲ್ಲಿರುವ ತರ್ಜನಿಯ ಚಲನದಿಂದ ಕೇತುಮುದ್ರಾ, ಶಿಖರಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದಿರುವ ಎಡಗೈಯ್ಯಿನಿಂದ ಕ್ರೋಧಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಕೃಗಕೇರಡನ್ನಾ ಸಂಪುಟದಂತೆ ಜೋಡಿಸಿ ಎಡಗೈಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ವರಾಹಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶುಭಕರವಾದ್ದು ಎಡಗೈಯ್ಯಿನಿಂದ ವೇಷ್ಟನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬಲಗೈಯ್ಯಿನಿಂದ ಭೈರವೀಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೯೬-೧೦೦ ಹಸ್ತಗಳೆರಡೂ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿದ್ದು ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಾತಾಲಭಂಜಿನೀ ಎಂಬ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಕಪಿತ್ಥ

1 ಇಲ್ಲಿ ೯೮ ನೇ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ೧೦೦ ರವರೆಗೆ ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯಗಳು ಅರ್ಥವಾಗುವಂತಿಲ್ಲ

ಏನಮಧ್ಯೇನ ಸಂಯುಕ್ತಂ ಭೈರವೀ ಚಾಪರಾ ಭವೇತ್ |
ಪ್ರೇತ್ರಮಧ್ಯಾ ತು ಸಂಗ್ರಾಹ್ಯಾ ಇರಮಧ್ಯೇನ ಸಂಯುತಂ || ೧೦೦ ||

ಏವಮಧ್ಯೇನ ಚಕ್ರಾಂತಂ ಸ್ತಂಭಿನೀ ಚಾಪರಾ ಭವೇತ್ |
ಲಸನ್ನಧ್ಯಾ ತು ಸಂಗ್ರಾಹ್ಯನೇಕಮಧ್ಯೇನ ಚಾಹತಂ || ೧೦೧ ||

ಪಾತಾಲಭಂಜಿನೀ ನಾಮ ಮುದ್ರೇಯಮಪರಾ ಭವೇತ್ |
ತರ್ಜನೀ ವ-ಧ್ಯಮಾ ಚೈವ ತಥಾ ಚೈವ ತ್ರಿನಾಮಿಕಾಂ || ೧೦೨ ||

ಮಧ್ಯಪರ್ವಸು ಸಂಯುಕ್ತಾಂ ಪೃಷ್ಠತಃ ಕಾರಯೇತ್ಕರೇ |
ಶಂಖಮುದ್ರೇಯಮುದ್ವಿಷ್ಟಾ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಾ ತಥಾಪರಾ || ೧೦೩ ||

ಪ್ರಸಾರ್ಯ ಸರ್ವಾಶ್ಚಾಂಗುಲ್ಯಃ ಕರಪೃಷ್ಠೇ ಚ ಯೋಜಯೇತ್ |
ಚಕ್ರಮುದ್ರಾ ಭವೇತ್ತೇಷಾಂ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಾ ತಥಾಪರಾ || ೧೦೪ ||

ಕಟಿಭಾಗಪ್ರದೇಶೇ ತು ಮುಷ್ಟಿಸ್ತು ತ್ರಿಶಿರಾ ಭವೇತ್ |
ಗದಾಮುದ್ರಾ ಭವತ್ಯೇಷಾ ಸರ್ವವಿಘ್ನಪ್ರಣಾಶಿನೀ || ೧೦೫ ||

ವೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೊಡಿ ಅನಾಮಿಕೆಯು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ
ಸ್ತಂಭಿನೀ ಎಂಬ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೧೦೧-೧೦೫ ಒಂದು ಹಸ್ತದಲ್ಲಿರುವ ತರ್ಜನೀ ಮಧ್ಯಮ ಅನಾಮಿಕೆ
ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಮತ್ತೊಂದು ಹಸ್ತದ ಈ ಬೆರಳುಗಳೊಡನೆ ಮಧ್ಯದ ಗಿಣ್ಣಿನವರೆಗೂ
ನೇರಿಸಿ ಕೈಗಳ ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ನೇರಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶಂಖಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಹಿಂದೆಯೂ
ಬೇರೆ ಶಂಖಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಲ್ಲಾ ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ನೀಡಿ ಕೈಯಿನ
ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಿದಲ್ಲಿ ಇದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಚಕ್ರಮುದ್ರೆಗಿಂತ ಬೇರೆ
ಯಾದ ಚಕ್ರಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ತ್ರಿಶಿರಾ ಎಂಬ ಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ
ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ ಗದಾಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಸರ್ವ ವಿಘ್ನನಾಶಕವಾದದು

ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಿಮುಖೌ ಕೃತ್ವಾ ಕರೌ ಸಂವೇಷ್ಟಿತಾಂಗುಲೀ |
ಸಹಾಂಗುಷ್ಠೇನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಮುದ್ರಾ ಕೌಸ್ತುಭಸಂಜ್ಞಿತಾ || ೧೦೬ ||

ಸಂಸ್ಪೃಶ್ಯ ವಹ್ನಿಶಿಖರಂ ವಾಮದಕ್ಷಿಣಕಂ ಸ್ಪೃಶೇತ್ |
ಇಯಂ ಮುದ್ರಾ ವಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ವನಮಾಲೇತಿ ಸಾರ್ಥಿಕಾ || ೧೦೭ ||

ಅನಾಮಿನಾಮನೇ ಗ್ರವ್ಯೇ ಸ್ವಜಂ ದ್ರವ್ಯಕರದ್ವಯೇ |
ಜಂಘಾಮಧ್ಯಗತೌ ಕೃತ್ವಾ ಚಿಬುಕೇಽರ್ಧಸಮಾಯುತೌ || ೧೦೮ ||

ಮುಖಂ ವಿವೃತಕಂ ಕುರ್ಯಾಜ್ಜಲಜ್ವಹ್ವಾಂ ತು ಲೇಲಿಹಾಂ |
ಏಷಾ ಮುದ್ರಾ ಮಹಾಮುದ್ರಾ ನಾರಸಿಂಹೀತಿ ಕೀರ್ತಿಕಾ || ೧೦೯ ||

ಅಂಗುಷ್ಠಂ ಮುಷ್ಟಿನಾಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಹೃನ್ಮುದ್ರಾ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ |
ಮುಷ್ಟ್ಯಂ ಬದ್ಧೈವ ಚಾಂಗುಷ್ಠೇ ತೀರ್ಥಗ್ಂ ಕಾರಯೇಚ್ಛಿರಃ || ೧೧೦ ||

ಸ್ಪಷ್ಟಾ ತು ತರ್ಜನೀಮುಷ್ಟ್ಯ ಶಿಖಾಮುದ್ರಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |
ತರ್ಜನೀಪ್ರಾಂತಸಂಲಗ್ನೇ ದ್ವೇ ಮುಷ್ಟ್ಯೇ ಕವಚಂ ಭವೇತ್ || ೧೧೧ ||

೧೦೬-೧೦೯ ಮಡಿಸಿದ ಬೆರಳುಗಳುಳ್ಳ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ವರಪುರಾಭಿ ಮುಖಮಾಡಿ ಅಂಗುಷ್ಠದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಕೌಸ್ತುಭಮುದ್ರಯಾಗುತ್ತದೆ. ವಹ್ನಿಶಿಖರವೆಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶ ಹೊಂದಿದ ಎಡ ಹಸ್ತವು ಬಲ ಹಸ್ತವನ್ನು ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ವನಮಾಲಾ ಎಂಬ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ರವ್ಯಮುದ್ರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಗ್ಗಿದ ಅನಾಮಿಕಗಳಿಂದ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿ ಮೊಣಕಾಲಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಆ ಕೈಗಳ ಅರ್ಧಭಾಗವು ಮಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬಗ್ಗಿರುವ ಗಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು ತೆರದ ಬಾಯಿಸಿಂದ ಜ್ವಲಿಸುವ ಮತ್ತು ಇತ್ತ ಅತ್ತ ನೆಕ್ಕುತ್ತಿರುವ ನಾಲಿಗೆಯು ಹೊರ ಬಿದ್ದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ನಾರಸಿಂಹೀ ಎಂಬ ಮಹಾಮುದ್ರಯಾಗುತ್ತದೆ.

೧೧೦-೧೧೨ ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದು ಹೃನ್ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಂಧಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠದ ಮೇಲೆ ತಲೆಯನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಮುಷ್ಟಿಯ ಮೇಲೆ ತರ್ಜನಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಶಿಖಾಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಮುಷ್ಟಿಗಳೂ ತರ್ಜನಿಯ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ

ಮುಷ್ಟೀ ಬದ್ಧ್ವಾ ತು ಹಸ್ತೌ ದ್ವೇ ಉಭಯಾಂಗುಲಿಯೋಚಿತೌ |
ಗದಾಮುದ್ರಾ ಸಮಾಖ್ಯಾತಾ ಸರ್ವಕರ್ಮಕರೀ ಶುಭಾ || ೧೧೨ ||

ತರ್ಜನೀ ತು ತಥಾಂಗುಷ್ಠಂ ಪ್ರತಿಶ್ಲಿಷ್ಟ್ವಾ ತು ಕಾರಯೇತ್ |
ಶೇಷಾಃ ಪ್ರಸಾರಿತಾಂಗುಲ್ಯಃ ಸ್ತೇತ್ರಮುದ್ರಾ ಭವೇನ್ನೃಪ || ೧೧೩ ||

ಅನಾಮೈ ವಲಿನೌ ಕೃತ್ವಾ ತರ್ಜನ್ಯಾನಮನಾಶ್ರಯಾತ್ |
ಮಧ್ಯಮೌ ಚೇನ್ನತೌ ಕೃತ್ವಾ ಅಂಗುಷ್ಠೌ ಶ್ಲೇಷಿತೌ ಸಮೌ || ೧೧೪ ||

ಏಷಾ ಮುದ್ರಾ ಸಮಾಖ್ಯಾತಾ ದಿವ್ಯಾ ಚ ಶಿರಸೋ ನೃಪ |
ಅಂಜಲಿಃ ಪ್ರಮದಾ ಮುದ್ರಾ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ದೇವಪ್ರಸಾದಿನೀ || ೧೧೫ ||

ವಂದನೇ ಹೃದಯೇ ದತ್ತಾ ಪೂರ್ವದಕ್ಷಿಣತೋಽಪರಾ |
ಊರ್ಧ್ವಾಂಗುಷ್ಠೋ ವಾಮಮುಷ್ಟೀರ್ಧಕ್ಷಿಣೋಽಬ್ಜಬಂಧನಃ || ೧೧೬ ||

ಸನ್ಯಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯ ಚಾಂಗುಷ್ಠಂ ಯಸ್ಯಾ ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ |
ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಮುದ್ರೈಷಾ ಬದ್ಧಾ ಸ್ಯಾತ್ಪಾಶನಾಶನೀ || ೧೧೭ ||

ಕವಚಮುದ್ರಯಾಗುತ್ತದ ಎರಡು ಕೈಗಳ ಬೆರಳುಗಳೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಮುಷ್ಟಿಬಂಧನಾಡಿದಲ್ಲಿ ಇದು ಗದಾಮುದ್ರಯಾಗುತ್ತದ ಇದು ಸರ್ವ ಕರ್ಮಕರ ಮತ್ತು ಶುಭಕರ

೧೧೩-೧೧೭ ತರ್ಜನಿಯನ್ನೂ, ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನೂ ಎದುರುಬದರಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಉಳಿದ ಬೆರಳುಗಳೆಲ್ಲವೂ ನೀಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಸ್ತೇತ್ರಮುದ್ರಯಾಗುತ್ತದ ಸುಕ್ಕು ಇರುವ ಸ್ತಳದಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿಸದೆ ಎರಡು ಮಧ್ಯವಾಂಗುಲಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿದ ತರ್ಜನಿಯ ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿಸಿ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸಮನಾಗಿಸೇರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಇದು ದಿವ್ಯಶಿರೋಮುದ್ರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂಜಲಿಯುಪ್ಪಮದಾ ಎಂಬ ಮುದ್ರೆ ಇದು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ದೇವತಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗುತ್ತದ ವಂದನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎದಬಲವ್ಯತ್ಯಸದಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಎಡಮುಷ್ಟಿಯು ಮೇಲ್ಮುಖವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದಲೂ ಬಲಮುಷ್ಟಿಯು ಅಂಗುಷ್ಠ ಒಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಮೇಲ್ಮುಖವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠವುಳ್ಳ ಮುಷ್ಟಿಯ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಗುಷ್ಠವನ್ನು ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದ ಇದರ ಬಂಧನವು ಸರ್ವಪಾಪಗಳಿಗೂ ನಾಶಕವಾಗುತ್ತದೆ

ಹಸ್ತಯೋರುಭಯೋರೇವ ಕನಿಷ್ಠಾಂಗುಷ್ಠಗರ್ಭಕೌ |

ಶೇಷಾಃ ಪ್ರಸಾರಿತಾಃ ಶ್ಲಿಷ್ಠಾಃ ಮುದ್ರಾ ಸಂಕರ್ಷಣಸ್ಯ ತು || ೧೧೮ ||

ತರ್ಜನ್ಯಾವರ್ಧತಃ ಶ್ಲಿಷ್ಠಾ ಸಮಾಂಗುಷ್ಠಾ ತು ಶ್ಲೇಷಿತೌ |

ಏಷಾ ಮುಷ್ಟಿಂ ತತಃ ಕೃತ್ವಾ ಮುದ್ರಾ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಸಂಜ್ಞಿತಾ || ೧೧೯ ||

ಅಂಗುಲೌ ವಲಿತೌ ಯತ್ರ ಶೂರ್ಬಾಕಾರೌ ತು ಕಾರಯೇತ್ |

ವೇಷ್ಠಾಂಗುಷ್ಠಾವಧಃ ಕಾರ್ಯಾ ವನಿರುದ್ಧೇ ತು ಕಾರಯೇತ್ || ೧೨೦ ||

ಇತ್ಯುದ್ದೇಶೇ ತು ತೇ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಮುದ್ರಾಹಸ್ತಾ ಮಯಾ ನೃಪ |

ದರ್ಶಯೇನ್ಮಂತ್ರಯುಕ್ತಾನಾಂ ಪರಾಂ ಸಿದ್ಧಿಮಭೀಪ್ಸತಾಂ || ೧೨೧ ||

ಯಥಾ ಮಂತ್ರಂ ಯಥಾ ದೇವಂ ಯಥಾವಿಧಿರತಂದ್ರಿತಃ |

ಮಂತ್ರೇಷು ದೇವತಾ ಯುಕ್ತಾ ಬಹ್ವ್ಯೋ ಮುದ್ರಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ||

ತಾಸಾಂ ಮಂತ್ರಂ ತು ವಿಜ್ಞೇಯಂ ನಿಯೋಗೋ ನೃಪ ಇಷ್ಯತೇ || ೧೨೨ ||

೧೧೮-೧೨೦ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕನಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲೀನಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಬೆರಳುಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿ ನೀಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಸಂಕರ್ಷಣಮುದ್ರ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಬೆರಳುಗಳು ಚದುರಿಸಿದ್ದು ಹಸ್ತಗಳು ನೂರದಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅಂಗುಷ್ಠಗಳು ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನೊಂದು ವೇಷ್ಯನಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಅನಿರುದ್ಧ ಮುದ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೧೨೧-೧೨೪. ಎಲೈ ಧೊರೆಯೇ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಹಸ್ತಮುದ್ರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಉದ್ದೇಶಕ್ರಮದಿಂದ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಇವು ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಉತ್ತಮ ಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಆಯಾಯ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ದೇವತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಯಥಾವಿದಿಯಾಗಿ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಇದನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂತಹ ಬಹುಮುದ್ರೆಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ ಆಯಾಯ ಮುದ್ರೆಗಳಿಗೆ ಆಯಾಯ ದೇವತಾಮಂತ್ರವೇ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಿಯೋಗವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಏತಾವದುಕ್ತಂ ನೃಪ ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಂ

ಸಮಾಸತಃ ಸಾರ್ಥವವಂಶಮುಖ್ಯ |

ನಿಃಶೇಷಮೇತದ್ಗದಿತಂ ಮಹಾರ್ಥಂ

ವಿಸ್ತಾರತಃ ಸರ್ವಜಗತ್ಪ್ರಧಾನಂ

|| ೧೨೪ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಮುದ್ರಾನಾಮು

ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಧೂರಿಯೇ, ನೃತ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಆಗಿದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಮುದ್ರೆ ಎಂಬ ಮೂವತ್ತಮೂರನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಚತುಸ್ತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ನೃತ್ತಮುತ್ಪಾದಿತಂ ಕೇನ ಋಷಿಣಾ ದೈವತೇನ ವಾ |
ಏತನ್ನೇ ಸಂಶಯಂ ಛಿನ್ವಿ ತ್ವಂ ಹಿ ಸರ್ವವಿದುಚ್ಯತೇ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಏಕಾರ್ಣವೇ ಪುರಾ ಲೋಕೇ ನಷ್ಟಸ್ಯ ವರಜಂಗಮೇ |
ಶೇಷಸರ್ವಾಂಕಶಯನೇ ಸುಪ್ತೇ ಮಧುನಿಷೂದನೇ

॥ ೨ ॥

ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ನೃತ್ತವನ್ನು ಮೊದಲು ಯಾರ್ಯ ಉತ್ಪಾದನೆಮಾಡಿದರು ಋಷಿಯೇ ಅಥವಾ ದೇವತೆಯೇ, ಈ ನನ್ನ ಸಂಶಯವನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ನೀನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಬೇಕು ಇದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಉತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

೨-೪ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಳಯದಿಂದ ಲೋಕವೆಲ್ಲವೂ ಜಲ ಮಯವಾಗಿ ಚರಸ್ಥಿರ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಶಹೊಂದಿದುವು ಅಂತಹ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನು ಶೇಷನೆಂಬ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಂದ ಪಾದಸಂವಾಹನ ಹೊಂದುತ್ತಾ ತನ್ನ ಯೋಗಲೀಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನ

ಸಂವಾಹ್ಯಮಾನಚರಣೇ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾ ಯದುಕುಲೋದ್ಭವ |

ನಾಭ್ಯಾ ತಸ್ಯ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ಪದ್ಮಂ ಪದ್ಮನಿಭೇಕ್ಷಣ

|| ೩ ||

ತತ್ರ ಜಾತಃ ಸ್ವಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಾ ದೇವಃ ಶುಭಚತುರ್ಮುಖಃ |

ದೇವೈಸ್ಸಹ ಮಹಾಭಾಗ ಸಶರೀರೈರ್ನರಾಧಿಪ

|| ೪ ||

ಸದ್ಗೋದಬಿಂದುಸಂಭೂತೌ ತತ್ರೈವ ಮಧುಕೈಟಭೌ |

ರಜಸ್ತನೋಮಯೌ ಚೋರೌ ದಾನವೌ ಚ ಭಯಾನಕೌ

|| ೫ ||

ತತೋ ಜಗೃಹತುರ್ವೇದಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಾ ನರಾಧಿಪ |

ಹೃತವೇದಸ್ತತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಶುಷ್ಕವ ಮಧುಸೂದನಂ

|| ೬ ||

ವೇದಾ ಮೇ ಪರಮಂ ಚಕ್ಷುಃ ವೇದಾ ಮೇ ಪರಮಂ ಬಲಂ |

ದಾನವಾಪಹೃತಾ ವೇದಾ ಅಂಧೋ ಜಾತೋಽಸ್ಮಿ ಶತ್ರುಹನ್

|| ೭ ||

ಏವಮುಕ್ತೃದಾ ವಿಷ್ಣುಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ |

ಉತ್ಥಾಯ ಸಲಿಲಾತ್ತಸ್ಮಾದ್ಭ್ರಾಮ ಸಲಿಲಾಶಯೇ

|| ೮ ||

ನಾಗಿದ್ದನು ಆಗ ಅವನ ನಾಭಿ (ಹೂಕ್ಕಳು) ಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದ್ಮವು ಉದಯಿಸಿತು

ಆ ಪದ್ಮದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ತಾನಾಗಿ ಉದ್ಭವಿಸಿದರು

ಎವರೊಡನೆ ಶರೀರಸಹಿತರಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೂ ಉದ್ಭವಿಸಿದರು

೫-೮ ಆ ಪದ್ಮದ ಉದಯಿಸಿದುದರಿಂದ ಮಧುಕೈಟಭರೆಂಬ ದಾನವರು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಉದ್ಭವಿಸಿದರು ಆ ದಾನವರು ರಜಸ್ತನೋಮಯರಾದುದರಿಂದ ಚೋರರಾಗಿಯೂ, ಭಯಂಕರರಾಗಿಯೂ ತೋರಿದರು ಅವರು ತಮ್ಮ ವ್ರಕ್ಕತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವೇದಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದರು ಅನಂತರ ವೇದಾಪಹಾರದಿಂದ ದುಃಖಿತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಧುಸೂದನನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದನು ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಎಲ್ಲ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ನನಗ ವೇದಗಳೇ ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳು ಆ ವೇದಗಳೇ ನನಗೆ ಬಲ ಅಂತಹ ವೇದಗಳು ದಾನವರಿಂದ ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ನಾನು ಈಗ ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದ ಕುರುಡನಂತೆ ಆಗಿದ್ದೇನೆ ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪುರುಷೋತ್ತಮನು ಆ ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ನೀರಿನೊಳಗೆಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸಿದನು

ಅಂಗಹಾರೈಃ ಸುಲಲಿತ್ಯೈಃ ತಥಾ ಪದಪರಿಕ್ರಮೈಃ |

ತಥಾ ಭ್ರಮಂತಂ ತಂ ದೇವಂ ದದರ್ಶಾಯತಲೋಚನಾ || ೯ ||

ಅತೀವಲಲಿತಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಜಾತರಾಗಾ ವಿಶೇಷತಃ |

ದೇವೋಪ್ಯಶ್ಚಶಿರಾ ಭೂತ್ವಾ ಸಾಕಾಲ ತಲಗಃ ಕ್ಷಣಾತ್ || ೧೦ ||

ಸ ದೈತ್ಯಾನ್ ವೃಷ್ಟವಾನ್ ವೇದಾಂಸ್ತೃಕ್ತಾಶ್ಚಶಿರಸಸ್ತನುಂ |

ಜಘಾನ ತೌ ಮಹಾಕಾಯೌ ದಾನವೌ ಮಧುಕೈಟಭೌ || ೧೧ ||

ಹಾತ್ವಾ ವೇದಸಹಾಯಸ್ತು ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೋನ್ನಿಕೇ |

ದದೌ ವೇದಾಂಸ್ತತಸ್ತಸ್ಮೈ ದೇವದೇವಃ ಸ್ವಯಂಭುವೇ || ೧೨ ||

ವತ್ತ್ವಾ ವೇದಾಂಸ್ತತಃ ಪ್ರಾಹ ಸೃಷ್ಟಿಂ ಕುರು ಪಿತಾಮಹ |

ವೇದಗ್ರಾಮಯುತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸರ್ಗಂ ಚಕ್ರೇ ತತಃ ಪ್ರಭುಃ || ೧೩ ||

೯-೧೨ ರಮ್ಯವಾದ ಅಂಗವಿಕ್ಷೇಪದಿಂದಲೂ ಬೆಡಗಿನ ನಡಿಗೆಗಳಿಂದಲೂ ಆ ರೀತಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೂ ಸಹ ಅನುರಾಗ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಕಟಾಕ್ಷದಿಂದ ವಿಲಾಸಗಳನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೂ ನೋಡಿದಳು. ವಿಷ್ಣುವೂ ಸಹ ಕುದುರೆಯ ಮುಖವನ್ನು ಹೂಂದಿ ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ವಾತಾಲದ ಕೆಳಭಾಗವನ್ನು ಸೇರಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ದೈತ್ಯರನ್ನೂ, ವೇದಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿ ತನ್ನ ಕುದುರೆಯ ಶರೀರವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ ಮಹಾಕಾಯರಾದ ಆ ಮಧುಕೈಟಭ ದಾನವರನ್ನು ಕೊಂದನು. ಅನಂತರ ವೇದಗಳೊಡಗೂಡಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಿಂತನು. ವೇದಗಳನ್ನು ಸಹ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಸಂತ್ಪ್ರಸಿದನು.

೧೩-೧೪ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಿಗೆ ವೇದಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಇನ್ನು ನೀನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡು ಎಂದನು. ಅನಂತರ ವೇದಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡತೊಡಗಿದನು. ಆಗ ಆದಿಶೇಷನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಪತಿಯಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಶಂಕಚಕ್ರಗದಾಧರನಾಗಿಯೂ ಜಗತ್ಪತಿ

ಶೇಷಸ್ಯಾಂಕಗತಂ ದೇವಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಪಪ್ರಚ್ಛ ಸಾರ್ಥಿವ |

|| ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯವಾಚ ||

ದೇವದೇವ ಜಗನ್ನಾಥ ಶಂಖಚಕ್ರಗದಾಧರ

|| ೧೪ ||

ಪರಿಕ್ರಮನ್ ಮಯಾ ತೋಯೇ ದೃಷ್ಟಃ ಸಲಿಲತಃ ಪ್ರಭೋ |

ಅತೀವ ರಮಣೀಯಾಂಕ್ಷೀಕಿಂತ್ಯ ಬ್ರೂಹಿ ಮೇ ಪ್ರಭೋ

|| ೧೫ ||

|| ಶ್ರೀ ಭಗವಾನುವಾಚ ||

ನೃತ್ತಮುತ್ಪಾದಿತಂ ಹ್ಯೇತನ್ಮಯಾ ಪದ್ಮನಿಭೇಕ್ಷಣೇ |

ಅಂಗಹಾರೈಃ ಸಕರಣೈಃ ಸಂಯುಕ್ತಂ ಸಪರಿಕ್ರಮೈಃ

|| ೧೬ ||

ನೃತ್ತೇನಾರಾಧಯಿಷ್ಯಂತಿ ಭಕ್ತಿಮನ್ತಸ್ತು ಮಾಂ ಶುಭೇ |

ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಸ್ಯಾನುಕರಣಂ ನೃತ್ತೇ ದೇವಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ

|| ೧೭ ||

ಏತಾವದುಕ್ತ್ವಾ ತಾಂ ದೇವೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ವಾಕ್ಯಮಬ್ರವೀತ್ |

ಗೃಹಾಣ ನೃತ್ತಂ ಧರ್ಮಜ್ಞ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಲಕ್ಷಣಸಂಯುತಂ

|| ೧೮ ||

ಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದೇವಾಧಿದೇವನಾದ ಸ್ವಾಮಿಯೇ, ಸಮುದ್ರದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ನೀನು ರಮ್ಯವಾದ ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದವನಂತೆ ನನಗೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದ ಆ ರೀತಿಯ ನಿನ್ನ ಅಮಾನುಷ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಏನು ಕಾರಣ ವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಭಗವಂತನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

೧೬-೧೮ ಎಲೈ ಪದ್ಮಾಕ್ಷಿಯೇ, ಅನೇಕ ಕರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈ ನೃತ್ತವನ್ನು ನಾನೇ ಉತ್ಪಾದನ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ ಇದು ಆಯಾಯ ಅಂಗವಿಕ್ಷೇಪಗಳಿಂದಲೂ, ಗಮನಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜನರು ಈ ನೃತ್ತದಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ ಮೂರುಲೋಕದ ಸುಖ ದುಃಖಾದ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಈ ನೃತ್ತವೇ ಅನುಕರಣರೂಪವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕರೆದು ಧರ್ಮಜ್ಞನೇ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಲಕ್ಷಣವಿಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ನೃತ್ತ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನನ್ನಿಂದ ಈಗ ನೀನು (ಅಧಿಕರಿಸು) ಉಪದೇಶಹೊಂದು, ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದನು

ಏತಾವದುಕ್ತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಗ್ರಾಹಯಾಮಾಸ ಕೇಶವಃ |

ತಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ ತತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ದೆದೌ ರುದ್ರಾಯ ವೇಧಸೇ || ೧೯ ||

ಗೃಹೀತ್ವಾ ತಚ್ಚ ರುದ್ರೋಪಿ ತೋಷಯಾಮಾಸ ಕೇಶವಂ |

ತೇನ ಸೃತ್ತೇನ ಸತತಂ ದೇವೇಶಂ ಭಕ್ತವತ್ಸಲಂ || ೨೦ ||

ಏವಮುತ್ಪಾದಿತಂ ಸೃತ್ತಂ ವಾಸುದೇವೇನ ಪಾರ್ಥಿವ |

ಏಕಾರ್ಣವೇ ಪುರಾ ಲೋಕೇ ನಷ್ಟಸ್ಥಾವರಜಂಗಮೇ || ೨೧ ||

ತತಃ ಪ್ರಭೃತಿ ದೇವೇಶಃ ಶಂಕರಃ ಶಂಕರೋ ನೃಣಾಂ |

ಸೃತ್ತೇನಾರಾಧಯನ್ನಾಸ್ತೇ ದೇವಂ ಚಕ್ರಗದಾಧರಂ || ೨೨ ||

ಸೃತ್ತೇಶ್ವರತ್ವಂ ಚಾವಾಸ ತುಷ್ಟಾವ ಮಧುಸೂದನಂ |

ಸೋಽಪಿ ತುಷ್ಯತಿ ಸೃತ್ತೇನ ಸಮ್ಯಗಾರಾಧಿತೋ ಹರಃ || ೨೩ ||

೧೯-೨೨ ಅನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಸೃತ್ತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ರುದ್ರದೇವರಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದನು ಅದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದ ರುದ್ರನೂ ಸಹ ಆ ಸೃತ್ತದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದನು ಭಕ್ತವತ್ಸಲನಾದ ವಿಷ್ಣುವೂ ಆ ಸೃತ್ತದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದನು ಈ ರೀತಿ ಈ ಸೃತ್ತಶಾಸ್ತ್ರವು ವಾಸುದೇವನಿಂದ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮಗಳೂ ನಾಶವಾಯಿತು ರುದ್ರನೂ ತನ್ನ ಲೀಲೆಗಾಗಿ ಉತ್ಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಯಾವಾಗ ಶಂಕರನು ಈ ಸೃತ್ತದಿಂದ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿದನೋ ಅದು ಮೊದಲು ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಸುಖಕರನಾದುದರಿಂದ ಶಂಕರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದನು. ಈಗಲೂ ಸೃತ್ತದಿಂದ ಚಕ್ರಗದಾಧರನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾನೆ ತಾನೂ ಸೃತ್ತೇಶ್ವರನೂ ಆದನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದನು

೨೩-೨೪ ಇತರರಿಂದಲೂ ಸಹ ಸೃತ್ತದಿಂದ ಆರಾಧಿತನಾಗಿ ಆ ಶಂಕರನು ತಾನೂ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಇತರ:ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಭಕ್ತರ:ಸೃತ್ತದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗುತ್ತಾರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇಂತಹ ಪ್ರೀತಿಯೇ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಪ್ಯಾಯನ

ಅನ್ಯೇ ಚ ದೇವಾಸ್ತುಷ್ಯಂತಿ ಸಮ್ಯಜ್ ನೃತ್ಯೇನ ತೋಷಿತಾಃ |
ಆಸ್ಯಾಯಾನಂ ಪರಂ ಹ್ಯೇತತ್ಕಥಿತಂ ತು ದಿನೌಕಸಾಂ || ೨೪ ||

ಏತದೇವ ಹಿ ದೇವತ್ವಂ ದೀವ್ಯತಾಂ ಸತತಂ ದಿವಿ |
ಪುಷ್ಪನೈವೇದ್ಯದಾನೇಭ್ಯಃ ನೃತ್ತದಾನಂ ವಿಶಿಷ್ಯತೇ || ೨೫ ||

ಸ್ವಯಂ ನೃತ್ಯೇನ ಯಃ ಕುರ್ಯಾದ್ದೇವದೇವಸ್ಯ ಪೂಜನಂ |
ವಿರೇಷೇಣ ಮಹಾಭಾಗ ತಸ್ಯ ತುಷ್ಯತಿ ಕೇತವಃ || ೨೬ ||

ನೃತ್ತಂ ಗೀತಂ ತಥಾ ವಾದ್ಯಂ ದತ್ತಾ ದೇವಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ |
ಸರ್ವಕಾಮಸಮೃದ್ಧಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಫಲಮುತ್ಪದೇ || ೨೭ ||

ನೃತ್ಯೇನ ವೃತ್ತಿಂ ಯಃ ಕುರ್ಯಾತ್ ತು ವರ್ಜ್ಯಃ ಪ್ರಯತ್ನತಃ |
ಕುಶೀಲವಾದ್ಯೈರ್ಯಃ ಕುರ್ಯಾನ್ನೃತ್ಯವಿಕ್ರಯಕಾರಕಃ || ೨೮ ||

ದೇವತಾರಾಧನಂ ಕುರ್ಯಾದ್ಯಸ್ತು ನೃತ್ಯೇನ ಧರ್ಮವಿತ್ |
ಸ ಸರ್ವಕಾಮಾನಾಪ್ನೋತಿ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಂ ಚ ವಿಂದತಿ || ೨೯ ||

ಇದೇ ದೇವತೆಗಳ ದೇವತಾತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಉತ್ಕರ್ಷ ಹೂವುಗಳು ನೈವೇದ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆಗಳಿಗೆಗಿಂತಲೂ ನೃತ್ಯ ಪ್ರದಾನವು ವಿಶೇಷವಾದ ಪೂಜೆಯಾಗುತ್ತದೆ

೨೬-೨೮ ಯಾವನು ತನ್ನದೇ ಆದ ನೃತ್ತದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆ ಕೇಶವನು ವಿಶೇಷವಾದ ಸಂತೋಷ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ನೃತ್ತ, ಗೀತ, ವಾದ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಯಾವನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಸದ್ವಸಸ್ತುಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞದಫಲವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಯಾವನು ನೃತ್ತದಿಂದಲೇ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಮತ್ತು ನರ್ತಕರಲ್ಲೂ ನೃತ್ಯವಿಕ್ರಯಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಸದ್ವಿಧವರ್ಜನೀಯನಾಗುತ್ತಾನೆ

೨೯-೩೨ ಧರ್ಮಜ್ಞನಾದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ನೃತ್ತದಿಂದ ದೇವ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಎಲ್ಲಾ ಮನೋರಥಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಈ ನೃತ್ತವು ಧನ್ಯವು ಮತ್ತು

ಧನ್ಯಂ ಯಶಸ್ಯಮಾಯುಷ್ಯಂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಪ್ರದಂ ತಥಾ |

ಈಶ್ವರಾಣಾಂ ವಿಲಾಸಂ ತು ಚಾರ್ತಾನಾಂ ದುಃಖನಾಶನಂ

|| ೩೦ ||

ಮೂಢಾನಾಮುಪದೇಶಂ ತತ್ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಸೌಭಾಗ್ಯವರ್ಧನಂ |

ಶಾಂತಿಕಂ ಪೌಷ್ಟಿಕಂ ಕಾಮ್ಯಂ ವಾಸುದೇವೇನ ನಿರ್ಮಿತಂ

|| ೩೧ ||

ಏತಾವದುಕ್ತಂ ತವ ನೃತ್ತಶಾಸ್ತ್ರಂ

ಸಮಾಸತೋ ಲೋಕಹಿತಾಯ ರಾಜನ್ |

ನೃತ್ತೇನ ಯತ್ನಃ ಪುರುಷೇಣ ಕಾರ್ಯೋ

ಲೋಕದ್ವಯಂ ಜೇತುಮಭೀಪ್ಸತಾ ವೈ

|| ೩೨ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ನೃತ್ತಶಾಸ್ತ್ರವರ್ಣನೋ ನಾಮ

ಚತುಸ್ತಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಯಶಃಪ್ರದವೂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಸಾಧಕವೂ ಆಗಿದೆ ಇದು ಪ್ರಭುಗಳ
ವಿನೋದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿಯೂ ದುಃಖಿಗಳ ದುಃಖನಾಶಕವೂ ಆಗಿದೆ ಮತ್ತು
ಮೂಢರಿಗೆ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಪ್ರದ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸೌಭಾಗ್ಯ
ವೃದ್ಧಿಗೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ವಾಸುದೇವನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಈ ನೃತ್ತವು
ಶಾಂತಿಕಪೌಷ್ಟಿಕಕರ್ಮರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವಾಗಿಯೂ ಉಪಕಾರಿಯಾ
ಗುತ್ತದೆ ಎಲೈರಾಜನೇ ಲೋಕಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ನೃತ್ತವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಮಾಡಿ ಇಷ್ಟ
ಹೇಳಿರುವೆನು ಈ ನೃತ್ತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದು ಇಂತಹ ನೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸು
ವವನು ಉಭಯಲೋಕದ ಸುಖಸಂಪತ್ತುಗಳಿಗೆ ಭಾಗಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವಜ್ರ

ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ನೃತ್ತಶಾಸ್ತ್ರವರ್ಣನವೆಂಬ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ.

॥ ೩೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ
ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಂಚತ್ರಿಂಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಅತಃಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರಂ ತವಾನಘ ।

ಉರ್ವಶೀಂ ಸೃಜತಃ ಪೂರ್ವಂ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರಂ ನೃಪಾತ್ಮಜ ॥ ೧ ॥

ನಾರಾಯಣೇನ ಮುನಿನಾ ಲೋಕಾನಾಂ ಹಿತಕಾಮ್ಯಯಾ ।

ಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ ವಂಚನಾರ್ಥಾಯ ದೇವಸ್ತ್ರೀಜಾಂ ಮಹಾಮುನಿಃ ॥ ೨ ॥

ಸಹಕಾರರಸಂಗೃಹ್ಯ ಉರ್ವಾಚಂ ಚಕ್ರೇ ವರಸ್ತ್ರಿಯಂ ।

ಚಿತ್ರೇಣ ಸಾ ತತೋ ಜಾತಾ ರೂಪಯುಕ್ತಾ ವರಾಸ್ಪರಾಃ ॥ ೩ ॥

ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—ಎಲೈ ಧೊರೆಯೇ, ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರದವಿಧಾನವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮುನಿ ಯಾಗಿದ್ದ ನಾರಾಯಣನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದ ಅಪ್ಸರೆಗಳನ್ನು ವಂಚಿಸಿ ಲೋಕಹಿತ ವನ್ನು ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಉರ್ವಶೀಂಬ ಅಪ್ಸರೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಅದಕ್ಕೆಮುಂಚೆ ಆ ಮಹಾಮುನಿಯು ಸಿಹಿಮಾವಿನ ಚಿಗುರುಗಳಿಂದ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರರೂಪದಿಂದ ಒಂದು ಸ್ತ್ರೀರತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿದನು ಆ ಚಿತ್ರದಿಂದ ದಿವ್ಯರೂಪಿಣಿಯಾದ ಅಪ್ಸರೆಯು ಉದ್ಭವಿಸಿದಳು, ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿ

ಯಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಪ್ರೀಡಿತಾಃ ಸರ್ವಾ ಜಗ್ಮುಸ್ತಾ ದೇವಯೋಷಿತಃ |

ಏವಂ ಮಹಾಮುನಿಃ ಕೃತ್ವಾ ಚಿತ್ರಂ ಲಕ್ಷಣಸಂಯುತಂ || ೪ ||

ಗ್ರಾಹಯಾಮಾಸ ಸ ತದಾ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾಣಮಚ್ಚುತಂ |

ಯಥಾ ನೃತ್ಯೇ ತಥಾ ಚಿತ್ರೇ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾನುಕೃತಿಃ ಸ್ಫುತಾ || ೫ ||

ದೃಷ್ಟ್ವಯಶ್ಚ ತಥಾ ಭಾವಾಃ ಅಂಗೋಪಾಂಗಾನಿ ಸರ್ವಶಃ |

ಕರಾಶ್ಚ ಯೇ ಮಹಾನೃತ್ಯೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ನೃಪಸತ್ತಮಾ || ೬ ||

ತ ಏವ ಚಿತ್ರೇ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ನೃತ್ಯಂ ಚಿತ್ರಂ ಪರಂ ಮತಂ |

ನೃತ್ಯೇ ಪ್ರಮಾಣಂ ಯೇನೋಕ್ತಂ ಶತ್ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮ್ಯತಃ ಶೃಣು || ೭ ||

ಹಂಸೋ ಭದ್ರೋಽಥ ಮಾಲವ್ಯೋ ರುಚಿಕಃ ಶಶಕಸ್ತಥಾ |

ವಿಜ್ಞೇಯಾಃ ಪುರುಷಾಃ ಪಂಚ ತೇಷಾಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಲಕ್ಷಣಂ || ೮ ||

ದೊಡನೆಯೇ ದೇವತಾಪ್ರೀಯರು . ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದರು ಈ ರೀತಿ
ಆ ಮಹಾಮುನಿಯು ಲಕ್ಷಣಯುತವಾದ ಚಿತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಂದ
ಸಮರ್ಥನಾದ ದೇವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಅದನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು

೫-೭ ನೃತ್ಯದಂತೆ ಚಿತ್ರವೂ ಸಹ ಲೋಕತ್ರಯದ ಅನುಕರಣರೂಪ
ದೃಷ್ಟಿಗಳು, ಭಾವಗಳು, ಅಂಗೋಪಾಂಗವಿನ್ಯಾಸಗಳು ಹಿಂದೆ ಮಹಾನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುವ ಕರವಿನ್ಯಾಸಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ
ಇರುತ್ತವೆ ಆಯಾಯ ಭಾವಾವೇಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇರುವ ಆಕೃತಿವಿಶೇಷಗಳು
ಸಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನೃತ್ಯವೂ ಸಹ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಚಿತ್ರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ನೃತ್ಯ
ದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರೋ ಅದನ್ನೇ ಈಗ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ
ಕೇಳು

೮-೧೦ ಹಂಸ ಭದ್ರ, ಮಾಲವ್ಯ, ರುಚಿಕ, ಶಶಕ ಎಂದು ಐದು ಐದು ವಿಧ
ವಾದ ಪುರುಷ ಜಾತಿಗಳಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಎತ್ತರ ಸುತ್ತು
ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಸಮಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳವರಾಗುತ್ತಾರೆ ಈ ಅಳತೆ

ಉಚ್ಛ್ರಾಯಾಯಾಮತುಲ್ಯಾಸ್ತೇ ಸರ್ವೇ ಜ್ಞೇಯಾಃ ಪ್ರಮಾಣತಃ |

ಸ್ವೇನೇವಾಂಗುಲಿಮಾನೇನ ಶತಮಷ್ಟಾಧಿಕಂ ಭವೇತ್

|| ೯ ||

ಪ್ರಮಾಣಂ ನೃಪ ಹಂಸಸ್ಯ ಫದ್ರಸ್ಯ ತು ಪಡುತ್ತರಂ |

ಚತುರ್ಭಿರಧಿಕಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಮಾಲವ್ಯಸ್ಯ ತಥಾ ನೃಪ

|| ೧೦ ||

ಶತಂ ಚ ರುಚಕಸ್ಯೋಕ್ತಂ ದಶೋನಂ ಶಶಕಸ್ಯ ಚ |

ದ್ವಾದಶಾಂಗುಲಿವಿಸ್ತಾರಸ್ತಾಲ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ

|| ೧೧ ||

ಅಗುಲ್ಪಂ ತಚ ತುರ್ಭಾಗಃ ಪಾದೋಚ್ಛ್ರಾಯಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ |

ದ್ವೌ ಚ ತಾತಾ ತಥಾ ಜಂಘಾ ಪಾದತುಲ್ಯೇ ಚ ಜಾನುನೀ

|| ೧೨ ||

ಜಂಘಾ ತು ತ್ಯಾ ತಥಾ ಚೋರೂ ನಾಭಿಸ್ತಾಲಃ ತು ಮೇಢ್ರತಃ |

ಶಾವಜ್ಜನಾಭಿ ಹೃದಯಂ ಹೃದಯಾತ್ಮಂರ ಏವ ಚ

|| ೧೩ ||

ಯನ್ನು ಆಯಾಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿರುವವನ ಅಂಗುಲಿಮಾನದಿಂದ ನೋಡಬೇಕು
ಹಂಸನ ಪ್ರಮಾಣವು ತನ್ನ ಅಂಗುಲಿಯಿಂದ ನೂರೊಂಟು ಅಂಗುಲ ಮಾಲವ್ಯನಿಗೆ
ನೂರನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣವಿರುತ್ತದೆ ಅವರವರ ಅಂಗುಲಪ್ರಮಾಣದಿಂದ
ಇದು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸಮನಾಗುತ್ತದೆ

೧೧-೧೩ ರುಚಕನಿಗೆ ನೂರು ಅಂಗುಲಿಮಾನ, ಶಶಕನಿಗೆ ತೊಂಬತ್ತು
ಅಂಗುಲಿಮಾನ, ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲಿ ಪರಿಮಾಣದ ಅಗಲಕ್ಕೆ ತಾಲವೆಂದು ಹೆಸರು
ಕಾಲಿನ ಹರಡಿನ ಭಾಗವೂ ನೇರಿ ಅದರ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟೆ ಪಾದಗಳು
ಎತ್ತರವಾಗಿರಬೇಕು ಮೊಣಕಾಲುಗಳು ತಾಲದ್ವಯಪ್ರಮಾಣ ಪಾದ ಪರಿ
ಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಂಡಿಗಳು ಮೊಣಕಾಲಿನ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ತೊಡೆ
ಗಳು ಹೊಕ್ಕುಳುಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ತಾಲಪ್ರಮಾಣದ ಕೆಳಗೆ ಲಿಂಗವೂ, ಆ ನಾಭಿಯಿಂದ
ಹೃದಯವೂ ತಾಲಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರಬೇಕು

ಕಂಠಸ್ತಾಲತ್ರಿಭಾಗಃ ಸ್ಯಾತ್ಪಾಲಂ ಚ ವದನಂ ಭವೇತ್ |

ತಾಲಪಡ್ಭಾಗಮಪ್ಯುಕ್ತಂ ಲಲಾಟೋಪರಿ ಮಸ್ತಕಂ

|| ೧೪ ||

ಮಧ್ಯೇ ಮೇಢ್ರಂ ತು ವಿಜ್ಞೇಯಮಿತಿ ದೈರ್ಘ್ಯಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |

ತಾಲಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಕರೋ ರಾಜನ್ ಬಾಹೂ ಸಸ್ತದಶಾಂಗುಲೌ

|| ೧೫ ||

ಪ್ರಬಾಹೂ ತಾವದೇವಾಕ್ತೌ ವತ್ಸಸೋರ್ಧಮಥಾಪ್ತಕಂ |

ಏತದಾಯಾಮತಃ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಮಾನಂ ಹಂಸಸ್ಯ ಸಾರ್ಥಿವ

|| ೧೬ ||

ಅನೇನೈವಾನುಸಾರೇಣ ಶೇಷಾಣಾಮಪಿ ಕಲ್ಪಯೇತ್ |

ಆಯಾಮಪರಿಣಾಹಾಭ್ಯಾಂ ಸಮಾಃ ಸರ್ವೇ ನರಾಧಿಪ

| ೧೭ ||

೧೪-೧೬ ಹೃದಯದಿಂದ ಕಂಠವೂ ಅದೇ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಕಂಠವು ತಾಲಪ್ರಮಾಣದ ಮೂರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವಿರಬೇಕು ಮುಖವು ತಾಲ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಹಣೆಯ ಮೇಲಿನ ತಲೆಯ ಭಾಗವು ತಾಲದ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವಿರಬೇಕು ದೇಹದ ಒಟ್ಟು ಅಳತೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಿರಬೇಕು. ಇದು ದೀರ್ಘತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ವಿವರಣೆ ಕೈಗಳು ತಾಲಪ್ರಮಾಣದ ಸುತ್ತಳತೆ ಇರಬೇಕು. ತೋಳುಗಳು ಹದಿನೇಳು ಅಂಗುಲಗಳ ಸುತ್ತಳತೆ ಇರಬೇಕು ಬಾಹುಗಳ ಬುಡವೂ ಅದೇ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಹೃದಯಪ್ರದೇಶದಿಂದ ವಾಮ ದಕ್ಷಿಣದ ಅರ್ಧಭಾಗವು ಎಂಟು ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣವಿರಬೇಕು. ಈ ವಿಧವಾದ ದೀರ್ಘತೆ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಳತೆಯು ಹಂಸನೆಂಬ ಪುರುಷವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ.

೧೭-೧೮ ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇತರರ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ಆಯಾಯ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು ಅವರವರ ಅಂಗುಲಿ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಎಲ್ಲರೂ ಎತ್ತರ, ದಪ್ಪ ಇವುಗಳಿಂದ ಸಮವಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೀತಿ ಹಂಸ

ಸಾಮಾನ್ಯತಸ್ತೇ ನೃಪವರ್ಯಮಾನಂ

ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಮಯಾ ಹಂಸನರಾಧಿಪಸ್ಯ ।

ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞಮಾನಂ ಚ ಮಯೋಚ್ಯಮಾನಂ

ಸಮಾಸತಃ ತ್ವಂ ಶೃಣು ರಾಜಸಿಂಹ

॥ ೧೮ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವಜ್ರ

ಸಂವಾದೇ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರೇ ಆಯಾಮೋಚ್ಛ್ರಾಯಮಾನವರ್ಣನಂ

ನಾಮ ಪಂಚತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ನೆಂಬ ನರಶ್ರೇಷ್ಠನ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಏನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ
ಆಯಾಯ ಅವಯವಗಳ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು —

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವಜ್ರ

ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರ ಪ್ರಕರಣದ ಆಯಾಮೋಚ್ಛ್ರಾಯಮಾನವೆಂಬ

ಮಾವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಟೌತ್ತಿಂಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಗದ್ಯ ॥ ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಂಗವಿಭಾಗೋ ಭವತಿ/ತತ್ರ ದ್ವಾದಶಾಂಗುಲ-
ಪರಿಣಾಹೋ ಮೂರ್ಧಾ । ಚತುರಂಗುಲೋಚ್ಛ್ರಾಯಂ ಅಷ್ಟಾಂ-
ಗುಲಂ ಲಲಾಟಂ । ಶಂಖೌ ಚತುರಂಗುತಾ ದ್ವ್ಯಂಗುಲೋ ಚ್ಛ್ರಾಯೌ
ಪಂಚಾಂಗುತಾ ಗಂಡೌ ಚತುರಂಗುಲೋ ಹನುಃ ದ್ವ್ಯಂಗುಲೌ
ಕರ್ಣೌ ಚತುರಂಗುಲೋಚ್ಛ್ರಾಯೌ । ಕರ್ಣಮಧ್ಯೇಂಗುಲಂ
ತದ್ರಂಧ್ರಮುದಕಂ । ಪಾಲರನಿಯಮೇನ(ಕರ್ಣಸ್ಯ ಲುಟಿಕಾಪಾಲಿಃ)॥

ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಪ್ರತ್ಯಂಗವಿಭಾಗಗಳು ಈ ರೀತಿ ಇರ
ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆಯು ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲ ವಿಶಾಲ ಇರಬೇಕು
ಅದರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ, ಎಂಟು ಅಂಗುಲ ಅಗಲ ಹಣೆ. ಪಕ್ಕದ ಮೂಳೆ
ಗಳು ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಅಗಲ ಎರಡು ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರವಿರಬೇಕು ಕವೋಲವು
ಐದು ಅಂಗುಲ, ಅದರ ಕೆಳಭಾಗವು ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ, ಕಿವಿಗಳು ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ
ಅಗಲ, ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ, ಕಿವಿಯ ಮಧ್ಯದ ರಂಧ್ರವು ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣ
ಅದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದು ಹೆಸರು ಅದರ ರಂಧ್ರದ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ

ನಾಸಾ ಚತುರಂಗುಲಾ ಅಗ್ರೇ ದ್ವೈಂಗುಲೋಚ್ಛ್ರಾಯಾ ತ್ರಿಕಾ-
ಯಾಮಾ ಚ | ನಾಸಾಪುಟಾವಂಗುಲೀವಿಸ್ತಾರೌ ದ್ವಿಗುಣ ದ್ವಿಗುಣಾ-
ಯಾಮೌ | ನಾಸೌಷ್ಣ್ಯ ಮಧ್ಯ ಮರ್ಧಾಂಗುಲಂ | ಒಷ್ಠಶ್ಚಾಂಗುಲಃ |
ಚತುರಂಗುಲಾಯಾಮಮಾಸ್ಯಂ | ಅಧರೋಂಗುಲಂ ದ್ವೈಂಗುಲಂ
ಚಿಬುಕಂ ಚತ್ವಾರಿಂಶದ್ವಂತಾಃ | ತೇಷ್ವಷ್ಟೈ ದಂಷ್ಟ್ರಾಃ | ಅರ್ಧಾಂಗು-
ಲೋಚ್ಛ್ರಿತಾ ದಂತಾಃ ಅಂಗುಲದ್ವಾದಶಭಾಗಿಕಾ ದಂಷ್ಟ್ರಾ | ಅಂಗು-
ಲವಿಸ್ತೃತಾ ತ್ರೈಂಗುಲಾಯಾಮೇ ನೇತ್ರೇ | ನೇತ್ರತ್ರಿಭಾಗಂ ಕೃಷ್ಣ-
ಮಂಗುಲಂ | ಪಂಚಭಾಗಾಸ್ತಾರಾಃ | ಅಂರ್ಧಾಂಗುಲವಿಸ್ತೃತೇ
ತ್ರೈಂಗುಲಾಯಾಮೇ ಭ್ರುವೌ | ತಯೋಃ ದ್ವೈಂಗುಲಮಂತರಂ |
ಚತುರಂಗುಲಂ ನೇತ್ರಾಂತಕರ್ಣವಿವರಂ ||

ಮೂಗು ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರ
ಇದರ ಮೂರರಷ್ಟು ಸುತ್ತಲೆ ಇರಬೇಕು ಮೂಗಿನ ಹೂಳೆಗಳು ಒಂದು ಅಂಗುಲ
ವಿಸ್ತಾರ ಮತ್ತು ಅದರ ದ್ವಿಗುಣ ಆಳವಾಗಿರಬೇಕು ಮೂಗು ಮತ್ತು ಮೇಲು
ತುಟೆಯ ಅಂತರ ಅರ್ಧ ಅಂಗುಲ, ಮೇಲು ತುಟೆಯು ಒಂದು ಅಂಗುಲ, ಬಾಯಿ
ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಅಗಲವಿರಬೇಕು. ಕೆಳತುಟೆಯೂ ಒಂದು ಅಂಗುಲ, ಕೆಳಗಿನ
ಗಲ್ಲವು ಎರಡು ಅಂಗುಲ, ನಲವತ್ತು ಹಲ್ಲುಗಳು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟು ದವಡೆ ಹಲ್ಲು
ಗಳು, ಹಲ್ಲುಗಳು ಅರ್ಧ ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರವಿರಬೇಕು ದವಡೆಹಲ್ಲುಗಳ ಅಗ್ರಭಾಗದ
ಕೋರೆಯು ಅಂಗುಲದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಒಂದುಭಾಗ ಇರಬೇಕು. ಕಣ್ಣುಗಳು
ಒಂದು ಅಂಗುಲ ಅಗಲ ಮತ್ತು ಮೂರು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾಗಿರಬೇಕು ಕಣ್ಣು
ಗಳ ಮೂರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಕಪ್ಪಾದ ಕೃಷ್ಣಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ ಐದನೆಯ
ಒಂದು ಭಾಗವು ಕರಿಯಗುಡ್ಡೆ ಅರ್ಧ ಅಂಗುಲ ವಿಸ್ತಾರ ಮತ್ತು ಮೂರು
ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಹುಬ್ಬುಗಳಿರಬೇಕು ಆ ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಅಂತರ
ಎರಡು ಅಂಗುಲವಿರಬೇಕು ಕಡೆಗಣ್ಣಿಗೂ ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರಕ್ಕೂ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ
ಅಂತರವಿರಬೇಕು

ದಶಾಂಗುಲ ವಿಸ್ತೃತಾಗ್ರೀವಾ | ಏಕವಿಂಶತ್ಯಂಗುಲಪರಿಣಾಹಾ |
 ಷೋಡಶಾಂಗುಲಂ ಸ್ತನಾಂತರಂ | ಷಡಂಗುಲಂ ಸ್ತನಜತ್ತಂತ್ರಂ |
 ಷೋಡಶಬ್ರಾಹ್ಮಮೂಲ ಪರಿಣಾಹಃ ದ್ವಾದಶಾಗ್ರೀ | ಸಪ್ತಾಂಗುಲಂ
 ಕರತಲಂ | ಪಂಚಾಂಗುಲಂ ವಿಸ್ತೃತಂ ಪಂಚಾಂಗುಲಪ್ರಮಾಣಾ
 ಮಧ್ಯಮಿಕಾ | ತತ್ಪೂರ್ವಂ ದಲಹೀನಾ ಪ್ರದೇಶಿನೀ | ತತ್ಪುಲ್ಕಾ
 ಚಾನಾಮಿಕಾ | ತತ್ಪರಿಹೀನಾ ಕನಿಷ್ಠಿಕಾ | ಸರ್ವಾಃ ಸಮತ್ರಿಭಾ
 ಗಪರ್ಮಾಃ | ಪರ್ಮಾರ್ಥಾ ನಖಾಃ | ತ್ರ್ಯಂಗುಲಮಂಗುಷ್ಠಂ ದ್ವಿಪರ್ಮಾಃ ||

ಜಠರಪರಿಣಾಹೋ ದ್ವಾಚತ್ವಾರಿಂಶಾಂಗುಲಃ | ವೇದ್ಯಪ್ರಮಾಣಾ-
 ಭ್ಯಾಮಂಗುಲಂ ನಾಭಿಃ | ಕಟೀರಷ್ಟಾದಶಾಂಗುಲಾ ವಿಪುಲಾ | ತತ್ಪ-
 ರಿಧಿಶ್ಚತುಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ | ಚತುರಂಗುಲವಿಸ್ತೃತಾವೃಷಣಾ | ಷಡಂ-

ಕತ್ತಿನ ವಿಸ್ತಾರ ಹತ್ತುಅಂಗುಲ, ಅದರ ಸುತ್ತಳತೆ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅಂಗುಲ
 ಸ್ತನಗಳ ಮತ್ತು ಆಯಾಯ ವಾರ್ಷದ ಸಕ್ಕಲಬುಗಳ ಅಂತರ ಆರು ಅಂಗುಲ,
 ತೋಳುಗಳ ಬುಡ ಹದಿನಾರು ಅಂಗುಲ, ಮತ್ತು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲ
 ಕೈಗಳು ಏಳು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ, ಐದು ಅಂಗುಲ ಅಗಲ ಮತ್ತು ಆ ಹಸ್ತದ ಮಧ್ಯದ
 ಬೆರಳು ಐದು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಿರಬೇಕು ಅದಕ್ಕೆ ನೊಂದಲಿರುವ ತರ್ಜನಿಯ
 ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದುಭಾಗ ಕಡಿಮೆ ಇರಬೇಕು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಅನಾಮಿಕೆ
 ಅದಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಕನಿಷ್ಠಿಕಾ, ಎಲ್ಲಾ ಬೆರಳುಗಳೂ ಆಯಾಯ
 ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅದರ ಮೂರನೆಯ ಒಂದುಭಾಗಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಪಪ್ಪ(ಗಿಣ್ಣು)
 ಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಉಗುರುಗಳು ಆ ಪರ್ಮಭಾಗದ ಅರ್ಧಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ
 ರಬೇಕು ಅಂಗುಷ್ಠವು ಮೂರು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಎರಡು ಗಿಣ್ಣುಳ್ಳ
 ದ್ವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು

ಜಠರದ ಸುತ್ತಳತೆಯು ನಲವತ್ತೆರಡು ಅಂಗುಲ, ಆಳ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣ
 ಇವುಗಳು ನಾಭಿಗೈಒಂದು ಅಂಗುಲ, ಸೊಂಟವು ಹದಿನೆಂಟು ಅಂಗುಲ ವಿಸ್ತಾರ
 ವಿರಬೇಕು ಅದರ ಸುತ್ತಳತೆಯು ನಲವತ್ತ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲಗಳು, ವೃಷಣಗಳು
 ನಾಲ್ಕುಅಂಗುಲ ವಿಸ್ತಾರವಿರಬೇಕು ಲಿಂಗವು ಆರು ಅಂಗುಲದೀರ್ಘ ಮತ್ತು
 ಅಷ್ಟೇಸುತ್ತಳತೆ ಇರಬೇಕು ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡೆಗಳ ಅಂತರ ನಾಲ್ಕು

ಗುಲಂ ತಾವತ್ಪರಿಣಾಹಂ ನೇಧ್ರಂ | ತನ್ನಧ್ಯತ ಉರೂ ಚತುರಂ-
ಗುಲಾ | ತದ್ವಿಗುಣಪರಿಣಾಹಂ ಗುಲವಿಪುಲೇ ಚಾನುನೀ | ತತ್ತಿಗುಣ
ಪರಿಣಾಹಂ ಜಂಘಾಗ್ರಂ | ಪಂಚಾಂಗುಲಂ ಚತುರ್ದಶಪರಿಣಾಹಂ
ದ್ವಾದಶದೀರ್ಘಾಷಡಂಗುಲ ವಿಸ್ತೃತೌ ಪಾದೌ ತ್ರಿಕಾಯ-
ತಾಂಗುಷ್ಠಾ ||

ಅಂಗುಷ್ಠತುಲ್ಯಾ ಪ್ರದೇಶಿನೀ | ತದಷ್ಟಾಂಶೋನಾಃ ಶೇಷಾಃ |
ಅಂಗುಲಚತುರ್ಭಾಗಗೋನೋಂಗುಷ್ಠನಖಃ | ತದರ್ಧಪ್ರಮಾಣಂ
ಪ್ರದೇಶಿನ್ಯಾಃ | ತದಷ್ಟಭಾಗಃ ಶೇಷಾಣಾಂ | ಸರ್ವಪಾದಮಂಗುಲ-
ಮಷ್ಟಾಂಗುಲೋತ್ಪೇಧಃ | ತ್ರ್ಯಂಗುಲೇ ಪಾಷ್ಟೀರ್ಘ | ಚತುರಂಗು-
ಲೋಚ್ಛ್ರಾಯೌ ಇತಿ ಹಂಸಪ್ರಮಾಣಂ ಭವತಿ | ಭವಂತಿ ಚಾತ್ರ-

ಶ್ಲೋ|| ಶೇಷಾಣಾಂ ಸಾರ್ಥವೇಂದ್ರಾಣಾಂ ಮಾನಂ ಯುಕ್ತ್ಯಾ
ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ |

ಅನೇನೈವಾನುಸಾರೇಣ ಸ್ವಮಾನಸ್ಯಾನುಸಾರತಃ || ೧ ||

ಅಂಗುಲ, ಅದರ ಎರಡರಷ್ಟು ಸುತ್ತು ಮತ್ತು ವಿಶಾಲತೆಯು ಮಂಡಿಗಳಿಗೆ ಇರಬೇಕು
ಅದರಮೂರರಷ್ಟು ಸುತ್ತು ಮೊಣಕಾಲಿನ ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಐದು ಬೆರಳು
ಗಳುಳ್ಳ ಪಾದಗಳು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಸುತ್ತು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲ
ಉದ್ದ, ಆರು ಅಂಗುಲ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಅದರ ಮೂರನೆಯ
ಒಂದುಭಾಗದಷ್ಟು ಉದ್ದವಾದ ಅಂಗುಷ್ಠಗಳಿರಬೇಕು.

೧-೨ ಪ್ರದೇಶಿನಿಯು ಅಂಗುಷ್ಠಕ್ಕೂ ಸಮನಾಗಿರಬೇಕು ಅದರ
ಎಂಟನೆಯ ಒಂದುಭಾಗ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಇತರ ಬೆರಳುಗಳಿರಬೇಕು. ಅಂಗುಷ್ಠದ
ಉಗುರು ಮುಕ್ತಾಲು ಅಂಗುಲ ಅದರ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಪ್ರದೇಶಿನಿಯ ಉಗುರು ಅದರ
ಎಂಟನೆಯಭಾಗ ಇತರ ಉಗುರುಗಳು, ಪಾದದ ಎಲ್ಲಾ ಎತ್ತರವು ಒಟ್ಟು ಎಂಟ
ಅಂಗುಲ, ಪಕ್ಕದ ಹರಡು ಮೂರು ಅಂಗುಲ, ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರ ಇದು

ಮಧ್ವಕ್ಷತ್ವಂ ದ್ರಗೌರಸ್ತು ನಾಗರಾಜಭುಜೋ ಬಲೀ |

ಹಂಸಗಾಮೀ ಸುಮಧ್ಯಶ್ಚ ಹಂಸಶ್ಚ ಸುಮುಖೋ ಭವೇತ್ || ೨ ||

ರೋಮರುದ್ಧ ಕಪೋಲಸ್ತು ಗಜಗಾಮೀ ಮಹಾಮತಿಃ |

ವೃತ್ತೋಪಚಿತಬಾಹುಸ್ತು ಭದ್ರಃ ಪದ್ಮನಿಭೋ ಭವೇತ್ || ೩ ||

ಮುದ್ರಶ್ಯಾಮಸ್ತು ಮಾಲವ್ಯಃ ಕೃಶಮಧ್ಯತನುಚೈವಿಃ |

ಆಜಾನುಬಾಹುಃ ಪೀನಾಂಸೋ ದಂತಿಘೋಷೋ ಮಹಾಹನುಃ || ೪ ||

ಶರದ್ಗೌರಸ್ತು ರುಚಿಕಃ ಕಂಬುಗ್ರಿವೋ ಮಹಾಮತಿಃ |

ಸತ್ಯಸ್ತು ಸಿಕತಶ್ಚೈವ ಬಲವಾಂಶ್ಚ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ೫ ||

ಹಂಸವೆಂಬ ಪುರುಷಜಾತಿಯ ಪ್ರಮಾಣ, ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕಗಳೂ ಇವೆ ಇವೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಉಳಿದ ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಗಳ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ಸಹ ತನ್ನ ಬೆರಳಿನ ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು ಮಧ್ವಕ್ಷ, ಚಂದ್ರಗೌರ, ನಾಗರಾಜಭುಜ, ಬಲೀ, ಹಂಸಗಾಮೀ, ಸುಮಧ್ಯ, ಸುಮುಖ ಈ ಭೇದಗಳೂ ಹಂಸನೆಂಬ ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಯ ಭೇದಗಳಾಗುತ್ತವೆ

೩-೬ ಕಪೋಲಗಳ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರೋಮಗಳಿದ್ದು ಆನೆಯಂತೆ ಗಂಭೀರ ಗಮನದಿಂದ ಕೂಡಿ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ, ದುಂಡಾಗಿಯೂ ವರಿವುಷ ವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪದ್ಮವರ್ಣವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನು ಭದ್ರ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವನು ಹೆಸರಿನ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಶ್ಯಾಮನಾಗಿಯೂ, ಕೃಶವಾಗಿಯೂ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮಧ್ಯವ್ರದೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿ ದೀರ್ಘ ಬಾಹು ವಾಗಿಯೂ, ವಸ್ತ್ರವಾದ ಹಗಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಆನೆಯಂತಿರುವ ದೀರ್ಘ ವಾದ ಮೂಗನ್ನೂ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಪೋಲ ಪ್ರಾಂತವನ್ನೂ, ಹೂಂದಿರುವವನು ಮಾಲವ್ಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಾನೆ ಶರನ್ನೇಳುದಂತೆ ಬಿಳುಪಾಗಿಯೂ ಶಂಖಸ ದೃಶಕಂಠನೂ, ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯೂ, ಸತ್ಯಸಂಧನೂ, ಬಲಿಷ್ಠನೂ ಆಗಿರುವವನು ರುಚಿಕ

ರಕ್ತಶ್ಯಾಮಸ್ತು ಶಶಕಃ ಕಿಂಚಿತ್ಕರ್ತುರ್ಬುಧೈರಕಸ್ತಥಾ |

ಪೂರ್ಣಗಂಡಶ್ಚ ಚತುರಃ ಮಧ್ವಕ್ಷಶ್ಚ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ

|| ೬ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರೇ ಪ್ರಮಾಣವರ್ಣನೋ
ನಾಮ ಸೆಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಜಾತಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಾನೆ ಕಪ್ಪುಮಿಶ್ರವಾದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಬೂದು
ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವವನು ಶಶಕ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಾನೆ ಗಂಡಪ್ರದೇಶ
ಗಳು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಚತುರನಾಗಿರುವವನು ಮಧ್ವಕ್ಷನೆಂಬ ಹಂಸಭೇದಕ್ಕೆ
ಸೇರುತ್ತಾನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರಪ್ರಕರಣದ ಪ್ರಮಾಣವರ್ಣನವೆಂಬ
ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಸಪ್ತತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಅಂಗಪ್ರತ್ಯಂಗಮಾನೇನ ಯಥಾ ಪಂಚನರಾಃ ಸ್ತೃತಾಃ ।

ಸ್ತ್ರಿಯಃ ಪಂಚ ತಥಾ ಜ್ಞೇಯಾಸ್ತಾವಿವ ಮನುಜೋತ್ತಮಾ

॥ ೧ ॥

ಪುರುಷಸ್ಯ ಸಮಾಪಸ್ಥಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಯೋಷಿದೀಶ್ವರ ।

ನರಸ್ತಂಧಪ್ರಮಾಣೇನ ಕಾರ್ಯಕಾ ಸಾ ಯಥಾಮಿತಿ

॥ ೨ ॥

ಅಂಗುಲೌ ದ್ವಾ ನರತ್ಯಾಮಂ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ಮಧ್ಯಂ ವಿಧೀಯತೇ ।

ಅಧಿಕಾ ಚ ಕಟಃ ಕಾರ್ಯಾ ತಥೈವ ಚತುರಂಗುಲಂ

॥ ೩ ॥

ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಗ ಪ್ರತ್ಯಂಗಗಳ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಐದು ವಿಧವಿರುವಂತೆ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಐದು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತಾರೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಪುರುಷನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅಂತಹ ಸ್ತ್ರೀಯು ಪುರುಷನ ಭುಜದವರಿಗೆ ಎತ್ತರ ಉಳ್ಳವಳಾಗಿರಬೇಕು ಸ್ತ್ರೀಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಭಾಗವು ಪುರುಷರ ಶರೀರದ ಮಧ್ಯಭಾಗಕ್ಕಿಂತ ಎರಡು ಅಂಗುಲ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರಬೇಕು ಕಟಪ್ರದೇಶವು ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರಬೇಕು.

ಉರಃಪ್ರಮಾಣತಃ ಕಾರ್ಯಾ ಸ್ತನೌ ನೃಪ ಮನೋಹರೌ |

ನೃಪಾಶ್ಚ ಸರ್ವೇ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಮಹಾಶ್ವರುಷ ಲಕ್ಷಣಾಃ

|| ೪ ||

ಜಾಲಪಾದಕರಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ತಥಾ ವೈ ಚಕ್ರವರ್ತಿನಃ |

ಊರ್ಣೇಯಂ ಚ ಭೃವೋರ್ಮಧ್ಯೇ ತೇಷಾಂ ಕಾರ್ಯಂ ತಥಾ ಶುಭಂ ||

ರೇಖಾಶ್ಚ ಕರಯೋಃ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ರಾಜ್ಞಾಂ ಮನೋಹರಾಃ |

ಶಶ್ವತಜಸಂಕಾಶಾಃ ಶಸ್ತ್ರಾ ವೈ ಹ್ವಾಮಕೋಟಿಕಾಃ

|| ೬ ||

ತದಂಗ ಭಂಗಿನಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ ನಿಜಸ್ತೇಹಾಭ್ಯಲಂಕೃತಾಃ |

ಘನೇಂದ್ರನೀಲಸದೃಶಾಃ ಕೇಶಾಃ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತಥಾ ಶುಭಾಃ

|| ೭ ||

ಕುಂತಲಾ ದಕ್ಷಿಣಾವರಾಸ್ತುರಂಗಾ ಸಿದ್ಧಕೇಸರಾ |

ವರ್ಧರಾ ಜೂಟೆಸರಾ ಇತ್ಯೇತಾಃ ಕೇಶಜಾತಯಃ

|| ೮ ||

ಚಾಪಾಕಾರಂ ಭನೇನ್ನೇತ್ರಂ ಮತ್ಸ್ಯೋದರಮಥಾಪಿ ವಾ |

ನೇತ್ರಮುತ್ಪಲಪತ್ರಾಭಂ ಪದ್ಮಪತ್ರನಿಭಂ ತಥಾ

|| ೯ ||

೪-೭ ಎದೆಯ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರಮ್ಯವಾದ ಸ್ತನಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ರಾಜರುಗಳನ್ನು ಮಹಾಪುರುಷರ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಾಗ ಅವರ ಕೈಕಾಲುಗಳು ಬಲೆಗಳಂತೆ ವಿರಳವಾದ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಸುಳಿಯೂ ಸಹ ಸಲ್ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ರಮ್ಯವಾದ ಮೂರು ರೇಖೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು, ಮೊಲದ ರಕ್ತದಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ, ಕೃಶವಾದ ಅಗ್ರಭಾಗವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಶಸ್ತ್ರದ ರೇಖೆಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಅವಯವಗಳ ರೇಖೆಗಳನ್ನು ಜಿಡ್ಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಯಂತೆ ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ, ರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕೇಶಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

೮-೧೦ ಕೇಶಪಾಶಗಳು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣವಾದ ಸುರುಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ತರಂಗ, ಸಿಂಹಕೇಸರ, ವರ್ಧರ, ಜೂಟೆ, ಟೆಸರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು. ಕೇಶಪಾಶದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಶೇಷಗಳು ಕಣ್ಣುಗಳು ಚಾಪಾಕಾರವೆಂದೂ, ಮತ್ಸ್ಯೋದರವೆಂದೂ,

ಶಶಾಕೃತಿರ್ಮಹಾರಾಜ ಪಂಚಮಂ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ |
ಚಾಪಾಕಾರಂ ಭವೇನ್ನೇತ್ರಂ ಪ್ರಮಾಣೇಣ ತಥಾಸ್ತ್ರಿಯಃ || ೧೦ ||

ಮತ್ಸ್ಯೋದರಾಖ್ಯಂ ಕಥಿತಂ ತಥಾ ಯವಚತುಷ್ಟಯಂ |
ನೇತ್ರಮುತ್ಪಲಪತ್ಯಾಖ್ಯಂ ಪ್ರಮಾಣಾತ್ ಪಡ್ಯವಂ ಸ್ತೃತಂ || ೧೧ ||

ಪದ್ಮಪತ್ರನಿಭಂ ನೇತ್ರಂ ಪ್ರಮಾಣೇನ ಯನಾ ನವ |
ಶಶಾಕೃತಿಂ ಚ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ತಥೈವ ಚ ಯನಾ ದಶ || ೧೨ ||

ಸ್ವಮಾನಾಜ್ಞುಲಮಾನಸ್ಯ ಯನಾಮಾನಂ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ |
ಚಾಪಾಕಾರಂ ಭವೇನ್ನೇತ್ರಂ ಯೋಗಭೂಮಿನಿರೀಕ್ಷಣಾತ್ || ೧೩ ||

ಮತ್ಸ್ಯೋದರಾಕೃತಿ ಕಾರ್ಯಂ ನಾರೀಣಾಂ ಕಾಮಿನಾಂ ತಥಾ |
ನೇತ್ರಮುತ್ಪಲಪತ್ರಾಭಂ ನಿರ್ದಿಕಾರಸ್ಯ ಶಾಸ್ಯತೇ || ೧೪ ||

ತ್ರಸ್ತಸ್ಯ ರುದತಶ್ಚೈವ ಪದ್ಮಪತ್ರನಿಭಂ ಭವೇತ್ |
ಕ್ರುದ್ಧಸ್ಯ ವೇದನಾರ್ತಸ್ಯ ನೇತ್ರಂ ಶಶಾಕೃತಿರ್ಭವೇತ್ || ೧೫ ||

ಉತ್ಪಲಪತ್ರಾಭವೆಂದೂ, ಶೈಲನಾಕೃತಿ ಎಂದೂ ಐದು ವಿಧವಾಗುತ್ತವೆ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಚಾಪಾಕಾರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿರಬೇಕು.

೧೧-೧೨ ನಾಲ್ಕುಯವಪರಿಮಾಣವು ಮತ್ಸ್ಯೋದರಾಖ್ಯವೆಂದೂ ಆರುಯವಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ನೇತ್ರವು ಉತ್ಪಲಪತ್ರಾಖ್ಯವೆಂದೂ, ಒಂಭತ್ತಯವಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ನೇತ್ರವು ಪದ್ಮಪತ್ರನಿಭವೆಂದೂ, ಹತ್ತುಯವಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ನೇತ್ರವು ಶಶಾಕೃತಿ ಎಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ ತನ್ನ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅಂಗುಲಾನುಸಾರವಾಗಿ ಯುವಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

೧೩-೧೪. ಯೋಗದಶೆಯಲ್ಲಿ ನೇತ್ರಗಳು ಚಾಪಾಕಾರದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಕಾಮಿಗಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಮತ್ಸ್ಯೋದರಾಕೃತಿಯುಳ್ಳ ನೇತ್ರಗಳಿರಬೇಕು ಯಾವವಿಕಾರವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಉತ್ಪಲಪತ್ರಾಭವೆಂಬ ನೇತ್ರವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು ಭಯಗೊಂಡ ಮತ್ತು ರೋದನಮಾಡುತ್ತಿರುವವರಿಗೆ ಪದ್ಮಪತ್ರನಿಭವೆಂಬ ನೇತ್ರವಿರಬೇಕು ಕೋಪಗೊಂಡ ಮತ್ತು ವೇದನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಋಷಯಃ ಪೀತರಶ್ಮಿವ ದೇವತಾಶ್ಚ ನರಾಧಿಪ |

ಸ್ವಪ್ರಭಾಭರಣಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ದ್ಯುತಿಮನ್ತಸ್ತಥೈವ ಚ |

ಮುಷಸ್ತಸ್ತೇಜಸಾಂ ತೇಜಃ ಪರೇಷಾಂ ನೃಪಸತ್ತಮ

|| ೧೬ ||

ಸಮ್ಯಗ್ವಿಚಾರ್ಯ ನೃಪತೇ ಸ್ವಧಿಯಾ ಯಥೋಕ್ತಂ

ಹ್ಯೇತತ್ಪ್ರಮಾಣಮನುರೂಪಮನಿಂದಿತಂ ಚ |

ಸ್ಥಾನೈರನೇಕಕಿರಣೈಃ ಸ್ಥಿರಭೂಮಿಲಂಬೈಃ

ಕಾರ್ಯಂ ತದೇವ ಸುಕುಮಾರಮಜಿಹ್ಮರೇಖಂ

|| ೧೭ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದೇ ಸಾಮಾನ್ಯಮಾನವರ್ಣನೋ ನಾಮ

ಸಪ್ತತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಶರಾಕೃತಿ ಎಂಬ ನೇತ್ರವಿರಬೇಕು ಋಷಿಗಳೂ, ಪಿತೃಗಳೂ, ದೇವತೆಗಳು ಸಹ ಸ್ವಪ್ರಭೆಗಳಿವೆ ಕೂಡಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾಗಿಯೂ, ತೇಜಸ್ವಿಗಳಾಗಿಯೂ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು ಅಂತಹವರು ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ವಾತ್ಸ್ರೇಬ್ಬರ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವಂತಿರಬೇಕು ಎಲೈ ಧೂರಿಯೇ, ಈಗ ನಾನು ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿ ಅನುರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಅನಿಂದಿತವಾಗಿಯೂ, ಇರುವ ಆಕಾರ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಸ್ವಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಅನೇಕ ನ್ನಾನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ಥಿರಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ಇಂತಹ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಋಜುರೇಖೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಸುಕುಮಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವರ್ಣನವೆಂಬ ಮೂವತ್ತೇಳನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಅಷ್ಟತ್ರಿಂಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ನೇತ್ರಮುತ್ಪಲಪತ್ರಾಭಂ ರಕ್ತಾಂತಂ ಕೃಷ್ಣತಾರಕಂ |
ಪ್ರಸನ್ನಂ ದೀರ್ಘಪಕ್ಷಾಂತಂ ಮನೋಜ್ಞಂ ಮೃದು ಸತ್ತಮ | ೧ ||
ದೇವತಾನಾಂ ಕೃತಂ ರಾಜನ್ ಪ್ರಜಾಹಿತಕರಂ ಭವೇತ್ |
ಸಮೇ ಗೋಕ್ಷೀರಪರ್ಣಾಭೇ ಸ್ನಿಗ್ಧೇ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರಸಕ್ಷ್ಮತೇ | ೨ ||
ಪ್ರಸನ್ನೇ ಪದ್ಮನೇತ್ರಾನ್ವೇ ಮನೋಜ್ಞೇ ಪ್ರಿಯದರ್ಶನೇ |
ಕೃಷ್ಣತಾರೇ ವಿಶಾಲೇ ಚ ನಯನೇ ಶ್ರೀಸುಖಪ್ರದೇ | ೩ ||

ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೫. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ದೇವತೆಗಳ ಕಣ್ಣುಗಳು ನೈದಿಲೆ ಯಕಾಂತಿಯಂತೆಯೂ ಕೆಂಪಾದ ಅಗ್ರಭಾಗಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಕಪ್ಪಾದ ಗುಡ್ಡೆ ಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ದೀರ್ಘವಾದ ರೆವೈಗಳಿಂದಕೂಡಿ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿಯೂ ಮನೋಹರವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಹಿತಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಸಮನಾಗಿಯೂ ಗೋಕ್ಷೀರವಂತೆ ಶುಭ್ರವಾಗಿಯೂ ಸ್ನೇಹಮಯವಾಗಿಯೂ, ವಕ್ರವಾದರೆವೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿಯೂ ನೋಡಲು ರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ ಕಪ್ಪಾದ ಗುಡ್ಡ ಗಳಿಂದಲೂ ಕಮಲದಳದಂತೆ ಅಗ್ರಭಾಗ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ವಿಶಾಲವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂತಹನೇತ್ರಗಳು ಸಂಪತ್ತು ಮತ್ತು ಸುಖ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸೂಚಕ ವಾಗುತ್ತವೆ. ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳು ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ

ಚತುರಸ್ರಂ ಸುಸಂಪೂರ್ಣಂ ಪ್ರಸನ್ನ ಶುಭಲಕ್ಷಣಂ |

ಅತ್ರಿಕೋಣಮವಕ್ರಂ ಚ ಅಧಿಕಾರಮುಖಂ ಭವೇತ್

|| ೪ ||

ದೀರ್ಘಮಂಡಲಚಕ್ರಾಣಿ ತ್ರಿಕೋಣಾದೀನಿ ಯಾನಿ ಚ |

ವರ್ಜ್ಯಾನಿ ತಾನಿ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಜಾಸು ಶಿವಮಿಚ್ಛತಾ

|| ೫ ||

ಕಾರ್ಯಾ ಹಂಸಪ್ರಮಾಣೇನ ದೇವಾ ಯದುಕುಲೋದ್ಭವ |

ತೇಷಾಂ ಚ ಲೋಮಕರ್ತವ್ಯಮಕ್ಷಿಪತ್ವ ಸು ಚ ಭ್ರುವೋಃ

|| ೬ ||

ಅತಃ ಶೇಷೇಷು ಗಾತ್ರೇಷು ದೇವಾಃ ಸ್ಯುಃ ಲೋಮವರ್ಜಿತಾಃ |

ದ್ವಿರಷ್ಟವರ್ಷಾಕಾರಕ್ಷ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಾ ದಿನೌಕಸಃ

|| ೭ ||

ಪ್ರಸನ್ನವದನಾ ನಿತ್ಯಂ ತಥಾ ಚ ಸ್ಮಿತದೃಷ್ಟಯಃ |

ಮುಕುಟೈಃ ಕುಂಡಲೈಃ ಹಾರೈಃ ಕೇಯೂರೈರಂಗದೈಸ್ತಥಾ

|| ೮ ||

ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ ತ್ರಿಕೋಣವಾಗಿಯೂ ವಕ್ರವಾಗಿಯೂ ಇರದೆ ರಮ್ಯವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ನೇತ್ರವು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾಗುತ್ತದೆ ಬಹಳದೀರ್ಘವಾಗಿಯೂ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿಯೂ, ಚಕ್ರದಂತೆ ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ ತ್ರಿಕೋಣವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನೇತ್ರಗಳು ಅಪ್ರಶಸ್ತಗಳು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಮಂಗಳವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಅಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಬಾರದಾ

೬-೯ ದೇವತೆಗಳ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಹಂಸನೆಂಬ ಪುರುಷ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅಂತಹ ದೇವತೆಗಳ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣುಗಳ ರೆವೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹುಬ್ಬುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರೋಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಇತರ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರೋಮಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹದಿನಾರು ವರ್ಷದ ಪ್ರಾಯ ತೋರುವ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಮುಖದಿಂದಲೂ, ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಕಿರೀಟ, ಹಾರ, ಕುಂಡಲ, ಕಡಗ, ತೋಳುಬಳೆ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಭೂಷಿತರಾಗಿರಬೇಕು ಶುಭವಾದ

ಭೂಷಿತಾಸ್ತೇಽಥಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಶುಭಸ್ಯಗ್ಧಾಮಧಾರಿಣಃ |

ಶ್ಲೋಣೇಸೂತ್ರೇಣ ಮಹತಾ ಪಾದಾಭರಣಚಾರಿಣಾ

|| ೯ ||

ಯಜ್ಞೋಪವೀತವಂತಶ್ಚ ಸಾವತಂಸಾಸ್ತಥೈವ ಚ |

ಜಾನ್ವಧೋ ಲಂಬಿನಾ ಕಾರ್ಯಾಃ ಶೋಭಿನಾ ಕಟಿವಾಸಸಾ

|| ೧೦ ||

ವಾಮೇ ಮನುಜಶಾದೂಲ ದಕ್ಷಿಣಂ ಜಾನು ದರ್ಶಯೇತ್ |

ಅಂತುಕಂ ಚ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಂ ದೇವತಾನಾಂ ಮನೋಹರಂ

|| ೧೧ ||

ಪ್ರಭಾ ಚ ತೇಷಾಂ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಮೂರ್ಧ್ನಿ ಮೂರ್ಧ್ನಃ ಪ್ರಮಾಣತಃ |

ಮಂಡಲಾಭಾ ಮಹಾರಾಜ ದೇವತಾತೋಽನುಕಾರಿಣೇ

|| ೧೨ ||

ಉರ್ಧ್ವಾ ದೃಷ್ಟಿರಧೋದೃಷ್ಟಿಃ ತಿರ್ಯಕ್ತೇಷಾಂ ವಿವರ್ಜಯೇತ್ |

ಹೀನಾಧಿಕಾ ವಾ ದೀನಾ ವಾ ಕ್ರುದ್ಧಾ ರೂಕ್ಷಾ ತಥೈವ ಚ

|| ೧೩ ||

ಹೂನಾಲಿಕೆಯನ್ನೂ ಧರಿಸಿರಬೇಕು ಪಾದಾಭರಣದವರಿಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ದೀರ್ಘ
ವಾದ ಕಟಿಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಿಂದಲೂ, ಕಿವಿಗಳ ಮೇಲಿನ ಆವ
ತಂಸಗಳಿಂದಲೂ ಭೂಷಿತರಾಗಿರಬೇಕು

೧೦-೧೩. ಸೊಂಟದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತ್ರವು ಮಂಡಿಯಿಂದ ಕೆಳಗಿನ ವರಗೂ
ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ರಮ್ಯವಾಗಿ ರಚಿಸಬೇಕು ಎಡಮಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬಲ
ಮಂಡಿಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ ರಮ್ಯವಾದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ರಚಿಸ
ಬೇಕು ತಲೆಯ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಪ್ರಭೆಯನ್ನೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಮಂಡಲಾ
ಕಾರವಾದ ಆ ಪ್ರಭೆಯು ಆ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರಬೇಕು
ಉರ್ಧ್ವದೃಷ್ಟಿ, ಅಧೋದೃಷ್ಟಿ, ತಿರ್ಯಕ್ದೃಷ್ಟಿ ಇವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇರಬಾರದು.
ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿಯೂ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೂ, ದೀನವಾಗಿಯೂ,
ಕೋಪಸೂಚಕವಾಗಿಯೂ ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ ಸಹ ಇರಕೂಡದು

ಉರ್ಧ್ವಾ ತು ಮರಣಾಯೋಕ್ತಾ ಶೋಕಾಯಾಧಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |

ತಿರ್ಯಗ್ಧನವಿನಾಶಾಯ ಹೀನಾ ಭವತಿ ಮೃತ್ಯುನೇ || ೧೪ ||

ಅಧಿಕಾ ಶೋಕಜನನೀ ದೀನಾ ಚ ನೃಪಸತ್ತಮ |

ರೂಪಾ ಧನಕ್ಷಯಾಯ ಸ್ಯಾತ್ಕೃದ್ಧಾ ಭಯವಿವರ್ಧಿನೀ || ೧೫ ||

‘ತಾತೋದರೀ ನ ಕರ್ತವ್ಯಾ ನ ಕಾರ್ಯಾ ಚಾಧಿಕೋದರೀ |

ಸಕ್ಷತಾ ಚ ನ ಕರ್ತವ್ಯಾ ತಥಾ ಯದುಕುಲೋದ್ಭವ || ೧೬ ||

ಹೀನಾಧಿಕಪ್ರಮಾಣಾ ಚ ರೂಪವರ್ಣಾ ತಥೈವ ಚ |

ವಿವೃತೇನ ಚ ವಕ್ತ್ರೇಣ ನತಾ ಚ ಯದುನಂದನ || ೧೭ ||

ಪ್ರಮಾಣಹೀನೈರಂಗೈಶ್ಚ ತ್ವಧಿಕೈರಪಿ ಸಾರ್ಥವ |

ಶಾತೋದರೀ ಪ್ತುಧ್ವಯದಾ ಮರಣಾಯಾಧಿಕೋದರೀ || ೧೮ ||

೧೪-೧೬ ಉರ್ಧ್ವಾದೃಷ್ಟಿಯು ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಅರ್ಧೋ ದೃಷ್ಟಿಯು ಶೋಕಪ್ರದವಾಗುತ್ತದೆ ತೀರ್ಯಕ್ದೃಷ್ಟಿಯು ಧನನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀನಪ್ರಮಾಣದ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಮೃತ್ಯುಪ್ರದವಾಗುತ್ತದೆ ಅಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಶೋಕಪ್ರದ, ದೀನದೃಷ್ಟಿಯೂ ಭಯಂಕರದೃಷ್ಟಿಯೂ ಧನ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕ್ರುದ್ಧದೃಷ್ಟಿಯು ಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ವಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಆಯುಧಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಕ್ಷತಿಗಳು ಇರಬಾರದು

೧೮-೨೧ ಹೀನ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಯೂ, ಅಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಯೂ, ಭಯಂಕರ ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ತೆರೆದ ಬಾಯಿನಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಕುಗ್ಗಿ ಹೋಗಿಯೂ ವಿಗ್ರಹವು ಇರಬಾರದು ವಿಗ್ರಹದ ಉದರ ಭಾಗವು ವಿಹಿತಪ್ರಮಾಣ ಕ್ಕಿಂತ ತೆಳುವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕ್ಷುಧ್ವಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮರಣ ಪ್ರದವಾಗುತ್ತದೆ ಕಚ್ಚುಕಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೂ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಮಾಣ ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೀನವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಧನನಾಶಕವಾಗುತ್ತದೆ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶೋಕ ಪ್ರದವೂ ಭಯಂಕರ ವರ್ಣವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಭಯಪ್ರದವೂ ಆಗುತ್ತದೆ ತೆರೆದಬಾಯಿ.

ಸಕ್ಷತಾ ಮರಣಾಯೋಕ್ತಾ ಹೀನಾ ಧನವಿನಾಶನೀ |
ಅಧಿಕಾ ಶೋಕಜನನೀ ರೂಕ್ಷವರ್ಣಾ ಭಯಪ್ರದಾ

|| ೧೯ ||

ವಿವೃತ್ತೇನ ಚ ವಕ್ಷ್ಯಣ ಕುಲನಾಶಕರೀ ಭವೇತ್ |
ಪ್ರಾಚ್ಯಾಭಾಧನನಾಶಾಯ ದಕ್ಷಿಣೇನ ಚ ಮೃತ್ಯುನೇ

|| ೨೦ ||

ಪಶ್ಚಿಮೇನ ಸುತಘ್ನೀ ಚ ಚೋದಗ್ಭಯವಿವೃದ್ಧಯೇ |
ಪ್ರಮಾಣಹೀನಾ ನಾಶಾಯ ಅಧಿಕಾದೇಶನಾಶಿನೀ

|| ೨೧ ||

ಅಶ್ವಕ್ಷಾ ಮರಣಾಯೋಕ್ತಾ ಕ್ರುದ್ಧಾ ರೂಪವಿನಾಶಿನೀ |
ಪ್ರಮಾಣಹೀನಾಂ ಪ್ರತಿಮಾಂ ತಥಾ ಲಕ್ಷಣವರ್ಜಿತಾಂ

|| ೨೨ ||

ಆವಾಹಿತಾಂ ಚ ವಿಪ್ರೇಂದ್ರೈಃ ನಾವಿಶಂತಿ ದಿವೌಕಸಃ

|| ೨೩ ||

ಆವಿಶಂತಿ ತು ತಾಂ ನಿತ್ಯಂ ಪಿಶಾಚಾದೈತ್ಯದಾನವಾಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ಮಾನಹೀನಾಂ ವಿವರ್ಜಯೇತ್

|| ೨೪ ||

ನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕುಲನಾಶಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಧನನಾಶಕ್ಕೂ, ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅ ರೀತಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಯುವಿಗೂ, ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಸುತನಾಶಕ್ಕೂ, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಭಯೋತ್ಪಾತಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಮಾಣಹೀನವಾದ ವಿಗ್ರಹವು ಕರ್ತೃವಿನ ನಾಶಕ್ಕೂ ಅಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣದ ವಿಗ್ರಹವು ದೇಶನಾಶಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ

೨೨-೨೫ ಸುಣುಪಾಗಿರದೆ ಕಚ್ಚುಕಚ್ಚಾಗಿವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮರಣಪ್ರದವಾಗಿಯೂ, ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ರೂಪನಾಶಕವಾಗಿಯೂ, ಆಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಪ್ರಮಾಣಹೀನವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಂತಹ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರಿಂದ ಆವಾಹನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಸಹ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಬಾಹಿರಗಳಾದ ಅಂತಹ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ದೈತ್ಯದಾನವರೂ ಪಿಶಾಚಿಗಳೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಆದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣ ಶೂನ್ಯವಾದ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನೂ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು ಈ ಚಿತ್ರಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಇಂತಹ ಸಲ್ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಆಯುಃಪ್ರದವೂ, ಯಶಃಪ್ರದವೂ, ಧನಧಾನ್ಯ

ಚಿತ್ರಲಕ್ಷಣಸಂಯುಕ್ತಂ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಸರ್ವಮುಚ್ಯತೇ |
ಆಯುಷ್ಯಂ ಚ ಯಶಸ್ಯಂ ಚ ಧನಧಾನ್ಯವಿವರ್ಧನಂ

|| ೨೫ ||

ತದೇವ ಲಕ್ಷಣಾಪೇತಂ ಧನಧಾನ್ಯವಿನಾಶನಂ |
ದೇವಾ ನರೇಂದ್ರ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಶೋಭಾವಂತಃ ಸದೈವ ತು |
ಮೃಗೇಂದ್ರವೃಷನಾಗಾನಾಂ ಹಂಸಾನಾಂ ಗತಿಭಿಃ ಸಮಾಃ

|| ೨೬ ||

ಸಲಕ್ಷಣಂ ಚಿತ್ರಮುಶಂತಿ ಧನ್ಯಂ
ದೇಶಸ್ಯ ಕರ್ತುರ್ವಸುಧಾಧಿಸಸ್ಯ |
ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಸಲಕ್ಷಣಂ
ತತ್ಕಾರ್ಯಂ ನರೈರ್ಯತ್ನಪರಿತ್ಯಾಭಾವತ್

|| ೨೭ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣವರ್ಣನಂ ನಾಮ
ಅಷ್ಟತ್ರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ವೃದ್ಧಿಕರವೂ ಅಗುತ್ತವೆ ಅದೇ ಸ್ತುತಿಮೆಯು ಲಕ್ಷಣಹೀನವಾದಲ್ಲಿ ಧನಧಾನ್ಯ
ನಾಶಕವಾಗಿಯೂ ಅಗುತ್ತದೆ

೨೬-೨೭ ಯಾವಾಗಲೂ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿ
ಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು ಸಿಂಹ, ಹೋರಿ, ಆನೆ, ಹಂಸ ಇವುಗಳ
ಗಮನದಂತೆ ಗಂಭೀರವಾದ ಗಮನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಸಲ್ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರವು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೂ ಶ್ಲಾಘ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅಂತಹ ಚಿತ್ರವು ದೇಶಕ್ಕೂ
ಮಾಡಿದವನಿಗೂ, ಭೋರೆಗೂ ಕೂಡ ಶುಭಫಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅದುದ
ರಿಂದ ಅಂತಹ ಶುಭಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ
ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣವರ್ಣನವೆಂಬ ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೓ಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕೋನಚಿತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಶುಭಾಕಾರವಿಹಾರಾಣಿ ನಾನಾವರ್ಣಧರಾಣಿ ಚ |

ನವ ಸ್ಥಾನಾನಿ ರೂಪಾಣಾಂ ಶೃಣು ತಾನ್ಯನುಪೂರ್ವತಃ

॥ ೧ ॥

ಋಜ್ವಾಗತಂ ಭವೇತ್ಪೂರ್ವಮಸೃಜು ತದನಂತರಂ |

ಸಾಚೀಕೃತಶರೀರಂ ಚ ಭವತ್ಯರ್ಧವಿಲೋಚನಂ

॥ ೨ ॥

ತತಃ ಪಾರ್ಶ್ವಾಗತಂ ನಾಮ ಪರಾವೃತ್ತಮನಂತರಂ |

ಪೃಷ್ಠಾಗತಮಧಃ ಕಾರ್ಯಂ ಪರಿವೃತ್ತಂ ಸಮಾನತಂ

॥ ೩ ॥

ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೩. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.— ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಅವಯವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ರಮ್ಯವಾದ ಆಯಾಯ ಅವಯವಗಳ ಆಕಾರಗಳು ತುಂಬಿತುಳುಕುವಂತೆಯೂ, ನಾನಾ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ರಂಜಿತಗಳಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಇಂತಹ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು, (ಪೂರ್ವ ಭಾಗದ ಅವಯವಗಳು ಎದುರಾಗಿ ಇದ್ದು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ನಿಂತಲ್ಲಿ ಇದು ಋಜ್ವಾಗತವೆನಿಸುತ್ತದೆ) ಋಜ್ವಾಗತ, ಅಸೃಜು, ಸಾಚೀಕೃತ ಶರೀರ, ಅರ್ಧವಿಲೋಚನ, ಪಾರ್ಶ್ವಾಗತ, ಪರಾವೃತ್ತ, ಪೃಷ್ಠಾಗತ, ಪರಿವೃತ್ತ. ಸಮಾನತ ಎಂದು ಒಂಭತ್ತು ಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ

ಏತಾನ್ಯನೇಕಭೇದಾನಿ ನವಸ್ಥಾನಾನಿ ಭೂಷಿತೇ |

ಏಕೈಕಸ್ಯೇಹ ಭವತಃ ಶೃಣು ಮೇ ನೃಪ ಲಕ್ಷಣಂ

|| ೪ ||

ತತ್ರಾಭಿಮುಖಮೇವಾದೌ ಸ್ಪಷ್ಟಮಾನಗುಣಾನ್ವಿತಂ |

ಸುಸಂಪೂರ್ಣಂ ಸುಚಾರ್ವಂಗಂ ಸುಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಮಲವರ್ತಕಂ

|| ೫ ||

ಸುಶುದ್ಧಂ ಮಧುರಂ ಸ್ಪಷ್ಟರೇಖಾ ಸಂಸ್ಕಾರಭೂಷಿತಂ |

ಯದ್ಭವೇತ್ ಸ್ಥಾನಮಕ್ಷೀಣಗಾತ್ರಂ ಸ್ಪಷ್ಟಗತ್ರಂ ತು ತತ್

|| ೬ ||

ಮುಖಸ್ಯಾದಾವತೋಽಕ್ಷೀಣಂ ವಕ್ಷಸ ಉದರಂ ತಥಾ |

ಕಟ್ಯ ಚಸ್ತಂಧದೇಶಾಚ್ಚ ಊರುತಶ್ಚ ಹ್ರಯಂ ಗತಾ

|| ೭ ||

೪-೬ ಈ ಒಂಭತ್ತು ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಭೇದ ಗಳುಂಟು ಒಂದೊಂದಕ್ಕೂ ಉಂಟಾಗುವ ಆ ಭೇದಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಣದೊಡನೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಅಂಗಾಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಳತೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದು ಕೋಮಲವಾಗಿಯೂ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂದವಾಗಿರುವಂತಹ ವರ್ಣಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ರೇಖೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪರಿಪುಷ್ಟವಾದ ದೇಹವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವು ^೧ಸ್ಪಷ್ಟಗತವೆನಿಸುತ್ತದೆ

೭-೯ ಮುಖದ ಮುಂಭಾಗವು ಪರಿಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಎತ್ತರವಾಗಿರಬೇಕು. ಎದೆಗಿಂತ ಉದರವೂ ಎತ್ತರವಾಗಿರಬೇಕು ಎರಡು ಕಡೆಯ ಕಂಕುಳಿನಿಂದ ಕೆಳ ಮುಖವಾಗಿ ಸೊಂಟದ ವರೆಗೂ ಸಣ್ಣದಾಗುತ್ತಿರಬೇಕು ತೊಡೆಗಳೂ ಕೆಳಕೆಳಕ್ಕೆ

1 ಇಲ್ಲಿ ನವಸ್ಥಾನ ವಿಭೂಷಿತ ಎಂದು ಪಾರವಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

2 ಈ ಭೇದವು ಮೇಲಿನ ಗಣನಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಲ್ಲ ಸ್ಪಷ್ಟಗತವೆಂಬುದು ಏಳನೆಯ ಭೇದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಮೊದಲು ವಿವರಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಮುಖ್ಯಾಂತವೆಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಭೇದವು ಮುಂದೆ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅದುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಗತವೆಂಬ ಈ ಭೇದವೇ ಮೊದಲು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು ಅರ್ಹವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ಪಾರವು - ಶುದ್ಧವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ ಇದ್ದ ಪಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ ಟಿಲಾಂಗ್ ಕಾನಂಪ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿಲ್ಲ

ನಾಸಾಪುಟಾಧರೋಷ್ಠಾ ನಾಂ ಚತುರ್ಥಾಂಶಂ ಚ ಋದ್ಧಿಮತ್ |

ಕ್ಷಯಂ ನೀತಂ ತ್ರಿಭಾಗಂ ಚ ಯಸ್ಯಗಾತ್ರೇಭ್ಯ ಏವ ಚ || ೮ ||

ಕಾಂತ್ರೂಪಂ ಪರಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸ್ಥಾನಲಂಬೋಪಪಾದಿತಂ |

ಏತದೇವಜುಫನಾನೋಕ್ತಮನೇಕ ಕರಣಾನ್ವಿತಂ || ೯ ||

ಯತ್ತಿರ್ಮಗ್ನ್ಯಾಮಿಲಂಬೇನ ನೇತ್ರಹಾರಿ ಸುವರ್ತನಂ |

ಸುಕುಮಾರಂ ಚತುರ್ಭಾಗಂ ಕ್ಷೀಣಂ ಸರ್ವಾಂಗಶೋಭನಂ || ೧೦ ||

ಅಧ್ಯರ್ಥಭ್ರೂಲಲಾಟೇ ಚಾಸ್ಯಧ್ಯರ್ಥಘ್ರಾಣಮುತ್ಕಟಂ |

ಭಾಗಕ್ಷಯಾವಶೇಷಾರ್ಧಂ ಕಲಾಪಕ್ಷೀಣಲೋಚನಂ || ೧೧ ||

ಕಲಾವಲುಪ್ತಭ್ರೂಲೇಖಂ ಲಿಖಿತಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಲೇಖಯಾ |

ನ ಚ ಛಾಯಾಗತಂ ಕಾಲಂ ನ ಚಾವಯಜುಕೋಪನಂ || ೧೨ ||

ಸಣ್ಣದಾಗಿರಬೇಕು ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಗಳು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಮೇಲಮೇಲಕ್ಕೆ ಸಣ್ಣದಾಗಿರಬೇಕು ಕೆಳ ತುಟಿಯೂ ಸಹ ಎದುರಿಗೆ ಇರುವ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದರಷ್ಟು ಕಡಿಮೆಯ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಎಡ ಬಲ ಪಾರ್ಶ್ವದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರಬೇಕು ತೊಡೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಕಳಕೆಳಕ್ಕೆ ಮೂರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಕೃಶ ವಾಗಿರಬೇಕು ರಮ್ಯವಾದ ಅವಯವ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದಲೂ ರಮ್ಯವಾದ ದೇಹ ಕಾಂತಿಯಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ಇಂತಹ ಸ್ಥಾನವು ಋಜ್ವಾಗತವೆನಿಸುತ್ತದೆ

೧೦-೧೨ (ತಿರುಗಿಕೊಂಡಿರುವ) ಪಾರ್ಶ್ವ ಭಾಗದ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ನೋಟಕ್ಕೆ ರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಸರಿಯಾದ ವರ್ಣವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವ ದೇಹದ ನಾಲ್ಕನೇ ಒಂದು ಭಾಗದ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾಚೀಕೃತವೆಂದು ಹೆಸರು ಪಾರ್ಶ್ವ ಪ್ರದೇಶವಾದುದರಿಂದ ಚಿಕ್ಕೆಯಂತೆ ತೆಳುವಾಗಿಯೂ ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಹಣೆ ಹುಬ್ಬು ಇವುಗಳು ಅರ್ಧಭಾಗಮಾತ್ರ ತೋರುವಂತಿರಬೇಕು.

ಖೇಕಾರಿತ್ವಾಚ್ಛನ್ಯಸಃ ಸಾಚೀಕೃತಮಿಹೋಚ್ಯತೇ ।

ಅರ್ಧಂ ನೇತ್ರಂ ಮುಖೇ ಯಸ್ಯ ತಥಾ ಲುಕ್ತಮವಭ್ರವೇ | ೧೩ ||

ಭಂಗೋ ಲಲಾಟಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ದೃಶ್ಯಾನಾಂ ಸಾರಮೇವ ತು |

ಮಾತೃಧರ್ಮಂಚೈಕತೋಗಂಡಂ ದೃಶ್ಯಮರ್ಥಕೃತಕ್ಷಯಂ || ೧೪ ||

ಮಾತೃಧರ್ಮಂ ಗಂಡರೀಖಾಯಾಃ ಯವಮಾವಿಷ್ಟುತಂ ಹನೋಃ |

ಉರಸೋರ್ಧಂ ಮುಖಂ ಲುಪ್ತಂ ನಾಭ್ಯಾಸ್ತ್ಯಾಚ್ಚಿಷ್ಯಮಂಗುಲಂ || ೧೫ ||

ಮುಂದೆ ಚಾಚಿರುವ ಮೂಗೂ ಸಹ ಅರ್ಧ ಭಾಗ ಮಾತ್ರ ತೋರುತ್ತಿರಬೇಕು. ಮುಖದ ಒಂದು ಭಾಗವು ಮರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಳಿದ ಅರ್ಧ ಭಾಗ ಮಾತ್ರ ತೋರುತ್ತಿರಬೇಕು. ಕಣ್ಣು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಲಾಮಾತ್ರದಿಂದ ತೋರುತ್ತಿರಬೇಕು. ಹುಬ್ಬುಗಳೂ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಛಾಯಾರೂಪದಿಂದ ತೋರುತ್ತಿರಬೇಕು. ರಮ್ಯರೇಖೆಯಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವು ಛಾಯಾರೂಪದಿಂದ ಹಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆಯೂ ಕೋಸುಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವಕ್ರತೆ ಇಲ್ಲದೆಯೂ ಇರಬೇಕು. ಇದು ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದ ಚಿತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಸಾಚೀಕೃತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

೧೩-೧೭ ಯಾವ ಸ್ಥಾನಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ನೇತ್ರದ ಅರ್ಧ ಭಾಗವು ಕಾಣಿಸದೆ ಹುಟ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸದೆ ಇರುತ್ತವೆಯೋ, ಹುಟ್ಟಿನ ವಕ್ರತೆಯೂ ಚನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸದೆ ದೃಶ್ಯವಾದ ಮುಖವು ಮಾತ್ರ ಅರ್ಧ ಭಾಗ ಕಾಣುವಂತೆಯೂ, ಕವೋಲ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಣಿಸದೆಯೂ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಣಿಸುವಂತೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆಯೋ ಕವೋಲದ ಮೇಲ್ಭಾಗವು ಸಣ್ಣ ರೇಖೆಯಿಂದ ಅರ್ಧಾರ್ಧಭಾಗವು ತೋರುವಂತೆಯೂ

1 ಇಲ್ಲಿ ಸಾಚೀಕೃತತ್ವಾಚ್ಛನ್ನಪ ಎಂದು ಪಾರವಿರಬೇಕು. ಮೇಲಿನವ ಪಾರವು ಆಶುಬ್ದ

2 ಈ ಸಾಚೀಕೃತವೆಂಬ ಸ್ಥಾನವು ಮೇಲಿನ ಮೂಲದ ನಿರ್ದೇಶದಂತೆ ಮೂರನೆಯದಾಗು ತ್ತದೆ ಅನ್ಯಜು ಎಂಬ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ಕೃಮಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಇದರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಸ್ಥಾನಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಋಷ್ಯಾಗತಂ ಭವೇತ್ಪ್ರವರ್ಣಂ ಎಂಬ ನಿರ್ದೇಶವಾಕ್ಯವು ಅಪವಾದದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ ಅದುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ವಿವರಣೆಯ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ “ಭವೇತ್ಪ್ರವೃತ್ತಗತಂ ಪೂರ್ವಂ ಋಷ್ಯಾಗತಮನಂತರಂ ಎಂಬ ಪಾರವಿದಲಿ ಈ ಸಂದರ್ಭವು ಸರಿಯಾಗಬಹುದೆಂದು ಉಪಾಯೋಗ್ಯವೆನಿಸಿತು

ಅಧ್ಯರ್ಥಶೇಷಾ ಚ ಕಟೀ ಅನ್ಯಚ್ಛಾದರ್ಶನೀಕೃತಂ |

ಅಧ್ಯರ್ಥಾಕ್ಷಂ ಪರಿಜ್ಞೇಯಮಾಕಾರೇಣೈವಮಾದಿನಾ

|| ೧೬ ||

ಚ್ಛಾಯಾಗತಮಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಪರ್ಯಾಯೇಣೈತದೇವ ತು |

ಯಸ್ಯಾವಲೋಕ್ಯತೇ ಪಾರ್ಶ್ವಂ ದಕ್ಷಿಣಂ ಸಮ್ಯಮೇವ ವಾ

|| ೧೭ ||

ಕೃತ್ಸ್ಮನುನ್ಯತ್ ಕ್ಷಯಂ ಯಾತಮಂಗಮಂಗಗತಿಸ್ತಥಾ |

ಏಕಾಕ್ಷಮೇಕಭ್ರೂಲೇಖಮೂರನಾಮಾ ಲಲಾಟವತ್

|| ೧೮ ||

ಏಕಂ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಯದರ್ಧಂ ಸ್ಯಾಚ್ಚಿಬುಕಾರ್ಧಂ ಶಿರೋರುಹಂ |

ಗೃಹೀತಮಾನಲಾವಣ್ಯಂ ಮಾಧುರ್ಯಾದಿಗುಣನೃತಂ

|| ೧೯ ||

ಯವದಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಸುಕ್ಕಿನಿಂದ ತೋರುವಂತೆಯೂ ಇದ್ದು ಎದೆಯ ಅರ್ಧ ಭಾಗವು ಉಪ್ಪವಾಗಿ ಉಳಿದ ಅರ್ಧಭಾಗವು ತೋರುತ್ತಲೂ ಇರುತ್ತದೆಯೋ, ನಾಭಿಯ ಕೆಳಭಾಗವು ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇದ್ದು ಅರ್ಧಭಾಗಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೊಂಟವು ತೋರುತ್ತಿರಬೇಕು. ಉಳಿದ ಭಾಗವು ಕಾಣಿಸದೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಆಕಾರ ವಿಶೇಷವುಳ್ಳ ಸ್ಥಾನವು ಅರ್ಧವಿಲೋಕಿತವೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನೇ ಛಾಯಾಗತವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ

೧೮-೧೯ ಯಾವ ಸ್ಥಾನಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಎಡ ಅಥವಾ ಬಲ ಪಾರ್ಶ್ವವೇ ತೋರುತ್ತಿರುತ್ತದೆಯೋ ಇತರ ಅಂಗ ಉಪಾಂಗಗಳು ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆಯೋ ಒಂದೇ ಹುಬ್ಬು ಚಿಕ್ಕದಾದ ಹಣೆಯ ಭಾಗ, ಒಂದೇ ಕಿವಿ, ಗಲ್ಲ ಮತ್ತು ಕೇಶಪಾಶ ಗಳೂ, ಅರ್ಧಭಾಗದೃಶ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆಯೋ ಅಳತೆ ಮತ್ತು ಕಾಂತಿ ಇವು ಗಳೊಡಗೂಡಿ ಮಧುರವಾಗಿ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆಯೋ ಇಂತಹ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಪಾರ್ಶ್ವಾಗತವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದಕ್ಕೇ ಭಿತ್ತಿಕವೆಂದೂ ಸಂಜ್ಞೆಯುಂಟು

ಪಾರ್ಶ್ವಾಗತಮಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ತತ್ಸ್ಮಾತ್ ಭಿತ್ತಿಕಸಂಜ್ಞಿತಂ |

ಅಸಾಕ್ರದ್ಧೇ ಕಲಕ್ಷೀಣೇ ಕಂಠದೇಶೇ ತಥೈವ ಚ || ೨೦ ||

ಬಾಹುಗಂಡಲಲಾಟೇಷು ಕಾಲಾಖ್ಯಂ ಪ್ರಯಮಾಗತಂ |

ಬಾಹುವಕ್ಷಃಕಟಿತೆಸ್ಥಿತಿಗು (ಹ್ಯಾದಿಷು ಕ್ರಮಾತ್) || ೨೧ ||

ದ್ವಿಕಲಂ ದ್ವಿಕಲಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಯಥಾಭಾಗಂ ಕೃತೀಕೃತಂ |

ಅನುರೂಪಪ್ರಮೇಣೇನ ನಾತಿಶೀಕ್ಷಾಂಗಮೇವ ಚ || ೨೨ ||

ಏತದ್ಗಂಡಪರಾವೃತ್ತಂ ಸ್ಥಾನಂ ಚ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ |

ಪೃಷ್ಠತೋ ಯದಸಿ ವ್ಯಕ್ತಂ ದೇಹಬಂಧಂ ಮನೋಹರಂ || ೨೩ ||

ವಕ್ರಭೃಕುಟಿಸರ್ವಾಂಗಸಂಧಿಬಂಧನಮೇವ ಚ |

ಈಷಚ್ಛ ದರ್ಶಿತಾಸಾಂಗ ಕಪೋಲಜರೇ ಪುನಃ || ೨೪ ||

೨೦-೨೨ ಯಾವ ಸ್ಥಾನಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿನಭಾಗವು ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ ಇರುತ್ತದೆಯೋ ಕಂಠಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ತೋಳು, ಕಪೋಲ, ಹಣೆ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಲ್ಲದೆ ಛಾಯಾರೂಪದಿಂದ ಅವಯವಗಳು ತೋರಿಬರುತ್ತವೆಯೋ, ತೋಳು, ಎದೆ, ಸೊಂಟ, ಕುಂಡೆಗಳ ಕೆಳಭಾಗ ಇವು ಮೂರನೆಯ ಎರಡರಷ್ಟು ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೃಶವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆಯೋ, ಅವಯವಗಳ ಅನುರೂಪಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಸುಕಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆಯೋ, ಇಂತಹ ಈ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಗಂಡಪರಾವೃತ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು

೨೩-೨೪ ಯಾವ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆನ್ನು ಮೊದಲಾದ ಹಿಂಭಾಗವು ರಮ್ಯವಾದ ದೇಹಬಂಧದೊಡನೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪತಿರುಗಿರುವ ಮುಖದ ಮತ್ತು ವಕ್ರವಾದ ಹುಬ್ಬಿನ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಡೆಗಣ್ಣು ಕಪೋಲ ಉದರ ಇವು ತೋರಿಬರುತ್ತವೆಯೋ, ಒಂದೇ ಪಾರ್ಶ್ವದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ರಮ್ಯ

1 ಕುಂಡಲಿತ ಭಾಗವು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪವಾಗಿವೆ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಾರವನ್ನು ಊಹಿಸಿ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ

ಪ್ರಕಾಶಿತೈಕಪಾರ್ಶ್ವೇನ ಸುಸ್ಥಿರಂ ದೃಷ್ಟಿಹಾರಿ ಚ |
ಸ್ವಹೀನಮಾನಲಾವಣ್ಯಮಾಧುರ್ಯಾದಿಗುಣಾನ್ವಿತಂ

|| ೨೫ ||

ಲೇಖೇಷು ಪುಸ್ತದೇಶೇಷು ಪೃಷ್ಠಾಗತಮಿತಿ ಸ್ಫುತಂ |
ಯಸ್ಯೋರ್ಧ್ವಮಂಗಪಾರ್ಶ್ವೇನ ಭಾಗೇನ ಸಮವಸ್ಥಿತಂ

|| ೨೬ ||

ಸ್ಥಿತಿಃ ಪಾರ್ಶ್ವಮುಖೇಽರ್ಧಾಂಗೇ ಪರಿವೃತ್ತಿವಶಾದ್ಭವೇತ್ |
ಕಿಂಚಿಜ್ಞಾಯಾಗತೌ ಕಾರ್ಯಾ ವುಪರಿಷ್ಠಾದಧಃ ಪುರಃ

|| ೨೭ ||

ಅರ್ಧಾರ್ಧಗತಸಾರೂಪ್ಯಂ ಚಿರಮಗ್ರಾನ್ಯಸಂಸ್ಥಿತಂ |
ಮಧ್ಯೇನ ನೇತ್ರರಮ್ಯೇನ ಯಥಾಯೋಗವಿಲೋಪಿನಾ

|| ೨೮ ||

ವಿಜ್ಞೇಯಂ ದಧತಃ ಕಾರ್ಯಂ ಪರಿವೃತ್ತಂ ನರೇಶ್ವರ |
ಸಮಗ್ರದೃಷ್ಟಸ್ಥಿಗ್ದೇಶಂ ದೃಷ್ಟಪಾದತಲಂ ತು ಯತ್

|| ೨೯ ||

ವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ, ಪ್ರಮಾಣ, ಲಾವಣ್ಯ, ಮಾಧುರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಪೃಷ್ಠಾಗತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯ
ವಾದ ಲೇಖನದಲ್ಲಿಯೂ ಕನ್ನಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುವಾಗಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸ
ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

೨೬-೨೮ ಯಾವ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಅವಯವಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗವು ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ
ತಿರುಗಿದ್ದು ಅರ್ಧಾಂಗಪರಿವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಯೋ, ಮೇಲ್ಭಾಗವೆಲ್ಲವೂ ಛಾಯಾ
ರೂಪದಿಂದ ಅಪ್ರಕಾಶವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ, ಕೆಳಭಾಗವು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ
ಮೇಲಿನ ಅರ್ಧಾಂಗಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರಮ್ಯಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆಯೋ,
ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಮಧ್ಯವು ಅಪ್ರಕಾಶವಾದ ಹಿಂಭಾಗದಿಂದಲೂ ಪ್ರಕಾಶವಾದ
ಮುಂಭಾಗದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆಯೋ
ಇದು ಪರಿವೃತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ

ಲೂರ್ಧ್ವತಃ ಕ್ಷೀಣದೃಷ್ಟಾರ್ಧಂ ದೃಶ್ಯಾಶೇಷಕಟಿಸ್ಥಲಂ |

ಲುಪ್ತಸಾದಾಂಗುಲಿತಲಂ ದೃಶ್ಯಾಶೇಷತಲದ್ವಯಂ

|| ೩೦ ||

ಚತುರಸ್ರಂ ಸುಸಂಪೂರ್ಣಮಭಯಾನಕದರ್ಶನಂ |

ಪ್ರಕಾಶೀಕೃತಬಾಹುಶ್ಚ ಸುದೃಷ್ಟಮುಖಕಂಧರಂ

|| ೩೧ ||

ಲುಪ್ತಂ ಜಂಘ್ಯಕತೋ ಜ್ಞೇಯಂ ನಾಮ್ನಾ ಸ್ಥಾನಂ ಸಮಾನತಂ |

ನೀಚಾನೈತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ತಥೋಕ್ತೈರಭಿರಾಜಿತಂ

|| ೩೨ ||

ಲಕ್ಷಿತೈರ್ಲಕ್ಷಿತವ್ಯಾನಿ ತ್ವಯಾನುಕ್ರಮಶೋ ನವ |

ಏಷಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾವಿಶೇಷೇಣ ವಿಕಾರಾಣಿ ಬಹೂನ್ಯಪಿ

|| ೩೩ ||

ಏಕೈಕಶಶ್ಚ ಭೂಭಾಗ್ಯಃ ಕರ್ತವ್ಯಾನಿ ಯಥಾವಿಧಿ |

ತ್ವಯಾಸನ್ತಃ ಸಮಾಸಾದ್ಯ ಸಮ್ಯಜ್ಞಾನಂ ತು ಭೂತಲೇ

|| ೩೪ ||

--

೨೯-೩೩ ಬೆನ್ನಿನ ಕಳಭಾಗವು ಚನ್ನಾಗಿ ತೋರುವಂತೆಯೂ ಪಾದಗಳು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿರುವ ಮುಖದಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಇದ್ದು ಮೇಲ ಭಾಗದ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಭಾಗವು ಕಾಣದೆಯೂ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಅರ್ಧವು ಕಾಣುತ್ತಲೂ ಇರಬೇಕು ಸೊಂಟವೂ ಕಾಣುತ್ತಿರಬೇಕು ವಾದದ ಬೆರಳುಗಳು ಕೂಗುವಂತೆಯೂ ಪಾದವ ಕೆಳಭಾಗವು ಕಾಣುವಂತೆಯೂ ಇರಬೇಕು ಎಲಾ ಭಾಗವೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದು ಸಾಮ್ಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ತೋಳುಗಳೂ ಬಗ್ಗಿದಮುಖ ಮತ್ತು ಕತ್ತಿನ ಭಾಗವೂ ತೋರುವಂತಿರಬೇಕು ಮೊಣಕಾಲಿನ ಒಂದು ಭಾಗವು ಕಾಣದಂತೆ ಇರಬೇಕು ಈ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಮಾನತವೆಂದು ಹೆಸರು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಬಗ್ಗಿದ ಆಯಾಯ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಈ ಒಂಭತ್ತು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಆಯಾಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇವುಗಳಿಗೂ ಬುದ್ಧಿವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅನೇಕ ವಿಕಾರಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ

೩೪-೩೮ ಒಂದೊಂದು ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೂ ತಕ್ಕಂತೆ ಆಯಾಯ ಭೂಭಾಗ ಕ್ರಮಗುಣವಾಗಿ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ನೀನೂ ಸಹ ಇದನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಸತ್ಪುರುಷರಲ್ಲಿಯೂ

ಸ್ಥಾನಾನೀಮಾನಿ ಮಾನಾದ್ಯೈಃ ಗುಣೈರ್ದೇಹ್ಯಾನಿ ಯತ್ನತಃ |

ನವೈವೈತಾನಿ ದೃಷ್ಟ್ವಾನಿ ಸರ್ವಭಾವೇಷ್ವನಿಂದಿತ

|| ೩೫ ||

ಸ್ಥಾನಾನಿ ನಾಧಿಕಮತಃ ಪರಮಸ್ಥಿತಿಂ ಕಿಂಚನ |

ಜೀವಲೋಕಂ ಪರಿಕ್ರಮ್ಯ ಸತತಂ ಸ್ಥಾನುಜಂಗಮಂ

|| ೩೬ ||

ಉತ್ತಮಾಧಮಮಧ್ಯೇಷು ಪ್ರಮಾಣಂ ಗುಣತಃ ಸದಾ |

ಚಿತ್ರಂ ವಿಚಿತ್ರಂ ತ್ರಿವಿಧಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ತ್ರಯನೇವ ಚ

|| ೩೭ ||

ಕ್ಷಯವೃದ್ಧೀ ಚ ಕಾತ್ಸರ್ಯೇನ ಮಯಾ ತೇಽಭಿಹಿತೇಽನಘ |

ಅತಃಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿವಿಧಿಂ ಕ್ರಮಾತ್

|| ೩೮ ||

ಚಿತ್ರವಿಧಿರಸಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಸಮಾಸೇನೇತರೇಣ ಚ |

ತ್ರಯೋದಶವಿಧ್ಯೇವಾತ್ರ ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿರುದಾಹೃತಾ

|| ೩೯ ||

ಇದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಈ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಬರೆಯಬೇಕು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಭಾವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಒಂಭತ್ತು ಸ್ಥಾನಗಳೇ ಅನ್ವಯಿಸತಕ್ಕವುಗಳು. ಇದಕ್ಕೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಯಾವ ಸ್ಥಾನಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಾನವರಜಂಗಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತಮಾಧಮಮಧ್ಯಮ ಭೇದದಿಂದ ಈ ಸ್ಥಾನಗಳು ಅಡಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಮೂರು ಭೇದಗಳೂ ಸಹ ಚಿತ್ರಗುಣ ವಿಚಿತ್ರಗುಣ ಪ್ರಮಾಣಗುಣ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ. ಕೆಲವು ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿ ವಿಧಾನವನ್ನೂ ಸಹ ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

೩೯-೪೨ ಚಿತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವರಿಗೂ ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷರೂಪದಿಂದ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಯಾಯ ಅವಯವಸಂಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ ಸ್ಥಾನಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿ ಈ ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿವಿಧಾನವು ಹದಿಮೂರೇ ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ಪೃಷ್ಠಗತ, ಎರಡನೆಯದು ಋಜ್ವಾ

1 ಇದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ಅರ್ಥಭೇದವನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

ಸ್ಥಾನಾನಾಂ ಬಹುಸಂಸ್ಥತ್ವಾದಂಗಾವಯವಸಂಭವಾ |

ಸ್ಥಾನಂ ಪೃಷ್ಠಗತಂ ಪೂರ್ವಮವರ್ಜ್ಯಗತಮೇವ ಚ |

|| ೪೦ ||

ಮಧ್ಯಾರ್ಧಾರ್ಧಂ ತಥಾರ್ಧಾರ್ಧಂ ಸಾಚೀಕೃತಮುಖಂ ತಥಾ |

ನತಂ ಗಂಡಸರಾವೃತ್ತಂ ಪೃಷ್ಠಗತಮುಧಾಪಿ ಚ |

|| ೪೧ ||

ಪಾರ್ಶ್ವಗತಂ ಚ ವಿಜ್ಞೇಯಮುಲ್ಲೇಸಂ ಚಲಿತಂ ತಥಾ |

ಉತ್ತಾನಂ ವಲಿತಂ ಚೇತಿ ಸ್ಥಾನಾನಿ ತು ತ್ರಯೋದಶ |

|| ೪೨ ||

ಕಾರ್ಯಾಣ್ಯೇತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ನಾಮಸಂಸ್ಥಾನತೋ ನೃಪ |

ಮಂಡಲಾನೀದ ವೈಶಾಖಪ್ರತ್ಯಾಳೀಢಃ ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಮೈಃ |

|| ೪೩ ||

ಸಮಾಶ್ವಾರ್ಧಸಮಾಃ ಪಾದಾಃ ಸುಸ್ಥಿತಾನಿ ಚಲಾನಿ ಚ |

ಸಮಾಸಮಪದಸ್ಥಂ ಚ ದ್ವಿವಿಧಂ ಸ್ಥಾನಕಂ ಭವೇತ್ |

|| ೪೪ ||

ತದ್ಗತ್ವಾ ಪದಭೂಯಿಷ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ಸಮಪದಂ ಸ್ತೃತಂ |

ಮಂಡಲಂ ಚ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸ್ಯಾತ್ ಸ್ಥಾನಾನ್ಯನ್ಯಾನಿ ಯಾನಿ ಚ |

|| ೪೫ ||

ಗತ ಇದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಅರ್ಧಭಾಗ ತಿರುಗಿರುವ ಮೇಲ್ಬಾಗವುಳ್ಳದ್ದು, ಎರಡನೇಯದು ನಾಲ್ಕನೇ ಒಂದು ಭಾಗ ತಿರುಗಿರುವ ಮೇಲ್ಬಾಗವುಳ್ಳದ್ದು. ಅನಂತರ ಸಾಚೀಕೃತಮುಖ, ನತ, ಗಂಡಸರಾವೃತ್ತ, ಪೃಷ್ಠಗತ, ಪಾರ್ಶ್ವಗತ, ಉಲ್ಲೇಸ, ಚಲಿತ, ಉತ್ತಾನ ವಲಿತ ಎಂದು ಹದಿಮೂರು ವಿಧವಾಗುತ್ತವೆ.

೪೩-೪೫ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಯಾಯ ನಾಮಧೇಯಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಬರುವ ಅರ್ಧಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವೈಶಾಖಪ್ರತ್ಯಾಳೀಢ ಮೊದಲಾದ ಗತಿವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಂಡಲಗಳನ್ನೂ ಗಮನಿಸಬೇಕು ಈ ಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಮಪಾದದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಕೆಲವು ಅರ್ಧ ಸಮಪಾದದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಸ್ಥಿರವಾದ ಮತ್ತು ಚಲವಾದ ಪಾದಗಳಿರುವ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ ಇವು ಸಮಪದ ಮತ್ತು ಅಸಮಪದವೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಹೆಚ್ಚಾದ ಪಾದವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಾನವು ಸಮಪದವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಎರಡು

1. ಈ ಹದಿಮೂರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಒಂಭತ್ತು ಸ್ಥಾನಗಳೂ ಸೇರಿವೆ ನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಶಾನ್ಯೇಕಸಮಸಾದಾನಿ ವಿಚಿತ್ರಾಣಿ ಚಲಾನಿ ಚ |

ತತ್ರ ವೈಶಾಖಮಾಲೀಧಂ ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಧಂ ಚ ಧನ್ವಿನಾಂ

|| ೪೬ ||

ಚಿತ್ರಗೋಮೂತ್ರಕಗತಂ ವಿಷಮಂ ಖಡ್ಗಚರ್ಮಿಣಾಂ |

ಚಲಿತಂ ಸ್ವಲಿತಾ ಯಸ್ತಮಾಲೀಧೈಕಪದಕ್ರಮಂ

|| ೪೭ ||

ಶಕ್ತಿತೋಮರಪಾಷಾಣ ಭಿನ್ನಿವಾಲಾದಿಧಾರಿಣಾಂ |

ಸವಲ್ಲಿತಂ ಚಕ್ರಶೂಲಗದಾಕುಣಿಪಧಾರಿಣಾಂ

|| ೪೮ ||

ಏಕಪಾದಸಮಸ್ಥಾನಂ ದ್ವಿತೀಯೇನ ತು ವಿದ್ಗಲಂ |

ಶರೀರಂ ಚ ಸಲೀಲಂ ಸ್ಯಾತ್ಸಾವಷ್ಟಂಭೈಃ ಕ್ವಚಿದ್ಭ್ರತಂ

|| ೪೯ ||

ಲೀಲಾವಿಲಾಸವಿಭ್ರಾಂತಂ ವಿಶಾಲಜಘನಸ್ಥಲಂ |

ಸ್ಥಿರೈಕಪಾದವಿನ್ಯಾಸಂ ಸ್ತ್ರೀರೂಪಂ ವಿಲಿಖೇದ್ವಧಃ

|| ೫೦ ||

ನೆಯ ಸ್ಥಾನವೇ ಮಂಡಲವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇತರ ಸ್ಥಾನಗಳೆಲ್ಲವೂ ಏಕೈಕಸಮಪಾದಗಳಾಗಿಯೂ ಚಲವಾಗಿಯೂ ವಿಚಿತ್ರಸ್ಥಾನಗಳಾಗುತ್ತವೆ

೪೬-೪೯ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವೈಶಾಖ, ಆಲೀಧ, ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಧ ಈ ಗತಿವಿರೇಷಗಳು ಧನುರ್ಧಾರಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ ಚಿತ್ರ ಗೋಮೂತ್ರಕಗಳೆಂಬ ವಿಷಮ ಗತಿಗಳು ಕತ್ತಿಗುರಾಣಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವವರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ ಆಯಾಸದಿಂದ ಸ್ವಲಿತವಾದ ಒಂದು ಪಾದದಗತಿಯುಳ್ಳ ಸ್ಥಾನವು ಚಲಿತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇದನ್ನು ಶಕ್ತಿ, ತೋಮರ, ಶಿಲಾ, ಭಿಂದಿವಾಲ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಧಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಚಕ್ರ, ಶೂಲ, ಗದಾ, ಶವ, ಇವನ್ನು ಧರಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಸವಲ್ಲಿತವೆಂಬ ಗತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಸಮಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಪಾದವು ಎರಡನೆಯ ಪಾದದೊಡನೆ ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಗಲವೆಂಬ ಸ್ಥಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಶರೀರವೂ ಸಹ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಲಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ವವೇಗಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು

೫೦-೫೧. ಸ್ತ್ರೀರೂಪವನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಚಿತ್ರಕಾರನು ಬೆಡಗು, ವಿಲಾಸಗಳಿಂದ ತುಂಬಿತುಳುಕುವಂತೆಯೂ, ವಿಶಾಲವಾದ ಜಘನಸ್ಥಲಭೂಷಿತವಾಗಿಯೂ, ಒಂದುಪಾದದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಸಿಂತು ಮತ್ತೊಂದುಪಾದವು

ಪ್ರಮಾಣಹೀನಸ್ತು ಜನೋನುಭೂಯಾ-

ತ್ವಾಲಸ್ಯ ಭಾವಸ್ಯ ಬಲಾತ್ಪ್ರಥಿವ್ಯಾಂ |

ಇತಿ ಪ್ರಚಿಂತ್ಯಾತ್ಮಧಿಯಾ ಬುಧೇನ

ಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿಯೋಗೇ

|| ೫೦ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರೇ ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿರ್ನಾಮೈಕೋನ

ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಅಸ್ತಿರವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ರಮ್ಯವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಆ ರೂಪವನ್ನು ಬಲಿಯ
ಬೇಕು ರೂಪದ ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಮಾಣವು ತಿಳಿಯದೇ ಹೋದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ
ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗ ತಕ್ಕಂತೆ ಆಯಾಯ ಕಾಲಕ್ಕೂ, ಭಾವಕ್ಕೂ ತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತನ್ನ
ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಅಲೋಚಿಸಿ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಚಿತ್ರಕಾರನು ಆಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ
ತಕ್ಕಂತೆ ಅವಯವಗಳ ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿ ಎಂಬ

ಮೂವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಚಿತ್ತಾಕರಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ತ್ರಿಪ್ರಕಾರೇಷ್ಟಿಕಾಚೂರ್ಣಂ ತ್ರೈಂಶಂ ಕ್ಷಿಪ್ತ್ವಾ ಮೃದಸ್ತತಃ |

ಗುಗ್ಗುಲಂ ಸಮಧೂಚ್ಛಿಪ್ತ್ವಂ ಮಧುಕಂ ಮುರುಕಂ ಗುಡಂ

॥ ೧ ॥

ಕುಸುಂಭಂ ತೈಲಸಂಯುಕ್ತಂ ಕೃತ್ವಾ ದಧ್ಯಾತ್ಸಮಾಂಶಕಂ |

ತ್ರಿಭಾಗಮಗ್ನಿದಗ್ಧಾಯಾ ಸುಧಾಯಾಸ್ತತ್ರ ಚೂರ್ಣಯೇತ್

॥ ೨ ॥

ಬಿಲ್ವಜಂ ದ್ವೈಂಶಮಿಶ್ರಂ ತತ್ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ಯ ಮುಷಕಂ ಕಷಂ |

ನಾಲುಕಾಂಶಂ ತತೋ ದದ್ಯಾತ್ಸಾನುರೂಪೇಣ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್

॥ ೩ ॥

ನಲವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಪುಡಿಯನ್ನು ಸಮಸರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ, ಆ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಪುಡಿಗಿಂತ ಮೂರರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಜೇಡಿ ಮಣ್ಣಿನೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡಬೇಕು ಅದಕ್ಕೆ ಗುಗ್ಗುಲು ಜೇನುಮೇಣ, ಅತಿಮಧುರ, ಮುರುವೆಂಬ ಗಂಧಿಗರಸರಕು, ಬೆಲ್ಲ ಕುಸುಂಭ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಸೇರಿಸಿ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಸೇರಿರುವ ಇದನ್ನು ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಮಣ್ಣಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಇಡಬೇಕು ಆ ಮಣ್ಣಿಗೆ ಮುಕ್ಕಾಲು ಭಾಗ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟಿರುವ ಸುಣ್ಣುಕಲ್ಲಿನೊಡನೆ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು ಅದರ ಮೂರನೆಯ ಎರಡರಷ್ಟು ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಕಾಯಿನ ಮೇಣವನ್ನು ಅರೆದ ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮರಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮರ್ಧಿಸಿ ಇಡಬೇಕು

ತತಃ ಕಲಶತೋಯೇನ ಸ್ಲಾವಯೇತ್ಪಿಚ್ಛಲೇನ ತಂ |

ಪರಿಕ್ಷಿನ್ನಂ ಸಮಗ್ರಂ ತನ್ನಾಸಮಾತ್ರಂ ನಿಧಾಪಯೇತ್

|| ೪ ||

ಮಾರ್ದವಂ ಮಾಸಮಾತ್ರೇಣ ಗತಮುದ್ಧೃತ್ಯ ಯತ್ನತಃ |

ದದ್ಯಾತ್ಪ್ರಲೇಪಂ ನಿಪುಣಂ ಶುಷ್ಕೇ ಕುಡ್ಯೇ ವಿಮೃಶ್ಯ ತು

|| ೫ ||

ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಂ ಸಮಂ ಸ್ವವಷ್ಟಬ್ಧಂ ನಿಮ್ನೋನ್ನತವಿನಾಕೃತಂ |

ನ ಚಾತಿಘನತಾಂ ಯಾತಂ ನ ಚಾತಿತನುತಾಂ ಗತಂ

|| ೬ ||

ಯದಾ ಶುಷ್ಕಂ ಭವೇತ್ಕುಡ್ಯಂ ತತ್ರಲಿಪ್ತಮಸತ್ಯೈತಂ |

ತಯಾಮೃದಾ ಸರ್ಜಸತ್ಯೈಲಭಾಗಾವಿಯುಕ್ತಯಾ

|| ೭ ||

ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣೈಕುರ್ಮಾತ್ರಯತ್ತೇನ ಲೇಪನೈಃ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಮಂಜನೈಃ |

ಮುಹುರ್ಮುಹುಶ್ಚ ಕ್ಷೇರೇಣ ಸಿಕ್ತಾ ಮಾರ್ಜನಯತ್ನತಃ

|| ೮ ||

೪-೬ ಅನಂತರ ಆ ಮಣ್ಣಿನ ರಾಶಿಗೆ ಜಿಡ್ಡಾದ ನೀರನ್ನು ಗಡಿಗೆ ಯಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇಚನಮಾಡಬೇಕು ನೀರಿನಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆನಿದ ಆ ಮಣ್ಣಿನ ರಾಶಿಯನ್ನು ಒಂದು ತಿಂಗಳವರಿಗೂ ಸಕ್ರವಾಗುವಂತೆ ರಾಶಿಮಾಡಿಡಬೇಕು ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಅದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೃದುವಾಗುವುದು ಅನಂತರ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿ ಒಣಗಿರುವ ಆ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮೃದುವಾದ ಈ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಲೇಪಿಸಬೇಕು ಆ ಲೇಪವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಂಟುವಂತೆಯೂ, ನುಣುಪಾಗಿಯೂ ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಬಹಳ ಮಂದವಾಗಿಯೂ, ಬಹಳ ತೆಳುವಾಗಿಯೂ ಇರಬಾರದು

೭-೧೦ ಲೇಪದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಆ ಗೋಡೆಯು ಒಣಗಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಅಸಮಾಚೇದನವಾದ ಭಾಗಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸರ್ಜರಸ ಮತ್ತು ಎಣ್ಣೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಲೇಪಿಸಿ ಸರಿಪಡಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು ಮೇಲಮೇಲಿನ ಲೇಪನಗಳಿಂದ ಆ ಗೋಡೆಯು ನುಣುಪಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಎಣ್ಣೆ ಯೊಡನೆ ಉಜ್ಜಿ ನಯಮಾಡಬೇಕು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹಾಲನ್ನು ಅದರ ಮೇಲೆ ಎರಚಿ

ಸದ್ಯಃ ಶೋಷಮುಪಾಯಾತಂ ಕುಡ್ಯಂ ತನ್ನನುಜೇಶ್ವರ |

ಅಪಿ ವರ್ಷಶತಸ್ಯಾಂತೇ ನ ಪ್ರಣಶ್ಯೇತ್ಸು ಕರ್ಹಿಚಿತ್

|| ೯ ||

ಅನೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣ ದ್ವಿವಿಧೈರ್ವರ್ಣಕೈರ್ಯುತಾಃ |

ಕರ್ತವ್ಯಾಶ್ಚಿತ್ರವಪುಷಾ ವಿವಿಧಾ ಮಣಿಭೂಮಯಃ

|| ೧೦ ||

ಕುಡ್ಯೇ ಶುಷ್ಕೇ ತಿಥೌ ಶಸ್ತೇ ರೂಕ್ಷೇ ಚ ಗುಣಸಂಯುತೇ |

ಚಿತ್ರಾಯೋಗೇ ವಿಶೇಷೇಣ ಶ್ವೇತನಾಸಾ ಯತಾತ್ಮನಾನ್

|| ೧೧ ||

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನೃಪಜಯಿತ್ವಾ ತು ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚ್ಯ ಪ್ರಣಮ್ಯ ಚ |

ತದ್ವಿದಶ್ಚ ಯಥಾನ್ಯಾಯಂ ಗುರಾಂಶ್ಚ ಗುರುವತ್ಸಲಃ

|| ೧೨ ||

ಪ್ರಾಜ್ಞಾಬೋ ದೇವತಾಧ್ಯಾಯೀ ಚಿತ್ರಕರ್ಮ ಸಮಾಚರೇತ್ |

ಶ್ವೇತಕಾದ್ರವಕೃಷ್ಣಾಭಿಃ ವರ್ತಿಕಾಭಿರ್ಮಥಾಕ್ರಮಂ

|| ೧೩ ||

ತೊಳೆಯುತ್ತಿರಬೇಕು ಹಾಗೆ ತೊಳೆದ ಆ ಗೋಡೆಯು ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಒಣಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಗೋಡೆಯು ನೂರುವರ್ಷ ಕಳೆದ ಮೇಲೆಯೂ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಪದರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಮಣಿಭೂಮಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದು

೧೧-೧೨ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಲೇಪದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿರುವ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಅಥವಾ ಗುಣಯುಕ್ತವಾದ ಕ್ರೂರತಿದಿಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಯವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಟ್ಟು ಚಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ಅವರ ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನಹೊಂದಿ ಅವರನ್ನೂ, ಚಿತ್ರಜ್ಞರನ್ನೂ, ಗುರುಗಳನ್ನೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ದೇವತಾಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತು ಚಿತ್ರಲೇಖನ ವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು

೧೩-೧೫ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ತೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ (ಬ್ರಷ್) ಮೊದಲು ಲೇಖನ ಮಾಡಬೇಕು ಆ ತೂಲಿಕೆಗಳು ಬಣ್ಣದ ದ್ರವಭಾಗವನ್ನು ಮೊರಗೆ ಕಾರುವಂತಿರಕೂಡದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಿಳುಪು ಅನಂತರ ಕಪ್ಪು ಈ ರೀತಿ

ಅಲಿಖ್ಯ ಸ್ಥಾಪಯೇದ್ವಿದ್ವಾನ್ತಮಾಣೇ ಸ್ಥಾನಕೇ ತಥಾ |

ತತಸ್ತು ರಂಜಯೇದ್ರಂಗೈರೈಥಾಸ್ಥಾನಾನುರೂಪತಃ

|| ೧೪ ||

ಶ್ಯಾಮಾ ಗೌರೀ ತಥಾ ತಸ್ಯ ಚೈವ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಂ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ |

ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯಾ ನೃಪ ವಿಸ್ತರೇ

|| ೧೫ ||

ಮೂಲರಂಗಾಃ ಸ್ಪೃತಾಃ ಪಂಚ ಶ್ವೇತಃ ಪೀತೋ ವಿಲೋಮತಃ |

ಕೃಷ್ಣೋ ನೀಲಶ್ಚ ರಾಜೇಂದ್ರ ಶತಶೋನ್ತರತಃ ಸ್ಪೃತಾಃ

|| ೧೬ ||

ಪೂರ್ಣರಂಗವಿಭಾಗೇನ ಭಾವಕಲ್ಪನಯಾ ತಥಾ |

ಸ್ವಬುಧ್ಧ್ಯಾ ಕಾರಯೇದ್ರಂಗಾನ್ ಶತಶೋನ್ತಃ ಸಹಸ್ರತಃ

|| ೧೭ ||

ನೀಲೇಷ್ಟತಿವ್ಯತಿಕ್ರೇತಃ ಪಾಲಾಶ ಇತಿ ಶಸ್ಯತೇ |^೧

ಸ ಶುದ್ಧಃ ಶ್ವೇತಮಿಶ್ರಶ್ಚ ನೀಲಾಭ್ಯಧಿಕ ಏವ ಚ

|| ೧೮ ||

ಬರೆದು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ, ಸ್ಥಾನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಅಂತರ
ಆಯಾಯ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇತರ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ರಂಜಿಸಬೇಕು
ಶ್ಯಾಮವರ್ಣ ಮತ್ತು ಬಿಳುವು ಮಿಶ್ರವಾದ ಹೊಂಬಣ್ಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ
ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ತೋರಿಸಬೇಕು ಆ ವರ್ಣಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಿಸ್ತರವೆಂಬ
ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

೧೬-೧೮. ಬಿಳುವು, ಹಳದಿ, ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು, ನೀಲ ಎಂದು ಮೂಲವರ್ಣ
ಗಳು ಐದು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ನೂರಾರು ವರ್ಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ
ಆದುದರಿಂದ ಶುದ್ಧವಾದ ಮೂಲಬಣ್ಣಗಳ ವಿಭಾಗವನ್ನರಿತು, ಚಿತ್ರದ ಆಯಾಯ
ಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಚಿತ್ರಕಾರನು ನೂರಾರು ಸಾವಿರಾರು
ಬಣ್ಣಗಳನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು ನೀಲ, ಹಳದಿ ಇವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ
ಪಾಲಾಶವೆಂಬ ಬಣ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ ಅದೂ ಸಹ ಶುದ್ಧಪಾಲಾಶವೆಂತಲೂ ಬಿಳುವು
ಮಿಶ್ರವಾದ ವಾಲಾಶವೆಂತಲೂ, ಹೆಚ್ಚಾದ ನೀಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಾಲಾಶವೆಂತಲೂ
ನಾನಾವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಒಂದೊಂದು ಬಣ್ಣವು ಹೆಚ್ಚಾದರೂ ಹೆಚ್ಚು ಭಾಗವುಳ್ಳ
ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಿಶ್ರಬಣ್ಣಗಳೂ ಆಗುತ್ತವೆ

1 ನೀಲಪೀತವ್ಯತಿಕ್ರೇತಃ ಎ ಬ ಪಾರಾನ್ತರವು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಅನುಗುಣವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ

ಏಕಾಧಿಕಂ ಚ ಭವತಿ ಚೈವೀನಾಮನುರೂಪತಃ |

ಶ್ವೇತಾಧಿಕೋ ವಾ ನ್ಯೂನೋ ವಾ ಸಮಾಂಶಶ್ಚೇತಿ ಸ ತ್ರಿಧಾ || ೧೯ ||

ಸ ಏಕಸ್ತಂಭನಾಯುಕ್ತೋ ಬಹುಧೈವಂ ಏಕಲ್ಪೈತೇ |

ತೇನ ದೂರ್ವಾಂಕುರಾಪೀತಃ ಕಪಿತ್ಥಹರಿತಃ ಶುಭಾಃ || ೨೦ ||

ಮುದ್ಗಶ್ಯಾಮಪ್ರಕೃತಯಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಶ್ಚವಯೋ ನೃಪ |

ನೀಲಃ ಸಾಂಡುರಸಂಸ್ಪೃಕ್ತೋ ವಿರಂಗಃ ಸೋಽಪ್ಯನೇಕಧಾ || ೨೧ ||

ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭ್ಯಧಿಕಂ ನ್ಯೂನಂ ಸಮಾಂಶವಶಕಲ್ಪನಾ |

ತೇನ ನೀಲೋತ್ಪಲನಿಭಾಃ ಮಾಷಸಚ್ಛಾಯಾಶುಪ್ರಭಾಃ || ೨೨ ||

ಕ್ರಿಯೇನ್ತೇ ಚೈವಯೋ ರಮ್ಯಾಃ ಯಥಾಯೋಗವಿಮಿಶ್ರಣಾತ್ |

ಲಾಕ್ಷಯಾ ಶ್ವೇತಯಾ ಯುಕ್ತಾ ಲಾಕ್ಷಾರೋಧ್ರಸಿನದ್ಧಯಾ || ೨೩ ||

೧೯-೨೨ ಅದೂ ಸಹ ಬಿಳುಪು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರಬಹುದು, ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರಬಹುದು. ಸಮವಾಗಿಯೂ ಅಗುವುದರಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆಯೇ ಒಂದೇ ಬಣ್ಣದ ಅಧಿಕತ್ವನ್ಯೂನತೆಗಳಿಂದ ನಾನಾರೂಪವಾಗಿ ವರ್ಣಮಿಸುತ್ತವೆ ಇದರಿಂದ ಹುಲ್ಲಿನ ಮೊಳಕೆಯಂತೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೂಂಬಣ್ಣವಾಗಿಯೂ, ಕಪಿತ್ಥದಂತೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಸುರಾಗಿಯೂ, ಹೆಸರು ಕಾಳಿನಂತೆ ಶ್ಯಾಮಲವಾದ ವರ್ಣವಿಶೇಷವೂ ಸಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ನೀಲವು ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದೊಡನೆ ಸೇರಿದಲ್ಲಿ ವಿರಂಗವೆಂಬ ಮಿಶ್ರ ವರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ ಅದೂ ಸಹ ಉಭಯ ವರ್ಣಗಳ ಅಧಿಕತ್ವನ್ಯೂನ ಸಮಾವಸ್ಥೆಗಳಿಂದ ನಾನಾವಿಧವಾಗುತ್ತದೆ ಇದರಿಂದ ನೀಲೋತ್ಪಲದಂತೆಯೂ, ಉದ್ದಿನ ಕಾಳಿನ ಕಾಂತಿಯಂತೆಯೂ ಇರುವ ರಮ್ಯಗಳಾದ ನಾನಾವರ್ಣಗಳು ಮಿಶ್ರಣ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ

೨೩-೨೬ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ಮತ್ತು ಲೋಧ್ರ ಬಣ್ಣದ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ಕೆಂಪು ರಕ್ತೋತ್ಪಲದಂತೆ ಶ್ಯಾಮವಾದ ಕೆಂಪು ಇವೇ

ರಕ್ತಾ ರಕ್ತೋತ್ಪಲಶ್ಯಾಮಾ ಚೈವಿಭವತಿ ಶೋಭನಾ |
ಸಾಹಿ ನಾನಾವಿಧಾನ್ವರ್ದಾನನ್ಯಾನ್ ವಿಕುರುತೇ ಬಹೂನ್ || ೨೪ ||

ರಂಗದ್ರವ್ಯಾಣಿ ಕನಕಂ ರಜತಂ ತಾಮ್ರಮೇವ ಚ |
ಅಭ್ರಕಂ ರಾಜದಂತಂ ಚ ಸಿಂಧೂರಂ ತ್ರಿಪುರೇವ ಚ || ೨೫ ||

ಹರಿತಾಲಂ ಸುಧಾ ಲಾಕ್ಷಾ ತಥಾ ಹಿಂಗುಲಕಂ ನೃಪ |
ನೀಲಂ ಚ ಮನುಜಶ್ರೇಷ್ಠ ತಥಾನ್ಯೇ ಸಂತ್ಯಜೇಕಶಃ || ೨೬ ||

ದೇಶೇ ದೇಶೇ ಮಹಾರಾಜ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತೇ ಸ್ತಂಭನಾಯುತಾಃ |
ಲೋಹಾನಾಂ ಪತ್ರವಿನ್ಯಾಸಂ ಭವೇದ್ವಾಪಿ ರಸಕ್ರಿಯಾ || ೨೭ ||

ಸಂಕಟಂ ಲೋಹವಿನ್ಯಸ್ತಮಭ್ರಕಂ ದ್ರಾವಣಂ ಭವೇತ್ |
ಏವಂ ಭವತಿ ಲೋಹಾನಾಂ ಲೇಖನೇ ಕರ್ಮಯೋಗ್ಯತಾ || ೨೮ ||

ಮೊದಲಾದ ರಮ್ಯವಾದ ಬಣ್ಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಆ ಬಣ್ಣವೂ ಸಹ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಇತರ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಬಣ್ಣಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪಾದಕವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ, ತಾಮ್ರ, ಅಭ್ರಕ, ರಾಜಾವರ್ತ, ಸಿಂಧೂರ, ತವರ, ಹರಿತಾಲ, ಸುಣ್ಣ, ಅರಗು, ಇಂಗಳ, ನೀಲ ಇವು ಮುಖ್ಯವಾದುವು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳೂ ಇವೆ

೨೭-೨೯ ಎಲ್ಲಾ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾಯ ದೇಶದ ವಸ್ತು ಸಾಲಭ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಸ್ತಂಭನಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ವರ್ಣವು ದೃಢವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲು ಮಾಡುವ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ತಂಭನಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಲೋಹಗಳಿಗೆ ಪತ್ರ ವಿನ್ಯಾಸ ಅಥವಾ ರಸೀಕರಣವೂ ಉಂಟಾಗಬಹುದು ಲೋಹದ ಮೇಲೆ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭ್ರಕವು ಆ ಲೋಹದಲ್ಲಿ ಪತ್ರವಿನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ರಸಕ್ರಿಯೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಂತೆ ದ್ರವೀಭಾವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಲೋಹದ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಲೇಖನಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲಿಸುತ್ತದೆ

ಅಭ್ಯಕದ್ರಾವಣಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸುರಸೇಂದ್ರಜಭೂಮಿಜೇ |

ಚರ್ಮಕೃಷ್ಣಧೋಽಥ ಬಹುಲಾ ನಿರ್ರಾಸಾಂತ್ ಸ್ತಂಭನಾ ಭವೇತ್ |

ಸರ್ವೇಷಾಮೇವರಂಗಾಣಾಂ ಸಿಂಧೂರಕ್ಷೀರ ಇಷ್ಯತೇ || ೨೯ ||

ಮಾತಂಗ ದೂರ್ವಾರಸಪೆಟ್ಟಬಂಧೈಃ

ಸಂಸ್ತಂಭಿತಂ ಚಿತ್ರಮುದಾರಪುಚ್ಛೈಃ |

ಧೌತಂ ಜಲೇನಾಸಿ ನ ನಾಶಮೇತಿ

ತಿಷ್ಠತ್ಯನೇಕಾನ್ಯಾಸಿ ವತ್ಸರಾಣಿ

|| ೩೦ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದೇ ರಂಗವ್ಯತಿಕರೋ ನಾಮ

ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಸುರಸ ಇಂದ್ರಜಭೂಮಿಜವೆಂಬ ಓಷಧಿವಿಶೇಷಗಳು ಅಭ್ಯಕವನ್ನೂ ಕರಗಿಸುತ್ತವೆ
ಕುದುಸಿದ ಚರ್ಮದ ನೀರಿನಿಂದಲೂ, ಬಹುಲಾ ಎಂಬ ಓಷಧಿವೃಕ್ಷದ ರಸದಿಂದಲೂ
ಸಹ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಸ್ತಂಭನವೆಂಬ ದಾಢ್ಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಲ್ಲಾ ಬಣ್ಣಗಳಿಗೂ
ಸಿಂಧೂರಸಹಿತವಾದ ಕ್ಷೀರವು ಸ್ತಂಭನ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗನಾಗುತ್ತದೆ

೩೦ ಗರಿಕೆಯ ರಸದಿಂದ ನೆನಿದ ಹಾವಿನಸೋಲೆಯಿಂದ ದಟ್ಟವಾಗಿ
ಕಟ್ಟಿ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಆ ಚಿತ್ರವು ಬಹಳಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬಣ್ಣ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ
ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೊಳೆದರೂ ಸಹ ಅದು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ ಬಹಳವರ್ಷಗಳು ಒಹಳ
ಜಿನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಾ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ರಂಗವ್ಯತಿಕರನೆಂಬ ನಲವತ್ತನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಸತ್ಯಂ ಚ ವೈಣಿಕಂ ಚೈವ ನಾಗರಂ ಮಿಶ್ರಮೇವ ಚ |

ಚಿತ್ರಂ ಚತುರ್ವಿಧಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ತಸ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಲಕ್ಷಣಂ

॥ ೧ ॥

ಯತ್ತಿಂಚಿಲ್ಲೋಕಸಾದೃಶ್ಯಂ ಚಿತ್ರಂ ತತ್ಸತ್ಯಮುಚ್ಯತೇ |

ದೀರ್ಘಾಂಗೇ ಸಪ್ರಮಾಣಂ ಚ ಸುಕುಮಾರಂ ಸುಭೂಮಿಕಂ

॥ ೨ ॥

ಚತುರಸ್ರಂ ಸುಸಂಪೂರ್ಣಂ ನ ದೀರ್ಘಂ ನೋಲ್ಪಣಾಕೃತಿ |

ಪ್ರಮಾಣಂ ಸ್ಥಾನಲಂಬಾಧ್ಯಂ ವೈಣಿಕಂ ತನ್ನಿಗದ್ಯತೇ

॥ ೩ ॥

ನಲವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಸತ್ಯ, ವೈಣಿಕ, ನಾಗರ, ಮಿಶ್ರವೆಂದು ಚಿತ್ರವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿದೆ ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ, ಮರ, ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿ, ಮನುಷ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದ ಅನುಕರಿಸುವ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು ಚತುಷ್ಕೋಣವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅವಯವಗಳ ದೀರ್ಘತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನೃತ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಕಲೆಯ ಚಿತ್ರವು ವೈಣಿಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅವಯವಗಳು ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿಯೂ ಸುಕುಮಾರವಾಗಿಯೂ, ಉಚ್ಛ್ರವಾದ ವರ್ಣವಿನ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಇರಬೇಕು ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರಬೇಕು

ದೃಢೋಪಚಿತಸರ್ವಾಂಗಂ ವರ್ತುಲಂ ನಹ್ಯನುಲ್ಪಣಂ |
ಚಿತ್ರಂ ತನ್ನಾಗರಂ ಜ್ಞೇಯಂ ತ್ವಲ್ಪಮಾಲ್ಯವಿಭೂಷಣಂ || ೪ ||

ಚಿತ್ರಂ ಮಿಶ್ರಂ ಸಮಾಖ್ಯಾತಂ ಸಮಾಸಾನ್ಮನುಜೋತ್ತಮ |
ಶಿಸ್ತಶ್ಚ ವರ್ತನಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಪತ್ರಾಹೈರಿಕಬಿಂದುಜಾಃ || ೫ ||

ಪತ್ರಾಕೃತಿಭೀರೇಖಾಭಿಃ ಕಥಿತಾಶ್ಚ ಚಿ ವರ್ತನಾ |
ಅತೀವ ಕಥಿತಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ತಥಾ ಹೈರಿಕವರ್ತನಾ || ೬ ||

ತಥಾ ಚ ಸ್ತಂಭನಾ ಯುಕ್ತಾ ಕಥಿತಾ ಬಿಂದುವರ್ತನಾ |
ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಬಿಂದುರೇಖಾತ್ಸಮವಿಭಕ್ತತ್ವಮೇವ ಚ || ೭ ||

ಬೃಹದಂಡಾಪ್ತನೇತ್ರತ್ಸಮವಿರುದ್ಧತ್ವಮೇವ ಚ |
ಮಾನವಾಕಾರತಾ ಚೇತಿ ಚಿತ್ರದೋಷಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ || ೮ ||

೪ ಪುಷ್ಪವಾಗಿಯೂ ದೃಢವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಮತ್ತು ಹೂಮಾಲಿಕೆ ಒಡನೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಿತವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ದುಂಡಾದ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ನಾಗರನೆಂದು ಹೆಸರು ಇವುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಮಿಶ್ರಚಿತ್ರವೆಂದು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು

೫-೮. ಪತ್ರ, ಆಹೈರಿಕ, ಬಿಂದುಜ ಎಂಬ ವರ್ಣವಿನ್ಯಾಸವು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿದೆ ಪತ್ರಾಕಾರವಾದ ರೇಖೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ಣವಿನ್ಯಾಸವು ಪತ್ರವರ್ತನಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅಂತಹ ರೇಖೆಗಳು ಆಹೈರಿಕವರ್ತನಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಸ್ತಂಭನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ರೇಖೆಯು ಬಿಂದುವರ್ತನಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ರೇಖೆಗಳು ಮಧ್ಯಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಂದುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ಅಂತಹ ರೇಖೆಗಳಿಗೆ ವೃತ್ಯಾಸವೇ ತಿಳಿಯದೆ ಸಂಕೀರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ. ಅಂಡ, ತುಟಿ, ನೇತ್ರ ಇವುಗಳು ಪ್ರಮಾಣ ಕ್ಷಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವಿಕೆ, ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವಿಕೆ, ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಚಿತ್ರವು ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ಅಥವಾ ದೇವಾಕಾರಗಳು ಮನುಷ್ಯಾಕಾರದಂತೆ ತೋರುವಿಕೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಚಿತ್ರದೋಷಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ.

ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಭೂಲಂಬೋ ಮಧುರತ್ವಂ ವಿಭಕ್ತತಾ |
ಸಾದೃಶ್ಯಂ ಪಪ್ಪವದ್ವಿಶ್ವ ಗುಣಾಃ ಚಿತ್ರಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿತಾಃ

|| ೯ ||

ರೇಖಾ ಚ ವರ್ತನಾ ಚೈವ ಭೂಷಣಂ ವರ್ಣಮೇವ ಚ |
ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಮನುಜಶ್ರೇಷ್ಠ ಚಿತ್ರಕರ್ಮಸು ಭೂಷಣಂ

|| ೧೦ ||

ರೇಖಾಂ ಪ್ರಕಂಸಂತ್ಯಾಚಾರ್ಯಾಃ ವರ್ತನಾಂ ಚ ವಿಚಕ್ಷಣಾಃ |
ಸ್ತ್ರೀಯೋ ಭೂಷಣಮಿಚ್ಛಂತಿ ವರಾ ಧ್ಯಮಿತರೇ ಜನಾಃ

|| ೧೧ ||

ಇತಿ ಮತ್ಪಾ ತಥಾ ಯತ್ನಃ ಕರ್ತವ್ಯಶ್ಚಿತ್ರಕರ್ಮಣಿ |
ಸರ್ವಸ್ಯ ಚಿತ್ರಗ್ರಹಣಂ ಯಥಾಸ್ಯಾನ್ಮನುಜೋತ್ತಮ

|| ೧೨ ||

ದುರಾಸನಂ ದುರಾನೀತಂ ಪಿಸಾಸಾ ಚಾನ್ಯಚಿತ್ರತಾ |
ಏತೇ ಚಿತ್ರವಿನಾತಸ್ಯ ಹೇತವಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ

|| ೧೩ ||

೯-೧೦ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಒಂಭತ್ತು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವಿಕೆ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಮಾಣ, ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಅಶ್ರಯವಾದ ಭೂಮಿಯ ವಿಸ್ತೀರ್ಣತೆ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿಬರುವ ಆವಯವವಿಭಾಗ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಸಾದೃಶ್ಯ, ಕ್ಷಯಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವೃದ್ಧಿಪಕ್ಷವನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆವಲಂಬಿಸುವಿಕೆ, ಇವು ಚಿತ್ರದ ಗುಣಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ ರೇಖೆಗಳು, ವರ್ಣವಿನ್ಯಾಸ, ಅಲಂಕಾರಗಳು, ವರ್ಣ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸರಿಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಚಿತ್ರಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಭೂಷಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ

೧೧-೧೩ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರು ರೇಖೆಯ ಸಮೀಚೀನತೆಯನ್ನೇ ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಾರೆ ಬುದ್ಧಿವಂತರು ವರ್ಣಗಳ ರಚನಾಕ್ರಮವನ್ನೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರು ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನೂ, ಸಾಮಾನ್ಯರು ಇಂಪಾದ ಬಣ್ಣವನ್ನೂ ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಚಿತ್ರರಂಜಕವಾಗುವಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವಾಗ ಚಿತ್ರಕಾರನ ಸ್ಥಾನದೋಷ ವರ್ಣಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ದೋಷ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, (ಏಕಾಗ್ರತೆ ಇಲ್ಲದೆ) ಮನಶ್ಚಾಂಚಲ್ಯ ಇವು ಚಿತ್ರದ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ

ಸ್ವಾನುಲಿಪ್ತಾವಕಾಶಾಚ ನಿರ್ದೇಶಂ ಮಧುಕಾ ಶುಭಾ |

ಸುಪ್ರಸನ್ನಾಭಿಗುಸ್ತಾ ಚ ಭೂಮಿಃ ಸ್ಯಾಚ್ಚಿತ್ರಕರ್ಮಣಿ

|| ೧೪ ||

ಸುಸ್ನಿಗ್ಧವಿಪ್ರಪ್ತಸುವರ್ಣರೇಖಂ

ವಿದ್ವಾನ್ಯಥಾದೇಶವಿಶೇಷವೇಶಂ |

ಪ್ರಮಾಣಶೋಭಾಭಿರಹೀಯಮಾನಂ

ಕೃತಂ ಭವೇಚ್ಚಿತ್ರಮತೀವಚಿತ್ರಂ

|| ೧೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ವರ್ತನೋನಾನ್ಯೈಕ

ಚಿತ್ತಾರಿಂಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೧೪-೧೫ ಚನ್ನಾಗಿ ಲೇಪನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ಯಲ್ಲಿಯೂ ಚಿತ್ರವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೋರಲು ಅರ್ಹವಾದ ಪ್ರದೇಶವು ಚಿತ್ರಲೇಖನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ ಅಂತಹ ಸ್ಥಳವು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿಯೂ, ಸುರಕ್ಷಿತ ವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸುವರ್ಣ ರೇಖೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಬರೆಯುವವನ ಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಪ್ರದೇಶ, ವೇಷ ಇತ್ಯಾದಿ ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಪ್ರಮಾಣ ಕಾಂತಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿತ್ರವು ಬಹಳ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿಯೂ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ರಂಜಕವಾಗಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಾ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ವರ್ತನವೆಂಬ ನಲವತ್ತೊಂದನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ದ್ವಿಚಿತ್ಸಾರಿಂಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಯಥಾ ದೇವಸ್ತಥಾ ಚಿತ್ರೇ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀತ್ವರಃ ।

ಏಕೈಕಂ ಕೂಪಕೇ ಲೋಮ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಪೃಥಿವೀಕ್ಷಿತಾಂ

॥ ೧ ॥

ಋಷಯಶ್ಚ ಸಗಂಧರವ್ಯ ದೈತ್ಯಾಶ್ಚ ಸಹ ದಾನವಾಃ ।

ಮಂತ್ರಿಣಶ್ಚ ಮಹಾರಾಜ ಸಾಂವತ್ಸರಪುರೋಹಿತಾ

॥ ೨ ॥

ಕಾರ್ಯಾ ಭದ್ರಪ್ರಮಾಣೇನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಶ್ಚ ನರೇತ್ಸರ ।

ಋಷಯಸ್ತತ್ರ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಜಟಾಜೂಟೋಪಶೋಭಿತಾಃ

॥ ೩ ॥

ನಲವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೨ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ರೂಪಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಧೊರೆಗಳ ರೂಪವನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕು ಅಂತಹ ಧೊರೆಗಳ ರೋಮಕೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೇ ರೋಮವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು (ಒಂದು ಕೂಪದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರೋಮಗಳಿರಬಾರದು) ಋಷಿಗಳು, ಗಂಧರ್ವರು, ದೈತ್ಯರು, ದಾನವರು, ಮಂತ್ರಿಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷಿಕರು, ಪುರೋಹಿತರು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಇವರುಗಳನ್ನು ಭದ್ರವೆಂಬ ಪುರುಷಜಾತಿಯ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

೩-೬ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಜಟಾನಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನದ ಉತ್ತರೀಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ದುರ್ಬಲ ದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿ ತೇಜಸ್ವಿಗಳಂತೆ

ಕೃಷ್ಣಾಜಿನೋತ್ತರಾಸಂಗಾ ದುರ್ಬಲಾಸ್ತೇಜಸಾ ಯುತಾಃ |

ದೇವತಾಶ್ಚಾಪಿ ಗಂಧರ್ವಾ ಮುಕುಟೇನ ವಿವರ್ಜಿತಾಃ |

|| ೪ ||

ಕರ್ತವ್ಯಾಸ್ತೇ ಮಹಾರಾಜ ಶಿಖರೈರುಪಶೋಭಿತಾಃ |

ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ವಿನೋ ವಿಪ್ರಾಃ ಶುಕ್ಲಾಂಬರಧರಾಸ್ತಥಾ |

|| ೫ ||

ಮಂತ್ರಿಣಶ್ಚ ಮಹಾರಾಜ ಸಾಂವತ್ಸರಪುರೋಹಿತೌ |

ಸರ್ವಾಲಂಕಾರಸಂಯುಕ್ತಾನೇವೋಲ್ಪಣವಿಭೂಷಣಾನ್ |

|| ೬ ||

ಮುಕುಟೇನ ವಿಹೀನಾಂಸ್ತು ಸೋಷ್ಣೀಷಾನ್ ಕಾರಯೇಚ್ಛಂತಾನ್ |

ದೈತ್ಯಾಶ್ಚ ದಾನವಾಶ್ಚೈವ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಭುಕ್ತುಕುಟೇಮುಖಾಃ |

|| ೭ ||

ವರ್ತುಲಾಹ್ವಾಸ್ತಥಾ ಕಾರ್ಯಾ ಭೀಮವಕ್ತ್ರಾ ಸ್ತುಭೈವ ಚ |

ತೇಷಾಮಭ್ಯುದ್ಧತೋ ವೇಷಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀಪತೇ |

|| ೮ ||

^{೧೫}ರುದ್ರಪ್ರಮಾಣಾಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ತಥಾ ವಿದ್ಯಾಧರಾ ನೃಪ |

ಸಪತ್ನೀಕಾಶ್ಚ ತೇ ಕಾರ್ಯಾಃ ಮಾಲ್ಯಾಲಂಕಾರಧಾರಿಣಿಃ |

|| ೯ ||

ತೋರಿಬರುವ ಹಾಗೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಗಂಧರ್ವರನ್ನೂ ಕಿರೀಟ ವಿಲ್ಲದೆ ಶಿಖರವೆಂಬ ಶಿರೋಭೂಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಬ್ರಹ್ಮಣ ರನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ಸು ತೋರಿಬರುವಂತೆಯೂ, ಬಿಳಿಯವಸ್ತ್ರಧರಿಸಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನೂ, ಜ್ಯೋತಿಷಿಕ ಮತ್ತು ಪುರೋಹಿತ ಇವರು ಗಳನ್ನೂ ಎಲ್ಲಾ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರನ್ನಾಗಿಯೂ, ಕಿರೀಟವಿಲ್ಲದೆ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ರುಮಾಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವರನ್ನಾಗಿಯೂ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಬೇಕು

೭-೧ ದೈತ್ಯರು, ದಾನವರು ಇವರುಗಳ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಮುಖದಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬು ಗಂಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ದುಂಡಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವರಾಗಿರಬೇಕು. ಅವರ ವೇಷವೂ ಉದ್ಧಟಿತನಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾಗಿರಬೇಕು ವಿದ್ಯಾಧರರನ್ನು ರುದ್ರಪುರುಷ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬರೆಯಬೇಕು ಆಕಾಶದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಾಗಲಿ ಅವರನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಪತ್ನೀಸಹಿತರಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಮಾಲ್ಯ ಭೂಷಣಗಳಿಂದಕೂಡಿಯೂ

ಖಡ್ಗಹಸ್ತಾಶ್ಚ ತೇ ಕಾರ್ಯಾ ಗಗನೇ ವಾಘವಾ ಭುವಿ |

ಮಾಲವ್ಯಪರಿಮಾಣೇನ ಕಿನ್ನರೋರಗರಾಕ್ಷಸಾಃ

|| ೧೦ ||

ರುಚಕಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣೇನ ಯಕ್ಷಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ನರಾಧಿಪ |

ಶಶಕಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣೇನ ಪ್ರಧಾನಂ ಮಾನವಂ ಲಿಖೇತ್

|| ೧೧ ||

ಪಿಶಾಚಾ ವಾಮನಾಃ ಕುಬ್ಜಾಃ ಪ್ರಮಥಾಶ್ಚ ಮಹೀಭುಜಾಃ |

ಮಾನಂ ನಿಯಮತಃ ಕಾರ್ಯಂ ರೂಪಂ ನಿಯಮತಸ್ತಥಾ

|| ೧೨ ||

ಸ್ವಾನುರೂಪಪ್ರಮಾಣಾಶ್ಚಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಯೋಷಿತಃ ಸ್ತ್ರೀತಾಃ |

ಕಿನ್ನರಾ ದ್ವಿವಿಧಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ನೃವಕ್ತ್ರಾ ಹಯವಿಗ್ರಹಾಃ

|| ೧೩ ||

ನೃದೇಹಾಶ್ಚಾಶ್ವವಕ್ತ್ರಾಶ್ಚ ತಥಾನ್ಯೇ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ |

ಅಶ್ವವಕ್ತ್ರಾಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಸರ್ವಾಲಂಕಾರಧಾರಿಣಿಃ

|| ೧೪ ||

ಖಡ್ಗಧಾರಿಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಬರೆಯಬೇಕು ಕಿನ್ನರರು, ನಾಗಪುರುಷರು, ರಾಕ್ಷಸರು ಇವರುಗಳನ್ನು ಮಾಲವ್ಯವೆಂಬ ಪುರುಷಜಾತಿಯ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬರೆಯಬೇಕು ಯಕ್ಷರನ್ನು ರುಚಕಪುರುಷ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಬೇಕು ಪ್ರಧಾನ ನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ಶಶಕಜಾತಿಯ ಪುರುಷ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಬರೆಯಬೇಕು

೧೨-೧೪ ಪಿಶಾಚಿಗಳು, ವಾಮನರು, ಕುಳ್ಳರು, ಪ್ರಥಮರು, ರಾಜರು ಇವರುಗಳ ಪ್ರಮಾಣ ರೂಪ ಇವನ್ನು ನಿಯಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಅವರ ಮರ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬರೆಯಬೇಕು ಕಿನ್ನರರು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದ್ದಾರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯಂತೆ ದೇಹವಿದ್ದು ಮನುಷ್ಯನಂತಹ ಮುಖವುಳ್ಳ ಜಾತಿಯೊಂದು ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ದೇಹವಿದ್ದು ಕುದುರೆಯಂತೆ ಮುಖವಿರುವ ಜಾತಿಯೊಂದು ಕುದುರೆಯಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವರನ್ನು ಸರ್ವಾಲಂಕಾರ ಶೋಭಿತರನ್ನಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅವರನ್ನು ಗಾನ, ವಾದ್ಯಗಳೊಡನೆ ಇರುವಂತೆಯೂ, ತೇಜಸ್ವಿಗಳಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

ಗೀತವಾದ್ಯಸಮಾಯುಕ್ತಾ ದ್ಯುತಿಮನ್ತಸ್ತಥೈವ ಚ |

ಉತ್ಕೃಚಾ ರಾಕ್ಷಸಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಕಲಾಕ್ಷಾ ವಿಭೀಷಣಾಃ || ೧೫ ||

ದೇವಾಕಾರಾಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ನಾಗಾಃ ಭಣವಿರಾಜಿತಾಃ |

ಸಾಲಂಕಾರಾಃ ಸ್ತೃತಾಃ ಸರೈ ಯಕ್ಷಾಸ್ತೇಽಭಿಹಿತಾ ಮಯಾ || ೧೬ ||

ಸುರಾಣಾಂ ಪ್ರಮಥಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಪ್ರಮಾಣೇನ ವಿವರ್ಜಿತಾಃ |

ಪಿಶಾಚಾಶ್ಚ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಾ ಪ್ರಮಾಣೇನ ವಿವರ್ಜಿತಾಃ || ೧೭ ||

ನಾನಾಸತ್ತ್ವಮುಖಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ದೇವತಾನಾಂ ತಥಾ ಗಣಾಃ |

ನಾನಾವೇಶಾ ಮಹಾರಾಜ ನಾನಾಯುಧಧರಾಸ್ತಥಾ || ೧೮ ||

ನಾನಾಕ್ರೀಡಾಪ್ರಸಕ್ತಾಶ್ಚ ನಾನಾಕರ್ಮಕರಾಸ್ತಥಾ |

ವಿಕರೂಪಾಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ವೈಷ್ಣವಾನಾಂ ತಥಾ ಗಣಾಃ || ೧೯ ||

೧೫-೧೮ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕೇಶಗಳು ಕೆದರಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಬರೆಯಬೇಕು ಅವರು ವಿಕೃತವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಭಯಂಕರರಾಗಿರಬೇಕು, ನಾಗಪುರುಷರನ್ನು ದೇವತೆಗಳ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಹೆಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಬರೆಯಬೇಕು ಯಕ್ಷರನ್ನೂ ಅಲಂಕಾರಸಹಿತರನ್ನಾಗಿಯೇ ಬರೆಯಬೇಕು ದೇವತೆಗಳ ಅನುಯಾಯಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಪಿಶಾಚಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಮಾಣನಿಯಮವಿಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳ ಪರಿಜನರನ್ನು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ, ನಾನಾವೇಷಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೂ, ನಾನಾಯುಧಧಾರಿಗಳಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಕ್ರೀಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

೧೯-೨೨. ವೈಷ್ಣವ ಗಣಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ರೂಪದಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಆ ವೈಷ್ಣವ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೇ ಭೇದಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ವಾಸುದೇವನ ಅನುಯಾಯಿ

ತತ್ರಾಸಿ ತೇಷಾಂ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಭೇದಾಶ್ಚತ್ವಾರ ಏವ ಚ |
ವಾಸುದೇವಸಮಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ವಾಸುದೇವಗಣಾಃ ಶುಭಾಃ

|| ೨೦ ||

ಸಂಕರ್ಷಣೇನ ಸದೃಶಾಸ್ತದ್ಗಣಾಶ್ಚ ತಥಾ ಸ್ತೃತಾಃ |
ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನೇನಾನಿರುದ್ಧೇನ ತದ್ಗಣಾ ಸದೃಶಾಸ್ತಥಾ

|| ೨೧ ||

ತತ್ಪ್ರಭಾವಾಃ ಸ್ತೃತಾಃ ಸರ್ವೇ ತದಾಯುಧಧರಾಸ್ತಥಾ |
ನೀಲೋತ್ಪಲದಲಶ್ಯಾಮಾಃ ಚಂದ್ರಶುಭ್ರಾಸ್ತಥೈವ ಚ

|| ೨೨ ||

ತಥಾ ಮರಕತಾಕಾರಾಃ ಸಿಂದೂರಸದೃಶಪ್ರಭಾಃ |
ರುಚಿಕಶ್ಯ ತು ಮಾನೇನ ವೇಶ್ಯಾಃ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತಥಾ ಸ್ತ್ರಿಯಃ

|| ೨೩ ||

ವೇಶ್ಯಾನಾಮುದ್ಭುತಂ ವೇಶಂ ಕಾರ್ಯಂ ಶೃಂಗಾರಸಮ್ಮತಂ |
ಮಾಲವ್ಯಾ ಮಾನತಃ ಕಾರ್ಯಾ ಲಜ್ಜಾವತ್ಯಃ ಕುಲಸ್ತ್ರಿಯಃ

|| ೨೪ ||

ಗಳನ್ನು ವಾಸುದೇವನ ರೂಪಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಇರುವಂತೆಯೂ, ಸಂಕರ್ಷಣಾನುಯಾಯಿಗಳು ಅವನರೂಪಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧರ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಅವರವರ ರೂಪಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಅವರವರ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಹೋಲುವ ಪ್ರಭಾವಗಳಿಂದಲೂ ಆಯುಧಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಅದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯವರು ಕನ್ನೈದೆಲೆಯಂತೆ ಶ್ಯಾಮಲವರ್ಣಹೊಂದಿಯೂ, ಎರಡನೆಯವರು ಚಂದ್ರನಂತೆ ಶುಭ್ರರಾಗಿಯೂ ಮೂರನೆಯವರು ಪಚ್ಚೈಯಕಲ್ಲಿನ ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ನಾಲ್ಕನೆಯವರು ಸಿಂಧೂರಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು

೨೩-೨೫ ರುಚಿಕ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವೇಶ್ಯಾಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಆ ವೇಶ್ಯೆಯರ ವೇಷವು ಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಉಬ್ಬಣವಾಗಿರಬೇಕು ಮಾಲವ್ಯ ಜಾತಿಯ ಮನುಷ್ಯರ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುಲಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಕುಲಸ್ತ್ರೀಯರು ಬಹಳ ಉಬ್ಬಣವಾದ ವೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿರಬಾರದು ದೈತ್ಯರು, ಯಕ್ಷರು

ನಾತ್ಮೈನ್ನತೇನ ವೇಶೇನ ಸಾಲಂಕಾರಾಸ್ತಥೈವ ಚ |

ದೈತ್ಯದಾನವಯಕ್ಷಾಣಾಂ ರಾಕ್ಷಸಾನಾಂ ತಥೈವ ಚ |

|| ೨೫ ||

ರೂಪವತ್ಯಸ್ತಥಾಕಾರ್ಯಾಃ ಪತ್ನೋ ಮನುಜಸತ್ತಮ |

ಮಾತರಃ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಾ ನರಾಧಿಪ |

|| ೨೬ ||

ಪಿಶಾಚಾನಾಂ ಚ ಪತ್ನೋಪಿ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತದ್ರೂಪಸಂಯುತಾಃ |

ವಿಭರ್ತ್ಯಕಾಸ್ತು ಕರ್ತನ್ಯಾಸ್ತ್ರಿಯಃ ಪಲಿತಸಂಯುತಾಃ |

|| ೨೭ ||

ಶುಕ್ಲವಸ್ತ್ರಪರೀಧಾನಾಃ ಸರ್ವಾಲಂಕಾರವರ್ಜಿತಾಃ |

ಕುಬ್ಜಾ ವಾಮನಿಕಾ ವೃದ್ಧಾ ತಥಾ ರೂಪವತೀ ಭವೇತ್ |

|| ೨೮ ||

ರಾಜಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಪರೀನಾರೇ ವೃದ್ಧಃ ಸ್ಯಾತ್ಕಂಚುಕೇ ಪುನಃ |

ರುಚಕಸ್ಯ ತು ಮಾನೇನ ವೈಶ್ಯಮಾನಂ ವಿಧೀಯತೇ |

|| ೨೯ ||

ರಾಕ್ಷಸರು ಇವರುಗಳ ಪತ್ನಿಯರೂ ಸಹ ರೂಪವತಿಗಳಾಗಿ ತೋರುವಂತೆಯೇ
ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

೨೬-೨೮ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಗಳನ್ನು ಅವರವರ ರೂಪಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ
ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಪಿಶಾಚಪತ್ನಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಪಿಶಾಚರೂಪಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ
ಬರೆಯಬೇಕು ವಿಧವೆಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಅವರು ಬಿಳಿಯ ಕೂದಲಿನಿಂದ
(ನೆರೆ) ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ, ಬಿಳಿಯವಸ್ತ್ರಧಾರಿಣಿಗಳಾಗಿಯೂ ಲಂಕಾರ ರಹಿತ
ರಾಗಿಯೂ, ಇರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ರಾಜರ ಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಅಂತಹ
ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕುಬ್ಜರನ್ನಾಗಿಯೂ, ವಾಮನ, ವೃದ್ಧ ಈ ರೂಪದಲ್ಲಿ ರೂಪ
ವತಿಯರನ್ನಾಯೇ ಬರೆಯಬೇಕು ಕಂಚುಕಿಯು ಮಾತ್ರ ವೃದ್ಧನೇ ಆಗಿರಬೇಕು

೨೯-೩೨ ರುಚಕಪುರುಷಜಾತಿಯ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವೈಶ್ಯನನ್ನೂ
ಶರಕ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಶೂದ್ರನನ್ನೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅವರು ಆಯಾಯ
ಜಾತಿಗೆ ತಕ್ಕ ವೇಷದಿಂದಿರಬೇಕು. ದೈತ್ಯಾದಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಪರಿಚಾರಕ ಸ್ತ್ರೀಯರು

ಶತಕಸ್ಯ ತು ಮಾನೇನ ಶೂದ್ರಮಾನಂ ತಥೈವ ಚ |
ಯಥಾ ಜಾತ್ಯನುರೂಪೇಣ ವೇಷೇಣ ಮನುಜೇಶ್ವರ || ೩೦ ||

ದೈತ್ಯಾದಿಯೋಷಿತಾಂ ಕಾರ್ಯಾಃ ಪರಿಚಾರಸ್ತ್ರಿಯಾಃ ಸದಾ |
ಮಹಾಶಿರಾ ಮಹೋರಸ್ತೋ ಮಹಾನಾಸೋ ಮಹಾಹನುಃ || ೩೧ ||

ಪೀನಸ್ಯಂಧಭುಜಗ್ರೀವಃ ಪರಿಮಾಣೇನ ಚೋಚ್ಛ್ರಿತಃ |
ತ್ರಿತರಂಗ ಲಲಾಟಶ್ಚ ನೈಮದೃಷ್ಟಿರ್ಮಹಾಕಟಃ || ೩೨ ||

ದೃಪ್ತಶ್ಚಿತ್ರವಿಧಾ ಕಾರ್ಯಾಃ ಸೇನಾಯಾಃ ಪತಿರೂರ್ಜಿತಃ |
ಯೋಧಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ಮಹಾರಾಜ ಪ್ರಾಯಶೋ ಭೃಕುಟೇಮುಖಾಃ ||

ಕಿಂಚಿದುದ್ಧತನೇಶಾಶ್ಚ ಕಾರ್ಯಾಶ್ಲೋದ್ಧತದರ್ಶನಾಃ |
ಅಭ್ಯುದ್ಗತಾಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಆಯುಧೀಯಾಃ ಪದಾತಯಾಃ || ೩೪ ||

ಖಡ್ಗ ಚರ್ಮಧರಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಕರ್ಣಾಟಕವಪುರ್ಧರಾಃ |
ವರಬಾಣಧರಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ನಗ್ನಜಂಘಾಶ್ಚ ಧನ್ವಿನಃ || ೩೫ ||

ಯಾವಾಗಲೂ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಬರೆಯಬೇಕು ನೇನಾಧಿಪತಿಯನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಅವನು ದಪ್ಪವಾದ ತಲೆಯಿಂದಲೂ ವಿಶಾಲವಾದ ಹೃದಯದಿಂದಲೂ, ದಪ್ಪವಾದ ಮೂಗು ಮತ್ತು ಕಪೋಲದ ವಿಶಾಲತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಕತ್ತು, ಭುಜ ಇವು ದಪ್ಪವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಉನ್ನತ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೂ ಇರಬೇಕು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ರೇಖೆಗಳೂ ಇದ್ದು ಆಕಾಶದೃಷ್ಟಿಯಾಗಿಯೂ, ಸೊಂಟವು ದಪ್ಪವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಗರ್ವಿತನಾಗಿಯೂ ಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು

೩೩-೩೬ ಯೋಧರನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಅವರು ವ್ರಾತಕವಾಗಿ ಹುಬ್ಬು ಗಂಟುಹಾಕಿದ ಮುಖದಿಂದಲೇ ಕೂಡಿರಬೇಕು ವೇಷವೂ ನೋಟವೂ ಉದ್ಭವ ರಾಗಿರುವವರಂತೆಯೇ ಇರಬೇಕು ಪದಾತಿದಳವು ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ನಡೆಯುವಂತಿರಬೇಕು ಕತ್ತಿಗುರಾಣಿ ಇವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಕರ್ಣಾಟಕರ ದೇಹ ಬಂಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಿರಬೇಕು ಧನುರ್ಧಾರಿಗಳು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ ಮಂಡಿ

ನಾತ್ಯುದ್ಧತೇನ ನೇಷೇಣ ಸೋಪಾನತ್ಯಾಃ ತಥೈವ ತೇ |
ಯಥೋಕ್ತಲಕ್ಷಣಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಕುಂಜರಾಸ್ತುರಗಾದಯಃ || ೩೬ ||

ಹಸ್ತಾರೋಹಾಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಮುಹುಃ ಶ್ಯಾಮಾಸ್ತು ವರ್ಣತಃ |
ಕೇಶೈಶ್ಚ ಜೂಟಟಮರೈಃ ಸಾಲಂಕಾರಾಸ್ತಥೈವ ಚ || ೩೭ ||

ಉದೀಚೈನೇಶಾಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ತುರಗಾಣಾಂ ತು ಸಾದಿನಃ |
ಉದ್ಧತೇನ ತು ನೇಷೇಣ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಬಂದಿನಸ್ತಥಾ || ೩೮ ||

ಸಿರಾದರ್ಶಿತಕಂಠಾಶ್ಚ ತಥೈವೋನ್ಮುಖದೃಷ್ಟಯಃ |
ಆಹ್ವಾನಕಾಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಕಪಿಲಾಃ ಕೇಕರೇಕ್ಷಣಾಃ || ೩೯ ||

ಕಿಂಚಿದ್ಧಾನವಸಂಕಾಶಾಃ ಪ್ರಾಯಶೋ ದಂಡಪಾಣಯಃ |
ನ ಕೇಕರಾನ್ಮಕಪಿಲಾನ್ಯುದ್ಧೇ ದ್ವಂದ್ವಾನ್ ಸಮಾಲಿಖೇತ್ || ೪೦ ||

ಗಳು (ಹೊದಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಕಾಣುವಂತೆಯೂ ಇರಬೇಕು ಬಹಳ ಉದ್ದತವಾದ
ವೇಷವಿರಬಾರದು ಕಾಲಿಗೆ ಪಾದರಕ್ಷೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು ಅನೆ, ಕುದುರೆ
ಇವುಗಳನ್ನು ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬರೆಯಬೇಕು

೩೭-೩೯ ಆನೆಯ ಮಾವಟೆಗರು ಮತ್ತು ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧ
ಮಾಡುವವರು ಇವರನ್ನು ಶಾಮವರ್ಣದಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅವರಿಗೆ ಜಟಾಜೂಟ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೇಶಗಳೂ, ಇತರ ಆಭರಣಗಳೂ ಇರಬೇಕು ಕುದುರೆಯ
ಸವಾರರು ಪ್ರಾಯಶಃ ಉತ್ತರದೇಶದವರ ವೇಷದಲ್ಲಿರಬೇಕು, ಬಂದಿಗಳು ಉದ್ಭಟ
ವಾದ ವೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಧೋರೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಇತರರನ್ನು
ಕರೆಯುವ ಭೃತ್ಯರು ನರಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಂದದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಮೇಲ್ಮುಖ
ವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಕಪಿಲವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಆಕೇಕರವೆಂಬ
ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು

೪೦-೪೨ ದಂಡಧಾರಿಗಳಾದ ರಾಜಭೃತ್ಯರನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ದಾನವ
ರಂತೆಯೇ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದ್ವಂದ್ವಪ್ರತಿ ದ್ವಂದ್ವಭಾವದಿಂದ ಯೋಧ
ರನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಾಗ ಕಪಿಲರನ್ನೂ ಕೇಕರರನ್ನೂ ಚಿತ್ರಿಸಬಾರದು ದ್ವಾರಪಾಲಕ

ನಾತ್ಮ್ಯುನ್ನತೇನ ವೇಷೇಣ ನ ಚ ಶಾಂತೇನ ಶಸ್ಯತೇ |

ಪಾರ್ಶ್ವಬದ್ಧೇನ ಖಡ್ಗೇನ ಪ್ರತೀಹಾರಸ್ತು ದಂಡನಾನ್

|| ೪೧ ||

ಸಂವೇಷ್ಟಿತಶಿರಸ್ಪಾಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ವಚಿಜಸ್ತಥಾ |

ಗಾಯನಾ ನರ್ತಕಾ ಯೇ ವಾ ವಾದ್ಯವಾದವಿಶುದ್ಧಯೇ

|| ೪೨ ||

ಉದ್ಧತೇನ ತು ವೇಷೇಣ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತೇ ಮನುಜೋತ್ತಮ |

ಆಸನ್ನಪಲಿತಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಸ್ವವಿಭೂಷಣಭೂಷಿತಾಃ

|| ೪೩ ||

ಪೌರಜಾನಪದಾಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಾಃ ಶುಭವಸ್ತ್ರವಿಭೂಷಣಾಃ |

ಪ್ರಸ್ಯತಪ್ರವಣಾಃ ಪ್ರಹ್ವಾಃ ಸ್ವಭಾವಪ್ರಿಯದರ್ಶಿನಃ

|| ೪೪ ||

ಸ್ವಕರ್ಮೋಪಸ್ಕರವ್ಯಗ್ರಃ ಕಾರ್ಯಃ ಕರ್ಮಕರೋ ಜನಃ |

ಪ್ರಾಂಶವಃ ಪೀನಗಾತ್ರಾಶ್ಚ ಪೀನಗ್ರೀವಶಿರೋಧರಾಃ

|| ೪೫ ||

ನನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವಾಗ ಅವನ ವೇಷವು ಬಹಳ ಉದ್ಭಟವಾಗಿರದಂತೆಯೂ ಬಹಳ ಶಾಂತವಾಗಿರದಂತೆಯೂ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕು ಸಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆಯೂ ದಂಡಧಾರಿಯಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಅವನನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ವರ್ತಕರನ್ನು ತಲೆಗೆ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಗಾಯಕರನ್ನೂ ನರ್ತಕರನ್ನೂ ಬರೆಯುವಾಗ ಅವರ ವಾದ್ಯದ ರಂಜನೆಗಾಗಿ ಉದ್ಭಟವಾದ ವೇಷ ದಿಂದಲೇ ಅವರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

೪೩-೪೪ (ಉತ್ಕೃಷ್ಟರಾದ) ಪ್ರಧಾನರಾದ ಪುರಜನರನ್ನು ಅಥವಾ ದೇಶದ ಜನರನ್ನೂ ಬರೆಯುವಾಗ ಅವರು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಬಿಳಿಯ ಕೂದಲು ಬರುವ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರಬೇಕು ತಮ್ಮ ಭೂಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಶುಭ್ರವಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಸ್ನಿಗ್ಧದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಮಂಡಿಯವರೆಗೂ ಬಗ್ಗಿ ನಮ್ರವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಅವರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಕರ್ಮಕರರನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಅವರವರ ಕಸಬಿನ ಸಾಧನಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

೪೫-೪೮ ಜಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಅವರು ಉನ್ನತರಾಗಿಯೂ ಪುಷ್ಪವಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ ಕತ್ತು ಮತ್ತು ತಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಉಗ್ರರಾಗಿಯೂ ಗುಂಗುರುವಾದ ಹ್ರಸ್ವಕೇಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ

ಉಗ್ರಾಶ್ಚ ನೀಚಕೇಶಾಶ್ಚ ಮಲ್ಲಾಃ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತಥೋದ್ಭವಾಃ |

ವೃಷಾಃ ಕೇಸರಿಣಶ್ಚೈವ ಯಾಶ್ಚಾನ್ಯಾಃ ಸತ್ವಜಾತಯಃ || ೪೬ ||

ಯಥಾಭೂಮಿನಿವೇಶಾಸ್ತೇ ಲೋಕಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ನರಾಧಿಪ |

ಏತದ್ರೂಪಸಮುದ್ದೇಶಮದೃಷ್ಟ್ವಾನಾಂ ತನೇರಿತಂ || ೪೭ ||

ದೃಷ್ಟಂ ಸುಸದೃಶಂ ಕಾರ್ಯಂ ಸರ್ವೇಷಾಮವಿಶೇಷತಃ |

ಚಿತ್ರೇ ಸಾದೃಶ್ಯಕರಣಂ ಪ್ರಧಾನಂ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ || ೪೮ ||

ಬುದ್ಧ್ಯಾ ರೂಪಂ ಯಥಾವೇಶಂ ವರ್ಣಂ ಚ ಮನುಜೋತ್ತಮ |

ದೇಶೇ ದೇಶೇ ನರಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಯಥಾವತ್ತತ್ಸಮುದ್ಭವಾಃ || ೪೯ ||

ದೇಶಂ ನಿಯೋಗಂ ಸ್ಥಾನಂ ಚ ಕರ್ಮ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಚ ಯತ್ನತಃ |

ಆಸನಂ ಶಯನಂ ಯಾನಂ ವೇಶಂ ಕಾರ್ಯಂ ನರಾಧಿಪ || ೫೦ ||

ಉದ್ಭವತರಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಎತ್ತು, ಸಿಂಹ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಅವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಹೇಗೆ ತೋರಿಬರುತ್ತಿವೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಇದುವರೆಗೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ ಚಿತ್ರಾರ್ಥವಸ್ತುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಲೇಖನ ನಿಯಮವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆಯಿತು. ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷವನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಹೋಲುವಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಬರೆಯಬೇಕು ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡದಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬರೆಯುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ನೋಡಿದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಹೋಲುವಂತೆ ಬರೆಯುವಿಕೆಯೇ ಮುಖ್ಯ ಚಿತ್ರಕಾರನ ಕುಶಲತಾಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಇದೇ ಪ್ರಧಾನ

೪೯-೫೦ ಚಿತ್ರಿಸುವ ಪ್ರತಿಮೆಗೆ ತಕ್ಕ ರೂಪವನ್ನೂ, ರೂಪಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವೇಷವನ್ನೂ, ವೇಷಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವರ್ಣವನ್ನೂ ಸ್ವಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಊಹಿಸಿ ಆಯಾಯ ವೇಷದ ಜನರನ್ನೂ ಆ ಜನರ ಸಂತತಿಯನ್ನೂ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಚಿತ್ರಿಸುವ ದೇಶವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಮುದಾಚಾರಗಳನ್ನೂ, ಸ್ಥಾನವನ್ನೂ, ಕಸಬನ್ನೂ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ತಿಳಿದು ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಆಸನ, ಶಯನ, ಯಾನ, ವೇಷ ಇವುಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು-

ಸರಿತಾಂ ಸತರೀರಾಣಾಂ ವಾಹನಾನಿ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ |

ಪೂರ್ಣಕುಂಭಕರಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ತಥಾ ನಾಮಿತಜಾನವಃ || ೫೧ ||

ಶೈಲಾನಾಂ ಶಿಖರಂ ಮೂರ್ಧ್ನಿ ದರ್ಶಯೇನ್ನನುಜೋತ್ತಮ |

ದ್ವೀಪಾನಾಂ ಚ ಕರೈಃ ಕಾರ್ಯಂ ತಥಾ ಭೂಮಂಡಲಂ ಶುಭಂ || ೫೨ ||

... ... ರಾಜಂಸ್ತಥಾ ಶಿಖರಪಾಣಯಃ |

ರತ್ನಪಾತ್ರಕರಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಸಾಗರಾ ಮನುಜೋತ್ತಮ || ೫೩ ||

ಸಮುದ್ರಾಣಾಂ ಪ್ರಭಾಸ್ಥಾನೇ ಸಲಿಲಾನಿ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ |

ಆಯುಧಾನಾಂ ಚ ತಚ್ಚಿಹ್ನಂ ಕಿಂಚಿನ್ನೂರ್ಧನಿ ದರ್ಶಯೇತ್ || ೫೪ ||

ನಿಧೀನಾಂ ದರ್ಶಯೇತ್ಕುಂಭಂ ಶಂಖಂ ಶಂಖಸ್ಯ ದರ್ಶಯೇತ್ |

ಪದ್ಮಂ ಪದ್ಮಸ್ಯ ರಾಜೇಂದ್ರ ಶೇಷಾಣಾಮನುರೂಪತಃ || ೫೫ ||

೫೧-೫೩ ಶರೀರದೊಡನೆ ನದಿಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಆ ನದಿಗಳಿಗೆ ವಾಹನಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸಿ ಬರೆಯಬೇಕು ಮತ್ತು ಆ ನದಿಗಳು ಬಗ್ಗಿದ ಮಂಡಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಕುಂಭವನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಪರ್ವತಗಳಿಗೆ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಿಖರವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ದ್ವೀಪಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಅವುಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ರತ್ನಪಾತ್ರೆಗಳಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

೫೪-೫೬ ಸಮುದ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಜಲವನ್ನೇ ಚಿತ್ರಿಸಿ ತೋರಿಸಬೇಕು ಆಯುಧಗಳ ಆಯಾಯ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರೆದು ತೋರಿಸಬೇಕು ನಿಧಿಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಕುಂಭಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಶಂಖಕ್ಕೆ ಶಂಖವನ್ನೂ, ಪದ್ಮಕ್ಕೆ ಪದ್ಮವನ್ನೂ ಇತರ ನಿಧಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವಾಗ ತನ್ನ

ಕಾರ್ಯಸ್ಯಾವಯವಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಸ್ವೋದ್ದೇಶಸದೃಶಾಃ ಪೃಥಕ್ |

ದಿವ್ಯಾನಾಂ ದರ್ಶಯೇಚ್ಛಿಹ್ನಮಕ್ಷಮಾಲಾಂ ಚ ಪುಸ್ತಕಂ || ೫೬ ||

ಅತಃ ಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ರೂಪಂ ಯದ್ಯಸ್ಯ ದೃಶ್ಯತೇ |

ಆಕಾಶಂ ದರ್ಶಯೇದ್ವಿದ್ವಾನ್ ವಿವರ್ಣ ಖಗಸಂಕುಲಂ | ೫೭ ||

ತಥೈವ ದರ್ಶಯೇದ್ರಾಜಂಸ್ತಾರಕಾ ಮಂಡಿತಾಂ ದಿವಂ |

ಭೂಮಿಂ ಚ ಜಾಂಗಲಾನೂಪಮಿಶ್ರಾಂ ಸ್ಪೈಃ ಸ್ಪೈಃ ತಥಾ ಗುಣೈಃ || ೫೮ ||

ಪರ್ವತಂ ತು ಶಿಲಾಜಾಲ್ಪೈಃ ಶಿಖರೈಃ ಧಾತುಭಿದ್ರುಮೈಃ |

ನಿರ್ಝರೈಃ ಭುಜಗೈಶ್ಚೈವ ದರ್ಶಯೇನ್ಮುಪಸತ್ತಮ || ೫೯ ||

ವನಂ ನಾನಾವಿಧೈಃ ವೃಕ್ಷೈಃ ವಿಹಂಗೈಃ ಶ್ವಾಪದೈಸ್ತಥಾ |

ತೋಯಂ ಚ ದರ್ಶಯೇದ್ವಿದ್ವಾನನಂತ್ಯರ್ಮತ್ಸ್ಯಕಚ್ಛಪೈಃ || ೬೦ ||

ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಆ ಕಾರ್ಯಾವಯವಗಳನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರಿಸಬೇಕು ದಿವ್ಯಪುರಾಣವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವಾಗ ಅಕ್ಷಮಾಲಿಕೆಯನ್ನೂ ಪುಸ್ತಕವನ್ನೂ ಮುಖ್ಯ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನಾಗಿ ತೋರ್ಪಡಿಸಬೇಕು

೫೭-೫೯ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಯಾವಯಾವ ರೂಪದಿಂದ ಬರೆಯಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ — ಆಕಾಶವನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಯಾವ ವರ್ಣವೂ ತೋರದಂತೆಯೂ, ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಮರುಭೂಮಿ, (ಕಾಡುಭೂಮಿ) ದ್ವೀಪಗಳು ಇವುಗಳಿಂದಲೂ ಆಯಾಯ ಗುಣವಿಶೇಷಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಪರ್ವತವನ್ನು ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳಿಂದಲೂ, ಶಿಖರಗಳಿಂದಲೂ, ಧಾತುಗಳಿಂದಲೂ, ಮರಗಳಿಂದಲೂ, ಗಿರಿನದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಸರ್ಪಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

೬೦-೬೨. ಕಾಡನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಮರಗಳಿಂದಲೂ, ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದಲೂ, ಹುಲಿ ಮೊದಲಾದ ಕಾಡುವೃಗಗಳಿಂದಲೂ, ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಜಲರಾಶಿಯನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಅಪರಿಮಿತಗಳಾದ ಮೀನು,

ಪದ್ಮಾಕ್ಷೈಶ್ಚ ಮಹಾರಾಜ ತಥಾನ್ಯೈಃ ಜಲಜೈರ್ಗುಣೈಃ |

ದೇವತಾನೇಶ್ವಭಿಃ ಚಿತ್ರೈಃ ಸ್ತ್ರಾಸಾದಾಪಣವೇಶ್ವಭಿಃ || ೬೧ ||

ನಗರಂ ದರ್ಶಯೇದ್ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಜಮಾರ್ಗೈಶ್ಚ ಶೋಭನೈಃ |

ವಸತ್ಯಾ ದರ್ಶಯೇದ್ಗ್ರಾಮಂ ಕಿಂಚಿದುದ್ಯಾನಭೂಷಿತಂ || ೬೨ ||

ಸರ್ವೇಷಾಮಥ ದುರ್ಗಾಣಾಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ದರ್ಶನಂ ತಥಾ |

ಸ್ವಭೂಮಿವಿನಿವೇಶೇನ ವಸ್ತ್ರಾಱ್ಪಾಲಕಪರ್ವತೈಃ || ೬೩ ||

ಪಣ್ಯಯುಕ್ತಾಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಾಸ್ತು ಧೈವಾಪಣಭೂಮಯಃ |

ಅಪಾನಭೂಮಿಃ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಪಾನಯುಕ್ತ ನರಾಕುಲಾ || ೬೪ ||

ಉತ್ತರೀಯ ವಿಹೀನಾಂಶ್ಚ ದ್ಯೂತಸಕ್ತಾನ್ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ |

ಜಿತಾನ್ ಶೋಕಸಮಾಯುಕ್ತಾನ್ ಹೃಷ್ವಾನ್ ಲಬ್ಧಜಯಾಂಸ್ತಥಾ || ೬೫ ||

ಆಮೆ ಮೊದಲಾದ ಜಲಜಂತುಗಳಿಂದಲೂ, ಪದ್ಮ ಬೀಜಗಳಿಂದಲೂ ಇತರ ಜಲ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ನಗರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ ದೇವಾಲಯಗಳಿಂದಲೂ, ಉಪ್ಪರಿಗೆ, ಅಂಗಡಿಬೀದಿ, ಮನೆಗಳು, ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ರಾಜಬೀದಿಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಜನಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳಿಂದಲೂ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಉದ್ಯಾನಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

೬೩-೬೫. ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಆಯಾಯ ಭೂಮಿಯ ಸನ್ನಿವೇಶ ವನ್ನೂ ಪ್ರಾಕಾರ, ಅಂತಸ್ತು, ಪರ್ವತ ಇವುಗಳೊಡನೆ ತೋರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅಂಗಡಿಯ ಬೀದಿಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ಮಾರಾಟಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಮಧ್ಯದ ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಪಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುವ ಜನಗಳಿಂದ ನಿಬಿಡವಾಗಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಜೂಜಾಟದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುವವರನ್ನು ಉತ್ತರೀಯವಿಲ್ಲದೆ ತೋರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅದ ರಲ್ಲಿಯೂ ಸೋತವರು ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ, ಗೆದ್ದವರು ವಿಜಯದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು.

ಚತುರಂಗ ಬಲೋನ್ವೇತಾಂ ಪ್ರಹರದ್ವಿನರ್ಧಯುತಾಂ |
 ಮೃತಾವಯವರಕ್ತಾಢ್ಯಾಂ ರಣಭೂಮಿಂ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ || ೬೬ ||

ಚಿತಾಕುಣಸಂಯುಕ್ತಂ ಶ್ವಶಾನಂ ಚ ತಥಾ ನೃಪ |
 ಯುಕ್ತಂ ಸಭಾರೈರುಷ್ಣದ್ವೈರ್ಮಾರ್ಗಂ ಸಾರ್ಧಂ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ || ೬೭ ||

ಸಚಂದ್ರಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾಂ ತಥಾ ದರ್ಶಿತತಾಕಿಕಾಂ |
 ಆಸನ್ನತಸ್ಕರಾಂ ರಾತ್ರಿಂ ದರ್ಶಯೇತ್ಸಪ್ತಮಾನವಾಂ || ೬೮ ||

ಪ್ರಾಗ್ರಾತ್ರೇ ದರ್ಶಯೇತ್ತತ್ರ ತಥಾ ಚೈವಾಭಿಸಾರಿಕಾಂ |
 ಸಾರುಣೋ ಮ್ಲಾನದೀಪಶ್ಚ ಪ್ರತ್ಯೂಷೋ ರುತಕುಕ್ಪಟಃ || ೬೯ ||

ಕರ್ಮವ್ಯಗ್ರಜನಪ್ರಾಯಃ ಕರ್ತವ್ಯೋ ವಾ ನರಸ್ತಥಾ |
 ದ್ವಿಜೈರ್ನಿವಾಸಿಭಿರುಕ್ತಾಂ ರಕ್ತಾಂ ಸಂಧ್ಯಾಂ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ || ೭೦ ||

ತಮಸೋ ದರ್ಶನಂ ಕಾರ್ಯಂ ವಾಸೇ ಸಂಸರ್ಪಕೈರ್ನರೈಃ |
 ಕುಮುದಾನಾಂ ವಿಕಾಸೇ ಚ ಜ್ಯೋತಸ್ತಾಂ ಚಂದ್ರೇ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ ||

೬೬-೬೮ ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಅದು ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೊಡೆದಾಡುವ ಭಟರಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಮೃತರಾದವರ ಅವಯವಗಳಿಂದಲೂ, ರಕ್ತದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಶ್ವಶಾನವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿರುವ ಶವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಜನಗಳ ಗುಂಪಿನಿಂದಲೂ, ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಒಂಟೆ ಮೊದಲಾದ ವಾಹನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಚಂದ್ರ, ಗ್ರಹ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಕಾಣಿಸುವಂತೆಯೂ, ಸನ್ನಿಹಿತರಾದ ಕಳ್ಳಕಾಕರಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ನಿद्रಿಸುವ ಜನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಲೋಕಾನುಸಾರವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು.

೬೯-೭೦ ಅಂತಹ ರಾತ್ರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭಿಸಾರಿಕೆಗಳನ್ನೂ ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಬೆಳಗಿನ ಜಾವವನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಅರುಣೋದಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಕಾಂತಿಹೀನವಾದ ದೀಪಗಳಿಂದಲೂ, ಕೋಳಿಯ ಕೂಗಿದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ ಜನರನ್ನೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ನಿಯಮಶಾಲಿಗಳಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಕೂಡಿರು

ದರ್ಶಯೇತ್ಸರಜಸ್ವಾಂ ಚ ತಯ್ಯಾಂ ವರ್ಣೋತ್ಕರಾವೃತಾಂ |

ಸದ್ವೃತ್ತಮಾನವಪ್ರಾಯಾಂ ವೃಷ್ಟಿಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಾಂ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ || ೨೨ ||

ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಕ್ಲೇಶತಪ್ತಾನಾಮಾದಿತ್ಯೇನ ನಿರ್ದರ್ಶನಂ |

ವೃಕ್ಷೈರ್ವಸಂತಪ್ತೈಃ ಪುಲ್ಹೈಃ ಕೋಕಿಲಾಮಧುಪೋತ್ಕಟೈಃ || ೨೩ ||

ಪ್ರಹೃಷ್ಟನರನಾರೀಕಂ ವಸಂತಂ ಚ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ |

ಕ್ಲಾಂತೈಃ ಕಾರ್ಯಾಂ ನರೈರ್ಗ್ರೀಷ್ಮಾಂ ಮೃಗೈಃ ಚ್ಛಾಯಾಗತೈಸ್ತಥಾ || ೨೪ ||

ಮಹಿಷೈಃ ಪಂಕಮಲಿನೈಸ್ತಥಾ ಕುಷ್ಕಜಲಾಶಯೈಃ |

ವಿಹಂಗೈಃ ದ್ರುಮಸಂಲೀನೈಃ ಸಿಹ್ಮವಾಘೈಃ ಗುಹಾಗತೈಃ || ೨೫ ||

ವಂತೆಯೂ ರಕ್ತವರ್ಣರಂಜಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಮನಯಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟಿನಡೆಯುವ ಜನಗಳನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಚಂದ್ರನನ್ನೂ ಕುಮುದಪುಷ್ಪಗಳನ್ನೂ ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಬೆಳದಿಂಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು.

೨೨-೨೫ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಧೂಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ನಾನಾವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಸದಾಚಾರದಿಂದಿರುವ ಮಹಾತ್ಮರ ನಡವಳಿಕೆಯಿಂದ ಮಳೆಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಸಂತಪ್ತರಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಂತಾಪವನ್ನು. ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ವಸಂತ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಚಿಗುರಿ ಹೂವಾಗಿರುವ ಗಿಡಮರಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೋಗಿಲೆ ದುಂಬಿ ಇವುಗಳ ಉತ್ಕಟವಿಹಾರದಿಂದಲೂ, ಸಂತುಷ್ಟರಾದ್ದ್ವೀಪುರುಷರುಗಳಿಂದಲೂ ವಸಂತಋತುವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವನ್ನು ಬಳಿದ ಜನಗಳಿಂದಲೂ, ಮರದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವ ಮೃಗಗಳಿಂದಲೂ, ಕೆಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಲಿನವಾಗಿರುವ ಎಮ್ಮೆಗಳಿಂದಲೂ, ಒಣಗಿ ಹೋಗಿರುವ ಜಲಾಶಯಗಳಿಂದಲೂ, ಮರಗಳ ಪೊಟ್ಟರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತಂಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದಲೂ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿರುವ ಸಿಂಹ ವ್ಯಾಘ್ರಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ತೋರ್ಪಡಿಸಬೇಕು

ತೋಯನಮ್ರಘನೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಸೇಂದ್ರಚಾಪವಿಭೂಷಣೈಃ |
ವಿದ್ಯುದ್ವಿದ್ಯೋತನೈರ್ಮೃಕ್ತಾಂ ಪ್ರವೃಷಂ ದರ್ಶಯೇತ್ತಥಾ || ೭೬ ||

ಸಫಲದ್ರುಮಸಂಯುಕ್ತಾಂ ಪಕ್ಷಸಸ್ಯಾಂ ವಸುಂಧರಾಂ |
ಸಹಂಸಪದ್ಮಸಲಿಲಾಂ ಶರದಂ ತು ತಥಾ ಲಿಖೇತ್ || ೭೭ ||

ಸಬಾಹ್ವಸಲಿಲಸ್ಥಾನಂ ತಥಾ ಲೂನವಸುಂಧರಂ |
ಸನೀಹಾರದಿಗಂತಂ ಚ ಹೇಮಂತಂ ದರ್ಶಯೇದ್ಭುಧಃ || ೭೮ ||

ಹೃಷ್ಯವಾಯಸಮಾತಂಗಂ ಶೀತಾರ್ತಜನಸಂಕುಲಂ |
ಶಿಶಿರಂ ತು ಲಿಖೇದ್ವಿದ್ವಾನ್ ಹಿಮಚ್ಛಿನ್ನದಿಗಂತರಂ || ೭೯ ||

ವೃಕ್ಷಾಣಾಂ ಪುಷ್ಪಫಲತಃ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಮದತಸ್ತಥಾ |
ಋತೂನಾಂ ದರ್ಶನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಲೋಕಾನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ನರಾಧಿಪ || ೮೦ ||

೭೬-೭೯. ವರ್ಷಾಕಾಲವನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿ ಮಳೆಗರೆಯಲು ಜೋಲಾಡುವ ಮೋಡಗಳಿಂದಲೂ, ಆ ಮೋಡಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರ ರೂಪದಿಂದಿರುವ ಕಾಮನಬಿಲ್ಲಿನಿಂದಲೂ, ಮಿಂಚಿನ ಸ್ಫುರಣಗಳಿಂದಲೂ ತೋರಿಬರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಫಲವೃಕ್ಷಗಳಿಂದಲೂ, ಪಕ್ಷವಾದ ಸಸ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಭೂಮಿಗಳಿಂದಲೂ, ಹಂಸಪದ್ಮಗಳೊಡನೆ ರಮ್ಯವಾಗಿರುವ ಜಲಾಶಯದ ನೀರಿನಿಂದಲೂ ಶರದೃತುವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಜಲಾಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಪಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಧೂಮಗಳಿಂದಲೂ, ಕುಯಿದ ಪೈರುಗಳುಳ್ಳ ಭೂಭಾಗದಿಂದಲೂ, ಹಿಮದಿಂದ ಮುಸುಕಿರುವ ದಿಗಂತಗಳಿಂದಲೂ ಹೇಮಂತಋತುವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾಗೆ, ಆನೆ ಇವುಗಳಿಂದಲೂ ಶೀತದಿಂದ ದುಃಖಿಸುತ್ತಿರುವ ಜನ ಸಮೂಹದಿಂದಲೂ ಹಿಮದಿಂದ ಕವಿದಿರುವ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಶಿಶಿರಋತುವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

೮೦-೮೪ ವೃಕ್ಷಗಳ ಫಲಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮದವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾಯ ಋತುಗಳ ಚಿತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ನಾನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ರಸಭಾವಾದಿಗಳನ್ನೂ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಸ್ವತ್ತವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಭಾವಗಳನ್ನೂ ಆಯಾಯ

ರಸಭಾವಾಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಯಥಾಪೂರ್ವಮುದಾಹೃತಾಃ |
 ಯಥಾಯೋಗಂ ತು ಯುಂಜೀತ ನೃತ್ವಾಭಿಹಿತಮತ್ರ ಚ || ೮೦ ||
 ಶುಷ್ಕಂ ವರ್ತನಯಾ ವಸ್ತು ಚಿತ್ರಂ ತನ್ಮಧ್ಯಮಂ ಸ್ಪೃತಂ |
 ಶುಷ್ಕಾದ್ರ್ಯಮಧಮಂ ಪೋಕ್ತಂ ಚಾದ್ರ್ಯಮೇವ ತಥೋತ್ತಮಂ || ೮೧ ||
 ಯಥಾದೇಹಂ ಯಥಾಕಾಲಂ ಯಥಾದೇಶಂ ಯಥಾ ವಯಃ |
 ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಭವೇದ್ಧನ್ಯಂ ವಿಪರೀತಮತೋಽನ್ಯಥಾ || ೮೨ ||

ಇತಿ ವಿಚಕ್ಷಣಬುದ್ಧಿವಿಕಲ್ಪಿತೈಃ

ಕರಣಕಾಂತಿವಿಲಾಸರಸಾದಿಭಿಃ |

ಲಿಖಿತಮಾಕ್ಷಣಲೋಭನಮಾದರಾ-

ದ್ವವತಿ ಚಿತ್ರಮಭೀಪ್ಸಿತಕಾಮದಂ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ನಾಮ
 ದ್ವಿಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ವರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಹೊಳವಾದ ವರ್ಣ
 ವನ್ಯಾಸದಿಂದ ರಹಿತನಾದ ಚಿತ್ರವು ಶುಷ್ಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅದು ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗಕ್ಕೆ
 ಸೇರಿದುದು ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಶುಷ್ಕವೂ, ಮತ್ತೊಂದು ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ
 ಹೊಳವಾದ ವರ್ಣವಿನ್ಯಾಸವೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ಶುಷ್ಕಾರ್ಥವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅದು
 ಅಧಮವಾದದ್ದು, ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತಹ ಹೊಳಪು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ಆದ್ರ್ಯ
 ವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅದೇ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು ಆಯಾಯ ದೇಹ ಬಂಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೂ
 ಕಾಲ, ದೇಶ, ವಯಸ್ಸು ಇವುಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೂ ಬರೆಯುವ ಚಿತ್ರವು ಶ್ಲಾಘ್ಯ
 ವಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ತ್ಯಾಜ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ರೀತಿ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ
 ಯಾದ ಚಿತ್ರಕಾರನ ಬುದ್ಧಿಯ ವಿಕಾಸದಿಂದಲೂ ಅದರಿಂದಂಟಾದ, ಚಿತ್ರಿಸಿದ
 ವಸ್ತುವಿನ ಅವಯವದ ಸನ್ನಿವೇಶ, ಕಾಂತಿ, ವಿಲಾಸ, ರಸಭಾವಾದಿಗಳಿಂದಲೂ
 ಬರೆದ ಚಿತ್ರವು ನೇತ್ರಾರ್ಕರ್ಷಕವೂ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧಕವೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಅದುದ
 ರಿಂದ ಅಂತಹ ಯಶಃಪ್ರದವಾದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ನಲವತ್ತೆರಡನೆಯ
 ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ.

॥ ೓ಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ತ್ರಿಚಿತ್ತಾರಿಂಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚಿ ॥

ಶೃಂಗಾರಹಾಸ್ಯಕರುಣವೀರರೌದ್ರಭಯಾನಕಾಃ |

ಬೀಭತ್ಸಾದ್ಭುತಶಾನ್ತಾಶ್ಚ ನವ ಚಿತ್ರರಸಾಃ ಸ್ತುತಾಃ

॥ ೧ ॥

ತತ್ರ ಯತ್ಕಾಂತಿಲಾವಣ್ಯಲೇಖಾಮಾಧುರ್ಯಸುಂದರಂ |

ವಿದಗ್ಧವೇಶಾಭರಣಂ ಶೃಂಗಾರೇ ತು ರಸೇ ಭವೇತ್

॥ ೨ ॥

ಯತ್ಕುಬ್ಜವಾಮನಪ್ರಾಯಮಿಷದ್ವಿಕಟದರ್ಶನಂ |

ವೃಥಾ ಚ ಹಸ್ತಂ ಸಂಕೋಚ್ಯ ತತ್ಸ್ಯಾದ್ಧಾಸಕರಂ ರಸೇ

॥ ೩ ॥

ನಲವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಶೃಂಗಾರ, ಹಾಸ್ಯ, ಕರುಣ ವೀರ, ರೌದ್ರ, ಭಯಾನಕ, ಬೀಭತ್ಸ, ಅದ್ಭುತ, ಶಾನ್ತ ಈ ಒಂಭತ್ತೂ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವರಸಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿ, ಲಾವಣ್ಯ ತಿಶಯ, ಮಾಧುರ್ಯ, ಸೌಂದರ್ಯ, ಚಾತುರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವೇಷ, ಅಭರಣಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರವು ಶೃಂಗಾರರಸಕ್ಕೆ ವ್ಯಂಜಕವಾಗುತ್ತದೆ ಕುಬ್ಜ ರಂತೆಯೂ, ವಾಮನರಂತೆಯೂ ಇದ್ದು, ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಖವಿಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ನಿಷ್ಫಲವಾದ ಹಸ್ತಸಂಕೋಚಾದಿ ಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಚಿತ್ರದ ರೂಪವು ಹಾಸ್ಯರಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಚ್ಛಾ ವಿರಹಸಂತಾಪ ವಿಕ್ರಯವ್ಯಸನಾದಿಷು |

ಅನುಕಂಪಿತಕಂ ಯತ್ಸ್ಯಾಲ್ಲಿಖೇತ್ತತ್ಸರುಣಾರಸೇ

|| ೪ ||

ಪಾರುಷ್ಯವಿಕ್ಯತಿಕ್ರೋಧ ವಿಪತ್ತ್ಯರ್ಥಾನುದೂಷಣಂ |

ದೀಪ್ರತಸ್ತ್ರಾಭರಣವತ್ಕ್ಯುತಂ ರೌದ್ರರಸೇ ಭವೇತ್

|| ೫ ||

ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಗರ್ಭಶೌರ್ಯಾದಿಷ್ವರ್ಥೇಷ್ಟದಾರ್ಯದರ್ಶನಂ |

ಸಸ್ಮಯಂ ಸಭೃಕುಟವದ್ವೀರಂ ವೀರರಸೇದ್ಭುತಂ

|| ೬ ||

ದುಷ್ಟದುರ್ದರ್ಶನೋನ್ಮತ್ತಹಿಂಸ್ರವ್ಯಾಪಾದಕಾದಿ ಯತ್ |

ತತ್ಸ್ಯಾದ್ಭಯಾನಕರಸೇ ಪ್ರಯೋಗೇ ಚಿತ್ರಕರ್ಮಣಃ

|| ೭ ||

ಶ್ಮಶಾನಗರ್ಹಿತಂ ಘಾತಕರಣಂ ಸ್ಥಾನದಾರುಣಂ |

ಯಚ್ಚಿತ್ರಂ ಚಿತ್ರವಚ್ಛ್ರೇಷ್ಠಂ ತದ್ವೀಭತ್ಸರಸೇ ಭವೇತ್

|| ೮ ||

೪-೭ ಯಾಚನೆ, ವಿರಹ, ಸಂತಾಪ, ಇಷ್ಟವಸ್ತುವಿನ ವಿಕ್ರಯ, ವ್ಯಸನ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪೋಕನೆಂಬ ಮನೋವೃತ್ತಿಯು ಕರುಣರಸಪ್ರಕಾಶಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಸ್ಮರತೆ, ಚಿತ್ರವಿಕಾರ, ಕ್ರೋಧ, ತನಗೆ ಉಂಟಾದ ವಿಪತ್ತು ಅದರ ಧಿಕ್ಕಾರ ಪ್ರಕಾಶವಾದ ಆಯುಧ ಮತ್ತು ಆಭರಣಗಳ ಧಾರಣ, ಇವುಗಳಿಂದ ರೌದ್ರರಸವನ್ನು ಸೂಚಿಸಬೇಕು. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವೂರ್ವಕವಾದ ಶೌರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಔದಾರ್ಯವೂ ಅಹಂಕಾರವೂ ಗಂಟುಹಾಕಿರುವ ಹುಬ್ಬು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರವು ವೀರರಸಕ್ಕೆ ವ್ಯಂಜಕವಾಗುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟವಸ್ತುವಿನ ಮತ್ತು ಭಯಂಕರ ವಸ್ತುವಿನ, ಹುಚ್ಚನ ಮತ್ತು ಹಿಂಸಾಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹಾಗೂ ಹಂತಕನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಭಯವೇ ಭಯಾನಕರಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರದಿಂದ ಭಯಾನಕವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಬೇಕು.

೮-೧೦ ಶ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿರುವ ಅಸಹ್ಯ ವಸ್ತುಗಳು, ಜುಗುಪ್ಸಾಕರವಾದ ಘಾತ ಪಾತಾದಿಗಳು, ಭಯಂಕರವಾದ ರಣಭೂಮಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಾನಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದಂತೆ ತೋರಿಸುವ ಚಿತ್ರವು ಬೀಭತ್ಸರಸಕ್ಕೆ

ಯದಾ ನಿನೀತರೋಮಾಂಚ ಚಿಂತಾಂ ತಾಕ್ಷ್ಯಮುಖಾನತಂ |

ಪ್ರದರ್ಶಯತಿ ಚಾನೋನ್ಮಂ ತದದ್ಭುತರಸಾಶ್ರಯಂ

|| ೯ ||

ಯದ್ಯತ್ಸಾಮ್ಯಾಕೃತಿ ಧ್ಯಾನಧಾರಣಾಸನಬಂಧನಂ |

ತಪಸ್ವಿಜನಭೂಯಿಷ್ಯಂ ತತ್ಪ್ರಶಾಂತೇ ರಸೇ ಭವೇತ್

|| ೧೦ ||

ಶೃಂಗಾರಹಾಸ್ಯಶಾಂತ್ಯಾಖ್ಯಾ ಲೇಖನೀಯಾ ಗೃಹೇಷು ತೇ

|| ೧೧ ||

ಪರಿಶೇಷಾ ನ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಕದಾಚಿದಪಿ ಕಸ್ಯ ಚಿತ್ |

ದೇವನೇಶ್ವನಿ ಕರ್ತವ್ಯಾ ರಸಾಃ ಸರ್ವೇ ನೃಪಾಲಯೇ

|| ೧೨ ||

ರಾಜನೇಶ್ವನಿ ನೋ ಕಾರ್ಯಾ ರಾಜ್ಞಾಂ ವಾಸಗೃಹೇಷು ತೇ |

ಸಭಾನೇಶ್ವಸು ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ರಾಜ್ಞಾಂ ಸರ್ವರಸಾ ಗೃಹೇ

|| ೧೩ ||

ಪ್ರಕಾಶಕವಾಗುತ್ತದೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಮಾಂಚಗಳು ತೆರೆದಬಾಯಿನಿಂದಕೂಡಿ ಪ್ರಬ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯವೇ ಅದ್ಭುತರಸವಾಗುತ್ತದೆ ಇಂತಹ ಭಾವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರವು ಅದ್ಭುತರಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಕವಾಗುತ್ತದೆ ಸೌಮ್ಯವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಕೃತಿಯ ಧ್ಯಾನ, ಧಾರಣ, ಆಸನಬಂಧ, ತಪಸ್ವಿಜನಗಳ ಸಮೂಹ ಇವು ಶಾಂತರಸಕ್ಕೆ ವ್ಯಂಜಕವಾಗುತ್ತವೆ.

೧೧-೧೩ ಶೃಂಗಾರ, ಹಾಸ್ಯ, ಶಾಂತ, ರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆಯಬೇಕು ಇತರ ರಸಗಳ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಯಾವ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಬರೆಯಕೂಡದು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರಾಜಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯಬಹುದು ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಗೃಹವೆಂದರೆ ರಾಜನ ಸಭಾಭವನವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಾಸಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆಹೇಳಿರುವ ಮೂರೇರಸಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವೇ ಹೊರತು ಇತರರಸಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಕೂಡದು

ವರ್ಜಯಿತ್ವಾ ಸಭಾಂ ರಾಜ್ಯೋ ದೇವನೇಶ್ವ ತಥೈವ ಚ |
ಯುದ್ಧ ಶ್ರುತಾನಕರುಣಾಮೃತದುಃಖಾರ್ತಕೃತ್ಸಿತಾನ್

|| ೧೪ ||

ಅಮಂಗಲಾಂಶ್ಚ ನ ಲಿಖೇತ್ಸದಾಚಿದಪಿ ವೇಶ್ವಸು |
ನಿಧಿಶ್ಯಂಗಾನ್ಪ್ರಾಪಾನ್ರಾಜನ್ ನಿಧಿಹಸ್ತಾನ್ಮತಾನ್ ಜಾನ್

|| ೧೫ ||

ನಿಧಿವಿದ್ಯಾಧರಾ ರಾಜನ್ ಋಷಯೋ ಗರುಡಸ್ತಥಾ |
ಹನೂವಾಂಶ್ಚ ಸುಮಂಗಲಾ ಯೇ ಚ ಲೋಕೇ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ

|| ೧೬ ||

ಲಿಖಿತವ್ಯಾ ಮಹಾರಾಜ ಗೃಹೇಷು ಸತತಂ ನೃಣಾಂ |
ಚಿತ್ರಕರ್ಮ ನ ಕರ್ತವ್ಯಮಾತ್ಮನಾ ಸ್ವಗೃಹೇ ನೃಪ

|| ೧೭ ||

ದಾರ್ಬಲ್ಯಂ ಸ್ಥೂಲರೇಖತ್ಸಮವಿಭಕ್ತತ್ವಮೇವ ಚ |
ವರ್ಣಾನಾಂ ಸಂಕರಶ್ಚಾತ್ರ ಚಿತ್ರದೋಷಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ

|| ೧೮ ||

ಸ್ಥಾನಪ್ರಮಾಣಂ ಭೂಲಂಭೋ ಮಧುರತ್ವಂ ವಿಭಕ್ತತಾ |
ಸಾದೃಶ್ಯಂ ಪ್ರಯವೃದ್ಧೀ ಚ ಗುಣಾಷ್ಟಕಮಿದಂ ಸ್ಮೃತಂ

|| ೧೯ ||

೧೪-೧೭ ರಾಜನ ಸಭಾಭವನವನ್ನೂ ದೇವಗೃಹವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಯಾವ ಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ ಯುದ್ಧ ಶ್ರುತಾನ ಕರುಣಾನುಬಂಧಿಯಾದ ಮೃತದುಃಖ, ಪೀಡೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೃತ್ರಿತ ಚಿತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಅಮಂಗಲಕರವಾದ ಚಿತ್ರಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಬರೆಯಬಾರದು ನಿಧಿಯನ್ನು ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಧರಿಸಿರುವ ಎತ್ತುಗಳು ನಿಧಿಯನ್ನು ಸೊಂಡಲಿನಿಂದ ಧರಿಸಿರುವ ಬಗ್ಗಿದ ಆನೆಗಳು ನಿಧಿಗಳು, ವಿದ್ಯಾಧರರು, ಋಷಿಗಳು, ಗರುಡ, ಹನುಮಾನ್ ಇತರ ಮಂಗಲ ಪ್ರದವಾದ ಚಿತ್ರಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಜನಗಳು ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಬರಿಸಬೇಕು. ತನ್ನ ಮನೆಯ ಚಿತ್ರಕೆಲಸವನ್ನು ತಾನೇ ಮಾಡಬಾರದು.

೧೮-೨೦. ದುರ್ಬಲವಾದರೇಖೆ, ಸ್ಥೂಲವಾದರೇಖೆ, ಸಂಕೀರ್ಣರೇಖೆ, ವರ್ಣಗಳ ಸಾಂಕರ್ಯ ಇವು ಪ್ರಧಾನಗಳಾದ ಚಿತ್ರದೋಷಗಳು, ವಿಹಿತವಾದಸ್ಥಾನ ಪ್ರಮಾಣ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಭೂಮಿಯವಿಸ್ತಾರ, ರಮ್ಯತೆ ಅಸಂಕೀರ್ಣತೆಯಿಂದ ತೋರುವಿಕೆ, ಸಾದೃಶ್ಯ, ಪ್ರಯವೃದ್ಧಿಗಳ ಪರಿಕಲ್ಪನ ಈ ಎಂಟು ಚಿತ್ರಗುಣಗಳು

ಸ್ಥಾನಹೀನಂ ಗತರಸಂ ಶೂನ್ಯದೃಷ್ಟಿ ಮಲೀಮಸಂ |

ಚೇತನಾರಹಿತಂ ವಾ ಸ್ಯಾತ್ಪದಪತ್ತಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ

|| ೨೦ ||

ಲಸತೀವ ಚ ಭೂಲಂಭೋ ಬಿಭೃತೀವ ತಥಾ ನೃಪ |

ಹಸತೀವ ಚ ಮಾಧುರ್ಯಂ ಸಜೀವ ಇವ ದೃಶ್ಯತೇ

|| ೨೧ ||

ಸಶ್ವಾಸಇವ ಯಚ್ಚಿತ್ರಂ ತಚ್ಚಿತ್ರಂ ಶುಭಲಕ್ಷಣಂ |

ಹೀನಾಂಗಂ ಮಲಿನಂ ಶೂನ್ಯಂ ಬದ್ಧಂ ವ್ಯಾಧಿಭಯಾಕುಲ್ಪಿಃ

|| ೨೨ ||

ವೃತ್ತಂ ಪ್ರಕೀರ್ಣಕೇಶೈಶ್ಚ ಸುಮಂಗಲ್ಯೈಃ ವಿವರ್ಜಯೇತ್ |

ಪ್ರತೀತಂ ಚ ಲಿಖೇದ್ಧೀಮಾನ್ ನಾಪ್ರತೀತಂ ಕಥಂಚನ

|| ೨೩ ||

ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞೈಃ ಸುಕೃತಂ ದಕ್ಷೈಃ ಚಿತ್ರಂ ಹಿ ಮನುಜಾಧಿಪ |

ಶ್ರಿಯಮಾವಹತಿ ಸ್ವಪ್ರಮಲಕ್ಷ್ಮೀಂ ಚಾಪಕರ್ಷತಿ

|| ೨೪ ||

ಸ್ಥಾನನಿಯಮದಿಂದ ಹೀನನಾದ ಚಿತ್ರವು ಕಣ್ಣೆಲ್ಲದ ಕುರುಡನಂತೆ ಅಂಧಕಾರಮಯ ಅಥವಾ ಚೈತನವಿಲ್ಲದ ಶರೀರದಂತೆ ಅವಶಸ್ತ.

೨೧-೨೩ ವಿಷ್ಣುರವಾದ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರವು ಬಹಳ ಪ್ರಕಾರ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಚೇತನ ಧರ್ಮದಿಂದ ಚಲಿಸುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ ಮಾಧುರ್ಯ ಗುಣವು ಅದರ ಮಂದಹಾಸದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಚಿತ್ರವು ಜೀವಕಳೆಯಿಂದ ತುಂಬಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ ಯಾವ ಚಿತ್ರವು ಅಜೀತನವಾದರೂ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಸಜೀತನದಂತೆ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ಶುಭಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಚಿತ್ರವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂಗಹೀನತೆಯಿಂದಲೂ (ಕಳೆ ಇಲ್ಲದೆ) ಮಾಲಿನ್ಯದಿಂದಲೂ, ಶೂನ್ಯತೆಯಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ಚಿತ್ರವು ವ್ಯಾಧಿಭಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ದುಂಡಾದ ಕಣ್ಣು, ಕೆದರಿದ ಕೇಶ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ ಚಿತ್ರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಚಿತ್ರಗಾರನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿತ್ರಿಸಬಾರದು

೨೪-೨೬ ಸಮರ್ಥರಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿತ್ರವು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ ಸರಿ

ನಿರ್ಣೇಜಯತಿ ಚೋತ್ಕಂಠಾಂ ನಿರುಣದ್ಧ್ಯಾಗತಂ ಶುಭಂ |

ಶುದ್ಧಾಂ ಪ್ರಥಯತಿಪ್ರೀತಿಂ ಜನಯತ್ಕತುಲಾಮುಖಿ || ೨೫ ||

ದುಃಸ್ವಪ್ನದರ್ಶನಂ ಹಂತಿ ಪ್ರೀಣಾತಿ ಗೃಹದೈವತಂ |

ನ ತು ಶೂನ್ಯಮಿವಾಭಾತಿ ಯತ್ರ ಚಿತ್ರಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ || ೨೬ ||

.....¹ದಕರ್ಣಿಂಚಾಪ್ಯನಲಂಕೃತಂ |

ಶಲ್ಯವಿದ್ಧಂ ಚ ವೃದ್ಧಂ ಚ ಯಃ ಕರೋತಿ ಸ ಚಿತ್ರವಿತ್ || ೨೭ ||

ತರಂಗಾಗ್ನಿಶಿಖಾಧೂಮಂ ವೈಜಯಂತ್ಯಸ್ವರಾದಿಕಂ |

ವಾಯುಗತ್ಯಾಲಿಖೇದ್ಯಸ್ತು ವಿಜ್ಞೇಯೋ ಮತ್ತಚಿತ್ರವಿತ್ || ೨೮ ||

ಸುಪ್ತಂ ಚ ಚೇತನಾಯುಕ್ತಂ ಮೃತಂ ಚೈತನ್ಯವರ್ಜಿತಂ |

ನಿನ್ನೋನ್ನತವಿಭಾಗಂ ಚ ಯಃ ಕರೋತಿ ಸ ಚಿತ್ರವಿತ್ || ೨೯ ||

ಯಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ ಒಳ್ಳೆಯ ಚಿತ್ರವು ಶುದ್ಧವಾದ ಕುತೂಹಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಮಂಗಳ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಹೂರಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಪ್ರಚುರಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ ದುಃಸ್ವಪ್ನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಗೃಹದೇವತೆಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತದೆ ಶೂನ್ಯವಾಗಿ ತೋರದ ತುಂಬಿದಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ

೨೭-೨೯. ನೀರಿನ ಅಲೆಗಳು ಬೆಂಕಿಯಿಜ್ವಾಲೆ, ಹೊಗೆ, ಪತಾಕೆಗಳು, ಸ್ವರಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ವಾಯುವಿನ ಗತಿ ಭೇದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಯಾವನು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೂ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿದ ಚಿತ್ರಗಾರನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ ಮಲಗಿದವನನ್ನು ಚೈತನ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ, ಮೃತದೇಹವನ್ನು ಚೈತನ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ತೋರುವಂತೆಯೂ, ಹಳ್ಳ, ತಿಟ್ಟು, ಪ್ರದೇಶಗಳ ವಿಭಾಗವನ್ನೂ ಯಾವನು ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಚಿತ್ರಜ್ಞನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಮೊದಲನೆಯ ಚಿತ್ರದ ಶಿಲ್ಪವು ಪ್ರಶಸ್ತ.

¹ ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಭಾಗವು ಲುಪ್ತವಾಗಿದೆ.

ಏತೇಷಾಂ ಖಲು ಸರ್ವೇಷಾಮಾನುಲೋಮ್ಯಂ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ |
 ಸಮ್ಪುಖತ್ರಮುಖ್ಯೇತೇಷಾಂ ಚಿತ್ರೇ ಯತ್ನಾದ್ವಿವರ್ಣಯೇತ್ || ೩೦ ||
 ಯಥಾ ಚಿತ್ರಂ ತಥೈವೋಕ್ತಂ ಖಾತಪೂರ್ವಂ ನರಾಧಿಪ |
 ಸುವರ್ಣರೂಪ್ಯತಾವ್ರಾದಿ ತಚ್ಚ ಲೋಹೇಷು ದರ್ಶಯೇತ್ || ೩೧ ||
 ಶಿಲಾದಾರುಷು ಲೋಹೇಷು ಪ್ರತಿಮಾಕರಣಂ ಭವೇತ್ |
 ಅನೇನೈವ ವಿಧಾನೇನ ಯಥಾ ಚಿತ್ರಮುದಾಹೃತಂ || ೩೨ ||
 ತಥಾನೇನ ವಿಧಾನೇನ ಪುಸ್ತಕಮ್ ವಿಧೀಯತೇ |
 ದ್ವಿವಿಧಂ ತಚ್ಚ ಕಥಿತಂ ಘನಂ ಸುಷಿರಮೇವ ಚ || ೩೩ ||
 ಘನೈಃ ಲೋಹೈಃ ಶಿಲಾಭಿಶ್ಚ ದಾರುವೃದ್ಧಿಃ ಸದಾ ಭವೇತ್ |
 ಚರ್ಮಣಾ ಸುಷಿರಃ ಕಾರ್ಯಃ ದಾರುಲೋಹೈಸ್ತಥೈವ ಚ || ೩೪ ||
 ದೇಯೋ ಮೃತ್ತಿಕಯಾ ಲೇಪಃ ಪುಸ್ತಕೇ ಚರ್ಮಕೃತೇ ದೃಢಃ |
 ಸೂತ್ರೇನೇನ ವಿಧಾನೇನ ಚಿತ್ರವಸ್ತ್ರೇ ತಥಾ ಲಿಖೇತ್ || ೩೫ ||

೩೦-೩೩ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಜವ್ವಲೆ ಹೊಗೆ ಮುಂತಾದ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಎದುರಿಗಿರುವಂತೆ ತೋರಿಸಬಾರದು ನೆಲದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಪ್ರತಿಮೆಗಳೂ ಚಿತ್ರದಂತೆಯೇ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಇಂತಹ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ, ತಾಮ್ರ, ಕಲ್ಲು, ಮರ, ಇವುಗಳಿಂದಲೂ ಇತರ ಲೋಹಗಳಿಂದಲೂ ಮಾಡಬಹುದು ಇವುಗಳ ರಚನೆಯೂ ಸಹ ನಾವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ವಿಧಾನದಂತೆಯೇ ನಡೆಯಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಚಿತ್ರವಿಧಾನದಂತೆಯೇ ಲೇಪ್ಯಕರ್ಮವೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಲೇಪ್ಯಕರ್ಮವೂ ಸಹ ಘನ (ಬೊಳ್ಳಿಲ್ಲದೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವ ಮರ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮೆತ್ತಿನಾಡುವ ಕೆಲಸ) ಸುಷಿರ (ಬೊಲ್ಲಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆ ಮೆತ್ತಿನಾಡುವ ಕೆಲಸ) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ

೩೪-೩೬ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನೊದಲನೆಯ ಘನವೆಂಬುದು (ಬೊಳ್ಳಿಲ್ಲದೆ) ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಲೋಹ, ಶಿಲಾ, ಮರ, ಮಣ್ಣು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಮಾಡಬಹುದಾಗುತ್ತದೆ ಸುಷಿರವೆಂಬ ಎರಡನೆಯದು ಚರ್ಮದಿಂದಲೂ, ಮರ ಮತ್ತು ಲೋಹಗಳಿಂದಲೂ ಮಾಡಬಹುದಾಗುತ್ತದೆ ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪುಸ್ತಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ದೃಢವಾದ ಲೇಪವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ವಿಧಾನದಿಂದ

ಏತದುದ್ದೇಶಮಾಶ್ರೇಣ ಯದಾ ತೇ ಕಥಿತಂ ನೃಪ |
 ಅಶಕ್ಯೋ ವಿಸ್ತರಾದ್ಯಕ್ತುಂ ಬಹುವರ್ಷಶತೈರಪಿ || ೩೬ ||
 ಯದತ್ರ ನೋಕ್ತಂ ತನ್ನೃತ್ವಾದ್ವಿಜ್ಞೇಯಂ ವಸುಧಾಧಿಪ |
 ನೃತ್ತೇಪಿ ನೋಕ್ತಂ ತಚ್ಚಿತ್ರಂ ನಾತ್ರ ಯೋಜ್ಯಂ ನರಾಧಿಪ || ೩೭ ||
 ಕಲಾನಾಂ ಪ್ರವರಂ ಚಿತ್ರಂ ಧರ್ಮಕಾಮಾರ್ಥಮೋಕ್ಷದಂ |
 ಮಂಗಲ್ಯಂ ಪ್ರಥಮಂ ಚೈತದ್ಗೃಹೇ ಯತ್ರ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ || ೩೮ ||
 ಯಥಾ ಸುಮೇರುಃ ಪ್ರವರೋ ನಗಾನಾಂ
 ಯಥಾಂಡಜಾನಾಂ ಗರುಡಃ ಪ್ರಧಾನಃ |
 ಯಥಾ ನರಾಣಾಂ ಪ್ರವರಃ ಕ್ಷಿತಿಶ್ಚ
 ಸ್ತಥಾಕಲಾನಾಮಿಹ ಚಿತ್ರಕಲ್ಪಃ || ೩೯ ||
 ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಶೃಂಗಾರಾದಿಭಾವಕಥನಂ ನಾಮ
 ತ್ರಿಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ
 ಸಮಾಪ್ತಂ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರಂ

ಚಿತ್ರವಸ್ತದ ಮೇಲೆಯೂ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ
 ಸಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನೂರಾರುವರ್ಷಹೇಳಿದರೂ
 ಸಾಫ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ

೩೭-೩೯ ಧೊರೆಯೇ, ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳದಿರುವ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನೃತ್ವ
 ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ನೃತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳದಿರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು
 ಇಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ಇದು
 ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ ಕಾಮ, ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಅದುದ
 ರಿಂದ ಇಂತಹ ಉತ್ತಮಚಿತ್ರಗಳು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಒದುಮಟ್ಟಿಗೂ
 ಮಂಗಳಪ್ರದವಾಗುತ್ತವೆ ಸರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮೇರುವು ಹೇಗೆ ಉತ್ತಮವೋ ಸ್ವಪ್ತಿ
 ಗಳಲ್ಲಿ ಗರುಡನು ಹೇಗೆ ಪ್ರಧಾನನೋ, ಜನಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜನು ಹೇಗೆ ಶ್ಲಾಘ್ಯನೋ
 ಹಾಗೆಯೇ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಕಲೆಯು ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದದ್ದು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರದ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರಾದಿಭಾವಕಥನವೆಂಬ ನಲವತ್ತಮೂರನೆಯ
 ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೒ಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಚತುಶ್ಚ ತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉನಾಚಿ ॥

ದೇವತಾರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ಕಥಯಸ್ವ ಮಮಾನಘ !
ಯಸ್ಮಾತ್ಸನ್ನಿಹಿತಾ ನಿತ್ಯಂ ಶಾಸ್ತ್ರವತ್ಸಾಕೃತಾ ಭವೇತ್

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉನಾಚಿ ॥

ದೇವತಾರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ವದತಃ ಶೃಣು ಸಾರ್ಥವ !
ಆದಾನೇವ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ತ್ರಿಮೂರ್ತೀಸ್ತವ ಸಾರ್ಥವ

॥ ೨ ॥

ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಲೈ ಸರ್ವಜ್ಞನೇ, ದೇವತೆಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಯಾವಕ್ರಮದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವು ನಿತ್ಯವಾಗಿರಬಹುದೋ ಅಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ದೇವತಾರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಮಾಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ತ್ರಿಮೂರ್ದಿಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು. ಅವರಿಮಿತಪ್ರಭಾವ ಶಾಲಿಯಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಶುಭಕರವಾದ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಅಂತರ್ಯಾಮಿರೂಪದಿಂದ ಹೊಂದಿ ರಜೋಗುಣದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು

ವಿಷ್ಣೋರಮಿತವೀರ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣಂ ಶುಭಂ |
ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ತು ರಾಜಸೀ ಮೂರ್ತಿಸ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಪ್ರವರ್ತಿನೀ || ೩ ||

ಸಾತ್ವಿಕೇ ವೈಷ್ಣವೀ ಜ್ಞೇಯಾ ಸಂಸಾರಪರಿಪಾಲಿನೀ |
ತಾಮಸೀ ಚ ತಥಾ ರೌದ್ರೀ ಜ್ಞೇಯಾ ಸಂಹಾರಕಾರಿಣೀ || ೪ ||

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಕಾರಯೇದ್ವಿದ್ವಾನ್ ದೇವಂ ಸೌಮ್ಯಂ ಚತುರ್ಮುಖಂ |
ಬದ್ಧಪದ್ಮಾಸನಂ ತೋಷ್ಯಂ ತಥಾ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಾಂಬರಂ || ೫ ||

ಜಟಾಧರಂ ಚತುರ್ಬಾಹುಂ ಸಪ್ತಹಂಸೇ ರಥೇ ಸ್ಥಿತಂ |
ವಾಮೇ ನೃಸ್ತಂ ಕರತಲೇ ತಸ್ಯೈಕಂ ದೋರ್ಮೃಗಂ ಭವೇತ್ || ೬ ||

ಏಕಸ್ಮಿನ್ ದಕ್ಷಿಣೇ ಪಾಣಾವಕ್ಷಮಾಲಾ ತಥಾ ಶುಭಾ |
ಕಮಂಡಲುದ್ವಿತೀಯೇ ಚ ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರಿಣಿಃ || ೭ ||

ಪ್ರಚುರವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಮೂರ್ತಿಯು ಮೊದಲನೆಯದು ಇದು
ಸರ್ವಜಗತ್ತಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಕವಾಗುತ್ತದೆ

೪-೬ ಸತ್ಯಗುಣದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಾಕ್ಷಾ
ನ್ಮೂರ್ತಿಯು ಎರಡನೆಯದು ಇದು ಸರ್ವಜಗತ್ತಿನ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ
ತಮೋಗುಣಪ್ರಚುರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಕವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ
ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮೂರನೆಯ ಮೂರ್ತಿಯು ರೌದ್ರೀ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಇದು
ಸರ್ವಜಗತ್ತಿನ ಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ
ಬ್ರಹ್ಮನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಸೌಮ್ಯವಾದ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ
ಪದ್ಮಾಸನವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೂ, ಕೃಷ್ಣಾಜಿನದ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಜಟಾಧಾರಿ
ಯಾಗಿಯೂ, ನಾಲ್ಕು ಬಾಹುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಯೂ, ಏಳು ಹಂಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆಯೂ, ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ಮೂರ್ತಿಯ ಎಡಗೈಯ್ಯಿನ
ಮೇಲೆ ಬಲಭಾಗದ ಒಂದು ಕೈಯ್ಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿರಬೇಕು.

೭-೮ ಮತ್ತು ಬಲಭಾಗದ ಒಂದು ಕೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾಕ್ಷ ಮಾಲಿಕೆಯೂ
ಎಡಭಾಗದ ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಕಮಂಡಲವೂ ಇರಬೇಕು ಸರ್ವಾಭರಣ
ಧಾರಿಯೂ ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಲೋಭಿತವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಆ ಪ್ರತಿ

ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತಸ್ಯ ಶಾಂತರೂಪಸ್ಯ ಸಾರ್ಥಿವ |

ಪದ್ಮಪತ್ರದಲಾಗ್ರಾಭಂ ಧ್ಯಾನಸಮ್ಮಿಲತೇಕ್ಷಣಂ

|| ೮ ||

ಅರ್ಚಾಯಾಂ ಕಾರಯೇದ್ದೇವಂ ಚಿತ್ರೇ ವಾ ಪುಸ್ತಕಮಣಿ |

ದೇವದೇವಂ ತಥಾ ವಿಷ್ಣುಂ ಕಾರಯೇದ್ಗರುಡಸ್ಥಿತಂ

|| ೯ ||

ಕೌಸ್ತುಭೋದ್ಭಾವಿತೋರಸ್ಕಂ ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರಿಣಂ |

ಸಜಲಾಂಬುದಸಚ್ಚಾಯಂ ಸೀತದಿವ್ಯಾಂಬರಂ ತಥಾ

|| ೧೦ ||

ಮುಖಾಶ್ಚ ಕಾರ್ಯಾಶ್ಚ ತ್ವಾರೋ ಬಾಹವೋ ದ್ವಿಗುಣಾಸ್ತಥಾ |

ಸೌಮ್ಯಂತು ವದನಂ ಪೂರ್ವಂ ನಾರಸಿಂಹ್ಯಂ ತು ದಕ್ಷಿಣಂ

|| ೧೧ ||

ಕಾಪಿಲಂ ಪಶ್ಚಿಮಂ ವಕ್ತ್ರಂ ತಥಾ ವಾರಾಹಮುತ್ತರಂ |

ತಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತೇಷು ಬಾಣಾಕ್ಷಮುಸಲಾದಯಃ

|| ೧೨ ||

ಮೆಯು ಪದ್ಮಪತ್ರಗಳ ಅಗ್ರಭಾಗದಂತೆ ರಮ್ಯವಾದ ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತತೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಈ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹರೂಪದಿಂದಾಗಲಿ, ಚಿತ್ರರೂಪದಿಂದಾಗಲಿ ಲೇಪನದಿಂದ ಮಾಡುವ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ರೂಪದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

೯-೧೧ ಹಾಗೆಯೇ ದೇವಾಧಿಪತಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಾಗ, ಗರುಡಾರೂಢನಾಗಿಯೂ, ಕೌಸ್ತುಭದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ, ಜಲಪೂರ್ಣವಾದ ಮೇಘದಂತೆ ಶ್ಯಾಮವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಹೊಂಬಣ್ಣವಾದ ಸೀತಾಂಬರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಎಂಟು ಕೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ನಾಲ್ಕು ಮುಖವುಳ್ಳ ಆ ಮೂರ್ತಿಯ ಪೂರ್ವಭಾಗದ ಮುಖವು ಸೌಮ್ಯವಾಗಿಯೂ, ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದ ಮುಖವು ನರಸಿಂಹರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದ ಮುಖವು ಕಪಿಲರ ಮುಖದಂತೆಯೂ, ಉತ್ತರಭಾಗದ ಮುಖವು ವರಾಹರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇರಬೇಕು

೧೨ ೧೫ ಆ ಮೂರ್ತಿಯ ಬಲಭಾಗದ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಣ, ಅಕ್ಷಮಾಲಾ, ಮುಸಲಾದಿ ಆಯುಧಗಳಿರಬೇಕು ಎಡಭಾಗದ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಗುರಾಣಿ, ನಾರುಮಡಿ,

ಚರ್ಮ ಚೀರಂ ಧುನುಶ್ಚೇಂದ್ರಚಾಪೇಷೂ ವನಮಾಲಿನಃ |
ಕಾರ್ಯಾಣಿ ವಿಷ್ಣೋಃ ಧರ್ಮಜ್ಞ ತೃಣು ರೂಪಂ ಪಿನಾಕಿನಃ || ೧೩ ||

ದೇವದೇವಂ ಮಹಾದೇವಂ ವೃಷಾರೂಢಂ ತು ಕಾರಯೇತ್ |
ತಸ್ಯ ವಕ್ತ್ರಾಣಿ ಕಾರ್ಯಾಣಿ ಪಂಚ ಯಾದವನಂದನ || ೧೪ ||

ಸರ್ವಾಣಿ ಸೌಮ್ಯರೂಪಾಣಿ ದಕ್ಷಿಣಂ ವಿಕಟಂ ಮುಖಂ |
ಕಪಾಲಮಾಲಿನಂ ಭೀಮಂ ಜಗತ್ಸಂಹಾರಕಾರಕಂ || ೧೫ ||

ತ್ರಿನೇತ್ರಾಣಿ ಚ ಸರ್ವಾಣಿ ವದನಂ ಹ್ಯುತ್ತರಂ ವಿನಾ |
ಜಟಾಕಲಾಪೇ ಮಹತೀ ತಸ್ಯ ಚಂದ್ರಕಲಾ ಭವೇತ್ || ೧೬ ||

ತಸ್ಯೋಪರಿಷ್ಠಾದ್ವದನಂ ಪಂಚಮಂ ತು ವಿಧೀಯತೇ |
ಯಜ್ಞೋಪವೀತಂ ಚ ತಥಾ ವಾಸುಕಿಂ ತಸ್ಯ ಕಾರಯೇತ್ || ೧೭ ||

ದಶಬಾಹುಸ್ತಥಾ ಕಾರ್ಯೋ ದೇವದೇವೋ ಮಹೇಶ್ವರಃ |
ಅಕ್ಷಮಾಲಾಂ ತ್ರಿಶೂಲಂ ಚ ಶರದಂಡಮಥೋತ್ಪಲಂ || ೧೮ ||

ಧನುಸ್ಸು, ಇಂದ್ರಚಾಪ, ಬಾಣಗಳು ಇದ್ದು ವನಮಾಲಿಯಾಗಿ ಆ ರೂಪವಿರಬೇಕು ಮಹಾದೇವನಾದ ರುದ್ರನ ರೂಪವನ್ನು ವೃಷಾರೂಢನನ್ನಾಗಿಯೂ ಐದು ಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಎಲ್ಲಾ ಮುಖಗಳೂ ಸೌಮ್ಯವಾಗಿದ್ದು ದಕ್ಷಿಣ ಮುಖ ಮಾತ್ರ ಭಯಂಕರವಾಗಿರಬೇಕು ಕಪಾಲಮಾಲಾಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಜಗತ್ಸಂಹಾರ ಮೂರ್ತಿಗೆ ಉತ್ತರ ಭಾಗದ ಮುಖಹೊರತು ಎಲ್ಲಾ ಮುಖಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರು ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳಿರಬೇಕು

೧೬-೧೮ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡದಾದ ಜಟಾಸಮೂಹವಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಕಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅದರ ಮೇಲೆ ಐದನೆಯ ಮುಖವೊಂದಿರಬೇಕು ವಾಸುಕಿಯನ್ನೇ ಯಜ್ಞೋಪವೀತರೂಪದಿಂದ ರಚಿಸಬೇಕು ಆ ಮಹೇಶ್ವರ ಮೂರ್ತಿಗೆ ಹತ್ತು ಬಾಹುಗಳಿರಬೇಕು ಬಲಭಾಗದ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಮಾಲಿಕ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಶರದಂಡ, ನೈದಿಲೆ ಇವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು

ತಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಾಪಾರ್ಶ್ವೇಷು ಕರ್ತವ್ಯಾನಿ ಮಹಾಭುಜ |

ನಾಮೇಷು ಮಾತುಲಿಂಗಂ ಚ ಚಾಪಾದರ್ಶೌ ಕಮಂಡಲಂ || ೧೯ ||

ತಥಾ ಚರ್ಮ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಂ ದೇವದೇವಸ್ಯ ಶೂಲಿನಃ |

ವರ್ಣಾಸ್ತ್ರಥಾ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಚಂದ್ರಾಂಶುಸದೃಶಪ್ರಭಾಃ || ೨೦ ||

ಏತತ್ತ್ರಿಮೂರ್ತೀಸ್ತವ ರೂಪಮುಕ್ತಂ

ಮಹಾನುಭಾವಸ್ಯ ಜನಾರ್ದನಸ್ಯ |

ಸದೃಶ್ಯರೂಪಂ ತವ ವಚ್ಚಿ ರಾಜನ್

ಯತ್ರಾರ್ಚನಂ ಕಾರ್ಯಮರ್ಥೇಶ್ವರಾಣಾಂ || ೨೧ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿನಿರ್ಮಾಣಂ ನಾಮ

ಚತುಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮೋಧ್ಯಾಯಃ

೧೯-೨೧ ಎಡಭಾಗದ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗದಂಡ ಧನಸ್ಸು, ಕನ್ನಡಿ, ಕಮಂಡಲು, ಗುರಾಣಿ ಇವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಚಂದ್ರಕಿರಣದಂತೆ ಶುಭ್ರವಾದ ವರ್ಣದಿಂದ ಆ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಈ ರೀತಿ ಮಹಾಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಶಾಲಿಯಾದ ಜನಾರ್ದನನೇ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿಲುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಿವುಳ್ಳ ಅವನ ಮೂರು ರೂಪಗಳನ್ನೂ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿ ಆಯಿತು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಯಾವ ಸದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಂತಹ ಸದೃಶ್ಯರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ.

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಂಚಚಿತ್ತಾರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಸೌವರ್ಣಂ ರಾಜತಂ ತಾಮ್ರಮಾರಕೂಟಮಯಂ ತಥಾ |

ದ್ವಿಹಸ್ತಮಾತ್ರಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಕಮಲಂ ಚಾರುಕೇಸರಂ

॥ ೧ ॥

ತಸ್ಯಾಷ್ಟಭಾಗಾಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಕರ್ಣಿಕಾ ನೈವ ವರ್ತುಲಾ |

ಅಷ್ಟಭಾಗೋಚ್ಛ್ರಿತಾ ಚೈವ ಪಶ್ರೇ ನೈವ ತು ಕಾರಯೇತ್

॥ ೨ ॥

ಏಕತೋನತ್ರಿಪಂಚಾಶತ್ಕರ್ಣಿಕಾಯಾಂ ತು ಕಾರಯೇತ್ |

ವರ್ತುಲಾ ಕರ್ಣಿಕಾಚ್ಛೇದಾ ಯವಮಾತ್ರಸಮನ್ವಿತಾಃ

॥ ೩ ॥

ನಲವತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ, ತಾಮ್ರ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನೈಭವಾನುಸಾರ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಲೋಹದಿಂದ ಎರಡು ಮೊಳ ಉದ್ದ, ಅಗಲವುಳ್ಳ ಕಮಲವನ್ನು ರಮ್ಯವಾದ ಕೇಸರಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅದನ್ನು ಎಂಟು ಭಾಗವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದುಂಡಾದ ಕರ್ಣಿಕೆಯನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಪದ್ಮಪರಿಮಾಣದ ಎಂಟನೇ ಒಂದು ಭಾಗ ಎತ್ತರವುಳ್ಳ ಆಕರ್ಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದಳಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು ಆ ಕರ್ಣಿಕೆಯ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಐವತ್ತೆರಡು ದಳಗಳಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ದಳಗಳಿರಬೇಕು ದುಂಡಾದ ಆ ಕರ್ಣಿಕೆಯು ಯವಪರಿಣಾಮದಂತಹ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು

ಪೋಷಣಾಂಶೇನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ತದ್ವಿ ವಿಸ್ತರಸ್ತಥಾ |

ಶೇಷಂ ಪತ್ರ್ಯಸ್ತು ಸುಸ್ನಿಗ್ಧೈಃ ಪೂರಯೇದಷ್ಟಭಿಸ್ತಥಾ

|| ೪ ||

ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ ತತ್ರ ದೇವಾಂಸ್ತು ಪೂಜಯೇತ್ |

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಪೂಜಯೇತ್ತತ್ರ ತತ್ರ ಸಂಪೂಜಯೇದ್ಧರಿಂ

|| ೫ ||

ತತ್ರ ಸಂಪೂಜಯೇದ್ಬ್ರಹ್ಮಂ ತತ್ರ ಸಂಪೂಜಯೇಚ್ಛ್ರಿಯಂ |

ತತ್ರ ಸಂಪೂಜಯೇಚ್ಛಕ್ರಂ ದೇವರಾಜಂ ಜಗತ್ಪತಿಂ

|| ೬ ||

ತತ್ರ ಸಂಪೂಜಯೇತ್ಸೂರ್ಯಂ ಶಶಿನಂ ತತ್ರ ಪೂಜಯೇತ್ |

ಯನೇವ ಮನಸೋದ್ವಿತ್ಯ ದೇವಂ ಪದ್ಮಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ |

ತಮೇವ ಪೂಜಯೇತ್ತತ್ರ ನಾನ್ಯಂ ದೇವಂ ಕಥಂಚನ

|| ೭ ||

೪-೬ ಕಮಲವನ್ನು ಹದಿನಾರು ಭಾಗಮಾಡಿಯೂ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಅದು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಲ್ಪ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಅಷ್ಟಭಾಗದ ಪದ್ಮವನ್ನು ರಮ್ಯವಾದ ಎಂಟು ದಳಗಳಿಂದ ಪೂರ್ತಿಮಾಡಬೇಕು ಈ ರೀತಿ ದಳಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅದನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡಬೇಕು ಅಂತಹ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಪೂಜಿಸಬೇಕು. ಹರಿಯನ್ನೂ, ರುದ್ರನನ್ನೂ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಯನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಿಹಿತಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ ಪೂಜಿಸಬೇಕು

೭-೮. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇವತೆಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪದ್ಮವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಮಾಡಲಾಗುವುದೋ ಅಂತಹ ದೇವತೆಯನ್ನೇ ಅಲ್ಲಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಬೇಕು ಇತರ ದೇವತೆಯನ್ನು ಆ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಬಾರದು ಈ ರೀತಿ ಆಸನರೂಪವಾದ ಪದ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ

ಪದ್ಮಸ್ಯ ರೂಪಂ ಕಥಿತಂ ತನ್ಮತ
 ತ್ವದ್ಭಂಸಮಗ್ರಾ ವಸುಧಾ ನಿರುಕ್ತಾ |
 ತತ್ರಾರ್ಚನಂ ಕಾರ್ಯಮಥೇತ್ಪರಾಣಾಂ
 ತತ್ರಾರ್ಚಿತಾಸ್ತೇ ವರದಾ ಭವಂತಿ

|| ೮ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಪದ್ಮರೂಪನಿರೂಪಣೋ ನಾಮ
 ಪಂಚಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಇಂತಹ ಪದ್ಮನೇ ಸಮಗ್ರವಾದ ಭೂಮಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ
 ಈ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕು ಹೀಗೆ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
 ದೇವತೆಗಳೇ ವರಪ್ರದರಾಗುತ್ತಾರೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮನಿರೂಪಣವೆಂಬ ನಲವತ್ತೈದನೆಯ
 ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಷಟ್ ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ರೂಪಗಂಧರಸೈರ್ಹೀನಃ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶವಿವರ್ಜಿತಃ |

ಪುರುಷಸ್ತು ತ್ವಯಾ ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ತಸ್ಯ ರೂಪಮಿದಂ ಕಥಂ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಪ್ರಕೃತಿರ್ದಿಕ್ಕೃತಿಸ್ತಸ್ಯ ರೂಪೇಣ ಪರಮಾತ್ಮನಃ |

ಅಲಕ್ಷ್ಯಂ ತಸ್ಯ ತದ್ರೂಪಂ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಸಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ

॥ ೨ ॥

ಸಾಕಾರಾ ವಿಕೃತಿಜ್ಞೇಯಾ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ಸ್ಮೃತಂ |

ಪೂಜಾಧ್ಯಾನಾದಿಕಂ ಕರ್ತುಂ ಸಾಕಾರಸ್ಯೈವ ಶಕ್ಯತೇ

॥ ೩ ॥

ನಲವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ನೀವು ಇದುವರಿಗೂ ಅನೇಕ ವಿಧರಾದ ಪುರುಷರನ್ನು ಅವರವರ ಆಕಾರನಿರೂಪಣದಿಂದ ಹೇಳಿರುವಿರಿ. ರೂಪ, ಗಂಧ, ರಸ, ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ನೀವು ಹೇಳಿರುವ ಈ ಆಕಾರವು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾದೀತು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅನೇಕ ವಿಕಾರಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುವ ಆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯ ರೂಪವು ಅಗೋಚರವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮೇಲೆ ತೋರುವ ರೂಪವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕೃತಿಯ ರೂಪವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಸಾಕಾರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿರುವ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವಿಕಾರ ನಿರಾಕಾರವಾದ ವಸ್ತುವು ಅಂತರ್ಯಾಮಿರೂಪ ಪೂಜಾ, ಧ್ಯಾನ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಸಾಕಾರವಾದ ರೂಪದಲ್ಲೇ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ

ಸ್ವತಸ್ತು ದೇವಸ್ಯಾಕಾರಃ ಪೂಜನೀಯೋ ಯಥಾವಿಧಿ |

ಅನ್ಯಕ್ತಾ ಹಿ ಗತಿದುಃಖಂ ದೇಹಭೃದ್ವಿರವಾಪ್ಯತೇ

|| ೪ ||

ಅತೋ ಭಗವತಾನೇನ ಸ್ತೇಚ್ಛಯಾ ತತ್ತ್ವದರ್ಶಿತಂ |

ಸ್ರಾದ್ಧಭಾವೇಷ್ಟಥಾಕಾರಂ ತಂ ದಿಶಂತಿ ದಿವಾಕರಃ

|| ೫ ||

ಏತಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಾತ್ಪೂಜಾ ಸಾಕಾರಸ್ಯ ವಿಧೀಯತೇ |

ಹೇತುಮಚ್ಛ ತದಾಕಾರಂ ತನ್ನೇ ನಿಗದತಃ ಶೃಣು

|| ೬ ||

ಅರುಣಂ ರಜಸಾ ವರ್ಣಂ ತೇನ ಪದ್ಮಾಗ್ರಸನ್ನಿಭಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಾ ದೇವವರೋ ಜ್ಞೇಯಃ ಸರ್ವಭೂತನಮಸ್ತ್ವತಃ

|| ೭ ||

೪-೬ ದೇವತಗಳ ಸ್ತುತಾಭಾವಿಕವಾದ ಆಕಾರವೇ ಯಥಾವಿಧಿಯಾದ ಪೂಜಾದಿಗಳಿಗೆ ವಸ್ತುತಃ ಅರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯಕ್ತರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಪೂಜಾಧ್ಯಾನಾದಿಗಳು ಅನ್ಯಕ್ತಗತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ದುಃಖದ್ರವವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ದೇವತೆಯ ನಿರಾಕಾರವಾದ ಆ ಸ್ವರೂಪವು ಪೂಜಾದಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹವಾಗುವಂತೆ ಆ ದೇವತೆಯ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಒಂದೊಂದು ಆಕಾರದೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳೇ ಆಯಾಯ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿರಾಕಾರವಾದ ಆಯಾಯ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಪೂಜಾದಿಗಳು ವಿಹಿತವಾಗಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿರಾಕಾರವಾದ ಪುರುಷನ ಸ್ವರೂಪವು ಅವನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ತಕ್ಕ ಸಕಾರಣವಾದ ಆಯಾಯ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಸಕಾರಣವಾದ ಅಂತಹ ಆಕಾರಗಳನ್ನೂ ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು.

೭-೯ ರಜೋಗುಣದ ಕಾರ್ಯವು ಅರುಣವರ್ಣ. ಆದುದರಿಂದ ರಜೋಗುಣ ಪ್ರಚುರನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಮಲದಲದ ಅಗ್ರಭಾಗದಂತೆ ಅರುಣವರ್ಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವತಾಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಪೂರ್ವಭಾಗದ ಮುಖವು ಋಗ್ವೇದದಸ್ವರೂಪ, ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದ ಮುಖವು ಯಜುರ್ವೇದದ ಸ್ವರೂಪ, ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದ ಮುಖವು ಸಾಮವೇದದ ಸ್ವರೂಪ,

ಋಗ್ವೇದಃ ಪೂರ್ವವದನಂ ಯಜುರ್ವೇದಸ್ತು ದಕ್ಷಿಣಂ |

ಸಕ್ಕಿಮಂ ಸಾಮವೇದಃ ಸ್ಯಾದಥರ್ವಣಮಥೋತ್ತರಂ

|| ೮ ||

ಯೇ ವೇದಾಸ್ತೇ ಮುಖಾ ಜ್ಞೇಯಾಶ್ಚ ತಸ್ಮೋ ಬಾಹವೋ ದಿಶಃ |

ಅಪಃವ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಸ್ಥಾವರಂ ಜಂಗಮಂ ತಥಾ

|| ೯ ||

ತಾಶ್ಚ ಧಾರಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಾ ತೇನ ಹಸ್ತೇ ಕಮಂಡುಲುಃ |

ಅಕ್ಷಮಾಲಾ ವಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಕಾಲಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಕರೇ

|| ೧೦ ||

ಕಲನಾತ್ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಕಾಲ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ |

ಯಜ್ಞೋ ವಿಸ್ತೀರ್ಯತೇ ಸರ್ವಃ ಶುಕ್ಲಾ ಶುಕ್ಲೇನ ಕರ್ಮಣಾ

|| ೧೧ ||

ಶುಕ್ಲಾ ಶುಕ್ಲ ಮತೋ ಜ್ಞೇಯಂ ನಾಸಃ ಕೃಷ್ಣಾ ಜಿನಂ ವಿಭೋಃ |

ಭೂಲೋಕಶ್ಚ ಭುವೋಲೋಕಃ ಸ್ವರ್ಲೋಕೋಽಥ ಮಹತ್ತಥಾ || ೧೨ ||

ಉತ್ತರಭಾಗದ ಮುಖವು ಅಧರ್ವವೇದದ ಸ್ವರೂಪ, ಅದುದರಿಂದ ವೇದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ಮುಖರೂಪಗಳೇ ಆಗಿವೆ ನಾಲ್ಕು ಬಾಹುಗಳೇ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳು, ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜಲದ ಪರಿಣಾಮವೇ ಆದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಜಲಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ ಆ ಜಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮನು ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅವನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಕಮಂಡಲವು ಧರಿಸಲ್ಪಡಿದೆ

೧೦-೧೫ ಕಾಲವು ಅಕ್ಷಮಾಲಾ ರೂಪದಿಂದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಯುಃಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಗಣಿಸಲು ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾಲವೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಅವನಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶುಕ್ಲಾಶುಕ್ಲ (ಪುಣ್ಯಪಾಪ) ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಅದುದರಿಂದಲೇ ಶುಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣ ರೂಪವಾದ ಕೃಷ್ಣಾ ಜಿನವೇ ಅವನಿಗೆ ವಸ್ತ್ರವಾಗಿದೆ ಭೂಲೋಕ, ಭುವರ್ಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಲೋಕ, ಮಹೋಲೋಕ, ಜನೋಲೋಕ, ತಪೋಲೋಕ, ಸತ್ಯಲೋಕಗಳೆಂಬ ಏಳು ಲೋಕಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ ಆ ಏಳು ಲೋಕಗಳೇ ಅವನ ರಥಕ್ಕೆ

ಜನಸ್ತಪಶ್ಚ ಸತ್ಯಂ ಚ ಸಸ್ತ ಲೋಕಾಃ ಪ್ರಸೀರ್ತಿತಾಃ |
ಯೇ ಲೋಕಾಸ್ತೇ ರಥೇ ಹಂಸಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಮೇಷ್ಠಿನಃ || ೧೩ ||

ವಿಷ್ಣುನಾಭೌ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ಯತ್ಪದ್ಧಂ ಸಾ ಮಹೀಭುಜಃ |
ಮೇರುಸ್ತು ಕರ್ಣಿಕಾ ತಸ್ಯ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ರಾಜಸತ್ತಮಾ || ೧೪ ||

ಸರ್ವತ್ರ ಪಾರ್ಥಿವ ಸ್ಥೈರ್ಯಂ ಧ್ಯಾನಬಂಧಮತಃ ಸ್ಥಿತಂ |
ಪದ್ಮಾಸನೇನ ಭಗವಾನ್ ವಿಧತ್ತೇ ಪಾರ್ಥಿವೇನ ತು || ೧೫ ||

ಅತ್ಮನಃ ಪರಮಂ ಧಾಮ ರೂಪಹೀನಂ ವಿಚಿನ್ತಯೇತ್ |
ದೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಂ ಜಗತಾಮಾಸ್ತೇ ಧ್ಯಾನಸಮ್ಮಾಲಿತೇಕ್ಷಣಃ || ೧೬ ||

ತಥೈವೋಷಧಯೋ ರಾಜನ್ ಜಗದ್ಧಾರಣಿಕಾರಣಾಃ |
ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಾ ಜಟಾ ಜ್ಞೇಯಾಃ ಸರ್ವಗಸ್ಯ ಮಹಾತ್ಮನಃ || ೧೭ ||

ಪ್ರಕಾಶಕಾನಿ ಲೋಕಸ್ಯ ವಿದ್ಯಾಸ್ಥಾನಾನಿ ಯಾನಿ ಚ |
ತಸ್ಯಾಭರಣಜಾತಾನಿ ಜ್ಞೇಯಾನಿ ಪರಮೇಷ್ಠಿನಃ || ೧೮ ||

ವಾಹನಗಳಾದ ಹಂಸರೂಪದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಿವೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿ
ಹುಟ್ಟಿದ ಪದ್ಮವೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಸನವಾಗಿದೆ ಆ ಪದ್ಮಕ್ಕೆ ಮೇರುಪರ್ವತವೇ
ಕರ್ಣಿಕೆಯಂತಿದೆ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಧ್ಯಾನಬಂಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸ್ಥೈರ್ಯವೂ ಅದಕ್ಕೆ
ಅನುಗುಣವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಅವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಆ ಪದ್ಮಾಸನ
ದಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಧ್ಯಾನಸ್ಥೈರ್ಯವನ್ನು ವಾಙ್ಮನಾದ ಚತುರ್ಮುಖನು
ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ

೧೬-೧೯ ಅಂತಹ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ರೂಪರಹಿತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪವಿತ್ರ
ವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ ಜಗದ್ವಿಷಯವಾದ
ಜ್ಞಾನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೆಯೇ
ಜಗತ್ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಓಷಧಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆ ಮಹಾತ್ಮನ ಜಟೆಗಳಾಗಿ
ಪರಿಣಮಿಸಿರುತ್ತವೆ ಜನಗಳ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧಕಗಳಾದ ವಿದ್ಯಾಸ್ಥಾನಗಳೆಲ್ಲವೂ
ಪ್ರಕಾಶರೂಪದಿಂದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಭರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ರೀತಿ ಜಗನ್ಮಯ

ಏತದ್ಧಿ ತಸ್ಯಾಪ್ರತಿಮಸ್ಯ ರೂಪಂ
ತನ್ನೇರಿತಂ ಸರ್ವಜಗನ್ನಯಸ್ಯ |
ಏವಂ ಶರೀರೇಣ ಜಗತ್ಸಮಗ್ರಂ
ಸಂಧಾರಯತ್ಯೇವ ಜಗತ್ಪ್ರಧಾನಃ

|| ೧೯ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ
ಪಟೞ್ ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಮೂರ್ತಿಯಾದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಸದೃಶವಾದ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ-
ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ತನ್ನ ಶರೀರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಧಾನನಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ
ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವನು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರದ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ
ನಲವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ.

॥ ೩೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಸಪ್ತಚಿತ್ತಾರಿಂಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಪರಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯೈಷಾ ಸಂಸಾರೇ ವಿಕೃತಿರ್ಮತಾ ।

ಸರ್ವಾ ಚ ವಿಕೃತಿಃ ಕೃಷ್ಣಾ ತೇನ ಸಂಸಾರಪಾಲನಂ

॥ ೧ ॥

ಕೃಷ್ಣರೂಪಂ ಸ ಭಗವಾನ್ ವಿಧತ್ತೇ ಭೂತಭಾವನಃ ।

ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ಹರೇಃ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರಣಂ

॥ ೨ ॥

ಬಭರ್ತಿ ವಕ್ಷಸಾ ಜ್ಞಾನಂ ಕೌಸ್ತುಭಂ ವಿಮಲಂ ಹರಿಃ ।

ಕೃಷ್ಣಾ ದೀರ್ಘಾ ವಿಚಿತ್ರಾ ಚ ವನಮಾಲಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ

॥ ೩ ॥

ನಲವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ .— ಪರಮಪುರುಷನಾಗಿರುವ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಸಹ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ವಿಕಾರಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಅವನ ಸಂಪೂರ್ಣರೂಪದ ವಿಕಾರವು ಕೃಷ್ಣವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು ಇದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಸಾರಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ ಅಂತಹ ಪರಮಪುರುಷನು ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ಥಿತಿ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಗಾಗಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅನಂತಶಕ್ತಿಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೃಷ್ಣರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಿರುವಂತೆಯೇ ಹರಿಗೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲ ಆಭರಣಧಾರವೂ ಉಂಟು ಆ ಹರಿಯು ಜ್ಞಾನದೇವತೆಯಾಗಿಯೂ, ಶುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕೌಸ್ತುಭಮಣಿಯನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ ಕವ್ವಾಗಿಯೂ, ದೀರ್ಘವಾಗಿಯೂ ನಾನಾವರ್ಣರಂಜಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವನಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು

ಯಥಾ ಸರ್ವಮಿದಂ ಬದ್ಧಂ ಜಗದ್ರಾಜಂಶ್ಚ ರಾಚರಂ |

ಆವಿದ್ಯಾವಶನಂ ತಸ್ಯ ಸಂಸಾರಪರಿಪಾಲಿನೀ

|| ೪ ||

ವಿದ್ಯಾ ಶುಕ್ಲಾ ವಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಕೃಷ್ಣ ಮಜ್ಜಾನಮುಚ್ಯತೇ |

ಅಜ್ಞಾನವಿದ್ಯಾ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾ ತ್ವವಿದ್ಯಾ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ

|| ೫ ||

ನ ಕೃಷ್ಣಾ ನ ತಥಾ ಶುಕ್ಲಾ ತೇನ ವಿದ್ಯೇಯಮುತ್ತಮಾ |

ಅಂತರಾಲಂ ಬಿಭರ್ತ್ಯೇವ ಸುವರ್ಣಕನಕೋಪಮಂ

|| ೬ ||

ಮನಸ್ತು ಗರುಡೋ ಜ್ಞೇಯಃ ಸರ್ವಭೂತಶರೀರಗಂ |

ತಸ್ಮಾಚ್ಛೇಘ್ರತರಂ ನಾಸ್ತಿ ತಥೈವ ಬಲವತ್ತರಂ

|| ೭ ||

ದಿಶಶ್ಚ ತಸ್ಮೋ ಧರ್ಮಜ್ಞ ತಾವತ್ಯೋ ವಿದಿಶಸ್ತಥಾ |

ಬಾಹವೋಽಪ್ಪ ವಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಾಃ ತಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಶಾಬ್ಧ್ವಾಣಃ

|| ೮ ||

೪-೭ ಚರಾಚರಾತ್ಮಕವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತೂ ಬದ್ಧವಸ್ಥೆಗೆ ಸಿಲುಕಿರುತ್ತದೆ ಕರ್ಮರೂಪವಾದ ಅವಿದ್ಯಾ ಎಂಬ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಆವರಿತಲ್ಪಟ್ಟು ಇಂತಹ ಜಗತ್ತು ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಲೇಲಿಗ ಸಾಧನವಾಗಿ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಟ್ಟಿದೆ ವಿದ್ಯೆ ಎಂಬುದು ಶುಕ್ಲವರ್ಣ ಉಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬುದು ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ ಉಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಆ ವಿದ್ಯೆಗೂ, ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯಸ್ಥವಾಗಿ ಉಭಯಮಿಶ್ರವಾದ ಕರ್ಮಶಕ್ತಿಯೇ ಅವಿದ್ಯಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಶುಕ್ಲವೂ, ಕೃಷ್ಣವೂ ಆಗವೆ ಇರುವ ಪ್ರಕಾಶವಸ್ತುವೇ ವಿದ್ಯೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಇದು ಉತ್ತಮವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಮೋಡಶವರ್ಣಸುವರ್ಣದಂತಿರುವ ತೇಜೋಮಯವಾದ ಅಂತರಾಳವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಮನಸ್ಸನ್ನೇ ಗರುಡನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ ಆ ಗರುಡನಿಗಿಂತಲೂ ಬಲವತ್ತರವಾಗಿಯೂ, ವೇಗವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪ್ರಾಣಿಯು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ

೮-೧೦ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ವಿದಿಕ್ಕುಗಳ ನೇರಿ ಶಾಬ್ಧ್ವಾಯುಧ ಧಾರಿಯಾದ ಆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಎಂಟು ಬಾಹುಗಳಾಗಿ ಸಂತಿವೆ ಬಲ, ಜ್ಞಾನ,

ಬಲಂ ಜ್ಞಾನಂ ತಥೈಶ್ವರ್ಯಂ ಶಕ್ತಿಶ್ಚ ಯದುನಂದನ |

ವಿಜ್ಞೇಯಂ ದೇವದೇವಸ್ಯ ತಸ್ಯ ವಕ್ತೃಚತುಷ್ಟಯಂ || ೯ ||

ವಾಸುದೇವಶ್ಚ ಭಗವಾನ್ ತಥಾ ಸಂಕರ್ಷಣಃ ಪ್ರಭುಃ |

ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಶ್ಚಾನಿರುದ್ಧಶ್ಚ ಬಲಾದ್ಯಾಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ || ೧೦ ||

ದ್ವೌ ದ್ವೌ ಭುಜೌ ತು ವಿಜ್ಞೇಯೌ ಪ್ರತಿವಕ್ತ್ರಂ ಮಹಾತ್ಮನಃ |

ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಕರಯೋಃ ಜ್ಞಾತವ್ಯೌ ಸೂರ್ಯರಾತ್ರಿಪೌ || ೧೧ ||

ಸಂಕರ್ಷಣಸ್ಯ ಕರಯೋಃ ತಥಾ ಮುಸಲಲಾಂಗಲೇ |

ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಸ್ಯ ತಥಾ ಜ್ಞೇಯೌ ಚಾಪಬಾಣೌ ಮಹಾಭುಜ || ೧೨ ||

ಅನಿರುದ್ಧಸ್ಯ ವಿಜ್ಞೇಯೌ ಚರ್ಮಖಡ್ಗೌ ವಿಚಕ್ಷಣ್ಯಃ |

ಪುರುಷಪ್ರಕೃತಿ ಜ್ಞೇಯೌ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಮಸಾವುಭೌ || ೧೩ ||

ಏತೇ ಚ ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಕರೇ ಚಕ್ರಗದೇ ಮತೇ |

ಕಾಲಂ ಚ ಲಾಂಗಲಂ ವಿದ್ಧಿ ವೃತ್ತ್ಯುಂ ಚ ಮುಸಲಂ ತಥಾ || ೧೪ ||

ಐಶ್ವರ್ಯ, ಶಕ್ತಿ ಈ ನಾಲ್ಕೂ ಆ ದೇವದೇವನ ಮುಖಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿವ
ವಾಸುದೇವ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧ ಇವು ಆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ
ಬಲಗಳು ಒಂದೊಂದು ಮುಖಕ್ಕೂ ಎರಡೆರಡು ಭುಜಗಳು ಉಂಟಾಗಿವೆ

೧೧-೧೪ ವಾಸುದೇವನ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಸೂರ್ಯ
ಚಂದ್ರರು ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಪುರುಷರ ಅಂಶಗಳು ಇವರು ಚಕ್ರರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ,
ಗದಾರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವರು ಸಂಕರ್ಷಣನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸಲ (ಒಸೆ)
ಲಾಂಗಲ (ನೇಗಿಲು) ಇವು ಇರುತ್ತವೆ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಧನಸ್ಸು ಮತ್ತು
ಬಾಣಗಳು, ಅನಿರುದ್ಧನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿ, ಗುರಾಣಿ ಇವೂ ಇರುತ್ತವೆ ಲಾಂಗಲವೇ
ಕಾಲನ ರೂಪ ಮುಸಲವೇ ವೃತ್ತ್ಯುವಿನ ರೂಪ ಇವುಗಳಿಂದ ಸಂಕರ್ಷಣ
ರೂಪಿಯಾದ ರುದ್ರನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೆಳೆಯುತ್ತಾನೆ

ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಂಕರ್ಷಣೋ ರುದ್ರಃ ಕರ್ಷತೀದಂ ಚರಾಚರಂ |

ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಸ್ಯ ಕರೇ ವದ್ನೇಃ ಶಾರ್ಙ್ಗಂ ಚಾಪಂ ಚ ಯತ್ ಸ್ಮೃತಂ ||

ಧೈಯಂ ತು ಪರಮಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ತಾಭ್ಯಾಂ ಛಿಂದಂತಿ ಯೋಗಿನಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತನ್ನಿರುದ್ಧಸ್ಯ ಕರೇ ಚರ್ಮ ಮಹಾಭುಜ || ೧೬ ||

ಅಜ್ಞಾನಾವರಣಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಯೋಜನಂ |

ವೈರಾಗ್ಯಂ ನಂದಕಂ ಖಡ್ಗಂ ಛಿತ್ವಾ ವೈ ತೇನ ಬಂಧನಂ |

ನಂದಂತಿ ಯೋಗಿನೋ ಯಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾತ್ತನ್ನಂದಕಂ ಸ್ಮೃತಂ || ೧೭ ||

ಏತದ್ಧಿ ತಸ್ಯಾಪ್ರತಿಮಸ್ಯರೂಪಂ

ತವೇರಿತಂ ಸರ್ವಜಗನ್ಮಯಸ್ಯ |

ಏವಂ ಶರೀರೇಣ ಜಗತ್ಸಮಗ್ರಂ

ಬಿಭರ್ತಿ ದೇವಃ ಸ ಜಗತ್ಪ್ರಧಾನಃ

|| ೧೮ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ವಿಷ್ಣುರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ಸಪ್ತಚಿತ್ತಾರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೧೫-೧೮ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾರ್ಙ್ಗವೆಂಬ ಧನುಸ್ಸು ವಹ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಈ ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವೇ ಧೈಯವಾದ ಪರಮವುರುಪ ಸ್ವರೂಪ, ಈ ಚಾಪಬಾಣಗಳಿಂದಲೇ ಯೋಗಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವನ್ನು ಪೇಧನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಅನಿರುದ್ಧರೂಪಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಕೈಯಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಗುರಾಣಿಯು ಇರುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ ಇದು ಅಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಅವರಣವಸ್ತುವಾಗಿ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗ ಸಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆ ನಂದಕವೆಂಬ ಖಡ್ಗವು ವೈರಾಗ್ಯದ ಸ್ವರೂಪ, ಈ ಖಡ್ಗದಿಂದ ಸಂಸಾರ ಬಂಧನವನ್ನು ಛೇದಿಸಿ ಯೋಗಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟ ರಾಗುತ್ತಾರೆ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಇದಕ್ಕೆ ನಂದಕವೆಂದು ಹೆಸರಿದೆ. ಅಸದೃಶ ನಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವಜಗನ್ಮಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ರೂಪವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿರುವೆನು ಜಗತ್ಪ್ರಧಾನ ಆ ಮಹಾವುರುಪನು ಈ ರೀತಿಯಾದ ಅನೇಕ ಶರೀರಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸರ್ವಶರೀರಿಯಾಗಿ ನಿಂತು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ನಲವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಸ್ವರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಅಷ್ಟಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಸದ್ಯೋಜಾತಂ ವಾಮದೇವಮಘೋರಂ ಚ ಮಹಾಭುಜ !

ತಥಾ ತಂಪುರುಷಂ ಜ್ಞೇಯಮಿಶಾನಂ ಸಂಚಮಂ ಮುಖಂ

॥ ೧ ॥

ಸದ್ಯೋಜಾತಂ ಮಹೀ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ವಾಮದೇವಂ ತಥಾ ಜಲಂ |

ತೇಜಸ್ವಘೋರಂ ವಿದ್ಯಾತ್ತಂ ವಾಯುಸ್ತತ್ಪುರುಷಂ ಮತಂ

॥ ೨ ॥

ಈಶಾನೇ ಚ ತಥಾಕಾಶಮೂರ್ಧ್ವಸ್ಥಂ ಸಂಚಮಂ ಮುಖಂ |

ವಿಭಾಗೇನಾಥ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಶಂಭೋರ್ವದನಸಂಚಕಂ

॥ ೩ ॥

ನಲವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಮಹಾದೇವನ ರೂಪವನ್ನು ಸಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವಾಗ ಅವನ ರೂಪವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಸದ್ಯೋಜಾತ, ವಾಮದೇವ, ಅಘೋರ ತಂಪುರುಷ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಿಂದಲೂ ಈಶಾನನೆಂಬ ಐದನೆಯ ಮುಖದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಸಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಸದ್ಯೋಜಾತನೆಂಬುದು ಭೂಮಿಯ ಅಂಶ, ವಾಮದೇವನೆಂಬುದು ಜಲದ ಅಂಶ, ಅಘೋರನೆಂಬುದು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಅಂಶ, ತಂಪುರುಷನೆಂಬುದು ವಾಯುವಿನ ಅಂಶ ಮೇಲಿರುವ ಈಶಾನನೆಂಬ ಮುಖವು ಆಕಾರದ ಸ್ವರೂಪ, ಅದೇ ಐದನೆಯ ಶಂಭುವಿನ ಮುಖ ಈ ಐದು ಮುಖಗಳನ್ನೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

ಮಹಾದೇವಮುಖಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಪೂರ್ವಂ ಶಂಭೋರ್ಮಹಾತ್ಮನಃ |

ನೇತ್ರಾಣಿ ತ್ರೀಣಿ ತಸ್ಯಾಂಗ ಸೋಮಸೂರ್ಯಕಾಶನಾಃ || ೪ ||

ದಕ್ಷಿಣಂ ತು ಮುಖಂ ರೌದ್ರಂ ಭೈರವಂ ತತ್ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |

ಸಶ್ಚಿಮಂ ಯನ್ಮುಖಂ ತಸ್ಯ ನಂದಿವಕ್ತ್ರಂ ತದುಚ್ಯತೇ || ೫ ||

ಉಮಾವಕ್ತ್ರಂ ಚ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ತಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಚೋತ್ತರಂ |

ಸದಾಶಿವಾಖ್ಯಂ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಸಾವನಂ ತಸ್ಯ ಸಂಚಿಮಂ || ೬ ||

ತ್ರಿಲೋಚನಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ನಾಮದೇವಂ ದ್ವಿಲೋಚನಂ |

ಮಹಾದೇವಮುಖಂ ಭೂಮಿಃ ತೇಜಃಸ್ಯಾಧೈರವಂ ಮುಖಂ || ೭ ||

ನಂದಿವಕ್ತ್ರಂ ತಥಾ ನಾಯುರೌಮೇಯಂ ಚಾಪ ಉಚ್ಯತೇ |

ಸದಾಶಿವಮುಖಂ ಜ್ಞೇಯಮಾಕಾಶಂ ಯದುನಂದನ || ೮ ||

ದಿಶೋ ದಶ ಭುಜಾಸ್ತಸ್ಯ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ವದನಂ ಪ್ರತಿ |

ಮಹಾದೇವಕರೇ ಜ್ಞೇಯಾತ್ಮಪ್ರಮಾಲಾಕಮಂಡಲಾ || ೯ ||

೪-೬ ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಆ ಶಂಭುವಿನ ಪೂರ್ವಭಾಗದ ಮುಖವು ಮಹಾ ದೇವಮುಖವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಆ ಮುಖಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ, ಅಗ್ನಿಗಳು ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ರೌದ್ರವಾದ ದಕ್ಷಿಣ ಮುಖವು ಭೈರವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಸಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದ ಮುಖವು ನಂದಿವಕ್ತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಉತ್ತರ ಭಾಗದ ಮುಖವು ಉಮಾವಕ್ತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಐದನೆಯ ಸವಿತ್ರ ವಾದ ಮುಖವು ಸದಾಶಿವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

೭-೧೦ ಎಲ್ಲಾ ಮುಖಗಳಿಗೂ ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳುಂಟು ನಾಮದೇವ ವೆಂಬ ಮುಖಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಎರಡೇ ಕಣ್ಣುಗಳು ಮಹಾದೇವ ಮುಖವು ಭೂಮಿಯ ಸ್ವರೂಪ, ಭೈರವ ಮುಖವು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪ, ನಂದಿವಕ್ತ್ರವೆಂಬ ಮುಖವು ನಾಯುವಿನ ಸ್ವರೂಪ, ಉಮಾವಕ್ತ್ರವು ಬಲದ ಸ್ವರೂಪ, ಸದಾಶಿವ ಮುಖವು ಆಕಾಶ ರೂಪವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಆಯಾಯ ಮುಖಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳೂ ಹತ್ತು ಭುಜಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಮಹಾದೇವನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಮಾಲೆ

ಸದಾಶಿವಕರೇ ಜ್ಞೇಯೌ ಚಾಪಬಾಣೌ ಮಹಾಭುಜ |

ಮಾಹೇಶ್ವರಂ ತತಶ್ಚಾಪಂ ಪಿನಾಕಮಿತಿ ಶಬ್ದಿತಂ

|| ೧೦ ||

ತೇಷಾಂ ತು ಪೂರ್ವಮೇವೋಕ್ತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ರಿಪುಸೂದನ |

ದಂಡಶ್ಚ ಮಾತುಲುಂಗಶ್ಚ ಕರಯೋರ್ಭೈರವಸ್ಯ ತು

|| ೧೧ ||

ಮೃತ್ಯುದಂಡೌ ವಿನಿದಿಷ್ಟೌ ಮಾತುಲುಂಗಸ್ತಥಾ ಕರೇ |

ಜಗದ್ವೀಜಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಯೇ ರಾಜನ್ ಪರಮಾಣವಃ

|| ೧೨ ||

ತೈಃ ಪೂರ್ಣಂ ಬೀಜರತ್ನಂ ತು ಭೈರವಸ್ಯ ಕರೇ ಸ್ತುತಂ |

ಚರ್ಮಶೂಲೇ ಕರೇ ಜ್ಞೇಯೇ ನಂದಿನೋ ಯದುನಂದನ

|| ೧೩ ||

ಪೂರ್ವಮೇವ ಚ ತೇ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಧರ್ಮವ್ಯಾಕರಣಂ ಮಯಾ |

ತ್ರಿಶೂಲದಂಡಮವ್ಯಕ್ತಂ ಶೂಲೇಷು ವ್ಯಕ್ತತಾಂ ಗತಂ

|| ೧೪ ||

ಮತ್ತು ಕಮಂಡಲುಗಳಿರಬೇಕು ಸದಾಶಿವನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬಾಣಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ ಮಹೇಶ್ವರನ ಈ ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಪಿನಾಕವೆಂದು ಹಸರು ಇವುಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುತ್ತೇವೆ.

೧೧-೧೨ ಭೈರವನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ದಂಡಮಾತುಲುಂಗಗಳಿವೆ ಮೃತ್ಯುವೇ ದಂದರೂಪದಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದವರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಬೀಜರತ್ನವು ಮಾತುಲುಂಗವೆಂಬ ಆಯುಧರೂಪದಿಂದಲೂ ಕೈಗಳಲ್ಲಿವೆ ನಂದಿಯ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಗುರಾಣಿ ಮತ್ತು ಶೂಲಗಳಿವೆ ಧನುರ್ವಿಷಯವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿನಗೆ ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿರುವೆನು ಅನ್ಯಕ್ಷರೂಪವೇ ತ್ರಿಶೂಲದಂಡಮಂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ ಹೊಂದಿದೆ

೧೫-೧೮ ಮೂರು ಶೂಲಗಳುಳ್ಳ ಆ ತ್ರಿಶೂಲ ದಂಡವು ಸತ್ಪರಜಪ್ತವೋ ರೂಪಗಳಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೂರು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ ದೇವಿಯ ಎರಡು ಕೈ

ಸತ್ತ್ವಂ ರಜಸ್ತಮಶ್ಚೈವ ವಿಜ್ಞಾತಮ್ಯಂ ನೃಪೋತ್ತಮ |
ದರ್ಶಣೇಂದ್ರೀವರೇ ಜ್ಞೇಯೇ ತಥಾ ದೇವ್ಯಾಃ ಕರವ್ಯಯೇ || ೧೫ ||

ಆದರ್ಶಂ ನಿರ್ಮಲಂ ಜ್ಞಾನಂ ವೈರಾಗ್ಯಂ ಚ ತಥೋತ್ಪಲಂ |
ಮಹಾದೇವಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಜಟಾಃ || ೧೬ ||

ಐಶ್ವರ್ಯಂ ತು ಕಲಾ ಚಾಂದ್ರೀ ಮೂರ್ಧ್ನಿ ಶಂಭೋಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |
ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಶಮನಃ ಕ್ರೋಧೋ ವಾಸುಕಿರ್ನಾಮತಃ ಸ್ಮೃತಃ || ೧೭ ||

ಶೃಷ್ಣಾ ವಿಶಾಲಾ ಚಿತ್ರಾ ಚ ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |
ವೃಷೋ ಹಿ ಭಗವಾನ್ ಧರ್ಮಃ ಚತುಷ್ಪಾದಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ೧೮ ||

ಜಗದುತ್ಪಾದಕಂ ವಸ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |
ಶುಕ್ಲಾ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸರ್ವಾ ತೇನ ಶುಕ್ಲೋ ಮಹೇಶ್ವರಃ || ೧೯ ||

ಗಲಲ್ಲಿಯೂ ಕನ್ನಡಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರೀವರಗಳಿವೆ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಕನ್ನಡಿಯೇ ಜ್ಞಾನರೂಪ, ಇಂದ್ರೀವರವೇ ವೈರಾಗ್ಯರೂಪ ಮಹಾದೇವನಾದ ರುದ್ರನ ಮೂರ್ತಿಗೂ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಜಟಾಕಲಾಪಗಳಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಐಶ್ವರ್ಯರೂಪವಾದ ಚಂದ್ರಕಲೆಯು ಆ ಶಂಭುವಿನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುತ್ತದೆ ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವ ಕ್ರೋಧವೇ ವಾಸುಕಿಯ ರೂಪ ದಿಂದ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದೆ ವಿಶಾಲವಾಗಿಯೂ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವ್ಯಾಘ್ರ ಚರ್ಮವೇ ತೃಷ್ಣಾರೂಪ, ವೃಷಭವೇ ಚತುಷ್ಪಾದ ಉಳ್ಳ ಧರ್ಮದ ಸ್ವರೂಪ

೧೯-೨೦ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉತ್ಪಾದಕವಾದ ವಸ್ತುವೇ ಪ್ರಕೃತಿ, ಅದು ಶುಕ್ಲ ವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದು ಆದುದರಿಂದ ಮಹೇಶ್ವರನೂ ಶುಕ್ಲವರ್ಣದಿಂದಿರುವನು ಅಸ ದೃಶನಾಗಿಯೂ ಜಗನ್ಮಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ರುದ್ರದೇವನ ರೂಪವನ್ನು ಈ ರೀತಿ

ಏತದ್ಧಿ ತಸ್ಯಾಪ್ರತಿಮಸ್ಯ ರೂಪಂ
ತನೇರಿತಂ ಸರ್ವಜಗನ್ಮಯಸ್ಯ |
ಏವಂ ಶರೀರೇಣ ಜಗತ್ಸಮಗ್ರಂ
ಸಧಾರಯತ್ಯೇವ ಜಗತ್ಪ್ರಧಾನಃ

|| ೨೦ ||

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಮಹಾದೇವರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ
ನಾಮಾಷ್ಟಾಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಸಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಇಂತಹ ಶರೀರದಿಂದಲೇ ಅವನು ಪ್ರಧಾನನಾಗಿ
ಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ
೨೦ವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

|| ಓಂ ||

|| ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ||

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

|| ಏಕೋನಪಂಚಾಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ||

|| ವಜ್ರಉವಾಚ ||

ನಾಸತ್ಯಯೋರ್ಮಮಾಚಕ್ಷ್ಮ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಮಚ್ಯುತ |

ನಾಸತ್ಯರೂಪಯೋಶ್ಚೈವ ತ್ವಂ ಹಿ ಸರ್ವವಿದುಚ್ಯಸೇ || ೧ ||

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

ಪದ್ಮಪತ್ರಸವರ್ಣಾಭೌ ಪದ್ಮಪತ್ರಸಮಾಂಬರೌ |

ದ್ವಿಭುಜೌ ದೇವಭಿಷಜೌ ಕರ್ತವ್ಯೌ ದೇವಸಂಯುತೌ || ೨ ||

ಸರ್ವಾಭರಣಸಂಪನ್ನೌ ವಿಶೇಷಾಚ್ಚಾರುಲೋಚನೌ |

ತಯೋರೋಷಧಯಃ ಕಾರ್ಯೌ ದಿವ್ಯೌ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಯೋಃ || ೩ ||

ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. — ಎಲೈ ಸರ್ವಜ್ಞನೇ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರೂಪ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅದ್ಭುತರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ನೀನೇ ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವೆ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪದ್ಮಪತ್ರಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಅದೇ ಪದ್ಮಪತ್ರದಂತಹ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಎರಡು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಇವರು ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರಬೇಕು ದೇವವೈದ್ಯರಂತೆಯೂ ಇರಬೇಕು ಎಲ್ಲಾ ಅಭರಣಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಕಣ್ಣುಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೂ ರಮ್ಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಬಲಭಾಗದ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದಿವ್ಯೌಷಧಗಳಿರಬೇಕು ಎಡಭಾಗದ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಪುಸ್ತಕಗಳಿರಬೇಕು

ನಾಮಯೋಃ ಪುಸ್ತಕೌ ಕಾರ್ಯೌ ದರ್ಶನೀಯೌ ತಥಾ ಛಿದ್ರಃ |

ಏಕಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣೇ ಪಾರ್ಶ್ವೇ ನಾಮೇ ಚಾನ್ಯಸ್ಯ ಯಾದವಃ || ೪ ||

ನಾರೀಯುಗಂ ತು ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸುರೂಪಂ ಚಾರುದರ್ಶನಂ |

ತಯೋಶ್ಚ ನಾಮನೀ ಪ್ರೋಕ್ತೇ ರೂಪಸಂಪತ್ತಥಾಕೃತಿಃ || ೫ ||

ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಸಂಕಾಶಾ ರೂಪಸಂಪತ್ತೈಕೀರ್ತಿತಾ |

ಪ್ರಕೃತಿಃ ಕಥಿತಾ ಲೋಕೇ ಶರಕಾಂಡನಿಭಾ ತಥಾ |

ನ ತು ಭಾಂಡಕರೇ ಕಾರ್ಯೇ ಚಂದ್ರಶುಕ್ಲಾಂಬರೇ ತಥಾ || ೬ ||

ನಾಸತ್ಯಯೋರೂಪಮಿದಂ ತವೋಕ್ತಂ

ಮಯಾದ್ಯ ಮುಖ್ಯಂ ಯದುವಂಶಮುಖ್ಯ |

ಧ್ಯಾನೇನ ಸರ್ವಾಮಯನಾಶಕಾರಿ

ಸಂಪೂಜಿತಂ ನಾ ಭುವಿ ಮಾನವಾನಾಂ || ೭ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಂಕೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದೇ ನಾಸತ್ಯರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ

ನಾಮೈಕೋನಪಂಚಾಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಈ ಎರಡೆರಡು ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಓಪಧಿಗಳಿರುವ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳು ಒಬ್ಬನ ಬಲಭಾಗ ವಾಗಿಯೂ, ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳು ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಎಡಭಾಗ ವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು.

೫-೭ ರೂಪವತಿಯರಾಗಿಯೂ, ರಮ್ಯವಾದ ಶೋಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವ ಯುವತಿಯುಗೃವನ್ನೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಆ ಇಬ್ಬರು ಯುವತಿಯರಿಗೂ ರೂಪಸಂಪತ್ ಆಕೃತಿ ಎಂದು ಹಸರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವಳಾದ ರೂಪ ಸಂಪತ್ತು ಹಿನ್ನೆಯ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣದಂತಿರಬೇಕು ಆಕೃತಿ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯವಳು ಶರವೆಂಬ ಹೂವಿನ ದಂಟಿನ ಬಣ್ಣದಂತಿರಬೇಕು ಇವರು ಪಾತ್ರಹಸ್ತರಾಗಿಯೇ ಆಗಲಿ ಚಂದ್ರನಂತಿರುವ ಶುಕ್ಲವಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿಯೇ ಆಗಲಿ ಇರಕೂಡದು ಎಲೈ ಯದುವಂಶ ತಿಲಕನೇ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ತಮವಾದ ಈ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಈ ರೂಪವು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವರಿಗೂ ಪೂಜಿಸುವ ಮನುಷ್ಯ ರಿಗೂ ಸಹ ಸರ್ವರೋಗನಾಶಕವಾಗಿಯೂ ಶುಭ್ರಪ್ರದವಾಗಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ

ಇಲ್ಲಿಗಿತ್ತೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಾಂಕದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವಜ್ರಸಂವಾದ ದಲ್ಲಿ ನಾಸತ್ಯರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಂಚಾಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರಉವಾಚ ॥

ಶಕ್ರಕೀನಾಶವರುಣಧನದಾನಾಂ ಭೃಗೂತ್ತಮ ।

ಸಹೇತುಕಂ ಸಮಾಚಕ್ಷ್ವ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಮಚ್ಯುತ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಚತುರ್ದಶಂಶೇ ಗಜೇ ಶಕ್ರಃ ಶ್ವೇತಃ ಕಾರ್ಯಃ ಸುರೇಶ್ವರಃ ।

ವಾಮೋತ್ಪಂಗಗತಾ ಕಾರ್ಯಾ ರಕ್ಷಮಾಣಾ ತಥಾ ಶಚೀ

॥ ೨ ॥

ನೀಲವಸ್ತ್ರಃ ಸುವರ್ಣಾಭಃ ಸರ್ವಾಭರಣವಾಂಸ್ತಥಾ ।

ತೀರ್ಥಗ್ಲಲಾಟಗೇನಾಪ್ತಾ ಕರ್ತವ್ಯಶ್ಚ ವಿಭೂಷಿತಃ

॥ ೩ ॥

ಐವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೩ ವಜ್ರನು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಎಲೈ ಮಹಾತ್ಮನೇ ಇಂದ್ರ, ಯಮ, ವರುಣ, ಕುಬೇರ ಇವರುಗಳ ರೂಪ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಸಕಾರಣವಾಗಿ ದಯವಿಟ್ಟು ಹೇಳು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಸುರಾಧಿಪನಾದ ಇಂದ್ರನು ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು ಅವನು ನಾಲ್ಕು ದಂತಗಳುಳ್ಳ ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರಬೇಕು ಅವನಿಂದ ರಕ್ಷಿತಳಾದ ಶಚೀದೇವಿಯು ಎಡಭಾಗದ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರಬೇಕು ನೀಲವಾದ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಸರ್ವಾಭರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಅವನ ರೂಪವು ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರಬೇಕು ಅಡ್ಡಲಾಗಿರುವ ಹಣೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು

ಶಕ್ರಃ ಚತುರ್ಭುಜಃ ಕಾರ್ಯೋ ದ್ವಿಭುಜಾ ಚ ತಥಾ ಶಚೀ |

ಪದ್ಮಾಂಕುಶಾ ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ಶಕ್ರದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಯೋಃ || ೪ ||

ನಾಮಂ ಶಚೀಪೃಷ್ಠಗತಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ವಜ್ರಸಂಯುತಂ |

ನಾಮೋ ಶಚ್ಯಾಃ ಕರೇ ಕಾರ್ಯಾ ರಮ್ಯಾ ಸಂತಾನಮಂಜರೀ || ೫ ||

ದಕ್ಷಿಣಂ ಪೃಷ್ಠವಿನ್ಯಸ್ತಂ ದೇವನಾಥಸ್ಯ ಕಾರಯೇತ್ |

ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ವಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ತಸ್ಯಾಭರಣಧಾರಣಂ || ೬ ||

ತೇನೈವ ತಸ್ಯ ಕಥಿತಂ ತಥಾ ಬಾಹು ಚತುಷ್ಟಯಂ |

ತ್ರಿನೇತ್ರತಾ ಚ ತಸ್ಯೋಕ್ತಾ ದೇವದೇವೇನ ಶಂಭುನಾ || ೭ ||

ರುಕ್ಮಾಭವರ್ಣತಾ ತಸ್ಯ ತೇಜಸಾಂ ಧಾಮಕಾರಣಾತ್ |

ಯನ್ನೀಲಂ ವಸನಂ ತಸ್ಯ ತದಾಕಾಶಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ || ೮ ||

ಅಜ್ಞಾ ತಸ್ಯಾಂಕುಶೋ ಹಸ್ತೇ ಸರ್ವಭೂತವಶಂಕರೀ |

ಪದ್ಮಸ್ಥಾಂ ಸಹ ಪದ್ಮೇನ ವಿಭೂತಿಂ ಭುವನಾಧಿಪ || ೯ ||

೪-೭ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಶಚಿದೇವಿಯನ್ನು ಎರಡು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಇಂದ್ರನ ಬಲಭಾಗದ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪದ್ಮ ಮತ್ತು ಅಂಕುಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಎಡಭಾಗದ ಒಂದು ಹಸ್ತವು ಶಚೀದೇವಿಯ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆಯೂ ಎರಡನೇಯದು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಶಚಿದೇವಿಯ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ರಮ್ಯವಾದ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದ ಹೂವುಗಳ ಗೊಂಚಲಿರಬೇಕು ಬಲದ ಹಸ್ತವು ಇಂದ್ರನ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲಿರಬೇಕು. ಆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಆಭರಣಧಾರಣವೆಲ್ಲಾ ಇರಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಬಾಹುಗಳಿರಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವನು ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳಿರಬೇಕೆಂದು ದೇವಾದೀಶನಾದ ಶಂಭುವೇ ಹೇಳಿರುವನು

೮-೧೧ ಅವನು ತೇಜೋನಿಧಿಯಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸುವರ್ಣದ ವರ್ಣ ವೀರಬೇಕು ಅವನ ನೀಲವಸ್ತ್ರವೇ ಆಕಾಶದ ಸ್ವರೂಪ, ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಅಂಕುಶವೇ ಸರ್ವಭೂತವಶೀಕರಣವಾದ ಅಜ್ಞಾ ರೂಪ, ಪದ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸತ್ತನ್ನು ಅದರೊಡಗೂಡಿರುವ ಪದ್ಮಧಾರಣದಿಂದ ಅನುಕರಿಸುತ್ತಾ ಸುರಾಧಿಪನಾದ ಇಂದ್ರನು ಕೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಪದ್ಮವನ್ನು ಧರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಕ್ರೋಧವೇ

ಕರೇಣ ಧಾರಯನ್ ಶ್ರೀಮಾನ್ಮಘವಾನ್ ಸುರಸತ್ತಮಃ |
ದುಷ್ಟಸಂಶಮನಂ ಕ್ರೋಧೋ ವಜ್ರಃ ಶಕ್ರಕರಃ ಸ್ತುತಃ || ೧೦ ||

ವಾಸುದೇವಃ ಸ್ತುತಃ ಶಕ್ರಃ ತೇನ ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಶಚೀ ಮತಾ |
ತಸ್ಯಾಃ ಕರೇ ಚ ಸಂತಾನಂ ಜ್ಞೇಯಾ ಸಂತಾನಮಂಜರೀ || ೧೧ ||

ಅರ್ಥಸ್ತ್ವೈರಾವಣೋ ಜ್ಞೇಯೋ ದಂತಾಸ್ತಸ್ಯ ಶು ಕೀರ್ತಿತಾಃ |
ದೈವಮಂತ್ರಪ್ರಭೂತ್ವಾನ್ಶಕ್ತಯಸ್ತು ಮಹಾಬಲಾಃ || ೧೨ ||

ಏತದ್ರೂಪಂ ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಶಾಕ್ರಂ
ತುಭ್ಯಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ದೇವರಾಜಸ್ಯ ರಾಜನ್ |
ಯಾಮ್ಯಂ ರೂಪಂ ತೇಽಧುನಾಹಂ ಬ್ರವೀಮಿ
ಯಸ್ಯಾಯತ್ತೇ ಸುಖದುಃಖೇ ನರಾಣಾಂ || ೧೩ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಶಕ್ರರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ
ಪಂಚಾಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ವಜ್ರಾಯುಧ ಆದುದರಿಂದ ಅವನು ವಜ್ರಧಾರಿಯಾಗಿರುವನು ಇಂದ್ರನು ವಾಸು
ದೇವನ ಅಂಶವೇ ಅದುದರಿಂದ ಶಚೀದೇವಿಯೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯ ಅಂಶ ಅವಳ
ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಸಂತಾನ ಪುಷ್ಪಗಳ ಗೊಂಚಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸಂತಾನರೂಪ.

೧೨-೧೩ ಐರಾವಣನೆಂಬ ಆನೆಯೇ ಅವನ ಅರ್ಧವೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥ
ಆದರ ನಾಲ್ಕು ದಂತಗಳೇ ದೈವಶಕ್ತಿ, ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿ, ಉತ್ಸಾಹಶಕ್ತಿ
ಗಳೆಂಬ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ನಾಲ್ಕು ಶಕ್ತಿಗಳು ಧೊರೆಯೇ, ವಾಸುದೇವನ ಅಂಶ
ರೂಪನಾದ ಇಂದ್ರನ ಈ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ
ಯಮನ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರ ಸುಖದುಃಖಗಳೂ
ಅವನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿವೆಯಷ್ಟೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಶಕ್ರರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ಐವತ್ತನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದೆ.

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕಪಂಚಾಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಃ ಉವಾಚ ॥

ಸಜಲಾಂಬುದಸಚ್ಚಾಯಸ್ತಪ್ತಚಾಮಿಕರಾಂಬರಃ |

ಮಹಿಷಸ್ಯಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸರ್ವಾಭರಣವಾನ್ಯಮಃ

॥ ೧ ॥

ನಿಲೋತ್ಪಲಾಭಾಂ ಧೂಮೋರ್ಣಾಂ ವಾಮೋತ್ಸಂಗೇ ಚಿ ಕಾರಯೇತ್ |

ಧೂಮೋರ್ಣಾಂ ದ್ವಿಭುಜಾ ಕಾರ್ಯಂ ಯಮಃ ಕಾರ್ಯಶ್ಚತುರ್ಭುಜಃ

॥ ೨ ॥

ದಂಡಖಡ್ಗಾವುಭೌ ಕಾತ್ಯಾಯಮದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಯೋಃ |

ದಂಡೋಪರಿ ಮುಖಂ ಕಾರ್ಯಂ ಜ್ವಾಲಾಮಾಲಾವಿಭೂಷಣಂ

॥ ೩ ॥

ಏವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೫ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.--ಯಮನನ್ನು ನೀರು ತುಂಬಿದ ಮೇಘದಂತೆ ಕವ್ವಾಗಿಯೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಹೊಳಪಾಗಿರುವ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಿತನಾಗಿಯೂ ಮಹಿಷವಾಹನನಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅವನ ಎಡಭಾಗದ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಲೋತ್ಪಲದಂತೆ ಕವ್ವಾಗಿರುವ ಧೂಮೋರ್ಣಾ ಎಂಬ ನಾಯಕಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ಧೂಮೋರ್ಣೆಯನ್ನು ಎರಡು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಯಮನನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭುಜದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ಯಮನ ಬಲಭಾಗದ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ದಂಡಾಯುಧವನ್ನೂ, ಖಡ್ಗವನ್ನೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಆ ದಂಡದ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜ್ವಾಲಾಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಎಡ

ಭೂಮೋರ್ಣಾಪ್ಯಪ್ಯಗಂ ವಾಮಂ ಚರ್ಮಯುಕ್ತಂ ತಥಾಪರಂ |
ಧೂಮೋರ್ಣಾದಕ್ಷಿಣಂ ಹಸ್ತಂ ಯಮಪ್ಯಪ್ಯಗತಂ ಭವೇತ್ || ೪ ||

ವಾಮೇ ತಸ್ಯಾಃ ಕರೇ ಕಾರ್ಯಂ ಮಾತುಲುಂಗಂ ಸುದರ್ಶನಂ |
ಸಾರ್ವೇತು ದಕ್ಷಿಣೇ ತಸ್ಯ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತಂ ಚ ಕಾರಯೇತ್ || ೫ ||

ಉದ್ದಿಶ್ಯ ವೇಶಂ ಸ್ವಾಕಾರಂ ದ್ವಿಭುಜಂ ಸೌಮ್ಯದರ್ಶನಂ |
ದಕ್ಷಿಣೇ ಲೇಖನೀ ತಸ್ಯ ವಾಮೇ ಪತ್ರಂ ತು ಕಾರಯೇತ್ || ೬ ||

ವಾಮೇ ಪಾಶಧರಃ ಕಾರ್ಯಃ ಕಾಲೋ ವಿಕಟದರ್ಶನಃ |
ಯಮಂ ಸಂಕರ್ಷಣಂ ವಿದ್ಧಿ ತಾಮಸೀಂ ತನುಮಾಶ್ರಿತಂ || ೭ ||

ಮರ್ಯಾದಾಸಾಲನಾರ್ಥಾಯ ಲೋಕಸಂಹಾರಕಾರಣಂ |
ನೀಲೋತ್ಪಲದಲಚ್ಛಾಯಾಸ್ತಮಸತ್ವಾತ್ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ೮ ||

ಭಾಗದ ಒಂದು ಕೈ ಧೂಮೋರ್ಣೆಯ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲಿರುವಂತೆಯೂ, ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಗುರಾಣಿ ಇರುವಂತೆಯೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಧೂಮೋರ್ಣೆಯ ಬಲಭಾಗದ ಹಸ್ತವು ಯಮನ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲಿರಬೇಕು ಮತ್ತೊಂದು ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಮಾತುಲುಂಗ ವೆಂಬ ಯೋಗದಂಡವಿರಬೇಕು ಆ ಯಮನ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು

೬-೮ ಅವನು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿ ರಮ್ಯವಾದ ಆಕಾರದಿಂದಲೂ ಭುಜದ್ವಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಸೌಮ್ಯನಾಗಿರಬೇಕು ಅವನ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಲೇಖನಿಯೂ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಪತ್ರವೂ ಇರಬೇಕು ಆ ಯಮನ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಾಶಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ, ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ, ಭಯಂಕರಾಕಾರನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪುರುಷನಿರಬೇಕು. ತಮೋಗುಣ ಪ್ರಚುರವಾದ ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಯಮನು ಸಂಕರ್ಷಣಮೂರ್ತಿಯ ಅಂಶ, ಲೋಕದ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಜಗತ್ಸಂಹಾರಕಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ತಾಮಸನಾದುದರಿಂದ ನೈದಿಲೆಯಂತೆ ಕಪ್ಪಾಗಿರುತ್ತಾನೆ

ವಸನಂ ತಸ್ಯ ವಿಖ್ಯಾತಂ ವಾಸುದೇವೇನ ಶತ್ರುಹನ್ |

ಚತುರ್ಭುಜತ್ವಂ ವಿಖ್ಯಾತಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪರಮಾತ್ಮನಃ |

|| ೯ ||

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತಸ್ಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರಣಂ |

ಯೋ ನೋಹೋ ಮರಣಂ ನೃಣಾಂ ವಿಜ್ಞೇಯೋ ಮಹಿಷಸ್ತುತಃ || ೧೦ ||

ಅನೋಘಂ ತು ಕರೇ ದಂಡಂ ಮೃತ್ಯುಂ ಧಾರಯತೇ ಯಮಃ |

ಅನಿರುದ್ಧೇನ ತಸ್ಯೋಕ್ತಂ ಧಾರಣಂ ಖಡ್ಗಚರ್ಮಣೋಃ |

|| ೧೧ ||

ಕಾಲರಾತ್ರೀ ತು ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಧೂಮೋರ್ಣಾ ಯದುದನಂದನ |

ತಸ್ಯಾಸ್ತು ಶೂಲಿನಾ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಬೀಜಪೂರಕಧಾರಣಂ |

|| ೧೨ ||

ಚಿತ್ರಗುಪ್ತೋ ವಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಸ್ತಥಾತ್ಮಾ ಸರ್ವದೇಹಗಃ |

ಪತ್ರಂ ಧರ್ಮಮಧರ್ಮಂ ಚ ಕರಸ್ಥಾ ತಸ್ಯ ಲೇಖನೀ |

|| ೧೩ ||

ಕಾಲ ಏವ ಸ್ವರೂಪೇಣ ಕಾಲೋ ಯಮಸಮಾಪಗಃ |

ತಸ್ಯಪಾಶಃ ಕರೇ ಘೋರೋ ಯಮಮಾರ್ಗಃ ಸುದುಷ್ಕರಃ |

|| ೧೪ ||

೯-೧೨. ಅವನ ವಸ್ತ್ರವೂ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ವಾಸುದೇವನೇ ಹೇಳಿರುವನು ಅವನಿಗೆ ಚತುರ್ಭುಜ ಉಂಟೆಂಬುದನ್ನೂ ಚತುರ್ಮುಖನೇ ಹೇಳಿರುವನು ಎಲ್ಲಾ ಅಭರಣಗಳೂ ಉಂಟೆಂಬುದನ್ನೂ ಅವನೇ ಹೇಳಿರುವನು ಜನಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಮೋಹರೂಪವಾದ ಮರಣವೇ ಮಹಿಷರೂಪದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದೆ ಅಮೋಘವಾದ ದಂಡರೂಪದಿಂದ ಮೃತ್ಯುವೇ ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿದೆ ಅವನಿಗೆ ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಗುರಾಣಿಗಳ ಧಾರಣವನ್ನು ಅನಿರುದ್ಧನೇ ಹೇಳಿರುವನು ಅವನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಧೂಮೋರ್ಣೆಯೇ ಕಾಳರಾತ್ರಿಸ್ವರೂಪ ಅವಳು ಬೀಜಪೂರಕವನ್ನು ಧರಿಸಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಶಂಭುವೇ ಹೇಳಿರುವನು

೧೩-೧೬ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನೇ ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಅತ್ಮ ಸ್ವರೂಪನು ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಪತ್ರವೇ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮ ಸ್ವರೂಪ ಆದ ಕ್ಯಾಯೇ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಲೇಖನಿಯೂ ಇದೆ ಕಾಲವೆಂಬುದೇ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣರೂಪದಿಂದ ಯಮನ ಸಮಾಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಪಾಶವೇ ಘೋರ ವಾಗಿಯೂ ಕ್ಲೇಶಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಯಮಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೂಚಕ ವಜ್ರನು

|| ವಜ್ರ ಉವಾಚ ||

ಸಂಹಾರಹೇತುಕೀ ಮೂರ್ತಿರ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಸಂಕರ್ಷಣೋ ಮತಃ |
ಸ ತು ದೇವಸ್ತ್ವಯಾಪ್ರೋಕ್ತಃ ಚಂದ್ರಶುಕ್ಲವಪುರ್ಮಹಾನ್ || ೧೫ ||

ಕಲ್ಪೇ ಸಂಹಾರಿಕತ್ವೇ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಃ ಕಥ ಯಮಃ |
ಏತಂ ಪೋ ಸಂಶಯಂ ಛಿನ್ವಿ ಭೃಗುನಂಶವಿನರ್ಥನ || ೧೬ ||

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

ಮೂರ್ತಿಃ ಸಾಂಕರ್ಷಿಣೀ ವಿಷ್ಣೋರುದ್ರಃ ಸಂಹಾರಕಾರಕಃ |
ಕಲ್ಪಕ್ಷಯೇ ತು ಸಂಹಾರಂ ಕರೋತಿ ಜಗತಾಂ ಹಿ ಸಾ || ೧೭ ||

ಪ್ರಕೃತೌ ಯಾತಿ ಧರ್ಮಜ್ಞ ಸಂಹೃತಂ ತು ತದಾ ಜಗತ್ |
ತೇನ ಪ್ರಕೃತಿವರ್ಣಸ್ಥಃ ಕರೋತಿ ಜಗತಾಂ ಕ್ಷಯಂ || ೧೮ ||

ಕೃತ್ವಾಪಿ ಪ್ರಾಣಿಸಂಹಾರಂ ಯಮರೂಪೀ ಪುನಃಪುನಃ |
ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಪ್ರಕೃತೌ ಯೋಗಂ ವಿಧತ್ತೇ ಕದಾ ಚನ || ೧೯ ||

ಪ್ರಶ್ನಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಸಂಕರ್ಷಣಮೂರ್ತಿಯು ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಆ ಸಂಕರ್ಷಣಮೂರ್ತಿಯಾದರೂ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಶುಭ್ರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಕಲ್ಪಾಂತರದಿಂದ ಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾಗಿ ಅವನು ಯಮರೂಪಿಯಾದರೂ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣನಾಗಿ ಹೇಗೆ ಆದಾನು ಎಲೈ ಭೃಗುವಂಶ ಭಾಷಣನೇ ನನ್ನ ಈ ಸಂಶಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಬೇಕು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

೧೭-೨೧ ಸಂಹಾರಕಾರಕನಾದ ರುದ್ರನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಂಕರ್ಷಣಮೂರ್ತಿಯ ಅಂಶ, ಆ ರುದ್ರಮೂರ್ತಿಯೇ ಕಲ್ಪಕ್ಷಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಂಹಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಹಾಗೆ ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಏಕೀಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವರ್ಣವನ್ನೇ ಹೊಂದಿ ರುದ್ರನೇ ಯಮರೂಪಿಯಾಗಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕ್ಷಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೆ ಸಂಹರಿಸುವ ಯಮನೂ ಸಹ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡದೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಸುಖದುಃಖರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಕಾರಗಳಿಂದ ಯೋಜಿಸುತ್ತಾನೆ

ವಿಕಾರೇ ಯೋಜಯತ್ಯೇವ ಸುಖದುಃಖಾತ್ಮಕೇ ತದಾ |

ವಿಕಾರರೂಪವರ್ಣಂ ತು ತೇನ ಸಂದರತೇ ಜಗತ್

|| ೨೦ ||

ರೂಪಮಿದಂ ಕಥಿತಂ ತವ ಯಾಮ್ಯಂ

ಸಾಪವಿನಾಶಕರಂ ವಿಬುಧಾನಾಂ |

ರೂಪಮಂತಃ ಕಥಯಾಮಿ ಮಹಾತ್ಮಂ-

ಸ್ತೋತ್ರಯಶತೇಃ ವರುಣಸ್ಯ ತನಾಹಂ

|| ೨೧ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಯಮರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮೈಕ

ಪಂಚಾಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಅಂತಹ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ರೂಪವರ್ಣಗಳನ್ನು ಹೂಂದಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾನೆ ಸಂಡಿತರಿಗೂ ಸಹ ಶ್ರವಣಮಾತ್ರದಿಂದ ಸರ್ವ ಪಾಪನಾರಕ ವಾದ ಯಮನ ರೂಪವನ್ನು ಇದುವರಿಗೂ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಜಲಾಧಿಪನಾದ ವರುಣನ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಯಮರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ಐವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೓ಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾವುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ದ್ವಿಸಂಚಾತತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಸಪ್ತಹಂಸೇ ರಥೇ ಕಾರ್ಯೋ ವರುಣೋ ಯಾದಸಾಂಪತಿಃ |
ಸ್ನಿಗ್ಧವೈಡೂರ್ಯಸಂಕಾಶಃ ಶ್ವೇತಾಂಬರಧರಸ್ತಥಾ

॥ ೧ ॥

ಕಿಂಚಿತ್ಪಲಂಬಜತರೋ ಮುಕ್ತಾಹಾರವಿಭೂಷಣಃ |
ಸರ್ವಾಭರಣಪಾನ್ಮಾಜಾ ತಥಾ ದೇವಶ್ಚತುರ್ಭುಜಃ

॥ ೨ ॥

ವಾಮಭಾಗಗತಂ ಕೇತುಂ ಮಕರಸ್ಯ ತು ಕಾರಯೇತ್ |
ಭತ್ತಂ ಚ ಸುಸಿತಂ ಮೂಢ್ನಿ ಭಾರ್ಯಾ ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರೀ

॥ ೩ ॥

ಐವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :—ಜಲಾಧಿಪನಾದ ವರುಣನನ್ನು
ಏಳು ಹಂಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ರಥದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಒಳ್ಳೆಯ ವೈಡೂರ್ಯ
ಮಣಿಯಂತಹ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಬಿಳಿಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರಬೇಕು. ಸ್ವಲ್ಪ
ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂದೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಜಠರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ
ಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ, ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಿತನಾಗಿಯೂ, ಚತುರ್ಭುಜನಾಗಿಯೂ
ಇರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧ್ವಜವೂ ಆ ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಮೊಸಳೆಯೂ
ಇರಬೇಕು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಬಿಳುಪಾದ ಭತ್ತಿ ಇರಬೇಕು. ಗೌರ
ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರಿಯಾದ ಅವನ ಪತ್ನಿಯು ಎಡಭಾಗದ

ವಾಮೋತ್ಪನ್ನಗಗತಾ ಕಾರ್ಯಾ ಗೌರೀ ತದ್ವಿಭುಜಾ ನೃಪ |

ಉತ್ಪಲಂ ತು ಕರೀ ವಾಮೇ ದಕ್ಷಿಣಂ ದೇವಪೃಷ್ಠಗಂ

|| ೪ ||

ಪದ್ಮಪಾಶೌ ಕರೀ ಕಾರ್ಯಾ ದೇವದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಯೋಃ |

ಶಂಖಂ ಚ ರತ್ನಪಾತ್ರಂ ಚ ವಾಮಯೋಸ್ತಸ್ಯ ಕಾರಯೇತ್

|| ೫ ||

ಭಾಗೇ ತು ದಕ್ಷಿಣೇ ಗಂಗಾ ಮಕರಸ್ಥಾ ಸಚಾಮರಾ |

ದೇವೀ ಪದ್ಮಕರಾ ಕಾರ್ಯಾ ಚಂದ್ರಗೌರೀ ವರಾನನಾ

|| ೬ ||

ವಾಮೇ ತು ಯಮುನಾ ಕಾರ್ಯಾ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಕಸಂಸ್ಥಾ ಸಚಾಮರಾ |

ನೀಲೋತ್ಪಲಕರಾ ಸೌಮ್ಯಾ ನೀಲನೀರಜಸನ್ನಿಭಾ

|| ೭ ||

ಸ್ನಿಗ್ಧವೃಷಾರ್ಯಸಂಕಾಶಸ್ತ್ವಪೋವರ್ಣೋ ಯತೋ ನೃಪ |

ತಯೋರನುಗ್ರಹಾರ್ಥಾಯ ತದ್ವರ್ಣೋ ವರುಣಸ್ತತಃ

|| ೮ ||

ತೊಡಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರಬೇಕು ಇವಳಿಗೆ ಭುಜದ್ವಯವಿರಬೇಕು ಅವಳ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನೆದಲೆಯೂ ಬಲಗೈ ವರುಣನ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆಯೂ ಇರಬೇಕು

೫-೮. ಆ ವರುಣನ ಬಲಭಾಗದ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪದ್ಮ ಮತ್ತು ಪಾಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಎಡಭಾಗದ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಂಖ ಮತ್ತು ರತ್ನ, ಪಾತ್ರೆ ಇವುಗಳಿರಬೇಕು ಅವನ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಾಮರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮೊಸಳೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಆ ಗಂಗೆಯು ಪದ್ಮಹಸ್ತೆಯಾಗಿಯೂ, ಚಂದ್ರನಂತೆ ಶುಭ್ರಳಾಗಿಯೂ, ಸುಂದರವಾದ ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಮೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಚಾಮರಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತಳಾದ ಯಮುನೆಯನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಅವಳು ನೀಲ ಕಮಲ ಧಾರಿಣಿಯಾಗಿಯೂ, ಸೌಮ್ಯಳಾಗಿಯೂ, ಕಪ್ಪಾದ ಕಮಲದಂತೆ ಶ್ಯಾಮವರ್ಣದಲ್ಲಿ ರಬೇಕು ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲರುವ ವರುಣನು ಗಂಗಾ ಯಮುನಗಳ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವೃಷಾರ್ಯವರ್ಣದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ವೃಷಾರ್ಯದ ವರ್ಣವು ನೀರಿನ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಕಪ್ಪು ಬಿಳಿವು ಮಿಶ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಸ್ವರೂಪವರ್ಣಾಃ ಸುಸಿತಾಸ್ತಾ ಏವ ದ್ವಿಜಪುಂಗವ |
ವಸನಂ ತಸ್ಯ ಕಥಿತಂ ತಾವಿವ ಸುಸಿತಂ ನೃಪ

|| ೯ ||

|| ವಜ್ರ ಉವಾಚ ||

ಅಂಭಸಸ್ತು ಕಥಂ ವರ್ಣಃ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯೇ ತ್ವಯೇರಿತೇ |
ಏತತ್ಪು ಶ್ರೋತುಮಿಚ್ಛಾಮಿ ಪರಂ ಕೌತೂಹಲಂ ಹಿಮೇ

|| ೧೦ ||

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

ವೈಡೂರ್ಯಾ ಭಮಸಾಂ ವರ್ಣಮತಥ್ಯಂ ಯದುನಂದನ |
ಭಾಯಾಗತಸ್ಯ ನಭಸಃ ತದ್ರೂಪಂ ತಾಸು ದೃಶ್ಯತೇ

|| ೧೧ ||

ಪ್ರಸಾತಸಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ರೂಪಮಂಭಸಾಂ ನೃಪ ದೃಶ್ಯತೇ |
ಶಶಾಂಕಾಂಶುಪ್ರತೀಕಾಶಂ ತತ್ಸ್ವರೂಪೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ

|| ೧೨ ||

ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನೋ ವಾಸುದೇವಸ್ತು ವರುಣೋ ಯಾದಸಾಂ ಪತಿಃ |
ತಸ್ಯ ಭಾರ್ಯಾ ರತಿಜ್ಞೇಯಾ ಗೌರೀ ಯಾದವನಂದನ

|| ೧೩ ||

೯-೧೦ ಆ ನದಿಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ತಮ್ಮ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವ ಶುಭ್ರವಸ್ತ್ರವೇ ವರುಣನಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿದೆ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ - ನೀರಿನ ವರ್ಣವು ಕಪ್ಪು ಬಿಳುಪು ಮಿಶ್ರವೆಂದು ನೀವು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಕೇಳಲು ನನಗೆ ಕುತೂಹಲವುಂಟಾಗುತ್ತಿದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

೧೧-೧೫. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೋರಿಬರುವ ವೈಡೂರ್ಯವರ್ಣವು ಸತ್ಯವಲ್ಲ ಆ ವರ್ಣವು ಜಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿರುವ ಆಕಾಶದ ಬಣ್ಣ ಆದುದರಿಂದ ಅದು ನೀರಿನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ವರ್ಣವಲ್ಲ ನೀರು ಧುಮುಕುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತೋರಿಬರುವ ಚಂದ್ರಕಿರಣದಂತೆ ಶುಭ್ರವಾದ ವರ್ಣವೇ ಆ ಜಲದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವರ್ಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಸ್ವರೂಪ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಶುಭ್ರವಾದ ವಸ್ತ್ರವೇ ವರುಣನಿಗೆ ಇರಬೇಕೆಂದು ನಾನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ ಜಲಾಧಿಪನಾದ ವರುಣನು ವಾಸುದೇವನ ಅಂಶವಾದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಸ್ವರೂಪ, ಆದುದರಿಂದಲೇ ಆತನ ಪತ್ನಿಯೂ ರತೀದೇವಿಯ ಸ್ವರೂಪ

ಸೌಭಾಗ್ಯಮುತ್ಪಲಂ ತಸ್ಯಾಃ ಕರೇ ಸುರತಗಂ ವಿಭೋ |
ವರುಣಸ್ಯ ಕರೇ ಪದ್ಮಂ ವಿದಿಧರ್ಮೇ ಮಹಾಭುಜ || ೧೪ ||

ಶಂಖಮರ್ಥಂ ವಿಜಾನೀಹಿ ಪಾಶಂ ಸಂಸಾರಬಂಧನಂ |
ರತ್ನಪಾತ್ರಂ ಕರೇಜ್ಞೇಯಂ ಸರ್ವರತ್ನಧರಾ ಧರಾ || ೧೫ ||

ಯಶಶ್ಚ ಸುಸಿತಂ ಛತ್ರಂ ಸೌಖ್ಯಂ ಮಕರ ಏವ ಚ |
ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕಥಿತಂ ತಸ್ಯ ಭುಜಾಭರಣಧಾರಣಂ || ೧೬ ||

ಲವಣಕ್ಷೀರಅಜ್ಯಾದಿ ದಧಿಮಂಡಸುರೋದಕಾಃ |
ತಥೈವೇಕ್ಷುರಸೋದಶ್ಚ ಸುರೋದಶ್ಚ ತಥಾಪರಃ || ೧೭ ||

ಸಮುದ್ರಾಸ್ತೇ ತು ವಿಖ್ಯಾತಾ ಲೋಕೇ ನರವರೋತ್ತಮ |
ಸಪ್ತಹಂಸಾ ರಥೇ ತಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ಮಹಾತ್ಮನಃ || ೧೮ ||

ಜಾಯಾ ತು ಯಮುನಾ ಜ್ಞೇಯಾ ಸಿದ್ಧಿಭರ್ಗೀರಥೀ ದ್ವಿಜ |
ವೀರ್ಯಕಾಲೌ ವಿನಿದಿಷ್ಟ್ವಾ ತಥಾ ಮಕರಕಚ್ಚಪಾ || ೧೯ ||

ಛಾದ್ದರಿಂದ ಗೌರವರ್ಣದಲ್ಲಿರುತ್ತಾಳೆ ಅವಳ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಕಮಲವೇ ರತಿ ಸೌಖ್ಯವಾದ ಸೌಭಾಗ್ಯ, ವರುಣನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಮವು ಚತುರ್ಮುಖನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ರೀತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಶಂಖವೇ ಆರ್ಧದ ಸ್ವರೂಪ, ಪಾಶವೇ ಸಂಸಾರಬಂಧನ, ರತ್ನ ಪಾತ್ರೆಯು ಸರ್ವರತ್ನಧಾರಿಣಿಯಾದ ಭೂದೇವಿಯ ಸ್ವರೂಪ

೧೬-೧೯ ಯಶಸ್ಸೇ ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಮೊಸಳೆಯೇ ಸೌಖ್ಯದ ಸ್ವರೂಪ ಅವನ ಭುಜ ಮತ್ತು ಅಭರಣಧಾರಣಗಳು ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಲವಣ (ಉಪ್ಪು) ಕ್ಷೀರ (ಹಾಲು) ಅಜ್ಯ (ತುಪ್ಪ) ದಧಿ (ಮೊಸರು) ಸುರಾ (ಮದ್ಯ) ಇಕ್ಷುರಸ (ಕಬ್ಬಿನಹಾಲು) ಸುರಾ (ಮದ್ಯವಿಶೇಷ) ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಏಳು ಸಮುದ್ರಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ ಆ ಸಮುದ್ರಗಳೇ ಏಳು ಹಂಸಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಅವನ ರಥದಲ್ಲಿ ಸೇರಿವೆ ಅವನ ಜಾಯಾರೂಪಗಳೇ ಯುಮುನಾ, ದಿ, ಗಂಗೆಯೇ ಅವನ ಸಿದ್ಧಿರೂಪ, ಮೊಸಳೆ, ಆಮೆ ಇವು ಬಲ ಮತ್ತು ಕಾಲದ ಸ್ವರೂಪಗಳು

ಸ್ವರ್ಗಗಂಗಾಕರೇ ಪದ್ಮಂ ವೃದ್ಧಿಯಾರ್ಮುನಮುತ್ಪಲಂ

|| ೨೦ ||

ರೂಪಂ ಜಲೇಶಸ್ಯ ತವೈತದುಕ್ತಂ

ಮಯಾ ಶಿರಃಪಾಶಧರಸ್ಯ ತಸ್ಯ |

ಅತಃಪರಂ ವಿತ್ತಪತೇರ್ಬ್ರವೀಮಿ

ರೂಪಂ ತನಾಹಂ ಯದುವಂಶಚಂದ್ರ

|| ೨೧ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ವರುಣರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ದ್ವಿಪಂಚಾಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೨೦ ಸ್ವರ್ಗಗಂಗೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿಯೂ, ಯಮುನೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಪದ್ಮ ಮತ್ತು ನೈಲಿಗಳು ವೃದ್ಧಿರೂಪ ಈ ರೀತಿ ಪಾಶಧರನಾದ ವರುಣನ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಧನಾಧಿಪನಾದ ಕುಬೇರನ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ವರುಣರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ಐವತ್ತೆರಡನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ತ್ರಿಪಂಚಾಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಕರ್ತವ್ಯಃ ಪದ್ಮಪತ್ರಾಭೋ ಧನದೋ ನರವಾಹನಃ |

ಚಾಮಿಕರಾಭೋ ಧನದಃ ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಣಃ || ೧ ||

ಲಂಬೋದರಶ್ಚ ತುರ್ಬಾಹುರ್ವಾಮಸಿಂಗಲಲೋಚನಃ |

ಅಪೀಚ್ಯವೇಶಃ ಕವಚೀ ಹಾರಭಾರಾಪಿತೋದರಃ || ೨ ||

ದ್ವೇ ಚ ದಂಷ್ಟ್ರೇ ಮುಖೇ ತಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಶ್ರುಶ್ರುಧಾರಿಣಃ |

ವಾಮೇನ ವಿನತಾಕಾರ್ಯಾ ಮಾಲಿಸ್ತಸ್ಯಾರಿಮರ್ದಿನೀ || ೩ ||

ಐವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ:—ಕುಬೇರನನ್ನು ಪದ್ಮಪತ್ರದ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ನರವಾಹನನಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಕುಬೇರನು ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರಿಯಾಗಿರುವನು ಹೊಟ್ಟೆಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಯೂ, ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಸಿಂಗಲವರ್ಣವುಳ್ಳ ಎಡಗಣ್ಣುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ ವೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವನು ಗಡ್ಡಮಾಸೆಗಳುಳ್ಳ ಕುಬೇರನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕೋರಿ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅವನ ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ತಲೆಯು ಎಡಭಾಗಕ್ಕೆ

ನಾನೋತ್ಸಂಗಗತಾ ಕಾರ್ಯಾ ಮುದ್ಧಿದೇವೀ ವರಪ್ರದಾ |

ದೇವಪೃಷ್ಠಗತಂ ಸಾಣಂ ದ್ವಿಭುಜಾಯಾಸ್ತು ದಕ್ಷಿಣಂ

|| ೪ ||

ರತ್ನಪಾತ್ರಕರಂ ಕಾರ್ಯಂ ನಾಮಂ ರಿಪುನಿಷೂದನ |

ಗದಾಶಕ್ತೀ ಚ ಕರ್ತವ್ಯೇ ತಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಯೋಃ

|| ೫ ||

ಸಿಹ್ಮಾಲಂಕರಣಂ ಕೇತುಂ ಶಿಬಿಕಾಮಹಿ ಪಾದಯೋಃ |

ಶಂಖಪದ್ಮಾ ನಿಧೀಕಾರ್ಯಾ ಸ್ವರೂಪಾ ನಿಧಿಸಂಸ್ಥಿತಾ

|| ೬ ||

ಶಂಖಪದ್ಮಾನ್ತನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಂ ವದನಂ ತಸ್ಯ ಪಾರ್ಶ್ವತಃ |

ಅನಿರುದ್ಧಸ್ತು ವಿಜ್ಞೇಯಸ್ತ್ವಯಾ ದೇವೋ ಧನಾಧಿಪಃ

|| ೭ ||

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕಥಿತಂ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರಣಂ |

ಸುವರ್ಣಂ ನಾಮ ವಿಖ್ಯಾತಂ ಧನಾನಾಮುತ್ತಮಂ ಧನಂ

|| ೮ ||

ತಸ್ಯಾನುಗ್ರಹತೋ ಧತ್ತೇ ವಾಸಃ ಕನಕಸನ್ನಿಭಂ |

ಶಕ್ತಿರೇವ ಸ್ತೃತಾ ಶಕ್ತಿಃ ದಂಡನೀತಿಶ್ಚ ಥಾ ಗದಾ

|| ೯ ||

ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿದಂತಿರಬೇಕು ವರಪ್ರದಳಾದ ಮುದ್ಧಿದೇವಿಯನ್ನು ಅವನ ಎಡತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಎರಡು ಭುಜಗಳುಳ್ಳ ಆ ದೇವಿಯ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಕುಬೇರನ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

೫-೯ ಆ ದೇವಿಯ ಎಡಗೈಯೊಳಗೆ ರತ್ನ ಪಾತ್ರವಿರಬೇಕು ಕುಬೇರನ ಬಲಭಾಗದ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗದೆ ಮತ್ತು ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧಗಳಿರಬೇಕು. ಸಿಂಹಚಿಹ್ನೆತವಾದ ಧ್ವಜವನ್ನೂ ಪಾದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನೂ, ಶಂಖ ಪದ್ಮಗಳೆಂಬ ನಿಧಿಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಆ ಶಂಖಪದ್ಮಗಳು ಸ್ವಾಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿ ನಿಧಿಯ ಮೇಲೆ ಇರುವಂತಿರಬೇಕು ಆ ಶಂಖಪದ್ಮಗಳಿಂದ ಹೊರಟ ಮುಖವು ಕುಬೇರನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿರಬೇಕು ಧನಾಧಿಪನಾದ ಕುಬೇರನು ಅನಿರುದ್ಧನ ಅಂಶವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇವನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಆಭರಣಗಳೂ ಉಂಟೆಂಬುದನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ ಸುವರ್ಣವೆಂಬ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನವು ಅವನಲ್ಲಿದೆ ಅದರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅವನ ವಸ್ತ್ರವು ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದಂತಿದೆ ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವೇ ಶಕ್ತಿರೂಪ, ಗದೆಯೇ ದಂಡನೀತಿಯ ಸ್ವರೂಪ

ಲೋಕಯಾತ್ರಾ ಚ ಕಥಿತಾ ಯದ್ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಸ್ವಭಾವತಃ |
ತತ್ಕರೇ ರತ್ನಸಾತ್ರಂ ತು ಗುಣಾಧಾರಂ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ

|| ೧೦ ||

ನರಂ ರಾಜ್ಯಂ ವಿಜಾನೀಹಿ ಯತ್ರಸ್ಥಸ್ತು ಸದಾ ವಿಭುಃ |
ಸ್ವರೂಪತಸ್ತು ವಿಜ್ಞೇಯೌ ಶಂಖಪದ್ಮೌ ತಥಾ ನಿಧೀ

|| ೧೧ ||

ವಿತ್ತತೋಂಶೋ ಜಯತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಸವತೇಽಯುತಃ |
ಅರ್ಥಃ ಸಕ್ಷಮಯಾ ಜ್ಞೇಯಃ ಕೇತುಃ ಸಿಹ್ಮಾಂಕಲಕ್ಷಣಃ |
ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹೇ ದ್ರಂಷ್ಟೇ ತಸ್ಯ ತಾತ ಮಹಾತ್ಮನಃ

|| ೧೨ ||

ಯಕ್ಷಾಧಿಪಸ್ಯೇತದನಂತದಂಷ್ಟಂ
ನಾಮೇ ವನಂ ಯಕ್ಷನದಸ್ಯ ರಾಜನ್ |
ಅತಃಪರಂ ಕಿಂ ಕಥಯಾಮಿ ತುಭ್ಯಂ
ತನ್ಮೇ ವದಸ್ವಾಯತಲೋಹಿತಾಕ್ಷ

|| ೧೩ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ವೈಶ್ರವಣರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ
ತ್ರಿಪಂಚಾಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೧೦-೧೩ ಕುಬೇರನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಋದ್ಧಿಯೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಲೋಕ
ಯಾತ್ರಾ ಸ್ವರೂಪಳು ಅವಳ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ರತ್ನ ಪಾತ್ರೆಯೇ ಗುಣಗಳ ಆಶ್ರಯ
ಸ್ವರೂಪ, ಅವನಿಗೆ ವಾಹನವಾಗಿರುವ ನರನೇ ರಾಜ್ಯ ಸ್ವರೂಪ, ಶಂಖಪದ್ಮಗಳೇ
ನಿಧಿಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಅವುಗಳಿಂದಲೇ ಇವನ ಧನಾಂಶವು ಲೋಕೋತ್ತರವಾಗಿದೆ.
ಸಿಂಹಚಿಹ್ನೆತನಾದ ಧ್ವಜವೇ ಭೂಮಿಯೊಡಗೂಡಿದ ಅರ್ಧಸ್ವರೂಪ, ಅವನ
ಕೋರೇಹಲ್ಲುಗಳೇ ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹರೂಪ, ಯಕ್ಷನದದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅನಂತ
ದಂಷ್ಟವೆಂಬ ವನವು ಕುಬೇರನಿಗೆ ಸೇರಿದುದು ಎಲೈ ಧೊರೆಯೇ, ನಿನ್ನ ಕೋರಿಕ
ಯಂತೆ ಯಕ್ಷಾಧಿಪನಾದ ಕುಬೇರನ ರೂಪವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಆಯಿತು ಇನ್ನು
ಮುಂದೆ ನಿನಗೆ ಏನು ಹೇಳಲಿ ಹೇಳು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ರವಣರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ
ಐವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಚತುಃಪಂಚಾಶತ್ತನೋಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ಸುಪರ್ಣಸ್ಯ ಚ ತಾಳಸ್ಯ ಮಕರಸ್ಯ ವೃಗಸ್ಯ ಚ |

ಮರುತಾಂ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ಶ್ರೋತುಮಿಚ್ಛಾಮಿ ಭಾರ್ಗವ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ತಾಕ್ಷ್ಯೋ ಮಾರಕತಪ್ರಖ್ಯಃ ಕೌಶಿಕಾಕಾರನಾಸಿಕಃ |

ಚತುರ್ಭುಜಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯೋ ವೃತ್ತನೇತ್ರಮುಖಸ್ತತಃ

॥ ೨ ॥

ಗೃಧ್ರೋರುಜಾನುಚರಣಃ ಪಕ್ಷದ್ವಯವಿಭೂಷಣಃ

॥ ೩ ॥

ಐವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧. ಪುನಃ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಎಲೈ ಭಾರ್ಗವನೇ, ಸುಪರ್ಣ (ಗರುಡ) ತಾಳ, ಮಕರ, ವೃಗ ಇವುಗಳ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಕೇಳಲು ಆಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ದಯವಿಟ್ಟು ಹೇಳಬೇಕು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. —

೨-೫ ಗರುಡನು ಪಚ್ಚೈಯಕಲ್ಲಿನ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಗೂಬೆಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತಹ ಮೂಗಿರಬೇಕು. ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳಿರಬೇಕು. ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಮುಖ ಇವು ದುಂಡಾಗಿರಬೇಕು ತೊಡೆ, ಮಂಡಿ, ಕಾಲುಗಳು ಇವು ಹದ್ದಿನ ಅವಯವಗಳಂತಿರಬೇಕು ಎರಡು ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾಗಿರಬೇಕು ಸುವರ್ಣ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದು ಪುಕ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ಇರಬೇಕು. ಅವನ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ

ಪ್ರಭಾಸಂಸ್ಥಾನಸೌವರ್ಣಃ ಕಲಾಪೇನ ವಿವರ್ಜಿತಃ |

ಭಕ್ತಂ ಚ ಪೂರ್ಣಕುಂಭಂ ಚ ಕರಯೋಸ್ತಸ್ಯ ಕಾರಯೇತ್ || ೪ ||

ಕರದ್ವಯೇ ತು ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತಥಾಸ್ಯ ರಚಿತೋಽಂಜಲಿಃ |

ಯದಾಸ್ಯ ಭಗವಾನ್ ಪೃಷ್ಠೇ ಭಕ್ತಕುಂಭಧರೌ ಕರೌ || ೫ ||

ನ ಕರ್ತವ್ಯೌ ತು ಕರ್ತವ್ಯೌ ದೇವಪಾದಧರಾವುಭೌ |

ಕಿಂಚಿಲ್ಲಂಬೋದರಃ ಕಾರ್ಯಃ ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಿತಃ || ೬ ||

ತಾಲಸ್ತಾಲಾಕೃತಿಃ ಕಾರ್ಯೋ ಮಕರೋ ಮಕರಾಕೃತಿಃ |

ಉಪರಿಷ್ಠಾತ್ತಥೈವಾಸ್ಯ ಕಾರ್ಯೋ ಋಗ್ಯವದಚ್ಯುತಃ || ೭ ||

ಮನೋಜಗತ್ತಥಾಕಾಮಂ ಕರ್ಮ ಚೈತೇ ಕ್ರಮಾತ್ಸ್ಪೃತಾಃ |

ವಾಸುದೇವೋಽಚ್ಯುತಶ್ಚೈವ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಶ್ಚ ಮಹಾಭುಜಃ |

ತಥಾ ಚೈವಾನಿರುದ್ಧಶ್ಚ ಕ್ರಮೇಣೈತೇ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ || ೮ ||

ಧೃತಿ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣ ಕುಂಭಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಮುಂಭಾಗದ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಅಂಜಲಿಬಂಧ ರೂಪದಿಂದ ರಚಿಸಬೇಕು ಈ ಗರುಡನ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಭಗವಂತನು ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸುವಾಗ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಕುಂಭಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬಾರದು ಆ ಕೈಗಳೆರಡೂ ಭಗವಂತನ ಪಾದಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

೬-೯ ಉದರವು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದಂತಿರಬೇಕು ಎಲ್ಲಾ ಆಭರಣಗಳಿಂದಲೂ ಭೂಷಿತನಾಗಿರಬೇಕು ತಾಲವನ್ನು ತಾಲದಂತೆಯೂ ಮಕರವನ್ನು ಮಕರದಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯುತನನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಮನಸ್ಸು, ಜಗತ್ತು, ಕಾಮ ಕರ್ಮ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಾಸುದೇವ ಅಚ್ಯುತ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧ ಇವರುಗಳು ನಿಯಾಮಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ ತಾಲ

ತಾಕ್ಷ್ಯಃ ಸತಾಲೋ ಮಕರಸ್ತಥಾಚ್ಯೋ

ದೇವೇಶಕೀನಾಶ ಜಲಾರ್ಥನಾಥಃ |

ಅಗ್ನೈರ್ಕತೋಯಾಧಿಪಶ್ಚಿನಾಥ

ಸ್ತನಿವ ಲೋಕೇಷು ಬುದ್ಧೈಃ ಪ್ರದಿಷ್ಟಾಃ

|| ೯ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಗರುಡರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ಚತುಃಪಂಚಾಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಸಹಿತನಾದ ತಾಕ್ಷ್ಯನೂ, ಮಕರನೂ ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹರಾಗುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರ, ಯಮ, ವರುಣ, ಕುಬೇರ, ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ, ಗರುಡ ಇವರೂ ಸಹ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯರೆಂದು ಪಂಡಿತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಗರುಡ ನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ಐವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ.

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾವುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಂಚಪಂಚಾತತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ಶಿವಸ್ಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ವದ್ವೇನ್ಯೈ ನಿರ್ಯತೇಸ್ತಥಾ ।
ವಾಯೋಶ್ಚ ಬ್ರೂಹಿ ಧರ್ಮಜ್ಞ ತತ್ರ ಮೇ ಸಂಕಯೋ ಮಹಾನ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ವಾಮಾರ್ಥೇ ಸಾರ್ವತೀ ಕಾರ್ಯಾ ಶಿವಃ ಕಾರ್ಯಶ್ಚ ತುರ್ಭುಜಃ ।
ಅಕ್ಷಮಾಲಾಂ ತ್ರಿಶೂಲಂ ಚ ತಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಯೋಃ ॥ ೨ ॥

ದರ್ಶಣೇಂದೀವರೌ ಕಾರೌ ವಾಮಯೋರ್ಯದುನಂದನ ।
ಏಕವಕ್ತ್ರೋ ಭವೇಚ್ಛಂಭುವಾರ್ಮಾ ಚ ದಯಿತಾ ತನುಃ ॥ ೩ ॥

ಏವತ್ಪ್ರದನೇಯ ಅಧ್ಯಾಯಃ.

೧-೬ ವಜ್ರನು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಲೈ ಧರ್ಮಜ್ಞನೇ, ಶಿವನ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ, ನಿರುಋತಿ, ವಾಯು ಇವರ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನೂ ನನಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಬಹಳ ಸಂದೇಹವಿದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಶಿವನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಶಿವನ ಬಲಭಾಗದ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷಮಾಲೆ ಮತ್ತು ತ್ರಿಶೂಲಗಳೂ ಇರಬೇಕು ಎಡಭಾಗದ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿ ಮತ್ತು ಇಂದೀವರ ಕುಸುಮಗಳಿರಬೇಕು ಶಂಭುವಿಗೆ ಒಂದೇ ಮುಖ, ಅವನ ಎಡಭಾಗದ ದೇಹವೇ

ದ್ವಿನೇತ್ರಶ್ಚ ಮಹಾಭಾಗ ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಿತಃ |

ಅಭೇದಭಿನ್ನಾಪ್ರಕೃತಿಃ ಪುರುಷೇಣ ಮಹಾಭುಜ

|| ೪ ||

ಗೌರೀಶರ್ವತಿ ನಿಖ್ಯಾತಾ ಸರ್ವಲೋಕನಮಸ್ಕೃತಾ |

ಕಾರಣಂ ಕಥಿತಂ ಪೂರ್ವಂ ಶೂಲಾದೀನಾಂ ಮಯಾ ತವ

|| ೫ ||

ಈಶಾನರೂಪಂ ಕಥಿತಂ ತನೇದಂ ರೂಪಂ

ತಥಾಗ್ನೇಃ ಶೃಣು ಧರ್ಮ ನಿತ್ಯಂ |

ವೇದಾಯದರ್ಥಂ ಜಗತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಾಃ

ಮುಖಂ ಚ ಯತ್ಸರ್ವಸುರಾಸುರಾಣಾಂ

|| ೬ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಗೌರೀಶರ್ವವರ್ಣನೋ ನಾಮ

ಸಂಪಸಂಚಾಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಅವನ ಪತ್ನಿಯ ರೂಪ, ಎರಡೇ ಕಣ್ಣುಗಳು, ಸರ್ವಾಭರಣ ಭೂಷಿತನಾಗಿರಬೇಕು
ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ಅಭೇದ ಮತ್ತು ಭೇದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷ ಸಂಘಾತ
ರೂಪ, ಇದಕ್ಕೆ ಗೌರೀಶ್ವರನೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಈ ಮೂರ್ತಿಯು
ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಶೂಲಾದಿಗಳ ಧಾರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು
ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಈ ರೀತಿ ಶಿವನ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು
ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಸ್ಥಿರಧರ್ಮ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ
ಈ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿಯೇ ವೇದಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿವೆ ದೇವದಾನವರಿಗೆಲ್ಲ
ರಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮುಖದಂತಿದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಗೌರೀಶರ್ವವರ್ಣನವೆಂಬ ಐವತ್ತೈದನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಟಾಪಂಚಾಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ರಕ್ತಂ ಜಟಾಧರಂ ವಹ್ನಿಂ ಕುರ್ಯಾದ್ವೈ ಧೂಮ್ರವಾಸಸಂ ।

ಜ್ವಾಲಾಮಾಲಾಕುಲಂ ಸೌಮ್ಯಂ ತ್ರಿನೇತ್ರ ಶ್ವಶ್ರುಧಾರಿಣಂ

॥ ೧ ॥

ಚತುರ್ಬಾಹುಂ ಚತುರ್ದಂಷ್ಟ್ರಂ ದೇವೇಶಂ ವಾತಸಾರಥಿಂ ।

ಚತುರ್ಭಿಶ್ಚ ಶುಕ್ಲೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಧೂಮಚಿಹ್ನ ರಥೇಸ್ಥಿತಂ

॥ ೨ ॥

ನಾಮೋತ್ಸಂಗಗತಾ ಸ್ವಾಹಾ ಶಕ್ರಸ್ಯೇವ ಶಚೀ ಭವೇತ್ ।

ರತ್ನಸಾತ್ರಕರಾ ದೇವೀ ವಹ್ನೇರ್ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಯೋಃ

॥ ೯ ॥

ಐವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಜಟಾಧಾರಿಯಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಧೂಮ್ರಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಜ್ವಾಲಾಸಮೂಹದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಗಡ್ಡ ವಿಸ್ತಾರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸೌಮ್ಯನಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ನಾಲ್ಕು ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ನಾಲ್ಕು ಕೋರಹಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ವಾಯು ರಥನಾಗಿರಬೇಕು ನಾಲ್ಕು ಗಿಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೊಗೆಯ ಚಿಹ್ನೆಯ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆಯೂ ಇರಬೇಕು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶಚೀವಿಯಂತೆ ಈ ಅಗ್ನಿಗೂ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ ಕುಳಿತಿರಬೇಕು ದೇವಿಯ ಕೈಯೊಳಗೆ ರತ್ನಗಳ ಪಾತ್ರೆ ಇರಬೇಕು ಅಗ್ನಿಯ ಬಲಭಾಗದ ಎರಡು

ಜ್ವಾಲಾತ್ರಿಶೂಲೌ ಕರ್ತವ್ಯೌ ಚಾಕ್ಷಮಾಲಾ ತು ನಾಮಕೇ |

ರಕ್ತಂ ಹಿ ತೇಜಸೋ ರೂಪಂ ರಕ್ತವರ್ಣಂ ತತಃ ಸ್ಫುತಂ

|| ೪ ||

ನಾತಸಾರಥಿತಾ ತಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಧೂಮ್ರಕೇತುತಾ |

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾ ಚ ತಥಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಯಾಗಧೂಮ್ರಾಭವಸ್ತುತಾ

|| ೫ ||

ಅಕ್ಷಮಾಲಾ ತ್ರಿಶೂಲಂ ಚ ಜಟಾಜೂಟಸ್ತ್ರಿನೇತ್ರತಾ |

ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರಿತ್ವಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ತಸ್ಯ ಶಂಭುನಾ

|| ೬ ||

ಜ್ವಾಲಾಕಾರಂ ಪರಂ ಧಾಮನು ಹುತಂ ತೇನ ಪ್ರತೀಚ್ಛತಿ |

ಗೃಹೀತ್ವಾ ಸರ್ವದೇವೇಭ್ಯೋ ತತೋ ನಯತಿ ಶತ್ರುಹನಾ

|| ೭ ||

ವಾಗ್ಗಂಡಮಥ ಧಿಗ್ಗಂಡಂ ಧನದಂಡಂ ತಥೈವ ಚ |

ಚತುರ್ಥಂ ವಧದಂಡಂ ಚ ದಂಷ್ಟ್ರಾಸ್ತಸ್ಯ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ

|| ೮ ||

ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವಾಲೆಯೂ ತ್ರಿಶೂಲವೂ ಇರಬೇಕು, ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಮಾಲಿಕೆ ಇರಬೇಕು ತೇಜಸ್ಸಿನ ರೂಪವು ಕೆಂಪಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ವರ್ಣವೂ ಕೆಂಪಾಗಿರಬೇಕು

೫-೮ ಅಗ್ನಿಯು ವಾಯು ಸಾರಧಿಯಾಗಿರುವುದೂ, ಧೂಮಕೇತುವಾಗಿರುವುದೂ ಸಹ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧ. ಹಾಗೆಯೇ ಯಾಗಧೂಮದಂತಹ ವಸ್ತುವೂ ಸಹ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷಮಾಲಾ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಜಟಾಕಲಾಪ, ತ್ರಿನೇತ್ರ, ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರಿತ್ವ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಉಂಟೆಂದು ಶಂಭುವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ ಜ್ವಾಲಾಕಾರವೇ ಅವನ ಮುಖ್ಯವಾದ ದೇಹ ಅದರಿಂದಲೇ ಆಹುತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅವನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ ತಾನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅದನ್ನು ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ ಅವನ ನಾಲ್ಕು ಕೋರಿದಾಡೆಗಳೂ, ವಾಗ್ಗಂಡ, ಧಿಗ್ಗಂಡ, ಧನದಂಡ, ವಧದಂಡಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ದಂಡಸ್ವರೂಪಗಳು

ಶ್ರುತ್ಯ ತಸ್ಯ ವಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ದರ್ಭಾಃ ಪರಮಸಾವನಂ |
ಯೇ ವೇದಾಸ್ತೇ ಶುಕಾಸ್ತಸ್ಯ ರಥಯುಕ್ತಾ ಮಹಾತ್ಮನಃ

|| ೯ ||

ಆಗ್ನೇಯಮೇತತ್ತವರೂಪಮುಕ್ತಂ
ಪಾಪಾಪಹಂ ಸಿದ್ಧಿಕರಂ ನರಾಣಾಂ |
ಧ್ಯೇಯಂ ತವೈತನ್ಮುಪ ಹೋಮಕಾಲೇ
ಸರ್ವಾಗ್ನಿಕರ್ಮಣ್ಯಪರಾಜಿತೇನ

|| ೧೦ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಅಗ್ನಿರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ
ಷಟ್ಪಂಚಾಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೯-೧೦ ಅವನ ಗಡ್ಡನಿರಸಗಳೇ ಸವಿತ್ರವಾದ ದರ್ಭೆಗಳ ಸ್ವರೂಪ
ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳೇ ಗಿಣಿಗಳ ರೂಪವಿಂದ ಅವನ ರಥವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ ಈ ವಿಧ
ವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಇದರ ಶ್ರವಣವೂ ಸಹ
ನರರಿಗೆ ವಾಪನಾಶಕವೂ ಸಿದ್ಧಿಪ್ರದವೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಅಗ್ನಿಯ ಇಂತಹ ಸ್ವರೂಪವು
ಹೋಮಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಅಗ್ನಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧ್ಯಾನಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಇದು
ಸರ್ವ ವಿಧವಾದ ವಿಜಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವಜ್ರ
ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ಐವತ್ತಾರನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಸಪ್ತಪಂಚಾಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉನಾಚಿ ॥

ವಿರೂಪಾಕ್ಷೋ ವಿವೃತ್ತಾಕ್ಷಃ ಸ್ವಾಂತುದಂಡೋಜ್ವಲಾನನಃ |

ಉರ್ಧ್ವಕೇಶೋ ಹರಿಶ್ಚಕ್ರುದ್ವಿಜಾಹುರ್ಭೀಷಣಾನನಃ

॥ ೧ ॥

ವರ್ಣೇನ ರಕ್ತಕೃಷ್ಣಾಂಗಃ ಕೃಷ್ಣಾಂಬರಧರಸ್ತಥಾ |

ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರೀ ಚ ದಂಡರಶ್ಮಿಕರಸ್ತಥಾ

॥ ೨ ॥

ಭಾರ್ಯಾ ಚ ತಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ದೇವೀ ನಿನ್ಯತಿತಸ್ತಥಾ |

ಕೃಷ್ಣಾಂಗೀ ಕೃಷ್ಣವದನಾ ಶಾಶಹಸ್ತಾ ತು ನಾಮತಃ

॥ ೩ ॥

ಐವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೬ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ವಿರೂಪಾಕ್ಷನನ್ನು ತಿರುಗಿದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ದೀರ್ಘವಾದ ದಂಡಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಉಜ್ವಲವಾದ ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ, ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಮೇಲ್ಪ್ರತಿಮೆಗಳಾದ ಕೇಶಪಾಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಹಸುರಾದ ಗಡ್ಡವಿಾಸೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಎರಡು ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಭಯಂಕರವಾದ ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಅವನ ಮೂರ್ತಿ ಇರಬೇಕು. ಕೆಂಪು ಮಿಶ್ರವಾದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಕೃಷ್ಣವಸ್ತ್ರಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವಾಭರಣ ಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ, ದಂಡ ಮತ್ತು ಲಗಾಮು ಇದನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಅವನ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದಲೂ, ಕಪ್ಪಾದ ಮುಖದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಪಾಶಧಾರಿಣಿಯಾದ ನಿನ್ಯತಿ ಎಂಬ ಭಾರ್ಯೆಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ವಿರೂಪಾಕ್ಷನು ಕಾಲರೂಪಿ, ಅವನ ಭಾರ್ಯೆಯು

ಕಾಲಃ ಪ್ರೋಕ್ತೋ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೋ ಮೃತ್ಯುಹಿಂಸೃತಿಸ್ತಥಾ |

ಬಿಭರ್ತಿ ತಾಮಸಂ ರೂಪಂ ವಾಸಾಂಸಿ ಚ ತತೋ ನೃಪ || ೪ ||

ಮಾರಣಂ ತತ್ಕರೇ ದಂಡಂ ಬಂಧನಂ ಚೋಷ್ಟರಶ್ಮಯಃ |

ಮಹಾನೋಹಸ್ತಭೈವೋಷ್ಟಃ ಕಥಿತಸ್ತಸ್ಯ ವಾಹನಃ || ೫ ||

ವಪುರ್ವಿರೂಪಾಕ್ಷಮಿಂದಂ ಪ್ರದಿಷ್ಟಂ

ರಕ್ಷೋಧಿಪಸ್ಯಾಪ್ರತಿಮಸ್ಯ ತಸ್ಯ |

ಅತಃಪರಂ ವಚ್ಚಿತನಾದ್ಯ ರಾಜ

ನ್ವಾಯೋಸ್ತುರೂಪಂ ಪರಮಸ್ಯ ಧಾಮ್ನಃ || ೬ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ಸಪ್ತಪಂಚಾಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಮೃತ್ಯುರೂಪಳು ಆದುದರಿಂದಲೇ ತಾಮಸವಾದ ರೂಪವನ್ನೂ, ವಸ್ತುವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಕೈಯ್ಯಲ್ಲಿರುವ ದಂಡವೇ ಮರಣ ಸ್ವರೂಪ, ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯ್ಯಲ್ಲಿರುವ (ವಾಹನವಾದ ಒಂಟಿಯ) ಲಗಾಮೇ ಬಂಧನರೂಪ, ವಾಹನರೂಪವಾದ ಒಂಟಿಯೇ ಮಹಾಮೋಹಸ್ವರೂಪ, ಈ ರೀತಿ ರಾಕ್ಷಸಾಧಿಸನಾದ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ದೇಹಧಾರಿಯಾದ ವಾಯುವಿನ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ಐವತ್ತೇಳನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಅಷ್ಟಪಂಚಾಶತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉನಾಚಿ ॥

ನಾಯುರಂಬರವರ್ಣಸ್ತು ತದಾಕಾರೋಂಬರೋ ಭವೇತ್ |

ನಾಯ್ತ್ಯಾಪೂರಿತವಸ್ತ್ರಶ್ಚ ದ್ವಿಭುಜೋ ರೂಪಸಂಯುತಃ

॥ ೧ ॥

ಗಮನೇಚ್ಛಾ ಶಿವಾ ಭಾರ್ಯಾ ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಾ ಚ ನಾಮತಃ |

ಕಾರ್ಯೋ ಗೃಹೀತವಸ್ತ್ರಾಂತಃ ಕರಾಭ್ಯಾಂ ಪವನೋ ದ್ವಿಜ

॥ ೨ ॥

ತಥೈವ ದೇವೀ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಶಿವಾ ಪರಮಸುಂದರೀ |

ವ್ಯಾಧಿತಾಸ್ಯಸ್ತಥಾ ಕಾರ್ಯೋ ದೇವೋ ವ್ಯಾಕುಲಮೂರ್ಧಜಃ

॥ ೩ ॥

ಐವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೬ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ನಾಯುವನ್ನು ಆಕಾಶದ ಬಣ್ಣದಂತಹ ಬಣ್ಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅವನ ವಸ್ತ್ರವೂ ಅದೇ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿರಬೇಕು ನಾಯುವಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿ, ಎರಡು ಭುಜಗಳುಳ್ಳ ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವಿರಬೇಕು ಅವನ ಗಮನೇಚ್ಛಾ ರೂಪಳಾದ ಶಿವಾ ಎಂಬ ಭಾರ್ಯೆಯು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿರಬೇಕು ನಾಯುವಿನ ರೂಪವನ್ನು ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ವಸ್ತ್ರದ ಸೆರಗಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಅವನ ಭಾರ್ಯೆಯಾದ ಶಿವೆಯನ್ನೂ ಮಹಾಸುಂದರಿಯನ್ನಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ನಾಯುವಿನ ಮುಖವು ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತನಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಕೇಶಪಾಶಗಳು ವ್ಯಾಕುಲನಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಇರಬೇಕು ನಾಯುವು ಆಶ್ರಯವಸ್ತುಗಳ ಗಂಧವರ್ಣಾದಿ

ನಾಯುರಾಶ್ರಯತೋ ಧತ್ತೇ ಗಂಧವರ್ಣಾದಿಕಂ ಯತಃ |

ತಸ್ಮಾದಂಜನವರ್ಣಸ್ತು ಗಗನಸ್ಯ ಸಮಾಶ್ರಯಾತ್ || ೪ ||

ತದೇವ ವಸನಂ ತಸ್ಯ ಗಗನಂ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ |

ಯಾ ಗತಿಃ ಸಾ ಶಿವಾ ದೇವೀ ಯೋಽನಿರುದ್ಧಶ್ಚ ಸೋಽನಿಲಃ || ೫ ||

ಏತದ್ಧಿ ರೂಪಂ ಪವನಸ್ಯ ರಾಜಂ-

ಸ್ತವೋದಿತಂ ಸರ್ವಜಗನ್ಮಯಸ್ಯ |

ದೇವ್ಯಾಃ ಶಿವಾಯಾರ್ಶ್ವ ಮಹಾನುಭಾವ

ಪರಂ ಪವಿತ್ರಂ ವಿದಿತಂ ದ್ವಿಜಾನಾಂ || ೬ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವಜ್ರ ಸಂವಾದೇ

ನಾಯುರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ಅಪ್ಯಸಂಚಾಶತ್ತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗಗನವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಅವನು ಗಗನದಂತಹ ಬಣ್ಣವನ್ನೂ ವಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಗತಿಯೇ ಶಿವಾ ಎಂಬ ದೇವಿಯ ಸ್ವರೂಪ ನಾಯುವೂ ಸಹ ಅನಿರುದ್ಧನ ಸ್ವರೂಪ, ಸರ್ವ ಜಗದ್ರೂಪಿಯಾದ ನಾಯುವಿನ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ದೇವಿಯಾದ ಶಿವೆಯ ರೂಪವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಈ ಜ್ಞಾನವು ದ್ವಿಜರಿಗ ಬಹಳ ವಿನಿತ್ಯಕರವಾದ್ದು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ನಾಯುವಿನ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ಐವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೓ಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕೋನಶಸ್ವಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಅಥಾತೋ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ವಚ್ಛ್ಯಹಂ ಭೈರವಸ್ಯ ತೇ |
ಲಂಬೋದರಂ ತಥಾ ಕುರ್ಯಾದ್ಭೃತ್ಪಿಂಗಲಲೋಚನಂ ॥ ೧ ॥

ದಂಷ್ಟ್ರಾಕರಾಲವದನಂ ಪುಲ್ಲನಾಸಾಪುಟಂ ತಥಾ |
ಕಪಾಲಮಾಲಿನಂ ರೌದ್ರಂ ಸರ್ವತಃ ಸರ್ವಭೂಷಣಂ ॥ ೨ ॥

ನ್ಯಾಲೇನ ತ್ರಾಸಯಂತಂ ಚ ದೇವೀಂ ಸರ್ವತನಂದಿನೀಂ |
ಸಜಲಾಂಬುದಸಂಕಾಶಂ ಗಜಚರ್ಮೋತ್ತರಚ್ಛದಂ ॥ ೩ ॥

ಏವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. — ಭೈರವನ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣ ವನ್ನು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಭೈರವಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ದಪ್ಪವಾದ ಉದರ ದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ದುಂಡಾದ ಮತ್ತು ಪಿಂಗಲವರ್ಣದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ಅವನ ಮುಖವು ಕೋರೆದಾಡೆಗಳಿಂದ ಕೂರ ಪಾಗಿಯೂ, ಅರಳಿರುವ ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಕಪಾಲ ಮಾಲಾಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ, ರೌದ್ರವಾಗಿಯೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವ ಭೂಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಅವನ ಮೂರ್ತಿ ಇರಬೇಕು. ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಸರ್ಪಗಳಿಂದ ಭಯಪಡಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಕೃಷ್ಣಮೇಘದಂತೆ ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ, ಆನೆಯ ಚರ್ಮದ ಮೇಲು ಹೊದಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಎಲ್ಲಾ

ಬಾಹುಭಿರ್ಬಹುಭಿರ್ದ್ಯಾಪ್ತಂ ಸರ್ವಾಯುಧವಿಭೂಷಣೈಃ |

ಬೃಹತ್ಸಾಲಪ್ರತೀಕಾಶೈಸ್ತಥಾ ತೀಕ್ಷ್ಣನಖೈಃ ಶುಭೈಃ

|| ೪ ||

ಸಾಚೀಕೃತಮಿದಂ ರೂಪಂ ಭೈರವಸ್ಯ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ |

ಮಹಾಕಾಲಸ್ಯ ಕಥಿತಮೇತದೇನ ಚ ಸಮುಖಂ

|| ೫ ||

ದೇವೀ ತು ವಾಮತಃ ಕಾರ್ಯಾ ಕರೇ ಕಾರ್ಯಸ್ತು ಪನ್ನ ಗಃ |

ನ ಚಾಸ್ಯ ಪುರತಃ ಕಾರ್ಯಾ ದೇವೀ ಪರ್ವತನಂದಿನೀ

|| ೬ ||

ಶುಕ್ಲಾ ನ ಕಾರ್ಯಾ ನ ತಥಾಸ್ಯ ರಕ್ತಾ

ಸಮಾಪತೋ ಮಾತೃಗಣಪ್ರಧಾನೇ |

ಕಾರ್ಯಸ್ತೃಥಾನ್ಯಃ ಪರಿಬರ್ಹಮಸ್ಯ

ಗಣಾಶ್ಚ ಕಾರ್ಯಾ ಬಹುರೂಪರೂಪಾಃ

|| ೭ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಭೈರವರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ

ನಾಮೈಕೋನಷಷ್ಟಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವ ಅನೇಕ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಬಾಹುಗಳೂ ತಾಳವೃಕ್ಷಗಳಂತೆ ದೀರ್ಘವಾಗಿರಬೇಕು ಕೈಗಳು ಹರಿತವಾದ ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು.

೫-೭ ಈ ರೂಪವು ಪಾರ್ಶ್ವಭಾಗಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಇದು ಭೈರವನ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಮಹಾಕಾಲನ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ದೇವಿಯು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಅವಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸರ್ಪ ವಿರಬೇಕು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಎದುರು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಬಾರದು. ಅವಳು ಬಿಳುಪಾಗಿಯೂ ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ ಇರಬಾರದು. ಮಾತೃಗಣಗಳನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುವ ಸಂಭವವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಪರಿಚಾರಿಕರ ವರ್ಗವನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕು. ಅನೇಕ ರೂಪಿಗಳಾದ ಗಣಗಳನ್ನೂ ಪರಿಜನ ಸಂಘದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಬಹುದು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರದ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಭೈರವರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ಐವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ.

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಸಷ್ಟಿಕರ್ಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉನಾಚಿ ॥

ವಿಷ್ಣು ಭೂಮ್ಯಂಬರಾಣಾಂ ತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಶ್ಚ ತಥಾ ವಿಭೋ |
ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಮಾಚಕ್ಷ್ಯ ಭೃಗುವಂತವಿವರ್ಧನ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉನಾಚಿ ॥

ಏಕವಕ್ತ್ರೋ ದ್ವಿಬಾಹುಶ್ಚ ಗದಾಚಕ್ರಧರಃ ಪ್ರಭುಃ |
ದೇಹವಿನ್ಯಾಸಮಪರಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ಕೀರ್ತಿತಂ ಹರೇಃ

॥ ೨ ॥

ಗಾಂಧಾರೀ ತು ಸ್ಮೃತಾ ಮಾಯಾ ಜಗದ್ಬಂಧಾಯ ವೈಷ್ಣವೀ |
ಗದಾ ದೇವಕರೇ ನಿತ್ಯಂ ಸರ್ವಭೂತವಶಂಕರೀ

॥ ೩ ॥

ಅರವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೬ ವಜ್ರನು ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಎಲೈ ಭೃಗೂತ್ತಮನೇ, ವಿಷ್ಣು, ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶ, ಬ್ರಹ್ಮ ಇವರ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ವಿಷ್ಣು ಮೂರ್ತಿಯು ಒಂದು ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿ ಎರಡು ಬಾಹುಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಬೇಕು. ಗದಾ ಚಕ್ರಧಾರಿ ಯಾಗಿರಬೇಕು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಹತ್ತಾದ ಮತ್ತೊಂದು ದೇಹವಿಸ್ತಾಸವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವೆನು ಗಾಂಧಾರಿ ಎಂಬ ವೈಷ್ಣವ ಮಾಯೆಯು ಜಗತ್ತಿನ ಬಂಧನ ಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಮಾಯೆಯು ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಶೀಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ಗದಾರೂಪದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುತ್ತದೆ ಆ ವೈಷ್ಣವ

ಸೈವ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧೃತಿಃ ಕೀರ್ತಿಃ ಪುಷ್ಟಿಃ ಶ್ರದ್ಧಾ ಸರಸ್ವತೀ |
ಗಾಯತ್ರೀ ವೇದಜನನೀ ಕಾಲರಾತ್ರಿಸ್ತಥೈವ ಸಾ

|| ೪ ||

ಸಂಸಾರಭ್ರಮಣಂ ಚಕ್ರಂ ಚಕ್ರಂ ವಿಷ್ಣುಕರೇ ಸ್ಥಿತಂ |
ಧರ್ಮಚಕ್ರಂ ಕಾಲಚಕ್ರಂ ಭಚಕ್ರಂ ಚ ಮಹಾಭುಜ

|| ೫ ||

ಧೃನೋ ಹಿ ವಿಷ್ಣುಭಗವಾನ್ಪ್ರದಿಷ್ಟಃ
ಚಕ್ರಂ ಸದಾ ಭ್ರಾಮಯತೇ ಸ ವೀರಃ |
ಏತೇನ ಕಾರ್ಯೇಣ ಜಗತ್ಪ್ರಧಾನಃ
ಸ ಚಕ್ರಹಸ್ತೋ ಭಗವಾನ್ ಪ್ರದಿಷ್ಟಃ

|| ೬ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ವಿಷ್ಣುರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ
ಷಷ್ಠಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಮಾಯೆಯೇ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಎಂದೂ ಧೃತಿ, ಕೀರ್ತಿ, ಪುಷ್ಟಿ, ಶ್ರದ್ಧಾ, ಸರಸ್ವತೀ, ವೇದಮಾತೆಯಾದ ಗಾಯತ್ರೀ, ಹಾಗೂ ಕಾಲರಾತ್ರಿ ಎಂದೂ ವ್ಯವಹರಿಸ್ಪಡುತ್ತದೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾದ ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದ ಚಕ್ರವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದೆ. ಅದೇ ಧರ್ಮಚಕ್ರ, ಕಾಲಚಕ್ರ, ಭಚಕ್ರ. ಮಹಾಮಹಿಮ ನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಸ್ಥಿರನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಅವನು ತನ್ನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸುತ್ತಿಸುತ್ತಿರುವನು ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಧಾನ ಪುರುಷ ನಾದ ಅವನನ್ನು ಚಕ್ರಹಸ್ತನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರದ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುರೂಪ ನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ
ಅರವತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕಷಷ್ಟಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಶುಕ್ಲವರ್ಣಾ ಮಹೀ ಕಾರ್ಯಾ ದಿವ್ಯಾ ಭರಣಭೂಷಿತಾ |
ಚತುರ್ಭುಜಾ ಸೌಮ್ಯವಪುಃ ಚಂದ್ರಾಂಶುಸದೃಶಾಂಬರಾ || ೧ ||

ರತ್ನಪಾತ್ರಂ ಸಸ್ಯಪಾತ್ರಂ ಪಾತ್ರನೋಷಧಿಸಂಯುತಂ |
ಪದ್ಮಂ ಕರೇ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಭುವೋ ಯಾದವನಂದನ || ೨ ||

ದಿಜ್ಞಗಾನಾಂ ಚತುರ್ಣಾಂ ಸಾ ಕಾರ್ಯಾ ಪೃಷ್ಠಗತಾ ತಥಾ |
ಸರ್ವಾಷಧಿಯುತಾ ದೇವೀ ಶುಕ್ಲವರ್ಣಾ ತತಃ ಸ್ತೂತಾ || ೩ ||

ಅರವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೫. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದಕೂಡಿ ದಿವ್ಯಾಭರಣಧಾರಿಣಿಯಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಚತುರ್ಭುಜದಿಂದ ಕೂಡಿ ಸೌಮ್ಯಳಾಗಿಯೂ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಬಿಳಿಯ ವಸ್ತ್ರದಿಂದಕೂಡಿಯೂ, ಇರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅವಳ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರತ್ನಪಾತ್ರೆ, ಸಸ್ಯಪಾತ್ರೆ, ಓಷಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಾತ್ರೆ, ಪದ್ಮ ಇವುಗಳಿರಬೇಕು. ನಾಲ್ಕು ದಿಗ್ಗಜಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ್ತಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ಭೂದೇವಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಔಷಧಿಮಯಳಾದುದರಿಂದ ಅವಳು ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ

ಧರ್ಮೋ ವಸ್ತ್ರಂ ಸಿತಂ ತಸ್ಯಾಃ ಪದ್ಮಮರ್ಥಂ ತಥಾ ಕರೇ

|| ೪ ||

ಹೇತುಶ್ಚ ಶೇಷೋ ವಿದಿತೋ ಬುಧಾನಾ-

ಮತೋ ಮಯಾ ತೇ ಕಥಿತೋಽಪ್ಯ ರಾಜನ್ |

ರೂಪಂ ತ್ವರೂಪಸ್ಯ ತು ವಚ್ಛ್ಯತೋಽಹಂ

ಪ್ರಕರ್ಷಿತಂ ಯದ್ಗಗನಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಃ

|| ೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಭೂಮಿರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ

ನಾಮೈಕಷಷ್ಠಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಅವಳ ಬಿಳಿಯ ವಸ್ತ್ರವೇ ಧರ್ಮದ ಸ್ವರೂಪ, ಉಳಿದ ರೂಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು
ಪಂಡಿತರಿಗೆ ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರವನ್ನು ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ ಇನ್ನು
ಮುಂದೆ ಆಕಾಶದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಆಕಾಶದ ಇಂತಹ
ರೂಪವು ಸಿದ್ಧರಿಂದ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೂ ಕೊಂಡಾಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿರೂಪ ನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ಅರವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ದ್ವಿಷಷ್ಟಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉನಾಚಿ ॥

ನೀಲೋತ್ಪಲಾಭಂ ಗಗನಂ ತದ್ವರ್ಣಾಬರಧಾರಿ ಚ |

ಚಂದ್ರಾರ್ಕಹಸ್ತಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ದ್ವಿಭುಜಂ ಸೌಮ್ಯದರ್ಶನಂ

॥ ೧ ॥

ಏತದ್ಧಿರೂಪಂ ಗಗನಸ್ಯ ರಾಜನ್ ಪ್ರೋಕ್ತಂ

ಮಯಾ ತೇ ಪರಿಕಲ್ಪಿತಂ ಯತ್ |

ರೂಪಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಥ ತೇ ನಿಬೋಧ

ಪಿತಾಮಹಸ್ಯಾಪ್ರತಿಮಸ್ಯ ತಸ್ಯ

॥ ೨ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಗಗನರೂಪವರ್ಣನೋ ನಾಮ

ದ್ವಿಷಷ್ಟಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಅರವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೨ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಆಕಾಶವನ್ನು ನೀಲಕಮಲದಂತೆ ಶ್ಯಾಮವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಅದೇ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಸೌಮ್ಯವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರಬೇಕು ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರಬೇಕು ಆಕಾಶವು ರೂಪರಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಈ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ ಇನ್ನು ಅಸದೃಶ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ಪಿತಾಮಹನ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಗಗನರೂಪವರ್ಣನವೆಂಬ ಅರವತ್ತೆರಡನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ತ್ರಿಷಷ್ಟಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಪದ್ಮಪತ್ರಾಸನಸ್ಥಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾ ಕಾರ್ಯಶ್ಚ ತುರ್ಮುಖಃ |

ಸಾವಿತ್ರೀ ತಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ನಾಮೋತ್ಸಂಗಗತಾ ತಥಾ

॥ ೧ ॥

ಆದಿತ್ಯವರ್ಣಾ ಧರ್ಮಜ್ಞ ಸಾಕ್ಷಮಾಲಾಕರಾ ತಥಾ |

ರೂಪಂ ಪೂರ್ವೋದಿತಂ ಕಾರ್ಯಂ ಸರ್ವಮನ್ಯಜ್ಜಗತ್ಪತೇ

॥ ೨ ॥

ಏತದ್ಧಿ ರೂಪಂ ವರದಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ

ಪಿತಾಮಹಸ್ಯಾಪ್ರತಿಮಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯ |

ಅರವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ :— ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕಮಲದಳದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಬರೆಯಬೇಕು ಅವನ ಎಡ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾವಿತ್ರೀದೇವಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಆ ಸಾವಿತ್ರೀದೇವಿಯು ಸೂರ್ಯವರ್ಣದಂತೆ ಇದ್ದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಮಾಲಿಕೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರಬೇಕು ಇತರ ರೂಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಅಸದೃಶನಾದ ಪಿತಾಮಹನ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ.

ಪೂರೋದಿತಂ ನಾ ವರದಸ್ಯ ತಸ್ಯ

ಲೋಕಂ ಸಮಗ್ರಂ ವಶಗಂ ಹಿ ಯಸ್ಯ

|| ೩ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ತ್ರಿಷಷ್ಟಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ರೂಪವೂ ಸಹ ಅವನಿಗೆ ಉಂಟು, ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳೂ ಅವನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿವೆಯಷ್ಟೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ಅರವತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಚತುಷ್ಪಷ್ಟಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ದೇವೀ ಸರಸ್ವತೀ ಕಾರ್ಯಾ ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಿತಾ |

ಚತುರ್ಭುಜಾ ಸಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ ತಥೈವ ಚ ಸಮುತ್ತಿತಾ ॥ ೧ ॥

ಪುಸ್ತಕಂ ಚಾಕ್ಷಮಾಲಾಂ ಚ ತಸ್ಯಾ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಯೋಃ |

ವಾಮಯೋಶ್ಚ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಾ ವೈಷ್ಣವೀ ಚ ಕಮಂಡಲುಃ ॥ ೨ ॥

ಸಮಪಾದಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಚ ಕಾರ್ಯಾ ಸೋಮಮುಖೀ ತಥಾ |

ವೇದಾಸ್ತಸ್ಯಾ ಭುಜಾ ಜ್ಞೇಯಾಃ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಪುಸ್ತಕಂ ॥ ೩ ॥

ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಸರ್ವಾಭರಣ ಭೂಷಣಿಯೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ನಿಂತಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಬಲಭಾಗದ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಪುಸ್ತಕ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷಮಾಲೆಗಳಿರಬೇಕು ಎಡಭಾಗದ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಮಂಡಲುಗಳಿರಬೇಕು ಚಂದ್ರಮುಖಿಯಾಗಿಯೂ, ಸಮಪಾದಗಳಿಂದ ನಿಂತಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ವೇದಗಳೇ ಅವಳ ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳೇ ಅವಳ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಪುಸ್ತಕರೂಪ, ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಕಮಂಡಲುವೇ

ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾವೃತರಸೋ ದೇವ್ಯಾ ಜ್ಞೇಯಃ ಕಮಂಡಲಾಃ |

ಅಕ್ಷಮಾಲಾ ಕರೇ ತಸ್ಯಾಃ ಕಾಲೋ ಭವತಿ ಪಾರ್ಥಿವ

|| ೪ ||

ಸಿದ್ಧಿಮೂರ್ತಿಮತೀ ಜ್ಞೇಯಾ ವೈಷ್ಣವೀ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ |

ಸಾವಿತ್ರೀ ವದನಂ ತಸ್ಯಾಃ ಸರ್ವಾದ್ಯಾ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ

|| ೫ ||

ಚಂದ್ರಾರ್ಕಲೋಚನಾ ಜ್ಞೇಯಾ ಸಾ ಚ ರಾಜೀವಲೋಚನಾ

|| ೬ ||

ಸಾರಸ್ವತಂ ತೇ ಕಥಿತಂ ಮಯೈತದ್ಭೂಪಂ

ಪವಿತ್ರಂ ಪರಮಂ ಮನೋಜ್ಞಂ |

ಧೈಯಂ ಚ ಕಾರ್ಯಂ ಚ ಮಹೀಪಮುಖ್ಯ

ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಂ ಸಮಭೀಪ್ಯಮಾನ್ಯಃ

|| ೭ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ : ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಸರಸ್ವತಿರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ಚತುಃಷಷ್ಟಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಸಾರಭೂತವಾದ ಅನೃತರಸ, ಅಕ್ಷಮಾಲಿಕೆಯೇ ಕಾಲಸ್ವರೂಪ, ವೈಷ್ಣವ ಶಕ್ತಿಯೇ ಸರ್ವಸಿದ್ಧಿಸ್ವರೂಪ, ಆದಿಮೂರ್ತಿಯಾದ ಸಾವಿತ್ರಿಯೇ ಅವಳ ಮುಖ, ಕಮಲಗಳಂತೆ ಸುಂದರವಾಗಿರುವ ಅವಳ ನೇತ್ರಗಳೇ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಸ್ವರೂಪ, ಪವಿತ್ರವಾಗಿಯೂ, ರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸರಸ್ವತಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಆಶಿಸುವವರು ಈ ರೂಪವನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು, ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸ ಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ.

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಂಚಷಷ್ಟಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ಆಚಕ್ಷ್ಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ಮಮಾನಂತಸ್ಯ ದೇವಜ |
ವಿಷ್ಣೋರಮಿತನೀರ್ಯಸ್ಯ ಶೇಷಸ್ಯ ಧರಣೇ ಭೃತಃ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಕುರ್ಮಾಚ್ಛೇಶಾಂಕಸಂಕಾಶಂ ರತ್ನೋಜ್ವಲಫಣಾನ್ವಿತಂ |
ನೀಲವಸ್ತ್ರಂ ಚತುರ್ಬಾಹುಂ ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರಿಣಂ

॥ ೨ ॥

ಫಣಾಶ್ಚ ಬಹವಃ ಕಾರ್ಮಾ ಯತ್ಪಣಂ ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮಂ |
ತತ್ರ ರೂಪವತೀ ಕಾರ್ಮಾ ವಸುಧಾ ಯದುನಂದನ

॥ ೩ ॥

ಅರವತ್ತೈದಯನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಎಲೈ ಮಹಾಪುರುಷನೇ, ಪ್ರಭಾವ ಶಾಲಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಯಾವ ಶೇಷನು ಭೂಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಅನಂತ ಮೂರ್ತಿಯಾದ ಶೇಷನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಶೇಷನನ್ನು ಚಂದ್ರನಂತೆ ಧವಲವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ರತ್ನಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಹೆಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅವನು ನೀಲಾವಸ್ತ್ರಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ, ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಅವನಿಗೆ ಅನೇಕ ಹೆಡೆಗಳಿರಬೇಕು ಆ ಹೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಮಧ್ಯಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವುದೋ ಆ ಹೆಡೆಯಲ್ಲಿ ರೂಪವತಿಯಾದ ಭೂದೇವಿಯ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ರಚಿಸ

ಪದ್ಮಂ ಸಮುಸಲಂ ಕಾರ್ಯಂ ದೇವದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಯೋಃ |
 ನಾಮಯೋಃ ಸೀರಶಂಖೇ ಚ ಕರೇ ತಸ್ಯ ಸುರಾಂಬುಧಿಃ || ೪ ||
 ತಾಲವೃಕ್ಷಂ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಕಥಿತಂ ತು ಮಹಾಭುಜ |
 ವಿಖ್ಯಾತೌ ಸೀರಮುಸಲೌ ಪೂರ್ವಮೇವ ಮಯಾ ತವ || ೫ ||
 ವನಮಾಲಾ ಚ ವಿಖ್ಯಾತಾ ತಥಾ ಯದುಕುಲೋದ್ಭವ |
 ಸೃಥಿವೀ ಧಾರ್ಯತೇ ತೇನ ಸತ್ಯಲವನಕಾನನಾ || ೬ ||
 ಸೃಥಿವೀ ತೇನ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಘಣೇ ತಸ್ಯ ತು ಮಧ್ಯಮೇ |
 ಘಣಾವಲಿಪ್ತಸ್ಯ ತಯಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ
 ಕಾಮಾಸ್ತು ತೇ ಯಾದವವಂಶಮುಖ್ಯ |
 ಏತದ್ಧಿರೂಪಂ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ
 ವಿಷ್ಣೋರಚಿಂತ್ಯಸ್ಯ ಮಯೇರಿತಂ ತೇ || ೭ ||
 ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಅನಂತರೂಪನಿರೂಪಣೋ ನಾಮ
 ಪಂಚಷಷ್ಟಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಬೇಕು ಬಲಭಾಗದ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಪದ್ಮ ಮತ್ತು ಮುಸಲಾಯುಧವಿರಬೇಕು
 ಎಡಭಾಗದ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ನೇಗಿಲು ಮತ್ತು ಶಂಖಗಳಿರಬೇಕು

೫-೭ ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಶಂಖವೇ ಸುರಾಸಮುದ್ರದ ಸ್ವರೂಪ ತಾಲ
 ವೃಕ್ಷಗಳಂತೆ ಉನ್ನತವಾಗಿರುವ ಹೆಡೆಗಳೇ ಸರ್ವಜಗದ್ರೂಪ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನೇಗಿಲು
 ಮತ್ತು ಮುಸಲಾಯುಧಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವೆನು. ವನ
 ಮಾಲಾಧಾರಣವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ರೂಪದಿಂದಲೇ ಸರ್ವತ ಮತ್ತು ಕಾಡು
 ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿಯು ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮಧ್ಯಭಾಗದ
 ಹೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯು ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಹೆಡೆಗಳಿಂದಲೇ ಗೌರವವನ್ನು ಹೊಂದಿ
 ರುವ ಅನಂತಮೂರ್ತಿಗೆ ಆ ಹೆಡೆಗಳಿಂದಲೇ ಪೂಜ್ಯತೆ, ಆ ಹೆಡೆಗಳೇ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳು
 ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶರೂಪನಾದ ಅನಂತನ ರೂಪವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಾ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಅನಂತರೂಪನಿರೂಪಣವೆಂಬ ಅರವತ್ತೈದನೆಯ
 ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಟು'ಪಕ್ಷಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತುಂಬುರುದೇವೋ ಮಾತೃವಂಧ್ಯಗತಃ ಪ್ರಭುಃ |

ಉಪವಿಷ್ಟೋ ವೃಷೇಕಾರ್ಯಃ ಶರ್ವವತ್ಸ ಚತುರ್ಮುಖಃ

॥ ೧ ॥

ಉಪವಿಷ್ಟಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸ ತು ಪಾರ್ಥಿವಸತ್ತಮ |

ಮಹಾದೇವೇನ ತಸ್ಯೋಕ್ತಂ ರೂಪಂ ತೇ ಸಕಲಂ ಮಯಾ

॥ ೨ ॥

ಕಪಾಲಂ ತಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಮಾತುಲುಂಗಧರೇ ಕರೇ |

ಮಾತುಲುಂಗಂ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಂ ತ್ರ್ಯಂಬಕೇಣ ತದೀರಿತಂ

॥ ೩ ॥

ತಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣತಃ ಕಾರ್ಯಂ ತಥಾ ಮಾತೃದ್ವಯಂ ಭವೇತ್ |

ನಾಮತಸ್ತಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಮಾತೃದ್ವಿತಯೇನೇವ ಚ

॥ ೪ ॥

ಅರವತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ತಂಬುರುದೇವನನ್ನು ಮಾತೃಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು. ವೃಷಭದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆಯೂ, ಶಂಭುವಿನಂತೆ ಚತುರ್ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ ಇರಬೇಕು ಕುಳಿತಿರುವಂತೆಯೇ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಮಹಾದೇವನೇ ಅವನ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು, ಅದನ್ನೇ ನಾನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ ಕಪಾಲ ಮತ್ತು ಮಾತುಲುಂಗವೆಂಬ ಯೋಗದಂಡವೂ ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿರಬೇಕು ಇದನ್ನು ತ್ರ್ಯಂಬಕನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಅವನ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಮಾತೃಗಳಿರಬೇಕು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇಬ್ಬರು ಮಾತೃಗಳಿರಬೇಕು

ಜಯಾ ಚ ವಿಜಯಾ ಚೈವ ಕರ್ತವ್ಯಾ ದಕ್ಷಿಣೇನ ತು |
ಜಯಂತೀ ನಾಮತಃ ಕಾರ್ಯಾ ತಥಾ ಚೈವಾಪರಾಜಿತಾ || ೫ ||

ಸರ್ವಾಶ್ಚ ದ್ವಿಭುಜಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರಾಸ್ತದೈವ ಚ |
ಸರ್ವಾಸಾಂ ನಾಮಹಸ್ತೇಷು ಕಾಪಾಲಾನಿ ತು ಕಾರಯೇತ್ || ೬ ||

ದಂಡಃ ಕಾರ್ಯೋ ಮಹಾರಾಜ ದಕ್ಷಿಣೇ ತು ಜಯಾ ಕರೇ |
ವಿಜಯಾಯಾಃ ಕರೇ ಖಡ್ಗಃ ಕಾರ್ಯೋ ಭಿನ್ನಾಂಜನಪ್ರಭಃ || ೭ ||

ಅಕ್ಷಮಾಲಾಧರಕರಾಂ ಜಯಂತೀಂ ನೃಪ ಕಾರಯೇತ್ |
ಭಿಂಧಿಸಾಲಕರಾ ಕಾರ್ಯಾ ತಥಾ ದೇವ್ಯಪರಾಜಿತಾ || ೮ ||

ಪಾದಸೀರಗತಂ ಪಾದಂ ಸರ್ವಾಸಾಮೇವ ಕಾರಯೇತ್ |
ದಕ್ಷಿಣಂ ಯಾನಗಂ ನಾಮಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ನೃಪ ಕುಂಚಿತಂ || ೯ ||

ಜಯಾ ಪುರುಷಗಾ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಜಯಾ ಕೌಶಿಕೋಪಮಾ |
ಜಯಂತೀ ತುರಗಾರೂಢಾ ಮೇಘಗಾ ಚಾಪರಾಜಿತಾ || ೧೦ ||

೫-೧೦ ಜಯಾ ಮತ್ತು ವಿಜಯಾ ಎಂಬ ಮಾತೃಗಳೆಬ್ಬರು ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಜಯಂತೀ, ಅಪರಾಜಿತಾ ಎಂಬ ಮಾತೃಗಳು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಎಲ್ಲರೂ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಎಡಗೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಪಾಲಗಳಿರಬೇಕು ಜಯಾ ಎಂಬ ಮಾತೃಕೆಯ ಬಲಗೈಯಿನಲ್ಲಿ ದಂಡವಿರಬೇಕು ವಿಜಯೆಯ ಕೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾದ ಖಡ್ಗವಿರಬೇಕು ಜಯಂತಿಯ ಕೈಯ್ಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಮಾಲೆಯಿರಬೇಕು ಅಪರಾಜಿತೆಯ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಭಿಂಧಿವಾಲವೆಂಬ ಆಯುಧವಿರಬೇಕು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದೊಂದು ಪಾದವು ಪಾದಸೀರದ ಮೇಲಿರಬೇಕು. ಬಲಗಾಲು ಯಾನದ ಮೇಲೆಯೂ, ಎಡಪಾದವು ಮಡಿಸಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಜಯೆಯು ಪುರುಷವಾಹನೆಯಾಗಿಯೂ, ವಿಜಯೆಯು ಇಂದ್ರನಂತೆ ಗಜವಾಹನೆಯಾಗಿಯೂ, ಜಯಂತಿಯು ಅಶ್ವವಾಹನೆಯಾಗಿಯೂ, ಅಪರಾಜಿತೆಯು ಮೇಘವಾಹನೆಯಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು

ಚಂದ್ರಾಂತುಗೌರಃ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಮಹಾದೇವಸ್ತು ತುಂಬುರಃ || ೧೧ ||

ದೇವೀಪ್ರಿಯಾರ್ಥಂ ಭುವನಸ್ಯ ಗೋಪ್ತಾ

ತಾಸಾಂ ಸ ಮಧ್ಯೇ ಭಗವಾನರ್ಥೇಶಃ |

ಭಕ್ತೇಷು ಕಾಮಾನ್ವಿದಧನ್ವಥಾಸ್ತೇ

ಸಪೂಜನೀಯಸ್ತ್ರಿದಶಾರಿಹನ್ತಾ

|| ೧೨ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ದೇವೀಚತುಷ್ಟಯಸಹಿತ ತುಂಬುರುರೂಪ

ನಿರ್ಮಾಣಂ ನಾಮ ಷಟ್‌ಷಷ್ಟಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೧೧-೧೨. ದೇವತಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ತುಂಬುರುವನ್ನು ಚಂದ್ರಕಿರಣಗಳಂತೆ ಧವಳವರ್ಣದಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ದೇವಿಗಳ ಪ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರ ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರುತ್ತಾ ಜಗತ್ತನ್ನು ಈ ದೇವಾಧಿಪನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಭಕ್ತರುಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಮತ್ತು ದೈತ್ಯನಾಶಕನಾದ ಈ ದೇವನನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಪೂಜಿಸಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ದೇವೀ ಚತುಷ್ಟಯಸಹಿತ ತುಂಬುರು

ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ಅರವತ್ತಾರನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ
ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಸಪ್ತಷಷ್ಟಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉನಾಚಿ ॥

ಪ್ರಾಗುಕ್ತಂ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ತ್ವಯಾ ವಹ್ಯಂ ಬುನಾಥಯೋಃ |
ತಯೋರೇವಾಸರಂ ಬ್ರೂಹಿ ರೂಪಮರ್ಕೇಂದು ರೂಪಯೋಃ || ೧ ||

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉನಾಚಿ ॥

ರವಿಃ ಕಾರ್ಯಃ ಶುಭಶ್ಶಶ್ರುಃ ಸಿಂದೂರಾಭರಣಪ್ರಭಃ |
ಸುದೀಪ್ತನೇತಃ ಸ್ವಾಕಾರಃ ಸರ್ವಾಭರಣಸಂಯುತಃ || ೨ ||

ಚತುರ್ಬಾಹುರ್ಮಹಾತೇಜಾಃ ಕವಚೇನಾಭಿಸಂವೃತಃ |
ಕರ್ತವ್ಯಾ ರಶನಾ ಚಾಸ್ಯ ಯಾವಿಯಾಂಗೇತಿಶಂಜ್ಞಿತಾ || ೩ ||

ಅರವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೩ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ನೊದಲು ತಾವು ಅಗ್ನಿವರುಣ
ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೀರಿ ಹಾಗೆಯೇ ಅವರದೇ ಆದ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ
ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ದಯವಿಟ್ಟು ಹೇಳಬೇಕು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳು
ತ್ತಾರೆ — ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೊಗಸಾದ ಗಡ್ಡವಿಾಸೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಸಿಂಧೂರ
ದಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ಆಭರಣ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ವೇಷ
ದಿಂದಲೂ, ರಮ್ಯವಾದ ಆಕಾರದಿಂದಲೂ, ಸರ್ವಾಭರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ
ಇರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಿದ್ದು ಮಹಾ ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ
ಇರಬೇಕು ಈ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಯಾವಿಯಾಂಗಾ ಎಂಬ ವಡ್ಯಾಣವನ್ನೂ ರಚಿಸ
ಬೇಕು. ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು

ರಶ್ಮಯಸ್ತಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ನಾಮದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಯೋಃ |

ಊರ್ಧ್ವಸ್ತಗ್ಧಾಮಸಂಸ್ಥಾನಾಃ ಸರ್ವಪುಷ್ಪಾಂಜಿತಾಃ ಶುಭಾಃ || ೪ ||

ಸುರೂಪರೂಪಃ ಸ್ವಾಕಾರೋ ದಂಡೀ ಕಾರ್ಯೋಸ್ಯ ನಾಮತಃ |

ದಕ್ಷಿಣೇ ಸಿಂಗಲೋ ಭಾಗೇ ಕರ್ತವ್ಯಶ್ಚಾತಿಪಿಂಗಲಃ || ೫ ||

ಉದ್ದೀಪ್ತವೇಶೌ ಕರ್ತವ್ಯೌ ತಾವುಭಾವಪಿ ಯಾದವ |

ತಯೋರ್ಮೂರ್ಧನಿ ವಿನ್ಯಸ್ತೌ ಕರೌ ಕಾರ್ಯೌ ವಿಭಾವಸೋಃ || ೬ ||

ಲೇಖನೀಶತ್ರಿಕಕರಃ ಕಾರ್ಯೋ ಭವತಿ ಪಿಂಗಲಃ |

ಚರ್ಮ ಶೂಲಧರೋ ದೇವಸ್ತಥಾ ಯತ್ನಾದ್ವಿಧೀಯತೇ || ೭ ||

ಸಿಂಹೋ ಧ್ಯಜಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತಥಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ನಾಮತಃ |

ಚಿತ್ತಾರಶ್ಚಾಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾಸ್ತನಯಾಸ್ತಸ್ಯ ಪಾರ್ಶ್ವಯೋಃ || ೮ ||

ರೇವಂತಶ್ಚ ಯಮುಚ್ಚೈವ ಮನುದ್ವಿತಯಮೇವ ಚ |

ಗ್ರಹರಾಜೋ ರವಿಃ ಕಾರ್ಯೋ ಗ್ರಹೈರಾ ಪರಿವಾರಿತಃ || ೯ ||

೪-೮ ೨ನನ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಪ್ರದೇಶಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಹೂವು ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾಲಿಕೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು ಇವನ ಎಡಭಾಗ ದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ರೂಪದಿಂದಲೂ ಆಕಾರದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ದಂಡಧಾರಿಯಾದ ಪುರುಷನಿರಬೇಕು ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪಿಂಗಲ ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಿಂಗಲ ನಿರಬೇಕು ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಉಚ್ಚುಲ ವೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಸೂರ್ಯನ ಎರಡು ಕೈಗಳೂ ಇವರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಪಿಂಗಲನು ಲೇಖನೀ ಮತ್ತು ಪತ್ರವನ್ನೂ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರಬೇಕು ಸೂರ್ಯನು ಶೂಲ ಮತ್ತು ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರಬೇಕು ಸೂರ್ಯನ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಧ್ಯಜ ವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಅವನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಅವನ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಬರೆಯಬೇಕು.

೯-೧೩ ರೇವಂತ, ಯಮ, ಇಬ್ಬರು ಮನುಗಳು ಇವರೇ ಅವನ ಪುತ್ರರು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಗ್ರಹಗಳ ರಾಜನಂತೆಯಾಗಲಿ ಆ ಗ್ರಹಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯ

ರಾಜ್ಞೇ ಚ ರಿಕ್ಷುಭಾ ಚ್ಛಾಯಾ ತಥಾ ದೇವೀ ಸುವರ್ಚಸಾ |

ಚತಸ್ತಶ್ಚಾಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಪತ್ನೈಶ್ಚ ಪರಿಪಾರ್ಶ್ವಯೋಃ || ೧೦ ||

ಏಕ ಚಕ್ರೇಽಥಸಪ್ತಾಶ್ವೇ ಪದ್ರೇಖಾಂಕೇ ರಥೋತ್ತಮೇ |

ಉಪವಿಷ್ಟಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯೋ ದೇವೋ ವಾರುಣಸಾರಥಿಃ || ೧೧ ||

ಗಾಯತ್ರೃಷ್ಟಿಗನುಷ್ಟಪ್ತ ಬೃಹತೀಪಜ್ಜಿರೇವ ಚ |

ತ್ರಿಷ್ಟಪ್ತ ಜಗತೀ ಸಪ್ತ ಛಂದಾಂಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಹಯಾಃ || ೧೨ ||

ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಕರಸಂಸ್ಥೈಸ್ತು ಧಾರಯತ್ಕಪಿಲಂ ಜಗತ್ |

ಸಿದ್ಧೋ ಧ್ವಜಗತಶ್ಚಾಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾದ್ಧರ್ಮಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ೧೩ ||

ರಶನಾಸ್ಥಂ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ದೇವೋ ಧಾರಯತೇ ತಥಾ |

ರಾಜ್ಞೇ ಭೂರಿಕ್ಷುಭಾ ದ್ಯೌಶ್ಚ ಚ್ಛಾಯಾ ಚ್ಛಾಯಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೧೪ ||

ಛಿಂಟಂತೆಯಾಗಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ರಾಜ್ಞಿ, ರಿಕ್ಷುಭಾ, ಚ್ಛಾಯಾ, ಸುವರ್ಚಸಾ ಈ ನಾಲ್ಕು ಪತ್ನಿಗಳನ್ನೂ ಅವನ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಆರು ಸರಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದೇ ಚಕ್ರವಿರುವ ಏಳು ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಥದಲ್ಲಿ ಅರುಣ ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಗಾಯತ್ರೀ, ಉಷ್ಟಿಕ್, ಅನುಷ್ಟಪ್ ಬೃಹತೀ, ಪಜ್ಜಿ, ತ್ರಿಷ್ಟಪ್, ಜಗತೀ ಎಂಬ ಏಳು ಛಂದಸ್ಸುಗಳೇ ಸೂರ್ಯನ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳು ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಲಗಾಮುಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸೂರ್ಯನು ಧರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ ಇವನ ಧ್ವಜದಲ್ಲಿರುವ ಸಿಂಹವು ಸಾಕ್ಷಾದ್ಧರ್ಮದ ಸ್ವರೂಪ

೧೪-೧೭ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಲಗಾಮುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವಂತೆಯೇ ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ ರಾಜ್ಞೇ ಎಂಬ ಪತ್ನಿಯೇ ಭೂಮಿಯ ಸ್ವರೂಪ ರಿಕ್ಷುಭಾ ಎಂಬವಳು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಸ್ವರೂಪ ಅವನ ಛಾಯೆಯೇ ಛಾಯಾದೇವಿಯ ಸ್ವರೂಪ

ಪ್ರಭಾ ಸುವರ್ಚಸಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾಸ್ತಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಪತ್ನಯಃ |

ರಕ್ತವರ್ಣಃ ಸ ಭಗವಾಂಸ್ತೇಜಸಾಂ ಧಾಮಕಾರಣಾತ್

|| ೧೬ ||

ಅಸಹ್ಯತೇಜೋಧಾರಿತ್ವಾತ್ ಗೂಢಗಾತ್ರಸ್ತಥೈವ ಚ |

ಏವಂ ಸರ್ವಮಯಂ ಧಾಮ ಸೂರ್ಯ ಏವಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ

|| ೧೭ ||

ರೂಪಂ ತಥೈತದ್ವಿವಸಸ್ಯ ಭರ್ತುರ್ಮ-

ಯೇರಿತಂ ಸರ್ವಜಗನ್ಮಯಸ್ಯ |

ತೇಜೋನಿಧಾನಸ್ಯ ಪರೋಜ್ವಲಸ್ಯ

ಸರ್ವಾಧಿನಾಥಸ್ಯ ಸನಾತನಸ್ಯ

|| ೧೮ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಆದಿತ್ಯರೂಪವರ್ಣನಂ ನಾಮ

ಸಪ್ತಷಷ್ಠಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಸುವರ್ಚಸಾ ಎಂಬುವಳು ಪ್ರಭೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಎಲ್ಲಾ ತೇಜಸ್ಸಿಗೂ ನಿಧಿಯಾದುದರಿಂದ ಅವನು ರಕ್ತವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾನೆ ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ ಶರೀರವು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಗೂಢವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಸಮಷ್ಟಿಯಾದ ತೇಜಸ್ಸೇ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಈ ರೀತಿ ಜಗನ್ಮೂರ್ತಿಯಾದ ಸೂರ್ಯನ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಈ ಸೂರ್ಯನೇ ತೇಜೋನಿಧಿಯಾಗಿಯೂ, ಉಜ್ವಲಮೂರ್ತಿಯಾಗಿಯೂ, ಗ್ರಹಾಧಿಪತಿಯಾಗಿಯೂ, ಚಿರಂತನಮೂರ್ತಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯವರ್ಣನವೆಂಬ ಅರವತ್ತೇಳನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಅಷ್ಟಷಷ್ಠಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಚಂದ್ರಃ ಶ್ವೇತವಪುಃ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತಥಾ ಶ್ವೇತಾಂಬರಃಪ್ರಭುಃ |

ಚತುರ್ಬಾಹುರ್ಮಹಾತೇಜಃ ಸರ್ವಾಭರಣವಾಂಸ್ತಥಾ ॥ ೧ ॥

ಕುಮುದಾ ಚ ಸಿತಾ ಕಾರ್ಶ್ಯ ತಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಹಸ್ತಯೋಃ |

ಕಾಂತಿಮೂರ್ತಿಮತೀಕಾರ್ಯ ತಸ್ಯ ಸಾರ್ವೇ ತು ದಕ್ಷಿಣೇ ॥ ೨ ॥

ನಾನೇ ಶೋಭಾ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಾ ರೂಪೇಣಾಪ್ರತಿಮಾ ಭುವಿ |

ಚಿಹ್ನಂ ತಥಾಸ್ಯ ಸಿಹ್ನಾಂಕಂ ನಾಮಸಾರ್ವೈಕವದ್ಭವೇತ್ ॥ ೩ ॥

ಅರವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೫. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರ: ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಚಂದ್ರನನ್ನು ಬಿಳುಪಾದ ದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ ಅವನ ವಸ್ತ್ರವೂ ಬಿಳುಪಾಗಿರಬೇಕು ನಾಲ್ಕು ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವಾಭರಣ ಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಅವನ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಳುಪಾದ ಕುಮುದಪುಷ್ಪಗಳಿರಬೇಕು ಅವನ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿದೇವಿಯ ಮೂರ್ತಿ ಇರಬೇಕು. ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಸದೃಶ ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳ ಶೋಭಾದೇವಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅವನ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದಂತಿರುವ ಚಿಹ್ನೆ ಇರಬೇಕು ಹತ್ತು

ದಶಾಶ್ವೋ ವಾ ರಥಃ ಕಾರ್ಯೋ ದ್ವಿಚಕ್ರೋಂಬರಸಾರಥೀ |

ಸೃಜತ್ ತ್ರಿಮನಾಶ್ಚೈವ ವೃಷೋ ವಾದೀ ನರೋ ಹಯಃ || ೪ ||

ಅಥೋ ವಾಕ್ಸಪ್ತಧಾತುಶ್ಚ ಹಂಸೋ ವ್ಯೋನೋ ಮೃಗ ಸ್ತಥಾ |

ಏತೇ ತೇ ವಾಮತಃ ಸರ್ವೇ ದಶ ಚಂದ್ರಮಸೋ ಹಯಾಃ || ೫ ||

ಅಥವೈವಾಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಅಷ್ಟಾವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ |

ಅತ್ಯರ್ಥಂ ರೂಪಸಂಯುಕ್ತಾಃ ಪತ್ನೋ ನಕ್ಷತ್ರಸಂಜ್ಞಿತಾಃ || ೬ ||

ಅಶೀತಿದ್ವ್ಯಧಿಕಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ಭಾವಾ ವಾ ದೇಹಭೇದಯೋಃ |

ಪುರಾ ದೇವಾಸುರೇ ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯೋನ ನೃಪೋಡುಭಿಃ || ೭ ||

ಕೃತಾನಿ ಸ್ತಶರೀರಾಣಿ ಬಹೂನಿ ಯದುನಂದನ |

ಸ್ತನಾಥದೇವರೂಪಾಣಿ ತತಸ್ತೇ ದಾನವಾ ಹತಾಃ || ೮ ||

ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಚಕ್ರದ ರಥವಿರಬೇಕು, ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾಶವೇ ಸಾರಥಿ ಹೂವಿನ ಮಾಲಿಕೆಗಳನ್ನೂ ರಥದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಬೇಕು ತ್ರಿಮನಾ, ವೃಷ, ವಾದೀ, ನರ, ಹಯ, ವಾಕ್ಯು, ಸಪ್ತಧಾತುಗಳು, ಹಂಸ, ಆಕಾಶ, ಮೃಗ ಇವೇ ಆ ಚಂದ್ರ ರಥದ ಕುದುರೆಗಳು

೬-೧೦ ಅಥವಾ ಆ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಅವನ ಪತ್ನಿಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿ ಸುರೂಪಿಣಿಗಳಾಗಿರುವಂತೆ ಬರೆಯಬೇಕು ಅಥವಾ ಎಂಬತ್ತೆರಡು ದೇಹಭೇದಗಳನ್ನೂ ಆಯಾಯ ಭಾವಗಳೊಡನೆ ಬರೆಯ ಬೇಕು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೇವಾಸುರ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯವೆಂಬ ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಅದೇಕ ದೇವಶರೀರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವು, ಆ ದೇಹಗಳೆಲ್ಲವೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ದೇವತೆಯ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿದ್ದವು, ಆ ದೇಹ ಗಳೊಡನೆ ಅಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದಾನವರೆಲ್ಲಾ ಹತರಾದರು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು

ನಕ್ಷತ್ರೇಣ ಕೃತಂ ರೂಪಂ ಯಸ್ಯಯಸ್ಯ ಸುರಸ್ಯ ತು |

ಸಾ ಚೈವ ದೇವತಾ ತಸ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ

|| ೯ ||

ದೇವಾಸುರೇ ತತೋ ವೃತ್ತೇ ಪ್ರಾಕಾನ್ಮೇನೈವ ಯಾದವ |

ಸ್ತ್ರೀರೂಪಧಾರಿಣೋ ದೇವಾಸ್ತಾವಂತಸ್ತು ತತಃ ಕೃತಾಃ

|| ೧೦ ||

ಸರ್ವಲೋಕಸ್ಯ ಧರ್ಮಜ್ಞ ಚಂದ್ರಮಾ ವೈ ಪಿತಾ ಸ್ತೃತಃ |

ತಸ್ಮಿನ್ ದೃಷ್ಟೇ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಪರಂ ಹರ್ಷಮುಪೈತಿ ಚ

|| ೧೧ ||

ಸೌಮ್ಯಮೂರ್ತಿಃ ಪರಾಜ್ಞೇಯಾ ಸಾ ಚ ವಿಷ್ಣೋರ್ಮಹಾತ್ಮನಃ |

ಹರ್ಷಪ್ರಸಾದೌ ವಿಜ್ಞೇಯೌ ಕುಮುದೌ ಚಂದ್ರಹಸ್ತಯೋಃ

|| ೧೨ ||

ಶೋಭಾ ಕಾಂತೀ ವಿನಿದಿಷ್ಟೇ ಸ್ವರೂಪಂ ಭೃಗುನಂದನ |

ಆಸಾಂ ಸಾರಮಯತ್ವಾದ್ಧಿ ಶುಕ್ಲವರ್ಣಸ್ತು ಚಂದ್ರವಾಃ

|| ೧೩ ||

ಯಾವಯಾವ ದೇವತೆಯ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದವೋ, ಆ ದೇವತೆಗಳೇ ಆಯಾಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಯಾಯಿತು ದೇವಾಸುರರ ಯುದ್ಧವೆಲ್ಲವೂ ಮಗಿದ ಮೇಲೆ ಆ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ತ್ರೀರೂಪಧಾರಿಗಳಾಗಿ ನಕ್ಷತ್ರ ರೂಪದಿಂದ ನಿಂತರು

೧೨-೧೪ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಚಂದ್ರನೇ ತಂದೆಯಾಗಿರುವನು ಅವನನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಸಂತೋಷ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಚಂದ್ರನು ಮಹಾತ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸೌಮ್ಯವಾದ ಅಪರಾವತಾರ, ಅವನ ಕೃಪೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕುಮುದ ಪುಷ್ಪಗಳು ಹರ್ಷ ಮತ್ತು ಅನುಗ್ರಹಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಅವನ ಪತ್ನಿಯರೇ ಶೋಭಾ ಮತ್ತು ಕಾಂತಿಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಜಲದ ಸಾರಾಂಶವಾದುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನು ಶುಕ್ಲವರ್ಣದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ ಜಲದ ಸಾರವೇ ಅಮೃತ, ಆ ಅಮೃತದ ವರ್ಣವೇ

ಅಸಾಂ ಹಿ ಧಾಮಾವೃತಮಾಹುರಾದ್ಯಾ
 ನಾಸಸ್ತು ತಚ್ಚಂದ್ರಮಸಃ ಪದಿಷ್ಟಂ |
 ಸಿಹ್ಮಧ್ವಜಂ ಧರ್ಮಮುಶಂತಿ ರಾಜನ್
 ದಿಶಸ್ತುರಂಗಾಃ ಶಶಿನಃ ಪ್ರದಿಷ್ಟಾಃ

|| ೧೪ ||

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಶಶಿರೂಪನಿರೂಪಣೋ ನಾಮ
 ಅಷ್ಟಷಷ್ಟಿತ್ತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಚಂದ್ರನ ವಸ್ತ್ರ ಸಿಂಹ ಧ್ವಜವೇ ಧರ್ಮದ ಸ್ವರೂಪ, ದಿಕ್ಕುಗಳೇ ಆ ಚಂದ್ರನ
 ಕುದುರೆಗಳು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
 ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಶಶಿರೂಪನಿರೂಪಣವೆಂಬ ಅರವತ್ತೆಂಟನೆಯ
 ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಹಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಸ್ವರಾಜೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕೋನಸತ್ತತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ಗೃಹಾಣಾಂ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ಸಮಾಚಕ್ಷ್ಮ ಮಹಾಭುಜ |
ಅನೇನೈವ ಪ್ರಸಂಗೇನ ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ತ್ವಂ ಮತೋ ಮಮ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಭೌಮೋಽಗ್ನಿತಲ್ಪಃ ಕರ್ತವ್ಯಶ್ಚಾಷ್ಟಾಶ್ವೇ ಕಾಂಚನೇ ರಥೇ |
ವಿಷ್ಣುತಲ್ಪೋ ಬುಧಃ ಕಾರ್ಯೋ ಭೌಮತಲ್ಪೇ ತಥಾ ರಥೇ

॥ ೨ ॥

ತಪ್ತಜಾಂಬೂನದಃ ಕಾರ್ಯೋ ದ್ವಿಭುಜಶ್ಚ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ |
ಪುಸ್ತಕಂ ಚಾಕ್ಷಮಾಲಾಂ ಚ ಕರಯೋಸ್ತಸ್ಯ ಕಾರಯೇತ್

॥ ೩ ॥

ಅರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೪ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಎಲೈ ರುಹಾತ್ಮನೇ, ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗೃಹಗಳ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ನೀನು ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಅಂಗಾರವನ್ನು ಅಗ್ನಿ ತಲ್ಪದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಎಂಟು ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳ ಚಿನ್ನದ ರಥದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಬುಧನು ವಿಷ್ಣುತಲ್ಪನಾಗಿರಬೇಕು ಭೌಮತಲ್ಪರಥದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಒಳ್ಳೆಯ ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಭುಜಧ್ವಯ ಉಳ್ಳವನಾಗಿರಬೇಕು ಅವನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಪುಸ್ತಕ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷಮಾಲಿಕಗಳಿರು

ಸರ್ವಾಭರಣಯುಕ್ತಶ್ಚ ತಥಾ ಪೀತಾಂಬರೋ ಗುರುಃ |
ಅಷ್ಟಾಶ್ವೇ ಕಾಂಚನೇ ದಿನೈ ರಥೇ ದೃಷ್ಟಿಮನೋಹರೇ || ೪ ||

ಶುಕ್ರಃ ಶ್ವೇತವಪುಃ ಕಾರ್ಯಃ ಶ್ವೇತಾಂಬರಧರಶ್ಚ ತಥಾ |
ದ್ವಾ ಕರಾ ಕಥಿತಾ ತಸ್ಯ ನಿಧಿಪುಸ್ತಕಸಂಯುತಾ || ೫ ||

ದಶಾಶ್ವೇ ಚ ರಥೇ ಕಾರ್ಯೋ ರಾಜತೇ ಭೃಗುನಂದನ |
ಕೃಷ್ಣವಾಸಾಸ್ತಥಾ ಕೃಷ್ಣಃ ಶನಿಃ ಕಾರ್ಯಸ್ಸಿರಾತತಃ || ೬ ||

ದಂಡಾಕ್ಷಮಾಲಾಸಂಯುಕ್ತಃ ಕರದ್ವಿತಯಭೂಷಿತಃ |
ಕಾರ್ಪಾಸೇ ರಥೇ ಕಾರ್ಯಸ್ತಥೈವಾಷ್ಟಭುಜಂಗಮೇ || ೭ ||

ರಾನ್ಯೇ ರಥೇ ತಥಾಷ್ಟಾಶ್ವೇ ರಾಹುಃ ಕಾರ್ಯೋ ವಿಚಕ್ಷಣಃ |
ಕೇವಲಂ ಮಸ್ತಕಂ ಕಾರ್ಯಂ ಭುಜೇನೈಕೇನ ಸಂಯುತಂ || ೮ ||

ಬೇಕು ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ, ಪೀತಾಂಬರವನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ ಇರಬೇಕು
ಎಂಟು ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳ ರಮ್ಯವಾದ ಚಿನ್ನದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರಬೇಕು

೫-೧೦ ಶುಕ್ರನನ್ನು ಬಿಳುಪಾಗಿಯೂ, ಬಿಳಿಯ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ
ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅವನಿಗೆ ನಿಧಿ ಮತ್ತು ಪುಸ್ತಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎರಡು ಕೈಗಳಿರ
ಬೇಕು. ಹತ್ತು ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳ ಬೆಳ್ಳಿಯ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರಬೇಕು ಶನಿಯನ್ನು
ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ, ಕಪ್ಪಾದ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿ ನರಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸ
ಬೇಕು ದಂಡ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷಮಾಲೆಗಳುಳ್ಳ ಎರಡು ಕೈಗಳಿರಬೇಕು ಎಂಟು
ಸರ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರಬೇಕು ರಾಹುವನ್ನು ಎಂಟು
ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳ ಬೆಳ್ಳಿಯ ರಥದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ರಾಹುವಿನ ಸ್ವರೂಪವು ಒಂದೇ
ಕೈಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಲೆ ಮಾತ್ರವಿರಬೇಕು ಶೂನ್ಯವಾದ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಮಾತ್ರ

ಕರನೇಕಂ ತು ಕರ್ತವ್ಯಂ ತಸ್ಯ ಶೂನ್ಯಂ ತು ದಕ್ಷಿಣಂ |

ಭೌಮಸ್ಯ ಚ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಂ ಕೇತೋರೂಪಂ ವಿಜಾನತಾ

|| ೯ ||

ಕೇವಲಂ ಚಾಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ದಶರಾಜಂಸ್ತುರಂಗಮಾಃ

|| ೧೦ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಭೌಮಾದಿಗ್ರಹನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ಏಕೋನಶಸ್ತುತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಹಾಗೆಯೇ ತೋರಿಸಿರಬೇಕು ಕೇತುವಿನ ರೂಪವನ್ನು ಅಂಗಾರಕನ ರೂಪ
ದಂತೆಯೇ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು, ಕೇವಲ ಹತ್ತು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬರೆಯಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಭೌಮಾದಿಗ್ರಹಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ಅರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಸಪ್ತತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉನಾಚಿ ॥

ಮನುದ್ವಯಸ್ಯ ಮೇ ರೂಪಂ ಕಥಯಸ್ವಾಮಿತದ್ಯುತೇ |
ದೇವೇಂದ್ರಸ್ಯ ಚ ಧರ್ಮಜ್ಞ ಯಮಸ್ಯಾಭಿಹಿತಂ ತ್ವಯಾ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉನಾಚಿ ॥

ವರ್ತಮಾನೋ ಮನುಃ ಕಾರ್ಯಃ ರಾಜಲಕ್ಷಣಸಂಯುತಃ |
ಭವಿಷ್ಯಸ್ತು ತಥಾ ಕಾರ್ಯಃ ಸರ್ವಾಭರಣವರ್ಜಿತಃ

॥ ೨ ॥

ಜಟಾಧರೋಽಕ್ಷಮಾಲೀ ಚ ಕಮಂಡಲುಧರಸ್ತಥಾ |
ಕೃಶೋಪಿ ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಃ ತಪಸ್ಯಭಿರತಸ್ತಥಾ

॥ ೩ ॥

ಎಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೫ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಎಲೈ ತೇಜೋನಿಧಿಯೇ, ಇಬ್ಬರು ಮನುಗಳ ರೂಪವನ್ನೂ ನನಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ದೇವೇಂದ್ರನ ಮತ್ತು ಯಮನ ರೂಪವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುತ್ತೀರಿ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ವರ್ತಮಾನ ಮನುವಿನ ರೂಪವನ್ನು ರಾಜಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಭವಿಷ್ಯ ಮನುವಿನ ರೂಪವನ್ನು ಯಾವ ಆಭರಣವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ಜಟಾಧರನಾಗಿಯೂ ಅಕ್ಷಮಾಲೆ, ಕಮಂಡಲು ಇವನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಕೃಶನಾಗಿದ್ದರೂ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ತಪೋ ನಿರತನಾಗಿರುವಂತಿರಬೇಕು ಇತರ ಭವಿಷ್ಯ ಮನುಗಳನ್ನು ಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿರತ

ಕಾರ್ಯಾ ಯೋಗೇನ ಚಾನೈಪಿ ಭವಿಷ್ಯಾ ಮನವಶ್ಚ ಯೇ |

ಸಾವರ್ಣಮನುತುಲ್ಯೇನ ಕಾರ್ಯಾ ರೂಪೇಣ ಯಾದವ

|| ೪ ||

ಅತೀತಾ ಮನವಃ ಕಾರ್ಯಾ ರಾಜಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತಾಃ |

ಪೃಷ್ಠೇಶ್ವೇ ಸೂರ್ಯವತ್ಕಾರ್ಯೋ ರೇವಂತಶ್ಚ ತಥಾ ಪ್ರಭುಃ

|| ೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಮನುರೂಪನಿರೂಪಣೋ ನಾಮ

ಸಪ್ತತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ರಾಗಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ರೂಪದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನಂತಿರುವ ಇತರ ಮನು
ಗಳಂತೆಯೇ ಇರಬೇಕು ಅತೀತರಾದ ಮನುಗಳನ್ನು ರಾಜಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೇ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಸೂರ್ಯನಿಗಿರುವಂತೆ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ
ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ರೇವಂತನನ್ನೂ ಚಿತ್ರಿಸಿರಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವಜ್ರ

ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಮನುರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೆನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕಸಪ್ತತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ಗೃಹಾಣಾಂ ದೇವತಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಯಾಸ್ತ್ವಯಾ ಪೂರ್ವಮೇವ ತು |
ತಾಸಾಂ ಸ್ವರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ಕಥಯಸ್ವಾಮಿತದ್ಭೃತೇ ॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಪೂರ್ವಮೇವ ಮಯಾ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ರೂಪಂ ವತ್ಸ್ಯಂಬುನಾಥಯೋಃ |
ತಥಾ ಚ ಕಥಿತಂ ತುಭ್ಯಂ ವಿಷ್ಣು ದೇವೇಂದ್ರಯೋಃ ಪುರಾ ॥ ೨ ॥

ಚತುರ್ಮೂರ್ತೇಃ ಕುಮಾರಸ್ಯ ರೂಪಂ ತೇ ವಚ್ಚಿ ಯಾದವ |
ಕುಮಾರಶ್ಚ ತಥಾ ಸ್ತಂದೋ ವಿಶಾಖಶ್ಚ ಗುರುಸ್ತಥಾ ॥ ೩ ॥

ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೩ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದು — ಎಲೈ ಮಹಾತ್ಮನೇ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮೊದಲೇ ನೀವು ಹೇಳಿರುತ್ತೀರಿ ಈಗ ಅವರುಗಳ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಅಗ್ನಿ, ವರುಣ ಇವರ ರೂಪವನ್ನು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಷ್ಣು, ದೇವೇಂದ್ರ ಇವರ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಈಗ ನಾಲ್ಕು ಮೂರ್ತಿಯ ರೂಪದಿಂದಿರುವ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕುಮಾರ, ಸ್ತಂದ, ವಿಶಾಖ, ಗುರು ಎಂದು ಪಣ್ಮುಖನು ನಾಲ್ಕು ರೂಪದಿಂದಿರುತ್ತಾನೆ.

ಕುಮಾರಃ ಪಣ್ಮುಖಃ ಕಾರ್ಯಃ ಶಿಖಂಡಕವಿಭೂಷಣಃ |

ರಕ್ತಾಂಬರಧರಃ ಕಾರ್ಯೋ ಮಯೂರವರವಾಹನಃ

|| ೪ ||

ಕುಕ್ಕುಟಶ್ಚ ತಥಾ ಘಂಟಾ ತಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತಯೋಃ |

ಪತಾಕಾ ವೈಜಯಂತೀ ಚ ಶಕ್ತಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ಚ ನಾಮಯೋಃ

|| ೫ ||

ಸ್ಕಂದೋ ವಿಶಾಖಶ್ಚ ಗುರುಃ ಕರ್ತವ್ಯಶ್ಚ ಕುಮಾರವತ್ |

ಪಣ್ಮುಖಾಸ್ತೇ ನ ಕರ್ತವ್ಯಾ ನ ಮಯೂರಗತಾಸ್ತಥಾ

|| ೬ ||

ಚತುರಾತ್ಮಾ ಹಿ ಭಗವಾನ್ವಾಸುದೇವಃ ಸನಾತನಃ |

ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಃ ಕುಮಾರಸ್ತು ದೇವಸೇನಾನಿನೀಷಯಾ

|| ೭ ||

ಅಷ್ಟಾದಶ ಭುಜಾ ಕಾರ್ಯಾ ಭದ್ರಕಾಲೀ ಮನೋಹರಾ |

ಅಲೀಢಸ್ಥಾನಸಂಸ್ಥಾನಾ ಚತುಃಸಿದ್ಧೀ ರಥೇ ಸ್ಥಿತಾ

|| ೮ ||

೪-೭ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಆರು ಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಶಿರೋ ಭೂಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಅವನು ರಕ್ತವಸ್ತ್ರಧಾರಿಯಾಗಿ ಮಯೂರ ವಾಹನನಾಗಿರಬೇಕು. ಅವನ ಬಲಭಾಗದ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಳಿ ಮತ್ತು ಘಂಟಗಳಿರಬೇಕು. ಎಡಭಾಗದ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ವೈಜಯಂತಿ ಎಂಬ ಬಾವುಟವೂ, ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವೂ ಇರಬೇಕು ಸ್ಕಂದ, ವಿಶಾಖ, ಗುರು ಇವರ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನೂ ಕುಮಾರನಂತೆಯೇ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಆದರೆ ಅವರು ಪಣ್ಮುಖ ರಾಗಿಯೂ, ಮಯೂರ ವಾಹನರಾಗಿಯೂ ಇರಕೂಡದು ಸನಾತನನಾದ ವಾಸುದೇವನು ದೇವತೆಗಳ ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ರೂಪವುಳ್ಳ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿ ಅವತರಿಸಿದನು.

೮-೧೦ ಭದ್ರಕಾಲಿಯನ್ನು ಹದಿನೆಂಟು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ರಮ್ಯವಾದ ರೂಪದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ನಾಲ್ಕು ಸಿಂಹಗಳುಳ್ಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಅಲೀಢವೆಂಬ

ಅಕ್ಷಮಾಲಾ ತ್ರಿಶೂಲಂ ಚ ಖಡ್ಗಂ ಚರ್ಮ ಚ ಯಾದವ |

ಬಾಣಚಾಪೇ ಚ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಶಂಖಪದ್ಮಾ ತಥೈವ ಚ || ೯ ||

ಸುಕ್ಸ್ಮಚೌ ಚ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಾ ತಥಾ ವೇದೀಕಮಂಡಲಾ |

ದಂಡಶಕ್ತೀ ಚ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಕೃಷ್ಣಾ ಜಿನಯತಾಶನಾ || ೧೦ ||

ಹಸ್ತಾನಾಂ ಭದ್ರಕಾಲಾಸ್ತು ಭವೇಚ್ಛಾಂತಿಕರಃ ಕರಃ |

ಏಕಶ್ಚೈವ ಮಹಾಭಾಗ ರತ್ನಪಾತ್ರಧರೋ ಭವೇತ್ || ೧೧ ||

ಹಂಸಯಾನೇನ ಕರ್ತವ್ಯೋ ನ ಚ ಕಾರ್ಯಶ್ಚ ತುರ್ಮುಖಃ |

ಬ್ರಹ್ಮೋಕ್ತಮಪರಂ ರೂಪಂ ಸರ್ವಂ ಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ || ೧೨ ||

ವಿನಾಯಕಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯೋ ಗಜವಕ್ತ್ರಶ್ಚ ತುರ್ಭುಜಃ |

ಶೂಲಕಂ ಚಾಕ್ಷಮಾಲಾಂ ಚ ತಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣ ಹಸ್ತಯೋಃ || ೧೩ ||

ಪ್ರಾತಂ ನೋದಕಪೂರ್ಣಂ ತು ಪರಶುಶ್ಚೈವ ವಾಮತಃ |

ದಂತಶ್ಚಾಸ್ಯ ನ ಕರ್ತವ್ಯೋ ವಾಮೋ ರಿಪುನಿಷಾದನ || ೧೪ ||

ಧಾನುಷ್ಯರಸ್ಥಾನವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಕುಳಿತಿರಬೇಕು ಅಕ್ಷಮಾಲೆ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಖಡ್ಗ, ಗುರಾಣಿ, ಬಾಣ ಧನಸ್ಸು ಶಂಖ, ಪದ್ಮ, ಸ್ಪೃಕ್, ಸ್ಪೃಚಗಳು, ವೇದಿ, ಕಮಂಡಲು, ದಂಡ, ಶಕ್ತಿ, ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ, ಅಗ್ನಿ ಇವನ್ನು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರಬೇಕು

೧೧-೧೪ ಭದ್ರಕಾಳಿಯ ಹಸ್ತಗಳೊಳಗೆ ಶಾಂತಿಕರವೆಂಬ ಸಂಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಕೈ ಮಾತ್ರ ರತ್ನ ಮಾತ್ರ ಧಾರಿಯಾಗಿರಬೇಕು ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನು ಹಂಸವಾಹನನಾಗಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಿರಬಾರದು, ಉಳಿದ ರೂಪವೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ರೂಪದಂತೆ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ವಿನಾಯಕನನ್ನು ಅನೆಯ ಸೊಂಡಲಿನಂತಹ ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅವನ ಬಲಭಾಗದ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಡುಬಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರೆ ಮತ್ತು ಕೊಡಲಿಗಳಿರಬೇಕು ಈ ವಿನಾಯಕನಿಗೆ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ದಂತವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬಾರದು

ಪಾದಪೀರೀಕೃತಃ ಪಾದಃ ಏಕ ಅಸನಗೋ ಭವೇತ್ |
ಪೂರ್ಣನೋದಪಾತ್ರಂ ತು ಕರಾಗ್ರೇ ತಸ್ಯ ಕಾರಯೇತ್ || ೧೫ ||

ಲಂಬೋದರಸ್ತಭಾಕಾರ್ಯಃ ಸ್ತಬ್ಧಕರ್ಣಶ್ಚ ಯಾದವ |
ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮಾಂಬರಧರಃ ಸರ್ಪಯಜ್ಞೋಪವೀತಿಮಾನ್ || ೧೬ ||

ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ತು ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸೂರ್ಯರೂಪಧರಃ ಪ್ರಭುಃ |
ಸದಶಪಾಣಿದ್ವಿಭುಜಸ್ತೇಜೋಮೂರ್ತಿಧರೋ ಭವೇತ್ || ೧೭ ||

ವಿಶ್ವಂ ಕರೋತಿ ವೈ ಯಸ್ಮಾದ್ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ತತಃ ಸ್ಕೃತಃ |
ವಿಶ್ವಕೃದ್ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣುರ್ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾ ಸ ಉಚ್ಯತೇ || ೧೮ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದೇ ಕುಮಾರಭದ್ರಕಾಲೀ ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರಗಜವಕ್ತ್ರ
ವಿಶ್ವಕರ್ಮರೂಪನಿರೂಪಣೋ ನಾನ್ಯೈಕ
ಸಪ್ತತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೧೫-೧೮ ಒಂದು ಪಾದವು ಪಾದಪೀರದ ಮೇಲೆಯೂ ಮತ್ತೊಂದು ಅಸನದ
ಮೇಲೆಯೂ ಇರಬೇಕು ಕಡುಬಿಸಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಸೊಂಡಲಿನ
ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಉದರವು ಜೋಲುವಂತಿದ್ದು ಕಿವಿಗಳೂ ಕೆದರಿ
ಕೊಂಡು ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿರಬೇಕು ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸರ್ಪಗಳಿಂದ
ಯಜ್ಞೋಪವೀತಿಯಾಗಿರಬೇಕು ವಿಶ್ವಕರ್ಮನನ್ನು ಸೂರ್ಯನ ರೂಪದಂತಹ
ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅವನಿಗೆ ಎರಡೇ ಭುಜಗಳಿದ್ದು ಕೈಗಳು
ಹತ್ತಿರಬೇಕು ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿರಬೇಕು ವಿಶ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು
ವುದರಿಂದಲೇ ಅವನಿಗೆ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನೆಂದು ಹೆಸರು ವಿಶ್ವನಿರ್ಮಾಪಕನು ಪೂಜ್ಯ
ನಾದ ವಿಷ್ಣು ಅವನೇ ವಿಶ್ವಕರ್ಮರೂಪ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರ ಭದ್ರಕಾಳೀ ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರ ಗಜವಕ್ತ್ರ
ವಿಶ್ವಕರ್ಮರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ
ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ದ್ವಿಸಪ್ತತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರಉವಾಚ ॥

ವಸೂನಾಂ ದೇವ ನೋ ರೂಪಂ ತಥೈವಾಂಗಿರಸಂ ಶುಭಂ ।

ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಚೈವ ದೇವಾನಾಂ ರುದ್ರಾಣಾಮಸಿ ದೇವತಾಃ ॥ ೧ ॥

ಭೃಗುಣಾಮಥ ಸಾಧ್ಯಾನಾಂ ಚಾದಿತ್ಯಾನಾಂ ತಥೈವ ಚ ।

ಮರುತಾಂ ಚ ತಥಾರೂಪಮಾಚಕ್ಷ್ವ ಸುರಪೂಜಿತ ॥ ೨ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯೇನ ರೂಪೇಣ ಧರೋ ನಾಮ ವಸುರ್ಭವೇತ್ ।

ವೈಷ್ಣವೇನ ಚ ರೂಪೇಣ ಧ್ರಮೋ ನಾಮ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ॥ ೩ ॥

ಸೋಮಶ್ಚಂದ್ರೇಣ ರೂಪೇಣ ವಾಯವ್ಯೇನ ತಥಾಽನಿಲಃ ।

ಅಗ್ನೀಯೇನಾನಲಃ ಕಾರ್ಯಃ ಪ್ರಭಾಸೋ ವರುಣೇನ ಚ ॥ ೪ ॥

ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ — ಮಹಾತ್ಮನೇ, ವಸುಗಳ ಮತ್ತು ಆಂಗಿರಸಿನ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ಹಾಗೂ ರುದ್ರರ, ಭೃಗು ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯರು ಆದಿತ್ಯರು, ಮರುತ್ತುಗಳು ಇವರುಗಳ ರೂಪವನ್ನೂ ಸಹ ನನಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಧರವೆಂಬ ವಸುವಿನ ರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಾಜಾಪತಿಯ ರೂಪಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿಯೂ, ಧ್ರುವೆಂಬ ವಸುವಿನ ರೂಪವನ್ನು ವೈಷ್ಣವರೂಪದಂತೆಯೂ, ಸೋಮನನ್ನು ಚಂದ್ರನ ರೂಪಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗಿಯೂ, ಅನಿಲನನ್ನು ವಾಯುವಿನ ರೂಪಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿಯೂ, ಅನಲನನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ

ವಿಶ್ವೇದೇನಾಸ್ತಥಾ ಕಾರ್ಯಾಃ ಶಕ್ರರೂಪಧರಾಃ ಸುರಾಃ |

ತೀರ್ಥಗಲ್ಲಾಲಾಟೇ ನಾಕ್ಷಾ ಚ ನಾಗರಾಜೋ ವಿವರ್ಜಿತಃ || ೨ ||

ಜೀವರೂಪೇಣ ಕರ್ತವ್ಯಾ ದೇನಾಶ್ಚಾಂಗಿರಸಸ್ತಥಾ |

ಮಾಹೇಶ್ವರೇಣ ರುದ್ರಾಶ್ಚ ಸಾಧ್ಯಾಕ್ಷಾ ವೈಷ್ಣವೇನ ತು || ೩ ||

ಅದಿತಾಃ ಸೂರ್ಯರೂಪೇಣ ಚೇತಿ ದ್ವಾದಶ ಯಾದವ |

ಪೃಥಕ್ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ತೇಷಾಂ ತು ನವಾರ್ಕಸದೃಶಾಃ ಸ್ತೂತಾಃ || ೪ ||

ವಿಷ್ಣುಂ ದ್ರವರುಣಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಯಥಾಪೂರ್ವಂ ಮಯೇರಿತಾಃ |

ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಶುಕ್ರರೂಪೇಣ ಮರುತೋ ನಾಮ ದೇವತಾಃ || ೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ವಸುರೂಪನಿರೂಪಣೋ ನಾಮ

ದ್ವಿಸತ್ತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ರೂಪಕ್ಕೆ ಹೋಲುವಂತೆಯೂ, ಪ್ರಭಾಸನನ್ನು ವರುಣನ ರೂಪಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿಯೂ
ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

೨-೮ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ,
ನಾಗರಾಜನನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾದ ಹಣೆ ಮತ್ತು ಅಡ್ಡಲಾದ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ,
ಅಂಗೀರಸರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯರೂಪದಿಂದಲೂ ರುದ್ರರನ್ನು ಮಹೇಶ್ವರನ
ರೂಪದಂತಹ ರೂಪದಿಂದಲೂ ನಾಥ್ಯರನ್ನು ವೈಷ್ಣವರೂಪದಿಂದಲೂ ಹನ್ನೆರಡು
ಅದಿತ್ಯರನ್ನು ಸೂರ್ಯನ ರೂಪದಂತಹ ರೂಪದಿಂದಲೂ ದ್ವಾದಶ ಯಾದವರು
ದಿತ್ಯರನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸುವ ಸಂಭವವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆಗ ತಾನೇ ಉದಯಿಸಿದ
ಸೂರ್ಯನಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ವಿಷ್ಣು, ಇಂದ್ರ, ವರುಣ ಇವರನ್ನು ಹಿಂದೆ ನಾನು
ಹೇಳಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಗಳೆಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಶುಕ್ರನ
ರೂಪಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ರೂಪದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ವಸುರೂಪನಿರೂಪಣವೆಂಬ ಎಂಪತ್ತೆರಡನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾವುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ತ್ರಿಸಪ್ತತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೇವಾನಾಂ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಮೇವ ಚ |

ಕಥಯಸ್ವ ಮಹಾಭಾಗ ತ್ವಂ ಹಿ ಸರ್ವವಿದುಚ್ಯತೇ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯೇನ ರೂಪೇಣ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಕಶ್ಯಪಃ ಪ್ರಭುಃ |

ಅದಿತಿರ್ದಿತರ್ದಿನಃ ಕಾಷ್ಠಾ ದನಾಯುಃ ಸಿಂಹಿಕಾ ಮುನಿಃ

॥ ೨ ॥

ಕದ್ರೂಃ ಕ್ರೋಧಾ ದರಾ ಪ್ರಾಧಾ ವಿನತಾ ಸುರಭಿಃ ಖಶಾ |

ಸರ್ವಾಃ ಸುರೂಪಾಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ದ್ವಿಭುಜಾಃ ಪೂರ್ವಮಾತರಃ

॥ ೩ ॥

ನಿಷ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ — ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ರೂಪ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನೂ ದಯವಿಟ್ಟು ಹೇಳಬೇಕು ಓ ಮಹಾತ್ಮನೇ, ನೀನೇ ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಕಶ್ಯಪ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ರೂಪದಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅದಿತಿ ದಿತಿ, ದನು, ಕಾಷ್ಠಾ, ದನಾಯು ಸಿಂಹಿಕಾ, ಮುನಿ, ಕದ್ರೂ, ಕ್ರೋಧಾ, ದರಾ, ಪ್ರಾಧಾ, ವಿನತಾ, ಸುರಭಿ, ಖಶಾ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಹಿಂದೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಾಯಂದಿರಾಗಿದ್ದವರು ಇವರನ್ನು ಬಳೈಯ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಭುಜದ್ವಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರು

ಅದಿತಿಶ್ಚ ದಿತಿಶ್ಚೈವ ವಿನತಾ ಸುರಭಿಸ್ತಥಾ |

ದೃಷ್ಟಿರಾಸಾಂ ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ಸೌಮ್ಯಾ ಯಾದವನಂದನ

|| ೪ ||

ಅನೇನೈವ ತು ರೂಪೇಣ ಸರ್ವಾ ವೈ ದೇವಮಾತರಃ |

ಕರ್ತವ್ಯಾ ಯಾದವಶ್ರೇಷ್ಠ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಕರ್ಮಣಾ

|| ೫ ||

ಕಶ್ಯಪಸ್ಯಾಪರಾಃ ಪತ್ನೈಃ ಕಾರ್ಯಾ ವ್ಯಾಕುಲಲೋಚನಾಃ |

ವಿಷ್ಣು ರೂಪಧರಃ ಕಾರ್ಯೋ ಧ್ರುವಃ ಗ್ರಹಗಣೇಶ್ವರಃ

|| ೬ ||

ಚಕ್ರರತ್ನಿಕರಃ ಶ್ರೀಮಾನ್ದ್ವಿಭುಜಃ ಸೌಮ್ಯದರ್ಶನಃ |

ಭವಿಷ್ಯಮನುರೂಪೇಣ ಕಾರ್ಯೋಽಗಸ್ತ್ಯೋ ಮಹಾಮುನಿಃ

|| ೭ ||

ರೂಪಂ ತದೇವ ಕಥಿತಂ ಭೃಗ್ವಾದೀನಾಂ ಮಹಾತ್ಮನಾಂ |

ಶುಕ್ರಪುತ್ರೌ ಜಯಂತಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯೋ ರೂಪಸಂಯುತಃ

|| ೮ ||

ಚಾಪಬಾಣಕರಃ ಶ್ರೀಮಾನ್ ದ್ವಿಭುಜಃ ಸೌಮ್ಯದರ್ಶನಃ |

ಬಲೋ ಯಮಸುತಃ ಕಾರ್ಯಶ್ಚ ಮೃತಾಲಧರಃ ಪ್ರಭುಃ

|| ೯ ||

ವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅದಿತಿ, ದಿತಿ, ವಿನತಾ, ಸುರಭಿ ಇವರ ದೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನೂ ಬಹು ಸೌಮ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

೫-೭ ಇದೇ ರೂಪದಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಂದಿರಲ್ಲರನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಕಶ್ಯಪರ ಇತರ ಪತ್ನಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಕುಲವಾದ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ, ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಗ್ರಹಗಣಾಧಿಪತಿಯಾದ ಧ್ರುವನನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಕೃಯ್ಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರರತ್ನ ಇರುವಂತೆಯೂ, ಭುಜದ್ವಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಸೌಮ್ಯಮೂರ್ತಿಯಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹಾಮುನಿಯನ್ನು ಅವನ ರೂಪವು ಭವಿಷ್ಯಮನುವಿನ ರೂಪದಂತಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

೮-೧೨ ಭೃಗುವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾತ್ಮರ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನೂ ಅದೇ ರೂಪದಿಂದಲೇ ರಚಿಸಬೇಕು, ಶುಕ್ರನ ಪುತ್ರರು ಮತ್ತು ಜಯಂತ ಇವರನ್ನು ಸುರೂಪದಿಂದಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಧನುರ್ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿಧರಿಸಿರುವಂತೆಯೂ, ಭುಜಫಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಸೌಮ್ಯಾಕಾರದಿಂದಲೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು

ಪುಷ್ಕರಶ್ಚ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಃ ಪದ್ಮಪತ್ರಸಮಪ್ರಭಃ |

ಖಡ್ಗಂ ಚ ಪುಸ್ತಕಂ ಚೋಭೇ ಕರಯೋತ್ತಸ್ಯ ಕಾರಯೇತ್ || ೧೦ ||

ಚಂದ್ರಪುತ್ರೀ ತಥಾ ಜ್ಯೋತ್ಸಾ ರೂಪೇಣಾಪ್ರತಿಮಾ ಭುವಿ |

ವಾಮಸಾರ್ವೇತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಣಾ || ೧೧ ||

ಸುರೂಪರೂಪಃ ಕರ್ತವ್ಯೋ ರತ್ನಪಾತ್ರಕರೋ ವಿಭುಃ |

ದ್ವಿದಂಷ್ಟ್ರಾಯುಕ್ತವದನೋ ಧನಾದಿನೃಲಕೂಬರಃ || ೧೨ ||

ಧನದಸ್ಯ ತು ರೂಪೇಣ ಮಣಿಭದ್ರಂ ವಿದುರ್ಬುಧಾಃ |

ನ ಕಾರ್ಯೋ ಶಿಬಿಕಾ ತಸ್ಯ ಸಭಾಯೋ ನರವಾಹನಃ || ೧೩ ||

ವಾಯುಪುತ್ರಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯೋ ವಾಯುರೂಪಃ ಪುರೋ ಜವಃ |

ಅತೀವ ರೂಪವಾನ್ಮಾರ್ಯೋ ವರ್ಚಾಃ ಸೋಮಸುತಃ ಪ್ರಭುಃ || ೧೪ ||

ಯಮನ ಪುತ್ರನಾದ ಬಲನು ಗುರಾಣಿ ಮತ್ತು ಶೂಲಾಯುಧವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರಬೇಕು
ಪುಷ್ಕರನೂ ಸಹ ಹಾಗೆಯೇ ವದ್ಮಪತ್ರದ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಸುಂದರನಾಗಿರಬೇಕು
ಅವನ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಪುಸ್ತಕಗಳಿರಬೇಕು ಚಂದ್ರನ ಪುತ್ರಿ
ಯಾದ ಜ್ಯೋತ್ಸಾ ಎಂಬುವಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಲ್ಲಾ ಅಸದೃಶವಾದ ಕಾಂತಿರಾಲಿಸಿ
ಸರ್ವಾಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅವಳನ್ನು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು
ಧನಾಧ್ಯನಾದ ನಲಕೂಬರನನ್ನು ಸುಂದರವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ,
ರತ್ನಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆಯೂ, ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು, ಎರಡು ಕೋಲಿದಾಡಿ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುಖವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ರಚಿಸಬೇಕು

೧೩-೧೪ ಮಣಿಭದ್ರನ ರೂಪವು ಕುಬೇರನ ರೂಪದಂತಿರಬೇಕೆಂದು
ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅವನಿಗೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿರ್ಮಿಸಬಾರದು
ಪತ್ನಿಯೊಡಗೂಡಿ ನರವಾಹನನಾಗಿರಬೇಕು. ವಾಯುಪುತ್ರನನ್ನು ವಾಯುವಿ
ನಂತೆಯೇ ವೇಗಶಾಲಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಸೋಮಪುತ್ರನಾದ ವರ್ಚಾ
ಎಂಬುವನನ್ನು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ ರೂಪದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅವನ

ಲೀಲಾಕಮಲಸಾಣೆಸ್ತು ವರ್ಚಸ್ವೀ ಯೇನ ಜಾಯತೇ |
ನಂದೀ ಕಾರ್ಯಸ್ತ್ರೀನೇತ್ರಸ್ತು ಚತುರ್ಬಾಹುರ್ಮಹಾಭುಜಃ || ೧೫ ||

ಸಿಂಧೂರಾರುಣಸಂಕಾಶೋ ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮಾಂಬರಚ್ಛದಃ |
ಪ್ರಿಶಾಲ ಭಿಂದಿವಾಲೌ ಚ ಕರಯೋಸ್ತಸ್ಯ ಕಾರಯೇತ್ || ೧೬ ||

ಶಿರೋಗತಂ ತೃತೀಯಂ ತು ತರ್ಜಯಂತಂ ತಥಾಪರಂ |
ಅಲೋಕಮಾನಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ ದೂರಾದಾಗಮಿಕಂ ಜನಂ || ೧೭ ||

ಅನೇನೈವ ಚ ರೂಪೇಣ ವೀರಭದ್ರಂ ವಿದುರ್ಬುಧಾಃ |
ಉಪರಿಷ್ಠಾ ತ್ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಧರ್ಮರೂಪಮಹಂ ತವ || ೧೮ ||

ಅರ್ಥಃ ಕಾರ್ಯಸ್ತು ರೂಪೇಣ ಧನದಸ್ಯ ಮಹಾತ್ಮನಃ |
ಕಾಮದೇವಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯೋ ರೂಪೇಣಾಪ್ರತಿನೋ ಭುವಿ || ೧೯ ||

ಅಷ್ಟಬಾಹುಃ ಸ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಶಂಖಪದ್ಮವಿಭೂಷಣಃ |
ಚಾಪಬಾಣಕರಶ್ಚೈವ ಮದಾದಂಚಿತಲೋಚನಃ || ೨೦ ||

ತೇಜಸ್ವಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಲೀಲಾರ್ಧವಾದ ಕಮಲವಿರಬೇಕು
ನಂದಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮೂರು ನೇತ್ರಗಳಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು.

೧೬-೨೦ ನಂದಿಯು ಸಿಂಧೂರದಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ
ವ್ಯಾಘ್ರಚರ್ಮದ ವಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಹೂದಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಪ್ರಿಶಾಲ,
ಬಿಂದಿವಾಲಗಳು ಅವನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕು, ಮೂರನೆಯ ಕೈಯು ತಲೆಯ ಮೇಲಿರು
ವಂತೆಯು ಮತ್ತೊಂದು ಮುಂಭಾಗದ ಕೈಯ್ಚಿಹಿಂದೆ ಹದರಿಸುತ್ತಲೂ ಇರಬೇಕು
ಬರುವ ಜನರನ್ನು ದೂರದಿಂದಲೇ ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಇದೇ
ರೂಪದಿಂದಲೇ ವೀರಭದ್ರನನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರ
ಧರ್ಮನ ರೂಪವನ್ನು ನಿನಗೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕುಬೇರನ ರೂಪದಂತೆ
ಅರ್ಧದ ರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಅಸದೃಶವಾದ ರೂಪದಿಂದ
ಕೂಡಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು, ಅವನಿಗೆ ಎಂಟು ಬಾಹುಗಳಿರಬೇಕು ಶಂಖ
ಮತ್ತು ಪದ್ಮ ಇವುಗಳ ಅಲಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಧನುರ್ಬಾಣಗಳನ್ನು
ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಮದದಿಂದ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು

ರತಿಃ ಸ್ತ್ರೀತಿ ಸ್ತುತಾ ಶಕ್ತಿರ್ಮದಶಕ್ತಿ ಸ್ತುತೋಜ್ಯಲಾ |

ಚತಸ್ತಸ್ತಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಪತ್ನೋ ರೂಪಮನೋಹರಾಃ || ೨೧ ||

ಚಿತ್ತಾರಶ್ಚ ಕಂಠಸ್ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಾ ಭಾರ್ಯಾಸ್ತನೋಪಗಾಃ |

ಕೇತುಶ್ಚ ಮೇಶರಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಪಂಚಬಾಣಮುಖೋ ಮಹಾನ್ || ೨೨ ||

ಕರೇಣ ಕಟಿಗೇನಾಥ ನಿದ್ರಾಂ ವಾಮೋನ ಕಾರಯೇತ್ |

ದಕ್ಷಿಣೇ ತು ತಥಾ ಪಾರ್ಶ್ವೇ ತಸ್ಯಾಃ ಸಂಕರ್ಷಣೋ ಭವೇತ್ || ೨೩ ||

ವಾಸುದೇವಸ್ತುತಾ ವಾಮೋ ಮೈಕಾ ನೇಶಾ ತಥಾ ಸುತಃ |

ರೂಪಂ ಲಕ್ಷ್ಯಾಃ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಉಪರಿಷ್ವಾತ್ತವಾನಘ || ೨೪ ||

ಚತುರ್ಭುಜಾ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ತಥಾ ದೇವೀ ಸರಸ್ವತೀ |

ಅಕ್ಷಮಾಲಾ ತ್ರಿಕೂಲಂ ಚ ಪುಸ್ತಕಂ ಚ ಕಮಂಡಲಾಃ || ೨೫ ||

ತಸ್ಯಾಃ ಕರೇಷು ಕಾರ್ಯಾಣಿ ಯಥಾವದ್ಯದುನಂದನ |

ಕಾರ್ಯಾ ಸಕಲಶಾ ದೇವೀ ವಾರುಣೀ ಚಾತಿಸುಂದರೀ || ೨೬ ||

೨೧-೨೬ ರತಿ, ಸ್ತ್ರೀತಿ ರಕ್ತಿ ಉಜ್ವಲವಾದ ಮದಶಕ್ತಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ಪತ್ನಿಯರನ್ನೂ ಮಹಾವಿರೂಪದ ರೂಪದಿಂದಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅವನ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳೂ ಪತ್ನಿಯರ ಸ್ತನಗಳ ಮೇಲಿರುವಂತಿರಬೇಕು ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಂಚ ಬಾಣಗಳುಳ್ಳ ಮಕರಚಿಹ್ನೆತವಾದ ಧ್ವಜವೂ ಇರಬೇಕು ನಿದ್ರಾದೇವಿಯನ್ನು ಎಡಗೈಯನ್ನು ಸೊಂಟದ ಮೇಲಿಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅವಳ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಕರ್ಷಣನಿರಬೇಕು, ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವನಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ಮೈಕಾ ನೇಶನೆಂಬ ಮಗನಿರಬೇಕು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ರೂಪವನ್ನು ನನಗೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

೨೫ ೨೬ ಸರಸ್ವತಿದೇವಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ ಅಕ್ಷಮಾಲಾ, ತ್ರಿಕೂಲ, ಪುಸ್ತಕ, ಕಮಂಡಲಗಳು ಕೈಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ವಾರುಣೀದೇವಿಯನ್ನು ಸುಂದರವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿ ಕಲಶವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಲಂಬೋದರಿಯನ್ನು ಕಂಪಾವ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಇಲ್ಲಿ ಸಾಕವು ತಪ್ಪಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ

ಲಂಬೋದರೀ ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ರಕ್ತಾಂಬರಪಯೋಧರಾ |

ಶೂಲಹಸ್ತಾ ಮಹಾಭಾಗಾ ಭುಜಪ್ರಹರಣಾ ತಥಾ

|| ೨೭ ||

ಬೃಹದ್ರಥಾ ಚ ತರ್ತವ್ಯಾ ಬಹುಬಾಹುಸ್ತಥೈವ ಸಾ |

ಚಾಮುಂಡಾ ಕಥಿತಾ ಸೈವ ಸರ್ವಸತ್ತ್ವವಶಂಕರೀ

|| ೨೮ ||

ತಥೈವ ತ್ರಿಮುಖೀ ಶುಷ್ಕಾ ಶುಷ್ಕಾ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಶೇಷತಃ |

ಬಹುಬಾಹುಯುತಾ ದೇವೀ ಭುಜಗೈಃ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತಾ

|| ೨೯ ||

ಕಪಾಲಮಾಲಿನೀ ಭೀಮಾ ತಥಾ ಖಟ್ಟಾಂಗಧಾರಿಣೀ |

ಶಿವಾ ದೂತೀ ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ಶೃಗಾಲವದನಾ ಶುಭಾ

|| ೩೦ ||

ಅಲೀಢಸ್ಥಾನಸಂಸ್ಥಾನಾ ತಥಾ ರಾಜಂಶ್ಚತುರ್ಭುಜಾ |

ಅಸೃಕ್ಪಾತ್ರಧರಾ ದೇವೀ ಖಡ್ಗಶೂಲಧರಾ ತಥಾ

|| ೩೧ ||

ಸ್ತನಪ್ರದೇಶವಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಶೂಲಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಭುಜಗಳೇ ಆಯುಧಗಳಾಗಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಬೃಹದ್ರಥಾದೇವಿಯನ್ನು ಅನೇಕ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಇವಳಿಗೆ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ವಶಪಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಾಮುಂಡಾ ಎಂದೂ ಹೆಸರು

೨೯-೩೧ ಹಾಗೆಯೇ ತ್ರಿಮುಖಿಯನ್ನೂ ಅನೇಕ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ, ಬಹುನುಟ್ಟಿಗೂ ಒಣಗಿಹೋಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಸರ್ಪಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಂತೆಯೂ, ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅವಳು ಕಪಾಲಮಾಲಿಯನ್ನೂ ಖಟ್ಟಾಂಗವೆಂಬ ಯೋಗದಂಡವನ್ನೂ ಧರಿಸಿ ಭಯಂಕರಳಾಗಿರಬೇಕು ಪಾರ್ವತಿಯು ದೂತಿಯನ್ನು ಸರಿಯು ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಚತುರ್ಭುಜಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅಲೀಢವೆಂಬ ಧಾನುಷ್ಯಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅವಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತದ ಪಾತ್ರೆಯೂ, ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಶೂಲಗಳೂ ಇರಬೇಕು ಅವಳ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮಾಂಸವಿರುವಂತೆಯೂ ಬರೆಯಬೇಕು

ಚತುರ್ಥಂ ತು ಕರಂ ತಸ್ಯಾಸ್ತಥಾ ಕಾರ್ಯಂ ತು ಸುಮಿಷಂ |

ದೇವತುಲೈನ ಚಿಹ್ನೇನ ಯಥಾ ರೂಪೇಣ ಮಾತರಃ || ೩೨ ||

ಕರ್ತವ್ಯಾ ದೇವನಾಮಾಬ್ಧಾ ಯಾ ಮಯಾ ತೇ ಪುರೋದಿತಾ |

ಅಸೃಕ್ಪಾತ್ರಕರಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಸಾಮಿಸೈಶ್ಚ ತಥಾ ಕರೈಃ || ೩೩ ||

ನೃತ್ಯಮಾನಾ ಮಹಾಭಾಗಾ ಯಾಸಾಂ ರೂಪಂ ತು ನೋದಿತಂ |

ಪೂರ್ವಾ ಗಜಗತಾ ಬಾಲಾ ರಕ್ತವರ್ಣಾ ತು ದಿಗ್ವೇತ್ || ೩೪ ||

ಕರೇಣುಗಾ ಬೃಹತ್ಕನ್ಯಾ ಪದ್ಮಾಭಾ ಪೂರ್ವದಕ್ಷಿಣಾ |

ರಥಸ್ಥಾ ದಕ್ಷಿಣಾ ಸೀತಾ ತಥಾಸ್ಯಾತ್ಪಾಸ್ತಯೌವನಾ || ೩೫ ||

ಉಷ್ಣಗಾ ಕೃಷ್ಣಸೀತಾ ಚ ವರುಣಾ ಯಾಮ್ಯುಪಶ್ಚಿಮಾ |

ಯೌವನಾದ್ವಿಚ್ಯುತಾ ಕೃಷ್ಣಾ ಪಶ್ಚಿಮಾ ತುರಗಸ್ಥಿತಾ || ೩೬ ||

೩೨-೩೬ ಯಾವ ಯಾವ ದೇವಮಾತೃಗಳನ್ನು ನಾನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವೆನೋ ಅವರನ್ನು ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಮತ್ತು ಅವರವರ ರೂಪ ಮತ್ತು ನಾಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಯಾವ ಮಾತೃಗಳಿಗೆ ರೂಪವನ್ನು ನಾನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೋ ಅವರನ್ನು ರಕ್ತದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ, ಮಾಂಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೈಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಅವರು ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಶಾಲಿನಿಗಳಾಗಿಯೂ, ನರ್ತನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಇರಬೇಕು ಪೂರ್ವದಿಗ್ವಿನಿತೆಯು ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ರಕ್ತವರ್ಣ ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕು ಅಗ್ನಿದಿಗ್ವೇನಿತೆಯು ಹಣ್ಣಿನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಪದ್ಮದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಪ್ರೌಢಕನ್ಯಕೆಯಂತಿರಬೇಕು ದಕ್ಷಿಣದಿಗ್ವಿನಿತೆಯು ರಥದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಹೊಂಬಣ್ಣ ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಯೌವನಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕು ನೈಋತ್ಯದಿಗ್ವಿನಿತೆಯು, ವರುಣ ಎಂಬ ನಾಮಾಂಕಿತಳಾಗಿ ಒಂಟೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಹೊಂಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಪಶ್ಚಿಮದಿಗ್ವಿನಿತೆಯು

ಆಸನ್ನಪಲಿತಾ ನೀಲಾ ವಡವಾ ಯದುನಂದನ |

ಶ್ವೇತಾ ನರಭೃತಾ ವೃದ್ಧಾ ತಥಾ ಭವತಿ ಚೋತ್ತರಾ

|| ೩೭ ||

ಅತಿವೃದ್ಧಾ ವೃಷಸ್ಥಾ ಚ ಶುಕ್ಲಾ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾ ಭವೇತ್ |

ಅಧಸ್ತಾತ್ಪೈಥಿವೀತುಲ್ಯಾ ಚೋರ್ಧ್ವಾ ಗಗನಸಂಸ್ಥಿತಾ

|| ೩೮ ||

ಕಾಲಃ ಕರಾಲವದನೋ ನಿತ್ಯಗತ್ವ ನಿಭೀಷಣಃ |

ಸಾಶಹಸ್ತಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸರ್ಪವೃತ್ತಿ ಕರೋಮನಾನ್

|| ೩೯ ||

ಜ್ವರಸ್ತ್ರಿಸಾದಃ ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತ್ರಿನೇತ್ರೈರ್ವದನೈಸ್ತ್ರಿಭಿಃ |

ಭಸ್ಮಪ್ರಹರಣೋ ರಾದ್ರಃ ತ್ರಿಬಾಹುವ್ಯಾಕುಲೇಕ್ಷಣಃ

|| ೪೦ ||

ಧನ್ವಂತರಿಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸುರೂಪಃ ಪ್ರಿಯದರ್ಶನಃ |

ಕರದ್ವಯಗತಂ ಚಾಸ್ಯ ಸಾಮೃತಂ ಕಲಶಂ ಭವೇತ್

|| ೪೧ ||

ಕುದುರಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಯೌವನವು ಕಳೆದುಹೋದ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರಬೇಕು ವಡವಾ ಎಂಬ ವಾಯವ್ಯದಿಗ್ವನಿತೆಯು ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ನೆರೆಬರುವ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರಬೇಕು ಉತ್ತರದಿಗ್ವನಿತೆಯು ನರವಾಹನೆಯಾಗಿಯೂ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಈಶಾನ್ಯದಿಗ್ವನಿತೆಯು ವೃಷವಾಹನೆಯಾಗಿಯೂ, ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಬಹಳ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿರಬೇಕು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಂತೆಯೂ, ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು

೩೯-೪೨ ಕಾಲನನ್ನು ಭಯಂಕರವಾದ ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚಾರತೀಲನಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಭಯಂಕರನಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪಾಶವಿರಬೇಕು ಸರ್ಪಗಳೂ, ಚೇಳುಗಳೂ ಅವನ ರೋಮಗಳಾಗಿರಬೇಕು ಜ್ವರವನ್ನು ಮೂರು ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ, ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಮೂರು ಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಭಸ್ಮವೇ ಅವನ ಆಯುಧ, ರೌದ್ರಾಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿ ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದಲೂ, ವ್ಯಾಕುಲವಾದ ನೋಟದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಧನ್ವಂತರಿಯನ್ನು ಸುಂದರವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿ ನೋಟದಿಂದ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅವನ

ಸಾಮನೇದಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಃ ಕಿಂ ತು ಶ್ವವದನಃ ಪ್ರಭುಃ |
ಅಥವಾ ದೇವರೂಪೇಣ ವೇದಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಚಕ್ಷಣೈಃ || ೪೨ ||

ಋಗ್ವೇದಸ್ತು ಸ್ತೂತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಯುಜುರ್ವೇದಸ್ತು ವಾಸವಃ |
ಸಾಮನೇದಸ್ತಥಾ ವಿಷ್ಣುಃ ಶಂಭುಶ್ಚಾಥರ್ವಣೋ ಭವೇತ್ || ೪೩ ||

ಶಿಕ್ಷಾ ಪ್ರಜಾಪತಿಜ್ಞೇಯಾ ಕಲ್ಪೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ |
ಸರಸ್ವತೀ ವ್ಯಾಕರಣಂ ನಿರುಕ್ತಂ ವರುಣಃ ಪ್ರಭುಃ || ೪೪ ||

ಛಂದೋಕ್ಷಿತಿಸ್ತಥೈವಾಗ್ನಿರ್ಜಾತಿಷಂ ಭಗವಾನ್ ರವಿಃ |
ಮಾಮಾಂಸಾ ಭಗವಾನ್ ಸೋಮೋ ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗಃ ಸಮೀರಣಃ || ೪೫ ||

ಧರ್ಮಶ್ಚ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಪುರಾಣಂ ಚ ತಥಾ ಮನುಃ |
ಇತಿಹಾಸಂ ಪ್ರಜಾಧ್ಯಕ್ಷೋ ಧನುರ್ವೇದಂ ಶತಕೃತುಃ || ೪೬ ||

ಆಯುರ್ವೇದಸ್ತಥಾ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವೇದೋ ಧನ್ವಂತರಿಃ ಪ್ರಭುಃ |
ಫಲವೇದೋ ಮಹೀ ದೇವೀ ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಂ ಮಹೇಶ್ವರಃ || ೪೭ ||

ಅಂಜಲಿಯಲ್ಲಿ ಅವೃತದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕಲಶವಿರಬೇಕು ಸಾಮನೇದವನ್ನು
ನಾಯಿಯ ಮುಖದಂತಹ ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ
ವೇದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದೇವಪುರುಷರಂತೆಯೇ ವ್ರಾಜ್ಞರು ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು

೪೩-೪೬ ಋಗ್ವೇದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ದೇವತೆ ಯಜುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು
ಸಾಮನೇದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ಅಥರ್ವವೇದಕ್ಕೆ ಶಂಭು ಶಿಕ್ಷಗೆ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಕಲ್ಪಕ್ಕೂ
ಬ್ರಹ್ಮ ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ಸರಸ್ವತೀ ನಿರುಕ್ತಕ್ಕೆ ವರುಣ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಭೂಮಿ
ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಜ್ಯೋತಿಷಕ್ಕೆ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಸೂರ್ಯ ಮಾಮಾಂಸೆಗೆ ಚಂದ್ರ
ನ್ಯಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಾಯು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಮನು
ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಧನುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರ ಇವರು ಆಯಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ
ದೇವತೆಗಳಾಗಿ ಆಯಾಯ ರೂಪದಿಂದಲೇ ಇರುತ್ತಾರೆ

೪೭-೫೧ ಆಯುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾದ್ಧನ್ವಂತರಿಯೇ ದೇವತೆ ಫಲ
ವೇದಕ್ಕೆ ಭೂದೇವಿ ನೃತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಮಹೇಶ್ವರ ಪಾಂಚರಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಕರ್ಷಣ

ಸಂಕರ್ಷಣಃ ಸಾಂಚರಾತ್ರಂ ರುದ್ರಃ ಪಾಶುಪತಂ ತಥಾ |
ಪಾತಂಜಲಮನನ್ತಶ್ಚ ಸಾಂಖ್ಯಂ ಚ ಕಪಿಲೋ ಮುನಿಃ || ೪೮ ||

ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಧನಾಧ್ಯಕ್ಷಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ |
ಕಲಾಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕಾಮದೇವೋ ಜಗದ್ಗುರುಃ || ೪೯ ||

ಅನ್ಯಾನಿ ಯಾನಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಯತ್ಕರ್ತೃಣಿ ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ |
ಸ ಚೈವ ದೇವತಾ ತಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾವ್ಯಸ್ಯ ದೇಹವತ್ || ೫೦ ||

ರೂಪಂ ತು ಕಾಲಾವಯವಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ
ಸ್ಯದೇವತಾ ರೂಪಸಮಂ ರಿಪುಘ್ನ |
ಏತತ್ತವೋಕ್ತಂ ಸುರಸತ್ತಮಾನಾಂ
ರೂಪಂ ಮಯಾ ತೇ ಯದುವಂಶಚಂದ್ರಂ || ೫೧ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ದೇವತಾರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ
ತ್ರಿಷಪ್ತತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಪಾಶುಪತಕ್ಕೆ ರುದ್ರನೇ ದೇವತೆ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನಂತ ಸಾಂಖ್ಯಕ್ಕೆ ಕಪಿಲಮುನಿ
ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಧನಾಧ್ಯಕ್ಷನಾದ ಕುಬೇರ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಕಲಾಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ
ಕಾಮದೇವ ಇತರ ಆಯಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ, ಯಾರು ಯಾರು ಪ್ರವರ್ತಕರಾಗು
ತ್ತಾರೋ ಅವರವರೇ ಆಯಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ದೇವತೆಯಾಗುತ್ತಾರೆ ದೇಹಕ್ಕೆ
ಆಯಾಯ ಆತ್ಮವೇ ದೇವತೆಯಾಗುವಂತೆ, ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತು
ಗಳಿಗೂ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳ ರೂಪಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ರೂಪವಿರುತ್ತದೆ ಎಲೈ
ಯಾದವಮುಖ್ಯನೇ, ದೇವತೆಗಳ ರೂಪಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿನಗೆ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ದೇವತಾರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ
ಎಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಚತುಸಸ್ತುತಿತನೋಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರಉವಾಚ ॥

ಲಿಂಗಸ್ಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ಕಥಯಸ್ವ ಮಮಾನಘ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಲಿಂಗೇ ತು ಪೂಜಿತೇ ಪೂಜಾ ಕೃತಾ ತು ಜಗತೋ ಭವೇತ್ |

ಭೋಗೋಸ್ಯ ವೃತ್ತಃ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಭಾಗಮಷ್ಟಾಸ್ತಮೇವ ತು

॥ ೨ ॥

ಚತುರಸ್ರಂ ತಥಾ ಭಾಗಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಭೂರಿದಕ್ಷಿಣಂ |

ವೃತ್ತಂ ದ್ವೈತ್ಯಂ ತು ಕರ್ತವ್ಯಂ ಅಷ್ಟಾಸ್ರಂ ಪಿಂಡಿಕಾಗತಂ

॥ ೩ ॥

ಎಸ್ಮತ್ತೇನಾಲ್ಪನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೫ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಎಲೈ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಯೇ, ಲಿಂಗದ ನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಪೂಜಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಲಿಂಗದ ಶರೀರವು ದುಂಡಾಗಿರಬೇಕು ಆದರೆ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗವು ಎಂಟು ಪಟ್ಟಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಅದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಭೂರಿದಕ್ಷಿಣವೆಂಬ ಭಾಗವು ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಬೇಕು ದುಂಡಾದ ಮೇಲು ಭಾಗವೂ ಆಶ್ರಯದ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಎಂಟು ಪಟ್ಟಿಯ ಭಾಗವೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಗೋಚರವಾಗುವಂತಿರಬೇಕು ಭದ್ರಪೀಠದ ಕೆಳಭಾಗವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪೀಠವೆಂದು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಪೀಠವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಭಾಗವು ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಬೇಕು

ಚತುರಸ್ರಂ ತು ಕರ್ತವ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೀರಗತಂ ತಥಾ |

ಅಧಸ್ತದ್ಭ್ರಮಪೀರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಸೀತಂ ವಿದುರ್ಬುಧಾಃ

|| ೪ ||

ಲಿಂಗೋಪರಿಷ್ಠಾತ್ತು ಗತಾ ಪುರಸ್ತಾ-

ಲ್ಲೇಖಾಸುವೃತ್ತಾ ತು ತಥೈವ ಕಾರ್ಯಾ |

ಊರ್ಧ್ವಾಯತಾ ಬುದ್ಧಿಗುಣಾ ತಥಾನ್ಯಾ

ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರೇ ವಿಬುಧೈಃ ಪ್ರದಿಷ್ಟಾ

|| ೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ವಜ್ರ ಸಂವಾದೇ

ಲಿಂಗರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ ಚತುಸ್ಸಪ್ತತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಲಿಂಗದ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಮುಂಭಾದಲ್ಲಿ ದುಂಡಾದ ರೇಖೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು
ಬುದ್ಧಿಗುಣಕ್ಕೆ ಸೂಚಕವಾದ ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವ ಮತ್ತೊಂದು ರೇಖೆಯೂ
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರದ ತೃತೀಯಾಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಂಚಸಪ್ತತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ವ್ಯೋಮರೂಪಂ ಸಮಾಚಕ್ಷ್ಮ ಸರ್ವಧರ್ಮಭೃತಾಂ ವರ ।

ವ್ಯೋಮ್ನಿ ತು ಪೂಜಿತೇ ಪೂಜಾ ಕೃತಾಸ್ಯಾಜ್ಞಗತೋ ಭವೇತ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಚತುರಸ್ರಂ ಭವೇನ್ಮೂಲೇ ತತೋ ವೃತ್ತಂ ಮಹಾಭುಜ ।

ತತೋಲ್ಪಚತುರಸ್ರಂ ಚ ಚತುರಸ್ರಂ ತತೋ ಭವೇತ್ ॥ ೨ ॥

ತತೋಽಲ್ಪಚತುರಸ್ರಂ ಚ ನೇರುವತ್ಸಂಸ್ಥಿತಂ ತತಃ ।

ಭದ್ರಸೀರಮಿದಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ವ್ಯೋಮಭಾಗಂ ತೃತೀಯಕಂ ॥ ೩ ॥

ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೪ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಎಲೈ ಧಾರ್ಮಿಕಗ್ರೇಸರನೇ, ಗಗನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಅಂತಹ ವ್ಯೋಮಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಪೂಜಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, — ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಅವಕ್ಕೆ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ದುಂಡಾಗಿಯೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆ ತೋರುವಂತೆಯೂ, ಅನಂತರ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳು ತೋರುವಂತೆಯೂ ಇರಬೇಕು ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೇಲೆ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಿದ್ದು ಅನಂತರ ಮೇರುವಿ

ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭದ್ರಸೀರಾನಾನೇತಲ್ಲಕ್ಷಣಮುಚ್ಯತೇ |

ಸಂಭವಶ್ಚ ತುರಸ್ತು ಮಧ್ಯಭಾಗಃ ಸ್ತುತೀರ್ತಿತಃ

|| ೪ ||

ಭದ್ರಸೀರಂ ತತೋ ಭಾಗಂ ತತ್ರ ಪದ್ಮಂ ನಿವೇಶಯೇತ್ |

ಶುಭಾಷ್ಟಪತ್ರಂ ತನ್ಮಧ್ಯೇ ಕರ್ಣಿಕಾಯಾಂ ದಿನಾಕರಂ

|| ೫ ||

ಪತ್ರೇಷು ಕಲ್ಪಯೇತ್ತತ್ರ ದಿಕ್ಪಾಲಾಂಶ್ಚ ಯಥಾದಿಶಂ |

ಭದ್ರಸೀರಮಧಸ್ತಾತ್ಪು ಪೃಥಿವೀಂ ಪರಿಕಲ್ಪಯೇತ್

|| ೬ ||

ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ತಥಾ ಸ್ತಂಭಮೂರ್ಧ್ವಭಾಗಂ ತತೋ ವಿದುಃ |

ತತ್ರ ಸನ್ನಿಹಿತಾಃ ಸರ್ವೇ ಭವಂತಿ ತ್ರಿದಶೋತ್ತಮಾಃ

|| ೭ ||

ಸರ್ವವೇದಮಯಂ ವೈದ್ಯಮ ಕಥಿತಂ ತೇ ಮಹಾಭುಜ |

ತಸ್ಯ ಸಂಪೂಜನಂ ಕೃತ್ವಾ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನವಾಪ್ನುಯಾತ್

|| ೮ ||

ವೈದ್ಯಮ್ನಃ ಸ್ವರೂಪಂ ಕಥಿತಂ ಮಯೈತ-

ದ್ವೈದ್ಯಮ್ನ ಸ್ತು ಪೂಜಾ ಕರಣಾತ್ಸಮಗ್ರಂ |

ನಂತಿರಬೇಕು ಇದು ಭದ್ರಸೀರವೆಂಬ ಮೂರನೆಯ ವೈದ್ಯಮಮೂರ್ತಿಯ ಭಾಗ ಎಲ್ಲಾ ಭದ್ರಸೀರಕ್ಕೂ ಇದೇ ಲಕ್ಷಣವಾಗುತ್ತದೆ ಮಧ್ಯಭಾಗವು ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆ ಯದಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಂಭವವೆಂಬ ಭದ್ರಸೀರವಾಗುತ್ತದೆ

೫-೯ ಅದರ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಷ್ಟದಳಗಳುಳ್ಳ ಪದ್ಮ ವನ್ನು ಇಡಬೇಕು ಆ ಪದ್ಮದ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಕರ್ಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅದರ ಎಂಟು ದಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ದಿಕ್ಪಾಲಕರನ್ನು ಕ್ರಮ ವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ಭದ್ರಸೀರದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಆ ಸ್ತಂಭದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಸನ್ನಿಹಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಸರ್ವವೇದಮಯವಾದ ವೈದ್ಯಮಮೂರ್ತಿ

ಸಂಪೂಜಿತಂ ಸ್ಯಾಜ್ಜಗದೇಕವೀರ

ಚರಾಚರಂ ಯಾದವವಂಶಮುಖ್ಯ

|| ೯ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ವೈದ್ಯಮರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ಪಂಚಸಪ್ತತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಯನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಇಂತಹ ವೈದ್ಯಮರೂಪಿಯ ಪೂಜೆಯಿಂದ
ಎಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ವೈದ್ಯಮರೂಪಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು
ಈ ರೀತಿ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ ಈ ಮೂರ್ತಿಯ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತನ್ನೂ
ಪೂಜಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯಮರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ
ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಟಿಸಪ್ತತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ನರನಾರಾಯಣಾ ಕಾರ್ಯಾ ಕೇನ ರೂಪೇಣ ಸಂಯುತಾ |

ಹರಿಃ ಕೃಷ್ಣಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಕಥಂ ನಾ ಭೃಗುನಂದನ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ದೂರ್ವಾಶ್ಯಾಮೋ ನರಃ ಕಾರ್ಯೋ ದ್ವಿಭುಜಶ್ಚ ಮಹಾಭುಜ |

ನಾರಾಯಣಶ್ಚ ತುರ್ದಾಹುರ್ನಿಲೋತ್ಪಲದಲಚ್ಛವಿಃ

॥ ೨ ॥

ತಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಚ ಬದರೀ ಕಾರ್ಯಾ ಫಲವಿಭೂಷಣಾ |

ಬದರ್ಯಾನುನು ತಾ ಕಾರ್ಯಾವಕ್ಷಮಾಲಾಧರಾವುಭಾ

॥ ೩ ॥

ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ನರನಾರಾಯಣರನ್ನು ಎಂತಹ ರೂಪದಿಂದ ಸಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಹರಿ, ಕೃಷ್ಣ ಇವರ ಸಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮವೂ ಎಂತ ಹುದು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ನರನನ್ನು ಗರಿಕೆಯಂತಹ ಶ್ಯಾಮಲ ವರ್ಣದಿಂದ ಸಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ನಾರಾಯಣನನ್ನು ನೀಲಕಮಲದ ಒಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳೊಡನೆ ಸಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅವರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಫಲಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ ಬದರೀ (ಎಲಚಿ) ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಸಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ಬದರಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಮಾಲಾಧಾರಿಗಳಾದ ನರನಾರಾಯಣರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಎಂಟು ಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳ ವೈಭವಯುತವಾದ ರಮ್ಯ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರಬೇಕು ಅನು

ಅಪ್ಪಚಕ್ರೇ ಸ್ಥಿತೌ ಯಾನೇ ಭೂತಿಯುಕ್ತೇ ಮನೋಹರೇ |

ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಧರೌ ದಾನೌ ಜಟಾಮಂಡಲಧಾರಿಣೌ

|| ೪ ||

ಪಾದೇನ ಚೈಕೇನ ರಥಸ್ಥಿತೇನ

ಪಾದೇನ ಚೈಕೇನ ಚ ಜಾನುಗೇನ |

ಕಾರ್ಯೋ ಹರಿಶ್ಚಾತ್ರ ನರೇಣ ತುಲ್ಯಃ

ಕೃಷ್ಣೋಸಿ ನಾರಾಯಣತುಲ್ಯಮೂರ್ತಿಃ

|| ೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ನರನಾರಾಯಣರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ಷಟ್ ಸಪ್ತತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಧಾರಿಗಳಾಗಿಯೂ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರಾಗಿಯೂ, ಜಟಾಧಾರಿಗಳಾಗಿಯೂ
ಇರಬೇಕು

೫ ಒಂದು ಪಾದವು ರಥದ ಮೇಲಿರುವಂತೆಯೂ, ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದವು
ಮಂಡಿಯ ಮೇಲಿರುವಂತೆಯೂ ಹರಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ನರನೂ ಅವನಂತೆಯೇ
ಇರಬೇಕು ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನಾರಾಯಣಮೂರ್ತಿಯಂತೆಯೇ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೩೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ
ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಸಪ್ತಸಪ್ತತಿಸೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉನಾಚಿ ॥

ಧರ್ಮಸ್ಯ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಚ ಪರಂತಪ |
ವೈರಾಗ್ಯಸ್ಯ ಚ ಧರ್ಮಜ್ಞ ತಥೈಶ್ವರ್ಯಸ್ಯ ಮೇ ವದ || ೧ ||

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉನಾಚಿ ॥

ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರಶ್ಚತುಷ್ಪಾದಶ್ಚತುರ್ಬಾಹುಸ್ಸಿತಾಂಬರಃ |
ಸರ್ವಾಭರಣನಾನ್ ಶ್ವೇತೋ ಧರ್ಮಃ ಕಾರ್ಯೋ ವಿಜಾನತಾ || ೨ ||

ದಕ್ಷಿಣೇ ಚಾಕ್ಷಮಾಲಾಂ ಚ ತಸ್ಯ ನಾಮೇ ತು ಪುಸ್ತಕಂ |
ಮೂರ್ತೀಮಾನ್ಯೈವಸಾಯಸ್ತು ಕಾರ್ಯೋ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗಗಃ || ೩ ||

ಎಪ್ಪತ್ತೇಳನಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು — ಧರ್ಮದ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನೂ
ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನ, ವೈರಾಗ್ಯ, ಐಶ್ವರ್ಯ ಇವುಗಳ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನೂ ಸಹ
ಹೇಳಬೇಕು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಧರ್ಮದ ರೂಪವನ್ನೂ
ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವ ಪ್ರಾಜ್ಞನು ಆ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳೂ, ನಾಲ್ಕು
ಪಾದಗಳೂ, ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳೂ ಇರುವಂತೆಯೂ, ಬಿಳಿಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿ
ಬಿಳುಪಾದ ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಸರ್ವಾಭರಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ
ಸುರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ಮೂರ್ತಿಯ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಮಾಲಿಕೆಯೂ, ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ
ಪುಸ್ತಕವೂ ಇರಬೇಕು ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಶರೀರವಾದ ವೈವಸಾಯಮೂರ್ತಿಯನ್ನೂ
ಸುರ್ಮಿಸಬೇಕು

ವಾಮಭಾಗಗತಂ ಕಾರ್ಯಂ ಸುಖಂ ಪರಮರೂಪವತ್ |

ಕಾರ್ಯಂ ಧರ್ಮಕರಂ ಮೂರ್ಧ್ನಿ ವಿನೈಸ್ತಾ ಚ ತಥಾ ತಯೋಃ || ೪ ||

ಅಕ್ಷಮಾಲಾ ಸ್ತುತಃ ಕಾಲಃ ಪುಸ್ತಕಂ ಚಾಗಮಂ ಸ್ತುತಂ |

ಯಜ್ಞಃ ಸತ್ಯಂ ತಪೋ ದಾನಂ ತಸ್ಯ ವಕ್ರಚತುಷ್ಟಯಂ || ೫ ||

ದೇಶಕಾಲಾ ತಥಾ ಶಾಚಂ ಶುದ್ಧಶ್ಲಾಸ್ಯ ಭುಜಾಃ ಸ್ತುತಾಃ |

ಶ್ರುತಿಃ ಸ್ತುತಿಃ ಸದಾಚಾರಃ ಸ್ವಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಿಯಮಾತ್ಮನಃ || ೬ ||

ತಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಧರ್ಮಜ್ಞಾ ಜ್ಞೇಯಂ ಪಾದಚತುಷ್ಟಯಂ |

ಸತ್ತ್ವಾದಿಕತತ್ವಚ್ಛಿಗ್ಲಸ್ತು ಜ್ಞಾನಂ ವಾಸಕ್ವ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ || ೭ ||

ಅಥವಾ ಚಾಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಪತ್ನೈಶ್ಚೈವ ಚತುರ್ದಶ |

ಕೀರ್ತಿರ್ಲಕ್ಷ್ಮೀಧೃತಿರ್ಮೋಧಾ ಪುಷ್ಟಿಃ ಶ್ರದ್ಧಾ ಕ್ರಿಯಾ ಮತಿಃ || ೮ ||

೪-೬ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸುಖವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ವ್ಯವಸಾಯ ಮತ್ತು ಸುಖ ಇವರುಗಳ ಧರ್ಮರೂಪವಾದ ಎರಡು ಕೈಗಳೂ ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಧರ್ಮಮೂರ್ತಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷಮಾಲೆಯು ಕಾಲದ ಸ್ವರೂಪ, ಪುಸ್ತಕವು ಆಗಮಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಅವನ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳೂ ಯಜ್ಞ, ಸತ್ಯ, ತಪಸ್ಸು ದಾನ ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಅವನ ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳೂ ದೇಶ, ಕಾಲ, ಶಾಚ, ಶುದ್ಧ ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಅವನ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳು ಶ್ರುತಿ, ಸ್ತುತಿ, ಸದಾಚಾರ, ಆತ್ಮತುಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಧರ್ಮ ಪ್ರಮಾಣಸ್ವರೂಪಗಳು

೭-೧೦ ಸತ್ಯಗುಣದ ಅಧಿಕೃತಿವಿರುವುದರಿಂದ ಶುಕ್ಲವರ್ಣವುಂಟಾಗಿದೆ ಆ ಸತ್ಯಗುಣದ ಕಾರ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವೇ ಅದರ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ ಅಥವಾ ಈ ಧರ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವಾಗ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಜನ ಪತ್ನಿಯರನ್ನೂ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಕೀರ್ತಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಧೃತಿ, ಮೋಧಾ, ಪುಷ್ಟಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ಕ್ರಿಯೆ, ಮತಿ, ಬುದ್ಧಿ, ಲಜ್ಜಾ, ವಹುಃ, ಶಾಂತಿ, ಸಿದ್ಧಿ, ತುಷ್ಟಿ ಇವೇ ಆ ಧರ್ಮದ ಪತ್ನಿಯರು, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಧರ್ಮದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ

ಬುದ್ಧಿ ಲಫಜ್ಜಾ ವಪುಃ ಶಾಂತಿಃ ಸಿದ್ಧಿಸ್ತು ಸ್ವಿತ್ತ ತುರ್ದಶೀ |
ದ್ವಾರಾಣ್ಯೇತಾನಿ ಧರ್ಮಸ್ಯ ಸರ್ವಾಣಿ ಕಥಿತಾನಿ ತೇ

|| ೯ ||

ಕಾರ್ಯಾಃ ಸರೂಪಾ ದ್ವಿಭುಜಾಶ್ಚ ಸರ್ವಾ-

ಸ್ತೇಜೋನ್ನಿತಾಸ್ತಾಶ್ಚ ಸುಭೂಷಣಾಶ್ಚ |

ಧರ್ಮಃ ಸ್ಥಿತಃ ಸ್ಯಾದ್ಯದಿ ಚೈಕ ಏವ

ಭಾರ್ಯಾನ್ವಿತಶ್ಚೇದಥ ಚೋಪದಿಷ್ಯಃ

|| ೧೦ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಧರ್ಮರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ಸಪ್ತಸಪ್ತತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಈ ಧರ್ಮದ ಪತ್ತಿಯರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಒಂದೇ ಸಮನಾದ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿರು
ವಂತೆಯೂ, ಎರಡು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ತೇಜಸ್ವಿಗಳಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಅಲಂಕಾರ
ಯುತರಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಧರ್ಮದ ಮೂರ್ತಿಯೊಂದೇ ಇದ್ದಲ್ಲಿ
ಈ ಪತ್ತಿಯರೊಡಗೂಡಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಮಹಾತ್ಮರ ಉಪದೇಶ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಾಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ಎಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೒ಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಅಷ್ಟಸಪ್ತತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಯ ಏವ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣು ನರಸಿಂಹವಪುರ್ಧರಃ |

ಧ್ಯಾನವಿದ್ವಿಃ ಸ ಏವೋಕ್ತೋ ಜ್ಞಾನಃ ಪರಬಲಾರ್ದನಃ || ೧ ||

ಸೀನಸ್ಕಂಧಕಟಿಗ್ರೀವಃ ಕೃಶಮಧ್ಯಃ ಕೃಶೋದರಃ |

ಸಿಂಹಾಸನೇ ನೃದೇಹಸ್ತ ನೀಲವಾಸಾಃ ಪ್ರಭಾನ್ವಿತಃ || ೨ ||

ಅಲೀಢಸ್ಥಾನಸಂಸ್ಥಾನಃ ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಿತಃ |

ಜ್ವಾಲಾಮಾಲಾಕುಲಮುಖೋ ಜ್ವಾಲಾಕೇಸರಮಂಡಲಃ || ೩ ||

ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಪೂಜ್ಯನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ನರಸಿಂಹರೂಪಧಾರಿಯಾದ ಯಾವ ಅವತಾರ ಉಂಟೋ ಅದೇ ಅವತಾರವೇ ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯವಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವಶತ್ರುನಾಶಕವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿರುವ ಮಹನೀಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಅಂತಹ ನೃಸಿಂಹಾವತಾರವೂ ಸಹ ದಪ್ಪವಾದ ಭುಜ, ಕಟಿ, ಕುತ್ತಿಗೆ ಇವುಗಳಿಂದಲೂ, ಕೃಶವಾದ ನಡು ಮತ್ತು ಉದರ ಇವುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರಬೇಕು ನೀಲವಾದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರ ಹೊಂದಿ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರಬೇಕು ಸರ್ವಾಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾಗಿ ಅಲೀಢವೆಂಬ ಧಾನುಷ್ಯರ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕು. ಮುಖವು ಜ್ವಾಲಾಮಾಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೇಸರ ಸಮೂಹವೂ ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ವಾಲಾ ರೂಪದಲ್ಲಿರಬೇಕು

ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪೋರ್ದಕ್ಷಃ ಪಾಟಯನ್ನ ಖರೈಃ ಖರೈಃ |
 ನೀಲೋತ್ಪಲಾಭಃ ಕರ್ತವ್ಯೋ ದೇವಜಾನುಗತಸ್ತಥಾ || ೪ ||

ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುದೈತ್ಯಸ್ತಮಜ್ಞಾನಂ ವಿದುರ್ಬುಧಾಃ |
 ಸಂಕರ್ಷಣಾತ್ಮಾ ಭಗವಾನಜ್ಞಾನಸ್ಯ ವಿನಾಶನಃ || ೫ ||

ವಾಬ್ಜನಃ ಕಾಯಸಂಭೂತಂ ತ್ರಿವಿಧಂ ಜಗತಾಂ ಮಲಂ |
 ಏತತ್ಸಂಕರ್ಷಣೋ ದೇವಃ ಸದಾ ಪಾಟಯತಿ ದ್ವಿಜ || ೬ ||

ಹರಿಃ ಸಂಕರ್ಷಣಾಂಶೇನ ನರಸಿಂಹವಪುರ್ಧರಃ |
 ತಮಸಸ್ತ್ರಿವಿಧಸ್ಯಾಪಿ ನಾಶನೋ ಜಗತಾಂ ಹರಿಃ || ೭ ||

ಹಾರ್ದಮೂರ್ತಿನಿಭಸ್ತಸ್ಯ ನಾನೋ ಜಗತಿ ವಿದ್ಯತೇ |
 ನೃಸಿಂಹಮೂರ್ತಿದೇವಸ್ಯ ಸರ್ವಾಜ್ಞಾನವಿನಾಶಿನೀ || ೮ ||

ಸಿಂಹಾಸನೇ ಸುಖಾಸೀನಃ ಕಾರ್ಯೋ ವಾ ಭಗವಾನ್ ಹರಿಃ |
 ಗದಾಮಸ್ತಕವಿನ್ಯಸ್ತಕರದ್ವಿತಯಭೂಷಣಃ || ೯ ||

೪-೮ ಹರಿತವಾದ ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನ ವಕ್ಷಃಸ್ಥಲವನ್ನು ಭೇದಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ, ನೀಲೋತ್ಪಲದಂತೆ ರಮ್ಯವಾಗಿರುವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಆ ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿಯ ಮಂಡಿಯ ಮೇಲಿರುವ ದೈತ್ಯನಾದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವನ್ನು ಅಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಈ ನರಸಿಂಹನು ಭಗವಂತನ ಸಂಕರ್ಷಣಾಂಶವಾದುದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ನಾಶಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಜಂತುಗಳಿಗೆ ವಾಕ್ಯ, ಮನಸ್ಸು, ಮತ್ತು ದೇಹ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ದೋಷಗಳನ್ನೂ ಈ ಸಂಕರ್ಷಣ ಮೂರ್ತಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ತಮೋಗುಣಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಲು ಹರಿಯೇ ಸಂಕರ್ಷಣಾಂಶದಿಂದ ನರಸಿಂಹದೇಹಧಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಹೃದಯ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸಲು ಇವನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಮೂರ್ತಿಯು ಮತ್ತಾವುದೂ ಇಲ್ಲ ಪರಮಾತ್ಮನ ಈ ನೃಸಿಂಹಮೂರ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ನಾಶಕ ವಾಗುತ್ತದೆ

೯-೧೨ ಅಧವಾ ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಬಹುದು ಅಂತಹ ಮೂರ್ತಿಯು ಜ್ಞಾನಲಾಭಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಕೈಗಳು ಗದೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು, ಉಳಿದ ಎರಡು

ಜ್ವಾಲಾಮಾಲಾಕುಲವಪುಃ ಶಂಖಪದ್ಮಧರಃ ಪ್ರಭುಃ |
ಮೂರ್ತಿಮತ್ಪ್ರಥಿವೀಹಸ್ತಸ್ಯ ಸ್ತುತಾ ದೋಽಥವೋತ್ತಿತಃ || ೧೦ ||

ಶಂಖಚಕ್ರಗದಾಪದ್ಮಲಾಂಛನೈಃ ಶೋಭಿತಃ ಕರೈಃ |
ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲಾಕುಲಾವರ್ತವಿಭೂಷಿತತನೂರುಹಃ || ೧೧ ||

ನರಸಿಹ್ಯೋಽಥವಾ ಕಾರ್ಯಃ ಪ್ರಭಾಮಂಡಲದುದ್ಭ್ರಮಃ |
ಸರ್ವಾಭರಣಸಂಪನ್ನಃ ಕಾರ್ಯೋ ಭೂಷಣವರ್ಜಿತಃ || ೧೨ ||

ಜ್ಞಾನಂ ನೃಸಿಹ್ಯೋ ಜಗತಾಮಧೀಶ-
ಸ್ತೇಜೋನಿವಾಸೋಽಂಬರಸನ್ನಿ ಕಾಶಃ |
ರೂಪಂ ಮಯೈತತ್ತ್ರಿವಿಧಂ ಪ್ರದಿಷ್ಟಂ
ತಸ್ಯಾಪ್ರಮೇಯಸ್ಯ ಜನಾರ್ದನಸ್ಯ || ೧೩ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ನೃಸಿಂಹರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ
ನಾಮಾಷ್ಟಕಪ್ರತಿಪಾದೋಧ್ಯಾಯಃ

ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖ ಮತ್ತು ಪದ್ಮಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಅಥವಾ ಸಂತಿರು
ವಂತೆಯೇ ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಬಹುದು ಹಾಗೆ ಸಂತಿರುವ
ಮೂರ್ತಿಯು ಶರೀರಧಾರಿಣಿಯಾದ ಭೂದೇವಿಯ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಾದವನ್ನಿಟ್ಟಿರ
ಬೇಕು. ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದಾ, ಪದ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಿಂದ
ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು ದೇಹದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರೋಮಕೂಪವೂ ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲಗಳಿಂದ
ಆಕುಲವಾಗಿರಬೇಕು ಪ್ರಭಾಮಂಡಲದಿಂದ ಕೂಡಿ ನೋಡಲಶಕ್ಯನಾಗಿರಬೇಕು
ಈ ಮೂರ್ತಿಯು ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯಾದರೂ ಆಭರಣವರ್ಜಿತವಾಗಿ
ಯಾದರೂ ಇರಬಹುದು ಈ ನೃಸಿಂಹಮೂರ್ತಿಯು ಆಕಾರದಂತೆ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕ
ನಾಗಿಯೂ, ಜಗತ್ಪತಿಯಾಗಿಯೂ, ತೇಜೋನಿಧಿಯಾಗಿಯೂ, ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ
ನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ ಅಸದೃಶನಾದ ಆ ಜನಾರ್ದನನ ಈ ವಿಧವಾದ ಮೂರು
ರೂಪಗಳನ್ನೂ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ನೃಸಿಂಹರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ
ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ

॥ ಏಕೋನಾಶೀತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಐಶ್ವರ್ಯಮನಿರುದ್ಧಸ್ತು ವರಾಹೋ ಭಗವಾನ್ ಹರಿಃ |

ಐಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತ್ಯಾ ದಂಷ್ಟ್ವಾಗ್ರಸಮುದ್ಭವತಮಸುಂಧರಃ || ೧ ||

ನೃವರಾಹೋಽಥವಾ ಕಾರ್ಯಃ ಶೇಷೋಪರಿಗತಃ ಪ್ರಭುಃ |

ಶೇಷಶ್ಚ ತುರ್ಭುಜಃ ಕಾರ್ಯಶ್ಚಾರುರತ್ನಫಣಾನ್ವಿತಃ || ೨ ||

ಆಶ್ಚ ರೋತೃಪ್ಲನಯನೋ ದೇವೀವೀಕ್ಷಣತತ್ಪರಃ |

ಕರ್ತವ್ಯಾ ಸೀರಮುಸಲಾ ಕರಯೋಸ್ತಸ್ಯ ಯಾದವ || ೩ ||

ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ವರಾಹರೂಪಿಯಾದ ಮಹಾ ವಿಷ್ಣುವು ಅನಿರುದ್ಧನ ಸ್ವರೂಪ ಅವನು ಐಶ್ವರ್ಯಪ್ರದನಾದುದರಿಂದ ತನ್ನ ಐಶ್ವರ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೋರೆದಾಡೆಗಳಿಂದ ಎತ್ತಿದನು ಅದುದ ರಿಂದ ಶೇಷವಾಹನನಾದ ನರವರಾಹಮೂರ್ತಿಯನ್ನೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಶೇಷನು ಚತುರ್ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಒಳ್ಳೆಯ ರತ್ನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹೆಡೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರ ಬೇಕು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ನೇತ್ರವಿಕಾಸ ಹೂದಿಯೂ, ದೇವಿಯ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಅವನ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ನೇಗಿಲು ಮತ್ತು ಮುಸಲಾಯುಧಗಳಿರಬೇಕು ಸರ್ವಭೂಷಣನಾಗಿದ್ದು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಕೈಗಳೂ

ಸರ್ಪಭೂಷಣ ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತಥೈವ ರಚಿತಂಜಲಿಃ |

ಆಲೀಢಸ್ಥಾನಸಂಸ್ಥಾನಸ್ತತ್ಪ್ರೇ ಭಗವಾನ್ ಭವೇತ್ || ೪ ||

ಸನ್ಯೇತರತ್ನಿಗತಾ ತಸ್ಯ ಯೋಷಿದ್ರೂಪಾ ವಸುಂಧರಾ |

ನಮಸ್ಕಾರಪರಾ ತಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ದ್ವಿಭುಜಾ ಶುಭಾ || ೫ ||

ಯಸ್ಮಿನ್ ಭುಜೇ ಧರಾ ದೇವೀ ತತ್ರ ಶಂಖಃ ಕರೇ ಭವೇತ್ |

ಅನ್ಯೇ ತಸ್ಯ ಕರಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಪದ್ಮಚಕ್ರಗದಾಧರಾಃ || ೬ ||

ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಶಿರಶ್ವೇದಶ್ಚ ಕ್ರೋದ್ಯತಕರೋಽಥವಾ |

ಶೂಲೋದ್ಯತಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಸಮ್ಮುಖೋ ಭಗವಾನ್ ಭವೇತ್ || ೭ ||

ಮೂರ್ತಿಮಂತಮನೈಶ್ಚರ್ಯಂ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷಂ ವಿದುರ್ಬುಧಾಃ |

ಐಶ್ವರ್ಯೇಣ ವರಾಹೇಣ ಸ ನಿರಸ್ತೋರಿಮರ್ದನಃ || ೮ ||

ಅಂಜಲಿಬಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಅವನ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಆಲೀಢವೆಂಬ ಧಾನುಷ್ಯರ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಭಗವಂತನು ಇರಬೇಕು.

೫-೮ ವರಾಹರೂಪಿಯಾದ ಆ ಹರಿಯ ನೀಡಿದ ಕಿರುಬೆರಳುಳ್ಳ ಎಡಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀರೂಪದಿಂದಿರುವ ಭೂದೇವಿ ಇರಬೇಕು ಭುಜದ್ವಯವುಳ್ಳ ಆ ಭೂದೇವಿಯು ನಮಸ್ಕಾರಾಪಕೃತಳಾಗಿರಬೇಕು. ಯಾವ ಭುಜದಲ್ಲಿ ಭೂದೇವಿ ಇರುವಳೋ ಆ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಶಂಖವಿರಬೇಕು ಇತರ ಕೈಗಳು ಪದ್ಮ, ಚಕ್ರ ಗದೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರಬೇಕು ಆ ಹರಿಯ ಎದುರಿಗೆ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಶಿರಚ್ಛೇದನವನ್ನಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಎದುರಿಗೆ ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಕೈಯೆತ್ತಿ ನಿಂತಿರುವ ಹರಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಶೂಲವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಹರಿಯ ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತಿರುವ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನನ್ನಾಗಲೀ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನು ಅನೈಶ್ವರ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಐಶ್ವರ್ಯಸ್ವರೂಪನಾದ ವರಾಹಮೂರ್ತಿಯು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಅವನನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದನು

ನೃವರಾಹೋಽಥವಾ ಕಾರ್ಯೋ ಧ್ಯಾನೇ ಕಪಿಲವತ್ಸೃತಃ |
ದ್ವಿಭುಜಸ್ತ್ವಧವಾ ಕಾರ್ಯಃ ಪಿಂಡನಿರ್ದಹಣೋದ್ಯತಃ

|| ೯ ||

ಸಮಗ್ರಕ್ರೋಡರೂಪೋ ವಾ ಬಹುದಾನವಮಧ್ಯಗಃ |
ನೃವರಾಹೋ ವರಾಹೋ ವಾ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸ್ತಾವಿಧಾರಣೇ

|| ೧೦ ||

ಐಶ್ವರ್ಯಯೋಗೋದ್ಭೂತ ಸರ್ವಲೋಕಃ
ಕಾರ್ಯೋಽನಿರುದ್ಧೋ ಭಗವಾನ್ ವರಾಹಃ |
ರುದ್ಧಾ ನ ಯಸ್ಯ ಕ್ವಚಿದೇವಶಕ್ತಿಃ
ಸಮಸ್ತ ಪಾಪಾಪಹರಸ್ಯ ರಾಜನ್

|| ೧೧ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ವರಾಹರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ
ನಾನ್ವೈಕೋನಾಶೀತಿನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೯-೧೧ ಅಥವಾ ನೃವರಾಹನನ್ನು ಕಪಿಲಮುನಿಯಂತೆ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾಗಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬಹುದು ಅಥವಾ ಭುಜದ್ವಯದಿಂದ ಕೂಡಿ ಪಿತೃಪಿಂಡಗಳನ್ನು ಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸುವ ರೂಪದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ಅನೇಕ ದಾನವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೇವಲ ವರಾಹರೂಪದಿಂದಲಾದರೂ ರಚಿಸಬಹುದು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಮೂರ್ತಿಯು ನರವರಾಹರೂಪದಿಂದಲಾಗಲೀ, ವರಾಹರೂಪದಿಂದಲಾಗಲೀ ಇರಬಹುದು ಐಶ್ವರ್ಯಯೋಗದಿಂದ ಸರ್ವಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಉದ್ಧರಿಸಿದ ಅನಿರುದ್ಧಸ್ವರೂಪನಾದ ವರಾಹಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಸರ್ವ ಪಾಪನಾಶಕನಾದ ಆ ವರಾಹಮೂರ್ತಿಯ ಶಕ್ತಿಯು ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಕುಂಠಿತವಾಗುವ ಸಂಭವವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ವರಾಹರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ
ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೓ಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ
ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಅಶೀತಿಸೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉನಾಚಿ ॥

ಅಥಾಶ್ವಶಿರಸೋ ರೂಪಂ ವಿಷ್ಣೋರಮಿತ ತೇಜಸಃ |
ಶ್ರೋತುಮಿಚ್ಛಾಮ್ಯನೇನೈವ ಪ್ರಸಂಗೇನ ಮಹಾಭುಜ ॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉನಾಚಿ ॥

ಮೂರ್ತಿಮತ್ಪ್ರಧೀನೀಪಾಲ ಹಸ್ತಸಾದಸ್ಥಿತಚ್ಛವಿಃ |
ನೀಲಾಂಬರಧರಃ ಕಾರ್ಯೋ ದೇವೋ ಹಯಶಿರೋಧರಃ ॥ ೨ ॥

ವಿದ್ಧಿ ಸಂಕರ್ಷಣಾಂಗಂ ನೈ ದೇವಂ ಹಯಶಿರೋಧರಂ |
ಕರ್ತವ್ಯೋಽಪ್ಯಭುಜೋ ದೇವಸ್ತತ್ಕರೇಷು ಚತುರ್ಷಧ ॥ ೩ ॥

ಎಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೫ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಮಹಾತ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ತಮ್ಮಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಸುಕುಮಾರವಾದ ಹಸ್ತ, ಪಾದ, ಮಂದಹಾಸ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ನೀಲವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆ ಹಯಗ್ರೀವಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಈ ಹಯಗ್ರೀವಮೂರ್ತಿಯು ಸಂಕರ್ಷಣನೆಂಬ ವಾಸುದೇವನ ರೂಪಾಂತರ ಹಯಗ್ರೀವನನ್ನು ಎಂಟು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಅವನ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖಚಕ್ರಗಧಾ ಪದ್ಮಗಳು ಅವುಗಳ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ರಚಿಸಿರಬೇಕು ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳೂ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸಿರುವಂತಿರಬೇಕು ಆ ಮೂರ್ತಿಯು

ಶಂಖಚಕ್ರಗದಾಪದ್ಮಾನ್ವಾಕಾರಾನ್ವಾರಯೇದ್ವಿಧಃ |

ಚತ್ವಾರಶ್ಚ ಕರಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ವೇದಾನಾಂ ದೇಹಧಾರಿಣಾಂ

|| ೪ ||

ದೇವೇನ ಮೂರ್ಧ್ನಾ ವಿನೈಸ್ತಾ ಸರ್ವಾಭರಣಧಾರಿಣಾ |

ಅಶ್ವಗ್ರೀವೇನ ದೇವೇನ ಪುರಾ ವೇದಾಃ ಸಮುದ್ಧೃತಾಃ

|| ೫ ||

ವೇದಾ ಹೃತಾ ದಾನವಪುಂಗವಾಭ್ಯಾಂ

ರಸಾತಲಾದ್ಧೇವವರೇಣ ತೇನ |

ಸಮುದ್ಧೃತಾ ಯಾದವವಂಶಮುಖ್ಯ

ತುರಂಗಮೂರ್ಧ್ನಾ ಪುರುಷೋತ್ತಮೇನ

|| ೬ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಹಯಗ್ರೀವರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ಅಶೀತಿನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಎಲ್ಲಾ ಆಭರಣಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರಬೇಕು. ಹಯಗ್ರೀವರೂಪಿಯಾದ ದೇವನಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳು ಉದ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು (ಮಧುಕೈಟಭರೆಂಬ) ದಾನವರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳು ಅವಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು ಅಂತಹ ವೇದಗಳನ್ನು ಪಾತಾಲ ಲೋಕದಿಂದ ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾದ ಈ ಹಯಗ್ರೀವನೇ ಉದ್ಧರಿಸಿದನು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಹಯಗ್ರೀವರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ಎಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ
ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕಾಶೀತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ಪದ್ಮನಾಭಸ್ಯ ಮೇ ರೂಪಂ ಪ್ರಬ್ರೂಹಿ ಜಗತಾಂ ಪತೇಃ |

ಯತ್ರಾಸ್ಯ ಪದ್ಮಸಂಭೂತೋ ದೇವದೇವಃ ಪಿತಾಮಹಃ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಜಲಮಧ್ಯಗತಃ ಕಾರ್ಯಃ ಶೇಷಃ ಪನ್ನಗದರ್ಶನಃ |

ಘನಪುಂಜಮಹಾರತ್ನ ದುರ್ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ಶಿರೋಧರಃ

॥ ೨ ॥

ದೇವದೇವಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತತ್ರ ಸುಸ್ತಶ್ಚತುರ್ಭುಜಃ |

ಏಕಃ ಸಾದೋಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯುತ್ಸಂಗತಃ ಪ್ರಭೋಃ

॥ ೩ ॥

ನಿಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಯಾವ ಪದ್ಮನಾಭಮೂರ್ತಿಯ ನಾಭಿವದ್ವಿಂದ ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉದ್ಭವಿಸಿದನೋ ಅಂತಹ ಜಗತ್ಪತಿಯಾದ ಪದ್ಮನಾಭಮೂರ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಜಲದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ಪದಂತೆ ತೋರುವ ಶೇಷ ನನ್ನು ನೋಡಲು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ಶೇಷನು ಅನೇಕ ಹೆಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾರತ್ನಗಳಿಂದ ಜ್ವಾಜಲ್ಯಮಾನವಾದ ಶಿರಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿರಬೇಕು ಆ ಶೇಷನಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಭುಜನಾದ ಪದ್ಮನಾಭಮೂರ್ತಿಯು ಮಲಗಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅವನ ಒಂದು ವಾದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ತೊಡೆಯ ಮೇಲಿರಬೇಕು ಮತ್ತೊಂದು ಪಾದವು

ತಥಾಪರಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಶೇಷಭೋಗಾಂಕಸಂಸ್ಥಿತಃ |

ಏಕೋ ಭುಜೋಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತತ್ರ ಜಾನೌ ಪ್ರಸಾರಿತಃ

|| ೪ ||

ಕರ್ತವ್ಯೋ ನಾಭಿದೇಶಸ್ತಸ್ತಥಾ ತಸ್ಯಾಪರಃ ಪರಃ |

ತಥಾ ಚಾನ್ಯಃ ಕರಃ ಕಾರ್ಯೋ ದೇವಸ್ಯ ತು ಶಿರೋಧರೇ

|| ೫ ||

ಸಂತಾನಮಂಜರೀಧಾರೀ ತಥೈವಾಸ್ಯಾಪರೋ ಭವೇತ್ |

ನಾಭೀಸರಸಿ ಸಂಭೂತೇ ಕಮಲೇ ತಸ್ಯ ಯಾದವ

|| ೬ ||

ಸರ್ವಪೃಥ್ವೀಮಯೇ ದೇವ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಗ್ವತ್ಸಾರ್ಯಃ ಪಿತಾಮಹಃ |

ನಾಲಲಗ್ನೌ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಪದ್ಮಸ್ಯ ಮಧುಕೈಟಭಾ

|| ೭ ||

ನೈರೂಪಧಾರೀಣಿ ಭುಜಂಗಮಸ್ಯ

ಕಾರ್ಯಾಣ್ಯಥಾ ಸ್ತ್ರಾಣಿ ತಥಾ ಸಮಾಪೇ |

ಏತತ್ತವೋಕ್ತಂ ಯದುಪುಂಗವಾಗ್ರ್ಯ

ದೇವಸ್ಯ ರೂಪಂ ಪರಮಸ್ಯ ತಸ್ಯ

|| ೮ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಪದ್ಮನಾಭರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ಏಕಾಶೀತಿನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಶೇಷನ ದೇಹದ ಮೇಲಿರಬೇಕು ಒಂದು ಕೈಯ್ಯು ಮಂಡಿಯವರಿಗೂ ಪ್ರಸರಿಸು
ವಂತಿರಬೇಕು

೫-೭ ಅವನ ಮತ್ತೊಂದು ಹಸ್ತವು ನಾಭಿದೇಶದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೂ,
ಇನ್ನೊಂದು ಹಸ್ತವು ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು
ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯ್ಯಲ್ಲಿ ಸಂತಾನಮಂಜರಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಅವನ ನಾಭಿಸರೋವರ
ದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಸೃಧಿವೀಸ್ವರೂಪನೇ ಆದ ಪದ್ಮವು ಇದ್ದು, ಆ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖನು
ಇರಬೇಕು ಆ ಪದ್ಮನಾಳದಲ್ಲಿ ಮಧುಕೈಟಭರು ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು ಅವರ
ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಸರ್ಪದ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಪರಮ
ಪುರುಷನಾದ ಅನಂತಪದ್ಮನಾಭನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮನಾಭರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ಎಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ದ್ವೈತೀತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉನಾಚಿ ॥

ಆಚಕ್ಷ್ಣ ರೂಪಂ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾ ಮೇ ಭೃಗುವಂಶವಿವರ್ಧನ !

ಯಾ ಮಾತಾ ಸರ್ವಲೋಕಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ವಿಸ್ಲೋಮಹಾತ್ಮನಃ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉನಾಚಿ ॥

ಹರೇಃ ಸಮೀಪೇ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ತು ದ್ವಿಭುಜಾ ನೃಪ !

ದಿವ್ಯರೂಪಾಂಬುಜಕರಾ ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಿತಾ

॥ ೨ ॥

ಗೌರೀ ಶುಕ್ಲಾಂಬರಾ ದೇವೀ ರೂಪೇಣಾಪ್ರತಿಮಾ ಭುವಿ !

ಪೃಥಕ್ಚತುರ್ಭುಜಾ ಕಾರ್ಯಾ ದೇವೀ ಸಿಂಹಾಸನೇ ಶುಭೇ

॥ ೩ ॥

ಎಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೪ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಎಲೈ ಭಾರ್ಗವಶ್ರೇಷ್ಠನೇ, ಸರ್ವ ಲೋಕಗಳಿಗೆ ತಾಯಿಯಾಗಿಯೂ, ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪತ್ನಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸುವಾಗ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅವಳು ದಿವ್ಯರೂಪಧಾರಿಣಿಯಾಗಿಯೂ, ಪದ್ಮಕರಳಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವಾಭರಣಲೋಭಿತಳಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಅಸದೃಶರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿ ಗೌರವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಧನಳವಸ್ತ್ರವುಳ್ಳವಳಾಗಿರಬೇಕು ಈ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಮೀಪವಲ್ಲದ ಬೇರೆಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸುವಾಗ ಚತುರ್ಭುಜದಿಂದ ಕೂಡಿ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ರಮ್ಯವಾದ

ಸಿಂಹಾಸನೇಽಸ್ಯಾ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಕಮಲಂ ಚಾರುಕರ್ಣಿಕಂ |

ಅಷ್ಟಪತ್ರಂ ಮಹಾಭಾಗ ಕರ್ಣಿಕಾಯಾಂ ತು ಸಂಸ್ಥಿತಾ || ೪ ||

ವಿನಾಯಕವದಾಸೀನಾ ದೇವೀ ಕಾರ್ಯಾ ಮಹಾಭುಜ |

ಬೃಹನ್ನಾಲಂ ಕರೇ ಕಾರ್ಯಂ ತಸ್ಯಾಶ್ಚ ಕಮಲಂ ಶುಭಂ || ೫ ||

ದಕ್ಷಿಣೇ ಯಾದವಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೇಯೂರಪ್ರಾಂತಸಂಸ್ಥಿತಂ |

ವಾಮೇಽಮೃತಘಟಃ ಕಾರ್ಯಃ ತಥಾ ರಾಜನ್ ಮನೋಹರಃ || ೬ ||

ತಥೈವಾನ್ಯೌ ಕರೌ ಕಾರ್ಯೌ ಬಿಲ್ವಶಂಖಧರೌ ನೃಪ |

ಅವರ್ಜಿತಘಟಂ ಕಾರ್ಯಂ ತತ್ಪ್ರವೇ ಕುಂಜರದ್ವಯಂ || ೭ ||

ದೇವ್ಯಾಶ್ಚ ಮುಕ್ತಕೇ ಪದ್ಮಂ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಂ ಮನೋಹರಂ |

ಸೌಭಾಗ್ಯಂ ತದ್ವಿಜಾನೀಹಿ ಶಂಖಮೃದ್ಧಿಂ ತಥಾ ಪರಂ || ೮ ||

ಬಿಲ್ವಂ ಚ ಸಕಲಂ ಲೋಕಮಪಾಂಸಾರಾಮೃತಂ ತಥಾ |

ಪದ್ಮಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕರೇ ವಿದ್ಧಿ ವಿಭವಂ ದ್ವಿಜಪುಂಗವ || ೯ ||

ಕರ್ಣಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಷ್ಟದಳ ಪದ್ಮವಿರಬೇಕು ಆ ಕಮಲದ ಕರ್ಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ
ವಿನಾಯಕನಂತೆ ಕುಳಿತಿರುವ ದೇವಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

೫-೯ ಅವಳ ಕೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಉದ್ದವಾದ ದಂಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಮಲವಿರ
ಬೇಕು ಅದೂ ಸಹ ಬಲಗೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿ ತೋಳು ಬಳೆಯವರಿಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರಬೇಕು
ಎಡಗೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿ ರಮ್ಯವಾದ ಅಮೃತಕಲಶವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಉಳಿದ ಎರಡು
ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಲ್ವ ಮತ್ತು ಶಂಖಗಳಿರಬೇಕು ಆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ
ಅರ್ಧೋಮುಖವಾದ ಅಭಿಷೇಕ ಘಟದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಎರಡು ಆನೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸ
ಬೇಕು ದೇವಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮನೋಹರವಾದ ಪದ್ಮವಿರಬೇಕು ಆ ಪದ್ಮವೇ
ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ತಿಳಿ ಶಂಖವೇ ಸಮೃದ್ಧಿರೂಪ, ಬಿಲ್ವವೇ ಸಕಲ
ಲೋಕಸ್ವರೂಪ, ಅಮೃತವೇ ಜಲರಾಶಿಯ ಸಾರಸ್ವರೂಪ, ಆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ
ರುವ ಪದ್ಮವೇ ವಿಭವ ಸ್ವರೂಪ.

ಹಸ್ತಿದ್ವಯಂ ವಿಜಾನೀಹಿ ಶಂಖಪದ್ಮಾವೃಭೌ ನಿಧೀ |

ಸಮುತ್ಥಿತಾ ನಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಶಂಖಾಂಬುಜಕರಾ ತಥಾ || ೧೦ ||

ಸಮುತ್ಥಿತಾ ಮಹಾಭಾಗಾ ಸದ್ಮೇ ಸದ್ವಾಂತರಪ್ರಭಾ |

ದ್ವಿಭುಜಾ ಚಾರುಸರ್ವಾಂಗೀ ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಣಾ || ೧೧ ||

ದ್ವೌ ಚ ಮೌಲಿಚರೌ ಮೂರ್ಧ್ನಿ ಕಾರೌ ವಿದ್ಯಾಧರೌ ಶುಭೌ || ೧೨ ||

ಕರಾಭ್ಯಾಂ ಮೌಲಿಲಗ್ನಾ ಭ್ಯಾಂ ದಕ್ಷಿಣಾಭ್ಯಾಂ ವಿರಾಜಿತೌ |

ಕರಾಭ್ಯಾಂ ಖಡ್ಗಧಾರಿಭ್ಯಾಂ ದೇವೀವಿಕ್ಷಣತತ್ಪರೌ || ೧೩ ||

ರಾಜಶ್ರೀಃ ಸ್ವರ್ಗಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚೈವ ಚ |

ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ತಸ್ಯಾದೇವ್ಯಾಃ ಸಮಾಪಗಾಃ || ೧೪ ||

ಸರ್ವಾಃ ಸುರೂಪಾಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಸ್ತಥಾ ಚ ಸುವಿಭೂಷಣಾಃ || ೧೫ ||

೧೦-೧೪ ಆನಗಳರಡೂ ಶಂಖಪದ್ಮರೂಪವಾದ ಎರಡು ನಿಧಿಗಳು ಅಥವಾ ನಿಂತಿರುವಂತೆಯೂ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ಹಸ್ತದ್ವಯದಿಂದ ಕೂಡಿ ಕಮಲದ ಕಾಂತಿಗೆ ಸಮಾನಳಾಗಿರಬೇಕು ಶಂಖ ಮತ್ತು ಕಮಲಗಳನ್ನು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿ ಪದ್ಮದ ಮೇಲೆಯೇ ನಿಂತಿರಬೇಕು ಭುಜದ್ವಯದಿಂದ ಕೂಡಿ ಸರ್ವಾಭರಣ ಭೂಷಿತಳಾಗಿರಬೇಕು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಇಬ್ಬರು ವಿದ್ಯಾಧರ ರನ್ನು ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಬೇಕು ಆ ವಿದ್ಯಾಧರರೂ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬಲಗೈ ಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು ಉಳಿದ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ಖಡ್ಗ ವನ್ನು ಧರಿಸಿ ದೇವಿಯನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವಂತಿರಬೇಕು ಆ ದೇವಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ರಾಜಶ್ರೀ, ಸ್ವರ್ಗಶ್ರೀ, ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಇವರನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

೧೫-೧೬ ಆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಮರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಆಭರಣ ಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರಬೇಕು. ಯಾವ ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ನಿಂತಿರುವಳೋ

ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಸ್ಥಿತಾ ಸಾ ಕಮಲೇ ತು ಯಸ್ಮಿಂ-

ಸ್ತತ್ ಕೇಶವಂ ವಿದ್ಧಿ ಮಹಾನುಭಾವ |

ವಿನಾಕೃತಾ ಸಾ ಮಧುಸೂದನೇನ

ಕ್ಷಣಂ ನ ಸಂತಿಷ್ಠತಿ ಲೋಕಮಾತಾ

|| ೧೬ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ದ್ವ್ಯತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಆ ಕಮಲದಲ್ಲಿಯೇ ಕೇಶವನಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿ ಲೋಕಮಾತೆಯಾದ ಆ ಮಹಾ
ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಮಧುಸೂದನನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕ್ಷಣಕಾಲವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಾಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ಎಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ॐ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ
ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ತೃಶೀತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರ ಉವಾಚ ॥

ರೂಪೇಣ ಕೇನ ಕರ್ತವ್ಯೋ ವಿಶ್ವರೂಪಧರೋ ಹರಿಃ |

ಏತಂ ಮೇ ಸಂಶಯಂ ಛಿನ್ವಿ ತ್ವಂ ಹಿ ಸರ್ವವಿದುಚ್ಯುತೇ || ೧ ||

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಅದೌ ದೇವಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾಶ್ಚ ತ್ವಾರೋ ನೈ ಸ್ತವೋನ್ಮುಖಾಃ |

ತೇಷಾಮುಸರಿಕರ್ತವ್ಯಾಸ್ತಥಾ ಮಾಹೇಶ್ವರಾಃ ಪುನಃ || ೨ ||

ಈಶಾನಂ ವಕ್ತ್ರಹೀನಾಸ್ತೇ ಯಥಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಮಯಾ ಪುರಾ |

ತೇಷಾಮುಸರಿ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಮುಖ್ಯಾ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಯಥೇರಿತಾ || ೩ ||

ಎಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. — ವಿಶ್ವರೂಪಧಾರಿಯಾದ ಹರಿಯನ್ನು ಎಂತಹ ರೂಪದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ನೀನು ನನ್ನ ಸಂಶಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಬೇಕು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಮೊದಲು ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತರಾದ ನಾಲ್ಕು ಜನರನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅವರ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಹೇಶ್ವರರನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ಈಶಾನನನ್ನೂ ನಾನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಮುಖವಿಲ್ಲದೆ ಆ ಮಾಹೇಶ್ವರರನ್ನೂ ಬರೆಯಬೇಕು ಅದರ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾನು ಹೇಳಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಎಂಬ ಮಾತೃವನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕು

ತತಶ್ಚಾನೈಮುಖಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ತೀರ್ಥಗೂರ್ಧ್ವೇ ತಥೈವ ಚ |
 ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ದೇವಾನಾಂ ತಥಾನ್ಯಾನಪಿ ಕಾರಯೇತ್ || ೪ ||

ಯೇ ಮುಖಾಃ ಸತ್ತ್ವಜಾತಾನಾಂ ನಾನಾರೂಪಾ ವಿಭಾಗಶಃ |
 ಯಾವನ್ನೋ ದೃಷ್ಟಯಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಶ್ಚಿತ್ರಸೂತ್ರೇ ಮಹಾತ್ಮಭಿಃ || ೫ ||

ದರ್ಶನೀಯಾಸ್ತುತಾಃ ಸರ್ವಾಸ್ತಸ್ಯ ಮೂರ್ಧಸು ಭಾಗಶಃ
 ನಾನಾವಿಧಾನಿ ಸತ್ತಾನಿ ಮುಖೈರನ್ಯೈಸ್ತಥೈವ ಚ || ೬ ||

ಗ್ರಸಮಾನಃ ಸಕರ್ತವ್ಯಃ ಸರ್ವೈಃ ಸತ್ತ್ವಭಯಂಕರೈಃ |
 ಕಾರ್ಯಾಣ್ಯದ್ಧೃಯಮಾನಾನಿ ಮುಖಾಃ ಕೇಚನ ತೇ ಶುಭಾಃ || ೭ ||

ಯಥಾಶಕ್ತ್ಯಾ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾಸ್ತಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಬಾಹವಃ |
 ಹಸ್ತಾನಿ ಯಾನಿ ದೃಷ್ಟಾನಿ ನೃತ್ತಶಾಸ್ತ್ರೇ ಮಹಾತ್ಮಭಿಃ || ೮ ||

ಶಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕಾರ್ಯಾಣಿ ತಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಬಾಹುಷು |
 ಹಸ್ತಾಃ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತಥೈವಾನೈಃ ಸರ್ವಾಯುಧನಿಭೂಷಣಾಃ || ೯ ||

ಯಜ್ಞದಂಡಧರಾಶ್ಚಾನೈ ಶಿಲ್ಪಭಾಂಡಧರಾಸ್ತಥಾ |
 ಕಾಲಭಾಂಡಧರಾಶ್ಚಾನೈ ವಾದ್ಯಭಾಂಡಧರಾಃ ಸರೇ || ೧೦ ||

೪-೬ ಸಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೂ, ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಇತರರನ್ನೂ ಬರೆಯಬೇಕು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ವಿಧವಾದ ಮುಖಗಳಿರುತ್ತವೆಯೋ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ದೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಲೆಯ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಬೇಕು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ, ನಾನಾ ಮುಖಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಬರೆಯಬೇಕು

೭-೧೦ ಆ ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಆ ವಿಶ್ವರೂಪಿಗೆ ಅನೇಕ ಬಾಹುಗಳನ್ನೂ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ರಚಿಸಬೇಕು ಆ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ನೃತ್ತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹಸ್ತವಿನ್ಯಾಸಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಾಂಗವಾಗಿ ರಚಿಸಬೇಕು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಹಸ್ತಗಳೂ ನಾನಾವಿಧ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು ಕೆಲವು ಯಜ್ಞದಂಡವನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ, ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಭಾಂಡವನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ, ಕೆಲವು ಕಾಲಭಾಂಡವನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ, ಕೆಲವು ವಾದ್ಯಭಾಂಡವನ್ನು ಧರಿಸಿಯೂ ಇರಬೇಕು

ರೂಪಮನ್ಯತ್ಪ್ರಕರ್ತವ್ಯಂ ನೈಕುಂಠವದತೋಽಚ್ಯುತೇ |

ತತ್ರಾಪಿ ಗಾತ್ರಗಾತ್ರಸ್ಯ ದರ್ಶಯೇಚ್ಛಿತ್ರಕರ್ಮಣಾ

|| ೧೧ ||

ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಂ ಸಕಲಂ ರಾಜನ್ಯಥಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರತಃ |

ದರ್ಶನೀಯಾನಿ ವರ್ಣಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯೇವ ಮಹಾತ್ಮನಃ

|| ೧೨ ||

ಬಹುರೂಪಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಬಹುಮಸ್ತುಕಗಾನಿ ತು

|| ೩ ||

ಏವಂ ಹಿ ಶಕ್ತ್ಯಾ ಜಗತಾಂ ಪ್ರಧಾನಃ

ಸಮಗ್ರರೂಪೋ ಭಗವಾನ್ ಹಿ ಕಾರ್ಯಃ |

ಕಾಶ್ಚೈವ ನ ರೂಪಂ ಪುರುಷೋತ್ತಮಸ್ಯ

ವಕ್ತುಂ ನ ಶಕ್ಯಂ ಕುತ ಏವ ಕರ್ತುಂ

|| ೧೪ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ವಿಶ್ವರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ತ್ರೈಶೀತಿನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೧೧-೧೪ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿರುವ ಅಚ್ಯುತನ ರೂಪದಂತೆ ಬೇರೆಯಾದ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪವನ್ನೂ ಬರೆಯಬೇಕು ಅವನ ಗಾತ್ರಗಳ ವರ್ಣವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಚಿತ್ರಕರ್ಮದಿಂದ ತೋರಿಸಬೇಕು ಆ ಮಹಾತ್ಮನ ಅವಯವಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಮೂರು ಲೋಕದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಆಯಾಯ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ತೋರಿಸಬೇಕು ಆ ದೇವನ ಬಹು ರೂಪಗಳಂತೆ ಬಹು ವಸ್ತುಗಳೂ ಆಯಾಯ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಈ ರೀತಿ ಜಗತ್ಪ್ರಧಾನನಾದ ಹರಿಯನ್ನು ಸರ್ವ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಸಮಗ್ರ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಅವನ ಸಮಗ್ರ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವಾಗ ಅದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಸಾಧ್ಯವಾದೀತು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ ಎಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ
ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಚತುರಶೀತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಏಡೂಕರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ಶೃಣುಷ್ಯ ಗದತೋ ಮಮ ।

ಏಡೂಕಪೂಜನಾತ್ಪೂಜಾ ಕೃತಾಸ್ಯ ಜಗತೋ ಭವೇತ್ ॥ ೧ ॥

ಭದ್ರಪೀಠಂ ಬುಧಃ ಕುರ್ಯಾತ್ಸೋಪಾಸ್ಯೈಃ ಶೋಭನ್ಯೈರ್ಮೃತಂ ।

ಚತುರ್ಭಿರ್ಯಾದವಶ್ರೇಷ್ಠ ಯಥಾದಿಶಮರಿಂದಮ ॥ ೨ ॥

ತಸ್ಯೋಪರಿಷ್ಠಾದಪಠಂ ಭದ್ರಪೀಠಂ ತು ಕಾರಯೇತ್ ।

ತಸ್ಯೋಪರಿಷ್ಠಾದಪಠಂ ತಾದ್ಯಗ್ವಿಧಮರಿಂದಮ ॥ ೩ ॥

ನಿಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೩ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ -- ಏಡೂಕವೆಂಬ ದೇವತಾ ವಿಶೇಷದ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಅದನ್ನೂ ನನ್ನಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೋ, ಈ ದೇವತೆಯ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಪೂಜಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಮೊದಲು ರಮ್ಯವಾದ ಸೋಪಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭದ್ರ ಪೀಠವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಆ ನಾಲ್ಕು ಸೋಪಾನಗಳು ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರಬೇಕು ಅದರ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಭದ್ರಪೀಠವನ್ನೂ ಅದರ ಮೇಲೆ ಅದೇ ರೀತಿಯಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಭದ್ರಪೀಠವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು

ತಸ್ಯೋಪರಿಷ್ವಾತ್ಕರ್ತವ್ಯಂ ಲಿಂಗರೂಪಂ ವಿಜಾನತಾ |

ತತ್ತು ತತ್ರಾಪಿ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಲಿಂಗರೇಖಾವಿರಾಜಿತಂ

|| ೪ ||

ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಧ್ರುವಾಂ ಯಷ್ಟಿಂ ಚತುರಸ್ತ್ರಾಂ ತು ಕಾರಯೇತ್ |

ತಸ್ಯೋಪರಿಷ್ವಾತ್ಕರ್ತವ್ಯಾ ಭೂಮಿಕಾಸ್ತು ತ್ರಯೋದಕ

|| ೫ ||

ತಸ್ಯೋಪರಿಷ್ವಾತ್ಕರ್ತವ್ಯಂ ತಥೈವಾಮಲತಾರಕಂ |

ತಸ್ಯೋಪರಿ ಪುನರ್ಯಷ್ಟಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ರಾಜನ್ ಸುವರ್ತುಲಾ

|| ೬ ||

ಸಮಾರ್ಥಚಂದ್ರಮಧ್ಯಸ್ಥ ಚಂದ್ರಕೇಣ ವಿರಾಜಿತಾ |

ಭೂಮಿಕಾ ಯಾ ಮಯಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ತಥೈವಾಮಲತಾರಕಂ

|| ೭ ||

ಭುವನಾಶ್ವೇ ತ್ವಯಾ ಜ್ಞೇಯಾಸ್ತಥಾ ರಾಜಂಶ್ಚ ತುರ್ದಶ |

ಲಿಂಗೇ ಮಹೇಶ್ವರೋ ದೇವೋ ವೃತ್ತಾ ಯಷ್ಟಿಃ ಪಿತಾಮಹಃ

|| ೮ ||

೪-೬. ಅದರ ಮೇಲೆ ಲಿಂಗದ ರೂಪವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಆ ಲಿಂಗವೂ ಸಹ ಲಿಂಗರೇಖೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧ್ರುವವೆಂಬ ಚಚ್ಚಾಕವಾದ ದಂಡವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಅದರ ಮೇಲೆ ಹದಿಮೂರು ಅಂತಸ್ತುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಅದರ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿರಬೇಕು ಅದರ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ದುಂಡಾದ ಮತ್ತೊಂದು ದಂಡವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಆ ದಂಡದ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಮಭಾಗವುಳ್ಳ ಅರ್ಧಚಂದ್ರನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು.

೭-೯ ನಾನು ಹೇಳಿರುವ ಅಂತಸ್ತುಗಳೂ, ಪ್ರಕಾಶ ಹೊಂದಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ ಸಹ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಲಿಂಗವೇ ಮಹೇಶ್ವರ ಸ್ವರೂಪ, ದುಂಡಾದ ಆ ದಂಡವೇ ಚತುರ್ಮುಖಸ್ವರೂಪ, ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತೊಂದು ದಂಡವು ಜನಾರ್ದನ ಸ್ವರೂಪ, ಮೂರು ಭದ್ರಪೀಠಗಳೂ ಸತ್ವರಜ

ಚತುರಸ್ರಾ ತು ಯಾ ಯಷ್ಟೈಃ ಸ ಚ ದೇವೋ ಜನಾರ್ದನಃ |

ಗುಣರೂಪೇಣ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಭದ್ರಪೀಠತ್ರಯಂ ತಥಾ

|| ೯ ||

ಗುಣಾಧಾನಮಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಂ ಸಚರಾಚರಂ |

ಅಧಸ್ತದ್ಭುವನಾನಾಂ ತು ಲಿಂಗೋಪರಿ ತಥಾ ನೃಪ

|| ೧೦ ||

ಲೋಕಸಾಲಾಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಶೂಲಹಸ್ತಾಶ್ಚ ತುರ್ದಿಶಂ |

ವಿರೂಢೋ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಶ್ಚ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಶ್ಚ ಯಾದವ

|| ೧೧ ||

ಕುಬೇರಶ್ಚ ಮಹಾತೇಜಾಃ ಸೂರ್ಯವೇಶಧರಾಃ ಶುಭಾಃ |

ಸರ್ವೇ ಕವಚಿನಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಶುಭಾಭರಣಭೂಷಿತಾಃ

|| ೧೨ ||

ವಿರೂಢಂ ಚ ವಿಜಾನೀಹಿ ಶಕ್ರದೇವಗಣೇಶ್ವರಂ |

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಂ ವಿಜಾನೀಹಿ ಯಮಂ ಭುವನನಾಯಕಂ

|| ೧೩ ||

ವಿರೂಪಾಕ್ಷಂ ವಿಜಾನೀಹಿ ವರುಣಂ ಯಾದಸಾಂಪತಿಂ |

ರಾಜರಾಜಂ ವಿಜಾನೀಹಿ ಕುಬೇರಂ ಧನದಂ ಪ್ರಭುಂ

|| ೧೪ ||

ಸ್ತನೋರೂಪವಾದ ಗುಣತ್ರಯಸ್ವರೂಪ, ಚರಾಚರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ಆಗುಣ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವುಗಳು, ಅಂತಹ ಲೋಕಗಳ ಕೆಳಭಾಗ ದಲ್ಲಿಯೂ, ಲಿಂಗದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಶೂಲಪಾಣಿಗಳಾದ ಲೋಕಪಾಲರನ್ನೂ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಚಿಸಬೇಕು ವಿರೂಢ, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ, ವಿರೂಪಾಕ್ಷ, ಕುಬೇರ ಇವರನ್ನು ಸೂರ್ಯವೇಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಎಲ್ಲರೂ ಕವಚಧಾರಿಗಳಾಗಿಯೂ, ಆಭರಣ ಭೂಷಿತರಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು.

೧೩-೧೪ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನು ಇಂದ್ರದೇವನ ಗಣಾಧಿಪನ ಸ್ವರೂಪನು, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೇ ಲೋಕನಾಯಕನಾದ ಯಮನ ಸ್ವರೂಪನು ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೇ ಜಲಾಧಿಪನಾದ ವರುಣನ ಸ್ವರೂಪ, ಕುಬೇರನೇ ಧನಾಧಿಪನಾದ ರಾಜರಾಜನ

ಏಡೂಕರೂಪಂ ಕಥಿತಂ ಮಯೈತ.

ಶ್ರೈಜಾಹಿತಾಖ್ಯಂ ಯದುವಂಶಮುಖ್ಯ

|| ೧೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಏಡೂಕರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ಚತುರಶೀತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಸ್ವರೂಪ ಎಲೈ ಯದುವಂಶ ಶ್ರೀಷ್ಠನೇ, ಇಂತಹ ಏಡೂಕರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಜೆಗಳ
ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಏಡೂಕರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ಎಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಂಚಾಶೀತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ವಜ್ರಉವಾಚ ॥

ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಬಹುರೂಪಸ್ಯ ಭಾರ್ಗವ |

ಬ್ರೂಹಿ ಮೇ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ಶಾಶ್ವತಸ್ಯ ಮಹಾತ್ಮನಃ

॥ ೧ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಏಕವಕ್ತ್ರಶ್ಚತುರ್ಬಾಹುಃ ಸೌಮ್ಯರೂಪಃ ಸುದರ್ಶನಃ |

ಸಲಿಲಾಧ್ಮಾತಮೇಘಾಭಸ್ಸರ್ವಭರಣಭೂಷಿತಃ

॥ ೨ ॥

ಕಂಠೇನ ಶುಭರೇಖೇಣ ಕಂಬುತುಲ್ಯೇನ ರಾಜತಾ |

ವರಾಭರಣಯುಕ್ತೇನ ಕುಂಡಲೋತ್ತಮ ಭೂಷಣಾ

॥ ೩ ॥

ಎಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಬಹು ರೂಪನಾಗಿಯೂ, ಶಾಶ್ವತ ಮಹಾಪುರುಷನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಾಸುದೇವನ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣವನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಬೇಕು ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ವಾಸುದೇವನು ಒಂದೇ ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿ ನಾಲ್ಕು ಬಾಹುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸೌಮ್ಯರೂಪದಿಂದ ರಮ್ಯ ನಾಗಿರಬೇಕು ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಮೇಘದಂತೆ ಇದ್ದು ಎಲ್ಲಾ ಆಭರಣಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕೃತನಾಗಿರಬೇಕು ರೇಖೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಶಂಖದಂತೆ ರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಂಠವಿರಬೇಕು ಅನೇಕ ಉತ್ತಮಾಭರಣಗಳಿಂದಲೂ, ಕರ್ಣಾಭರಣಗಳಿಂದಲೂ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು ವನಮಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ

ಅಂಗದೀ ಬದ್ಧಕೇಯೂರೋ ವನಮಾಲಾವಿಭೂಷಣಃ |

ಉರಸಾ ಕಾಸ್ತುಭಂ ಬಿಭ್ರತ್ಕಿರೀಟಂ ಶಿರಸಾ ತಥಾ

|| ೪ ||

ಶಿರಃಪದ್ಮಸ್ತುಭೈವಾಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಶ್ಚಾರುಕರ್ಣಕಃ |

ಮುಷ್ಟಿಸ್ತಿಷ್ಠಾಯತಭುಜಸ್ತನುತಾಮ್ರನಖಾಂಗುಲಿಃ

|| ೫ ||

ಮಧ್ಯೇನ ತ್ರಿವಲೀಭಂಗಶೋಭಿತೇನ ಸುಧಾರುಣಾ |

ಸ್ತ್ರೀರೂಪಧಾರಿಣೀ ಕ್ಷೋಣೀ ಕಾರ್ಯಾ ತತ್ಪಾದಮಧ್ಯಗಾ

|| ೬ ||

ತತ್ಕರಸ್ಥಾಂಘ್ರಿಯುಗಲೋ ದೇವಃ ಕಾರ್ಯೋ ಜನಾರ್ದನಃ |

ತಾಲಾಂತರಪದನ್ಯಾಸಃ ಕಿಂಚಿನ್ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತದಕ್ಷಿಣಃ

|| ೭ ||

ಅಂತರ್ದೃಶಾ ಮಹೀ ಕಾರ್ಯಾ ದೇವದರ್ಶನವಿಸ್ಮಿತಾ |

ದೇವಶ್ಚ ಕಟಿವಾಸೇನ ಕಾರ್ಯೋ ಜಾನ್ಮವಲಂಬಿನಾ

|| ೮ ||

ತೋಳುಬಲೆ, ಕಟಕ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರಬೇಕು. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕಾಸ್ತುಭವೂ, ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಿರೀಟವೂ ಇರಬೇಕು

೫-೮ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಮ್ಯವಾದ ಕರ್ಣಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವದ್ವನನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು. ಬಿಗಿಯಾದ ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೀರ್ಘವಾದ ಬಾಹುಗಳೂ ಸಣ್ಣನಾಗಿಯೂ, ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೆರಳುಗಳೂ ಇರಬೇಕು. ಅವನ ಪಾದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀರೂಪಧಾರಿಣಿಯಾದ ಭೂದೇವಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ಭೂದೇವಿಯು ತ್ರಿವಳಿಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತವಾದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಿಂದಲೂ, ಬಹಳ ಬಿಳುಪಾಗಿಯೂ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು ಆ ಭೂದೇವಿಯು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಪಾದಗಳನ್ನು ಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಜನಾರ್ದನ ದೇವನನ್ನು ರಚಿಸಿರಬೇಕು ಆ ಪಾದಗಳೂ ತಾಲಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟು ಅಂತರವಿದ್ದು ಬಲಭಾಗದ ಪಾದವು ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದೆ ಚಾಚಿದಂತಿರಬೇಕು. ಭೂದೇವಿಯೂ ಸಹ ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರಭುವಿನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತೆಯಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರಬೇಕು ಆ ವಾಸುದೇವ ಮೂರ್ತಿಯೂ ಸಹ ಮಂಡಿಯವರಿಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಧೋವಸ್ತಾದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು

ವನಮಾಲಾ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ದೇವಜಾನ್ತವಲಂಬಿನೀ |

ಯಜ್ಞೋಪವೀತಃ ಕರ್ತವ್ಯೋ ನಾಭಿದೇಶಮುಸಾಗತಃ

|| ೯ ||

ಉತ್ಪುಲ್ಲಕಮಲಂ ಪಾಣೌ ಕುರ್ಯಾದ್ಧೇವಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣೇ |

ನಾಮಸಾಣೆಗತಂ ಶಂಖಂ ಶಂಖಾಕಾರಂ ತು ಕಾರಯೇತ್

|| ೧೦ ||

ದಕ್ಷಿಣೇ ತು ಗದಾ ದೇವೀ ತನುಮಧ್ಯಾ ಸುಲೋಚನಾ |

ಸ್ತ್ರೀರೂಪಧಾರಿಣೀ ಮುಗ್ಧಾ ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಣಾ

|| ೧೧ ||

ಪಶ್ಯಂತೀ ದೇವದೇವೇಶಂ ಕಾರ್ಯಾ ಚಾಮರಧಾರಿಣೀ |

ಕಾರ್ಯಂ ತನ್ನೂರ್ಧ್ವಿ ವಿನೈಶ್ಚಂ ದೇವಹಸ್ತಂ ತು ದಕ್ಷಿಣಂ

|| ೧೨ ||

ನಾಮಭಾಗಗತಶ್ಚಕ್ರಃ ಕಾರ್ಯೋ ಲಂಬೋದರಸ್ತಥಾ |

ಸರ್ವಾಭರಣಸಂಯುಕ್ತೋ ನೃತ್ಯವಿಸ್ಫಾರಿತೇಕ್ಷಣಃ

|| ೧೩ ||

ಕರ್ತವ್ಯಶ್ಚಾ ಮರಕರೋ ದೇವವೀಕ್ಷಣತತ್ಪರಃ |

ಕಾರ್ಯೋ ದೇವಕರೋ ನಾಮಃ ವಿನೈಶ್ಚಸ್ತಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನಿ

|| ೧೪ ||

೯-೧೨ ಆ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಮಂಡಿಯವರಿಗೂ ಜೋಲಾಡುವ ವನಮಾಲೆ ಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ನಾಭಿಸಂಧ್ಯಂತವಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಬಲಗೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಅರಳಿದ ಕಮಲವಿರಬೇಕು ಬಲಭಾಗದ ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮಧ್ಯೆಯಾಗಿಯೂ, ಸುಲೋಚನಳಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವಭೂಷಣಭೂಷಿತಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮುಗ್ಧಾವಸ್ಥೆಯುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಗದೆ ಇರಬೇಕು ಅವಳೂ ಸಹ ಚಾಮರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪ್ರಭುವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಇರಬೇಕು ಸ್ವಾಮಿಯ ಆ ಬಲಹಸ್ತವು ಅವಳ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು

೧೩-೧೪ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಉದರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಕ್ರವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಅನನು ಎಲ್ಲಾ ಆಭರಣಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿ ನರ್ತನದಿಂದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕುಣಿಸುತ್ತಾ ಚಾಮರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸ್ವಾಮಿದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತನಾಗಿರಬೇಕು.

|| ವಜ್ರ ಉವಾಚ ||

ಕಿಂ ಭಯಂ ತಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ ಸರ್ವಾಯುಧೋದ್ಯತಃ |

ಯತಸ್ತಿಸ್ತೃತಿ ಸರ್ವಾತ್ಮಾ ಭಯಹಾ ತ್ರಿವಿವಾಕಸಾಂ || ೧೫ ||

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

ನೈತಾನ್ಯಾಯುಧಜಾತಾನಿ ಪರಮಾರ್ಥೇನ ಯಾದವ |

ಮಹಾಭೂತಾನ್ಯಭೈತಾನಿ ಹರಿಧಾರಯತೇ ಪ್ರಭುಃ || ೧೬ ||

ಖಂ ವಿಜಾನೀಹಿ ದೇವಸ್ಯ ಕರೇ ಶಂಖೋ ಮಹಾಭುಜಃ |

ಚಕ್ರಂ ಜಾನೀಹಿ ಪವನಂ ಗದಾ ತೇಜಸ್ತಥಾ ನಿಭೋಃ || ೧೭ ||

ಆಪಃ ಪದ್ಮಂ ವಿಜಾನೀಹಿ | ಸಾದಮಧ್ಯೇ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಂ |

ಮಹಾಭೂತಾನ್ಯಭೈತಾನಿ ತ್ಯಕ್ತಾನಿ ಹರಿಣಾ ನೃಪ || ೧೮ ||

ಸ್ವಾಮಿಯ ಎಡಹಸ್ತವು ಅವನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ದೇವತೆಗಳ ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ ಯಾದ ಆ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಭಯವೆಲ್ಲಿಂದ ಬಂದಿತು, ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಆಯುಧ ಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರಲು ಕಾರಣವೇನು ? ಇದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

೧೬-೨೦ ಎಲೈ ಯದುಪ್ರೇಷ್ಠನೇ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಆಯುಧಗಳಂತೆ ತೋರುತ್ತ ವೆಯೇ ಹೊರತು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಆಯುಧಗಳಲ್ಲ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮಹಾಭೂತಗಳು ಇವುಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಮಹಾಭೂತಗಳನ್ನೇ ಹರಿಯು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ ಸ್ವಾಮಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾಭುಜವುಳ್ಳ ಶಂಖವು ಆಕಾಶವೆಂದು ತಿಳಿ ಚಕ್ರವು ವಾಯುವಿನ ಸ್ವರೂಪ ಹಾಗೆಯೇ ಗದೆಯು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪ, ಪಾದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪದ್ಮವು ಜಲದ ಸ್ವರೂಪ, ಈ ಮಹಾಭೂತಗಳನ್ನು ಹರಿಯು ಧರಿಸದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನಿಂದ ಸರಿ ತ್ಯಕ್ತವಾದ ಈ ಭೂತಗಳು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ನಶಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇವನ್ನು ಹರಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಧರಿಸಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ

1 ಹಿಂದೆ ರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಬಲಗೈಯೊಂದಿಗೆ ಪದ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾದಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಕ್ಷೇಪ್ರಮೇವ ವಿಶೀರ್ಯಂತೇ ತೇನ ಧಾರಯತೇ ಹರಿಃ |

ವಿಷ್ಣುರ್ಜೀವಃ ಸಮಾಖ್ಯಾತಸ್ತೇನ ತೈಕ್ತಾಃ ಶರೀರಗಾಃ

|| ೧೯ ||

ಭೂತಾನಿ ಪಶ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಶೀರ್ಯಮಾಣಾನಿ ಸರ್ವಶಃ |

ಭೂತೈರ್ದೇವಧೃತೈರ್ಲೋಕೋ ಧಾರಯತೇ ಯದುದನಂದನ |

ತೇಷಾಂ ಧಾರಣಶಕ್ತಿಯಾ ಸಾ ಜ್ಞೇಯಾ ವಿಷ್ಣುಕಾರಿತಾ

|| ೨೦ ||

ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ರೂಪೇಣ ಕಾರ್ಯಃ ಸಂಕರ್ಷಣಃ ಪ್ರಭುಃ |

ಸ ತು ಶುಕ್ಲವಪುಃ ಕಾರ್ಯೋ ನೀಲವಾಸಾ ಯದೂತ್ತಮ

|| ೨೧ ||

ಗದಾಸ್ಥಾನೇ ಚ ಮುಸಲಂ ಚಕ್ರಸ್ಥಾನೇ ಚ ಲಾಂಗಲಂ |

ಕರ್ತವ್ಯಾ ತನುಮಧ್ಯಾ ತೌ ನೃರೂಪೌ ರೂಪಸಂಯುತೌ

|| ೨೨ ||

ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ರೂಪೇಣ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಶ್ಚ ತಥಾ ಭವೇತ್ |

ಸ ತು ದೂರ್ವಾಂಕುರಶ್ಚಾಮಸ್ತಿತವಾಸಾ ವಿಧೀಯತೇ

|| ೨೩ ||

ಪ್ರಧಾನಜೀವಸ್ವರೂಪ ಅವನ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈ ಭೂತಗಳು ಅವನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಎದುರಿಗೇ ನಶಿಸಿ ಹೋದಾವು ಆದುದರಿಂದ ವಾಸುದೇವನಿಂದ ಈ ಆಯುಧರೂಪದಲ್ಲಿ ಭೂತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಈ ಲೋಕವೆಲ್ಲವೂ ಅವನಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದೆ ಇವುಗಳ ಧಾರಣಶಕ್ತಿಯೆಲ್ಲವೂ ಆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಉಂಟಾದದ್ದು

೨೧-೨೩ ವಾಸುದೇವನ ರೂಪದಂತೆ ಸಂಕರ್ಷಣನನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅವನ ದೇಹವು ಬಿಳುಪಾಗಿಯೂ, ಕಪ್ಪಾದ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಗದೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮುಸಲಾಯುಧವನ್ನೂ, ಚಕ್ರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೇಗಿಲನ್ನೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಅವೆರಡೂ ಮನುಷ್ಯರೂಪದಂತಿದ್ದು ಸುರೂಪಿಗಳಾಗಿಯೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು ವಾಸುದೇವನ ರೂಪಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿಯೇ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ರೂಪವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಅವನು ಗರಿಕೆಯಂತೆ ಶ್ಯಾಮವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಧನುಷವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಚಕ್ರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಧನುಸ್ಸು, ಗದೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಾಣವೂ ಇರಬೇಕು ಮುಸಲ ಮತ್ತು

ಚಕ್ರಸ್ಥಾನೇ ಭವೇಚ್ಛಮಂ ಗದಾಸ್ಥಾನೇ ತಥಾ ಶರಂ |

ತಥಾ ವಿಧೌ ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ತಥಾ ಮುಸಲಲಾಂಗಲೌ

|| ೨೪ ||

ಏತದೇವ ತಥಾರೂಪಮನಿರುದ್ಧಸ್ಯ ಕಾರಯೇತ್ |

ಪದ್ಮಪತ್ರಭವಪುಷೋ ರಕ್ತಾಂಬರಧರಸ್ಯ ತು

|| ೨೫ ||

ಚಕ್ರಸ್ಥಾನೇ ಭವೇಚ್ಛಮಂ ಗದಾಸ್ಥಾನೇ ಸಿಮೇವ ಚ |

ಚರ್ಮಸ್ಯಾಚ್ಛಕ್ರರೂಪೇಣ ಪ್ರಾಂಶುಃ ಖಡ್ಗೋ ವಿಧೀಯತೇ

|| ೨೬ ||

ಚಕ್ರಾದೀನಾಂ ಸ್ವರೂಪಾಣಿ ಕಿಂಚಿನ್ನೂರ್ಧಸು ದರ್ಶಯೇತ್ |

ರಮ್ಯಾಣ್ಯಾಯುಧರೂಪಾಣಿ ಚಕ್ರಾದೀನೈವ ಯಾದವ

|| ೨೭ ||

ವಾಮಸಾರ್ವಗತಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರವರಾ ಧ್ವಜಾಃ |

ಸ್ವಪತಾಕಾಯುತಾ ರಾಜನ್ಯಸ್ವಿಸ್ಥಾಸ್ತೇ ಯಥೇರಿತಾಃ

|| ೨೮ ||

ಪೀತವರ್ಣಂ ಪ್ರತೀಹಾರಂ ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಕಾರಯೇತ್ |

ಸುಭದ್ರವಸುಭದ್ರಾಖ್ಯಾ ವೀರೌ ಪ್ರಾಸಕರಾವುಭೌ

|| ೨೯ ||

ನೇಗಿಲು ಇವುಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು. ಅನಿರುದ್ಧನಿಗೂ ಸಹ ಇದೇ ವಿಧವಾದ ರೂಪವಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಅವನ ಶರೀರವು ಪದ್ಮಪತ್ರದ ವರ್ಣದಂತೆಯೂ, ರಕ್ತಾಂಬರ ಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಚಕ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಗುರಾಣಿ, ಗದೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿ ಇವುಗಳಿರಬೇಕು. ಗುರಾಣಿಯೂ ಚಕ್ರದಂತೆಯೇ ತೋರುತ್ತಿರಬೇಕು, ಖಡ್ಗವೂ ದೀರ್ಘವಾಗಿರಬೇಕು.

೨೭-೨೯ ಆಯುಧರೂಪವಾದ ಚಕ್ರಾದಿಗಳೇ ರಮ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅಂತಹ ಚಕ್ರಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮೇಲ.ಭ.ಗದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಬೇಕು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಧ್ವಜಗಳನ್ನು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಬೇಕು. ಆ ಧ್ವಜಗಳೆಲ್ಲವೂ ತನ್ನತನ್ನ ಪತಾಕೆಗಳು ದಂಡದ ಮೇಲಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರಬೇಕು. ವಾಸುದೇವನ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು ಹೊಂಬಣ್ಣದಂತಿರಬೇಕು. ಸುಭದ್ರವಸುಭದ್ರರಿಬ ಆ ಇಬ್ಬರೂ ವೀರರಾಗಿ ಪ್ರಾಸಾಯುಧಧಾರಿಗಳಾಗಿರಬೇಕು. ಸಂಕರ್ಷಣನಿಗೆ ಅಷಾಢಯಜ್ಞತಾತ ಎಂಬ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು ಅವರೂ ನೀಲವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಮುದ್ರರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರಬೇಕು. ಪ್ರದ್ಯು

ಅಷಾಢೋ ಯಜ್ಞತಾತತ್ತ್ವ ಕಾರ್ಯಃ ಸಂಕರ್ಷಣಸ್ಯ ತು |

ನೀಲವರ್ಣೌ ಮಹಾಭಾಗೌ ತಥಾ ಮುದ್ಗಧಾರಿಣೌ

|| ೩೦ ||

ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಸ್ಯ ಪ್ರತೀಹಾರೌ ಜಯೋ ವಿಜಯ ಏವ ಚ |

ಶ್ವೇತವರ್ಣೌ ಮಹಾಭಾಗೌ ತಥಾ ಖಡ್ಗಧರಾವುಭೌ

|| ೩೧ ||

ಅನೋದಶ್ಚ ಪ್ರನೋದಶ್ಚ ಮಹಾಬಲಪರಾಕ್ರಮೌ |

ಅನಿರುದ್ಧಸ್ಯ ವಿಜ್ಞೇಯೌ ಪ್ರತೀಹಾರೌ ಸುರೇಶ್ವರೌ

|| ೩೨ ||

ರಕ್ತವರ್ಣೌ ಮಹಾಭಾಗ ತಥೋಭೌ ಶಕ್ತಿಧಾರಿಣೌ |

ಸರ್ವೇ ಸುರೂಪಾಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಿತಾಃ

|| ೩೩ ||

ದ್ವಿಬಾಹವಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಾಸ್ತುರ್ಜನ್ಯುಚ್ಛ್ರಿತಸಾಣಯಃ |

ದೃಷ್ಟಿಸ್ತೇಷಾಂ ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ದ್ವಾರನೈಸ್ತು ಮಹಾಭುಜ

|| ೩೪ ||

ರಕ್ತಂ ಸುಭದ್ರಂ ಜಾನೀಹಿ ವಸುಭದ್ರಂ ಹುತಾಶನಂ |

ಅಷಾಢಂ ದೇವದೇವೇಶಂ ಯಮಂ ಜಾನೀಹಿ ಯಾದವ

|| ೩೫ ||

ಮೃಗಿ ಜಯವಿಜಯರು ದ್ವಾರಪಾಲಕರು ಅವರೂ ಧವಳವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಖಡ್ಗಧಾರಿಗಳಾಗಿರಬೇಕು ಅನಿರುದ್ಧನಿಗೆ ಅನೋದ ಪ್ರನೋದ ಇವರು ದ್ವಾರಪಾಲಕರು, ಇವರು ಒಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಾಗಿಯೂ, ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾರೆ

೩೩-೩೫ ಈ ಅನಿರುದ್ಧನ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಿಬ್ಬರೂ ರಕ್ತವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧಧಾರಿಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವರು ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಸುರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಎಲ್ಲಾ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಎರಡು ಭುಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ತರ್ಜನಿ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆಯೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಇವರು ತಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಯ ದ್ವಾರವನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತಿರಬೇಕು ಸುಭದ್ರನು ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ತಿಳಿದಾಗೆಯೇ ವಸುಭದ್ರನು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪನೂ, ಅಷಾಢನು ದೇವದೇವನಾದ ಯಮನ ಸ್ವರೂಪನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ ಯಜ್ಞತಾತನು ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಂಬ ದೇವ

ಯಜ್ಞತಾತಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಂ ವಿದ್ಧಿ ದೇವಮನಿಂದಿತಂ |
ಜಯಂ ಜಾನೀಹಿ ವರುಣಂ ಯಾದೋಗಣಮಹೇಶ್ವರಂ || ೩೬ ||

ಪವನಂ ಚ ವಿಜಾನೀಹಿ ವಿಜಯಂ ಯದುನಂದನ |
ಆಮೋದಂ ಧನದಂ ವಿದ್ಧಿ ಪ್ರಮೋದಂ ಶಿವಮೇವ ಚ || ೩೭ ||

ಏತೇ ಕಾರ್ಯಾಶ್ಚ ನಾ ಸರ್ವೇ ದಿಬ್ಜನಗೋಕ್ತವಪುರ್ಧರಾಃ |
ಏತ ಏವ ತಥಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಭೂಯ ಏವ ಮಹಾತ್ಮಭಿಃ || ೩೮ ||

ಅಷ್ಟೌ ದೇವಗಣಾ ರಾಜಂಸ್ತನ್ನೇ ನಿಗದತಃ ಶೃಣು |
ವಾಸುದೇವಪ್ರತೀಹಾರಾವಣಿಮಾ ಲಘಿಮಾ ಸ್ತೃತಾ || ೩೯ ||

ಸಂಕರ್ಷಣಪ್ರತೀಹಾರೌ ಮಹಿಮಾಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸಂಜ್ಞಿತೌ |
ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯಂ ಚ ತಥೈಶಿತ್ವಂ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನೇ ಕಥಿತಾವುಭೌ || ೪೦ ||

ವಶಿತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ಚಾಮೋದಂ ಯತ್ರ ಕಾಮಾವಸಾಯಿತಾ |
ಪ್ರಮೋದಮಥ ಜಾನೀಹಿ ಸರ್ವಲೋಕನಮಸ್ಕೃತಂ || ೪೧ ||

ತೇಯ ಸ್ವರೂಪ, ಜಯನು ಜಲಾಧಿಪತಿಯಾದ ವರುಣನ ಸ್ವರೂಪ, ವಿಜಯನು
ವಾಯುದೇವನ ಸ್ವರೂಪ, ಆಮೋದನು ಕುಬೇರನ ಸ್ವರೂಪ, ಪ್ರಮೋದನು ಶಿವನ
ಸ್ವರೂಪನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು

೩೮-೪೧ ಅಧವಾ ಇವರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಆಯಾಯ ದಿಕ್ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿರುವ
ಇವರ ರೂಪದಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ಈ ಎಂಟು ದೇವತೆಗಳೇ ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿರೂಪ
ಗಳೆಂದೂ ಮಹಾತ್ಮರು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೂ ಒತ್ತಿಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಅದನ್ನೂ ನಾನು
ಹೇಳುತ್ತೇನೆ, --ಕೇಳು, ವಾಸುದೇವನ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು ಅಣಿಮಾ ಲಘಿಮಾ ಎಂಬ
ಸಿದ್ಧಿ ಸ್ವರೂಪರು ಹಾಗೆಯೇ ಸಂಕರ್ಷಣನ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು ಮಹಿಮಾ ಮತ್ತು
ಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ವರೂಪರು, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನಿಗೆ ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯ ಐಶಿತ್ಯ, ಸರ್ವ ಕಾಮಗಳನ್ನೂ
ಉಂಟುಮಾಡುವ ವಶಿತ್ವ ಸ್ವರೂಪನೇ ಆಮೋದನು, ಪ್ರಮೋದನೇ ಸರ್ವಲೋಕ
ವಂದ್ಯನಾದ ಗರಿಮಾರೂಪನು, ಚತುರ್ಮೂರ್ತಿಯಾದ ವಾಸುದೇವನ ರೂಪವನ್ನು
ಈ ರೀತಿ ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು,

ಏತತ್ತೇ ರೂಪನಿರ್ಮಾಣಂ ಚತುರ್ಮೂರ್ತೀರ್ಮಯೇರಿತಂ |

ಏಕಮೂರ್ತಿಧರಃ ಕಾರ್ಯೋ ವೈಕುಂಠೇತ್ಯಭಿಶಬ್ದಿ ತಃ || ೪೨ ||

ಚತುರ್ಮುಖಃ ಸ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಪ್ರಾಗುಕ್ತವದನಃ ಪ್ರಭುಃ |

ಚತುರ್ಮೂರ್ತಿಸ್ಸ ಭವತಿ ಕೃತೇ ಮುಖಚತುಷ್ಟಯೇ || ೪೩ ||

ಪೂರ್ವಂ ಸೌಮ್ಯಮುಖಂ ಕಾರ್ಯಂ ತತ್ತ್ವ ಮುಖ್ಯತಮಂ ವಿದುಃ |

ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸಿದ್ಧವಕ್ರಾಭಂ ಜ್ಞಾನವಕ್ತ್ರಂ ತು ದಕ್ಷಿಣಂ || ೪೪ ||

ಪಶ್ಚಿಮಂ ವದನಂ ರೌದ್ರಂ ಯತ್ತದೈಶ್ವರ್ಯಮುಚ್ಯತೇ |

ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಂ ರೂಪಮನ್ಯತ್ಪ್ರಧೇರಿತಂ || ೪೫ ||

ಚತುರ್ಭುಜೋ ವಾ ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತಾಕ್ಷೋ ಯಾದವನಂದನ |

ಗರುಡತ್ವ ತಥಾ ಕಾರ್ಯೋ ಧರ್ಮಜ್ಞ ರಚಿತಾಂಜಲಿಃ || ೪೬ ||

೪೨-೪೫ ವೈಕುಂಠನೆಂಬ ಅಭಿಧಾನವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಏಕ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ರಚಿಸಬೇಕು ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅವನನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಹಾಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅವನೇ ಚತುರ್ಮೂರ್ತಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ ಅವನ ಪೂರ್ವಭಾಗದ ಮುಖವು ಸೌಮ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು ಅದೇ ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಿಂಹ ಮುಖದಂತೆಯೂ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದ ಮುಖವು ಜ್ಞಾನ ಮುಖವಾಗಿಯೂ ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದ ಮುಖವು ರೌದ್ರವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಇದೇ ಐಶ್ವರ್ಯರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ನಾಲ್ಕು ಮುಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ವಿವಿಧವಾದ ಬೇರೆ ರೂಪದಿಂದಲೂ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು

೪೬-೫೦ ತಾಕ್ಷ್ಯನೇಂಬ ವಾಸುದೇವಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಚತುರ್ಭುಜದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆಯೂ ರಚಿಸಬಹುದು ವಾಹನಭೂತನಾದ ಗರುಡನನ್ನು ಅಂಜಲಿ ಬಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಹರಿಯು ಆ ಗರುಡನ ಬೆನ್ನಿನಮೇಲೆ ಸುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರಬೇಕು ಆ ಹರಿಯು ಕೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಪದ್ಮವಿರಬೇಕು ಗದಾ ಚಕ್ರ ಇವೆರಡೂ ಆ ಗರುಡನ ರೆಕ್ಕೆಗಳಮೇಲೆ ಕುಳಿತಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಲಕ್ಷ್ಮೀ

ಸುಖೋಪವಿಷ್ಟಸ್ತು ತ್ವೈಷ್ಟೀ ತತ್ತ್ವರಸ್ಥೋ ಹಿ ಪಂಕಜಃ |

ಉಪವಿಷ್ಟೌ ಗದಾಚಕ್ರೌ ಕರ್ತವ್ಯೌ ತಾತ್ಪರ್ಯಪಕ್ಷಯೋಃ

|| ೪೭ ||

ತಾತ್ಪರ್ಯಸನಸ್ಥಾ ಶ್ರೀಃ ಕಾರ್ಯಾ ವಾಮೋತ್ಸಂಗಗತಾಪಿ ವಾ |

ಶೇಷಭೋಗೋಪವಿಷ್ಟೋ ವಾ ಕಾರ್ಯೋ ದೇವೋ ಮನೋಹರಃ || ೪೮ ||

ತತ್ತ್ವಣೈರೇವ ರಚಿತಂ ದುರ್ಮಿರೀಕ್ಷ್ಯಂ ಪ್ರಭೋರ್ಮುಖಂ |

ಶೇಷಭೋಗೋಪವಿಷ್ಟಸ್ಯ ಶೂನ್ಯಂ ಕರಚತುಷ್ಟಯಂ

|| ೪೯ ||

ಕಾರ್ಯಂ ಚಕ್ರಂ ಗದಾ ಕಾರ್ಯಾ ಸದೇಹಾ ತತ್ತ್ವವಿಾಪಗಾ |

ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಕಾರ್ಯಾ ತಥಾ ತಸ್ಯ ಶೇಷಭೋಗಗತಾಪಿ ವಾ

|| ೫೦ ||

ಶೇಷಪರ್ಯಂಕಶಯನೇ ಕಾರ್ಯೋ ವಾ ಭಗವಾನ್ ಹರಿಃ |

ಐರಾವತಃ ಸಮುದ್ರತಃ ಯಥಾರೂಪೋ ಮಯೇರಿತಃ

|| ೫೧ ||

ನೃಸಿಂಹರೂಪಂ ಕಥಿತಂ ವಾರಾಹಂ ಕಾಪಿಲಂ ತಥಾ |

ವಿಶ್ವರೂಪಂ ಹಯಗ್ರೀವಂ ಪದ್ಮನಾಭಂ ತಥೈವ ಚ

|| ೫೨ ||

ಯನ್ನು ಗರುಡನಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವಂತಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಹರಿಯ ಎಡಭಾಗದ ತೊಡೆಯಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವಂತಾಗಲೀ ರಚಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಶೇಷನ ದೇಹದಮೇಲೆ ರಮ್ಯರೂಪದಿಂದ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆಯಾದರೂ ಹರಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ಆ ಶೇಷನ ಹೆಡೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೋಡಲಶಕ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಹರಿಯ ಮುಖವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಹಾಗೆ ಶೇಷನಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಹರಿಯ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳೂ ಶೂನ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು ಚಕ್ರವನ್ನೂ, ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗದೆಯನ್ನೂ ಅವನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ಲಕ್ಷ್ಮೀಯನ್ನು ಅವನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲಾಗಲೀ, ಶೇಷನ ದೇಹದಮೇಲಾಗಲೀ ರಚಿಸಬಹುದು ಅಥವಾ ಶೇಷನೆಂಬ ಶಯನದಲ್ಲಿ ಪವಡಿಸಿರುವಂತೆ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಆ ಹರಿಯನ್ನು ರಚಿಸಬಹುದು

೫೧-೫೪ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಿದ ಐರಾವತನನ್ನೂ ನಾನು ಹೇಳಿರುವ ರೂಪದೊಡನೆ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕು ನೃಸಿಂಹ, ವಾರಾಹ, ಕಾಪಿಲ, ವಿಶ್ವರೂಪ, ಹಯಗ್ರೀವ, ಪದ್ಮನಾಭ, ಬ್ರಹ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಹಾಗೂ ರುದ್ರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಮತ್ತು ರಾಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಈ ರೂಪಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಪುಷ್ಪರಣೇ

ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ರೌದ್ರಂ ಚ ರಾಮಾಯಂ ಪುಷ್ಕರೇಣ ಮಹಾತ್ಮನಾ |
ಕರ್ತವ್ಯೋ ನಾಮನೋ ದೇವಃ ಸಂಕಟೈರ್ಗಾತ್ರಪರ್ವಭಿಃ || ೫೩ ||

ಪೀನಗಾತ್ರಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯೋ ದಂಡೀ ಚಾಧ್ಯಯನೋದ್ಯತಃ |
ದೂರ್ವಾಶ್ಯಾಮಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಧರಸ್ತಥಾ || ೫೪ ||

ಸಜಲಾಂಬುದಸಂಕಾಶಸ್ತಥಾ ಕಾರ್ಯಸ್ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಃ |
ದಂಡಪಾಶಧರಃ ಕಾರ್ಯಃ ಶಂಖಸಂಚುಂಬಿತಾಧರಃ || ೫೫ ||

ಶಂಖಚಕ್ರಗದಾಪದ್ಮಾಃ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಿಣಃ |
ನೃದೇಹಾಸ್ತೇ ನ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಶೇಷಂ ಕಾರ್ಯಂ ತು ಪೂರ್ವವತ್ || ೫೬ ||

ಏಕೋರ್ಧ್ವವದನಃ ಕಾರ್ಯೋ ದೇವೋ ವಿಷ್ಣುರಿತೇಕ್ಷಣಃ |
ರೂಪಂ ನರಸ್ಯ ಕಥಿತಂ ತಥಾ ನಾರಾಯಣಸ್ಯ ತೇ || ೫೭ ||

ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಹರಿಣಾ ಸಾರ್ಧಂ ಪೂರ್ವಂ ವರುಣಸೂನುನಾ |
ಹಂಸೋ ಮತ್ಸ್ಯಸ್ತಥಾ ಕೂರ್ಮಃ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತದ್ರೂಪಧಾರಿಣಃ || ೫೮ ||

ಹೇಳಿರುವನು ವಾಮನಮೂರ್ತಿಯಾದ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ನಿಬಿಡವಾದ ಸಂಧಿಬಂಧ
ಗಳುಳ್ಳ ದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ದಪ್ಪವಾದ ಶರೀರದಿಂದ
ಕೂಡಿಯೂ, ದಂಡಧಾರಿಯಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಜ್ಜುಗೊಂಡಿರುವಂತೆಯೂ ನಿರ್ಮಿಸ
ಬೇಕು ಗರಿಕೆಯಂತೆ ಶ್ಯಾಮವರ್ಣದಿಂದ ಕೂದಿ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಧಾರಿಯಾಗಿರಬೇಕು

೫೫ ೫೮ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ನೀರು ತುಂಬಿರುವ ಕೃಷ್ಣಮೇಘದಂತ
ರಚಿಸಬೇಕು ಅವನು ದಂಡ ಮತ್ತು ಪಾಶಾಯುಧಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶಂಖವನ್ನು
ತುಟೆಯಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಬೇಕು ಶಂಖಚಕ್ರಗದಾಪದ್ಮಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯ
ರೂಪದಿಂದ ರಚಿಸದೆ ಆಯಾಯ ರೂಪದಿಂದಲೇ ರಚಿಸಬೇಕು ಉಳಿದುದೆಲ್ಲವೂ
ನಾನು ನೋದಲು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇರಬಹುದು ಒಂದೇಮುಖವನ್ನು ಮೇಲ್ಮುಖವಾಗಿ
ಮಾಡಿರುವಂತೆಯೂ ಅಶ್ವರೂಪದಿಂದ ಸ್ಫುರಿತವಾದ ನೇತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರ
ಬೇಕು. ನರ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣ ಇವರ ರೂಪವನ್ನೂ, ಕೃಷ್ಣ, ಹರಿ ಇವರ ರೂಪ
ವನ್ನೂ ಸಹ ವರುಣಪುತ್ರನೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವನು ಹಂಸ, ಮತ್ಸ್ಯ, ಕೂರ್ಮ
ಇವುಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ರೂಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೇ ರಚಿಸಬೇಕು

ಶೃಂಗಮತ್ಸ್ಯಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯೋ ದೇವದೇವೋ ಜನಾರ್ದನಃ |

ಸ್ತ್ರೀರೂಪಶ್ಚ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಃ ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಿತಃ

|| ೫೯ ||

ಕರೇಽವೃತಘಟಶ್ಚಾಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಭೂರಿದಕ್ಷಿಣಃ |

ಪೃಥುಃ ಕಾರ್ಯಸ್ತಥಾ ರಾಜಾ ಚಕ್ರವರ್ತ್ಯಂತಲಕ್ಷಣಃ

|| ೬೦ ||

ಕಾರ್ಯಸ್ತು ಭಾರ್ಗವೋ ರಾಮಃ ಜಟಾಮಂಡಲದುದ್ಭೃತಃ |

ಹಸ್ತೇಽಸ್ಯ ಪರಶುಃ ಕಾರ್ಯಃ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಧರಸ್ಯ ತು

|| ೬೧ ||

ರಾಮೋ ದಾಶರಥಿಃ ಕಾರ್ಯೋ ರಾಜಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತಃ |

ಭರತೋ ಲಕ್ಷ್ಮಣಶ್ಚೈವ ಶತ್ರುಘ್ನಶ್ಚ ಮಹಾಯಶಾಃ

|| ೬೨ ||

ತಥೈವ ಸರ್ವೇ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಕಿಂತು ಮಾಲಿನಿವರ್ಜಿತಾಃ |

ಗೌರಸ್ತು ಕಾರ್ಯೋ ವಾಲ್ಮೀಕಿರ್ಜಟಾಮಂಡಲದುದ್ಭೃತಃ

|| ೬೩ ||

ತಪಸ್ಯಭಿರತಃ ಶಾನ್ತೋ ನ ಕೃಶೋ ನ ಚ ಪೀವರಃ |

ವಾಲ್ಮೀಕಿರೂಪಂ ಸಕಲಂ ದತ್ತಾತ್ರೇಯಸ್ಯ ಕಾರಯೇತ್

|| ೬೪ ||

೫೯-೬೧ ಮತ್ಸ್ಯವತಾರನಾದ, ದೇವಾಧಿಪತಿಯಾದ ಜನಾರ್ದನನನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಕೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣೆಯೊಡಗೂಡಿದ ಅವೃತಘಟ ಪಿರುವಂತೆಯೂ ರಚಿಸಬೇಕು. ಪೃಥುಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ರಚಿಸಬೇಕು. ಭಾರ್ಗವರಾಮನನ್ನು ಜಟಾಮಂಡಲದಿಂದ ನೋಡಲಶಕ್ಯನಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಧಾರಿಯಾಗಿ ಕೈಯ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆಯೂ ರಚಿಸಬೇಕು.

೬೨-೬೫ ದಾಶರಥಿರಾಮನನ್ನು ರಾಜಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು. ಭರತ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಶತ್ರುಘ್ನರೆಂಬ ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಗಳಾದ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕು. ಆದರೆ ಅವರಿಗೆ ನಿರೋಭೂಷಣಗಳಿರಬಾರದು. ವಾಲ್ಮೀಕಿಯನ್ನು ಗೌರವಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಜಟಾಮಂಡಲದಿಂದ ದುರ್ಗರಿಕ್ಷನಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು. ಶಾಂತನಾಗಿಯೂ ತಪೋನಿರತನಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಇವನ ದೇಹವು ಬಹಳ ಕೃಶವಾಗಿಯೂ, ಬಹಳ ದೃಢವಾಗಿಯೂ ಸಹ ಇರಬಾರದು. ದತ್ತಾತ್ರೇಯನನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ವಾಲ್ಮೀಕಿಯಂತೆಯೇ ರಚಿಸಬೇಕು. ವ್ಯಾಸರನ್ನು ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ, ಶಾಂತಮೂರ್ತಿಯಾಗಿಯೂ, ಬೆಕ್ಕಿನ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ

ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರತನುರ್ಮಾಸಃ ಸಿಂಗಲೋತಿಜಟಾಧರಃ |

ಸುಮಂತುರ್ಜೈಮಿನಿಃ ಪೈಲೋ ವೈಶಂಪಾಯನ ಏವ ಚ || ೬೫ ||

ತಸ್ಯ ಶಿಷ್ಯಾಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಾಶ್ಚ ತ್ವರಃ ಪರಿಪಾರ್ಶ್ವಯೋಃ |

ಯುಧಿಷ್ಠಿರೋಽಥ ಕರ್ತವ್ಯೋ ರಾಜಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತಃ || ೬೬ ||

ಶ್ರುಶ್ರುಹೀನೋಽತಿಸೀನಾಂಗಃ ಸ್ವಾಮಮಧ್ಯೋ ವೃಕೋದರಃ |

ತಿಯರ್ಕ್ ಪ್ರೇಕ್ಷೀ ಸಂಹತಭೃಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಶ್ಚ ತಥಾ ಗದೀ || ೬೭ ||

ದೂರ್ವಾಶ್ಯಾಮೋರ್ಜುನಃ ಕಾರ್ಯಃ ಕಿರೀಟೀ ಲೋಹಿತಾಂಗದಃ |

ಬಾಣಚಾಪಧರಃ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಸರ್ವಾಭರಣಭೂಷಿತಃ || ೬೮ ||

ನಕುಲಃ ಸಹದೇವಶ್ಚ ಕಾರ್ಯಾವಶ್ಚಿಸಮಾವೃಭಾ |

ಖಡ್ಗಚರ್ಮಧರೌ ಕಾರ್ಮ್ಯ ನಶ್ವೇವೌಪಧಿಪಾಣಿನೌ || ೬೯ ||

ಸಿಂಗಳವರ್ಣದ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಒಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಜಟಾಭಾರಧಾರಿ
ಯಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಸಕ್ಕದಲ್ಲ ಸುಮಂತು, ಜೈಮಿನಿ, ವೃಲ,
ವೈಶಂಪಾಯನರೆಂಬ ಅವನ ನಾಲ್ಕು ಶಿಷ್ಯರನ್ನೂ ರಚಿಸಬೇಕು

೬೬-೬೯ ಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು ರಾಜಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸ
ಬೇಕು ಭೀಮನು ಗಡ್ಡವಿಸಾಗೆಳ್ಳದೆಯೂ, ಬಹಳ ಸ್ಥೂಲದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿ
ಸೂಕ್ಷ್ಮಮೆಳ್ಳನಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಕೂಡಿದ ಹುಬ್ಬುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಡ್ಡಡ್ಡಲಾಗಿ
ನೋಡುತ್ತ ಗದಾಪಾಣಿಯಾಗಿರಬೇಕು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಗರಿಕೆಯಂತೆ ಶ್ಯಾಮಲ
ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಕಿರೀಟಧಾರಿಯಾಗಿ, ಕೆಂಪಾದ ತೋಳುಬಳೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ,
ಇತರ ಅಭರಣಗಳೊಡನೆ ಧನುರ್ಬಾಣಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು
ನಕುಲ ಸಹದೇವರನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆದರೆ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ
ಓಷಧಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರಕೂಡದು ಕತ್ತಿ ಮತ್ತು ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರಬೇಕು

ನೀಲನೀರಜಪತ್ರಾಭಾ ಕೃಷ್ಣಾ ಕಾರ್ಯಾತಿರೂಪಿಣೀ |

ಪದ್ಮಪತ್ರಾಗ್ರಗೌರಾ ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ದೇವಕೀ ತಥಾ || ೨೦ ||

ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಸಚ್ಚಾಯಾ ಯಶೋದಾಸಿ ತಥಾ ಭವೇತ್ |

ಏಕಾನಂಶಾಸಿ ಕರ್ತವ್ಯಾ ದೇವೀ ಪದ್ಮಕರಾ ತಥಾ || ೨೧ ||

ಕಟಸ್ಥ ನಾಮಹಸ್ತಾ ಸಾ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾ ರಾಮಕೃಷ್ಣಯೋಃ |

ಸೀರಸಾಣಿರ್ಬಲಃ ಕಾರ್ಯೋ ಮುಸಲೀ ಚೈವ ಕುಂಡಲೀ || ೨೨ ||

ಶ್ವೇತೋಽತಿನೀಲವಸನೋ ಮದಾದಂಚಿತಲೋಚನಃ |

ಕೃಷ್ಣಶ್ಚಕ್ರಧರಃ ಕಾರ್ಯೋ ನೀಲೋತ್ಪಲದಲಚ್ಚವಿಃ || ೨೩ ||

ಇಂದೀವರಕರಾ ಕಾರ್ಯಾ ತಥಾ ಶ್ಯಾಮಾ ಹಿ ರುಕ್ಮಿಣೀ |

ತಾಪ್ತೃಸ್ಥಾ ಸಾಚಿ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಸತ್ಯಭಾಮಾ ಸುರೂಪಿಣೀ || ೨೪ ||

೨೦-೨೩ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಕಪ್ಪುಕಮಲದ ಪತ್ರದಂತೆ ರಮ್ಯರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ದೇವಕಿಯನ್ನು ಕಮಲ ಪತ್ರದಂತೆ ಗೌರವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಯಶೋದಾದೇವಿಯನ್ನು ಹಿವ್ವೆಯ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಶುಭ್ರ ವರ್ಣದಿಂದ ರಚಿಸಬೇಕು ಏಕಾನಂಶಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ಅವಳು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಮವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎಡಗೈಯನ್ನು ಎಡಭಾಗದ ಸೊಂಟದ ಮೇಲಿಟ್ಟು ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಇವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಬಲರಾಮನು ನೇಗಿಲು ಮತ್ತು ಮುಸಲಾಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಕುಂಡಲಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರಬೇಕು. ಬಿಳುಪಾಗಿಯೂ, ಕಪ್ಪಾದ ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಮಧ್ಯ ಮದದಿಂದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸುತ್ತಲೂ ಇರಬೇಕು ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಚಕ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಕಪ್ಪುಕಮಲದ ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು.

೨೪-೨೭ ರುಕ್ಮಿಣಿಯನ್ನು ಶ್ಯಾಮವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇಂದೀವರ ಕುಸುಮವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆಯೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಸುರೂಪಿಣಿಯಾದ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯನ್ನು ಗರುಡನ ಮೇಲಿರುವಂತೆಯೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಇತರ ದೇವಿ

ಅನ್ಯಾಶ್ಚ ದೇವ್ಯಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಸುರೂಪಾಃ ಸುಮನೋಹರಾಃ |

ಚಾಪಬಾಣಧರಃ ಕಾರ್ಯಃ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಶ್ಚ ಸುದರ್ಶನಃ || ೨೦ ||

ರಾಜನ್ ದೂರ್ವಾದಲಶ್ಯಾಮಃ ಶ್ವೇತಸಾಸಾ ಮದೋತ್ಕಟಃ |

ಕರ್ತವ್ಯಶ್ಚಾನಿರುದ್ಧೋಪಿ ಖಡ್ಗಚರ್ಮಧರಃ ಪ್ರಭುಃ || ೨೧ ||

ಸಾಂಬಃ ಕಾರ್ಯೋ ಗದಾಹಸ್ತಃ ಸುರೂಪಶ್ಚ ವಿಶೇಷತಃ |

ಸಾಂಬಾನಿರುದ್ಧೌ ಕರ್ತವ್ಯೌ ಪದ್ಮಾಭೌ ರಕ್ತನಾಸಸೌ |

ಖಡ್ಗಹಸ್ತೌ ಚ ಕರ್ತವ್ಯೌ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವೇಷೌ ತು ಪಾರ್ಶ್ವಯೋಃ || ೨೨ ||

ಯುಯುಧಾನಸ್ತಥಾ ಪ್ರಾಂಶುರ್ಬಾಣಚಾಪಧರೋ ಭವೇತ್ |

ವರ್ಣೇನೋತ್ಪಲಗರ್ಭಾಭೋ ದೀರ್ಘಬಾಹುಃ ಸುಲೋಚನಃ || ೨೩ ||

ಯರನ್ನೂ ಸಹ ರನ್ಯುವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಂದವಾಗಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನನ್ನು ಸುಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಚಾಪಬಾಣಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಗರಿಕೆಯಂತೆ ಶಾಮವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಬಿಳಿಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಟ್ಟು ಮದದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿರಬೇಕು ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನು ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಗುರಾಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಸಾಂಬನನ್ನು ಗದಾಧಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಬಹಳ ಸುರೂಪಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಸಾಂಬ ಅನಿರುದ್ಧ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಪದ್ಮದ ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ರಕ್ತವಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಅವರ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗಹಸ್ತರಾದ ಎರಡು ಸ್ತ್ರೀವೇಷಧಾರಿಗಳಿರಬೇಕು

೨೪-೨೯ ಯುಯುಧಾನನನ್ನು ಉನ್ನತದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಚಾಪಬಾಣಧಾರಿಯಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ರಚಿಸಬೇಕು ನೈದಲೆಯ ಬಣ್ಣದಂತಿದ್ದು ಉದ್ದವಾದ ತೋಳುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರಬೇಕು ದೇವಾಧಿಪತಿಯಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಂಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅನೇಕ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಅಪರಿಮಿತಗಳಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಆಯಾಯ ರೂಪಗಳಿಗೆ

ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾ ದೇವದೇವಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋಃ

ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯಾ ವಿಸ್ತರಾನ್ನೈವ ರಾಜನ್ |

ಬುಧ್ಯಾ ಶೇಷಾಂ ಕರ್ಮಯೋಗಂ ಯಥಾವ-

ಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತೇ ತು ಕಾರ್ಯಾ ಬುಧೇನ || ೭೯ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ದೇವೋದ್ಯಾನರೂಪನಿರ್ಮಾಣೋ ನಾಮ

ಪಂಚಾಶೀತಿಸಂಸ್ಕಾರಧ್ಯಾಯಃ

ತಕ್ಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿದು ಸ್ವಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ
ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ದೇವೋದ್ಯಾನರೂಪನಿರ್ಮಾಣವೆಂಬ

ಎಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

|| ೨೦ ||'

|| ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ||

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

|| ಷಡಶೀತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ||

|| ವಜ್ರ ಉವಾಚ ||

ಪ್ರೋಕ್ತಂ ತ್ವಯಾ ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠ ಪ್ರತಿಮಾ ಲಕ್ಷಣಂ ಶುಭಂ |

ಪ್ರಾಸಾದಲಕ್ಷಣಂ ಸಮ್ಯಕ್ ಭಯಸ್ವಾಮಿತದ್ಯುತೇ

|| ೧ ||

|| ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ||

ಹಸ್ತಪ್ರಮಾಣಂ ತತ್ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಪ್ರಾಸಾದಾನಾಂ ತು ಲಕ್ಷಣಂ |

ಸಂಸ್ಥಾನತೋ ವಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ಹಸ್ತಮಾನಾನುಕೀರ್ತನಂ

|| ೨ ||

ತದಹಂ ತೇ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ತನ್ನೇ ನಿಗದತಃ ಶೃಣು |

ಪ್ರಾಸಾದಲಕ್ಷಣಂ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಿಜಯಾರೋಗ್ಯವರ್ಧನಂ

|| ೩ ||

ವಿಂಭತ್ತಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೩ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ — ಎಲೈ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮರೇ, ಇದು ವರಿವಿಗೂ ತಾವು ಶುಭವಾದ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದಿರಿ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಪ್ರಾಸಾದಲಕ್ಷಣವೇನೆಂಬುದನ್ನು ದಯವಿಟ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಾಸಾದದ ಲಕ್ಷಣವೆಲ್ಲವೂ ಹಸ್ತ (ಮೊಳ) ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಈ ಹಸ್ತಮಾನವೂ ಸಹ ಆಯಾಯ ಪ್ರಾಸಾದಗಳ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅದನ್ನು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು, ಈ ಪ್ರಾಸಾದಲಕ್ಷಣದ ಅನುಸರಣವು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ವಿಜಯ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯ ಇವುಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಇದು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ

ಭಾಗಂ ತು ಜಗತೀ ಕಾರ್ಯಾ ಪ್ರಸಾದೋ ಭಾಗಮೇವ ಚ |

ಕರ್ತವ್ಯಾ ಜಗತೀನಾತ್ರತಲ್ಪೋಚ್ಛ್ರಾಯ ತ್ರಿಭೂಮಿಕಾ || ೪ ||

ಉಚ್ಛ್ರಾಯಾ ತೇನ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಹೈಕೈಕಾ ಭೂಮಿಕಾಗತಿಃ |

ಭದ್ರಪೀರಾಕೃತಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ಭೂಮಿಕಾ ಭೂಮಿಕಾ ಪುನಃ || ೫ ||

ಪ್ರಾಸಾದಾರ್ಥಂ ಕಟಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ಕೂಟಮೇವ ತಥೈವ ಚ |

ಕಟಿಮೂಲಾಷ್ಟಭಾಗೇನ ಭವೇತ್ಸೋಪಾನವಿಸ್ತರಃ || ೬ ||

ಸಮಸಂಖ್ಯಂ ತು ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸೋಪಾನಂ ಭೂಮಿಕಾಂ ಪ್ರತಿ |

ಕೂಟಃ ಕಾರ್ಯಸ್ತ್ರಿಧೋಚ್ಛೇದಃ ಶುಭಾಮಲಕಸಾರಕಃ || ೭ ||

ಚತುರಸ್ತೃಥಾ ರಾಜನ್ ಕ್ರಮೋಪ ಚಯಸಂಯುತಃ |

ವಿಚ್ಛೇದಾಶ್ಚಾತ್ರ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಸಿದ್ಧಮಾಲಾ ವಿಭೂಷಿತಾಃ || ೮ ||

ದ್ವಾರೋಚ್ಛ್ರಾಯಾಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ದೇನಾಶ್ಚಾಷ್ಟಾಂಶಸಂಯುತಾಃ |

ವಿಸ್ತಾರಂ ದ್ವಿಗುಣಂ ಚಾತ್ರ ದ್ವಾರೋಚ್ಛ್ರಾಯಂ ತು ಕಾರಯೇತ್ || ೯ ||

೪-೯ ಪ್ರಾಸಾದವನ್ನು ಸಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸಾದನಿರ್ಮಾಣ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಸುತ್ತಲೂ ಬುಡಗಟ್ಟನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಅಶ್ರಯವಾದ ಭೂಮಿಕೆಯ ಬುಡದಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಗಲದ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಎತ್ತರ ಹೊಂದಿರುವ ಮೂರು ಪರ್ಯಾಯ (ಮೆಟ್ಟಿಲು) ಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ಭೂಮಿಯೂ ಭದ್ರಪೀರದಂತಿರಬೇಕು ಅದರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕಾಗಿ ನಡುವಿನಂತಹ ಕಟಿಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ ದಿಕ್ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬುಡಗಟ್ಟನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅದಕ್ಕೆ ಕಟಿಪ್ರದೇಶದ ಬುಡದ ಎಂಬಿನೇ ಒಂದು ಭಾಗದ ವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿರಬೇಕು ಭೂಮಿಕೆಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳು ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಮೇಲುಭಾಗದ ತಿಖರಗಳನ್ನು ಮೂರು ವಟ್ಟಿಗಳುಳ್ಳಂತೆಯೂ, ಮೇಲುಭಾಗದ ಪ್ರದೇಶವು ಚಚ್ಚೌಕವಾಗಿ ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಿರುವಂತೆಯೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಮಧ್ಯಮಧ್ಯದ ಪದರಗಳನ್ನು ಸಿಂಹಗಳ ಮಾಲಿಕೆಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಬೇಕು ಹಸ್ತಪಾದಾದಿ ಎಂಟು ಅಂಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ದ್ವಾರದ ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೇ ರಚಿಸಬೇಕು.

ದ್ವಾರಶೋಭಾವತೀ ಕಾರ್ಯಾ ಚಂದ್ರಶಾಲಾ ಸಮುಚ್ಚ್ರಿತಾ |

ಕೂಟಪ್ರಥಮವಿಚ್ಛೇದೇ ಶುಭಾಮಲಕಸಾರಕೈಃ

|| ೧೦ ||

ದ್ವಾರೈಶ್ಚತುರ್ಭಿರ್ಭಗ್ನೈಸ್ತು ನಭಗ್ನೈರ್ವಾ ಮಹೀಪತೇ |

ಪ್ರಾಸಾದಮೇತತ್ಕರ್ತವ್ಯಂ ಕುಟಚ್ಛೇದದ್ವಯೇ ತಥಾ

|| ೧೧ ||

ವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಚಂದ್ರಶಾಲಾಭಿಶ್ಚತಸ್ಯ ಭಿರಿವಾವೃತಂ |

ಹಿಮವಾನಾಮ ವಿಖ್ಯಾತಃ ಪ್ರಾಸಾದೋಯಂ ಮನೋಹರಃ

|| ೧೨ ||

ಕೂಟಚ್ಛೇದದ್ವಯೋಪೇತೋ ಮಾಲ್ಯವಾನಭಿಧೀಯತೇ |

ಏಕಕೂಟಸ್ತು ಫೈವಾಯಂ ಶೃಂಗವಾನಿತಿ ಕೀರ್ತಿತಃ

|| ೧೩ ||

ಅಗಾರಾಖ್ಯೋ ಭವತ್ಕೇಷ ದ್ವಾರೇಕೈಕೇನ ಶೃಂಗವಾನ್ |

ಅಗಾರೋ ಭವನಾಖ್ಯಃ ಸ್ಕಾತ್ಪ್ರಾಸಾದಸ್ತು ದ್ವಿಮೇಖಲಃ

|| ೧೪ ||

೧೦-೧೨ ಮೊದಲನೆಯ ಅಂತಸ್ತು ಮುಗಿದನಂತರ ಅದರ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಮ್ಯವಾದ ದ್ವಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿರೋಗೃಹಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಇಂತಹ ಬಾಗಿಲುಗಳು ಕುಳ್ಳಾಗಿ ಆಗಲಿ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಆಗಲಿ ಇರಬಹುದು ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದಗಳು ಎರಡು ಅಂತಸ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಶಿರೋಗೃಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ರಮ್ಯವಾದ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಹಿಮವಾನ್ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟು

೧೩-೧೪ ಎರಡು ಉಪರಿಗೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮಾಲ್ಯವಾನ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಅಂತಹುದೇ ಒಂದೇ ಅಂತಸ್ತಿನಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶೃಂಗವಾನ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಶೃಂಗವಾನ್ ಎಂಬ ಪ್ರಾಸಾದವೇ ಒಂದೇ ಬಾಗಿಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಗಾರವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಅಗಾರಪ್ರಾಸಾದವು ಎರಡು ವಲಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಭಗವಾನ್ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಇದೇ ಒಂದೇ ವಲಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದೂ ಹೆಸರು ಶೃಂಗವಾನ್ ಎಂಬ ಪ್ರಾಸಾದವು ಎರಡು ವಲಯಗಳಿಂದ

ಗೃಹಾಖ್ಯಶ್ಚೈವನಿರ್ದಿಷ್ಟಃ ಪ್ರಸಾದಶ್ಚೈಕಮೇಖಲಃ |
ಶೃಂಗವಾನ್ನಿಷಧಾಖ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಸಾದಸ್ತು ದ್ವಿನೇಖಲಃ || ೧೫ ||

ಸ ಏವ ನೀಲೋ ಭವತಿ ತಥಾಚೈವೈಕಮೇಖಲಃ |
ಮಾಲ್ಯವಾನ್ ಶ್ವೇತಸಂಜ್ಞಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಸಾದಸ್ತು ದ್ವಿನೇಖಲಃ || ೧೬ ||

ಪಿಂಧ್ಯನಾಮಾ ಭವತ್ಯೇಷ ತಥಾಚೈವೈಕಮೇಖಲಃ |
ಆಗಾರಭೇದರಹಿತಃ ಸರ್ವಃ ಸರ್ವದಿನೌಕಸಾಂ || ೧೭ ||

ರಾಜನ್ ದೇವಗೃಹಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ಯಥೇಷ್ಟಾಶಾಮುಖಾಃ ಶುಭಾಃ |
ಆಗಾರಭೇದಾಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮಾದಿಬ್ಜುಖಾಃ || ೧೮ ||

ತೇಷಾಂ ಲಿಂಗಪತಿಷ್ಠೈಕಾ ಶಸ್ತ್ರಾ ಭವತಿ ಪಾರ್ಥಿವ |
ದ್ವಿನೇಖಲಾ ಯೇ ಕಥಿತಾಸ್ತಥಾಚೈವೈಕಮೇಖಲಾಃ || ೧೯ ||

ಭಾಗಸ್ತೇಷಾಂ ತು ಜಗತೀ ಭಾಗಸ್ತೇಷಾಂ ತಥಾ ಕಟಿಃ |
ಭಾಗಮೇಕಂ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಂ ಕೂಟಂ ಪ್ರಾಗ್ನನ್ದೋಪತೇ || ೨೦ ||

ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಿಷಧವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಆದೇ ಒಂದೇ ವಲಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ನೀಲವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಮಾಲ್ಯವಾನ್ ಎಂಬುವ ಪ್ರಸಾದವು ಎರಡುವಲಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶ್ವೇತವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ

೧೭ ೨೨ ಇದೇ ಒಂದೇ ವಲಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪಿಂಧ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಆಗಾರ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ನೇರದಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಾದಗಳೂ, ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಆಗುತ್ತವೆ ದೇವಗೃಹಗಳನ್ನು ತಮಗೆ ಇಷ್ಟಬಂದ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ರಮ್ಯವಾಗಿ ಕಟ್ಟಬಹುದು ಆಗಾರ ಬೇಧಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ರಚಿಸಬೇಕು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತ ಯಾವ ಪ್ರಸಾದಗಳಿಗೆ ಎರಡು ಹೊರವಲಯಗಳುಂಟೋ ಹಾಗೆಯೇ ಒಂದೇ ಹೊರವಲಯವಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಜಗತೀ ಎಂಬ ಭಾಗವೂ, ಕಟಿ ಎಂಬ ಭಾಗವೂ ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಕೂಟವೆಂಬ ಅಂತ್ಯನ ಭಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬೇಕು ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ವಲಭೀ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ (ಮೇಲುಭೂವಣಿಯ ಕೆಳಗೆ ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ಮುಂದೆ ಚಾಚಬಿಟ್ಟಿರುವ ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ವಲಭೀ ಎಂದು

ವಲಭೀಸಂಸ್ಥಿತಂ ರಮ್ಯಂ ಪ್ರಾಸಾದಂ ತು ಚತುರ್ದಶಂ |

ವಿಸ್ತಾರಾತ್ರಿಗುಣಾಯಾಮಂ ತಥಾಚೈವೈಕಮೇಖಲಂ || ೨೦ ||

ಪಾರ್ಶ್ವಯೋರ್ವಲಭೀಪೃಷ್ಠೇ ಚಂದ್ರಶಾಲಾಯುತಂ ಭವೇತ್ |

ಪ್ರಾಸಾದೇ ತತ್ರ ಕರ್ತವ್ಯಾಸ್ತ್ರಯಶ್ಚಾಮಲಸಾರಕಾಃ || ೨೧ ||

ಭಾಗಸ್ತು ಮೇಖಲಾ ತತ್ರ ಕಟಿಭಾಗಸ್ತಥಾ ಭವೇತ್ |

ಭಾಗ ಏಕಸ್ತು ವಲಭೀ ತಥಾ ತತ್ರ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೨೨ ||

ಪ್ರಾಸಾದಸ್ಯಾಷ್ಟಮೋ ಭಾಗಃ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಮೇಖಲಾಗತಿಃ |

ಕಟಿಷ್ಟಭಾಗೌ ದ್ವೌ ಹಿತ್ವಾ ಸೋಪಾನಂ ವಿಸ್ತಾರಾದ್ಭವೇತ್ || ೨೩ ||

ಏಕಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಚೈವಾತ್ರ ದ್ವಾರಃ ಕಾರ್ಯಃ : ಮುಚ್ಛ್ರಿತಃ |

ಸ್ವೇಚ್ಛಾಶಾಭಿಮುಖಃ ಕಾರ್ಯೋ ವಲಭೀಸಂಜ್ಞಿತಸ್ತ್ರಯಂ || ೨೪ ||

ಪ್ರಾಸಾದೇಽಸ್ಥಿಂಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರಾಃ |

ಏಕಾನಂಶಾಥವಾ ಕಾರ್ಯಾ ಮಧ್ಯಗಾ ರಾಮಕೃಷ್ಣಯೋಃ || ೨೫ ||

ಹೆಸರು) ರಮ್ಯವಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಸಾದವು ಒಂದೇ ಹೊರವಲಯದಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಗಲಕ್ಕೆ ಮೂರರಷ್ಟು ಉದ್ದವಾಗಿದ್ದು ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಲಭಿಯ ಕೆಳ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಅಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಶಿಖರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

೨೩-೨೫ ಮೇಖಲಾ ಎಂಬ ಹೊರವಲಯದ ಭಾಗವೂ, ಕಟಿಪ್ರದೇಶವೆಂಬ ಮಧ್ಯಭಾಗವೂ ನೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಇರಬೇಕು ವಲಭೀ ಭಾಗವೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರಬೇಕು ಮೇಖಲಾ ಎಂಬುದು ಪ್ರಾಸಾದದ ಎಂಟನೇಯ ಭಾಗದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣವಿರಬೇಕು ಕಟಿಯ ಎಂಟನೇ ಭಾಗದಷ್ಟು ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಟ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಸೋಪಾನಗಳಿರಬೇಕು ಒಂದೇ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ಬಾಗಿಲಿರಬೇಕು ವಲಭೀ ಎಂಬ ಈ ಪ್ರಾಸಾದವನ್ನು ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ತಕ್ಕ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ರಚಿಸಬಹುದು ಈ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

ಗಣೇಶಸ್ತುಂದಯೋರ್ಮಧ್ಯೆ ಕರ್ತವ್ಯೋ ವಾ ತ್ರಿಲೋಚನಃ |

ಮಧ್ಯೇರ್ಕಚಂದ್ರಯೋಃ ಕಾರ್ಯಸ್ತುಷ್ಪಾ ವಾಪಿ ಜನಾರ್ದನಃ || ೨೭ ||

ಏಕೈವ ದುರ್ಗಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಬಹುಬಾಹುವಿಭೂಷಿತಾ |

ತತ್ರ ಕಾರ್ಯಾಥವಾ ಲಕ್ಷ್ಮೀರ್ಜಗತ್ತಿತಯಭೂಷಣಾ || ೨೮ ||

ವಿಷ್ಣುಃ ಭೋಗಶಯಃ ಕಾರ್ಯಃ ಪ್ರಾಸಾದೇ ತತ್ರ ವಾ ನೃಪ |

ಚತುರಾತ್ಮಾಧವಾ ಕಾರ್ಯೇ ದೇವದೇವೋ ಜನಾರ್ದನಃ || ೨೯ ||

ಶಕ್ರಕೀನಾಶವರುಣೈಃ ಸಹಿತೋ ವಾ ಧನೇಶ್ವರಃ |

ಅನೈ ದೇವಾ ನ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಯೇ ಮಯಾ ನಾನುಕೀರ್ತಿತಾಃ || ೩೦ ||

ಏಕಾಶಾಭಿಮುಖೈರ್ವಾರ್ಷೈಃ ಚತುರ್ಭಿಃ ಸಂಯುತಸ್ತ್ವಯಂ |

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವೃದ್ಧಿ ದೋ ನಾಮ ಪ್ರಾಸಾದಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ || ೩೧ ||

ಅಧವಾ ರಾಮಕೃಷ್ಣರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಏಕಾನಂಶಾದೇವಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು
ಅಧವಾ ಗಣೇಶಸ್ತುಂದ ಇವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಂಕರನನ್ನು ರಚಿಸಬಹುದು ಸೂರ್ಯ
ಚಂದ್ರರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟುವನ್ನ ಗಲೀ, ಜನಾರ್ದನನ್ನ ಗಲೀ ರಚಿಸಬಹುದು

೨೮-೩೧. ಅನೇಕ ಬಾಹುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದುರ್ಗಾದೇವಿಯೊಬ್ಬಳನ್ನೇ
ಆದರೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಅಧವಾ ಜಗತ್ತಯಭೂಷಣಳಾದ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನಾದರೂ
ಸರ್ಪಶಾಯಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನಾದರೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಅಧವಾ ವಾಸುದೇವಾದಿ
ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇವಾಧಿಪನಾದ ಜನಾರ್ದನಮೂರ್ತಿಯನ್ನಾದರೂ
ರಚಿಸಬಹುದು ಇಂದ್ರ, ಯಮ, ವರುಣ ಇವರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕುಬೇರನನ್ನಾದರೂ
ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬಹುದು ಇಲ್ಲಿ ನಾನು ಹೇಳಿರುವ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲದೆ ಇತರ ದೇವತೆ
ಗಳಾರನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಬಾರದು ಒಂದೇ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾದ ನಾಲ್ಕು ದ್ವಾರ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಸಾದವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಾಸಾದವೆಂದು ನಾಮಕರಣ
ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತತ್ರ ಲೋಕೇಶಶ್ಚತುರಾತ್ಮಾ ಹರಿಸ್ತ್ವೃಥ |

ವಿಸ್ತಾರತ್ರಿಗುಣೋಚ್ಛ್ರಾಯಾಂ ದ್ವಾರಾಂಸ್ತತ್ರ ನಿವೇಶಯೇತ್ || ೩೨ ||

ವಿಸ್ತಾರತ್ರಿಗುಣೋಚ್ಛ್ರಾಯೈರ್ವಾರ್ಧೈರ್ವಾ ಸಂಯುತಸ್ತ್ರಿಭಿಃ |

ಪ್ರಾಸಾದೋಽಯಂ ಭವೇದ್ರಾಜಂಸ್ತ್ರಿಗುಣೋ ನಾಮತಃ ಶುಭಃ || ೩೩ ||

ಏಕಾಶಾಭಿಮುಖದ್ವಾರಗರ್ಭಭಿತ್ತಿಸಮನ್ವಿತಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಾ ವಿಷ್ಣುಶ್ಚ ರುದ್ರಶ್ಚ ಪ್ರಾಸಾದೇತ್ರ ನಿವೇಶ್ಯತಾಂ || ೩೪ ||

ಆದಿತ್ಯವಿಷ್ಣು ಚಂದ್ರಾರ್ಕಾನ್ ಸೃಥಗ್ನ್ಯೂಪಾಲಸತ್ತಮ |

ಗಣೇಶರುದ್ರಸ್ಯಂದಾನಾ ಪ್ರಾಸಾದೇಸ್ತ್ರಿನ್ವಿವೇಶಯೇತ್ || ೩೫ ||

ಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥವಲಭೀಹೀನಂ ವೃತ್ತಿದಂ ಕಾಮದಂ ಭವೇತ್ |

ಪ್ರಾಸಾದಃ ಪಾರ್ಶ್ವಸಂಯುಕ್ತಃ ಶಿಖರೋ ನಾಮತೋ ನೃಪ || ೩೬ ||

೩೨-೩೫ / ಈ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಲೋಕಾಧಿಪತಿಯಾದ ಹರಿಯ ಚತುರಾತ್ಮ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ನಾಲ್ಕು ಬಾಗಿಲುಗಳೂ ಅಗಲಕ್ಕಿಂತ ಮೂರರಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿರಬೇಕು ಇಂತಹ ಮೂರು ಬಾಗಿಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಸಾದವು ತ್ರಿಗುಣವೆಂಬ ಶುಭಕರವಾದ ಪ್ರಾಸಾದವೆನಿಸುವುದು ಒಂದೇ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾದ ಬಾಗಿಲು ಮತ್ತು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳ ಭಿತ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ರುದ್ರ ಇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬೇಕು ಆದಿತ್ಯನೆಂಬ ಸೂರ್ಯ ಭೇದ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣು, ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯ ಇವರನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಯಾಗಲಿ, ಗಣೇಶ, ಸ್ಕಂದ, ರುದ್ರರನ್ನಾಗಲಿ ಇಲ್ಲಿ ರಚಿಸಬಹುದು

೩೬-೩೮ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ವಲಭಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಾಸಾದವು ವಲಭೀ ಎಂಬ ನಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಶಿಖರವೆಂದು ಹೆಸರು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ವಲಭಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಾಸಾದವು ಜೀವನಪ್ರದ

ಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥವಲಭೀಹೀನಂ ವೃತ್ತಿದಂ ಕಾಮದಂ ಭವೇತ್ |

ಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥವಲಭೀಹೀನಂ ತ್ರಿಗುಣಂ ನೃಗೃಹಂ ಭವೇತ್

|| ೩೭ ||

ಕೃತವಿಸ್ತೃತದಿಗ್ಧಾರಂ ಪ್ರಾಸಾದಂ ವಲಭೀಗತಂ |

ತುರಗಾಖ್ಯಂ ವಿನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ರೇತೋಮಂದಗೃಹಂ ಹಿತ

|| ೩೮ ||

ವಿನಾಯಕಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಾರ್ಯಂ ಭದ್ರಕಾಲಾಸ್ತದ್ಭವ ಚ |

ಸ್ಯಂದಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಂ ತದ್ರಾಜನ್ ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಃ ಕಾರ್ಯಮಥಾಪಿವಾ || ೩೯ ||

ನಾಗಾನಾಂ ಪ್ರಮಥಾನಾಂ ವಾ ನಾನೃಸ್ಯ ತು ವಿಧೀಯತೇ |

ಕೃತವಿಸ್ತೃತದಿಗ್ಧಾರಂ ತುರಗಂ ಕುಂಜರಂ ಸ್ತೃತಂ

|| ೪೦ ||

ತುರಗಾಭಿರತಾನಾಂ ಚ ದೇವಾನಾಂ ತತ್ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ |

ಶಕ್ರಸ್ಯ ಚ ಮಹಾಭಾಗ ನಾನೈಷಾಂ ತದ್ವಿಧೀಯತೇ

|| ೪೧ ||

ಯಥೇಷ್ಟಸಂಖ್ಯಾಗರ್ಭಂ ತು ಪ್ರಾಸಾದಂ ವಲಭೀಗತಂ |

ಯಥೇಷ್ಟಂ ನಾಮ ವಿಖ್ಯಾತಂ ಯಥೇಷ್ಟಾಯಾಮಸಂಜ್ಞಿತಂ

|| ೪೨ ||

ಮತ್ತು ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ವಲಭಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಾಸಾದವು ತ್ರಿಗುಣವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅದು ಮನುಷ್ಯ ಗೃಹವಾಗುತ್ತದೆ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ದ್ವಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ವಲಭಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಾಸಾದವು ತುರಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಹಿತಕರವಾದ ಈ ಗೃಹವು ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯ ಸ್ಥಾನ

೩೯-೪೨ ತುರಗವೆಂಬ ಈ ಪ್ರಾಸಾದವನ್ನು ವಿನಾಯಕನಿಗೂ, ಭದ್ರಕಾಲಿಗೂ ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು ಸ್ಯಂದನಿಗಾಗಲಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಾಗಲಿ ಏರ್ಪಡಿಸಬಹುದು ನಾಗಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಪ್ರಮಥಗಳಿಗೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸಬಹುದು ಮತ್ತಾರಿಗೂ ಇದು ಅರ್ಹವಲ್ಲ ತುರಗವೆಂಬ ಈ ಪ್ರಾಸಾದವೇ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ದಿಗ್ಧಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕುಂಜರವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದವರಿಗೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ್ದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸುವಾಗ ಇಂದ್ರನೇ ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನು ಇತರರಲ್ಲ ಅಭಿಮತವಾದ ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಾದ ವಲಭಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಯಥೇಷ್ಟವಾದ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಾಸಾದವು ಯಥೇಷ್ಟವೆನಿಸುತ್ತದೆ

ಯಥೇಷ್ಟಮಾನಂ ದ್ವಾರಂ ತತ್ ದ್ವಾರೇಣೈಕೇನ ಸಂಯುತಂ |

ಏಕಗರ್ಭಂ ತದೇವೋಕ್ತಂ ವಿಶಾಲಂ ನಾಮ ಸಾರ್ಥವ

|| ೪೩ ||

ಯಥೇಷ್ಟೇ ಚ ವಿಶಾಲೇ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಮಾತರೋ ನೃಪ |

ಗೃಹಾ ವಾ ರಾಜಶಾರ್ದೂಲ ನಕ್ಷತ್ರಾಣ್ಯಥವಾ ಪುನಃ

|| ೪೪ ||

ಆದಿತ್ಯಾ ವಸವೋ ರುದ್ರಾ ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಮರುದ್ಗಣಾಃ |

ಭೃಗವೋಜ್ಞಿರಸಃ ಸಾಧ್ಯಾ ದೇವಾ ವಾ ಯದಿನಾತ್ಮಿನಾ

|| ೪೫ ||

ಅಷ್ಟನಾಥ ದಿಶಾಂ ಸಾಲಾಃ ಯದಿ ವಾ ಭೂತಸಂಚಕಂ |

ಏವಂ ದೇವಗಣಃ ಕಾರ್ಯೋ ರಾಜನ್ ಪ್ರಸಾದಯೋಶ್ಚಯೋಃ || ೪೬ ||

ಆಯತಾ ಮಾಲ್ಯವತ್ಪ್ರಸ್ಯೇ ವಲಭೀ ತು ಯದಾ ಭನೇತ್ |

ಕರ್ತವ್ಯೋ ಭದ್ರಕಾಲ್ಯಾಣೀ ಪ್ರಸಾದೋ ಭದ್ರಸಂಜ್ಞಿತಃ

|| ೪೭ ||

೪೩-೪೬ ಈ ಪ್ರಸಾದವು ಒಂದೇ ದ್ವಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಆ ದ್ವಾರವೂ ತನ್ನ ಇಷ್ಟಬಂದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರಬಹುದು ಒಂದೇ ಗರ್ಭಗೃಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಪ್ರಸಾದವೇ ವಿಶಾಲವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಯಥೇಷ್ಟವೆಂಬ ಪ್ರಸಾದ ದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶಾಲವೆಂಬ ಈ ಪ್ರಸಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಸಪ್ತಮಾತೃಕಗಳನ್ನು ಇಡಬೇಕು ಆದಿತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಆದಿತ್ಯರು, ವಸುಗಳು, ರುದ್ರರು, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು, ಮರುತ್ತುಗಳು, ಭೃಗುಗಳು, ಅಂಗಿರಸರು, ಸಾಧ್ಯರು ಅಥವಾ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅಥವಾ ಎಂಟು ದಿಕ್ಪಾಲಕರು ಅಥವಾ ಭೂತಸಂಚಕಗಳು ಈ ದೇವಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಈ ಎರಡು ಪ್ರಸಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿರ್ಮಿಸ ಬಹುದು

೪೭-೫೧ ಮಾಲ್ಯವಾನೆಂಬ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾದ ವಲಭಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಭದ್ರ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಈ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಭದ್ರಕಾಳಿಗಾಗಿಯೇ ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು ಅಂತಹ ವಲಭಿಯು ಅಡ್ಡವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ದ್ವಾರಪಾಲ ನೆಂದು ಹೆಸರು, ಈ ಪ್ರಸಾದವೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಭದ್ರಪ್ರಸಾದದಂತೆ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಶ್ವೇತಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಸುಭದ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು

ತಿರ್ಯಕ್ ಸ್ಥಾ ಮಾಲವತ್ಪ್ರಸ್ರೇ ವಲಭೀ ತು ಯದಾ ಭವೇತ್ |

ದ್ವಾರಪಾಲೇತಿ ಸ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಪ್ರಾಸಾದೋ ವಿಬುಧಪ್ರಿಯಃ

|| ೪೮ ||

ಸುಭದ್ರಾಖ್ಯಃ ಸನಿದಿಷ್ಟಃ ಶ್ವೇತಾಖ್ಯೋ ಭದ್ರವತ್ಕೃತಃ |

ಕೃತಸ್ತು ದ್ವಾರಶಾಲಾವತ್ಸಾಮ್ಯಃ ಸ್ಯಾದ್ಧಂಧಮಾದನಃ

|| ೪೯ ||

ಸೌಮ್ಯಃ ಸುಭದ್ರಶ್ಚ ತಥಾ ಸರ್ವೇಷಾಮೇವ ಶಸ್ಯತೇ

ಅಷ್ಟಾಂಶಕೂಟಂ ತ್ರಿಚ್ಛೇದಂ ಶುಭಾಮಲಕಸಾರಕಂ

|| ೫೦ ||

ಅಷ್ಟಾಂಶಜಗತೀಬಂಧಂ ತಥಾ ಚೈವೈಕಮೇಖಲಂ |

ಅಷ್ಟಗರ್ಭಾಷ್ಟದಿಗ್ಧ್ವಾರಂ ಕಮಲಂ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ

|| ೫೧ ||

ಅಷ್ಟಾ ತತ್ರ ತು ಕರ್ತವ್ಯಾ ಗ್ರಹಾಃ ಕೇತುವಿವರ್ಜಿತಾಃ |

ಸೂರ್ಯಃ ಶುಕ್ರಃ ಕುಜೋ ರಾಹುಃ ಸೌರಶ್ಚಂದ್ರೋ ಬುಧೋ ಗುರುಃ || ೫೨ ||

ಕ್ರಮೇಣಾನೇನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ತತ್ರ ರಾಜನ್ ಗೃಹಾಷ್ಟಕಂ |

ಭೂಜಲಾಕಾಶವಹ್ನೀಂದುದೀಕ್ಷಿತಾರ್ಥಮರುತ್ತೇನುಃ

|| ೫೩ ||

ದ್ವಾರಶಾಲೆಯಂತೆ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗಂಧಮಾದನವು ಸೌಮ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದ ಈ ಸೌಮ್ಯ ಸುಭದ್ರಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗುತ್ತವೆ ಸುತ್ತಳತೆಯ ಎಂಟನೇ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕ ಸರಿಯಾದ ಶಿಖರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮೂರು ಅಂತಸ್ತುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಭಿತ್ತಿಬಂಧವುಳ್ಳ ಹೊರವಲಯವೊಂದೇ ಇದ್ದು ಎಂಟು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿಂದಲೂ, ಎಂಟು ದಿಕ್ಕಿಗೂ ಅಭಿಮುಖವಾದ ದ್ವಾರ ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಕಮಲಪ್ರಾಸಾದವೆಂದು ಹೆಸರು

೫೨-೫೬ ಆ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಕೇತುವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಎಂಟು ಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕು ಆ ಸ್ಥಾಪನವೂ ಸಹ ಸೂರ್ಯ, ಶುಕ್ರ, ಕುಜ, ರಾಹು, ಶನಿ, ಚಂದ್ರ, ಬುಧ, ಗುರು ಈ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಎಂಟು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಯೇ ಆಗಬೇಕು ಅಥವಾ ಭೂಮಿ, ಜಲ, ಆಕಾಶ, ಅಗ್ನಿ, ಚಂದ್ರ, ದೀಕ್ಷಿತ, ಸೂರ್ಯ, ವಾಯು ಎಂಬ ಎಂಟು ಮೂರ್ತಿಗಳ ರೂಪನಾದ ಜಗತ್ಪತಿ

ಮಹಾದೇವೋಽಧವಾ ಕಾರ್ಯಸ್ತತ್ರ ದೇವೋ ಜಗದ್ಗುರುಃ |

ಅಷ್ಟಾತ್ಮಾ ವಾಸುದೇವೋ ವಾ ಪ್ರಭವೇ ಯಾಪನೇನ ಚ || ೫೪ ||

ಪ್ರಾಸಾದೇಽಸ್ತಿಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯೋ ವಿಧಿನಾನೇನ ವಾ ಹರಿಃ |

ಚತುರಾತ್ಮಾ ತು ಕರ್ತವ್ಯೋ ದಿಗ್ಧಾರೇಷ್ಟತ್ರ ಕೇಶವಃ || ೫೫ ||

ಅಶ್ವತೀರ್ಷಂ ನರಾಹಂ ಚ ನರಸಿಂಹಂ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಂ |

ಈಶಾನಾದಿಷು ಕೋಣೇಷು ಕಾರ್ಯಾ ದೇವಾ ನರೋತ್ತಮ || ೫೬ ||

ಉಚ್ಛ್ರಿತಾ ಜಗತೀ ಕಾರ್ಯಾ ಭದ್ರಪೀಠಾಕೃತಿಂ ವಿನಾ |

ಪ್ರಾಗ್ಭಾಗವಲಭೀಹೀನಂ ತುರಗಂ ತತ್ರ ಕಾರಯೇತ್ || ೫೭ ||

ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಸರ್ವದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಾಸಾದಸ್ತು ರುಣೋದಯಃ |

ಪೂರ್ವಾಪರಾಶಾಭಿಮುಖಃ ಕಾರ್ಯೋಯಂ ನಾನ್ಯದಿಬ್ಬುಖಃ || ೫೮ ||

ಅಯಮೇವಾತಿದೀರ್ಘಸ್ತು ಪ್ರಾಸಾದೋ ಗುಹಸಂಜ್ಞಿತಃ |

ಪ್ರಾಸಾದೇತ್ಪರುಣೇ ಲಗ್ನಾವಲ್ಯಪ್ರಾಸಾದಕಾವುಭೌ || ೫೯ ||

ಯಾದ ಮಹಾದೇವನನ್ನಾದರೂ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ ವಾಸುದೇವನನ್ನಾದರೂ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳ ದ್ವಾರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ, ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಕೇಶವನನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಹಯಗ್ರೀವ, ಭೂವರಾಹ, ನರಸಿಂಹ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಇವುಗಳೇ ಇರಬೇಕು ಈಶಾನ್ಯಾದಿ ವಿದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

೫೭-೬೦ ಈ ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಕಾಬಂಧವು ಎತ್ತರವಾಗಿರಬೇಕು ಭದ್ರಪೀಠದ ಆಕಾರವಿರಕೂಡದು ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದವು ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಲಭಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ತುರಗವೆಂಬ ಪ್ರಾಸಾದವಾಗುತ್ತದೆ ಅರುಣೋದಯವೆಂಬ ಪ್ರಾಸಾದವು ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು ಇದನ್ನು ಪೂರ್ವ ವಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೇ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಇತರ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರಬಾರದು ಈ ಪ್ರಾಸಾದವೇ ಬಹಳ ದೀರ್ಘವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಗುಹೆ ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅರುಣವೆಂಬ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನ ಅವಲ್ಯವೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ

ಯಾನೋತ್ತರಾಶಾಭಿಮುಖೌ ತದ್ವಜ್ಜಗತಿಬಂಧನೌ |
ಸಮ್ಮುಖೌ ತೌ ತು ಜಗತಿ ವಲಭೀಚ್ಛಂದಕಾ ಭವೇತ್ | ೬೦ ||

ಶುಭಾ ಜಾಲಪ್ರತಿಚ್ಛನ್ನಾ ಸೌಧದ್ವಾರಮುಖಾ ತಥಾ |
ತತ್ರ ಸ್ಯಾದ್ಗರುಡೋ ನಾಮ ಪ್ರಾಸಾದಃ ಸುಮನೋಹರಃ || ೬೧ ||

ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಂ ಪ್ರಾಸಾದೇ ತತ್ರ ಶಸ್ಯತೇ |
ದಂಡಸಿಂಗಲಕೌ ಕಾರ್ಯೌ ತತ್ರ ಪ್ರಾಸಾದಯೋರ್ಧ್ವಯೋಃ || ೬೨ ||

ತಯೋರ್ವಾ ನೃಪ ಕರ್ತವ್ಯೌ ರತೌ ಮಂದಯಮಾವೃಭೌ |
ಕರ್ತವ್ಯೌ ನಾ ಮಹಾರಾಜ ತಥಾ ಕೇಶವಶಂಕರೌ || ೬೩ ||

ಪ್ರಾಸಾದೇ ಗರುಡೋ ವಾಪಿ ಕರ್ತವ್ಯಶ್ಚಂದ್ರಮಾಬುಧ್ಯೇ |
ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಯೋರ್ದ್ವಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯೌ ಶಿಶಿರಾಂಬುಸೌ || ೬೪ ||

ಪ್ರಾಸಾದಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಇದು ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಬಕ್ಕಗೆ ಅಭಿಮುಖ
ರಾಗಿದ್ದು ಅರುಣದಂತೆ ಭೂಮಿಕಾಬಂಧಾದಿಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಈ ಲಗ್ನ
ಅವ್ಯವೇಂಬ ಪ್ರಾಸಾದಗಳು ಎದುರುಬದುರಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಲಭೀಚ್ಛಂದಕವೆಂಬ
ಪ್ರಾಸಾದವಾಗುತ್ತದೆ

೬೧-೬೩ ಜಾಲಗಳಿಂದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊದಿಸಿ ಸೌಭವೆಂಬ ಪ್ರಾಣಿ
ಯಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ದ್ವಾರದ ಮುಂಭಾಗವುಳ್ಳ ಶುಭಕರ ಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಗರುಡ
ನೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾಸಾದವು ರಮ್ಯವಾದುದು ಈ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯ
ಮೂರ್ತಿಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯು ವ್ರಶಸ್ತವಾದುದು ಆ ಪ್ರಾಸಾದದ ಉಭಯಪಾರ್ಶ್ವ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದಂಡಸಿಂಗಲಕ ಇವರನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಅವರಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ
ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ಶನಿ, ಯಮ ಇವರನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕು, ಅಥವಾ ಕೇಶವ ಮತ್ತು
ಶಂಕರರನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಗರುಡನನ್ನಾಗಲಿ, ಚಂದ್ರನನ್ನಾಗಲಿ
ಸ್ಥಾಪಿಸಬಹುದು

೬೪-೬೮ ಅದರ ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರನ್ನು
ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ಗರುಡ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಕಾಮದೇವನನ್ನಾದರೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ
ಬಹುದು ಆಗ ಪಾರ್ಶ್ವ ಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ವನಮಾಲಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

ಪ್ರಾಸಾದೇ ಗಾರುಡೇ ವಾಪಿ ಕಾಮದೇವಂ ತು ಕಾರಯೇತ್ |

ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಯೋಸ್ತಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ವನಮಾಲಿನೌ || ೬೫ ||

ಪ್ರಾಸಾದೇ ಗಾರುಡೇ ವಾಪಿ ಕರ್ತವ್ಯೋ ದೇವರಾಟ್ ಬುಧೈಃ |

ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಯೋಸ್ತಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ವನಮಾಲಿನೌ || ೬೬ ||

ಪ್ರಾಸಾದೇ ಗಾರುಡೇ ವಾಪಿ ಕರ್ತವ್ಯಶ್ಚ ತಥಾ ಯಮಃ |

ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಯೋಸ್ತಸ್ಯ ಮೃತ್ಯುಕಾಲೌ ನಿವೇಶಯೇತ್ || ೬೭ ||

ಪ್ರಾಸಾದೇ ಗಾರುಡೇ ವಾಪಿ ಕರ್ತವ್ಯೋ ವರುಣೋ ಭವೇತ್ |

ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಯೋಃ ಕಾರ್ಯಾ ಗಂಗಾ ಕಾಲಿಂದಿರೇವ ಚ || ೬೮ ||

ಪ್ರಾಸಾದೇ ಗಾರುಡೇ ವಾಪಿ ಧನಾಧ್ಯಕ್ಷಂ ತು ಕಾರಯೇತ್ |

ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಯೋಸ್ತಸ್ಯ ಶಂಖಪದ್ಮೌ ನಿವೇಶಯೇತ್ || ೬೯ ||

ಪ್ರಾಸಾದೇ ಗಾರುಡೇ ವಾಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ವಿನಿವೇಶಯೇತ್ |

ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಯೋಸ್ತಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಕೇಶವೇಶ್ವರೌ || ೭೦ ||

ಅಥವಾ ಆ ಗಾರುಡ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನಾದರೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬಹುದು ಆಗ್ನಿ ಪ್ರಾರ್ಶ್ವ ಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ವನಮಾಲಿಗಳನ್ನೇ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ಗಾರುಡ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಯಮನನ್ನಾದರೂ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ಆಗ್ನಿ ಪಾರ್ಶ್ವ ಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಯು ಮತ್ತು ಕಾಲಪುರುಷರನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಆ ಗಾರುಡ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ವರುಣನನ್ನಾದರೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬಹುದು ಆಗ್ನಿ ಪಾರ್ಶ್ವ ಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಗಾ ಮತ್ತು ಕಾಲಿಂದಿ ಇವರನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

೬೯-೭೩ ಅಂತಹ ಗಾರುಡಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಕುಬೇರನನ್ನಾದರೂ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ಆಗ ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖಪದ್ಮನಿಧಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಆ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾದರೂ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ಆಗ ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಶವಶಂಕರರನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಆ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವನನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ಆಗ ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಬ್ರಹ್ಮ ಇವರುಗಳನ್ನಾಗಲಿ ವಿನಾಯಕ ಪಣ್ಮುಖರನ್ನಾಗಲಿ

ಪ್ರಾಸಾದೇ ಗಾರುಡೇ ವಾಪಿ ಮಹಾದೇವಂ ನಿವೇಶಯೇತ್ |
ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಯೋಸ್ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯೌ ವಿಷ್ಣು ಪಿತಾಮಹೌ || ೭೧ ||

ವಿನಾಯಕಃ ಕುಮಾರೋ ವಾ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಯದುನಂದನ |
ವೀರಭದ್ರಶ್ಚ ನಂದೀ ಚ ಕರ್ತವ್ಯೌ ವಾ ಮನೋಹರೌ || ೭೨ ||

ಪ್ರಾಸಾದೇ ಗಾರುಡೇವಾಪಿ ಗರುಡಂ ವಿನಿವೇಶಯೇತ್ |
ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಯೋಃ ಕಾರ್ಯಃ ಕಶ್ಯಪೋ ವಿನತಾ ತಥಾ || ೭೩ ||

ಪ್ರಾಸಾದೇ ಗಾರುಡೇ ವಾಪಿ ವಾಸುದೇವಂ ನಿವೇಶಯೇತ್ |
ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಯೋಸ್ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯೌ ರುದ್ರಪಿತಾಮಹೌ || ೭೪ ||

ಚಂದ್ರಾಕೌ ವಾ ಮಹಾರಾಜ ಯದಿ ವಾ ವರುಣಾನಿಲೌ |
ಲಕ್ಷ್ಮೀಂ ಚ ಕಾಲರಾತ್ರಿಂ ಚ ಯದಿ ವಾಹ್ಮನಲಾನಿಲೌ || ೭೫ ||

ತಾಪ್ತ್ಯಾನಂತೌ ಮಹಾರಾಜ ಯದಿ ವಾ ಗರುಡಾರುಣೌ |
ಪ್ರಾಸಾದೇ ಗಾರುಡೇ ವಾಪಿ ಧರ್ಮಃ ಕಾರ್ಯೋ ಮಹೀಪತೇ || ೭೬ ||

ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಯೋಸ್ತಸ್ಯ ಕಾರ್ಯೋರ್ಥಃ ಕಾಮ ಏವ ಚ |
ಲಿಂಗಾಕಾರಂ ತು ಕರ್ತವ್ಯಂ ದೇವನೇಶ್ಚ ತ್ರಿಮೇಖಲಂ || ೭೭ ||

ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ನಂದಿಯನ್ನಾಗಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ
ಗರುಡನನ್ನಾದರೂ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ಆಗ ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕಶ್ಯಪ
ಮತ್ತು ವಿನತೆಯರನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

೭೪-೭೭ ಈ ಗಾರುಡ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವನನ್ನಾದರೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸ
ಬಹುದು ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮರನ್ನಾಗಲಿ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರ
ರನ್ನಾಗಲಿ ವರುಣವಾಯುಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮತ್ತು ಕಾಲರಾತ್ರಿಗಳನ್ನಾಗಲಿ
ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಆ ಗಾರುಡಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸ
ಬಹುದು ಆಗ ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಮತ್ತು ಕಾಮಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕು
ದೇವಗೃಹವನ್ನು ಲಿಂಗಾಕಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಮೇಖಲೆ ಎಂಬ ವಲಯಗಳು
ಮೂರುವಂತೆಯೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ದೇವಗೃಹಕ್ಕೆ ಶರ್ವವೆಂದು ಹಸರು

ತಸ್ಯ ನಾಮ ಭವೇಲ್ಲೋಕೇ ಶರೀರೇತಿ ನರಪುಂಗವ |

ದ್ವಿನೇಮಲಸ್ಯ ತಸ್ಯೈವ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಿತಿ ನಿರ್ದಿಶೇತ್ || ೭೮ ||

ಸ ಏವ ಲಿಂಗನಾಮಾ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಸಾದಸ್ತೇಕಮೇಖಲಃ |

ಕೂಟವದ್ವಲಭೀಯುಕ್ತಂ ಸರ್ವಕೀಟಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ || ೭೯ ||

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮಿತಿ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಂ ವಲಭೀಯುತಂ |

ಲಿಂಗಾಖ್ಯಂ ವಲಭೀಯುಕ್ತಂ ಸಾರಮಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ೮೦ ||

ಶರ್ವಾದ್ಯಾಃ ಪಡಿನೇ ಕಾರ್ಯಾಃ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮದಿಜ್ಞುಖಾಃ |

ಲಿಂಗಸಂಸ್ಥಾಪನಂ ಕಾರ್ಯಂ ನಿತ್ಯಮೇತೇಷು ಪಂಡಿತೈಃ || ೮೧ ||

ಪ್ರಾಸಾದಂ ವಲಭೀಸಂಜ್ಞಂ ಚತುರಸ್ರಂ ಏನೇಖಲಂ |

ಚತುರಸ್ರಮಿತಿ ಖ್ಯಾತಂ ಕಾರ್ಯಂ ತತ್ಸಮನೋಹರಂ || ೮೨ ||

೭೮-೮೧ ಎರಡು ವಲಯಗಳುಳ್ಳ ಅಂತಹ ದೇವಗೃಹಕ್ಕೆ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ ವೆಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿವ ಅಂತಹ ಗೃಹವು ಒಂದೇ ವಲಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೆಸರು ರಿಖರಗಳನ್ನೂ, ವಲಭಿಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ ಅಂತಹ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಸರ್ವಕೀಟವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇದೆ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವೆಂಬ ದೇವಗೃಹವು ವಲಭಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೆಂದು ಹೆಸರು ಲಿಂಗವೆಂಬ ಅಂತಹ ಗೃಹವು ವಲಭಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಾರವೆಂದು ಹೆಸರು ಶಸ್ತ್ರವೊದಲು ಈ ಆರುದೇವಗೃಹಗಳೂ ಪೂರ್ವ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರು ಲಿಂಗಸ್ಥಾಪನವನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕು

೮೨-೮೫ ವಲಭೀ ಎಂಬ ಪ್ರಾಸಾದವು ಚಚ್ಚಾಕವಾಗಿ ವಲಯರಹಿತವಾಗಿ ದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಚತುರಸ್ರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟು, ಇದನ್ನು ರಮ್ಯವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸ ಬೇಕು ದ್ವಾರಗಳಾವುವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಸ್ತಂಭಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ

ವಿದ್ವಾರಂ ಸ್ತಂಭಸಂಯುಕ್ತಂ ಪುರಸ್ತಾದ್ವಿತ್ತಿವರ್ಜಿತಂ |
ಶಕ್ರಂ ದೇವಗಣೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಯಮಂ ನಾ ಪಿತೃಸಂಯುತಂ || ೮೩ ||

ಮಾತೃಯುಕ್ತಂ ಮಹಾಕಾಲಂ ನೃಸಿಹ್ಮಮಥನಾ ಪುನಃ |
ದುರ್ಗಾಂ ದೇವೀಂ ತಥಾ ರಾಜನ್ಯಕ್ಷತ್ರಂ ಶಶಿನಂ ತಥಾ || ೮೪ ||

ಗ್ರಹೈರ್ದಿವಾಕರಂ ಯುಕ್ತಂ ನಾಗೈರ್ವಾ ನೃಪ ವಾಸುಕಿಂ |
ಸುಮೇಖಲಂ ತನ್ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ ತಥಾ ನೃಪ ಸಮೇಖಲಂ || ೮೫ ||

ವಿನೋಖಲಂ ತತ್ಕೃಥಿತಂ ರಾಜದ್ವಾರಂ ದ್ವಿನೋಖಲಂ |
ತ್ರಿನೋಖಲಂ ತತ್ಕೃಥಿತಂ ಮೇಖಲಾಢ್ಯಂ ಮಹೀಪತೇ || ೮೬ ||

ಸರ್ವೇಷ್ಟೇತೇಷು ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಸಭಾಸ್ಥಾಃ ಸರ್ವಕೀರ್ತಿತಾಃ |
ಅನೈಸ್ಯೈನುಕ್ತಾಃ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಸಭಾಸ್ಥಾ ನರಪುಂಗವ || ೮೭ ||

ಚತುರಸ್ತ್ರಾದಯಸ್ತ್ವೇತೇ ದ್ವಾರವನ್ಮೋ ಮಹೀಪತೇ |
ಧಿಷ್ಟೈಶಲ್ಯಬುಧೇಂದ್ರಾಭ್ಯಾ ನಾಮತಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ || ೮೮ ||

ಭಿತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರನನ್ನಾಗಲಿ, ಪಿತೃದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಮನನ್ನಾಗಲಿ, ಮಾತೃಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಹಾಕಾಲನನ್ನಾಗಲಿ, ನೃಸಿಂಹನನ್ನಾಗಲಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿಯನ್ನಾಗಲಿ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಂದ್ರನನ್ನಾಗಲಿ, ಗ್ರಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೂರ್ಯನನ್ನಾಗಲಿ, ಸರ್ಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾಸುಕಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಹೊಂದಿ ವಲಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ದೇವಗೃಹಕ್ಕೆ ಸುಮೇಖಲವೆಂದು ಹೆಸರು

೮೬-೯೦ ವಲಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಆಗೃಹಕ್ಕೆ ರಾಜದ್ವಾರವೆಂದೂ, ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರು ವಲಯಗಳುಳ್ಳ ಅಂತಹ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಮೇಖಲಾಢ್ಯವೆಂದೂ ಹೆಸರು ಈ ದೇವಗೃಹಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಿರುವ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಚತುರಸ್ತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಈ ಗೃಹಗಳು ದ್ವಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಧಿಷ್ಟೈ, ಶಲ್ಯ, ಬುಧ ಇಂದು ಎಂಬ ನಾಮಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಗೃಹವೆಂಬ ಮಂದಿರವನ್ನು ಚತುಷ್ಟೋಣವಾಗಿ

ಚತುರಸ್ರೋ ಗೃಹಃ ಕಾರ್ಯಃ ಪ್ರಸಾದಸ್ತೈಕಭೂಮಿಕಃ |
ಗೃಹ ಇತ್ಯೇವ ವಿಖ್ಯಾತೋ ಲಕ್ಷ್ಮೀಂ ತತ್ರ ನಿವೇಶಯೇತ್ || ೮೯ ||

ಸ ಏವ ಕಾರ್ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ಯಥೇಷ್ಟೋ ಬಹುಭೂಮಿಕಃ |
ಬಹುಭೂಮಿಕಸಂಜ್ಞಸ್ತು ಯಥೇಷ್ಟಂ ನೃಪಪುಂಗವ || ೯೦ ||

ಭೂಮಿಕಾದ್ವಾದಶೋವೇತಃ ಷಡಸ್ರೋ ಮೇರುರುಚ್ಯತೇ |
ಚತುರ್ವಾರಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ತ್ರಿದಿವಾಕಸಾಂ || ೯೧ ||

ಶುಕ್ತಿಮಾನ್ನಾಮತಃ ಸರ್ವಃ ಸಚೈಕಾದಶಭೂಮಿಕಃ |
ಮಂದರೋ ನಾಮತಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಸ ತದ್ವಿದ್ವಾದಶಭೂಮಿಕಃ || ೯೨ ||

ನವಭಿರ್ಭೂಮಿಕಾಭಿಸ್ತು ಪಾರಿಯಾತ್ರಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ |
ಅಲಕೋ ನಾಮ ವಿಖ್ಯಾತಃ ತಥಾಚೈವಾಷ್ಟಭೂಮಿಕಃ || ೯೩ ||

ವಿಮಾನಃ ಸಪ್ತಭೌಮಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರದ್ವೈವೋ ನಂದನಃ ಸ್ತೃತಃ |
ಪಂಚಕಃ ಪಂಚಭೌಮಃ ಸ್ಯಾಚ್ಚತುರ್ಭೌಮಶ್ಚತುಷ್ಟಕಃ || ೯೪ ||

ಸಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ ಒಂದೇ ಅಂತಸ್ತಿನ ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೂ ಗೃಹವೆಂದೂ
ವ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟು ಇಂತಹ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ನ್ನಾಸಿಸಬೇಕು ಅಂತಹ
ಗೃಹವೇ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರ ಅನೇಕ ಅಂತಸ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿರಬಹುದು ಇದು ದೇವತೆ
ಗಳ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ ಅರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದಗಳಿಗೆ ಒಹುಭೂಮಿಕೆ
ಯೆಂದೇ ಹೆಸರು

೯೧ ೯೫ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂತಸ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಆರು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ
ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಮೇರುವೆಂದು ಹೆಸರು ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದಗಳು ನಾಲ್ಕು ದ್ವಾರಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ ಅದು ಹನ್ನೊಂದು
ಅಂತಸ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಮಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಹತ್ತು ಅಂತಸ್ತುಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪಾರಿಯಾತ್ರವೆಂದೂ ಎಂಟು ಅಂತಸ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಲಕವೆಂದೂ
ಹಸರು ಏಳು ಅಂತಸ್ತುಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿಮಾನವೆಂದೂ, ಆರು ಅಂತಸ್ತುಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ
ನಂದನವೆಂದೂ, ಐದು ಅಂತಸ್ತುಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪಂಚಕವೆಂದೂ, ನಾಲ್ಕು ಅಂತಸ್ತು

ತ್ರಿಭೂಮಿಸ್ತು ತ್ರಿಭೂಮಿಃ ಸ್ಯಾದ್ವಿಭೂಮ್ಯಾಖ್ಯೋ ದ್ವಿಭೂಮಿಕಃ |
ಏಕಭೂಮಸ್ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಃ ತಥಾಚೈವೈಕಭೂಮಿಕಃ

|| ೯೫ ||

ವೃತ್ತಃ ಪೂರ್ವತಃ ಸಮುದ್ರಾಖ್ಯಸ್ತಥಾ ವೃತ್ತೈಕಮೇಖಲಃ |
ಮೇಖಲಾ ಚತುರಸ್ರಾ ತು ಭದ್ರಪೀರಾಕೃತಿರ್ಭವೇತ್

|| ೯೬ ||

ಕೃತಸ್ತ್ವಷ್ಟಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯಃ ಸರ್ವಸ್ತು ಮಲಸಾರಕೈಃ |
ವೃತ್ತ ಏವ ತಥಾ ನಂದೀ ಪ್ರಾಸಾದಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ

|| ೯೭ ||

ದೀರ್ಘರಾಜಗೃಹಃ ಕಾರೋ ಗುಹಾರಾಜಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ |
ಭದ್ರಕಾಲಾಸ್ತಥಾ ಕಾರ್ಯಃ ವಿಷ್ಣೋಃ ಭೋಗಶಯಸ್ಯ ವಾ

|| ೯೮ ||

ಏಕಶೃಂಗಸ್ತಥಾ ವೃತ್ತೋ ವೃಷಾಖ್ಯಃ ಸ್ಯಾದ್ವಿಮೇಖಲಂ |
ಹಂಸಾಕಾರಸ್ತಥಾ ಹಂಸೋ ಘಟಾಕಾರಸ್ತಥಾ ಘಟಃ

|| ೯೯ ||

ಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಚತುಷ್ಟವೆಂದೂ, ಮೂರು ಎರಡು ಅಂತಸ್ತುಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಭೂಮಿ, ದ್ವಿಭೂಮಿ ಎಂದೂ, ಒಂದೇ ಅಂತಸ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಏಕಭೂಮಿಕವೆಂದೂ ಹೆಸರಿರುತ್ತದೆ

೯೬-೯೮ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿಯೂ, ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದ ಒಂದೇ ಹೊರವಲಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವ ಅಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರವೆಂದೂ ಹೆಸರು ಅಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದವು ಚಚ್ಚಾಕವಾಗಿ ಭದ್ರಪೀರದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದರ ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಖಲಾ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಅಥವಾ ವಲಯವು ಚತುಷ್ಕೋಣವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಪೀರಾಕೃತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು) ಎಂಟು ಮೂಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ಚಿತ್ರ ವೈಭವಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮಂಡಲಾಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದವು ನಂದೀ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ದೀರ್ಘವಾದ ರಾಜಗೃಹದಂತೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಗುಹಾರಾಜನೆಂದು ಹೆಸರು ಭದ್ರಕಾಳಿಗೂ, ಸರ್ವಶಯನನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಸಾದವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

೯೯-೧೦೨ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಒಂದೇ ವಿಖರದಿಂದಲೂ, ಎರಡು ವಲಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವೃಷವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಮಂಡಲಾಕಾರ ವಿಲ್ಲದೇ) ಹಂಸಾಕಾರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಂಸವೆಂದೂ, ಘಟಾಕಾರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಘಟವೆಂದೂ

ಸಿಹ್ಮಾಕಾರಃ ಸ್ಪೃತಃ ಸಿಹ್ಮೋ ಮಂಡಪೋ ಮಂಡಸಾಕೃತಿಃ |

ದ್ವಾದಶಾಸ್ತ್ರೀ ಷಡಸ್ತಿಶ್ಚ ತಥಾಷ್ಟಾಸ್ತ್ರೀಮಹೀಪತೇ || ೧೦೦ ||

ಪ್ರಾಸಾದಾಸ್ತು ಮಯಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ತಥಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾಶ್ಚಯಸ್ಥಿತಿಃ |

ಸಂಚಭಿಃ ಶಿಖರೈರ್ಜುಷ್ವಃ ಚತುರ್ಭಿರಸಿ ಮಂಡಪೈಃ || ೧೦೧ ||

ದ್ವಾರೈಶ್ಚತುರ್ಭಿಃ ಸಂಯುಕ್ತಃ ಕೈಲಾಸಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ |

ತ್ರಿಮೇಖಲಃ ತ್ರಿಶೃಂಗಶ್ಚ ತ್ರಿಕೂಟೋ ನಾಮ ವಿಶ್ರುತಃ || ೧೦೨ ||

ಶೃಂಗೇಣೈಕೇನ ಸಂಯುಕ್ತಃ ಚತುರ್ಭಿರಸಿ ಮಂಡಪೈಃ |

ಚತುರ್ದ್ವಾರಃ ಸ್ಪೃತಃ ಸೌಮ್ಯಃ ಪ್ರಾಸಾದಃ ಸುಮನೋಹರಃ || ೧೦೩ ||

ಪ್ರಾಕಾರೇ ಜಾನುದಘ್ನಾಸ್ಯಾದ್ಯಸ್ಯೈಕಾ ಜಗತೀ ಭವೇತ್ |

ಪ್ರಾಸಾದತುಲ್ಯಾತ್ಮ್ಯಂಶಾ ತು ತ್ರ್ಯಂಶತುಲ್ಯಾ ತಥಾ ಕಟಿಃ || ೧೦೪ ||

ಶಿಖರಃ ಕುಹರೋಪೇತೋ ನಾನಾರೂಪಕಭೂಷಿತಃ |

ಏಕಮಂಡಪಸಂಯುಕ್ತಃ ತಾದೃಶೈಸ್ಸರಮಂದಿರೈಃ || ೧೦೫ ||

ಸಿಂಹಾಕಾರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಿಹ್ಮವೆಂದೂ, ಮಂಡಪಾಕಾರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಂಡಪವೆಂದೂ ಹೆಸರಿರುತ್ತದೆ ಆರು, ಎಂಟು, ಹನ್ನೆರಡು ಕೋಣಗಳುಳ್ಳ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ ಐದು ಶಿಖರಗಳಿಂದಲೂ ನಾಲ್ಕು ಮಂಡಪಗಳಿಂದಲೂ, ನಾಲ್ಕು ದ್ವಾರಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಕೈಲಾಸವೆಂದು ಹೆಸರು ಮೂರು ಶಿಖರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮೂರು ವಲಯಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಕೂಟವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇದೆ

೧೦೩-೧೦೬ ಒಂದೇ ಒಂದು ಶಿಖರದಿಂದ ಕೂಡಿ ನಾಲ್ಕು ಮಂಡಪಗಳಿಂದಲೂ, ನಾಲ್ಕು ದ್ವಾರಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ರಮ್ಯವಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಸಾದವು ಸೌಮ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಯಾವ ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಮಂಡಿಯ ಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ಜಗತೀ ಬಂಧವಿರುತ್ತದೆಯೋ, ಪ್ರಾಸಾದಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮೇಲಿನ ಮೂರು ಭಾಗವೂ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕಟಿಪ್ರದೇಶವೂ ಇದ್ದು ಶಿಖರವು ಪೊಟ್ಟಿರೆಗಳಂತಹ ಗೂಡುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಬೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ, ಒಂದೇ ಮಂಡಲದಿಂದಲೂ, ಅದೇ ರೀತಿಯಾದ ದೇವಗೃಹಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ್ದು ವಿದಿಕ್ಕು

ಸ್ವಲ್ಪೈರ್ವಿದಿಕ್ಷುಸಂಯುಕ್ತಶ್ಚ ತುರ್ಭಿರ್ಭುವಿ ಮಂಡವೈಃ |

ಸೋಪಾನಮೂಲೇ ಸಂಯುಕ್ತೋ ದ್ವಾಭ್ಯಾಮೇವ ನರಾಧಿಪ || ೧೦೬ ||

ಪ್ರಾಸಾದೋರಾಜರಾಜಾಖ್ಯೋ ಮುಖ್ಯೋಯಂ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ |

ಪ್ರಾಸಾದೇ ರಾಜರಾಜಾಖ್ಯೇ ಚತ್ವಾರೋ ಯದಿ ಮಂಡಪಾಃ || ೧೦೭ ||

ಸರ್ವೇ ಶಿಖರಹೀನಾಸ್ಯುತ್ಪಥಾ ಸೋಪಾನಮೂಲಗಾಃ |

ಅಷ್ಟೈ ದೇವಗೃಹಾಣಿಸ್ಯುಃ ಸ ಭವೇದ್ಧರಣೀಧರಃ || ೧೦೮ ||

ಮಂಡವೈಃ ಶಿಖರೋನ್ನೇತೈಃ ವಿಮಾನಾಖ್ಯಃ ಸ ನೈಭವೇತ್ |

ವಿದಿಕ್ಷುಯತ್ರ ಪ್ರಾಸಾದಾಃ ಚತ್ವಾರೋ ಮಂಡಪಾಂತರೇ || ೧೦೯ ||

ಮಂಡಪಾಃ ಶಿಖರೋನ್ನೇತಾಃ ಮಧ್ಯಮಾಂಜಲಿಸಂಯುತಾಃ |

ನವಭಿಃ ಶಿಖರೈರೇಷ ಪ್ರಾಸಾದಃ ಸುರರಾಟ್ ಭವೇತ್ || ೧೧೦ ||

ಗಲಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಪರಿಣಾಮದ ನಾಲ್ಕು ಮಂಡಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆಯೋ, ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಎರಡೇ ಎರಡು ಮಂಡಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆಯೋ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದವು ರಾಜರಾಜ ಪ್ರಾಸಾದವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಇದು ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಾಸಾದ

೧೦೬-೧೧೧. ರಾಜರಾಜವೆಂಬ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಶಿಖರಹೀನಗಳಾದ ನಾಲ್ಕು ಮಂಡಪಗಳೂ ಸೋಪಾನದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು ಎಂಟು ದೇವಗೃಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಧರಣೀಧರವೆಂಬ ಪ್ರಾಸಾದವಾಗುತ್ತದೆ ಮಂಡಪಗಳು ನಾಲ್ಕು ಶಿಖರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿಮಾನವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ನಾಲ್ಕು ಮಂಡಪಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿದಿಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಾಸಾದಗಳಿದ್ದು ಮಂಡಪಗಳು ಶಿಖರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಂಚಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಶಿಖರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಪ್ರಾಸಾದವು ಸುರರಾಟ್ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಅನೇಕ ಕಿಟಕಿಗಳಿಂದಲೂ ಅನೇಕ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಗವಾಕ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ್ದು ಚತುಷ್ಪಾಣಿ

1 ಇಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಂಚಾದಿಸಂಯುತಾಃ ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ

ಬಹುನಾಶಾಯನೋಪೇತೋ ಬಹುಜಾಲಗವಾಕ್ಷಕಃ |
ಚತುರಸ್ತ್ರೋಽಥನಾ ವೃತ್ತಃ ತಥೈವೋಚ್ಚ್ರಿತನೇಖಲಃ || ೧೧೧ ||

ಆನಂದನಾಮಾ ಭವತಿ ಪ್ರಾಸಾದಃ ಸರ್ವತೋಮುಖಃ |
ಮೇಖಲಾಸೃಷ್ಟ್ಯಭೂಭಾಗಾತ್ಕ್ರಮೇಣಾಮಲಸಾರಕೈಃ || ೧೧೨ ||

ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನೈಃ ಕ್ರಮಾದ್ವಾರೈರ್ಬಹುಭಯೋವಿನಿರ್ಮಿತಃ |
ನ ಮುಂಡೋ ನ ಚ ಶೂಲಾಗ್ರಃ ಪ್ರಾಸಾದಃ ಸುಸಮಾ ಸ್ತುತಃ || ೧೧೩ ||

ಮುಂಡಮಂಡಲಸಂಯುಕ್ತಃ ಸ ಏವೋಕ್ತಃ ಪ್ರಭಂಜನಃ |
ಚತುರ್ಭಿರ್ಮುಂಡವೈರ್ಯುಕ್ತೋ ವಿಶ್ವಕರ್ಮೋತಿ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ || ೧೧೪ ||

ಮಂಡವೈಃ ಸುಸಮಾಕಾರೈಃ ಚತುರ್ಭಿರಪಿ ಸಂಯುತಃ |
ಮಹಾಸುಮನ ಇತ್ಯೇಷ ಪ್ರಾಸಾದಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ || ೧೧೫ ||

ಭದ್ರಾಕಾರಃ ಸ್ತುತಃ ಭತ್ತೋ ಮೃದಂಗಸ್ಸ್ಯಾತ್ಪದಾಕೃತಿಃ |
ವಿಪರೀತೋ ಮೃದಂಗಸ್ತು ವಜ್ರ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ೧೧೬ ||

ಅಥನಾ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿಯೋ ಇದ್ದು ಮೇಖಲಾಭಾಗವು ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ
ಸರ್ವತೋಮುಖನಾದ ಈ ಪ್ರಾಸಾದವು ಆನಂದವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

೧೧೨-೧೧೫ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಿಂದಲೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ
ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಎಡಬಿಡದೆ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅನೇಕದ್ವಾರಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ್ದು
ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮುಂಡಾಕಾರವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಶೂಲಾಗ್ರಗಳಿಲ್ಲದೆಯೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ
ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಸುಸುಮನೆಂದು ಹೆಸರು ಮೇಲ್ಭಾಗವು ದುಂಡಾಗಿ ಮುಂಡಾಕಾರ
ದಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೇ ಪ್ರಭಂಜನವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದೇ ಪ್ರಭಂಜನವು ನಾಲ್ಕು
ಮಂಡಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ನಾಲ್ಕು ಮಂಡಪ
ಗಳೂ ಒಂದೇಸಮನಾದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಮಂಡಪಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಪ್ರಾಸಾದವು ಮಹಾಸುಮನ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಹೊಂದಿದೆ

೧೧೬-೧೨೧ ಆನಾಲ್ಕು ಮಂಡಪಗಳು ಭತ್ತಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿ ಒಂತಹ
ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಭತ್ರನೆಂದೂ, ಮೃದಂಗಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮೃದಂಗವೆಂದೂ, ಅಂತಹ
ಪ್ರಾಸಾದಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು ಬರುತ್ತದೆ ತಲೆಕೆಳಗಾದ ಮೃದಂಗದಂತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ

ಏಕಾ ಕಟಿರ್ಭವೇದ್ಯಸ್ಯ ತದೈಕಾ ಜಗತೀ ನೃಪ |

ಶಿಖರಾಃ ಶ್ರೇಣಿಗಾಃ ಪಂಚ ದ್ವಾರಾಃ ಪಂಚ ತಥಾ ನೃಪ || ೧೧೭ ||

ಪ್ರಾಸಾದೋ ಲೋಕಪಾಲಾಖ್ಯೋ ಲೋಕಪಾಲೇಷು ಶಸ್ಯತೇ |

ಶಂಸಂತ್ಯಥಾನ್ಯಂ ಪ್ರಾಸಾದಂ ಮಹಾಭೂತಗಣಸ್ಯ ಚ || ೧೧೮ ||

ಪ್ರಾಸಾದೋ ವರ್ತುಲಕಟಿಃ ತಥಾ ವರ್ತುಲನೋಖಲಃ |

ಅಷ್ಟಾಸ್ತ್ರಿಃ ಶಿಖರೋನೇತೋ ದ್ವಾರಾಷ್ಟಕವಿಭೂಷಿತಃ || ೧೧೯ ||

ದ್ವಿಗ್ಬಂಧ ಇತಿ ವಿಖ್ಯಾತಃ ಪ್ರಾಸಾದಃ ಸರ್ವದೈವತಃ |

ಪಶ್ಚಾಧ್ವವಿಟಕೋನೇತೋ ಜಗತೀಮಾನಮಂಡಲಃ || ೧೨೦ ||

ಪ್ರಾಸಾದಸ್ತ್ವೇಕಶಿಖರಃ ಸಾಮಾನ್ಯಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ |

ಮಂಡನೇ ಜಾಲಕೋನೇತೇ ಪಶ್ಚಾದ್ವಾರೇ ಗುಹಾ ಭವೇತ್ || ೧೨೧ ||

ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ವಜ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು ಕೆಳಭಾಗದ ಜಗತೀಬಂಧವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದು ಒಂದೇ ಕಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲಾಗಿರುವ ಐದು ಶಿಖರಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಐದು ಬಾಗಿಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇದು ಲೋಕಪಾಲವೆಂಬ ಪ್ರಾಸಾದವಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಲೋಕಪಾಲಕರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರತಿಮೆಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತ ಈ ಪ್ರಾಸಾದವನ್ನು ಮಹಾಭೂತಗಣಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವನ್ನಾಗಿ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ದುಂಡಾದ ಮೇಖಲಾಭಾಗದಿಂದಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದ ಕಟಿಭಾಗದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಎಂಟು ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಎಂಟು ದ್ವಾರಗಳಿಂದಲೂ, ಶಿಖರದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ದ್ವಿಗ್ಬಂಧವೆಂದು ಹೆಸರು ಇದು ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಶಸ್ತ

೧೨೦-೧೨೩ ಹಿಂಭಾಗದ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗೂಡುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಳತೆಗೆ ತಕ್ಕ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದ ಜಗತೀಬಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿ ಒಂದೇ ಶಿಖರವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಸಾದವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಾಸಾದವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಮಂಡನಗಳು ಗವಾಕ್ಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗುಹೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಮೇಖಲೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದವು

ವಿನೋಬಲೋಯಂ ಪ್ರಸಾದಃ ಸುಗುಹಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ |

ಸ ಏವ ತ್ರಿಗುಣೋಪೇತಸ್ತ್ರಿಗುಣಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ

|| ೧೨೨ ||

ಹಿಮನಾನ್ ಬಹುಭಿಃ ಸ್ತಂಭೈರ್ಯುತೋ ಭವತಿ ನಂದಕಃ |

ಸ್ತಂಭನಾನ್ತಲಭೀಯುಕ್ತಃ ಪ್ರಸಾದೋ ಭಿತ್ತಿವರ್ಜಿತಃ

|| ೧೨೩ ||

ಆಕಾಶಿನೀ ಸಾ ಭವತಿ ತತ್ರಾಕಾಶಂ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ |

ಷೋಡಶಸ್ತಿಸ್ತು ಕಥಿತಃ ಪ್ರಸಾದಃ ತಾವದಸ್ತಿಕಃ

|| ೧೨೪ ||

ಪ್ರಸಾದಃ ಶಂಖಸಂಜ್ಞಃ ಸ್ಯಾಚ್ಛಂಕಾಕಾರಸ್ಸುಶೋಭನಃ |

ಪದ್ಮಾಭಶಿಖರೋನೇತೋ ವೈಜಯಂತೋ ಮಹೀಪತೇ

|| ೧೨೫ ||

ಅನಾಸ್ರಿಃ ಶಿಖರೋಪೇತೋ ಭವೇದಂಬುದಸಂಜ್ಞಿತಃ |

ಶಿಖರೈಃ ಕುಹರೋಪೇತೈಃ ಭವೇನ್ಮಂಗಲಸಂಜ್ಞಿತಃ

|| ೧೨೬ ||

ಪ್ರಸಾದಾನಾಂ ಶತಂ ಚೈತತ್ಸಮಾಸಾತ್ಕಥಿತಂ ಮಯಾ |

ಯಥೇಚ್ಛಾಶಾಮುಖಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ಯೇಷಾಂ ದಿಬ್ಜಪ್ರಯೋಜಿತಾ ||

ಸುಗುಹ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಇವರ ಮೂರರಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಸಾದವು ತ್ರಿಗುಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಅನೇಕ ಸ್ತಂಭಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ರಮ್ಯವಾದ ಪ್ರಸಾದವು ಹಿಮವಾ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಅನೇಕ ಸ್ತಂಭಗಳಿಂದಲೂ, ವಲಭೇಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ್ದು ಗೋಡೆಗಳಿಲ್ಲದೆಯೇ ಇರುವ ಪ್ರಸಾದವು ಆಕಾಶಿನೀ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು

೧೨೪-೧೨೬ ಹದಿನಾರು ಕೋಣಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಸಾದವು ಷೋಡಶಸ್ತಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಶಂಖಾಕಾರದ ರಮ್ಯಪ್ರಸಾದವು ಸಹ ಶಂಖವೆಂದೇ ಸಂಜ್ಞಾ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಪದ್ಮದಂತಹ ಶಿಖರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಸಾದವು ವೈಜಯಂತವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಯಾವ ಕೋಣವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಶಿಖರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಸಾದವು ಅಂಬುದವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗೂಡುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿಖರ ಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಮಂಗಲವೆಂದು ಹೆಸರು ಈ ರೀತಿ ನೂರು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಸಾದಗಳನ್ನೂ ನಾನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು ಯಾವ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ದಿಬ್ಜಾರ್ಣವವನ್ನು ನಾನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಪ್ರಸಾದಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛೆ ಬಂದ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು

ಸರ್ವೇ ದೇವಗಣಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಯೇಷಾಂ ದೇವೋ ನ ಕೀರ್ತಿತಃ |

ವಿಷ್ಣೋರ್ದೇವಸ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸರ್ವ ಏವ ವಿಶೇಷತಃ || ೧೨೮ ||

ಅನ್ಯಮಿಶ್ರೌ ನ ಕರ್ತವ್ಯೌ ಚಂದ್ರಾಕಾರ್ವೇಕವೇತ್ಮಗೌ |

ಸೂರ್ಯೇಣ ಸಂಯುತಶ್ಚಂದ್ರಃ ಕ್ಷೇಣಃ ಕೇತುಃ ಕ್ಷಯಾವಹಃ || ೧೨೯ ||

ಪರಸ್ಪರಾಶಾಭಿಮುಖೌ ಕರ್ತವ್ಯೌ ಸೂರ್ಯರಾತ್ರಿಪೌ |

ಪೂರ್ವಾಪರಾಶಾಭಿಮುಖೌ ನ ತು ಯೋನ್ಯೋತ್ತರಾಮುಖೌ || ೧೩೦ ||

ಪೂರ್ವಾಪರಾಶಾಭಿಮುಖೌ ಯದಾ ಸ್ಯಾತಾಂ ತದಾ ಶಶೀ |

ಪೂಜ್ಯೋ ಭವತಿ ಧರ್ಮಜ್ಞಃ ಕರ್ತುಃ ಕಲ್ಯಾಣಕಾರಕಃ || ೧೩೧ ||

ನೈವೇಕವೇತ್ಮಗೌ ಕಾರ್ಯೌ ಗೃಹೌ ಸ್ತಂದವಿನಾಯಕೌ |

ನ ನಾಗಗರುಡೌ ಕಾರ್ಯೌ ನ ಚಾನ್ತಕಮಹೇಶ್ವರೌ || ೧೩೨ ||

೧೨೮-೧೩೧ ಯಾವ ಯಾವ ಪ್ರಾಸಾದಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ವಿಷ್ಣುವೆಂಬ ದೇವತಾವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಸಾದವೂ ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರನ್ನು ಒಂದೇ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಬಾರದು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಂದ್ರನೂ ಕ್ಷೇಣ ನಾಗುತ್ತಾನೆ ಕೇತುವು ಕ್ಷಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎದುರುಬದುರಾದ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖರಾಗಿರುವಂತೆ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಅದ ರಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖರಾಗಿರಬೇಕು, ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಾಭಿ ಮುಖರಾಗಿರಕೂಡದು ಪೂರ್ವ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖರಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ಪೂಜ್ಯನೂ ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಮಂಗಳಪ್ರದನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ

೧೩೨-೧೩೩ ಸ್ತಂದ ಮತ್ತು ವಿನಾಯಕ ಇವರನ್ನು ಒಂದೇ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಬಾರದು, ಹಾಗೆಯೇ ಸರ್ವ ಮತ್ತು ಗರುಡರನ್ನೂ, ಮಹೇಶ್ವರ ಮತ್ತು

ಮಹಾಕಾಲನೃಸಿಹ್ಮಾ ಚ ರಕ್ತಾಂ ಶುಷ್ಕಾಂ ತಥೈವ ಚ |

ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಕೃತಾನ್ತೈಸ್ತು ಭದ್ರಕಾಲ್ಯಾಥವಾ ಸಹ

|| ೧೩೩ ||

ಕಾಮದೇವೋ ನ ಕರ್ತವ್ಯಃ ತಥೈವ ವರುಣಾನಲೌ |

ದೇವಸ್ಯೇಕಸ್ಯ ನೋ ಕಾರ್ಯೇ ದ್ವೇ ತಥಾರ್ಚೇ ತಥಾ ನೃಪ

|| ೧೩೪ ||

ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವತೇ ಕಾರ್ಯೇ ತೇ ಚ ವಿಷ್ಣೋರ್ಮಹಾತ್ಮನಃ |

ಯೇಷಾಮಪಿ ಚ ದೇವಾನಾಂ ದ್ವಂದ್ವಯೋಗೋ ವಿಗರ್ಹಿತಃ

|| ೧೩೫ ||

ತೇಷಾಮಪ್ಯನ್ಯಸಹಿತಃ ಪ್ರಶಸ್ತೋ ನೃಪಸತ್ತಮ |

ಗೃಹಸಂಖ್ಯಾಸುಸಹಿತೌ ಕರ್ತವ್ಯೌ ಸೂರ್ಯರಾತ್ರಿಪೌ

|| ೧೩೬ ||

ಮಹಾದೇವಸಮಾಪಸ್ಥೌ ತಥಾ ಸ್ತಂದವಿನಾಯಕೌ |

ವಾಸುದೇವಸಮಾಪಸ್ಥೌ ಶೇಷತಾಪ್ತೌ ತಥೈವ ಚ

|| ೧೩೭ ||

ಯಮನನ್ನೂ, ಮಹಾಕಾಲ ನರಸಿಂಹರನ್ನೂ ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಶುಷ್ಕಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ಬ್ರಹ್ಮ, ರುದ್ರ, ಯಮ ಇವರೊಡನೆಯೂ ಅಥವಾ ಭದ್ರಕಾಲ ಯೊಡನೆಯೂ ಮನ್ಮಥನನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಬಾರದು ಹಾಗೆಯೇ ವರುಣ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳನ್ನೂ ಒಂದೇ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಬಾರದು ಹಾಗೆಯೇ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯ ಎರಡು ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನೂ ಒಂದೇ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಬಾರದು

೧೩೫-೧೩೮ ಮಹಾಪುರುಷನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನೇಕಾವತಾರರೂಪಗಳಾದ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅನೇಕ ವಿಗ್ರಹಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಒಂದೇ ಆಲಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ಹಿಂದೆ ಯಾವಯಾವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಕೂಡದೆಂದು ನಿಷೇಧವಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಇತರ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು ಅದು ಪ್ರಶಸ್ತಕ್ರಮವೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯು ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಗೃಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅವರ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯು ಶುಭಕರ, ಸ್ತಂದವಿನಾಯಕರಿಗೆ ನಿಷೇಧವಿದ್ದರೂ ಮಹಾದೇವನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಅವರ ನಿರ್ಮಾಣವೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಶೇಷ, ಗರುಡ, ಇವರ ನಿರ್ಮಾಣವೂ ವಾಸುದೇವನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ

ಏವಮನ್ಯಸನೇತಾನಾಂ ಯಥಾಯೋಗೈಃ ಸೃಢಗ್ನಿಧೈಃ |

ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತು ವಿರುದ್ಧಾನಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಚಾಪಿ ಸಂಗಮಃ

|| ೧೩೮ ||

ಪ್ರಾಸಾದಲಕ್ಷಣಮಿದಂ ಕಥಿತಂ ಸಮಾಸಾ-

ದಾಲೋಕ್ಯ ಪೂರ್ವಚರಿತಂ ಹಿ ಪಿತಾಮಹೋಕ್ತಂ |

ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಹಿತಾಯ ನರಸತ್ತಮ ಮಾನುಷಾಣಾಂ

ಧಾರ್ಯಂ ತ್ವಯಾ ತದತಿರುತ್ಸರೇಣ ನಿತ್ಯಂ || ೧೩೯ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಪ್ರಾಸಾದಲಕ್ಷಣೋ ನಾಮ

ಷಡಶೀತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಶುಭಕರ, ಹೀಗೆಯೇ ಸರಸ್ವರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇತರ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದೊಡನೆ ಸುಮಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವರ ಸಮಾಗಮವು ದೋಷಾವಹವಲ್ಲ ಈ ರೀತಿ ಚತುರ್ಮುಖ ಸಿಂದ ಹಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಪ್ರಾಸಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಇಂತಹ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೂ ಹಿತನಾಥನೆಗೂ ಉಪಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಅದುದರಿಂದ ಮನುಜೋತ್ತಮನಾದ ನೀನೂ ಸಹ ನಿತ್ಯವೂ ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಿಸಿ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಧರಿಸಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸಾದಲಕ್ಷಣವೆಂಬ ಎಂಭತ್ತಾರನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾವುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಸಪ್ತಶೀತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಪ್ರಸಾದಮ್ನೈ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಸರ್ವಶೋಭದ್ರಸಂಜ್ಞಿತಂ ।

ಚತುರಾತ್ಮಾ ಹರಿಯತ್ರ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಜಗತೀಪತೇ

॥ ೧ ॥

ಏಕತ್ರ ಜಗತೀ ಕಾರ್ಯಾ ಚತುರಸ್ರ ಮನೋರಮಾ ।

ತಸ್ಯಾಂ ಗರ್ಭಗೃಹಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಂಶತಿಶ್ಚತುರುತ್ತರಾಃ

॥ ೨ ॥

ಯೇಷಾಂ ಪ್ರಪ್ನೇ ಜಗತ್ಕೊಧ್ವಂ ಪ್ರಕಾರಂ ವಿನಿವೇಶಯೇತ್ ।

ಸರ್ವತ್ರ ಮೇಖಲಾಕಾರಂ ತತ್ರಾಪಿ ವಿನಿವೇಶಯೇತ್

॥ ೩ ॥

ಎಂಭತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ವಾಸುದೇವ ಸಂಕರ್ಷಣಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂರ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ಹರಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ ಸರ್ವಶೋಭದ್ರ ವೆಂಬ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಈಗ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಮೊದಲು ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಿಂದ ರಮ್ಯವಾಗಿರುವ ಜಗತೀಬಂಧವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಬೇಕು ಆ ಜಗತಿ ಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಆ ಗರ್ಭಗೃಹಗಳ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜಗತೀ ಬಂಧದ ಮೇಲೆ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ರಚಿಸ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅಂತಹ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ ವಡ್ಡಾಣದಂತೆ ವರ್ತುಲವಾಗಿ ರಚಿಸ

ಪ್ರಾಸಾದಕಾ ಮಹಾರಾಜ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿರೇವ ಚ |

ಚತುರ್ಷು ದಿಕ್ಷು ಸೋಪಾನಂ ಮೇಖಲಾಯಾಂ ನಿವೇಶಯೇತ್ || ೪ ||

ಸೋಪಾನತ್ರೈಂಶನಿಸ್ತಾರೋ ಮೇಖಲಾಯಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ |

ಸೋಪಾನೋಭಯತೋ ರಾಜನ್ ಪ್ರಾಸಾದಾಸ್ತೇ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಯಿಂ || ೫ ||

ಭವಂತಿ ಮೇಖಲಾಪೃಷ್ಠೇ ತದಾದೌ ಗರ್ಭಮಂದಿರಂ |

ವಿಮೇಖಲಂ ತು ಸಾಮಾನ್ಯಂ ಮಧ್ಯೇ ತೇಷಾಂ ವಿಮಂಡಪಂ || ೬ ||

ಹಿಮವತ್ಸಂಜ್ಞಿತೌ ಕಾರ್ಯೌ ತಸ್ಯ ಪಾರ್ಶ್ವೇ ವಿಮೇಖಲೌ |

ಸೋಪಾನಮೂಲೇ ಪ್ರಾಸಾದೇ ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಕಾರ್ಯೇ ಮನೋರಮೇ || ೭ ||

ದಂಷ್ಟ್ರೇ ದೇವಕುಲಾಖ್ಯತೇ ಸಾಮಾನ್ಯಾಖ್ಯೇ ವಿಮಂಡವೇ |

ತದ್ಭಿವ ಜಗತೀಪೃಷ್ಠೇ ಕೋಣೇ ದೇವಕುಲಂ ನೃಸೇತ್ || ೮ ||

ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಅವುಗಳ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಪಾನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಅಂತಹ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಸಾದಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು

೫-೮ ಮೇಖಲಾ ಎಂಬ ಜಗತೀಬಂಧದ ಮೇಲುಭಾಗದ ಸುತ್ತುವಳಿಯು ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೋಪಾನದ ಮೂರನೇ ಒಂದು ಭಾಗ ವಿಸ್ತಾರ ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಸೋಪಾನದ ಉಭಯ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಖಲೆಯ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮೂರು ಪ್ರಾಸಾದಗಳಿರಬೇಕು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದೇ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇಖಲಾ ಎಂಬ ವಲಯವಿಲ್ಲದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಮಂಡಪಗಳಿಲ್ಲದ ಭಾಗ, ಆ ಗರ್ಭಮಂದಿರದ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಖಲೆಗಳಿಲ್ಲದ ಹಿಮವಂತನೆಂಬ ಎರಡು ಪ್ರಾಸಾದಗಳಿರಬೇಕು ಸೋಪಾನದ ಬುಡಗಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವಕುಲವೆಂಬ ದಂಷ್ಟ್ರಗಳಿರಬೇಕು ಮಂಡಪಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು ಹಾಗೆಯೇ ಜಗತಿಯ ಮೇಲುಭಾಗದ ಕೊರಡಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಗೃಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

ಪ್ರಾಸಾದೋ ಮಧ್ಯಮಶ್ಚಾತ್ರ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಮಂಡಪಾನ್ವಿತಃ |

ಚತ್ವಾರೋ ಮಂಡಪಾಶ್ಚಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾಃ ಶಿಖರಸಂಜ್ಞಿತಾಃ || ೯ ||

ಮಧ್ಯಪ್ರಾಸಾದಕೋಣೇಷು ತಥಾ ಮಂಡಪಸಂಧಿಷು |

ದ್ವಿದ್ವಿಗರ್ಭಗೃಹಾನ್ ರಮ್ಯಾನ್ ಪ್ರಾಸಾದಾನ್ವಿನೀಶಯೇತ್ || ೧೦ ||

ಏಕೈಕಂ ಮಂಡಪಂ ಚಾತ್ರ ದ್ವಾರತ್ರಿತಯಭೂಷಿತಂ |

ಚತುರ್ಥೇ ಚ ತಥಾ ದ್ವಾರೇ ದೇವಗರ್ಭಗೃಹಂ ಭವೇತ್ || ೧೧ ||

ಮಂಡಪಸ್ಯ ಚ ಯೇ ದ್ವಾರಾಃ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತೇ ಸ್ತಂಭಭೂಷಿತಾಃ |

ಪ್ರಾಸಾದಸ್ಯಾಸ್ಯ ಶಿಖರಾ ಭವಂತ್ಯೇವ ನವೈವ ತು || ೧೨ ||

ಉಚ್ಚ್ರಿತಂ ನವಮಂ ಶೃಂಗಂ ತುಲ್ಯಂ ಸ್ಯಾಚ್ಛಿಖರಾಷ್ಟಕಂ |

ಮಧ್ಯಮಂ ಶಿಖರಂ ತತ್ರ ಕಾರ್ಯಂ ಶಿಖರವರ್ಜಿತಂ || ೧೩ ||

ರೂಪಕೈರ್ವಿವಿಧೈರ್ಯುಕ್ತಂ ನ ಮುಂಡಂ ನ ಚ ಶೂಲವತ್ |

ಅಷ್ಟೌ ತು ಶಿಖರಾಸ್ತತ್ರ ಕರ್ತವ್ಯಾಃ ಕುಹರಾನ್ವಿತಾಃ || ೧೪ ||

೯-೧೧ ಇದರಲ್ಲಿ ಮಂಡಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರಾಸಾದವನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಅಂತಹ ಮಂಡಪಗಳೂ ಸಹ ಶಿಖರಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಇರಬೇಕು ಮಧ್ಯಪ್ರಾಸಾದದ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮಂಡಪಗಳ ಸಂಧಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಎರಡೆರಡು ಗರ್ಭಗೃಹಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಸಾದಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಈ ಮಂಡಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೂ ಮೂರು ಮೂರು ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ದೇವರ ಗರ್ಭಗೃಹವಿರಬೇಕು

೧೨-೧೬ ಮಂಡಪದ ದ್ವಾರಗಳೆಲ್ಲಾ ಸ್ತಂಭಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ರಮ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು ಈ ಪ್ರಾಸಾದಕ್ಕೆ ಒಂಭತ್ತು ಶಿಖರಗಳಿರಬೇಕು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಶಿಖರ ಮಾತ್ರ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು ಉಳಿದ ಎಂಟೂ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿರಬೇಕು ಮಧ್ಯದ ಶಿಖರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಉಪಶಿಖರವು ಮೇಲೆ ಇರಕೂಡದು ಮತ್ತು ಅದು ಅನೇಕ ಬೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಬೋಳಾಗಿಯೂ ಇರಕೂಡದು ಶೂಲವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೂ ಇರಕೂಡದು ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಎಂಟು ಶಿಖರಗಳು ಪೊಟ್ಟಿರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಆ ಪೊಟ್ಟಿರೆಗಳೂ ಜಾಲರಿಗಳಿಂದಲೂ, ಗವಾಕ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರ

ಜಾಲಾಗನಾಕ್ಷಕೋಪೇತೈಃ ಕುಹರೈರ್ನೃಪ ಭೂಷಿತಾಃ |

ಸರ್ವತ್ರ ಶಿಖರಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ಶುಭಾಮಲಕಸಾರಕಾಃ

|| ೧೫ ||

ಸಚಕ್ರಾಃ ಸಪತಾಕಾಶ್ಚ ಸಧ್ವಜಾಶ್ಚ ನರಾಧಿಪ |

ಸೋಽಭಿಷಿಕ್ತ ಇನಾಭಾತಿ ಪ್ರಾಸಾದೋಯಂ ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತಃ

|| ೧೬ ||

ಕ್ರಮತೋ ದೇವತಾನ್ಯಾಸಂ ಪ್ರಾಸಾದೇಽಸ್ಥಿನ್ನಿಬೋಧ ಮೇ |

ವಾಸುದೇವೋಽತ್ರ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಪೂರ್ವಾಶಾಭಿಮುಖೋ ನೃಪ

|| ೧೭ ||

ಪಶ್ಚಿಮಾಶಾಮುಖೋ ವಾಪಿ ನ ಕುರ್ಯಾಚ್ಛಾನ್ಯದಿಬ್ಜಮುಖಃ |

ವಾಸುದೇವದಿಶಂ ಚಾತ್ರ ಪೂರ್ವಾಂ ರಾಜನ್ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್

|| ೧೮ ||

ತಸ್ಯಾಶ್ಚೈವಾನುಸಾರೇಣ ದಿಶಃ ಸ್ಯಾತ್ಪರಿಕಲ್ಪನಾ |

ದಕ್ಷಿಣಾಶಾಮುಖಃ ಕಾರೋಽ ದೇವಃ ಸಂಕರ್ಷಣಃ ಪ್ರಭುಃ

|| ೧೯ ||

ಪಶ್ಚಿಮಾಶಾಮುಖಃ ಕಾರ್ಯಃ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಶ್ಚಾಪ್ಯನಂತರಂ |

ಉತ್ತರಾಶಾಮುಖೋ ರಾಜನ್ ನಿರುದ್ಧೋ ವಿಧೀಯತೇ

|| ೨೦ ||

ಬೇಕು ಎಲ್ಲಾ ಶಿಖರಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿರಬೇಕು ಆ ಶಿಖರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಚಕ್ರ, ಪತಾಕ
ಧ್ವಜ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು ಉನ್ನತವಾದ ಇಂತಹ ಈ ಪ್ರಾಸಾದವು
ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾದ ಧೊರೆಯಂತೆ ಸ್ತುಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ

೧೭-೨೦ ಈ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ
ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು ಈ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪೂರ್ವ
ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬೇಕು ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿರು
ವಂತೆಯೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬಹುದು ಆದರೆ ಇತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸ
ಕೂಡದು ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾದ ದಿಕ್ಕನ್ನೇ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕನ್ನಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿ
ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೇ ಇತರ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು ಸಂಕರ್ಷಣಮೂರ್ತಿ
ಯನ್ನು ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬೇಕು ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ
ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ರಚಿಸಬೇಕು ಅನಿರುದ್ಧನು
ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗುವಂತಿರಬೇಕು ದಿಗ್ಗರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಂಡಪ

ದಿಗ್ಗರ್ಭಾ ಯೇ ಮಯಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಗೃಹಾ ಮಂಡಪಸಂಧಿಗಾಃ |
ಪ್ರಾಚ್ಛಿಂಡಪಾದ್ವಕ್ಷಿಣತೋ ಲಕ್ಷ್ಮೀಂ ತತ್ರ ತು ಕಾರಯೇತ್ || ೨೧ ||

ದಕ್ಷಿಣಾದ್ವಾಮತೋ ನಿಧ್ರಾಂ ಕಾಲರಾತ್ರಿಂ ತು ದಕ್ಷಿಣೇ |
ಪಶ್ಚಿಮಾದ್ವಾಮತಃ ಸಿದ್ಧಿಂ ರತಿಂ ತಸ್ಯೈವ ದಕ್ಷಿಣೇ || ೨೨ ||

ಉತ್ತರಾದ್ವಾಮತಃ ಕೀರ್ತಿಂ ದಕ್ಷಿಣೇನ ಸರಸ್ವತೀಂ |
ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ನಾಮಭಾಗೇ ತು ತಥಾ ಪುಷ್ಪಿಂ ನಿಪೇಶಯೇತ್ || ೨೩ ||

ಐಶಾನ್ಯಾದಿಕ್ರಮಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ಕೋಣಪ್ರಸಾದಗಾಸ್ತ್ವಿಮೇ |
ಅಶ್ವತೀರ್ಷಂ ವರಾಹಂ ಚ ನರಸಿಹ್ಮಂ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಂ || ೨೪ ||

ಪ್ರಾಸಾದಕೇಷು ಕರ್ತವ್ಯಾ ಮೇಖಲಾ ಬಂಧಕೇಷು ಚ |
ಚತುರ್ವಿಂಶತಿರೀತೇ ವಿಬುಧಾ ವಿಬುಧೋತ್ತಮಾ || ೨೫ ||

ತಾಪ್ತೈಃ ಶಂಖಂ ತಥಾ ಪದ್ಮಂ ಚಕ್ರಂ ಲಾಂಗಲಮೇವ ಚ |
ಮುಸಲಂ ಚಾಪ್ಯನಂತಂ ಚ ಗದಾಂ ತಾಲಂ ತಥೈವ ಚ || ೨೬ ||

ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಚಿಸುವ ಗೃಹಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವೆನವ್ವ, ಅಂತಹ ಗೃಹ
ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಪೂರ್ವಮಂಡಪದ ದಕ್ಷಿಣ ಸಂಧಿಯ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು
ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬೇಕು

೨೨-೨೫ ದಕ್ಷಿಣಮಂಟಪದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಧ್ರಾದೇವಿಯನ್ನೂ, ಬಲ
ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾಲರಾತ್ರಿಯನ್ನೂ, ಪಶ್ಚಿಮಮಂಡಪದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ರತೀದೇವಿಯನ್ನೂ
ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ಮಂಡಪದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ, ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿ
ಯನ್ನೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬೇಕು ಪೂರ್ವಮಂಡಪದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನೂ
ರಚಿಸಬೇಕು ಈ ಪ್ರಾಸಾದ ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಈಶಾನ್ಯಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ರಚಿಸಬೇಕು
ಮೇಖಲಾ(ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು) ಬಂಧದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಾಸಾದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಯಗ್ರೀವ
ವರಾಹ, ನರಸಿಂಹ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬೇಕು ಹೀಗೆ ಈ ದೇವತೆ
ಗಳೆಲ್ಲರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕಾಗುತ್ತದೆ

೨೬-೨೮ ಅವರವರ ಚಿಹ್ನೆಗಳೂ, ಗರುಡ, ಶಂಖ, ಪದ್ಮ, ಚಕ್ರ, ನೇಗಿಲು
ಮುಸಲ, ಆನಂತ, ಗದಾ, ತಾಲ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಚಾಪ, ಬಾಣ, ಮಕರ, ಪರಶು,

ತ್ರಿಶೂಲಂ ಚ ತಥಾ ಶಾರ್ಙ್ಗಂ ಶರಂ ಮಕರನೇವ ಚ |
ಪರಶುಂ ಮುದ್ಗರಂ ಚೈವ ಚರ್ಮಪಾಶಂ ಚ ಸಾರ್ಥವ || ೨೭ ||

ಪಟ್ಟಶಂ ನಂದಕಂ ಚೈವ ಶಕ್ತಿಮೃಷ್ಟಿಂ ತಥೈವ ಚ |
ವಜ್ರಂ ಚ ಕೌಸ್ತುಭಂ ಚೈವ ವನಮಾಲಾಂ ಚ ಯಾದವ || ೨೮ ||

ದಂಷ್ಟ್ರಾಕ್ಷಿ ದೇವಗೃಹಾಣಾಂ ನೇ ತ್ವಂ ನಿನ್ಯಾಸಮಿದಂ ಶೃಣು |
ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಪೂರ್ವತಃ ಕಾರ್ಯಾ ದಕ್ಷಿಣೇನ ತಥಾ ನೃಪ || ೨೯ ||

ಯಮಶ್ವ ನಿರ್ಯುತಿಶ್ಚೈವ ಪಶ್ಚಿಮೇ ವರುಣಾನಿಲಾ |
ಉತ್ತರೇಣ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಧನೇಶ್ವರ ಮಹೇಶ್ವರಾ || ೩೦ ||

ಗೃಹಾಷ್ಟಕಂ ವಾ ಕರ್ತವ್ಯಂ ದಂಷ್ಟ್ರಾ ದೇವಗೃಹೇಷು ಚ |
ಅದಿತ್ಯಶುಕ್ರಾ ಪೂರ್ವೇಣ ಯಾಮ್ಯೇನ ಚ ಕುಜಾಸುರಾ || ೩೧ ||

ಶನೈಶ್ಚರಶಶಾಂಕೌ ಚ ತಥಾ ಪಶ್ಚಿಮತೋ ನೃಪ |
ಉತ್ತರೇಣ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಚಂದ್ರಪುತ್ರಬೃಹಸ್ಪತಿ || ೩೨ ||

ಮುದ್ಗರ, ಚರ್ಮ, ಪಾಶ ಪಟ್ಟಶ, ನಂದಕ, ಶಕ್ತಿ, ಮೃಷ್ಟಿ, ವಜ್ರ, ಕೌಸ್ತುಭ, ವನಮಾಲಾ ಈ ರೂಪದಿಂದಿರುತ್ತದೆ ದೇವಗೃಹಗಳ ಉಭಯ ವಾರ್ತಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಬೇಕಾದ ದಂಷ್ಟ್ರನಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು

೨೯-೩೨ ಪೂರ್ವಭಾಗದ ದೇವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ಇವರನ್ನು ದಂಷ್ಟ್ರಾಕ್ಷಿಯುಳ್ಳ ದ್ವಾರಪಾಲಕರನ್ನಾಗಿ ರಚಿಸಬೇಕು ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನ ದೇವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಯಮ, ನಿರ್ಯುತಿ ಇವರನ್ನೂ, ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರುಣ ವಾಯುಗಳನ್ನೂ, ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕುಬೇರ, ಮಹೇಶ್ವರರನ್ನೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಎಂಟು ಗೃಹಗಳನ್ನು ದೇವಗೃಹಗಳ ದಂಷ್ಟ್ರಾಕ್ಷಿಯುಳ್ಳ ದ್ವಾರಪಾಲಕರನ್ನಾಗಿ ರಚಿಸಬಹುದು ಪೂರ್ವಭಾಗದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ, ಶುಕ್ರರನ್ನೂ, ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಕುಜ, ರಾಹುಗಳನ್ನೂ, ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶನಿ, ಚಂದ್ರರನ್ನೂ, ಉತ್ತರಭಾಗದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ

ದಂಷ್ಟ್ವಾ ದೇವಗೃಹಾವತ್ರ ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಯಾವುಭೌ |
ವಾಸುದೇವಪ್ರತಿಹಾರೌ ತಯೋರ್ವಾ ಕಾರಯೇನ್ನಪ || ೩೩ ||

ಸುಭದ್ರವಸುಭದ್ರಾಖ್ಯೌ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಸ್ಯೇತ್ಯರಾವುಭೌ |
ಅಷಾಢಯಜ್ಞತಾತಾಖ್ಯೌ ಕಾರೌ ಸಂಕರ್ಷಣಸ್ಯ ತು || ೩೪ ||

ಜಯಂ ಚ ವಿಜಯಂ ಚೈವ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಸ್ಯ ತು ಕಾರಯೇತ್ |
ಅನೋದಂ ಚ ಪ್ರನೋದಂ ಚ ಅನಿರುದ್ಧಸ್ಯ ತು ಕಾರಯೇತ್ || ೩೫ ||

ಸ್ವಾಗುಕ್ತಂ ದೇವತಾನ್ಯಾಸಾದ್ವಂಷ್ಟ್ರಾ ದೇವಕುಲೇಷ್ಟಥ |
ಪ್ರತೀಹಾರಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಂ ಶಸ್ಯತೇ ಬಹುಭಿರ್ಗುಣೈಃ || ೩೬ ||

ತ ಏವ ಜ್ಞೇಯಾ ದಿಕ್ಪಾಲಾಸ್ತ ಏವ ಚ ತಥಾ ಗೃಹಾಃ |
ಏತತ್ತ್ವಂ ಜಗತೀಬಂಧೇ ಶೃಣು ದೇವಾನ್ಯಥಾಕ್ರಮಂ || ೩೭ ||

ಗಾಯತ್ರಿಂ ಚತುರೋ ವೇದಾನ್ ನೈಷ್ಠವೀಂ ಚಾಪರಾಜಿತಾಂ |
ಮೃತ್ಯುಂ ಕಾಲಂ ಯಮಂ ದಂಡಂ ಕವಚಂ ಶರಮೇವ ಚ || ೩೮ ||

ಬುಧ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳನ್ನೂ, ರಚಿಸಬಹುದು ಈ ದೇವಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ದಂಷ್ಟ್ರಾ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಯಾವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರುಂಟೋ ಇವರ ಸ್ಥಾನಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದ್ವಾರಪಾಲಕರನ್ನಾದರೂ ರಚಿಸಬಹುದು ವಾಸುದೇವ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಲೋಕೇಶ್ವರರಾದ ಸುಭದ್ರ ವಸುಭದ್ರರನ್ನೂ ಸಂಕರ್ಷಣನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅಷಾಢ, ಯಜ್ಞತಾತ ಎಂಬವರನ್ನೂ,

೩೫-೩೯ ಹಾಗೆಯೇ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಜಯವಿಜಯರನ್ನೂ, ಅನಿರುದ್ಧನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅನೋದ, ಪ್ರನೋದರನ್ನೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಈ ರೀತಿ ದೇವತಾಗೃಹದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ರಚನೆಯು ದಂಷ್ಟ್ರಾ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಇದು ಪ್ರಧಾನದೇವತೆಯ ರಚನೆಗಿಂತಲೂ ಗುಣದಲ್ಲಿ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೂ ಪ್ರಶಸ್ತ ಇವರನ್ನೇ ದಿಕ್ಪಾಲರನ್ನಾಗಿಯೂ, ಗೃಹಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇನ್ನು ಜಗತೀ ಬಂಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಕೇಳು ಗಾಯತ್ರೀದೇವಿ, ನಾಲ್ಕು ವೇದಪುರುಷರು, ನೈಷ್ಠವೀ, ಅಪರಾಜಿತಾ, ಮೃತ್ಯು, ಕಾಲ, ಯಮ, ದಂಡ, ಕವಚ, ಶರ, ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ, ಪಾಂಚರಾತ್ರ, ಜ್ಞಾನ,

ಸಾಂಖ್ಯಂ ಯೋಗಂ ಪಂಚರಾತ್ರಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪಾಶುಪತಂ ತಥಾ |
ವ್ಯಾಸನಾಲ್ಮೀಕಿಮಾರ್ತಂಡಂ ಮಹಾಭೂತಾನನನ್ತರಂ || ೩೯ ||

ಏವಂವಿಧೇ೯ತ್ರ ಪ್ರಾಸಾದೇ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮಜಿರಂ ಭವೇತ್ |
ತೋಯೈರಕೃತ್ರಿನ್ಯೈರ್ದಿವೈಃ ಸಂಬದ್ಧೈರುಪಶೋಭಿತಂ || ೪೦ ||

ದ್ವಾರಪಾಲಾಶ್ಚ ತಸ್ಯ ಸ್ತುತತಃ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಜಾನತಾ |
ಸಾಸಾದೋ ದ್ವಾರಶಾಲಾಖ್ಯಃ ಸಮರೂಪೋ ಮನೋಹರಃ || ೪೧ ||

ಶ್ರೇಣೀಗತಾಶ್ಚ ಪ್ರಾಕಾರಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ಗರ್ಭಗುಹಾಃ ಶುಭಾಃ |
ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಂ ನೈಸೇತ್ರೇಷು ವಿಷ್ಣೋರಮಿತತೇಜಸಃ || ೪೨ ||

ಅಥವಾ ಪಾರ್ಥಿವಶ್ರೇಷ್ಠ ಸರ್ವಾನ್ ದೇವಗಣಾನ್ ಕ್ರಮಾತ್ |
ಸಾಸಾದಮೇತಂ ನಿಧಿವದ್ಯಃ ಕರೋತಿ ಮಹೀಶತೇ || ೪೩ ||

ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೈವತಾನಾಂ ತು ನಿತ್ಯಂ ವಿಹಿತಪೂಜನಂ |
ಕಲ್ಪಂ ಶ್ರೇತಾಯುಗಸ್ಯಾದೌ ಚಕ್ರವರ್ತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ೪೪ ||

ಪಾಶುಪತ, ವ್ಯಾಸ, ನಾಲ್ಮೀಕಿ, ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ, ಮಹಾಭೂತಗಳು, ಈ ರೀತಿ
ಯಾದ ದೇವತಾನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ ಪ್ರಾಸಾದವು ದೊಡ್ಡದಾದ ಅಂಗಳವನ್ನು
ಹೊಂದಿರಬೇಕು

೪೦ ೪೫ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ದಿವ್ಯಜಲದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು
ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ದ್ವಾರಪಾಲಕಿಯರನ್ನೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಇದಕ್ಕಾಗಿ
ದ್ವಾರದಾಲಿ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ ರಮ್ಯವಾದ ಭವನವನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು
ಪಂಚೈವಂಜ್ವಿಯಾದ ಪ್ರಾಕಾರಗಳೂ ಶುಭವಾದ ಗರ್ಭಗುಹಗಳೂ ಅದರಲ್ಲಿರ
ಬೇಕು ಆ ಗುಹಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಮತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಆವತಾರ
ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ
ಆ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಬಹುದು ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ನಿತ್ಯವೂ ಪೂಜೆಯನ್ನು
ಸಲ್ಲಿಸುವ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದವನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಯಾವನು ರಚಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ
ಅವನು ಮುಂದಿನ ಶ್ರೇತಾಯುಗದ ಆದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ
ಅಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಸಹಾಯವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ರೂಪುಗೊಳಿಸು

ಪರಿವೇಶಸ್ತಥಾಕಾರ್ಯಃ ಸ್ವರ್ಗೇ ವಸತಿ ಕಾಮತಃ |

ಶತಃ ಸಾಯುಜ್ಯತಾಮೇತಿ ದೇವದೇವಸ್ಯ ಚಕ್ರಿಣಃ

|| ೪೫ ||

ಫಲಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯದಾನಸ್ಯ ಧ್ರುವಮಾಪ್ನೋತಿ ಮಾನವಃ |

ಪ್ರಾಸಾದೇಽಸ್ಮಿನ್ನಕೃತಃ ಕೃತ್ವಾ ಸರ್ವೇಷಾಮೇವ ಪೂಜನಂ

|| ೪೬ ||

ಗಂಧಮಾಲ್ಯನಮಸ್ಕಾರಧೂಪದೀಪಾನ್ನ ಸಂಪದಾ |

ಯಥೇಷ್ಟಂ ಕಾಮನಾಪ್ನೋತಿ ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ

|| ೪೭ ||

ಸಚಕ್ರಃ ಸಪತಾಕೋಽಯಂ ಪ್ರಾಸಾದೋಽತಿಮನೋಹರಃ |

ಯಾವದ್ಧರ್ಶನಮಾಯಾತಿ ತಾವನ್ನಶ್ಯಂತ್ಯುಪದ್ರವಾಃ

|| ೪೮ ||

ವ್ಯಾಧಿಶ್ಚೈವಾಪಮೃತ್ಯುಶ್ಚ ಈತಯಶ್ಚ ತಥಾ ನೃಪ |

ನಾಶಮಾಯಾಂತ್ಯಸಂದೇಹಂ ತತ್ರೈವಿಷ್ಟಸ್ಯ ಯಾದವ

|| ೪೯ ||

ನಾಕಾಲಮೃತ್ಯುವೋ ರಾಜನ್ಯೋಗಿನೋ ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸಾಃ |

ಪ್ರೇತಾ ವಿನಾಯಕಾ ವಾಪಿ ಪ್ರಭವಂತ್ಯಪಿ ಕಸ್ಯ ಚಿತ್

|| ೫೦ ||

ತ್ತಾನೆಯೋ ಅಷ್ಟಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವನ್ನು ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಅನುಭವಿಸು
ತ್ತಾನೆ ಅನಂತರ ಚಕ್ರಾಧಾರಿಯೂ ದೇವತೋತ್ತಮನೂ ಆದ ವಾಸುದೇವನ
ಸಾಯುಜ್ಯಸುಖವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ

೪೬-೫೦ ಮತ್ತು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ದಾನಮಾಡಿದ ಮಹಾ ಫಲ
ವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಈ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಗಂಧಪುಷ್ಪನಮಸ್ಕಾರ ಧೂಪದೀಪ
ಸೈವೇದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಪೂಜಿಸಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ
ಅವನು ತನಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿಯೇ
ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಮಾಡಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲ ಚಕ್ರಪತಾಕಾದಿ
ಗಳಿಂದ ರಮ್ಯವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುವ ಈ ಪ್ರಾಸಾದವನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ದರ್ಶನಮಾಡು
ತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಉಪದ್ರವಗಳೂ ನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಇದರ ಪ್ರವೇಶ
ಮಾತ್ರದಿಂದ ವ್ಯಾಧಿ, ಅಪಮೃತ್ಯು, ಈತಿ ಬಾಧೆಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತವೆ.
ಅಕಾಲಮೃತ್ಯುವೇ ಆಗಲಿ, ಯೋಗಿನಿಗಳೆಂಬ ಗೃಹವಿರೇಷಗಳೇ ಆಗಲಿ, ಯಕ್ಷ
ರಾಕ್ಷಸರೇ ಆಗಲಿ ಪಿಶಾಚಿಗಳೇ ಆಗಲಿ ಗೃಹದೇವತೆಗಳೇ ಆಗಲಿ ಬಾಧಿಸಲು
ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ

ಅತ್ರ ಸಾತ್ತ್ವಿಕತಮುಖ್ಯಾ ಯೇ ಸಾಯುಜ್ಯಂ ಯಾಂತಿ ತೇ ಧ್ರುವಂ |

ಯೇ ದೇವಗೃಹಗಾಶ್ವಾತ್ರ ದಾಸೀದಾಸಗಣಾಶ್ಚ ಯೇ || ೫೦ ||

ಸರ್ವೇ ತೇ ಸ್ವರ್ಗಮಾಯಾಂತಿ ಯಾವದಿಂದ್ರಾಶ್ಚ ತುರ್ದಶ |

ಯಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಸ್ತು ವಿಷಯೇ ಪ್ರಾಸಾದೋಽಯಂ ಭವತ್ಯಪಿ || ೫೧ ||

ಸ ಚಾಪಿ ಶಕ್ರಲೋಕಸ್ಥಃ ಚಿರಂ ಮೋದತಿ ಪಾರ್ಥಿವಃ |

ತಸ್ಮಿನ್ ಪತಾಕಾಂ ಯೋ ದದ್ಯಾತ್ತಯಾ ಪಾಪಂ ವಿಧೂಯತೇ || ೫೨ ||

ಈತಯಶ್ಚ ತಮಂ ಯಾಂತಿ ಪುಣ್ಯಮಾಪ್ನೋತ್ಯನುತ್ತಮಂ |

ಕೃತ್ವಾ ಸಿತಂ ತಂ ಪ್ರಾಸಾದಂ ಚಕ್ರವರ್ತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ೫೩ ||

ಏವಂ ವಿಧಾನವಿಹಿತೇ ಮಯಾ ದೇವಾ ಯಥೋದಿತಾಃ |

ಸರ್ವೇ ಸನ್ನಿಹಿತಾಸ್ತತ್ರ ಭವಂತಿ ವಸುಧಾಧಿಪ || ೫೪ ||

೫೦-೫೪ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರರು ಭಗವಂತನ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಈ ದೇವಗೃಹವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರೂ, ಚತುರ್ದಶ ದೇವೇಂದ್ರರಿರುವವರಿಗೂ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಕ್ಕೆ ಭಾಗಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ ಯಾವ ಧೊರೆಯ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದವು ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಧೊರೆಯೂ ಇಂದ್ರಲೋಕವಾಸಿಯಾಗಿ ಬಹು ಕಾಲ ಸುಖಪಡುತ್ತಾನೆ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವನು ಪತಾಕೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನಿಗೆ ಸರ್ವ ವಾಪಮೋಕ್ಷವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಲ್ಲಾ ಈತಿ ಬಾಧೆಗಳೂ ನಾಶ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಪುಣ್ಯವೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದಗಳನ್ನು ಸುಧಾರ್ಲೇಪನದಿಂದ ಶುಭ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದವನು ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಇಂತಹ ವಿಧಾನದಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ನಾನು ಕೇಳಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಸನ್ನಿಹಿತರಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ

ತತ್ರ ಯತ್ನಲಿಲಂ ಶಿಷ್ಯೇತ್ತತ್ಪ್ರೀರ್ಥಂ ಸತತಂ ಭವೇತ್ |
ತತ್ರ ಯಾತ್ರಾವಿಧಾನೇ ತು ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸನಾಸನಾಃ || ೫೬ ||

ಋಷಯಶ್ಚ ಮಹಾಭಾಗಾಸ್ತ್ರೈಕಾಲ್ಯಾಮಲದರ್ಶಿನಃ |
ರಾಜರ್ಷಯಃ ಪುರಾಣಾಶ್ಚ ಸರ್ವೈಃ ಸಮುದಿತಾ ಗುಣೈಃ || ೫೭ ||

ದಿವಿಷ್ಣು ಸುಮಹಾತ್ಮಾನಃ ಶಕ್ರತುಲ್ಯಪರಾಕ್ರಮಾಃ |
ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರಸಶ್ಚೈವ ಶುಭಾ ಭೂತಗಣಾಶ್ಚ ಯೇ || ೫೮ ||

ಸಶರೀರಾಃ ಸಮಾಯಾಂತಿ ಇಷ್ಟಂ ದೇವಮಹೋತ್ಸವಂ |
ತತ್ರೋತ್ಸವಂ ನರಃ ಪಶ್ಯನ್ ಧ್ರುವಂ ಕಲ್ಯಾಣಭಾಗ್ಯವೇತ್ || ೫೯ ||

ತತ್ರ ಹಿಂಸಾ ನ ಕರ್ತವ್ಯಾ ದೇವದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಕರ್ಹಿಚಿತ್ |
ರಾಜಾ ವಾ ತನ್ನಿಯುಕ್ತೋ ವಾ ತತ್ರಾಸ್ಯಾಧಿಕೃತಸ್ತು ಯಃ || ೬೦ ||

ಸ ಯಾತಿ ನರಕಂ ಘೋರಂ ಸಪುತ್ರಪಶುಬಾಂಧವಃ |
ಅಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಧ್ರುವಂ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನನಾಶೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ || ೬೧ ||

೫೬-೬೧ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಜಲವು ಯಾವಾಗಲೂ ತೀರ್ಥವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರಾದಿ ಮಹಾತ್ಮರಾದ ಋಷಿಗಳು ಇವರೆಲ್ಲಾ ತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲೂ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಪುರಾತನರಾದ ರಾಜಋಷಿಗಳೂ ಸರ್ವಗುಣ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ದೇವತೆಗಳೂ ಇಂದ್ರ ನಂತೆ ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ ಗಂಧರ್ವರು, ಅಪ್ಸರೆಯರು, ಸದ್ಗುಣವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಹ ತಮಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ದೇವತಾಮಹೋತ್ಸವವನ್ನು ಸಶರೀರ ರಾಗಿಯೇ ಹೋಗಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ದೇವತಾಮಹೋತ್ಸವವನ್ನು ನೋಡಿದ ಮನುಷ್ಯನೂ ಸಹ ಬಹುಮಟ್ಟಿನ ಶುಭಫಲ ಗಳಿಗೆ ಭಾಗಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ ಇಂತಹ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂಂದು ದೇವ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೂ ಹಿಂಸಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಇಂತಹ ದೇವಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿ ಯಾಗಿರುವವನು ರಾಜನೇ ಆಗಲಿ ಅವನಿಂದ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನೇ ಆಗಲಿ ಅವನು ಸಪರಿವಾರನಾಗಿ ನರಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ಸ್ಥಾನವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ

ಯೇ ತತ್ರ ಭಕ್ತಾ ಮನುಜಾಃ ಸಪಶುದ್ರವ್ಯಸಂಚಯಾಃ |

ನಿತ್ಯಂ ವೃದ್ಧಿಮುಪಾಯಾಂತಿ ದೇವದೇವಪ್ರಸಾದತಃ

|| ೬೨ ||

ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮೇತತ್ತಿದಿನೇಶವೇಶ್ವ

ಕೃತಂ ತದನ್ಯೇನ ನರೇಂದ್ರಚಂದ್ರ |

ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಹಿ ಪಾವೈಃ ಸಕಲೈರ್ಮನುಷ್ಯೋ

ವಿಮುಚ್ಯತೇ ಪುಣ್ಯಮನಾಪುನಯಾಚ್ಛ

|| ೬೩ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಪ್ರಸಾದಲಕ್ಷಣಂ ನಾಮ

ಸಪ್ತಶೀತಿನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೬೨-೬೩ ಯಾರು ಭಕ್ತರಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಅವರು ದೇವ
ದೇವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಕುವುತ್ರ ದ್ರವ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿಸಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿತ್ಯವೂ
ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಇಂತಹ ದೇವಗೃಹಗಳು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸ
ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನೂ ದರ್ಶನಮಾಡಬೇಕು ದರ್ಶನಮಾತ್ರದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು
ಎಲ್ಲಾ ವಾಪಗಳಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಪುಣ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ಪ್ರಸಾದಲಕ್ಷಣವೆಂಬ

ಎಂಭತ್ತೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಒಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಅಷ್ಟಾಶೀತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉನಾಚಿ ॥

ಸಾಮಾನ್ಯಮಥ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಪ್ರಾಸಾದಾನಾಂ ತು ಲಕ್ಷಣಂ ।

ಚತುಃಷಷ್ಟಿಸದಂ ಕಾರ್ಯಂ ದೇವತಾಯತನಂ ಸದಾ

॥ ೧ ॥

ದ್ವಾರಂ ಚ ಮಧ್ಯಮಂ ತಸ್ಯ ಸಮದಿಕ್ಷಂ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ।

ದ್ವಾರಂ ವಿಸ್ತರತಃ ಕಾರ್ಯಂ ಭೂಪಾಲ ದ್ವಿಗುಣೋಚ್ಚ್ರಯಂ

॥ ೨ ॥

ಗೃಹಸ್ತಂಭ ಶುಭದ್ವಾರದ್ವಾರದೇವಕುಲದ್ರವ್ಯೈಃ ।

ಅವಿದ್ಧಂ ತಚ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಂ ನಾಂಬುಸ್ರಾವಿ ನ ಕೃಪ್ತಿಮತ್

॥ ೩ ॥

ಎಂಭತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಪ್ರಾಸಾದಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ದೇವತಾಗೃಹವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಅರವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಹಜ್ಜೆಯ ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಬೇಕು ಆ ಗೃಹದ ಮಧ್ಯಮ ದ್ವಾರವು ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಸಮನಾಗಿರಬೇಕು (ವಿದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರಬಾರದು) ದ್ವಾರದ ವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಅಗಲಕ್ಕೆ ಎರಡರಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿರುವಂತೆಯೂ ರಚಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಒಳಗಿರುವ ದೇವಗೃಹದ ಸ್ತಂಭಗಳಿಂದಲೂ ಇತರ ದ್ವಾರಗಳಿಂದಲೂ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣದೇವಗೃಹಗಳಿಂದಲೂ ಫಲಪುಷ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಅಡಚಣೆಯುಂಟಾಗದಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ದ್ವಾರದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಜ್ರದರಚನೆಯನ್ನೂ, ಕುಳ್ಳಾದ ರಚನೆಯನ್ನೂ ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸ

ವಜ್ರಮಧ್ಯಂ ನತಂ ಚೈವ ದ್ವಾರಂ ಯತ್ನಾದ್ವಿವರ್ಜಯೇತ್ |
ಮಂಗಲ್ಯಂ ರೂಪಕೋವೇತಂ ತಚ್ಚ ಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರಯತ್ನತಃ || ೪ ||

ದ್ವಾರಮಾನಾಷ್ಟಭಾಗಾನಾಂ ಪ್ರತಿಮಾಂ ತು ಸಪಿಂಡಿಕಾಂ |
ದ್ವೈ ಭಾಗೌ ಪ್ರತಿಮಾ ತತ್ರ ತೈತೀಯಾಂಶಶ್ಚ ಪಿಂಡಿಕಾ || ೫ ||

ಕಟಿರಷ್ಟಮಭಾಗೋನಂ ದ್ವಾರೇ ಕಾರ್ಯಂ ವಿಜಾನತಾ |
ತೈತೀಯಮಂಶಂ ವಸುಧಾ ತೈತೀಯಾಂಶಃ ಕಟಿರ್ಭವೇತ್ || ೬ ||

ಮಂಜರೀ ಚ ತೈತೀಯಾಂಶಃ ಪ್ರಾಸಾದಸ್ಯ ಮಹಾಭುಜ |
ಗರ್ಭಂ ಪಾದೋನವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ತಥಾ ದ್ವಾರಂ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ || ೭ ||

ಭಿತ್ತಿರ್ಗರ್ಭಾಷ್ಟಭಾಗೋನಾ ತಥಾ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಜಾನತಾ |
ಪ್ರಾಸಾದೋಚ್ಛ್ರಾಯಭಾಗೇನ ಚತುರ್ಥೇನ ಚ ಶಸ್ಯತೇ || ೮ ||

ಜೀಕು ದ್ವಾರಂಶಯಿಂದ ಜಲಸ್ತ್ರಾವವಾಗಲಿ ಕುಕ್ಷಿಯಂತೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚು
ವಿಕೆಯಾಗಲಿ ಇರಬಾರದು ದ್ವಾರಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಶುಭಕರವಾಗಿಯೂ ರಮ್ಯ
ವಾದ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ರಚಿಸಬೇಕು

೫-೧೧ ದ್ವಾರದ ಎತ್ತರದ ಒಟ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು
ಭಾಗವನ್ನು ಸಕ್ಕದ ಪ್ರತಿಮೆ ಮತ್ತು ಉರುಟುಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು
ಅದರಲ್ಲಿ ಅಗಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮೂರನೇ ಎರಡು ಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಮೆಗೂ ಉಳಿದ
ಮೂರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಉರುಟುಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಸಕ್ಕದ
ಲೋವಯು ಅಗಲದ ಎಂಟನೇ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿರಬೇಕು ಉರುಟುಗಳಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ
ಮೂರನೇ ಒಂದು ಭಾಗದೂರತು ಉಳಿಯುವ ಪಾರ್ಶ್ವಪ್ರದೇಶವು ಅದರ ಮೂರನೇ
ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿರಬೇಕು ಆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೂವಿನಗೊಂಚಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು
ಸುರ್ಮಿಸಬೇಕು ಬಾಗಿಲಿನ ಒಳಅಳತೆಯು ಒಟ್ಟು ಅಗಲದ ಮುಕ್ಕಾಲುಭಾಗವಿರ
ಬೇಕು (ಕಾಲುಭಾಗವು ಸಕ್ಕದ ಪಟ್ಟಿಗಳಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ) ಇಂತಹ ದ್ವಾರವು ಪ್ರಶಸ್ತ
ವೆನಿಸುತ್ತದ ಪ್ರಾಸಾದದ ಗೋಡೆಯು ಒಳಭಾಗದ ಒಟ್ಟು ಅಳತೆಯ ಎಂಟನೇ
ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ದಪ್ಪವಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಬೇಕು ಪ್ರಾಸಾದದ ಒಟ್ಟು ಎತ್ತರದ

ವಸುಧಾಸಂಚರೋ ರಾಜನ್ ಕಟ್ಯಂಶದ್ವಿತೀನ ತು |
ನಾತ್ಯರ್ಥಂ ಸಂಕಟಂ ಕಾರ್ಯಂ ನಾವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ತಥೈವ ಚ || ೯ ||

ಮೂಲಕ್ರಮಾದ್ಯಥಾಚೋಧ್ವಂ ತಥಾ ವಿಸ್ತಾರವರ್ಜಿತಃ |
ಸೋಪಾನಂ ಕಾರಯೇದ್ರಾಜನ್ ಪಾರ್ಶ್ವಯೋಃ ಸಿಹ್ಮಭೂಷಣಂ || ೧೦ ||

ನಮುಂಡಂ ನ ಚತೂಲಾಗ್ರಂ ನಾನತಂ ಕಾರಯೇತ್ತಥಾ |
ಸಮಂ ಮನೋಹರಂ ಕಾರ್ಯಂ ತಥಾ ಮಾಂಗಲ್ಯರೂಪವತ್ || ೧೧ ||

ಸುಧಾಸುಸಿತಶೃಂಗಂ ಚ ವಿಚಿತ್ರಕಟಿಭೂಷಣಂ |
ದ್ವಾರಯೋಃ ಸಪ್ರತೀಹಾರಂ ಸಮಗರ್ಭಗೃಹಂ ಸಮಂ |
ಭದ್ರಪೀಠನಿಭಂ ಸೌಮ್ಯಂ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಂ ಘಾತವಿವರ್ಜಿತಂ || ೧೨ ||

ನಾಲ್ಕು ಭಾಗದಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವು ಸಕ್ಕದ ಕಟಿಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂವಿ
ಯಾಗಿರಬೇಕು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿರಬಾರದು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ
ಇರಬಾರದು ಬುಡದಿಂದ ಮೇಲುಭಾಗದವರಿಗೂ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಹಚ್ಚಿಸದೇ
ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ನೋಪಾನಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕು ಆನೋಪಾನಗಳೂ ಎರಡು
ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಿಂಹದಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಪ್ರಾಸಾದವು ಬೋಳಾಗಿಯೂ
ಇರಕೂಡದು ಶೂಲಾಗ್ರವಾಗಿಯೂ ಇರಕೂಡದು ಬಹಳ ಕುಳ್ಳಾಗಿಯೂ ಇರ
ಕೂಡದು ಒಂದೇ ಸಮವಾಗಿಯೂ ರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ ಮಂಗಲಕರವಾದ ಸೌಮ್ಯ
ರೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು

೧೨-೧೩ ಸುಣ್ಣದಿಂದ ಬಹಳ ಬಿಳುಪಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿಖರಗಳಿಂದಲೂ
ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಕಟಿಬಂಧದಿಂದಲೂ ಅಲಂಕಾರಹೊಂದಿರಬೇಕು ಬಾಗಿಲುಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ
ದ್ವಾರಪಾಲಕರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಮವಾದ ಗರ್ಭಗೃಹಗಳಿರಬೇಕು ನೋಟಕ್ಕೆ
ಭದ್ರಾಸನದಂತೆ ರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ ನಯವಾಗಿಯೂ ಮುಕ್ಕುಗಳಿಲ್ಲದಂತೆಯೂ
ಇರಬೇಕು ಇಂತಹ ದೇವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾದ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ
ಶುಭಫಲವನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಆಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ದೇವತೆಯ

ಏವಂವಿಧೇ ದೇವಗೃಹೇ ನಿವಿಷ್ಟಾ

ಶುಭಾವಹಾ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರತಿಮಾ ಸದೈವ |

ನಿತ್ಯಂ ತಥಾ ಸನ್ನಿಹಿತಾ ನೈವೀರ

ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಯತ್ನಾದಿದಮೇವ ಚಿಂತ್ಯಂ

|| ೧೩ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರಸಾದಲಕ್ಷಣೋ

ನಾಮಾಷ್ಟಾಶೀತಿನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ ಇಂತಹ ಮಹಾಕಾರ್ಯ
ವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಆಲೋಚಿಸಿ ನಡೆಸುತ್ತಿರಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರಸಾದಲಕ್ಷಣವೆಂಬ

ಎಂಭತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕೋನನವತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ವನಪ್ರದೇಶಂ ಧರ್ಮಜ್ಞ ನಿಬೋಧ ಗದತೋ ಮಮ ।

ಶುಭೇ ದಿವಸ ನಕ್ಷತ್ರೇ ಮುಹೂರ್ತೇ ಚಾಭಿಪೂಜಿತೇ

॥ ೧ ॥

ದೈವಜ್ಞಂ ಪುರತಃ ಕೃತ್ವಾ ಸ್ಥಪತಿಃ ಪ್ರವಿಶೇದ್ವನಂ ।

ತತಸ್ತತ್ರ ಪರೀಕ್ಷೇತ ಚ್ಛಿಂದ್ಯಾದ್ಧ್ವನಸ್ಪತೀನ್

॥ ೨ ॥

ಸಕೋಟರಾಂ ಲತಾಬದ್ಧಾಂ ಕ್ರಿಮಿಜಗ್ಧಾಂ ವಿವರ್ಜಯೇತ್ ।

ವಹ್ನಿನಾ ಚ ತಥಾ ಸ್ಪೃಷ್ಯಾಂ ಪಾತಿತಾಂ ಪವನೇನ ಚ

॥ ೩ ॥

ಎಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತನಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಮರ, ಕಲ್ಲು ಇವುಗಳ ಸರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ವನಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಧರ್ಮಜ್ಞನಾದ ನೀನು ಅದನ್ನೂ ನನ್ನಿಂದ ತಿಳಿದುಕೋ ಒಳ್ಳೆಯ ದಿವಸ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷಿಕನನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಡಗಿಯು ವನಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕು ಅಲ್ಲಿ ಮರಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವುಗಳ ಚ್ಚೇದನಾದಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು ಪೊಟ್ಟರೆಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಲತೆಯಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದಿರುವ ಮತ್ತು ಹುಳುಗಳಿಂದ ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಮರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ ಬಂಕಿ ಬಿದ್ದಿರುವ, ಗಾಳಿಯಿಂದ ಉರುಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ, ಅನೆಯಿಂದ ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ

ಕುಂಜರೇಣ ತಥಾ ಭಗ್ನಾಂ ಪಕ್ಷಿಣಾಂ ನಿಲಯಾಶ್ಚ ಯೇ |
ತಾಪಸಾನಾಂ ಸಮೀಪೇ ಚ ಸಿಕ್ತಾಶ್ಚ ಘಟವಾರಿಣಾ

|| ೪ ||

ಸತ್ಪ್ರಾಣಾಮಾಶ್ರಯಾ ಯೇಚ ಯೇಚ ಕುಜ್ಜಾ ನರಾಧಿಪ |
ಸುಷಿರಾ ಉರ್ಧ್ವಕುಷ್ಠಾಶ್ಚ ಬಾಲವೃದ್ಧಾಸ್ತಥೈವ ಚ

|| ೫ ||

ಶ್ಮಶಾನಚೈತ್ಯವಲ್ಮೀಕಿ ದೇವತಾಯಶನೋದ್ಭವಾಃ |
ಉದ್ಯಾನಜಾನೇಕವೃಕ್ಷಾನ್ ಸೀಮಾವೃಕ್ಷಾಂಸ್ತಥೈವ ಚ

|| ೬ ||

ಮಾರ್ಗವೃಕ್ಷಾನ್ಮಹಾರಾಜ ಪ್ರಯತ್ನೇನ ವಿವರ್ಜಯೇತ್ |
ಪಲಾಶಂ ಕೋವಿದಾರಂ ಚ ಶಾಲ್ಮಲಿಂ ಪಿಪ್ಪಲಂ ವಟಂ

|| ೭ ||

ಅಮೃತಂ ಚ ಪುಷ್ಪಕಂ ಚೈವ ಕಪಿತ್ತಂ ಚ ವಿಭೀತಕಂ |
ವರ್ಜಯೇದ್ವೇತಸಂ ಚೈವ ಯೇಚಾರಾಮಾಸ್ತಥಾ ದ್ರುಮಾಃ

|| ೮ ||

ನಂದನಂ ಸ್ಯಂದನಂ ಸಾಲಂ ಶಿಂಶಪಂ ಖದಿರಂ ಧವಂ |
ಕಿಂಶುಕಂ ಪದ್ಮಕಂ ಚೈವ ಹರಿದ್ರಂ ಚೀನಕದ್ರುಮಂ

|| ೯ ||

ಮರಗಳನ್ನೂ, ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಆಶ್ರಮಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ
ಋಷಿಗಳಿಂದ ನೀರೆರೆದು ಸಾಕಿರುವ ಮರಗಳನ್ನೂ ಕಡಿಯಬಾರದು

೫-೮ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಒಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲುತ್ತಿರುವ
ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಣಗಿರುವ ಮತ್ತು ಎಳೆಯದಾದ ಮತ್ತು ಬಹಳಬಲಿತಿರುವ
ಮರಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಶ್ಮಶಾನ, ಗೋಪುರ, ಹುತ್ತು, ದೇವಾಲಯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ
ಹುಟ್ಟಿರುವ ಮರಗಳನ್ನೂ ಉದ್ಯಾನವೃಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ಎಲ್ಲೆಗಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ ಮರ
ಗಳನ್ನೂ ದಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮರಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಯತ್ನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು
ಮತ್ತು ಮುತ್ತಗ, ಕಂಚುವಾಳ, ಬೂರಗ, ಹಿಪ್ಪೆ, ಅಲ, ಮಾವು, ಪುಷ್ಪಕ ಬೇಲ,
ತಾರೆಗಿಡ, ನೀರವಂಜಿ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಕೇವಲ ಕೈತೋಟಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಮರಗಳನ್ನೂ
ವರ್ಜಿಸಬೇಕು

೯-೧೨ ನಂದಿ, ಸ್ಯಂದನ, ಸರ್ಪಕ, (ಅನೆಬೇಲ) ಅಗರುಗಿಡ, ಕಗ್ಗಲಿ,
ಧವ, ಮುತ್ತಗ, ನದ್ಮಕ, ಅರಿಶಿನಬೇಲ, ಮತ್ತಿ, ಈಜಲು, ಹಿಪ್ಪೆ, ಅಂಜನ,

ಅರ್ಜುನಂ ಚ ಕದಂಬಂ ಚ ಮಧುಕಂ ಚಾಂಜನಂ ತಥಾ |

ದೇವವೃಕ್ಷಾಂಶ್ಚ ಜಾತ್ಯಾಂಶ್ಚ ತಥಾ ವೈ ರಕ್ತಚಂದನಂ || ೧೦ ||

ಏತೇಽಪ್ರಶಸ್ತಾ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಯೇ ಚ ಸಾರಾ ಮಹೀರುಹಾಃ |

ಶಸ್ತಾಶಸ್ತಾ ನ ಯೇ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ತೇ ತು ಮಧ್ಯಫಲಾಃ ಸ್ಮೃತಾಃ || ೧೧ ||

ರಕ್ತಸಾರಾ ನರೇಂದ್ರಾಣಾಂ ಶುಕ್ಲಸಾರಾ ದ್ವಿಜನ್ಮನಾಂ |

ಪೀತಸಾರಾ ವಿಶಾಂ ಶಸ್ತಾಃ ಶೂದ್ರಾಣಾಂ ಕೃಷ್ಣಮಧ್ಯಕಾಃ || ೧೨ ||

ಭೇತ್ತವ್ಯಂ ತು ದ್ರುಮಂ ಗತ್ವಾ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲೇ ತು ಪಶ್ಚಿಮೇ |

ದ್ರುಮಸ್ಯಾಗ್ರೇ ಬಲಿಃ ಕಾರ್ಯೋ ಭೂತಾನಾಂ ತನ್ನಿವಾಸಿನಾಂ || ೧೩ ||

ಕುಲ್ಮಾಷೋಲ್ಲೋಪಿಕಾಭಕ್ಷ್ಯಪುಷ್ಪಧೂಪಾದಿಭಿರ್ನೃಪ |

ಕೃತ್ವಾಚಾಸ್ಯೇ ತತೋ ಮಂತ್ರಮಿದಂ ಯದುಕುಲೋದ್ವಹ || ೧೪ ||

ದೇವವೃಕ್ಷಗಳು ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ವೃಕ್ಷಗಳು ಕೆಂಪುಚಂದನ, ಇವೂ ಮತ್ತು
ಚೇಗುಳ್ಳಮರಗಳೂ ಅಪ್ರಶಸ್ತಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ
ಗಳೆಂದೂ, ಅಸಕೃಷ್ಟಗಳೆಂದೂ ಯಾವಮರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲವೋ ಅವು ಮಧ್ಯಮ
ಫಲಪ್ರದಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಒಳಗೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಮರಗಳೂ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ ಮರಗಳೂ ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಹಳದಿಯಾಗಿರುವ
ಮರಗಳೂ ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಕಪ್ಪಾಗಿರುವ ಮರಗಳೂ ವ್ರಶಸ್ತಗಳು

೧೩-೧೭ ಕಡಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮರವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಸಾಯಂ
ಸಂಧ್ಯಾಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅನುರದ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಭೂತಗಳ ತೃಪ್ತಿ
ಗಾಗಿ ಮರದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ತಡಗಣಿಕಾಳು ಮತ್ತು ಹೋಳಿಗೆ ನೊದಲಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ
ಗಳಿಂದಲೂ ಧೂಪ ದೀಪಪುಷ್ಪಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಬಲಿಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸಬೇಕು
ಹೀಗೆ ಪೂಜೆಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಬಾಯಿನಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕು

ವಸಂತಿ ಯತ್ರ ಭೂತಾನಿ ತೇಭ್ಯಃ ಸ್ಪಸ್ತಿ ನಮೋಸ್ತು ವಃ |

ಉಪಹಾರಂ ಗೃಹೀತ್ವೇಮಂ ಕ್ರಿಯತಾಂ ವಾಸಪರ್ಯಯಃ || ೧೫ ||

ಭವದ್ವಿಶ್ವಾ ಭೃನುಜ್ಞಾತಃ ಪೂಜಿತೈಃ ಪ್ರಮಥೇತ್ಪರಾಃ |

ದೇವಾಗಾರೇ ನಿಯೋಕ್ತ್ಯಾಮಿದ್ರುಮಮೇತ ಮಸಂಶಯಂ || ೧೬ ||

ನ ಚೇದ್ಭವಂತಸ್ಯ ಕ್ಷ್ಯಂತಿ ದ್ರುಮಮೇತಂ ತತೋ ಮಮ |

ಸ್ವನ್ನೇ ಭವದ್ವಿವೃತ್ತವ್ಯಂ ಯಾಥಾತಥ್ಯಮನುಗ್ರಹಾತ್ || ೧೭ ||

ಏವಮುಕ್ತ್ವಾ ತಥಾ ತತ್ರ ಪ್ರಸ್ತಪೇತ್ ಸ್ಪೃಶತಿರ್ನೃಪ |

ದೈವಜ್ಞಶ್ಚ ಮಹಾಭಾಗ ರಕ್ಷಿತಾ ಶಸ್ತ್ರಪಾಣಿಭಿಃ || ೧೮ ||

ತತಃ ಸ್ಪೃಶಂ ಶುಭಂ ರಾತ್ರೌ ತಯೋರೇಕೋಪಿ ಚೇದ್ಯದಿ |

ಪಶ್ಯೇದ್ರಾಜನ್ಮ ನಾ ಪಶ್ಯೇತ್ ಚ್ಛಿಂದ್ಯಾದ್ವೃಕ್ಷಮಸಂಶಯಂ || ೧೯ ||

ಇಲ್ಲಿ ಯಾವಯಾವ ಭೂತಗಳು ವಾಸವಾಗಿವೆಯೋ ಅವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ನಮಸ್ಕಾರಗಳು ನಿಮ್ಮಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಮಂಗಳವಾಗಲಿ, ನಾನು ಅರ್ಪಿಸಿರುವ ಈ ಉಪಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಿಮ್ಮ ವಾಸವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ ಎಲೈ ವ್ರತಮಧವತಿಗಳಿರಾ, ಈ ಪೂಜೆಯಿಂದ ವ್ರತವನ್ನರಾದ ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಈ ಮರವನ್ನು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಅಲ್ಲಿಗೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸುತ್ತೇನೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ ಈ ಮರವನ್ನು ನನಗೋಸ್ಕರ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಲು ನಿಮಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ದಯೆಯಿಟ್ಟು ನೀವು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನನಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕು

೧೮-೨೨ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಬಡಗಿಯೂ, ದೈವಜ್ಞನೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಆರಾತ್ರಿ ಮಲಗಿರಬೇಕು ಶಸ್ತ್ರಪಾಣಿಗಳಾದ ಭಟರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಆಗ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಬೇಕು ಅನಂತರ ಆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಶುಭಸ್ವಪ್ನವುಂಟಾದರೂ ಅಥವಾ ಯಾವ ಸ್ವಪ್ನವೂ ಉಂಟಾಗದಿದ್ದರೂ ಸರಿ ಆ ಮರವನ್ನು ಕಡಿಯಬಹುದು ಅಶುಭಕರವಾದ ಸ್ವಪ್ನವು ಕಂಡುಬಂದಲ್ಲಿ

ಸ್ವಪ್ನಂ ವಾಪ್ಯಶುಭಂ ಪಶ್ಯೇನ್ನತಂ ಭಿಂದ್ಯಾತ್ಮಭಂಚನ |
ಛೇತ್ತವ್ಯಂ ಛೇದಯೇದ್ವೃಕ್ಷಂ ಕಲ್ಯಾಣಮುತ್ಥಾಯ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ || ೨೦ ||

ಮಧ್ವಾಜ್ಯಾಕ್ತೇನ ರಾಜೇಂದ್ರ ತತಃ ಪರಶುನಾ ಶುಚಿಃ |
ರೇಖಾಂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ಕೃತ್ವಾ ಪಾತಯೇತ್ಪ್ರಯತಸ್ತತಃ || ೨೧ ||

ಪೂರ್ವಾಗ್ರಮುತ್ತರಾಗ್ರಂ ವಾ ಪತನೇ ತಸ್ಯ ಶಸ್ಯತೇ |
ಐಶಾನ್ಯಾಂ ಚ ಮಹಾರಾಜ ದಿಕ್ಷು ಶೇಷಾಸು ಗರ್ಹಿತಂ || ೨೨ ||

ವಾಮೇ ಪ್ರಭಗ್ನಂ ನ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸಾಕರಂ ತಥಾ |
ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಪತಿಸಂ ವೃಕ್ಷಂ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಭವತಿ ಯತ್ನತಃ || ೨೩ ||

ಅಗ್ರಂ ಮೂಲಂ ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ತ್ಯಾ ಚಿಹ್ನಿತಂ |
ಅಗ್ರಂ ದೇವಸ್ಯ ಮೂರ್ಧಾನಂ ಪಾದಂ ಮೂಲಂ ತು ಕಾರಯೇತ್ || ೨೪ ||

ಅರ್ಚಾ ಕೃತಾ ವಿಸರ್ಯಸ್ತಾ ತೀರ್ಥಗ್ವಾ ಮರಣಾವಹಾ |
ಅಗ್ರಮೂಲವಿಸರ್ಯಾಸಂ ಸ್ತಂಭಾನಾಂ ಚ ವಿವರ್ಜಯೇತ್ || ೨೫ ||

ಮಾತ್ರ ಕಡಿಯಲೇ ಬಾರದು ಕಡಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ ಮರವನ್ನು ಬೆಳಿಗೆ
ಎದ್ದೊಡನೆಯೇ ಕಡಿಯುವುದು ಬುದ್ಧಿವಂತನ ಕೆಲಸ ಕಡಿಯುವವನೂ ಶುಚಿ
ಯಾಗಿದ್ದು ಜೇನು, ಆಜ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಲೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕೂಡಲಿಯಿಂದ ಮರವನ್ನು
ಕಡಿಯಬೇಕು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣವಾದ ರೇಖೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಪ್ರಯತ್ನ
ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಡಿದುರುಳಿಸಬೇಕು ಮರವು ಪೂರ್ವ ಅಥವಾ ಉತ್ತರ
ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಬಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಪ್ರಶಸ್ತ ಉಳಿದ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಲ್ಲಿ
ಅಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

೨೩-೨೫ ಎಡಮಗ್ಗಲಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಮರವೂ, ಬೀಳುವಾಗ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ
ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ ಮರವೂ ಸಹ ತ್ಯಾಜ್ಯವಾದುದು ಈ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲದೇ
ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಮರವನ್ನೇ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಆ ಮರದ ಬುಡ
ಮತ್ತು ತುದಿಯ ಭಾಗವನ್ನು ಗುರುತು ಮಾಡಬೇಕು ಅದರ ಮೇಲುಭಾಗವು
ದೇವತಾವಿಗ್ರಹದ ತಲೆಯಾಗಿಯೂ, ಬುಡದ ಭಾಗವು ಆ ವಿಗ್ರಹದ ಪಾದವಾಗಿಯೂ
ಆಗುವಂತೆ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಹಾಗಲ್ಲದೆ ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿಯಾಗಲಿ
ಅಡ್ಡಡ್ಡಲಾಗಿಯಾಗಲಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ರಚಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದು ಮರಣಪ್ರದವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಗ್ರಮೂಲವಿಪರ್ಯಾಸೇ ಕೃತೇ ನೇಶ್ವಕ್ತಯಂ ವ್ರಜೇತ್ |
ಪೂರ್ವಾಗ್ರಾ ಚೋತ್ತರಾಗ್ರಾ ನಾ ದ್ರುಮಾ ಯೋಜ್ಯಾ ಗೃಹೇಷು ಚ || ೨೬ ||

ಮಹಾವಂಶೇಷು ವಂಶೇಷು ವಿಪರ್ಯಾಸಾ ವಿಗರ್ಹಿತಾಃ |
ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ರಾಃ ಪರಾಗ್ರಾ ನಾ ಗೃಹಸ್ವಾಮಿವಿಪತ್ತಿದಾಃ || ೨೭ ||

ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ಚಿಹ್ನೈಸ್ತಂ ಕಾರಯೇದ್ರುಮಂ |
ಅಗ್ರೇ ಮೂಲೇ ಚ ಧರ್ಮಜ್ಞ ತತಃ ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರನೇಶಯೇತ್ || ೨೮ ||

ಶಕಟೇನ ಮಹಾರಾಜ ನರೈರ್ವಾಪ್ಯಥ ಗೋವೃಷೈಃ |
ಆಂತೇ ದಿವಸನಕ್ಷತ್ರೇ ಮುಹೂರ್ತೇ ಚಾಭಿಪೂಜಿತೇ || ೨೯ ||

ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್ತಂ ವಿದ್ವಾನ್ಯಥಾಯೋಗಂ ನಿಯೋಜಯೇತ್ |
ಯಥೋದ್ದೇಶಂ ಮಹಾರಾಜ ಸ್ಥಪತಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ವಿತಂ || ೩೦ ||

ಕಂಬಗಳಿಗಾಗಿ ಮರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗಲೂ ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಬಾರದು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಆ ಮನೆಯೇ ನಾಶಹೊಂದುತ್ತದೆ ಮನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗ ಪೂರ್ವಾಗ್ರವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಉತ್ತರಾಗ್ರವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ದಪ್ಪನಾದ ಬೊಂಬುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗಲೂ ಇಂತಹ ವಿಪರ್ಯಾಸವು ಅವಶಸ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಇವುಗಳನ್ನು ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ರವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಪಶ್ಚಿಮಾಗ್ರವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅವು ಗೃಹಸ್ವಾಮಿಗೇ ಕೆಡಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ

೨೮-೩೧ ಅದುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ಬುಡ ಮತ್ತು ಕುದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಹ್ನೆ ಮಾಡಿ ಮೇಲುಭಾಗವನ್ನೂ ಕೆಳಭಾಗವನ್ನೂ ನಾವು ಹೇಳಿರುವಂತ ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಇಂತಹ ಮರವನ್ನು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ದಿನ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಗೌರವದ ಮೇಲೆಯೇ ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರಿಂದಲೋ ಎತ್ತುಗಳ ಮೇಲೆಯೋ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಆಯಾಯ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಸ್ತಂಭ ವಿಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದ ಉದ್ದೇಶ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ತಕ್ಕಂತ ಸರಿಯಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮರವನ್ನು ಸ್ಥಪತಿಯೇ (ಬಡಗಿ) ಯೋಜಿಸಬೇಕು ಈ ವಿಧಾನಕ್ಕೆ

ಏವಂ ಹಿ ಕೃತ್ವಾ ವನಸಂಪ್ರವೇಶಂ

ಯಃ ಕಾಷ್ಠಮಾನೀಯ ಗೃಹಾಣಿ ಕುರ್ಯಾತ್ |

ವೃದ್ಧಿಭವೇತ್ತಸ್ಯ ಸದೈವ ರಾಜನ್ಯ

ನೇನ ಧಾನ್ಯೇವ ಸುತ್ತೈಶ್ಚ ಮುಖ್ಯಾ

|| ೩೧ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ದಾರುಪರೀಕ್ಷಾ ನಾಮ

ಏಕೋನ ನವತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ತಕ್ಕಂತೆ ವನವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಯಾವನು ಕಾಷ್ಠವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆಯೋ, ಅಂತಹವನಿಗೆ ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಧನ, ಧಾನ್ಯ, ಸಂತತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾಗಿ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ದಾರು ಪರೀಕ್ಷೆ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ.

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ನವತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಿಧಿನಾ ಗತ್ವಾ ಶಿಲಾಂ ನಾಥ ಸರೀವೃಷಯೇತ್ |

ಶೈಲಂ ಗತ್ವಾ ಮಹಾರಾಜ ದೈವಜ್ಞಃ ಸ್ಥಪತಿಸ್ತಥಾ

॥ ೧ ॥

ಶುಕ್ಲಾ ಶಸ್ತ್ರಾ ದ್ವಿಜಾತೀನಾಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಣಾಂ ಚ ಲೋಹಿತಾ |

ವಿಶಾಂ ಪೀತಾ ಹಿತಾ ಕೃಷ್ಣಾ ಶೂದ್ರಾಣಾಂ ಚ ಹಿತಪ್ರದಾ

॥ ೨ ॥

ಏಕವರ್ಣಾಂ ಸಮಾಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಾಂ ನಿಮಗ್ನಾಂ ಚ ತಥಾ ಕ್ಷಿತೌ |

ಘಾತಾತಿಮಾತ್ರಸ್ಪೃಟನಾಂ ದೃಢಾಂ ಮೃದ್ವೀಂ ಮನೋರಮಾಂ

॥ ೩ ॥

ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೫ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ -- ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ವಿಧಾನದಿಂದ ದೈವಜ್ಞನೂ, ಶಿಲ್ಪಿಯೂ ಸಹ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಶಿಲೆಯನ್ನಾದರೂ ಸರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಬಿಳಿಪಾದ ಶಿಲೆಯೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಕೆಂಪಾದ ಶಿಲೆಯೂ, ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಶಿಲೆಯೂ, ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಶಿಲೆಯೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗುತ್ತವೆ ತೆಗೆಯುವ ಕಲ್ಲು ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವರ್ಣ ಹೊಂದಿರಬೇಕು ಸಮವಾಗಿಯೂ, ನುಣುಪಾಗಿಯೂ ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಹುದುಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರಹಾರಮಾತ್ರದಿಂದ ಒಡೆಯ ತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ, ದೃಢವಾಗಿಯೂ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಮೃದುವಾಗಿಯೂ, ರಮ್ಯ

ಕೋಮಲಾಂ ಸಿಕತಾಹೀನಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ದೃಙ್ಮನಸೋರಸಿ |

ಸರಿತ್ಸಲಿನಿಧೂತಾಂ ಪವಿತ್ರಾಂ ತು ಜಲೋಷಿತಾಂ

|| ೪ ||

ದ್ರುಮಚ್ಛಾಯೋಪಗೂಢಾಂ ಚ ತೀರ್ಥಾಶ್ರಯಸಮನ್ವಿತಾಂ |

ಆಯಾಮಪರಿಣಾಹಾಢ್ಯಾಂ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಹುರ್ಮನೀಷಿಣಃ

|| ೫ ||

ಅಗ್ರಾಹ್ಯಾಂ ಜ್ವಲನಾಲೀಢಾಂ ತಪ್ತಾಂ ಭಾಸ್ಕರರಶ್ಮಿಭಿಃ |

ಅನ್ಯಕರ್ಮೋಪಯುಕ್ತಾಂ ಚ ತಥಾ ಕ್ಷಾರಾಂಬುಸಂಯುತಾಂ

|| ೬ ||

ಆತ್ಯಂತೋಪಹತಾಂ ರೂಪಾಮಪುಣ್ಯಜನಸೇವಿತಾಂ |

ಬಿಲ್ವೈಃ ಸಂದೂಷಿತಾ ಯಾ ತು ವಿಚಿತ್ರ್ವೈರ್ಬಿಂದುಭಿಶ್ಚಿತಾ

|| ೭ ||

ರೇಖಾಮಂಡಲಸಂಕೀರ್ಣಾಂ ವಿದ್ವಾಂ ವಿಮಲಸಂಯುತಾಂ |

ವಿಮಲಂ ತ್ರಿವಿಧಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಲೋಹಂ ಕಾಂಸ್ಯಂ ಚ ಹೇಮಜಂ

|| ೮ ||

ವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಸುಕುಮಾರವಾಗಿಯೂ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮರಳಿಲ್ಲದೆಯೂ, ಮನಸ್ಸಿಗೂ ನೋಟಕ್ಕೂ ಹಿತಕರವಾಗಿಯೂ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದು ಆ ನೀರಿನಿಂದ ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿಯೂ, ಶುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ನೀರಿನೊಳಗೆ ಮರಯಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಮರದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿಯೂ, ದಿವ್ಯ ತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೂ, ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಉದ್ದ, ಸುತ್ತು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರುವ ಶಿಲೆಯೇ ಗ್ರಾಹ್ಯವೆಂದು ಪಂಡಿತರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

೬-೯ ಜಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟಿರುವ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕಾದಿರುವ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಕೆಲಸಕ್ಕ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಉಳಿದಿರುವ ಹಾಗೆಯೇ ಉಪ್ಪುನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಿಸಿರುವ, ಬಹಳ ಘಾತಪಾತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮತ್ತು ನೋಟಕ್ಕೆ ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಕಾಣುವ, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪಾಸಿಪ್ಪ ರಾದ ಕ್ಷುದ್ರಜನರಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು ಮತ್ತು ಪೊಟ್ಟರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಮೇಲೆ ನಾನಾಬಣ್ಣವಾದ ಚುಕ್ಕಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಸುತ್ತೆಳೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಹಾಗೂ ವಿಮಲಗಳೆಂಬ ಎಳೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶಿಲೆಯೂ ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ ವಿಮಲವೆಂಬ ರೇಖಗಳು ಇತರ ಲೋಹಸಂಬಂಧದಿಂದಲೂ, ಕಂಚಿನ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೂ, ಚಿನ್ನದ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೂ ಮೂರು ವಿಧವಾಗುತ್ತವೆ ಲೋಹದ

ಯಾ ಲೋಹವಿಮಲೈರ್ಜುಷ್ಣಾ ಸಾ ಜನಕ್ಷಯಕಾರಿಣೀ |

ಕಾಂಸ್ಯಾಭವಿಮಲೋವೇತಾ ಜನಮಾನವಿನಾಶಿನೀ

|| ೯ ||

ಹೈಮೇನ ಯುಕ್ತಾ ದುರ್ಭಿಕ್ಷಂ ತಥಾ ಕುರ್ಯಾದವಗ್ರಹಂ |

ಘರ್ಷಣೇ ಚೈದನೇ ಚೈವ ಮಂಡಲಂ ಯತ್ಪ್ರದೃಶ್ಯತೇ

|| ೧೦ ||

ಸಗರ್ಭಾಂ ತಾಂ ವಿಜಾನೀಯಾತ್ ಯತ್ನೇನ ಚ ವಿವರ್ಜಯೇತ್ |

ಮಾಂಜಿಸ್ತವರ್ಣಸಂಕಾಶೇ ಗರ್ಭೇ ಭವತಿ ದೆದುರಃ

|| ೧೧ ||

ಪೀತಕೇ ಮಂಡಲೇ ಗೋಧಾ ಕೃಷ್ಣೇ ವಿದ್ಯಾದ್ಭುಜಂಗಮಂ |

ಕಪಿಲೇ ಮೂಷಕಂ ವಿದ್ಯಾತ್ಪ್ರಕಲಾಸಂ ತಥಾರುಣೇ

|| ೧೨ ||

ಗುಡವರ್ಣೇ ತು ಪಾಷಾಣಂ ಕಾಪೋತೇ ಗೃಹಗೋಧಿಕಾಂ |

ಆಪೋ ನಿಸ್ತೃತವರ್ಣಾಭೇ ಭಸ್ಮವರ್ಣೇ ತು ನಾಲುಕಾ

|| ೧೩ ||

ಅತಸ್ತೇಕತಮೇನಾಪಿ ಯುಕ್ತಾ ಕರ್ತುರ್ವಿಪರೈರಯೇ |

ಏವಂ ಗರ್ಭಾಸ್ತು ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಬಾಹ್ಯಲಕ್ಷಣ ಲಕ್ಷಿತಾಃ

|| ೧೪ ||

ಎಳೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿಲೆಯು ಜನಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಕಂಚಿನ ಒಣ್ಣದ
ಎಳೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಜನಗಳ ಮಾನಸಾರಕವಾಗಿಯೂ, ಚಿನ್ನದ ಎಳೆಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಶಿಲೆಯು ದುರ್ಭಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅನಾವೃಷ್ಟಿಪ್ರದವಾಗಿಯೂ ಆಗುತ್ತವೆ

೧೦-೧೪ ಕಲ್ಲನ್ನು ಉಜ್ಜುವಾಗಲೂ, ತುಂಡರಿಸುವಾಗಲೂ ಸುತ್ತುಗಳು
ಕಂಡು ಬಂದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅಂತಹ ಶಿಲೆಯನ್ನು
ಯತ್ನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು ಮಂಜೇಯ ವರ್ಣದಂತಿರುವ ಆ ಸುತ್ತು
ನಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ಕಪ್ಪೆ ಇದೆ ಎಂದೂ, ಹಳದಿಯ ಸುತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉದು ಇದೆ ಎಂದೂ,
ಕಪ್ಪಾದ ಸುತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ಪವಿದೆ ಎಂದೂ, ಬೂದು ಒಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಇಲಿ ಇದೆ ಎಂದೂ,
ಕೆಂಪಾದ ಸುತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೆಂಟೆಗೊದ್ದ (ಹಿತಿ) ಇದೆ ಎಂದೂ, ಬೆಲ್ಲದ ಒಣ್ಣವಿದ್ದಲ್ಲಿ
ಬೇರೆ ಕಲ್ಲು ಇದೆ ಎಂದೂ, ಕಂಪೋತವರ್ಣವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂದೂ, ಕತ್ತಿಯಂತೆ
ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ನೀರು ಇದೆ ಎಂತಲೂ, ಬೂದಿಯ ಬಣ್ಣವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮರಳು ಇದೆ ಎಂದೂ
ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಂತಹ ಯಾವ ಗರ್ಭವಿದ್ದರೂ ಕೃತ್ಯವಿಗೆ ಅನಿಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ
ಈ ವಿಧವಾದ ಬಾಹ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಶಿಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗರ್ಭವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಬಾಹ್ಯತೋ ಲಕ್ಷಣಂ ನಾಸ್ತಿ ತೇಷಾಂ ಲೇಸಾನಿ ದಾಪಯೇತ್ |

ಬ್ರಾಹ್ಮೀಂ ಮಾಹೇಶ್ವರೀಂ ಶಾಕ್ರೀಂ ನೈಷ್ಠವೀಂ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣವೇಷಿತಾಂ || ೧೫ ||

ಅಜಾಸ್ತನ್ಯೇನ ಸಂಯೋಜ್ಯ ಶಿಲಾಲೇಪಂ ತು ದಾಪಯೇತ್ |

ಅಹೋರಾತ್ರೇ ಗತೇ ಯತ್ರ ಶಿಲಾಲೇಪೋ ನ ಜಾಯತೇ || ೧೬ ||

ಸಗರ್ಭಾಂ ತಾಂ ವಿಜಾನೀಯಾತ್ಪ್ರಯತ್ನೇನ ವಿವರ್ಜಯೇತ್ |

ಕಾಸೀಸಂ ಪೀತಕಾಸೀಸಂ ಗಮ್ಯಕ್ಷೀರೇಣ ವೇಷಯೇತ್ || ೧೭ ||

ಸಾಷಾಣಂ ಲೇಪಿತಂ ತೇನ ಬಹುವರ್ಣಂ ಯದಾ ಭವೇತ್ |

ಸಾ ಶಿಲಾ ನ ಪ್ರಶಸ್ತಾ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರಾಣಿಗರ್ಭಾತು ಸಾ ಸ್ಮೃತಾ || ೧೮ ||

ಮುಸ್ತಕಂ ಕರವೀರಂ ಚ ಕುಷ್ಠಂ ತಾಲೀಶಪತ್ರಕಂ |

ಪ್ರೀಸ್ತನ್ಯಪಿಷ್ಟ್ವೋರೇತ್ಯೆಸ್ತು ಸಾಷಾಣಂ ಲೇಪಯೇದ್ಬುಧಃ || ೧೯ ||

೧೫-೧೮ ಯಾವ ಶಿಲೆಗಳ ಗರ್ಭಗಳನ್ನು ಬಾಹ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಶಿಲೆಗಳ ಗರ್ಭ ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಹೊನಗೊನ್ನೆ, ಯವತಿಕ್ತಾ ಶಾಕ್ರೀ, ತನಕ್ಷೀರ ಇವುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಅಡಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಿ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಲೇಪಿಸಬೇಕು ಒಂದು ದಿನ ಪೂರ್ತಿ ಕಳೆದ ನಂತರ ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಶಿಲೆಯ ಲೇಪವೇ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋಗುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಕಲ್ಲನ್ನು ಸಗರ್ಭವೆಂದು ತಿಳಿದು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು ಕಾಸೀಸ ಪೀತಕಾಸೀಸವೆಂಬ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ಅರೆದು ಶಿಲೆಗೆ ಲೇಪಿಸಬೇಕು ಒಂದು ದಿನ ಕಳೆದ ನಂತರ ಅದರ ಬಣ್ಣವು ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತೋರಿಬಂದಲ್ಲಿ ಆ ಶಿಲೆಯು ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲ ಅದು ಪ್ರಾಣಿಗರ್ಭವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

೧೯-೨೧ ಕೊನ್ನಾರಿ, ಗನ್ನೇರಳ, ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಯ, ತಾಲೀಶಪತ್ರ ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರೀಸ್ತನ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಶಿಲೆಗೆ ಲೇಪಿಸಿದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಶಿಲೆಯು ಸಿಮಸಿಮಾ ಎಂದು ಹೊಗೆಯಾಡುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಲ್ಲಿ ಕಾಲಕೂಟವೆಂಬ ವಿಷವಿದೆಯೆಂದು

ಏಭಿರ್ಲೇಪೀತಮಶ್ಮಾನಂ ಯದಾ ಸಿಮಿಸಿಮಾಯತೇ |

ಕಾಲಕೂಟಂ ವಿಷಂ ತತ್ರ ನ ತಂ ಹಸ್ತೇನ ಸಂಸ್ಪೃಶೇತ್ || ೨೦ ||

ಶ್ವೇತಶ್ಚ ಪದ್ಮವರ್ಣಶ್ಚ ಕುಸುಮೋಷಣಸನ್ನಿಭಃ |

ಸಾಂಡುರೋ ಮುದ್ಗವರ್ಣಶ್ಚ ಕಾಪೋತೋ ಭೃಂಗಸನ್ನಿಭಃ || ೨೧ ||

ಜ್ಞೇಯಾಃ ಪ್ರಶಸ್ತಾಃ ಸಾಸಾಣಾಃ ಅಷ್ಟಾವೇತೇ ನ ಸಂಶಯಃ |

ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾ ಶಿಲಾ ಯಾ ತು ಶುಕ್ಲಾ ಹೀರಕಸಂಯುತಾ || ೨೨ ||

ಸಾ ಶಿಲಾ ಶ್ರೀಕರೀ ಜ್ಞೇಯಾ ಪುತ್ರಪೌತ್ರವಿವರ್ಧನೀ |

ಸಿತವರ್ಣಾ ತು ಯಾ ಕೃಷ್ಣೈಃ ಹೀರಕೈಶಬಲೀಕೃತಾ || ೨೩ ||

ಬಹುದೋಷಕರೀ ಸಾ ತು ಕೃಷ್ಣಾ ವಾ ರಕ್ತಹೀರಕೈಃ |

ಸರ್ವವರ್ಣೇಷು ಶುಕ್ಲೇಷು ಪ್ರಶಸ್ತಂ ಹೀರಕಂ ವಿದುಃ || ೨೪ ||

ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅದನ್ನು ಕೈಯ್ಯಿಂದ ಮುಟ್ಟಲೂ ಕೂಡದು ಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಆರಿಸು ವಾಗ ಬಿಳುಪಾದ ಮತ್ತು ಪದ್ಮವರ್ಣದ ಹೂವಿನ ಒಳಭಾಗದ ಬಣ್ಣದಂತಿರುವ ಕೆಂಪು ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ, ಹೆಸರಿನ ಬಣ್ಣದ ಕನ್ನೋತದ ಬಣ್ಣದ ದುಂಬಿಯ ಬಣ್ಣದ ಎಂಟು ನಿಧನಾದ ಈ ಶಿಲೆಗಳೇ ಪ್ರಶಸ್ತಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

೨೨-೨೪ ಕಷ್ಟಾದ ಶಿಲೆಯೂ, ಎಳೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲೂ ಸಹ ಭಾಗ್ಯಪ್ರದ ಮತ್ತು ಪುತ್ರವೌತ್ರಾದಿ ವೃದ್ಧಿಕರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಯಾವ ಶಿಲೆಯು ಬಿಳುಪಾಗಿದ್ದು ಕಷ್ಟಾದ ಎಳೆಗಳಿಂದ ನಾನಾಬಣ್ಣವಾಗಿರುವುದೋ ಅದು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೂ ದೋಷದೂಷಿತ, ಹಾಗೆಯೇ ಕಷ್ಟಾದ ಶಿಲೆಯು ಕೆಂಪು ಎಳೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ದುಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ ಬಿಳುಪಿಗೆ ನೇರಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಳೆಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ಣದ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೂ ಇತರ ವರ್ಣ ಸಂಬಂಧವು ನಿಂದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ

ಸರ್ವೇಷಾಂನೇವ ವರ್ಣಾನಾಮನ್ಯವರ್ಣಂ ವಿಗರ್ಹಿತಂ |

ಬ್ರಾಹ್ಮೀಂ ಶಿಲಾಂ ದಿನೇ ಗತ್ವಾ ಶೋಭನೇ ಧೂಪಯೇದ್ಬ್ರೂಃ || ೨೫ ||

ಕ್ಷೀರೇಣ ನೃಪ ಗನ್ಯೇನ ಸಕಪಾಯೈಸ್ತಥಾ ಜಲೈಃ |

ಆಚ್ಛಾದ್ಯ ಕುಸುಮೈರ್ದಭೈಃ ಸ್ಪ್ರಗ್ನತ್ಕರ್ತೃಯಾತ್ರಥಾ ಬಲಿಂ || ೨೬ ||

ಸ್ವಪ್ನಾರ್ಥಂ ಚಸ್ತಪೇತ್ತತ್ತ್ವ ದೈವಜ್ಞಃ ಸ್ಥಪತಿಸ್ತಥಾ |

ಸ್ಪ್ರಗ್ನದ್ವೈಷ್ಟೇ ಶುಭೇ ಸ್ವಪ್ನೇ ಶಿಲಾ ನೇಯಾ ತು ಸಾ ಭವೇತ್ || ೨೭ ||

ಅದ್ವೈಷ್ಟೇ ತು ತಥಾ ಸ್ವಪ್ನೇ ನ ದುವೈಷ್ಟೇ ಶೋಭನಂ ಭವೇತ್ |

ಪೂಜನಂ ತು ದ್ವಿತೀಯೇಽಹ್ನಿಕೃತ್ವಾ ಭಾಂಡಗಣಸ್ಯ ತು || ೨೮ ||

ಚೈದಕಸ್ಯ ತತಃ ಕೃತ್ವಾ ಸಂವಾಹ್ಯಂ ತಂ ಪ್ರವೇಶಯೇತ್ |

ಸ್ಪ್ರಗ್ನದೇವ ಮಹೀಪಾಲ ಯಥಾ ವೃಕ್ಷೇಷು ಕೀರ್ತಿತಂ || ೨೯ ||

ಶಿಲಾನಾಂ ಗರ್ಭವಿಜ್ಞಾನಂ ಯದುಕ್ತಂ ನೃಪಸತ್ತಮ |

ತದೇವ ಸರ್ವಂ ಜಾನೀಹಿ ದ್ರುಮಾಣಾಮಪಿ ಯತ್ನತಃ || ೩೦ ||

೨೫-೩೦ ಶುಭದಿನದಲ್ಲಿ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಶಿಲೆಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಿಂದಲೂ, ಕಷಾಯ ಮಿಶ್ರವಾದ ಜಲದಿಂದಲೂ ತೊಳೆದು ಧೂಪದಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಹೂವುಗಳಿಂದಲೂ ದರ್ಭಗಳಿಂದಲೂ ಆ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಆಚ್ಛಾದಿಸಿ ಹಿಂದೆ ನಾವು ಹೇಳಿರುವ ವಿಧಿಯಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಬಲಿ ಹರಣಮಾಡಬೇಕು ಸ್ವಪ್ನದ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಸ್ಥಪತಿಯೊಡನೆ ದೈವಜ್ಞನೂ ಅಲ್ಲಿ ಮಲಗಬೇಕು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಶುಭಸ್ವಪ್ನವಾದಲ್ಲಿ ಆ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಒಯ್ಯಬೇಕು ಸ್ವಪ್ನವಾಗದಿದ್ದರೂ ಒಯ್ಯಬಹುದು ಅಶುಭಸ್ವಪ್ನವಾದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಒಯ್ಯಕೂಡದು ಅದಕ್ಕೆ ಮಾರನೆಯ ದಿನವೂ ಪೂಜೆಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿರುವ ವೈಹಾಯಸ ಗಣಗಳಿಗೂ ಪೂಜೆಮಾಡಿ ಶಿಲಾಚೈದಕನನ್ನೂ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿತ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸ ಸಾಗಿಸಬೇಕು ಶಿಲೆಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಗರ್ಭ ವಿಷಯ ಪರೀಕ್ಷಾಜ್ಞಾನವೇ ಮರಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಅರ್ಹವಾಗಿರುತ್ತೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ವೃಕ್ಷಗಳ ಗರ್ಭಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನೂ ಇದರಿಂದಲೇ ತಿಳಿ ಈ ವಿಧಾನದಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸ

ಅನೇನ ಸಮ್ಯಗ್ವಿಧಿನಾ ಗೃಹೀತಾ

ಶಿಲಾ ಭವೇತ್ಸರ್ವಸುಖಾವಹಾ ಸಾ |

ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಯಥೋಕ್ತಮೇ-

ತದ್ವನಪ್ರದೇಶೇ ಸಕಲಂ ಹಿ ಕುರ್ಯಾತ್

|| ೩೧ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಶಿಲಾಪರಿಕ್ಷಾ ನಾಮ

ನವತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಲ್ಪಟ್ಟು ಶಿಲೆಯು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಖಕರವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಶಿಲೆಯ
ಗ್ರಹಣ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ವನಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಾವು ಹೇಳಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧಿ
ಸಿಯನುಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಯತ್ನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಚರಿಸಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಪರಿಕ್ಷೆ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಏಕನವತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ತತಃಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಪಕ್ಷೇಷ್ಟನಿಚಯಂ ತವ |

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಶುಭಾ ಶ್ವೇತಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾಣಾಂ ತು ಲೋಹಿತಾ || ೧ ||

ಮೃತ್ತೀತಾ ವೈಶ್ಯಜಾತೀನಾಂ ಕೃಷ್ಣಾ ಚೈವಾನ್ತ್ಯಜನ್ಮನಾಂ |

ಯಸ್ಯ ವರ್ಣಸ್ಯ ಯಾ ಶಸ್ತ್ರಾ ತಾಂ ಮೃದಂ ಗ್ರಾಹಯೇದ್ಬುಧಃ || ೨ ||

ಅಸಂಕೀರ್ಣಾಚ್ಛುಭಾದ್ವೇಶಾದ್ಗೃಹೀತ್ವಾ ಶೋಷಯೇನ್ಮೃದಂ |

ಶೋಷಿತಾಂ ತಾಂ ನಿಮ್ನದ್ನೀಯಾತ್ಸಶೈವಾಲೇನ ಚಾಮ್ಬಸಾ || ೩ ||

ತೋಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ — ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಆಲಯ ಪ್ರಾಸಾದಾದಿ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸುಟ್ಟ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಸಂಗ್ರಹಕ್ರಮವನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ — ಇಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಮೃತ್ತಿಕೆಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಬಿಳುಪಾಗಿಯೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಹಳದಿಯಾಗಿಯೂ, ಶೂದ್ರರಿಗೆ ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಯಾಯ ವರ್ಣದವರು ತಮಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಮೃತ್ತಿಕೆಯನ್ನೇ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಸರಸ್ವರವರ್ಣಸಾಂಕರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಶುದ್ಧವಾದ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಮೃತ್ತಿಕೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅದನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಬೇಕು ಹೀಗೆ ಒಣಗಿದ ಮೃತ್ತಿಕೆಯನ್ನು ಪಾಚಿಯೊಡಗೂಡಿರುವ

ಹಸ್ತದೀರ್ಘೇಣ ಯಂತ್ರೇಣ ತದರ್ಥವಿಸ್ತೃತೇನ ಚ
ತದರ್ಥಮಾಚ್ಛ್ರಿತೇನಾಧ ಕರ್ತವ್ಯಾ ವೇಷ್ಠಕಾ ಮತಾಃ

|| ೪ ||

ಅತಸೇ ತಾಸ್ತಥಾ ಶುಷ್ಕಾ ವಿಸಚೇನ್ನೃಪಸತ್ತಮ |
ಕಾಷ್ಠೈರಸಾರ್ಯಭೂಸಾಲ ಗೋಕರೀಷೈಃ ತೃಣೈಸ್ತಥಾ

|| ೫ ||

ಮೃದುನಾ ನೃಪ ಪಾಕೇನ ನ ಚಾತ್ಯರ್ಥಂ ಪಚೇಚ್ಛತಾಃ |
ಅಪಕ್ವಾಶ್ಚ ನ ಸಂಗ್ರಾಹ್ಯಾ ನ ವಿಲೀನಾಃ ಕಥಂ ಚ ನ

|| ೬ ||

ತಾಸಾಮತ್ಯರ್ಥಸಕ್ವಾನಾಂ ಭಂಗೋ ಭವತಿ ರೂಢಕೇ |
ಭವನ್ತ್ಯಸಾರಾಶ್ಚಾಪಕ್ವಾಃ ವಿಲೀನಾಃ ಕರ್ಮನಾಶನಾಃ

|| ೭ ||

ಇಷ್ಟಕಾನಿಚಯೇ ವಹ್ನಿಂ ಯೋ ನರಃ ಸಂಪ್ರಯಚ್ಛತಿ |
ಸೋಮವಿಕ್ರಯಿಣಾ ತುಲ್ಯಃ ಸ ತು ಪಾಪಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ

|| ೮ ||

ನೀರಿನೊಡನೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಮರ್ಧಿಸಿ ಕಲಸಬೇಕು ಕಲಸಿದ ಮೃತ್ತಿಕೆಯನ್ನು ಹಸ್ತ
ಪರಿಣಾಮದ ಉದ್ದವೂ, ಅದರ ಅರ್ಧ ಅಗಲವೂ, ಅಗಲದ ಅರ್ಧ ಎತ್ತರವೂ
ಇರುವ ಯಂತ್ರದಿಂದ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಇಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

೫-೮ ಅವನ್ನು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಪಾಕಬರುವಂತೆ ಒಣಗಿ
ಸಬೇಕು ಅನಂತರ ಅವುಗಳನ್ನು ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಬೆಂಡಾಗಿರುವ
ಸಾಧಾರಣ ಸೌದೆಗಳಿಂದಲೂ ಹಸುವಿನ ಬೆರಣಿ, ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದಲೂ
ಕಡಿಸಿ ಯಾದ ಶಾಖದಿಂದ ಸಕ್ಷವಾಗುವಂತೆ ಸುಡಬೇಕು ಬಹಳ ಶಾಖದಿಂದ ಸುಡ
ಬಾರದು ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಕ್ಷವಾಗಿರುವ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಡವು ಭಗ್ನ
ವಾಗುತ್ತದೆ ಅಪಕ್ಷವಾದ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಡವು ದುರ್ಬಲವಾಗುತ್ತದೆ
ಕರಗಿಹೋದ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯವೇ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಟ್ಟಿಗೆ
ಗಳ ಗೂಡಿಗೆ ಯಾವನು ಬೆಂಕಿಯನ್ನಿಡುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಸೋಮವಿಕ್ರಯಿಗೆ
ಸಮಾನವಾದ ಪಾತಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ

ತಸ್ಮಾಚ್ಛುದ್ಧೇನ ಮೂಲೇನ ತತ್ರಾಗ್ನಿಂ ದಾಪಯೇನ್ನರಃ |

ವರ್ತಮಾನಮುಖಃ ಸತ್ಯಂ ಸಂವಿಭಜ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನತಃ

|| ೯ ||

ಪಕ್ವಾಸ್ತು ಶೀತಲೀ ಭೂತಾಃ ಸ್ವಾನುರೂಪೈಸ್ತುರೂಪಕೈಃ |

ಸಂಯಕ್ಸಂಯೋಜಿತಾ ಯೋಜ್ಯಾ ಯಥಾಸ್ಥಾನೇ ನರಾಧಿಪ

|| ೧೦ ||

ಇಷ್ಟಕಾಸಂಚಯೇನೈವ ಮೇಕೈಕಂ ರೂಪಕಂ ಬುಧಃ |

ದರ್ಶಯೇತ್ತು ಸುಯುಕ್ತೇನ ಯಥಾಸ್ಥಾನಮರಿಂದಮ

|| ೧೧ ||

ಏವಂ ರೂಪಕವಿನ್ಯಾಸಂ ಶಿಲಾಸ್ತಪಿ ವಿಧೀಯತೇ |

ಏವಂ ಸುಯುಕ್ತ್ಯಾ ಕುರ್ವಂತಿ ಕಾಷ್ಠಸಂಘಾತಕಂ ತಥಾ

|| ೧೨ ||

ಕಾಷ್ಠಾನಾಮಾಯಸಂ ಬಂಧಂ ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಯತ್ನಂ ವಿಜಾನತಾ |

ಇಷ್ಟಕಾನಾಮಪಕ್ವಾನಾಂ ಪಂಕಬಂಧೋ ವಿಧೀಯತೇ

|| ೧೩ ||

೯-೧೨ ಆದುದರಿಂದ ಶುದ್ಧಹೃದಯನಾಗಿಯೂ, ಸತ್ಯಪ್ರಿಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಯೋಗ್ಯನಾದವನನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಅವನಿಂದಲೇ ಗೂಡಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಸಬೇಕು ಹೀಗೆ ಪಕ್ವವಾಗಿ ತಣ್ಣಗಾದ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಯೋಜಿಸಿ ಯಾವ ಆಕಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಆಕಾರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬೇಕು ಈ ರೀತಿ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ಒಂದೊಂದಾಗಿಯೇ ಆಯಾಯ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸೇರಿಸಿ ಆಯಾಯ ಆಕಾರಗಳನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಬೇಕು ಈ ರೀತಿ ಯಾದ ವಿನ್ಯಾಸವು ಇಟ್ಟಿಗೆಯಂತಿರುವ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೂ ಸಮಾನ, ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಮರಗಳನ್ನೂ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ತೋರಿಸಬೇಕು,

೧೩-೨ ಮರಗಳನ್ನು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸುವಾಗ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೀಲು ಬಂಧದಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು ಚನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗದಿರುವ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಕೆಸರುಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಪಕ್ವವಾಗಿರುವ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನೂ, ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ

ಇಷ್ಟಕಾನಾಂ ತು ಪಕ್ವಾನಾಂ ಶಿಲಾನಾಂ ಚ ನರಾಧಿಪ |

ಬಂಧಃ ಕಾರ್ಯಃ ಪ್ರಯತ್ನೇನ ವಜ್ರಲೇಪಕೃತಃ ಶುಭಃ

|| ೧೪ ||

ಪಕ್ವೇಷ್ಟಕಾನಾಂ ರಚನಾ ಮಯೋಕ್ತಾ

ಸುಧಾನ್ವಿತಾ ಸೈವ ಭವೇನ್ನರೇಂದ್ರ |

ಸುಧಾ ಶಿಲಾನಾಂ ತ್ರಿದಶಾಧಿನಾಸೇ

ಸುಧಾಶಿಲಾ ನೈವ ಗೃಹೇಷು ದೇಯಾ

|| ೧೫ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಇಷ್ಟಕಾಸರೀಕ್ಷಾ ನಾಮ

ಏಕನವತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಸಹ ವಜ್ರಲೇಪವೆಂಬ ವಿಧಾನದಿಂದ ದೃಢವಾಗಿರುವಂತೆ ವ್ರಯತ್ನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ ಬೇಕು ನಾನು ಹೇಳಿರುವ ಸಕ್ತವಾದ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಸುಣ್ಣದಿಂದಲೂ ಕಟ್ಟಿ ಬಹುದು ಆದರೆ ಶಿಲೆಯ ಬಂಧವು ಸುಣ್ಣದಿಂದಲೇ ನೆರವೇರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ದೇವಾಲಯಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಗಾರೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಶಿಲಾಗೃಹಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯರಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಬಾರದು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಪರೀಕ್ಷಣವೆಂಬ ತೊಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಸುರಾರ್ಣವೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ದ್ವಿನವತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಅತಃ ಪರಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ವಜ್ರಲೇಪವಿಧಿಂ ತವ ।

ತಿಂದುಕಾಂಶ್ಚ ಕಸಿತ್ಥಾಂಶ್ಚ ಆಮಾನ್ಸಂಹೃತ್ಯೈತ್ಯತಃ

॥ ೧ ॥

ಶಾಲ್ಮಲೀನಾಂ ತಥಾ ಪುಷ್ಪಂ ಸಲ್ಲಕೀ ಬೀಜಮೇವ ಚ ।

ಧನುಷಶ್ಚ ತಥಾ ವಲ್ಗುಂ ವಚಾಂ ಚ ಮನುಜೇಶ್ವರ

॥ ೨ ॥

ಏತೇಷಾಂ ಸಮನ್ವೇತಾನಾಂ ಸಮಾನಾಂ ಮನುಜೋತ್ತಮ ।

ತೋಯಮಷ್ಟಗುಣಂ ಕ್ವಾಥಮಷ್ಟಭಾಗಾವಶೇಷಿತಂ

॥ ೩ ॥

ಶೊಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೫ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ,--ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಈ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ವಜ್ರಲೇಪದ ವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಅಸಕ್ತವಾದ ತೂಬರ ಕಾಯಿ, ಬೇಲದಕಾಯಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಬೂರಗದ ಹೂವು, ಸರ್ಪಬೀಜ, (ಅನೆಬೇಲದ ಬೀಜ) ಧನ್ಯನವೃಕ್ಷದ ಚಕ್ಕೆ, ಬಜೆ, ಇವುಗಳನ್ನೂ ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಒಟ್ಟು ಪರಿಮಾಣದ ಎಂಟರಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನಸಿ, ಕುದಿಸಿ ಎಂಟನೇ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅನಂತರ ಅದರಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಸಲ್ಲಕಿಯ ಎಲೆಗಳು,

ತತಸ್ತತ್ರ ಪ್ರಪೇದ್ಧ್ರವ್ಯಂ ಶೃಣು ತಚ್ಚ ಸಮಾಸತಃ |

ಸಲ್ಲಕೀನಾಂ ತು ವಿನ್ಯಾಸಂ ವತ್ಸಕಸ್ಯ ಚ ಗುಗ್ಗುಲಂ || ೪ ||

ಭಲ್ಲಾತಕಾನಿ ಬಿಲ್ವಾನಿ ಕುರ್ಮುರುಂ ಸರ್ಜಮೇವ ಚ |

ಅತಸೀಂ ವಸುತಪ್ತೋಯಂ ವಜ್ರಲೇಪಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ೫ ||

ಲಾಕ್ಷಾಂ ಚ ಕುಂದುರುಂ ಚೈವ ಗೃಹಧೂಮಂ ತಥೈವ ಚ |

ಕಪಿತ್ಥಬಿಲ್ವಮಧ್ಯಾನಿ ತಥಾ ನಾಗಫಲಂ ನೃಪ || ೬ ||

ಬಲಾಂ ಚ ಮಧುಕಂ ಚೈವ ಕಿಂಚಾಪಂ ಮದನಂ ತಥಾ |

ಮಂಜಿಷ್ಠಾಸಲ್ಲಕಂ ಸರ್ಜಂ ವಜ್ರಲೇಪಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ೭ ||

ವಿಷಾಣಾನಿ ಗವಾಂ ರಾಜನ್ಮಹಿಷಾಣಾಂ ತಥೈವ ಚ |

ಅಜಾನಾಂ ಚ ತಥಾ ಚರ್ಮ ಮಾಹಿಷ್ಯಂ ಗವ್ಯಮೇವ ಚ || ೮ ||

ಶ್ರೀವಾಸವೃಕ್ಷದ ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ, ಗುಗ್ಗುಳ ಗೇರುಬೀಜ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ಕಾಯಿಗಳು, ದೇವದಾರು ಮರದ ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ, ಅನೆಬೇಲದ ಬೀಜ, ಅಗನಬೀಜ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಪುಡಿಮಾಡಿ, ಸೇರಿಸಿ ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿದ ಈ ವಜ್ರಲೇಪಕ್ಕೆ ವಸುತಪ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು

೬-೭ ಅರಗು, ದೇವದಾರು ಮರದ ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ, ಶ್ಯಾಮಾ ಎಂಬ ಗೃಹ ಧೂಪ (ಇಲ್ಲಣ), ಬೇಲದ ಮತ್ತು ಬಿಲ್ವದಕಾಯಿನ ತಿರುಳು, ನಾಗಕೇಸರ ಮರದ ಕಾಯಿ, ಬಜೆ, ಹಿವ್ವೆಯಕಾಯಿ, ಮಂಗಾರಗಿಡದ ಕಾಯಿ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಸಲ್ಲಕೀ ಗಿಡದ ಕಾಯಿ, ಸರ್ಜದ ಕಾಯಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಿಂದಲೂ ವಜ್ರಲೇಪವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು

೮-೧೧ ದನಗಳ ಮತ್ತು ಎಮ್ಮೆಗಳ ಕೊಂಬುಗಳು, ಅಡು, ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ, ಇವುಗಳ ಚರ್ಮಗಳು, ರಸ, ಬೇವು, ಬೇಲ ಇವುಗಳೂ ವಜ್ರಲೇಪಕ್ಕೆ ಸಾಧಕ

ರಸನಿಂಬಕಪಿತ್ಥಾನಿ ವಜ್ರಲೇಪಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ |

ಅಷ್ಟೌ ಭಾಗಾಸ್ತು ನಾಗಸ್ಯ ಕಾಂಸ್ಯಭಾಗದ್ವಯಂ ತಥಾ || ೯ ||

ರೀತಿಭಾಗಂ ಚ ಕಥಿತೋ ವಜ್ರಲೇಪಸ್ತಥೈವ ಚ |

ಸುಧಾಪಕ್ವಾ ತತಃಕ್ಲಿನ್ನಾ ಗಮ್ಯ ಚರ್ಮಸಮನ್ವಿತಾ || ೧೦ ||

ಖರರೋಮಯುತಾ ರಾಜನ್ಯಜ್ರಲೇಪಸ್ತಥೈವ ಚ |

ತೇಷಾಮೇಕೈಕಸಂಯುಕ್ತಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ ಶೈಲಗೃಹಾ ನೃಪ || ೧೧ ||

ಪಕ್ಷೇಷ್ಟಕಗತಾಶ್ಚೈವ ಸ್ಥಾಯಿನೋ ಮನುಜೋತ್ತಮ |

ವಜ್ರಲೇಪಯುತಾಹ್ಯೇತೇ ಭವನ್ತ್ಯಸಿ ದೃಢಾಸ್ತಥಾ || ೧೨ ||

ತಿಷ್ಠಂತಿ ಸುಮಹಾರಾಜ ಸಂವತ್ಸರ ತತಾನ್ಯಪಿ |

ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಚ ಧರ್ಮಜ್ಞ ಚಾಯುತಾನ್ಯರ್ಬುಧಾನಿ ಚ || ೧೩ ||

ಸುಧಾವರ್ಣೇನ ಸರ್ವತ್ರ ಲೇಪಂ ದದ್ಯಾತ್ತಥಾ ಬಹಿಃ |

ತತಶ್ಚ ತಾಂ ಸುಧಾಂ ದದ್ಯಾಚ್ಛೋಭಾರ್ಥಮರಿಮರ್ದನ || ೧೪ ||

ಗಲಾಗುತ್ತವೆ ಸೀಸದ ಎಂಟುಭಾಗ. ಎರಡುಭಾಗದಷ್ಟು ಕಂಚು, ಅದರಷ್ಟೆ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಇವೂ ವಜ್ರಲೇಪಕ್ಕೆ ಸಾಧಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಸುಣ್ಣದಲ್ಲಿ ನೆನಸಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಪಕ್ವವಾದ ಹಸುವಿನ ಚರ್ಮ ಇದು ಕತ್ತೆಯ ರೋಮದಿಂದ ಕೂಡಿದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸುಣ್ಣವೂ ವಜ್ರಲೇಪವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಇಂತಹ ವಜ್ರಲೇಪಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವು ದಾದರೊಂದು ಲೋಪದಿಂದ ಶಿಲಾಗೃಹಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

೧೨-೧೫ ಪಕ್ವವಾದ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟಡಗಳೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಜ್ರಲೇಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂತಹ ಕಟ್ಟಡಗಳು ಅವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ದೃಢವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಇವು ನೂರಾರು ವರ್ಷ, ಸಾವಿರ, ಹತ್ತುಸಾವಿರ ವರ್ಷ ಪರ್ಯಂತರವೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೊರಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಸುಣ್ಣದ ಬಣ್ಣವಿರುವ ವಜ್ರಲೇಪವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಕ್ಕೂ ಕೊಡಬೇಕು ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೇವಲ

ವಜ್ರಲೇಪವಿಧಾನಂ ತು ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸಮ್ಯಕ್ತಯಾ ತವ ।

ದೇವಾಯತನಮುಖ್ಯೇಷು ತಥಾ ಚ ಭವನೇಷು ಚ

॥ ೧೫ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ವಜ್ರಲೇಪನಿರೂಪಣಂ ನಾಮ

ದ್ವಿನವತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಅಂದಕ್ಕಾಗಿ ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಹಚ್ಚಬೇಕು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ಇತರ ಭವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ವಜ್ರಲೇಪವಿಧಾನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ನಿನಗೆ
ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಹೇಳಿರುತ್ತೇನೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರ ಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ವಜ್ರಲೇಪನಿರೂಪಣವೆಂಬ ತೊಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ತ್ರಿನವತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಕೃತೇ ತು ದೇವಾಯತನವಿಧಾನಂ ನಾಭವತ್ಕ್ವಿತ್ ॥

ಕೇವಲಂ ಹಿ ತದಾಹ್ಯಾಸೀತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ನರಾಧಿಪ

॥ ೧ ॥

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣಾಪಿ ದೃಶ್ಯಂತೇ ತ್ರೇತಾದ್ವಾಪರಯೋರ್ಜನಾಃ ॥

ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರತಿಮಾಃ ಕೃತ್ವಾ ಪೂಜಯಂತಿ ಯಥಾವಿಧಿ

॥ ೨ ॥

ಗೃಹೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ತತ್ರಾಪಿ ತ್ರೇತಾಯಾಂ ತು ಪ್ರವರ್ತಿತಾ ॥

ದ್ವಾಪರೇ ಚಾಪ್ಯರಣೈಷು ಯಸಿಭಿಸ್ತು ತತಃ ಕೃತಾ

॥ ೩ ॥

ತೊಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ನಿರ್ಮಾಣವೇ ಭೂಮಂಡಲದಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ, ಆಗ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲು, ಅನುಭವಿಸಲು ಅವಕಾಶವಿತ್ತು ಅನಂತರ ತ್ರೇತಾದ್ವಾಪರ ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ತಿಳಿಯಲೂ ಅವಕಾಶವಿತ್ತು ಅಂತಹ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಲೂ ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಲೂ ಇದ್ದರು ಆಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಯೂ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾದಿಪದ್ಧತಿಯೂ ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ

ತೇಷಾಂ ಸಂಪೂಜನಂ ನಿತ್ಯಂ ಸಿದ್ಧಿಸ್ತು ಕ್ರಿಯತೇ ನೃಪ |
ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಮಾತ್ರಕರಣಾನ್ನಿವ್ಯತಾ ಋಷಯಸ್ತು ತೇ

|| ೪ ||

ಕಲಾ ಪ್ರವೃತ್ತಃ ಸರ್ವೋಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕರಣೋ ಜನಃ |
ಜ್ಞಾನಂ ಪರಂ ಕೃತಯುಗೇ ತ್ರೇತಾಯಾಂ ಚ ತಪಃ ಪರಂ

|| ೫ ||

ದ್ವಾಪರೇ ತು ತಥಾ ಜ್ಞೇಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ತು ಕಲಾ ಯುಗೇ |
ದೇವತಾವೇಶ್ಮಪೂರ್ವಾಣಿ ನಗರಾಣಿ ಕಲಾ ಯುಗೇ

|| ೬ ||

ಕರ್ತವ್ಯಾನಿ ಮಹೀಪಾಲೈಃ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಮಭೀಪ್ಸುಭಿಃ |
ರಾಜಾ ತು ಸರ್ವೋ ನಗರಂ ನ ಕುರ್ಯಾನ್ನೃಪಸತ್ತಮ

|| ೭ ||

ಯೋ ನ ರಾಜಾ ಹತೋ ಯುದ್ಧೇ ಸ ಪುರಂ ಕರ್ತುಮರ್ಹತಿ |
ರೂಪಕಂ ಚ | ಸುನಾಮಾಖ್ಯಂ ಕುರ್ಯಾದ್ರಾಜಾ ತಥಾಪ್ಯಸೌ

|| ೮ ||

ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು ಮಹರ್ಷಿಗಳು ತಾವು ವಾಸಿಸುವ ಅರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು
ಅಂತಹ ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧರೇ ಸಿತ್ಯವೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು

೪-೮ ಋಷಿಗಳು ಅಂತಹ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ (ಪೂಜಾದಿಗಳನ್ನು
ನಡೆಸದೇ ಇದ್ದರೂ) ಕೃತಕೃತ್ಯರಾದರು ಅನಂತರ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪೂರ್ವಕವಾದ ದೇವ
ಪೂಜಾದಿ ವಿಧಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದುವು ಕೃತ
ಯುಗದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಿತು ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಿತು
ದ್ವಾಪರದಲ್ಲಿಯೂ, ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾವಿಧಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ
ಬಂದಿದೆ ಸ್ವರ್ಗವೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ರಾಜರುಗಳು ಕಲಿಯುಗ
ದಲ್ಲಿ ನಗರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಹಾಗೆ ನಿರ್ಮಿಸುವಾಗ ಮೊದಲು ದೇವಾಲಯ
ಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಯೇ ನಗರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕು ಎಲ್ಲಾ ರಾಜರೂ ನಗರವನ್ನು
ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಲು ಅರ್ಹರಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಯಾವ ರಾಜನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರು
ಗಳಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡದೆ ಶತ್ರುವಿಜಯದಿಂದ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗುವನೋ ಅಂತಹ
ಧೂರೆಯೇ ನಗರ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ ಇಂತಹ ರಾಜನು
ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಮಾರಕನಗರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

1 ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಾಖ್ಯಂ ಎಂದು ಪಾರವಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ

ದುರ್ಗಂ ಸರ್ವೇಣ ಕರ್ತವ್ಯಂ ರಾಜ್ಞಾ ಭೂಪತಿಸತ್ತಮ |

ಭೂಮಿದಾನಾದಿಭಿರ್ಯಸ್ತು ಕುರ್ಯಾತ್ಸುವಿಹಿತಂ ಮುದಾ

|| ೯ ||

ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ಸಕಲಾಂ ಕುರ್ಯಾದನ್ಯಥಾ ಪಾಪಭಾಗ್ಯವೇತ್ |

ತತ್ಕೃತಾಯಾಂ ಸುರಾರ್ಚಾಯಾಮನಿಷ್ಠಂ ಸ್ಯಾತ್ಕಲಾಯುಗೇ

|| ೧೦ ||

ಕೃತಂ ತು ತದನಿಷ್ಠಂ ಸ್ಯಾಜ್ಜನ್ಮಾಂತರಶತೇಷು |

ಕೃತತ್ರೇತಾದ್ವಾಪರೇಷು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕರಣಾತ್ಪಲಂ

|| ೧೧ ||

ಯಸ್ಮಾತ್ತೇಷು ಕೃತಾಮರ್ಚಾಂ ಸಿದ್ಧಾಃ ಸಂಪೂಜಯಂತೈಲಂ |

ಕಲಾ ಕೃತಾಯಾಮರ್ಚಾಯಾಂ ಸಿದ್ಧಪೂಜಾ ನ ವಿದ್ಯತೇ

|| ೧೨ ||

ತಸ್ಮಾತ್ಸುವಿಹಿತಾಂ ಕುರ್ಯಾದ್ಭೂಮಿದಾನಾದಿಭಿಃ ಕಲಾ |

ಯೇನ ರಾಜ್ಞಾ ಹತೋ ರಾಜಾ ನಾನ್ಯೋ ಯುಧಿ ಭವೇತ್ಕಲಾ

|| ೧೩ ||

೯-೧೨ ದುರ್ಗಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲಾ ರಾಜರೂ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು. ದೇವತಾಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳ ಧೋರೆಯು ಭೂಮಿದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಾದಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವ ವಿಧವಾದ ಅನುಕೂಲ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿಯೇ ಆಲಯ ನಿರ್ಮಾಣಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾವಿಧಿಯನ್ನು ಸಮಗ್ರ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕ ನಡೆಸಬೇಕು ಹಾಗಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅವನು ವಾಪ ಭಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ ಅವನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಮಾತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ದೇವತಾ ವಿಗ್ರಹವು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಅನಿಷ್ಟ ಫಲವನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಆ ಅನಿಷ್ಟ ಫಲವು ಧೋರಗೆ ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ದೇವತಾ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧರು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಇತರರು ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಮಾತ್ರವೇ ಫಲಕಾರಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದ ದೇವತಾ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧರ ಪೂಜೆಯು ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ರಾಜರು ಮಾಡುವ ದೇವತಾ ವಿಗ್ರಹ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು ಭೂಮಿದಾನಾದಿ ಪೂಜಾ ಸೌಕರ್ಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕು

೧೩-೧೬. ರಾಜನಾದ ಯಾವನೊಬ್ಬನು ತಾನು ರಾಜನಾಗಿದ್ದು ರಾಜನಾಗಿರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಯುಗದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹ ವಿಜಯ

ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ತೇನ ಕರ್ತವ್ಯಾ ನಗರೇ ಪೂರ್ವನಿಮಿತೇ |

ಅನುಜ್ಞಾಂ ನೃಪತೇಃ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಕುರ್ಯಾದನ್ಯೋಽಪಿ ಯಾದವ || ೧೪ ||

ಸ್ಥಿರಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ಗೃಹ್ಯಾಯಾಂ ನೃಪಾನುಜ್ಞಾ ನ ಕಾರಣಂ |

ಪರಶ್ರೇಣೀತಾಂ ಯಸ್ತ್ವರ್ಚಾಂ ಸಕುರ್ಯಾತ್ಪನ್ನರೇವ ತು || ೧೫ ||

ವಿಧಾನಂ ಭೂಮಿದಾನಾದ್ಯಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಪತ್ರ ನ ಶಕ್ತಿತಃ |

ದ್ವಿಗುಣಂ ಫಲಮಾಪ್ನೋತಿ ಕುಲಂ ಚಾಪಿ ಸಮುದ್ಧರೇತ್ || ೧೬ ||

ಕೃತ್ವಾ ಸುವಿಹಿತಾಮರ್ಚಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪ್ಯ ಯಥಾವಿಧಿ |

ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತೇನ ಧರ್ಮೇಣ ನರೋ ಯುಜ್ಯತ್ಯಸಂಶಯಂ || ೧೭ ||

ರಾಜಸೂಯಾಶ್ವಮೇಧಾನಾಂ ಫಲೇನ ಚ ನರಾಧಿಪ |

ಕೃತೇ ತ್ರೇತಾಯುಗೇ ರಾಜನ್ ದ್ವಾಪರೇ ಚ ಸುರೋತ್ತಮಾಃ || ೧೮ ||

ಶಾಲಿಯಾದ ರಾಜನು ಮೊದಲು ರಾಜನಾಗಿದ್ದವನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದ್ದ ನಗರದಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕು ಹೀಗೆ ರಾಜ ವಿಜಯಿಯಾಗದಿರುವ ಮತ್ತಾರೂ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ನಗರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಅವನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರೂ ಸ್ಥಿರವಾದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ದೇವತಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ ರಾಜನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯಾವನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ದೇವಗೃಹ ಪ್ರತಿಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಪುನಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹ ವನು ಭೂಮಿದಾನಾದಿ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಪುನಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದವನಿಗೆ ಫಲವೂ ದ್ವಿಗುಣವಾಗಿ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಅವನ ವಂಶವೂ ಪಾಸಕೂಪದಿಂದ ಉದ್ಭೂತವಾಗುತ್ತದೆ

೧೭-೨೦ ದೇವತೆಯ ಸುಂದರವಾದ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ ಮಹಾಪುರುಷನು ಯಾಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರೇತಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ, ವಾಪೀಕೂಪಾದಿ ದೃಷ್ಟೋಪಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗ ಬಹುದಾದ ಪುಣ್ಯವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ರಾಜಸೂಯ, ಅಶ್ವಮೇಧ ಮುಂತಾದ ಮಹಾಯಾಗಗಳ ಫಲವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಲೈ ಭೂರೆಯೇ

ಆಗಚ್ಛಂತಿ ನೃಲೋಕೇಽಸ್ಮಿನ್ ಸಶರೀರಾ ದಿವೌಕಸಃ |

ನಾಗಚ್ಛಂತಿ ಕಲೌ ಯಸ್ಮಾತ್ಸಶರೀರಾಃ ಕಥಂಚ ನ

|| ೧೯ ||

ಆಗಚ್ಛಂತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಸು ದ್ವಿಜೈರಾನಾಹಿತಾಸ್ತತಃ |

ತಸ್ಮಾತ್ಕಲೌ ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ಕಾರಯೇದ್ಬುಧಃ

|| ೨೦ ||

ಅರ್ಚಾಸ್ಥೈಸ್ತ್ರಿದಶೈರ್ಲೋಕಃ ಕಲೌ ಸರ್ವೋ ಹಿ ಪಾಲ್ಯತೇ |

ಅರ್ಚಾಗತಾಶ್ಚ ಗ್ರಹ್ಣಂತಿ ಕೃತದೇವಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾಃ

|| ೨೧ ||

ತಸ್ಮಾತ್ಕಲೌ ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕರಣಂ ಹಿತಂ |

ಯತ್ನಾತ್ಸನಿಹಿತಂ ಕುರ್ಯಾದ್ಭೂಮಿದಾನಾದಿಭಿಶ್ಚದಾ

|| ೨೨ ||

ಇಷ್ಟ್ವಾ ಯಜ್ಞೈರ್ಯಥಾ ಯಾನ್ತಿ ಮಾನವಾಸ್ತ್ರಿದಿನಾಲಯಂ |

ತಥೈವ ರಾಜನ್ ಗಚ್ಛಂತಿ ಕೃತದೇವಪ್ರತಿಷ್ಠಕಾಃ

|| ೨೩ ||

ಕೃತ, ತ್ರೇತ, ದ್ವಾಪರ ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ದಿವ್ಯ ಶರೀರದಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಅವರು ಸಶರೀರವಾಗಿ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಆವಾಹನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಶ್ಯವಾದ ತಮ್ಮ ಶರೀರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗ ಬಂದು ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಸಾನಿಧ್ಯ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಆದುದರಿಂದ ವಿನೇಕಿಯಾದವನು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಸಲೇಬೇಕು

೨೧-೨೫ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಹೊಂದಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಂದಲೇ ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಹೊಂದಿರುವ ದೇವತೆಗಳೇ ವಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಪೂಜೋಪಚಾರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯಾದರೂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ವಿಧಾನವು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಹಿತಕರವಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಭೂಮಿದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಅಂತಹ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟಾದರೂ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಸಬೇಕು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮನುಷ್ಯರು ಹೇಗೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ದೇವಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದವರೂ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಕ್ಕೆ ಭಾಗಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ

ತಸ್ಮಾತ್ಕಲಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಭೂರಿದಕ್ಷಿಣಂ |

ಯತ್ನಾತ್ಸನ್ನಿಹಿತಂ ಕೃತ್ವಾ ಭೂಮಿದಾನಾದಿಭಿಃ ಶುಭಾ

|| ೨೪ ||

ದುರ್ಗೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಕರ್ತವ್ಯಾ ನಗರೇ ಚ ತಥಾ ಶುಭೇ |

ನಿತ್ಯಮಾಶನವೀರ್ಹ್ಯಗ್ರೇ ನಾನ್ಯತ್ರೇತಿ ನರಾಧಿಪ

|| ೨೫ ||

ಗ್ರಾಮೇ ನಾ ಯ ದಿದಿವಾ ಘೋಷೇ ನಾಸ್ತಿ ಯತ್ರಾಶನಂ ನೃಪ |

ತತ್ರೋದ್ಯಾನೇ ಬಹಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ಗ್ರಾಮಮಧ್ಯೇನ ಕಾರಯತ್ || ೨೬ ||

ನದೀತೀರೇಷು ಕರ್ತವ್ಯಾ ವನೇಷೂಶವನೇಷು ಚ |

ಸರಸಾಂ ಚೈವತೀರೇಷು ಗಿರೀಣಾಂ ಶಿಖರೇಷು ಚ

|| ೨೭ ||

ಉಪತ್ಯಕಾಸು ರಮ್ಯಾಸು ಗುಹಾಸು ಚ ವಿಶೇಷತಃ |

ಏತೇಷು ಯಾಂತಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಂ ಸ್ಥಾನೇಷು ತ್ರಿದಿವಾಕಸಃ

|| ೨೮ ||

ಆದುದರಿಂದ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಮಹಾದಕ್ಷಿಣೆಯೊಡಗೂಡಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾವಿಧಿಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲೇ ಬೇಕು ಭೂಮಿದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ನಡೆಸಿ ಪರ್ವತಾದಿ ಮರ್ಗಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೆಯೇ ಸರಿಯಾದ ನಗರ ಇಂತಹ ಶುಭಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ನಡೆಸಬೇಕು ನಗರದಲ್ಲಿ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬೇಕು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲ

೨೬-೨೮ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗಡಿಗಳೇ ಎಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವವೋ ಅಂತಹ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ, ಊರಿನ ಹೊರಗಿನ ಉದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಗೃಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಬೇಕು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಬಾರದು, ನದಿಗಳ ತೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಉದ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸರೋವರದ ತೀರದಲ್ಲಿಯೂ, ಪರ್ವತಗಳ ಶಿಖರದಲ್ಲಿಯೂ, ಪರ್ವತಗಳ ರಮ್ಯವಾದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಜಲಾಶಯವಿಲ್ಲದ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ

ಜಲಾಶಯವಿಹೀನೇಷು ದೇಶೇಷು ಮನುಜೋತ್ತಮ |

ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಂ ನೈವ ಕುರ್ವಂತಿ ಕದಾಚಿತ್ತಿದಿವಾಕಸಃ

|| ೨೯ ||

ತಥಾ ಸುರಗೃಹಂ ಕಾರ್ಯಂ ಯಥಾ ವಾಮೋ ಜಲಾಶಯಂ |

ಪುರಸ್ತಾದ್ವಾ ಭವೇತ್ಸ್ಯ ನಾನ್ಯಥಾ ಮನುಜಾಧಿಪ

|| ೩೦ ||

ಸಮನ್ತಾತ್ಪು ಜಲಂ ಶಸ್ತಂ ದ್ವೀಪೇ ದೇವಗೃಹೇ ಕೃತೇ |

ಯತ್ರ ದೇವಗೃಹಂ ಕಾರ್ಯಂ ತತ್ರ ಭೂಮಿಂ ಪರೀಕ್ಷಯೇತ್

|| ೩೧ ||

ಶ್ವೇತಾ ರಕ್ತಾ ತಥಾ ಹೀತಾ ಕೃಷ್ಣಾ ವರ್ಣಕ್ರಮಾನ್ವಿತಾ |

ಕುಶಾಭಿಶ್ಚ ಶರೈಃ ಕಾಶೈಃ ದೂರ್ವಾಭಿಶ್ಚ ತಥಾ ಯುತಾ

|| ೩೨ ||

ಮಧುರಾ ಚ ಕಷಾಯಾ ಚ ತಥಾ ಶು ಲವಣಾ ಚ ಯಾ |

ವರ್ಣಕ್ರಮಾದ್ಧಿತಾ ಭೂಮಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶೃಣ್ವತಃ ಪರಂ

|| ೩೩ ||

ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಮುಂಭಾಗ ದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಜಲಾಶಯವಿರುವಂತೆಯೇ ಅಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಬೇರ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರಬಾರದು

೩೧-೩೫ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೀರಿರುವ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ದೇವಗೃಹ ನಿರ್ಮಾಣವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ್ದು ಎಲ್ಲಿ ದೇವ ಗೃಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕಾಗುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಕ್ರಮದಂತೆ ಬಿಳುಪಾಗಿಯೂ ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ, ಹೊಂಬಣ್ಣವಾಗಿಯೂ, ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಭೂಮಿಯು ಪ್ರಶಸ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಭೂಮಿಗಳು ದರ್ಭೆಯಿಂದಲೂ, ಜೊಂಡಿನಿಂದಲೂ, ಕಾಶದ ಹೂವುಗಳಿಂದಲೂ, ಗರಿಕೆಯಿಂದಲೂ ವರ್ಣಕ್ರಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕೂಡಿಸ ಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ ವರ್ಣಕ್ರಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಧುರರಸದಿಂದಲೂ, ಕಷಾಯರಸ ದಿಂದಲೂ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಲವಣರಸದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತ ನೆನಿಸುತ್ತದೆ ಮುಳ್ಳುಗಿಡಗಳಿಂದಲೂ ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಹೆಂಟಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿಲ್ಲದೆಯೂ, ನಿಮ್ಮೋನ್ನತವಾಗಿಯೂ, ನಡೆಯಲು ಕಷ್ಟಕರವಾಗಿಯೂ,

ಕಂಟಕಿದ್ರುಮಸಂಕೀರ್ಣಾ ತರ್ಕರಾಲೋಪ್ಯಸಂಯುತಾ ।

ಅಶುಭ್ಯಾ ವಿಷಮಾ ದುರ್ಗಾ ಸವಲ್ಮೀಕಾ ತಥಾಚೆ ಯಾ

॥ ೩೪ ॥

ಮೂಷಿಕಾವಾಸಬಹುಲಾ ಪಿಸೀಲಕಗಣಾನ್ವಿತಾ ।

ನಿತ್ಯಂ ಚ ತಕಟಚ್ಛಿನ್ನಾ ಪ್ಲುತಾ ಯಾ ಚ ಪುರೋದಕೈಃ

॥ ೩೫ ॥

ಅಘಾತಸೂನಾ ಭೂಮಿಶ್ಚ ಬಂಧನಾಗಾರಸಂಯುತಾ ।

ವಸತಿಯೌತ್ರ ದಗ್ಧಾ ಚ ವಿದ್ಯುತಾ ವಹ್ನಿನಾಸಿ ವಾ

॥ ೩೬ ॥

ವಸತಾಂ ದೃಷ್ಟಿದೋಷಾ ಚ ಕೂರ್ಮಪೃಷ್ಠಾ ತಥೈವ ಚ ।

ತ್ರಿಕೋಣಾ ಸ್ತಗ್ನಿಹೀನಾ ಚ ಶೂರ್ಪಾಕಾರಾ ತಥಾ ಚ ಯಾ

॥ ೩೭ ॥

ದಕ್ಷಿಣೇನ ತಥಾ ನಿಮ್ಮಾ ನಿಮ್ಮಾ ಪೃಷ್ಠತಃವ ಚ ।

ಪುರಾಂಬುಗ್ರಾಹಿಣೀ ಯಾ ಚ ಸುತಿರಾ ಚ ತಥಾ ನೃಪ

॥ ೩೮ ॥

ಹುತ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ಇಲಿಯ ಬಿಲಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಯೂ, ಇರುವೆ ಗೂಡುಗಳಿಂದ ನಿಬಿಡವಾಗಿಯೂ, ಯಾವಾಗಲೂ ಗಾಡಿಯ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಒಡೆದು ಹೋಗಿಯೂ, ನಗರದ ನೀರಿನಿಂದ (ಗ್ರಾಮಸಾರ) ಕೂಡಿಯೂ, ಕಟುಕರ (ಪ್ರಾಣಿ ವಧಕೃತ್) ಗಿವಾಡಿಯವ) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ, ಕಾರಾಗಾರಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಮತ್ತು—

೩೯-೪೦ ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮನೆಗಳು ತಿಡಿಲಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಬೆಂಕಿಯಿಂದಾಗಲಿ ಸುಟ್ಟುಹೋಗಿರುವುವೋ ಅಂತಹ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ವಾಸಿಸುವವರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದೂಷಿತವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೂ, ಆಮೆಯ ಬೆನ್ನಿನಂತೆ ಉಬ್ಬಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೂ ಆಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೂಡದು ಮತ್ತು ತ್ರಿಕೋಣವಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನೂ, ಹೂವಿನ ಗಡಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನೂ ಮೊರದಂತೆ ಆಕಾರ ಹೊಂದಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಯಾವ ಭೂಮಿಯು ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಇಳು ಜಾರಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಮತ್ತು ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಭೂಮಿಯೂ, ಊರಿನ ನೀರನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಭೂಮಿಯೂ ಶೀತಲವಾದ ಭೂಮಿಯೂ, ಅಗಿದ ಸ್ಥಳವು ಆ ಮಣ್ಣಿನಿಂದಲೇ ತುಂಬಿಹೋಗಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಣ್ಣನ್ನು ಪುನಃ ತುಂಬಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗಿದ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ದೀಪವನ್ನೋ ಅಥವಾ ಹೂವಿನಮಾಲಿಕೆಯನ್ನೋ ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ ಆ ದೀಪವು ಎಲ್ಲಿ ನಂದಿ

ಖಾತಂ ಚ ಸುವೃದಾ ಯತ್ರ ಪೂರ್ಯತೇ ನಪುನಸ್ತಥಾ |
ಖಾತೇ ಯತ್ರ ಕೃತಂ ದೀಪಂ ಪ್ರಮಾಣಿಮುಪಗಚ್ಛತಿ || ೩೯ ||

ಮಾಲ್ಯಂ ಚ ಮಾಯತೇ ಖಾತೇ ತಾಂ ಭೂಮಿಂ ಪರಿವರ್ಜಯೇತ್ |
ಖಾತೇ ತೋಯೇನ ಪೂರ್ಣೇ ಚ ಯತ್ರ ತೋಯಂ ನ ತಿಷ್ಠತಿ || ೪೦ ||

ತಾಂ ಭೂಮಿಂ ವರ್ಜಯೇದ್ಯತ್ನಾದ್ವುರ್ಗನ್ಥಾ ಚ ತಥಾಪಿ ಯಾ |
ಸ್ತಾದುದಕ್ರವಣಾ ಶಸ್ತ್ರಾ ಸ್ನಿಗ್ಧಾ ಚ ಸುದೃಢಾ ತಥಾ || ೪೧ ||

ಖಾತೇಽಧಿಕಾ ಚ ವೃದ್ಯತ್ರ ಪೂರ್ಯಮಾಣೇ ಭವೇನ್ನೃಪ |
ದೀಪೋ ನ ಮಾಯತೇ ಯತ್ರ ನೃಪ್ತಂ ಚ ಕುಸುಮಂ ತಥಾ || ೪೨ ||

ತೋಯಂ ಸಂತಿಷ್ಠತೇ ಖಾತೇ ಯತ್ರ ಕಾಲಾಂತರಂ ಬಹುಃ |
ಸಾ ಪ್ರಶಸ್ತಾ ಮಹೀ ಜ್ಞೇಯಾ ಸುಗಂಧಾ ಸುಸ್ಪನಾ ತಥಾ || ೪೩ ||

ಭುವಃ ಪರೀಕ್ಷಣಂ ಕುರ್ಯಾದ್ವಿವಸೇತಿಶುಭೇ ತಥಾ |
ಭುವಃ ಪರೀಕ್ಷಣೇ ಯತ್ರ ಮಂಗಲ್ಯದ್ರವ್ಯದರ್ಶನಂ || ೪೪ ||

ಹೋಗುವುದೋ ಮತ್ತು ಮಾಲಿಕೆಯು ಬಾಡಿಹೋಗುವುದೋ ಮತ್ತು ಅಗದ
ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿದಲ್ಲಿ ಆ ನೀರು ಒಡನೆಯೇ ಬತ್ತಿಹೋದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು
ದುರ್ಗಂಧವಿರುವ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬಾರದು

೪೧-೪೫ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಗ್ಗಾಗಿರುವ ಭೂಮಿಯೂ,
ಜಡ್ಡಿಸಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ, ದೃಢವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಭೂಮಿಯು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ್ದು
ಅಗದ ಮಣ್ಣನ್ನು ಅದೇ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದಲ್ಲಿ ಮಣ್ಣು ಎಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳಿದು
ಹೋಗುವುದೋ, ಅಗದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಟ್ಟ ದೀಪವೂ ಹೂವೂ ಬಾಡಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ
ಅಗದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನೀರೂ ಬಹುಕಾಲ ಹಾಗೆಯೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಭೂಮಿಯೂ
ಸುಗಂಧವುಳ್ಳ ಒಳ್ಳೆಯ ಧನಿಯುಳ್ಳ ಭೂಮಿಯೂ ಪ್ರಶಸ್ತ ಭೂಮಿಯ ವರೀಕ್ಷ
ಯನ್ನು ಶುಭದಿವಸದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸರೀಕ್ಷಿಸುವ ಪ್ರಾರಂಭ
ದಲ್ಲಿಯೇ ಮಂಗಲಕರವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ದರ್ಶನವೂ ಮಂಗಲಶಬ್ದಶ್ರವಣವೂ

ಶ್ರವಣಂ ನಾ ತಥೈವ ಸ್ಯಾತ್ಸಾರುಭಾ ಸ್ವಾದ್ವಸುಂಧರಾ |

ನ ತಾಂ ರಾಜನ್ ಪರೀಕ್ಷೇತ ಪ್ರಶಸ್ತಾ ಸಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ || ೪೫ ||

ಅಮಂಗಲ್ಯಂ ತಥಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಶ್ರುತ್ವಾ ನಾ ನೃಪಸತ್ತಮ |

ಭುವಃ ಪರೀಕ್ಷಣಂ ತತ್ರ ನ ಕಾರ್ಯಮಶುಭಾ ಹಿ ಸಾ || ೪೬ ||

ಶುಭಾ ಮಹೀ ಯತ್ರ ಭವೇನ್ಮೃಪೀರ

ಕಾರ್ಯಾಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಭವತೀಹ ತತ್ರ |

ಕೃತಾ ಭವೇತ್ತತ್ರ ನರೇಂದ್ರಚಂದ್ರ

ಹಿತಾಯ ಕರ್ತುಃ ಸ್ವವಿವೃದ್ಧಯೇ ಚ || ೪೭ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಭೂಮಿಪರೀಕ್ಷಾ ನಾಮ

ತ್ರಿನವತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಭೂಮಿಯು ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅದನ್ನು ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಬಾರದು

೪೬-೪೭ ಅಮಂಗಲಕರವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ದರ್ಶನ ಮತ್ತು ಅಮಂಗಲ ಶಬ್ದದ ಶ್ರವಣ ಇವುಗಳು ಪರೀಕ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಭೂಮಿಯು ಪರೀಕ್ಷಣವನ್ನೇ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು ಅದು ಅಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಲೈ ಧೂರಿಯೇ, ಈ ರೀತಿಯಾದ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯು ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದ ದೇವತಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯೇ ಕರ್ತೃವಿನ ಹಿತಕ್ಕೂ ಬಹು ವಿಧವಾದ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಪರೀಕ್ಷೆ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ

ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾಪುರಾಣೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಚತುರ್ನವತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಉವಾಚ ॥

ಶುಭಾಂ ಪರೀಕ್ಷ್ಯ ವಸುಧಾಂ ತತ್ರ ಕುರ್ಯಾತ್ಸರಾಲಯಂ ।

ಅದೌ ತಾಂ ಶೋಧಯೇದ್ವಿದ್ವಾನ್ ದಿವಸೇ ಗುಣಸಂಯುತೇ ॥ ೧ ॥

ತತ್ರ ದೇಶಂ ಶುಭಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಗೋಮಯೇನೋಪಲೇಪಯೇತ್ ।

ತತಃ ಸಂಪ್ರಾಜಯೇತ್ತತ್ತ ದೇವದೇವಂ ವಿನಾಯಕಂ ॥ ೨ ॥

ತಥಾ ಚ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾಣಂ ಭಾಂಡಂ ತದುಪಯೋಗಿ ಚ ।

ಪಲಲೋಲ್ಲಾಸಿಕಾಭಕ್ಷ್ಯ ಕುಲ್ಮಾಷೋದನಸರ್ಪಟೈಃ ॥ ೩ ॥

ತೊಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

೧-೪ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು ಮೊದಲು ಶುಭದಿನದಲ್ಲಿ ಆ ಸ್ಥಲವನ್ನು ಶೋಧಿಸಬೇಕು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಗಣೆಯಿಂದ ಸಾರಿಸಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಬೇಕು ಅಲ್ಲಿ ದೇವತಾಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವಿನಾಯಕನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜಿಸಬೇಕು ವಿಶ್ವಕರ್ಮನನ್ನೂ ಆಲಯ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಉಪಕರಣಗಳಾದ ಭಾಂಡಗಳನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಬೇಕು. ಮಾಂಸ, ಹಪ್ಪಳ, ಭಕ್ಷ್ಯ, ಹಲಸಂದಿ ಕಾಳಿನೊಡನೆ ಪಕ್ವವಾದ ಅನ್ನ, ಪೂರಿ, ಮತ್ತು ಪಾಯಸ ಇವುಗಳಿಂದಲೂ

ಪರಮಾನ್ನೇನ ಮೇಧೈಶ್ಚ ಪುಷ್ಪಧೂಪಾನುಲೇಪನೈಃ |

ಪೂಜಯಿತ್ವಾ ಚ ದೈವಜ್ಞಂ ಸಾತ್ವತಂ ಸ್ಥಪತಿಂ ತಥಾ || ೪ ||

ಭುವಃ ಸಂಶೋಧನಂ ಕುರ್ಯಾರ್ಯಥಾವತ್ಪ್ರಥಿವೀಪತಿಃ |

ತಾವತ್ಸಂಶೋಧಯೇದ್ಭೂಮಿಂ ನಿಜಾ ಯಾವತ್ಪ್ರದೃಶ್ಯತೇ || ೫ ||

ತಥಾ ಸಂಶೋಧಯೇದ್ವಿದ್ವಾನ್ ಯಾವತ್ಸ್ಯಾಚ್ಛಲೈವರ್ಜಿತಾ |

ತತಸ್ತು ಪೂರಯೇತ್ಪಶ್ಚಾತ್ ದೃಢಂ ಮೃತ್ತಿಕಯಾ ಪುನಃ || ೬ ||

ತದ್ವರ್ಣಯಾ ತಯಾ ಶಸ್ತಾ ಯಸ್ಯ ವರ್ಣಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿತಾ |

ಅಶಲ್ಯಯಾ ಮೃತ್ತಿಕಯಾ ಪೂರಯೇತ್ಸದೃಢಂ ಪುನಃ || ೭ ||

ಕೃತ್ವಾ ತು ಪೂರಿತಂ ದೇಶಂ ಸುದೃಢಂ ಸುಸಮಂ ತತಃ |

ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮಶಲ್ಯಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಕುರ್ಯಾಚ್ಛಲೈಪರೀಕ್ಷಣಂ || ೮ ||

ಶುದ್ಧವಾದ ಪುಷ್ಪ, ಧೂಪ, ಗಂಧಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಜ್ಯೋತಿಷಿಕ, ಅಗಮಿಕ, ಸ್ವಸತಿ ಇವರನ್ನೂ ಪೂಜಿಸಿ ಸತ್ಕರಿಸಬೇಕು ಅನಂತರ ಧೂರೆಯಾದವನು ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಭೂಮಿಯ ಸಂಶೋಧನನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು

೫ ೯ ಭೂಮಿಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಘಟ್ಟಿಯಾದ ಭಾಗವು ಸಿಕ್ಕುವವರಿಗೂ ಶೋಧಿಸಬೇಕು ಆ ಶೋಧನೆಯು ಮುಂದೆ ನಾವು ಹೇಳುವ ಶಲ್ಯಗಲಾವನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಇರಬೇಕು ಅನಂತರ ಆ ಹಳ್ಳವನ್ನು ಪುನಃ ಮಟ್ಟಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಬೇಕು ಮುಚ್ಚುವ ಮಣ್ಣು ಸಹ ಯಾವ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಯಾವ ವರ್ಣದ ಮಣ್ಣು ಪ್ರಶಸ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ವರ್ಣದ ಮಣ್ಣೇ ಆಗಿರಬೇಕು ಅಂತಹ ಮಣ್ಣು ಸಹ ಶಲ್ಯವರ್ಜಿತವಾಗಿರಬೇಕು ಚೆನ್ನಾಗಿರೂ ಮುಚ್ಚಬೇಕು ಮುಚ್ಚಿದ ಮೇಲೆಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ದೃಢವಾಗಿರುವಂತೆ ಪುರ್ದಿಸಬೇಕು ಅಂತಹ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಶಲ್ಯಗಳೇನಾದರೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿ ಬಲದಿಂದ ಶಲ್ಯಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು ಆ ಶಲ್ಯ ಪರೀಕ್ಷಾಕ್ರಮವನ್ನು ಮುಂದೆ ನಾವು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಹಾಗೇನಾದರೂ ಶಲ್ಯಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನ

ಯಥಾ ವಕ್ಷ್ಯಾಮ್ಯಹಂ ರಾಜನ್ ತಥಾ ಯತ್ನೇನ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ |
ಯದಿಸ್ಯಾಚ್ಛಲ್ಯಸಂಯುಕ್ತಾ ಶಲ್ಯಮುದ್ಭುತೈ ಯತ್ನತಃ || ೯ ||

ಪುನಃ ಸಂಪೂರಯೇದ್ವಿದ್ವಾನ್ ಯತ್ನಾ ಚ್ಛುಭ್ರಮ್ಯದಾ ನೃಪ |
ಏವಂ ಸಂಶೋಧ್ಯ ಭೂಮಿಂ ತು ಕುಂಭಂ ಸಂಸ್ಥಾಪಯೇತ್ತತಃ || ೧೦ ||

ಶಿಲಾನ್ಯಾಸಂ ತು ಕುರ್ವೀತ ತತ್ತ್ಯೇನಾಹ್ನಿ ಚತುರ್ದಿಶಂ |
ಸಕ್ಶೇಷ್ವಾರಚಿತೇ ಕಾರ್ಯಾಸ್ತಾ ಏವ ತು ಚತುರ್ದಿಶಂ || ೧೧ ||

ಮೃನ್ಮಯೇ ಚೇಷ್ಟಕಾನ್ಯಾಸಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ನ ಚದಾರುಣಾ |
ಶುಭೇ ದಿವಸನಕ್ಷತ್ರೇ ಮುಹೂರ್ತೇಚಾಭಿಪೂಜಿತೇ || ೧೨ ||

ಕುಂಭಾಕಾರಾಂ ಶಿಲಾಂ ಕುರ್ಯಾಚ್ಛೈಲದೇವಗೃಹೇ ಶುಭೇ |
ಅನ್ಯತ್ರ ತಾಮ್ರಕಲಶಂ ಸುದೃಢಂ ಯತ್ರ ಸಂಯತಂ || ೧೩ ||

ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತೆಗೆದು ಶುದ್ಧವಾದ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಆ ಸ್ಥಳವನ್ನೂ ತುಂಬಿ ಚನ್ನಾಗಿ
ಭದ್ರಪಡಿಸಬೇಕು

೧೦-೧೫ ಈ ರೀತಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕುಂಭವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸ
ಬೇಕು ಆ ದಿನವೇ ಎಲ್ಲೆಡೆಗೆ ಸೇರಿದ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಿಲಾನ್ಯಾಸ
ವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಸಕ್ಷವಾದ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದಲೇ ಅಲಯದ ರಚನೆ ಮಾಡುವ
ಸಂಭವವಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನೇ ನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸ
ಬೇಕು ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ರಚಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದಲೇ ನ್ಯಾಸಮಾಡ
ಬೇಕು ಮರದಿಂದ ಮಾಡಕೂಡದು ಶುಭವಾದ ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಳ್ಳೆಯ
ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಕುಂಭಾಕಾರವುಳ್ಳ ಶಿಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸ
ಬೇಕು ಇದು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ರಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದೃಢ
ವಾದ ತಾಮ್ರಕಲಶವನ್ನೇ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಬೇಕು ಸಮವಾಗಿರುವ ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ
ಅರವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಂಡವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಆ ಮಂಡಲ

ಚತುಃಪಕ್ಷಿಪದಂ ಕೃತ್ವಾ ಸಮೇ ಸ್ಥಾನೇ ತು ಮಂಡಲಂ |
 ಕೃತ್ವಾ ತು ದೇವತಾನ್ಯಾಸಂ ತತ್ರ ಮಂಡಲಕೇ ದ್ವಿಜ || ೧೪ ||

ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯೋಕ್ತದೈವತಾನಾಂ ಯಥಾವಿಧಿ |
 ಶ್ರಿಯಾಃ ಸಂಪೂಜನಂ ಕೃತ್ವಾ ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ಚಾಪ್ಯಥ || ೧೫ ||

ಪೂಜನಂ ಮಂಡಲೇ ಕಾರ್ಯೇ ವಾಸುದೇವಗಣಸ್ಯ ಚ |
 ವಿನಾಯಕಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ವಿಶ್ವಕರ್ಮಣ ಏವ ಚ || ೧೬ ||

ಭಾಂಡಾನಾಂ ಚ ಮಹಾರಾಜ ತಥಾ ತದುಪಯೋಗಿನಾಂ |
 ಗನ್ಧಾರ್ಪಪುಷ್ಪನೈವೇದ್ಯಧೂಪದೀಪೈರ್ಯಥಾವಿಧಿ || ೧೭ ||

ಒಂಕಾರಪೂತಮಾಚ್ಯಂ ಚ ಜುಹುಯಾಚ್ಛ್ರೀಧರಸ್ಯ ಚ |
 ಶ್ರಿಯಾಃ ಕೃತ್ವಾ ತತೋ ಹೋಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಕಾರಯೇತ್ತದಾ || ೧೮ ||

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಪುರತಃ ಕೃತ್ವಾ ವಾಸುದೇವಗಣಸ್ಯ ಚ |
 ಮಧ್ಯೇ ಕೃತ್ವಾ ತತಃ ಕುಂಭಂ ಶಿಲಾನ್ಯಾಸಂ ತು ಕಾರಯೇತ್ || ೧೯ ||

ಐಶಾನೇ ತು ತತಃ ಕೋಣೇ ಶಿಲಾಂ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾಂ |
 ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ತತೋ ರಾಜನ್ ಶಿಲಾನ್ಯಾಸೋ ವಿಧೀಯತೇ || ೨೦ ||

ದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತುವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ನೂದಲು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನೂ ಅನಂತರ ವಾಸು ದೇವನನ್ನೂ ಪೂಜಿಸಬೇಕು

೧೬-೨೦ ಈ ಮಂಡಲವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ದೇವನ ಪರಿವಾರಗಳಿಗೂ, ವಿನಾಯಕನಿಗೂ, ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿಗೂ ಕಾರ್ಯೇಷಯೋಗಿಗಳಾದ ಭಾಂಡಗಳಿಗೂ ಗಂಧಪುಷ್ಪ ಧೂಪದೀಪ ನೈವೇದ್ಯಗಳಿಂದ ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು ಶ್ರೀಧರಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಒಂಕಾರದಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದ ಆಚ್ಯವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನೂ, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮ ಮಾಡಬೇಕು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿಟ್ಟು ವಾಸುದೇವನ ಗಣದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಂಭವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಅನಂತರ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಶಿಲಾನ್ಯಾಸವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕು ಈಶಾನ್ಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ನೂದಲು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವ ಶಿಲೆಯನ್ನು ನೂದಲು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣವಾಗಿ ಇತರ ಶಿಲೆಗಳ ನ್ಯಾಸವನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು

ಸೂತ್ರನ್ಯಾಸಂ ತು ಕುರ್ವೀತ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ತಥಾಹನಿ |
ಯಥಾ ನಿವೇಶಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಪ್ರಾಸಾದಸ್ಯ ಸುನಿಶ್ಚಿತಂ || ೨೧ ||

ಕೃತ್ವಾ ತು ಸೂತ್ರವಿನ್ಯಾಸಂ ನಾಧಿಕಂ ತಂ ತು ಕಾರಯೇತ್ |
ನೂನಂ ಮನುಷ್ಯಶಾರ್ದೂಲ ಕರ್ತುರ್ದೋಷಕರಾವೃಥಾ || ೨೨ ||

ಕುಂಭಸ್ಯ ಚ ಶಿಲಾನಾಂ ಚ ತತಃ ಸ್ನಾನಂ ವಿಧೀಯತೇ |
ವಟಾಶ್ವತ್ಥಕಷಾಯೇಣ ಸರ್ವಾಪಧಿಜಲ್ಮಿಸ್ತತಃ || ೨೩ ||

ತತೋ ನುಲೇಪನಂ ಕುರ್ಯಾಚ್ಚಂದನೇನ ಸುಗಂಧಿನಾ |
ಆಚ್ಛಾದನಂ ತತಃ ಕಾರ್ಯಂ ವಾಸೋಭಿಃ ಕುಸುಮೈಸ್ತಥಾ || ೨೪ ||

ಧೂಪಂ ದೀಪಂ ಸುನೈವೇದ್ಯಂ ತೇಷಾಂ ನಾಮ್ನಾ ನಿವೇದಯೇತ್ |
ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಃ ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಾಣಾಂ ತತಃ ಪೂಜಾ ವಿಧೀಯತೇ || ೨೫ ||

ಕಾಲವಿತ್ ಸ್ಥಪತಿಃ ಪೂಜ್ಯೋ ತತೋ ರಾಮ ವಿಜಾನತಾ |
ತತಃ ಕರ್ತಾ ಜಪೇಂತ್ಮಂತ್ರಂ ಸ್ಥಪತಿರ್ವಾರ್ಥಕಾಲವಿತ್ || ೨೬ ||

೨೧-೨೫ ರಚಿಸಬೇಕಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಸಾದದ ಸನ್ನಿವೇಶದ ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಸೂತ್ರನ್ಯಾಸವನ್ನೂ ಅದೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕು ಸೂತ್ರದ ವಿನ್ಯಾಸವು ಜರುಗಿದನಂತರ ಪುನಃ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಆಗಲಿ ಅದನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಡದು ಎರಡೂ ಕರ್ತೃವಿಗೆ ದೋಷದಾಯಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅನಂತರ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಗಳಾಗಿರುವ ಕುಂಭ ಮತ್ತು ಶಿಲೆಗಳಿಗೆ ಅಲ ಅಶ್ವತ್ಥ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ದಿಂದಲೂ ಓಷಧಿಜಲಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಬೇಕು ಅನಂತರ ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಚಂದನದಿಂದ ಲೇಪಮಾಡಿ ನೂತನವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೂ, ಹೂವುಗಳಿಂದಲೂ ಅವು ಗಳನ್ನು ಆಚ್ಛಾದಿಸಬೇಕು ಧೂಪದೀಪನೈವೇದ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ನಾಮಮಂತ್ರ ದಿಂದಲೇ ಸಮರ್ಪಿಸಬೇಕು. ಅನಂತರ ದಕ್ಷಿಣಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪೂಜೆ ಯನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು

೨೬-೨೦ ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಾಲಜ್ಞನಾದ ಜ್ಯೋತಿಷಿಕನನ್ನೂ ಸ್ಥಪತಿ ಯನ್ನೂ ವಿವೇಕಿಯಾದವನು ಪೂಜಿಸಬೇಕು ಅನಂತರ ಕರ್ತೃವಾಗಲಿ, ಸ್ಥಪತಿ

1 ನಂದೇ ನಂದಯ ನಾಸಿಷ್ಠೇ ವಸುಭಿಃ ಪೂಜಯಾ ಸಹ |
 ಜಯೇ ಭಾರ್ಗವದಾಯಾದೇ ಪ್ರಜಾಭ್ಯೋ ಜಯಮಾವಹ || ೨೭ ||
 ಪೂರ್ಣೇಂಗಿರಸದಾಯಾದೇ ಪೂರ್ಣಕಾಮಂ ಕುರುಷ್ವ ಮಾಂ |
 ಭದ್ರೇ ಕಶ್ಯಪದಾಯಾದೇ ಕುರು ಭದ್ರಾಂ ಗತಿಂ ಮಮ || ೨೮ ||
 ಸರ್ವಬೀಜಸಮಾಯುಕ್ತೇ ಸರ್ವರತ್ನಾಪಧೈರ್ವತೇ |
 ರುಚಿರೇ ನಂದಿತೇ ನಂದೇ ನಾಸಿಷ್ಠೇ ರಮ್ಯತಾಮಿಹ || ೨೯ ||
 ಪ್ರಜಾಪತೀ ಸುತೇ ದೇವೀ ಚತುರಸ್ರೇ ಮಹೀಮಯೇ |
 ಸುಭಗೇ ಸುವ್ರತೇ ಭದ್ರೇ ಇಹ ಕಾಶ್ಯಪಿ ರಮ್ಯತಾಂ || ೩೦ ||
 ಅವ್ಯಂಗೇ ಚಾಕ್ಷತೇ ಪೂರ್ಣೇ ಮುನೇರಂಗಿರಸಃ ಸುತೇ |
 ಇಷ್ಟಕೇ ತ್ವಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇಷ್ಟಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ಕಾಮಯಾಮ್ಯಹಂ || ೩೧ ||
 ದೇಶಸ್ತಾಮಿ ಪುರಸ್ತಾಮಿ ಪಶುಸ್ತಾಮಿ ಪರಿಗ್ರಹೇ |
 ಮನುಷ್ಯ ಪಶುಹಸ್ತೃಶ್ಚ ಧನವೃದ್ಧಿಕರೀ ಭವ || ೩೨ ||

ಯಾಗಲಿ, ಜ್ಯೋತಿಷಿಕನಾಗಲಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಜಪಿಸಬೇಕು ಎಲೈ ಆನಂದ
 ಮಯಿಯಾದ ನಾಸಿಷ್ಠದೇವಿಯೇ ಈ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ನೀನು ಸಂತುಷ್ಟಳಾಗು
 ಎಲೈ ಭಾರ್ಗವದಾಯಾದಿನಿಯಾದ ಜಯಾದೇವಿಯೇ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಜಯ
 ವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ಅಂಗಿರಸದಾಯಾದಿನಿಯಾದ ಪೂರ್ಣಾದೇವಿಯೇ ನನ್ನನ್ನು
 ಸಫಲಮನೋರಥನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ಕಶ್ಯಪದಾಯಾದಿನಿಯಾದ ಭದ್ರಾದೇವಿಯೇ
 ನನಗೆ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಗತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ಸರ್ವಬೀಜಗಳಿಂದಲೂ ಸರ್ವರತ್ನ
 ಮತ್ತು ಓಷಧಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ವಸಿಷ್ಠಾದೇವಿಯೇ ರಮ್ಯಳಾಗಿಯೂ,
 ಆನಂದಮಯಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನೀನು ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ
 ಪುತ್ರಿಯಾಗಿಯೂ, ಚತುಃಸಾಗರವ್ಯಾಪ್ತಳಾಗಿಯೂ, ಭೂಮಿರೂಪಿಣಿಯಾಗಿಯೂ,
 ಸೌಭಾಗ್ಯಶಾಲಿನಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಾಶ್ಯಪದೇವಿಯೇ ಇಲ್ಲಿ ನೀನು ಕ್ರೀಡಿಸು

೩೧-೩೪ ಅಕ್ಷತಳಾಗಿಯೂ, ಪೂರ್ಣಳಾಗಿಯೂ, ಅಂಗೀರಸಮುಸಿಯ
 ಪುತ್ರಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅವ್ಯಂಗಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಇಷ್ಟಕಾದೇವಿಯೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು
 ಕೈಗೂಳ್ಳುವನನಗೆ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ದೇಶಪ್ರಭುಗಳಿಂದಲೂ

1 ಇವು ಪೌರಾಣಿಕ ಮಂತ್ರಗಳು ಇವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ

ಅನೇನೈವ ವಿಧಾನೇನ ಕಾರ್ಯಾ ಭೂಮಿಃ ಸಮಕ್ರಿಯಾ |

ದ್ವಾರನ್ಯಾಸೋ ಮಹಾರಾಜ ದ್ವಾರೋಚ್ಛ್ರಾಯಸ್ತಥೈವ ಚ || ೩೩ ||

ಸ್ತಂಭೋಚ್ಛ್ರಾಯಂ ತಥಾ ವಂಶವಿನ್ಯಾಸಂ ಚ ಯದೂತ್ತಮ |

ತಥಾಮಲಕಸಾರಸ್ಯ ಚಿಹ್ನಸ್ಯ ತು ಸಮುಚ್ಛ್ರಯಂ || ೩೪ ||

ಆಯುಧಂ ವಾಹನಂ ಚಿಹ್ನಂ ಯಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಯದ್ಭವೇತ್ |

ತಸ್ಮಾದೇಕತಮಂ ಚಿಹ್ನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಚಾಮಲಸಾರಕೇ || ೩೫ ||

ಸುಧಾಸಿತೇ ಸಮಾಪ್ತೇ ತು ಚಿತ್ರಕರ್ಮ ವಿಧೀಯತೇ |

ಕಟಿಃ ಸುಚಿತ್ರಿತಾ ಕಾರ್ಯಾ ಸ್ಪೃಷ್ಠಂ ಕಾರ್ಯಂ ಸುಧಾಸಿತಂ || ೩೬ ||

ಚಿತ್ರಲಕ್ಷಣವತ್ಕ್ರಿಯಾಂ ಸರ್ವಕಾಮಸಮೃದ್ಧಿದಂ |

ಆಶ್ವರ್ಯಾಣಿ ತಥಾನ್ಯಾನಿ ತತ್ರ ಯತ್ನಾನ್ನಿನೇಶಯೇತ್ || ೩೭ ||

ಸಶುಪ್ರಭುಗಳಿಂದಲೂ ನೀನು ಆಶ್ರಯಣಾರ್ಹಳಾಗಿದ್ದೀಯೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ, ಸಶುಗಳಿಗೂ, ಆನೆಕುದುರೆ, ಧನಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಕಾರಿಣಿಯಾಗು ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣದಿಂದಲೇ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಮಮಾಡಬೇಕು ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಮತ್ತು ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸ್ತಂಭವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವ ಮತ್ತು ಬಿದಿರುಗಳನ್ನು ವಿನ್ಯಾಸಮಾಡುವಾಗಲೂ ಈ ವಿಧಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ ಮೇಲಿನ ಶಿಖರ ಮತ್ತು ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವಾಗಲೂ ಇದೇ ನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು

೩೫-೩೭ ಆಯುಧ ವಾಹನ, ಚಿಹ್ನೆ ಇವುಗಳು ಯಾವ ದೇವತೆಗೆ ಯಾವುವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆಯೋ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆ ದೇವತೆಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಒಂದು ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಮೇಲಿನ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕು ಸುಣ್ಣ ಹಚ್ಚುವ ಕಾರ್ಯವು ಮುಗಿದ ನಂತರ ಚಿತ್ರಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು ಕಟಿಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ ಚಿತ್ರದಿಂದ ಆಲಂಕರಿಸಬೇಕು ಹಿಂಭಾಗವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುಣ್ಣದಿಂದ ಬಿಳುಪಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಚಿತ್ರಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗೂ ಇದು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಆಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ ಇತರ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಯತ್ನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಇದರಲ್ಲಿ ರಚಿಸಬೇಕು

ಚಿಹ್ನಂ ವಿಷ್ಣುಗೃಹೇ ತತ್ರ ಗರುಡಂ ವಾಸಿ ಕಾರಯೇತ್ |

ದುರ್ಗಾಗೃಹೇ ತಥಾ ಸಿಹ್ಮಂ ತ್ರಿಶೂಲಂ ಹರನೇಶ್ವನಿ || ೩೮ ||

ಪದ್ಮಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಗೃಹೇ ಚಿಹ್ನಂ ಹಂಸಸ್ಯಾಪ್ತೃಹ್ಮಣೋ ಗೃಹೇ |

ಮಕರಂ ಕಾಮದೇವಸ್ಯ ತಾಲಂ ಸಂಕರ್ಷಣಸ್ಯ ತು || ೩೯ ||

ಅರ್ಧಚಂದ್ರಸ್ಯ ತಸ್ಸಿಹ್ಮ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ ಗೃಹೇ ಭನೇತ್ |

ವೃತ್ತಮಂಡಲಮಧ್ಯಸ್ಥಂ ಗೃಹಂ ಚಂದ್ರಮಸೋ ಭನೇತ್ || ೪೦ ||

ವಜ್ರಂ ಶಕ್ರಸ್ಯ ಕುರ್ವೀತ ದಂಡಂ ವೈವಸ್ವತಸ್ಯ ಚ |

ವರುಣಸ್ಯ ತಥಾ ಪಾಶಂ ಗದಾಂ ಚ ಧನದಸ್ಯ ವೈ || ೪೧ ||

ಸ್ಕಂದಸ್ಯ ಶಕ್ತಿಃ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಗಣಾಧ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಪಾರ್ಥಿವ |

ಕರ್ತವ್ಯಂ ಪರಶೋಶ್ಚಿಹ್ನಂ ವಹ್ನೇರ್ಜ್ವಾಲಾ ವಿಧೀಯತೇ || ೪೨ ||

ನಾಯೋರನ್ವರಭಂಗಂ ತು ಉಷ್ಣಂ ನಿರ್ಋತಯೇ ತಥಾ |

ಅನೈಷಾಮಾಸಿ ದೇವಾನಾಂ ಚಿಹ್ನಂ ಸ್ಯಾದಾಯುಧಂ ಸ್ವಕಂ || ೪೩ ||

೩೮-೪೩ ವಿಷ್ಣುಗೃಹದಲ್ಲಿ ಗರುಡಚಿಹ್ನ ಯನ್ನೂ, ದುರ್ಗಾಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹ ಚಿಹ್ನ ಯನ್ನೂ, ಹರನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲವನ್ನೂ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಯ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮವನ್ನೂ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಹಂಸವನ್ನೂ, ಮನ್ವಧನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮಕರವನ್ನೂ, ಸಂಕರ್ಷಣನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ತಾಲವೃಕ್ಷವನ್ನೂ, ಸೂರ್ಯನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಚಂದ್ರನ ಮೇಲಿರುವ ಸಿಂಹವನ್ನೂ, ಚಂದ್ರನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ದುಂಡಾದ ಮಂಡಲ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗೃಹವನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನೂ, ಯಮನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ದಂಡವನ್ನೂ, ವರುಣ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪಾಶವನ್ನೂ, ಕುಬೇರನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಗದೆಯನ್ನೂ, ಸ್ಕಂದನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಗಣಾಧ್ಯಕ್ಷರ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಿಯ ಚಿಹ್ನ ಯನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಜ್ವಾಲಾ ಚಿಹ್ನ ಯನ್ನೂ ಏರ್ಪಡಿಸಬೇಕು ವಾಯುವಿಗೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಮೋಡಗಳ ಭಂಗವನ್ನೂ, ನಿರ್ಋತಿಗೆ ಒಂಟಿಯನ್ನೂ ಚಿಹ್ನ ಸಬೇಕು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅವರವರ ಆಯುಧಗಳೇ ಚಿಹ್ನ ಗಳಾಗುತ್ತವೆ

ತತೋ ಧ್ವಜಸ್ಯ ವಿನ್ಯಾಸಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀಪತೇ |

ಅಸುರಾ ವಾಸಮಿಚ್ಛಂತಿ ಧ್ವಜಹೀನೇ ಸುರಾಲಯೇ

|| ೪೪ ||

ಧ್ವಜೇನ ಸಕಲಂ ಪಾಪಂ ಧ್ವಜದಸ್ಯ ವಿನಶ್ಯತಿ |

ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ದದ್ಯಾದ್ಧೇವಗೃಹೇ ಧ್ವಜಂ

|| ೪೫ ||

ಏವಂ ಕೃತೇ ದೇವಗೃಹೇ ನರೇಂದ್ರ

ವೃದ್ಧಿಃ ಸದಾ ಸ್ಯಾನ್ನಹಿ ಸಂಶಯೋತ್ರ |

ತಸ್ಮಾತ್ಸ್ರಯತ್ನೇನ ವಿಧಾನಯುಕ್ತಂ

ದೇವಾಲಯಂ ಕಾರ್ಯಮದೀನಸತ್ಯ

|| ೪೬ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಾಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಿಲ್ಪಧ್ವಜವಿಧಿರ್ನಾಮ

ಚತುರ್ನವತಿತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

೪೪-೪೬ ಎಲೈ ಧೊರೆಯೇ ಧ್ವಜವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ನಂತರ ಮಾಡಬೇಕು ಧ್ವಜವಿಲ್ಲದಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರು ವಾಸಮಾಡಲು ಅವೇಕ್ರಿಸುತ್ತಾರೆ ಧ್ವಜವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದವನ ಪಾಪವೆಲ್ಲವೂ ಆ ಧ್ವಜದಿಂದಲೇ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಧ್ವಜವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲೇ ಬೇಕು ಈ ರೀತಿ ದೇವಗೃಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವೇ ಇಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟು ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿಯೇ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಾಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ

ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಿಲ್ಪಧ್ವಜವಿಧಿ ಎಂಬ

ತೊಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

॥ ೬೦ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ಮಹಾವುರಾಣೇ

ತೃತೀಯಖಂಡೇ

॥ ಪಂಚನವತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

ಗದ್ಯ ॥ ಏವಂ ನಾದಿನಂ ಶ್ರೀಭಗವಂತಮಮಲತಪಸಮತಿಯಶಸಂ ಚಿರಂ
ಜೀವಿನಂ ಶ್ರೀಮಾರ್ಕಂಡೇಯಂ ರಾಜಾ ವಜ್ರಃ ಪಪ್ರಚ್ಛ | ಭಗವನ್
ಅಷ್ಟಶಲ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಕಥಂ ಭವತಿ | ತಮುವಾಚ ಶ್ರೀಭಗವಾನ್
ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಃ ॥

ಗದ್ಯ ॥ ಕದಾಚಿತ್ತಿಮಹಿ ಮಹದದ್ಭೂತಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯನಾಶಾಯಾರ್ಥಿತಮ
ಭವತ್ | ತದ್ಭೂತಂ ಸಸಂಭ್ರಮೈಸ್ತ್ರಿದಶೈರ್ನಿಗೃಹ್ಯ ನೇಗೇನಾಧೋ-
ಮುಖಂ ನೃಪಂ | ತಸ್ಯ ಚೋತ್ಥಾನಭೀತಾ ದೇವಾ ಅಜ್ಞೇಷೂಪ-
ವಿಷ್ವಾಃ ॥ ತಸ್ಯ ಪರ್ಜನ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಕ್ರಮೇಣ ದಕ್ಷಿಣೇಜ್ಞಭಾಗೇ |

ಶೋಭತ್ತೈದನಿಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಮಹಾಮಹಿಮಾಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಮಹಾ
ತಪಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ, ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿಯೂ, ಚಿರಂಜೀವಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ
ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರನ್ನು ಕುರಿತು, ಧೂರಿಯಾದ ವಜ್ರನು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ —
ಪೂಜ್ಯನೇ, ಅಷ್ಟಶಲ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ? ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ
ಮಾರ್ಕಂಡೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ಒಂದು ಮಹಾ ಭೂತವು ಮೂರು
ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಯಿತು ಆಗ
ದೇವತೆಗಳು ಭಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಆ ಭೂತವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ವೇಗದಿಂದ ಅದನ್ನು
ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ಮಾಡಿದರು ಹಾಗೆ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿದ ಆ ಭೂತವು

ವೃತ್ತೈರ್ಮೇಣ ನಾಗಾದ್ಯಾ ವಾಮೋ | ಪರ್ಜನ್ಯಹುತಾಶನೌ ಶಿರಸಿ |
ಕರಗ್ರಹೌ ವದನೇ ದೃಶೋಶ್ಚ ಯಜ್ಞಕಾಮೌ | ಸ್ತನಯೋರ್ಮ-
ಹೇಂದ್ರಾದಿತೀ | ಶ್ರವಣಯೋರಪ್ಯದಿತೀ | ಉರಃಸ್ಥಲೇ ಅಂಶ-
ಯೋಶ್ಚ ಸತ್ಯಭೃಶಾಂತರಿಕ್ಷಪವನಾಃ | ಭುಜೇ ಚಂದ್ರಭಲ್ಲಾಟ-
ಮುಖ್ಯಾ ನಾಗರಾಜಾನಃ || ದ್ವಿತೀಯೇ ಭುಜೇ ಸಾವಿತ್ರಸವಿತಾರೌ |
ಕರೇ ರುದ್ರವ್ಯಾಧೀ | ದ್ವಿತೀಯೇ ಕರೇ ಅರ್ಯಮಾಸೃಧಿವೀಧರಶ್ಚ |
ಕರಸ್ಯ ಕಕ್ಷಯೋಃ ಪುಷ್ಪವಿತಥ ಬೃಹಕ್ಷತಾಃ ಪಾರ್ಶ್ವೇ ಶೋಷ-
ಶೋಕೌ ಯಕ್ಷಾಶ್ಚ ದ್ವಿತೀಯೇಪಾರ್ಶ್ವೇ | ಹೃದಿ ಬ್ರಹ್ಮಾ ವಿವಸ್ವಾನ್
ಮಿತ್ರಶ್ಚ ಜರರೇ ಜಯೇನ್ದ್ರಾ ಮೇಢ್ರೇ | ವೃಷಣಯೋಶ್ಚ ಯಮ-
ವರುಣೌ | ಸ್ಥಿಜಿವೃಷಾಸುರೌ | ಊರ್ದೋಃ ಗಂಧರ್ವಪುಷ್ಪದಂತೌ |
ಜಾನೋಃ ಮೃಗಗ್ರೀವೌ | ಜಙ್ಘಯೋಃ ಪಿತೃದೌವಾರಿಕೌ ಚರಣ-

ಪುನಃ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳಬಹುದೆಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅದರ ದೇಹದ
ಮೇಲೆ ಅವಯವ ವಿಭಾಗದಿಂದ ಅದುಮಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತರು ಪರ್ಜನ್ಯರೇ
ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅದರ ಬಲಭಾಗದ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು ಎಡಭಾಗದ
ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ನಾಗಾದಿಗಳು ಕ್ರಮಸರಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಕುಳಿತರು ಪರ್ಜನ್ಯ,
ಅಗ್ನಿ, ಇವರು ತಲೆಯ ಮೇಲೂ, ಕರ, ಗ್ರಹ ಇವರು ಮುಖಭಾಗದ ಮೇಲೆಯೂ,
ಯಜ್ಞ, ಕಾಮು ಇವರು ಕಣ್ಣಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಮಹೇಂದ್ರ ಅದಿತಿ ಇವರು
ಸ್ತನಗಳ ಭಾಗದದಲ್ಲಿಯೂ, ರವಿ, ಅದಿತಿಗಳು ಕಿವಿಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಸತ್ಯ, ಜೃಶ
ಅಂತರಿಕ್ಷ, ವಾಯು ಇವರುಗಳು ಎದೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಚಂದ್ರ, ಭಲ್ಲಾಟ
ಪ್ರಭೃತಿ, ನಾಗರಾಜರು ಭುಜದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಾವಿತ್ರ, ಸವಿತಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು
ಮತ್ತೊಂದು ಭುಜದ ಮೇಲೆಯೂ, ಒಂದು ಕೈಯ್ಯಿನ ಮೇಲೆ ರುದ್ರವ್ಯಾಧಿಗಳೂ,
ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯ್ಯಿನ ಮೇಲೆ ಅರ್ಯಮಾ, ಪೃಥಿವೀಧರರೂ ಕೈಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ವುಷ್ಪ,
ವಿತಥ, ಬೃಹಕ್ಷತರೂ, ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಶೋಷಶೋಕಗಳೂ, ಮತ್ತೊಂದು
ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷರೂ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೂ, ಜರರದಲ್ಲಿ ವಿವಸ್ವಾ ಮತ್ತು
ಮಿತ್ರರು, ಮೇಢ್ರದಲ್ಲಿ ಜಯ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರೂ, ವೃಷಣದಲ್ಲಿ ಯಮ ಮತ್ತು
ವರುಣರೂ, ಸ್ಥಿರೀಗಳ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ತಳಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷಾಸುರರೂ, ತೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ
ಗಂಧರ್ವ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಪದಂತರೂ, ಮಂಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಮೃಗಗ್ರೀವರೂ, ನೋಣಕಾಲು
ಮತ್ತು ಪಾದಗಳ ಮೇಲೆ ಪಿತೃಗಳ ದೌವಾರಿಕರೂ ಸಹ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಕುಳಿತರು

ಯೋಃ || ಏವಮಯಂ ಮೈಶಾನೀದಿಕ್ ಶಿರಃ ಸೈರ್ಯತೀ ದಿಕ್ಪಾದಾ
ವಾಸ್ತುಪುರುಷಃ ||

ತತ್ರ ಯತ್ಸಾಂಭಂ ಸ್ವೌಶ ಪ್ರೆಷ್ಠಾಪ್ರಯಚ್ಛೇತಿ ತತ್ರೈವ ವಾಸ್ತುಂಗೇ
ಶಲ್ಯಂ ವಿದ್ಯಾತ್ | ಅಥವಾ ಯತ್ರೈವಾಜ್ಞೇ ಗೃಹಪತೇಃ ಭೂಯೋ
ಭೂಯೋ ರುಗ್ಭವತಿ | ಅಥ ವಾಸ್ತುದೇವತಾನೇಕೈಕಾಮುದ್ವಿಶ್ಯ-
ಘೃತಂ ಜುಹುಯಾತ್ | ಯದ್ವಾಜ್ಯೇ ಹೂಯಮಾನೇ ಅಗ್ನಿಲಕ್ಷಣ
ಮಶುಭಂ ಭವೇತ್ತದ್ದೇವದೇಶೇನಾ| ಅಥೈತದ್ದೇವತಾಭಾಗೇ ಸುಖೇನ
ಶಲ್ಯಜ್ಞಾನಮಹಂ ಚತುಷ್ಟಸ್ವಿಪದವಿಭಾಗೇನ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ—

ಹೀಗೆ ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ವಾಸ್ತು ಪುರುಷನಿಗೆ ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕೇ ಶಿರಸ್ಸು, ನೈಋತ್ಯ
ದಿಕ್ಕೇ ಪಾದಗಳು

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯ ಜ್ಞಾನಾವೇಕ್ರಿಯಾದ ಗೃಹಪತಿಯು ಶಿಲ್ಪಜ್ಞನಲ್ಲಿ
ಹೋಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವಾಗ ಶಿಲ್ಪಜ್ಞನಾದವನು ನಿನ್ನ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅಂಗ
ವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡು ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಗೃಹಪತಿಯು ಯಾವ ಅಂಗವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶ
ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಯೋ ವಾಸ್ತುಪುರುಷನ ಆ ಅಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಶಲ್ಯವಿದ ಎಂದು
ತಿಳಿಯಬೇಕು ಅಥವಾ ಗೃಹಪತಿಗೆ ಯಾವ ಅವಯವದಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ ನೋವು
ಉಂಟಾಗುತ್ತಿದೆಯೋ ವಾಸ್ತುಪುರುಷನ ಆ ಅವಯವದಲ್ಲಿಯೇ ಶಲ್ಯವಿದೆ ಎಂದೂ
ತಿಳಿಯಬಹುದು ವಾಸ್ತುದೇವತೆಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದನ್ನಾಗಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಘೃತ
ವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಬೇಕು ಯಾವ ದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಜ್ಞಾಹೋಮ
ಮಾಡಲಾದುತ್ತಿದೆಯೋ ಆ ಹೋಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಆಶುಭಲಕ್ಷಣವು
ಕಂಡು ಬಂದಲ್ಲಿ ಆ ದೇವತೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ವಾಸ್ತುಪುರುಷನ ಅಂಗದಲ್ಲಿಯೇ
ಶಲ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ವಾಸ್ತುದೇವತೆಯ ದೇಹ
ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ಪದವಿನ್ಯಾಸ ಭಾಗಗಳ ವಿಭಾಗದಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ
ಶಲ್ಯಜ್ಞಾನಹೊಂದುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ

ಗದ್ಯ || ತತ್ರ ಬಹಿಃ ಪೂರ್ವೇಣಾರ್ಧಪದೇಶ್ವರಃ ಪರ್ವನಃ | ಅಧ್ಯರ್ಧಪ-
ದೇಶ್ವರಃ ಪರ್ವನಃ | ಅಧ್ಯರ್ಧಪದೇಶ್ವರಕರಗ್ರಹಃ | ಮಹೇಂದ್ರ-
ರವಿಸತ್ಯಭೃತಾಃ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ದ್ವಿದ್ವಿಗ್ರಹೇಶಾಃ ಅನ್ತರಿಕ್ಷೋಧ್ಯರ್ಧ-
ಪದೇಶಃ | ಪವನೋಧ್ಯರ್ಧಪದೇಶಶ್ಚ | ದಕ್ಷಿಣೇನ ಪೂಷಾರ್ಧಪ-
ದೇಶಃ ವಿತಥೋಧ್ಯರ್ಧಪದೇಶಃ | ಬೃಹಕ್ಷತಯಮಾಭ್ಯಂಗಗನ್ಧರ್ವಾ
ದ್ವಿಪದೇಶಾಃ | ಕೋಶೋಧ್ಯರ್ಧಪದೇಶಃ | ಶೇಷೋಧ್ಯರ್ಧಪದೇಶ
ಶ್ಚಾತ್ರ ದಿಬ್ಜಗರಾಜೇನಾರ್ಧಪದೇಶಃ | ಮುಖೋಧ್ಯರ್ಧಪದೇಶಃ |
ಭಲ್ಲಾಟಚಂದ್ರಾದಿತಯೋ ದ್ವಿಪದೇಶಾಃ | ನಾಗೋಧ್ಯರ್ಧಪದೇಶಃ
ತದಾಶನೋಧ್ಯರ್ಧಪದೇಶಶ್ಚ ತದಂತರಃ ಪೂರ್ವೇಣಾರ್ಧಪದೇಶಃ |

ವಾಸ್ತುಪುರುಷನ ದೇಹರೂಪವಾದ ಚಚ್ಚೈಕವಾಗಿರುವ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅರವತ್ತ
ನಾಲ್ಕು ಮನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಮಧ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಮನೆಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ
ಅಧಿಪತಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಗೃಹದ ವರೆಗೆ ಮೂಲೆಯಾಗಿ
ರೇಖೆಗಳನ್ನು (ನಾಲ್ಕು) ಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಆ ಮನೆಗಳು ಅರ್ಧಪದವಾಗುತ್ತವೆ. ಪೂರ್ಣ
ವಾದ ಮನೆಗೆ ಪದವೆಂದು ಹೆಸರು ಈ ಮನೆಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಸಿದ್ಧೀಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಯ ಹೋಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಶುಭಲಕ್ಷಣವು ಕಂಡುಬಂದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ದೇವತೆಗೆ
ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಭೂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಲ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಈ ರೀತಿ
ಯಾದ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಪದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯು
ಪರ್ವನಃ, ಅರ್ಧಾಧಿಕವಾದ ಒಂದು ಪದಕ್ಕೂ ಪರ್ವನಃನೇ ಅಧಿಪತಿ, ಅರ್ಧಾಧಿಕ
ವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಪದಕ್ಕೆ ಕರಗ್ರಹನೆಂಬದೇವತೆ, ಮಹೇಂದ್ರ, ರವಿ, ಸತ್ಯ, ಭೃಶ
ರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಎರಡೆರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳು, ಅಂತರಿಕ್ಷನು
ಅರ್ಧಾಧಿಕ ಪದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿ, ಪವನನು ಅರ್ಧಪದೇಶ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂಷಾ
ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಅರ್ಧಪದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿ, ವಿತಥನೆಂಬ ದೇವತೆಯು ಅರ್ಧಾಧಿಕ
ಪದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿ, ಬೃಹಕ್ಷತ, ಯಮ, ಭೃಂಗ, ಗಂಧರ್ವರು ಎರಡೆರಡು ಪದಗಳಿಗೆ
ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಕೋಶನು ಅರ್ಧಾಧಿಕ ಪದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿ. ಶೇಷನೂ
ಅರ್ಧಪದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿ ಇಲ್ಲಿ ದಿಕ್ಕು, ನಾಗರಾಜ, ಸೂರ್ಯ ಇವರು ಅರ್ಧಪದ

ಯಕ್ಷೋದ್ವಿಪದನಾಥೋಽರ್ಯಮಾ ಅರ್ಧಪದನಾಥಃ | ಸಾವಿತ್ರೋ
ದಕ್ಷಿಣತೋರ್ಧಪದನಾಥಃ | ಸವಿತಾ ದ್ವಿಪದನಾಥೋ ಮಿತ್ರಃ
ಅರ್ಧಪದನಾಥೋರುದ್ರಃ | ಉದಗರ್ಧಪದನಾಥೋ ವ್ಯಾಧಿಃ |
ದ್ವಿಪದನಾಥೋ ಮಹೀಶ್ವರಃ | ಅರ್ಧಪದನಾಥಃ ಕಾಮಃ | ಮಧ್ಯೇ
ಚತುಷ್ಪದೇಶ್ವರೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ | ಏವಂ ಬಹಿಃ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದ್ವೇವತಾಃ |
ಅಂತಸ್ತ್ರಯೋದಶ | ಏವಂ ಪಂಚಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ |

1 ತತ್ರ ಪ್ರಶ್ನಕಾಲೇ ಯಸ್ಯ ನಾಮ ಶ್ರೂಯತೇರುತಂ ನಾ ತದಸ್ತಿ
ವಿದ್ಯಾತ್ ಪೃಚ್ಛಕವಚನ ಪ್ರಥಮಾಪ್ತರಾದ್ವಾ ಅಕಾರಾದಿವರ್ಗೇ
ನಾಜಿನರಾಃ ಶ್ವಗೋಮಾಯುನೇಷರಾಸಭಾಜಂ | ವಸ್ತುತೋ

ಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳು ಮುಖ್ಯನೆಂಬ ದೇವತೆಯು ಅರ್ಧಪದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿ
ಭಲ್ಲಾಟ, ಚಂದ್ರ, ಅದಿತಿ ಇವರು ಎರಡೆರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಗಳು ನಾಗನು
ಅರ್ಧಾಧಿಕ ಪದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿ ನಾಗಾರನನು ಅರ್ಧಪದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿ, ತದಂತರನು
ಪೂರ್ವಭಾಗದ ಅರ್ಧಪದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿ ಯಕ್ಷನು ಎರಡೆರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿ
ಅರ್ಯಮನು ಅರ್ಧಪದಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿ ಸಾವಿತ್ರನು ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಪದಕ್ಕೆ
ಅಧಿಪತಿ. ಸವಿತಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ದ್ವಿಪದಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿ ಮಿತ್ರನೂ
ರುದ್ರನೂ ಅರ್ಧಪದಾಧಿಪತಿಗಳು. ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಪದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಧಿಯೇ
ಅಧಿಪತಿ ಮಹೇಶ್ವರನು ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿ ಕಾಮನು ಅರ್ಧಪದಾಧಿ
ಪತಿ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕುಪದಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಧಿಪತಿ ಈ ರೀತಿ ಹೊರ
ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡು ದೇವತೆಗಳು, ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹದಿನೂರು, ಒಟ್ಟು
ನಲವತ್ತೈದು.

2 ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಪ್ರಶ್ನಕ್ರಮದಿಂದ ಶಲ್ಯವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —
ಪ್ರಶ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆ, ಮನುಷ್ಯ, ನಾಯಿ, ಕುರಿ, ಕತ್ತಿ, ಮೇಕೆ ಇವುಗಳ
ಧ್ವನಿಯು ಕೇಳಿ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕೇಳತಕ್ಕವನ ಮಾತಿನ ಮೊನಲನೇ ಅಕ್ಷರದಿಂದಾಗಲಿ,
ಆಕಾರಾದಿ ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಆ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಮೊದಲಾದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ
ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶಲ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಭಾಗ

1 ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗಳ ವಿನ್ಯಾಸವು ಸ್ವಲ್ಪವುಟ್ಟಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದೆ

2 ಈ ಗ್ರಂಥ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಶುದ್ಧಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳ
ಸಂಪಾದದಿಂದ ಇದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

ನವಧಾ ವಿಭಕ್ತಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇವಕಾರಃ ಅಕತನ ಏವಂ ಸಗ ಇತ್ಯೇತೇ
ಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಾಚ್ಯಾದಿಷುವರ್ಣಾಃ | ವರ್ಣಪ್ರಥಮತ್ರವಣಾದ್ವಾಸ್ತುನಿ
ತದ್ವಿಶಿಶಲ್ಯಂ |

ಲಗ್ನಾಚ್ಛೂನ್ಯೇಷು ಕೇಂದ್ರೇಷು ನಿಶಲ್ಯಂ ದೃಢಂ ಭವತಿ |
ಪಾಪಯುಕ್ತೇಷು ಶಲ್ಯಂ ಚ, ಕೇಂದ್ರೇ ರಾಶಿವಶಾದಿಗ್ವಂತಿ, ಬಲಿ
ನಿಗ್ರಹೇ ಅಸ್ಥಿಶಲ್ಯಂ-ಬಲಹೀನೇ ಶರ್ಕರಾಬ್ಜಾರಕಾಷ್ಟತುಷಭಸ್ಮಾದಿ |
ತತ್ರ ಸರ್ವೇಷ್ಟಸ್ಥಿಷು ಕರ್ತುರ್ಮರಣಂ ಭವತಿ ಶರ್ಕರಾ ತುಷಕೇ-
ಶಾಬ್ಜಾರ ಭಸ್ಮ ಶಲ್ಯೇಷು ಶೋಕಾನರ್ಥ ವ್ಯಾಧಿಮರಣಚೋದೋಪ-
ದ್ರವಾಃ | ಸ ಶಲ್ಯೇ ಚ ದೇವತಾಯತನೇ ದೇವತಾಸನ್ನಿಧಾನಂ ನ
ಭವತಿ ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ನಿಶಲ್ಯಂ ವಾಸ್ತುದೇವತಾಯತನಂ
ಕುರ್ಯಾತ್ |

ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಕಾರವನ್ನೂ ಅ, ಕ, ನ, ತ, ಸ, ಗ,
ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಆ ಚಕ್ರದ ಪೂರ್ವಾದಿ ಕೋಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆಯಬೇಕು
ವರ್ಣದ ಪ್ರಥಮಾಕ್ಷರ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಆ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತುಶಲ್ಯವಿದೆ ಎಂದೂ
ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಲಗ್ನ ಕ್ಷಂತ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಶೂನ್ಯವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಿಶಲ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ದೃಢವಾಗಿ
ತಿಳಿಯಬಹುದು ಪಾಪಗ್ರಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಶಲ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು
ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ರಾಶಿಯ ಮೂಲಕ ದಿಕ್ಕನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು ಪ್ರಬಲ
ಗ್ರಹಗಳು ನಿಗ್ರಹಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥಿಶಲ್ಯವೆಂದೂ, ಬಲಹೀನವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗಳು,
ಕೊಳ್ಳಿಗಳು, ಹೊಟ್ಟು, ಭಸ್ಮ ಮುಂತಾದ ಶಲ್ಯಗಳಿವೆ ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು
ಎಲ್ಲಾದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಸ್ಥಿಶಲ್ಯಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಮರಣವೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ
ಹೊಟ್ಟು, ಕೂದಲು, ಕೊಳ್ಳಿ, ಭಸ್ಮ ಮುಂತಾದ ಶಲ್ಯವಿದ್ದಲ್ಲಿ ದುಃಖ, ಅನರ್ಥ,
ರೋಗ, ಮರಣ ಚೋರಬಾಧೆಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ದೇವಾಲಯವು ಶಲ್ಯದಿಂದ
ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವೇ ಅಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವ
ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ವಾಸ್ತು ಶಲ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು

ದೇವತಾಯತನ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗೇ ದೇವತಾಕೋಶಭವನಂ | ತಸ್ಯಾ-
ಗ್ನೇಯೇ ಮಹಾನಸಂ | ದಕ್ಷಿಣೇನ ಸ್ನಾನಭವನಂ | ನೈಋತೇ
ಕುಪ್ಯಗೃಹಂ | ಪಶ್ಚಿಮೇನ ತೋಯಗೃಹಂ | ವಾಯವ್ಯೇನ ಭಂಡ-
ಗೃಹಂ | ಉದಕ್ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯಾಗಾರಂ ಐಶಾನೇನೇಜ್ಯಾಗೃಹಂ | ಪ್ರಾಕ್ಸರ್ವ
ಕರ್ಮಕಾರಗೃಹಮಿತಿ | ಏತಾನ್ಯಪಿ ಶಲ್ಯವರ್ಜಿತಾನಿ ಕುರ್ಯಾತ್ |
ಸರ್ವತ್ರ ದ್ರವಿಣಶಲ್ಯೇನ ವೃದ್ಧಿಭವತಿ | ತದ್ವಿಜ್ಞಾನಂ ಭವತಿ |

|| ಭವತಿ ಚಾತ್ರ ||

ಉರ್ಧ್ವಸ್ಥೇ ಕೇಂದ್ರಗೇ ಸೌಮ್ಯೇ ಶಲ್ಯಂ ದ್ರವಿಣಸಂಜ್ಞಿತಂ |

ದಿಕ್ಪತಾಪ್ರಾಪ್ಯವಗಂತವ್ಯಾ ಕೇಂದ್ರರಾಶಿವಶೇನ ಚ

|| ೧ ||

ಉಷ್ಮಾ ಪ್ರದೃಶ್ಯತೇ ಯತ್ರ ಚೈತ್ರಾಕಾರಃ ಕ್ಷಚಿತ್ ಕ್ಷಿತಾ |

ತತ್ರ ವಿತ್ತಂ ವಿಜಾನೀಯಾತ್ಸುಷಿರಂ ಯದಿ ಭೂತಲಂ

|| ೨ ||

ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯ ಬೊಕ್ಕಸದ ಮನೆ, ಅದರ
ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ಅಡುಗೆಮನೆ, ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನದಮನೆ,
ನೈರುತ್ಯದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಗಳ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ, ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನೀರಿನಮನೆ,
ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಮನೆ, ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ
ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಮನೆ, ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೋಮಗೃಹ, ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬಂಡಿಕಾರರೇ
ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸದವರ ಮನೆ ಈ ಮನೆಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಶಲ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆಯೇ
ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ರಚಿಸಬೇಕು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ದ್ರವಿಣಶಲ್ಯದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯೇ
ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಅಂತಹ ದ್ರವಿಣಶಲ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಕ್ರಮವೂ ಈ ರೀತಿ ಇದೆ—

೧-೪ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯಗ್ರಹವು ಉರ್ಧ್ವಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿ ದ್ರವಿಣ
ಶಲ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೇಂದ್ರರಾಶಿಯ ಕ್ರಮದಿಂದ ದಿಕ್ಕನ್ನು
ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು ಯಾವ ಭೂಮಿಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಛತ್ರಾಕಾರವಾದ ಹಬೆಯು
ತೋರಿಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ಸರಂಧ್ರವಾದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಧನವಿದೆ ಎಂದು

ನೀಲಾಭಿಃ ಶ್ವೇತಶ್ವಪ್ತಾಭಿರ್ಮುಕ್ತಿಕಾಭಿಃ ಸಮನ್ವಿತಾ |

ದುರ್ಗನ್ದಾ ಚ ತಥಾ ಭೂಮಿಃ ತತ್ರಾಧಸ್ತಾದ್ಧನಂ ಭವೇತ್ || ೩ ||

ಏಕನಾಲಸಮರ್ಥೇ ದ್ವೇ ದ್ವೈಶ್ವೇತೇ ಯತ್ರ ಪುಷ್ಕರೇ |

ಭೂಯೋ ಭೂಯಶ್ಚ ತತ್ರಾಧಃ ಕಥಯನ್ತಿ ಧನಂ ಬಹು || ೪ ||

ಅಪ್ಪೀರಾಃ ಕ್ಷೀರಿಣೋ ವೃಕ್ಷಾಃ ತನ್ತುಭಿರ್ಯದಿವೇಷ್ಟಿತಾಃ |

ಅಕಂಟಕಾಃ ಕಂಟಕಿನಸ್ತತ್ರಾಪಿ ದ್ರವಿಣಂ ವದೇತ್ || ೫ ||

ದ್ರುಮೇ ಭವತಿ ವಂದಾಕಂ ಯತ್ರ ಚಾನ್ಯಂ ನರಾಧಿಪ |

ತತ್ರಾಪಿ ದ್ರವಿಣಂ ವಾಚ್ಯಂ ಶ್ವೇತಂ ಯತ್ರ ಚ ಕಿಂಶುಕಂ || ೬ ||

ಹಿಮಾವೃಷೀ ನ ಧ್ರಿಯತೇ ನ ಪ್ರರೋಹನ್ತಿ ಪಾದಪಾಃ |

ಅಕಾಲೇ ಪುಷ್ಪದಾ ವೃಕ್ಷಾಸ್ತತ್ರಾಧೋಧನಮಾದಿಶೇತ್ || ೭ ||

ತಿಳಿಯಬೇಕು ಬಿಳಿಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಕಪ್ಪಾದ ನೋಣಗಳು ಎಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡಿರು
ವುವೋ ಭೂಮಿಯೂ ದುರ್ಗಂಧವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಧನವಿದೆ ಎಂದು
ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದು ತೊಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಮಲದ ಮೊಗ್ಗುಗಳು
ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತವೆಯೋ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಬಿಡುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆಯೋ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಳ
ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಧನವಿದೆ ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ

೫-೮ ಹಾಲಿಲ್ಲದ ಮರದ ಜಾತಿಗಳು ಹಾಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ತಂತುಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಳ್ಳಿಲ್ಲದಿರುವ ಮರದ ಜಾತಿಗಳು ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಲ್ಲಿಯೂ
ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಧನವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಮರದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಜಾತಿಯ ಶಾಖೆಯು
(ಬಂದಿಂಕೆ) ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದಲ್ಲಿಯೂ ಮುತ್ತಗದ ಮರವು ಬಿಳಿಯ ಹೂವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿ
ದ್ದರೂ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಧನವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಎಲ್ಲಿ ಹಿಮವೂ, ಜಲವೂ
ನಿಲ್ಲುವದೇ ಇಲ್ಲವೋ ಹೊಸದಾಗಿ ಯಾವ ಗಿಡಗಳೂ ಬೆಳೆಯುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತು
ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೂವುಕಾಯಿಗಳು ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುತ್ತವೆಯೋ

ಶಾಬ್ಲಕೋ ನೈಋತುನಂ ಯತ್ರ ಭುಜಗಶ್ಚಿತ್ರಮಸ್ತಕಃ ।

ದೃಶ್ಯತೇ ಯತ್ರ ರಾಜೇನ್ದ್ರ ತತ್ರಾಧೋ ಧನಮಾದಿಶೇತ್

॥ ೮ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರೇ ತೃತೀಯಖಂಡೇ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಲ್ಪಶಲ್ಯೋದ್ಧಾರೋ ನಾಮ
ಪಂಚನವತಿತನೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧನವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು ಮತ್ತು ವಿಚಿತ್ರವಾದ
ತಲೆಯುಳ್ಳ ಸರ್ಪವಿಶೇಷವು ಎಲ್ಲಿ ಒಂದುಗೂಡಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿಯೂ
ಕೆಳಗೆ ಧನವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ತೃತೀಯಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ
ವಜ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಲ್ಪಶಲ್ಯೋದ್ಧಾರನೆಂಬ
ತೊಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಮುಗಿದಿದೆ

ಅರ್ ಕೃಷ್ಣ ಶೆಟ್ಟಿ,
ಪ್ರಿಂಟರ್,
ಶ್ರೀ ಶಾರದಾ ಪ್ರೆಸ್, ಮೈಸೂರು
